

మరింగంటికవుల సాహిత్యసేవ

కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయము నుండి
డాక్టరేట్ పట్టమునందిన
సిద్ధాంత గ్రంథము

డా. శ్రీరంగాచార్య

MARINGANTI KAVULA SAHITYASEVA
 (A Doctoral Thesis from Kakatiya University)
 By Dr. SREERANGACHARYA, Lecturer In Telu
 S. V. Govt Oriental College PALEM 509215 Dist. /
 babbuagar, INDIA.

ప్రథమ ముద్రణ : ప్రమోదార ఉగాది 1990

ప్రతిం : 1000

© సరోదాదేవి

వెల రూ. 125.00

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల వారి ఆర్థిక సహాయముచే
 ఈ గ్రంథము ముద్రింపబడినది. రృతజ్ఞతల

ప్రయత్న :

ఎన్. శ్రీనివాసమూర్తి
 8.115 స్టాట్ రౌట్స్,
 నంబం - 500016

కపయగ బుక్ హౌస్
 గుల్టాడ్ బూత్, హైదరాబాద్.

ల-హార్ పబ్లిషింగ్ హౌస్
 మొదలూ బోరాస్తా,
 హైదరాబాద్-500027.

ముద్రణ :

పద్మావతి అండ్ ప్రింట్స్
 హైదరాబాద్, హైదరాబాద్-500029.

అంకితము

యాదగిరి లక్ష్మీనరసింహస్వామివారి పాదారవింద సన్నిధికి

మరిగంటి కవులలో వాటిమంది నేటిదాకా అవిచ్ఛిన్నంగా పోగివస్తున్నది. ప్రస్తుత సంప్రదాయ విష్ణు, దీనితో ముడిపడినవే విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయాన్ని కల్గివున్నది. ఈ ముప్పిరిగొన్న విష్ణు విధానంతో ఎక్కడా వెనగిపోకుండా ఉన్న వందలార్థం, ఇందరిందలు కవులు ప్రవర్తించటం నిజంగా వాటిషణి. ప్రగి వాచ్ఛంతోనూ ఈ విష్ణు గంగా యమునల మాచిరిగానో, సరస్వతి హరిరిగానో ఉన్నట్లుకనుపించునో ఉంటుంది. దీనితోబాటు గమనించవలసిన మరొక అంశం కూడా ఉంది. అది ఈ సంప్రదాయానికి ఎంతగానో ప్రచారం సంపాదించడం. ఈ ప్రచార దృష్టి ఈ వంశీయులందరిలోనూ దాదాపు సామాన్య లక్షణంగా గుర్తించదగ్గది. ఈ వంశంలో ఎందరిందరో వండితులు, కవులు, కవలలగుల గుర్తించదగ్గది. ఈ వంశంలో తారతమ్యం ఉండవచ్చు; ఉంగోల సహజమైన విషయం గూడా - దారపోశారు. తమను తాము అంగీకరం చేసు కొన్నారనటం మరింత సమంజసంగా ఉంటుంది. పురాణేతిహాస ప్రవచనాల్లా, సంప్రదాయ గ్రంథాల 'కాలక్షేపాల' వ్యాసా ఈ సంప్రదాయానికి విస్తృత వ్యాప్తి సాధించారు. ఎందుకట్లా జేపారు? విదర్భీయులు అనేక ప్రభులను కర్ణాటకం వ్యాసా, అంతంతగా కూడా మరం మార్చిగి పోగివస్తున్నది. దానిలో కట్టుకొని నిలువరించుకోగల అత్యున్నతం, ఆత్మవిశ్వాసం ఉన్నవీలు జేరటానికి ఇందుకోసం ఈ వంశంవారు విస్తృతంగానూ, పర్యటన పోగింబాగు. ఎంతగానో విస్తృతంగానూ ఇతర ప్రాంతాల్లో పరిమితంగానూ పీరి గుర్తించాలి వ్యాపించి ఉండటం ఈ అంశానికి బాకలా.

ఈ వంశీయుల్లో దాదాపు సామాన్య లక్షణంగా మరొకటి కన్పిస్తున్నది. ఈ ప్రధాన లక్ష్యమయిన సంప్రదాయ వ్యాప్తికోసం వారు అసహాయకాలాల్లో తొచ్చుకుపోయారు. వారికోసం ప్రక్రియా వైవిధ్యాన్ని ప్రయోగించారు. ప్రాంతాల రచించటం అట్లా ఉంది; ద్విపదలు, యక్షగానాలు, పాటగానం, కవి కాటం, హరికథలు, తిరునామాలు (ఒక విధంగా పద సాహిత్యం) మొదలక పోదరులు, దాటుపులు,..... అట్లా ఎన్నో ప్రక్రియలను ఉపయోగించారు. ప్రధానంగా అసహాయకాలాల్లో అందుబాటులో ఉండవని వారు తమ అనుభవంలో గుర్తించిపెట్టన్నారు. అందుకని యక్షగాన, హరికథ, తిరునామానామ గ్రంథాల స్వరచించారు. అసలు తెలుగు 'తిరునామ సాహిత్యం' మొత్తంగా దాన్ని గురిగంటి కవులవే, వారి శిష్య ప్రతిమ్యులకే ఎక్కువ భాగమని స్పష్టపడుతుంది. మరి ఆ తిరునామాల్లో, మంగళహారతుల్లో సాంప్రదాయక విషయాలను చూపించు పుస్తకావే విధంగా, ప్రశాంతలాగాల కూర్పులో నులభంగా ఆవిష్కట్టు కనిపించు. దీనిలో శ్రోతను చమత్కరింపజేసే 'మార్మిక' లక్షణాలు గూడా కన్పిస్తున్నాయి.

తెలుగు సుడికారం కన్పిస్తుంది. ప్రాంతీయ మాండలికతా స్ఫూర్తి రలుగుతుంది. అన్నిటికీ మించి పరస్పరమయిన ఆత్మీయత కన్పిస్తుంది.

ఒక 'తీవ్రత కార్యం' అన్నట్టుగా కాక, ఒక 'వంశకార్యం'గా స్వీకరించిన ఈ నిష్ఠా పూర్వమయిన బాధ్యత 'మరిగండి' వంశాన్ని తెలుగు ప్రాంతమంతా ఒక గొప్ప ఆదార్య పీఠంగా స్వీకరించింది. యథాశక్తిగా 'మరిగండి' వారికి అగ్రహారాలూ, భూములూ, ధన - ధాన్యాలూ ఇచ్చి సున్నావించింది. కృతజ్ఞతా భావం ప్రదర్శించుకొంది. తమకు లభించిన వాటిని 'అనియత విద్యా' ధోరణిలో జ్ఞానవ్యాప్తికి, సంప్రదాయ వ్యాప్తికి విరివిగా ఉపయోగించటం ఈ వంశంలో దాదాపుగా ఒక సామాన్య లక్షణమయింది. ఈ ధనాదులతోసంగా వీరు తమ నిష్ఠను పెంచుకోలేదు. వరమ దరిద్ర స్థితిలో గూడా భగవత్సేవలో పాల్గొలలేదు. ఇందుకు ఉదాహరణగా 'కాణి కవి' 'కన్నీటిదార' చూడవచ్చు. ఈ కన్నీటిదార సీత పద్యాల్లో ప్రవహించింది. కాషా వ్యాకరణాదులను అధిగమించి అయిన ఆర్తి ఆ పద్యాల్లో శ్రోతలను కలచివేస్తుంది. ఒకొక్క 'కాణి' (అనాళ్లలో పైసన్నర) విరాళంగా సేవరించి భగవత్సేవ సాగించినందుకు మెకటరామానుజాద్యులు గారికి 'కాణి కవి' అనే పేరు ప్రసిద్ధమయిపోయింది. ఇదిట్లా ఉంది. ఈ కవులలో కొందరు పురాణాదుల 'పరిశోధన' చేసి తమ 'పరిశోధన' ఫలితాలను కావ్యాలగా రచించారు.

వీటన్నిటికీ మించి గమనించవలసిన 'విశేష' మేమిటంటే, ఈ వంశ కవులలో దాదాపుగా అందరి కవుల కావ్యాలూ- అవి చిన్నవి కావచ్చు, పెద్దవి కావచ్చు- భగవదంతీతం కావటం ఈ కవులలో పండితులూ ఉన్నారు, సామాన్యులూ ఉన్నారు. అందరి విషయంలోనూ ఈ లక్షణం సామాన్యంగా కన్పిస్తుంది.

ఈ కవుల్లో కొందరు సంస్కృతంలోనూ ప్రౌఢ రచనలు చేసారు. వాటిలో 'కవనైరి వైభవదివారం'. ఇది అలంకారిక గ్రంథం. కవనైరి అంటే. శ్రీ వైష్ణవ సంప్రదాయంలో అందరికీ అత్యంత ప్రామాణికమయిన 'తీరుపాయి మొక' రచించిన సమ్మూహ్యులు. వారిని నాయకులుగా చేసి అలంకారాలను వివరించిన గ్రంథమిది. చంద్రాలోకాదుల తీరుకు చెందింది. అంకార వర్ణకరణలోనూ, విశ్లేషణలోనూ, నిరూపణలోనూ పలుచోట్ల ఈ గ్రంథం స్వతంత్రంగా వ్యవహరించింది.

ఇట్లా బహుముఖంగా ప్రవర్తించిన వంశం మరింగంటి కవి వంశం మరి ఇట్లాంటి వంశానికి, కావ్య-సాహిత్యానికి సంబంధించిన అంశాలు, విషయాలు తెలుసుకోవటం అవసరం. కానీ ఈ విషయాలను గూర్చి ఇంతకు ముందు

దాదా స్వల్పంగా పరిశీలన సాగింది. కాని సమగ్ర రీతిలో సాగింది ప్రస్తుత గ్రంథం.

ప్రస్తుత పరిశోధన గ్రంథం రచించిన శ్రీరంగాచార్య పి.హెచ్.డి. డిగ్రీ కోసమని 'పరిశోధన' ఆరంభించినవాడు కాదు. తోడనలోనూ, పరిశోధనలోనూ అంతకుముందే అనుభవం సంపాదించిన వందీతుడు. ఈ గ్రంథం చివరి ఉపయోక్త గ్రంథ సూచిలో ఉటంకించబడిన శ్రీరంగాచార్య వ్యాసాలను చూస్తే ఈ విషయం స్పష్టపడుతుంది. ఆయన పరిశోధనలో ఆవగతమయిన విషయాలతో ఆయన రచించిన 'మన ప్రాచీన భావప్రకర గ్రంథములు - వాని తుస్థితి' మొదలయిన వ్యాసాలు ఆయన దివ్యను వ్యక్తం చేస్తాయి. ఆయన గ్రంథ సంపాదన - పరిశోధన సరిగొండ జిల్లాలో ఆరంభమయింది. సరిగొండ జిల్లా మొల్తానికి మొత్తంగా నృసింహశ్రేణమయంగా అన్నిస్తుంది. యాదగిరి నృసింహ శ్రేణం ప్రసిద్ధమయిందే. తెలంగాణా తిరుపతిగా అది ప్రకృతి తెల్పింది. చాడపల్లి, మట్టపల్లి మొదలయినవి నృసింహ శ్రేణాలే. నృసింహ స్వామికి మరింగంటి వారికి సంబంధాలు ఎక్కువ. ఈ దీరుగా మరింగంటి వారి సాహిత్యంపై శ్రీరంగాచార్య దృష్టి పడింది. వేదికివా కొద్దీ చిత్రవిచిత్రమయిన కావ్యాలు విస్తువ్నాయి. చిత్రవిచిత్రమయిన విషయాలూ తెలుస్తున్నాయి. కొన్ని కావ్యాలను గూర్చి వ్యాసాలు రచించారు. కొన్నింటిని. ప్రధానంగా దశరథ రాజనందన చరిత్ర శుక్రాంధ్ర నిరోధ్య సీతాకళ్యాణం కావ్యాలను పరిష్కరించి వెలువరించారు. ఈ విధమయిన కృషితో ఈ పి. హెచ్. డి. పరిశోధన రంగంలోకి వచ్చారు. వచ్చి ఎంత కృషి చేసింది, ఎన్నెన్ని ప్రజోలు తిరిగింది, ఎంతెంత సమాచారం సేకరించింది ఎవరూ ప్రత్యేకంగా చెప్పనక్కర లేదు; ఈ గ్రంథం తానే తెలుతుంది; ఆయన దీనికోసం పడ్డ వ్యయ-ప్రయాసలను తప్ప, (గ్రంథంలోని 'అనుబంధాలు' ఆ అంశాన్ని కొంతలోకొంతయినా సూచించకపోవు.) అయితే —

ఇప్పటిదాకా, దాదాపు అయిదు వందలైండ్ల మీద పరుచుకొని ఉండిన సమాచారాన్నంతా సీగువోయిందా వలెనేసి పట్టిననేది ఆసాధ్యమయిన విషయం కాని, శ్రీ రంగాచార్య ఆసాధ్యమని ఊహించలేదు. సాధ్యమయినంత సంపాదించనే సంపాదించారు. ఈ గ్రంథం వెలువడటంతో తనవని కూడా పూర్తియిపోయిందని ఆయన అనుకోవటంలేదు. ఇంకా అవ్యక్తత ఆయనకు వదల లేదు వదలజేయొగూడా అదట్టాకించి, ఒకరి వంశం వంశాన్ని గూర్చి ఇంత కృషి చేయటం అరుదయిన విషయమేమిట. అదట్టా ఉంది మరింగంటి వారి ఇన్స్పిరేషనలు సమీకరించితరువాత, వాటిని పరిశీలించి సాహిత్య వైవిధ్యాన్ని గుర్తించిందరువాత, వివిధ ప్రక్రియలను గమనించితరువాత తేవలం ఘట్టిక.

నివ్వగల వల్ల ప్రయోజనమేమిది? అందుని విషయ ప్రక్రియల్లో లభించిన గ్రంథాలను గూర్చి పరిచయం చేయటంగాతా అవసరమే ననిపించింది. అయితే ఒక్కొక్క ప్రక్రియలో రచనలను పరిశీలించటమన్నా అదో ప్రత్యేకమయిన విషయమవుతుంది. అయితే ప్రక్రియల్లోని ఆయాగ్రంథాల ప్రత్యేక పరిశీలనాప కాళం తనకూ, తపంతటివారికీ మిగిల్చి ఉంచుకొన్నారని శ్రీరంగాచార్య. ప్రస్తుతానికి పరిచయం వరకే సరిపెట్టారు. ఈ పరిచయం ఆ గ్రంథాలను, వాటిలో ప్రతిపాదితాంశాలనూ గూర్చి ఉత్సృకత, ఉల్పాహం పెంపొందించ తూనికి ఉపకరిస్తున్నదనటంతో ఎవరికీ విప్రతిపత్తి ఉండదనుకుంటాను.

తాన, బ్రౌణిమ, సాహిత్య సౌందర్యం మొదలయిన అనేకానేకాంశాల విషయం ఆట్లాఉంది ఈ విధమయిన ప్రశోధ ప్రచార లక్షణంగల రచనల్లో సమకాలీన పరిస్థితులు చిత్రవిచిత్రంగా వ్యక్తమవుతూ వుంటాయి. సామాన్య ప్రజాసంబంధాలను వదులుకోవటం కాకుండా పెంచుకొనే లక్ష్యంగల రచనల్లో ఈ అంశం మరింత అధికం. ప్రీమితంగా, జాగ్రత్తగా అధ్యయనం చేస్తే అవిషయాలు ఆ గాఢ్యానూ కష్టంనూ, వారు అయాపరిస్థితుల్లో నిర్వహించిన వాద్యతలనూ గుర్తించే అవకాశం కలుగుతుంది సాహిత్యాధ్యయనం వల్ల కలిగే ఈ అనుభంగిక ప్రయోజనాన్ని—సాహిత్య పరిత్ర పరిణామ క్రమంలో కోల్పోలేముగదా! ఇన్నేండ్లమీద ఈ కష్టం రచనా విధానంలోనూ దృక్పథంలోనూ వ్యక్తమయ్యే అంశాలను గమనించటం సాహిత్యరంగంలో ఉపకారకంగానే ఉంటుంది. అయితే, ఒకటి ద్వరకు. అధ్యయనం చేయబోయే ముందే దాన్ని గురించి కొన్ని అభిప్రాయాలను విధ్వంసించుకో గూడదు. దానివల్ల కలుగవలసిన పరితం కలుగక పోవటమో, లేదా వ్యతిరేక ఫలితాలు కలుగటమో - తప్పదు. మునుముందు శ్రీ రంగాచార్య ఈ పనిగూడా ప్రారంభిస్తారని అభివేషించుచు.

అదీతీ, బోధ, అవరణ, ప్రచారాలు నాలుగూ బాదావుగా ఏకత్ర సమకూడిన ఈ మరింగంటి వంశ కవులనుగూర్చి ఇంత పరిశోధన పూర్వక మయిన సమాచారాన్ని, వినియోగం పట్టిషణగా సాహిత్య విషయాలకు అందించటంలో అంసి పోని కృషి సాగించిండుటకు శ్రీరంగాచార్యకు మనఃస్ఫూర్తిగా నా అభినందనలు. అయిన సాహిత్యరంగానికి ఉపకారకమయిన కార్యకలాపాల్లో మరింత ఉల్పాహంతో, నిష్ఠతో మునుముందురు సాగుతారని, మరింగంటి కవులు సమ్మతాన్న పరతత్వం అయినట్లు ఇందుకు క్లిష్టోపకలను పెంపొందివ చేయగలదని విశ్వసిస్తున్నాను అయిన కృషిని ప్రోత్సహించే ఉల్పాహం సహృదయులలో కలుగుతుందనిగూడా విశ్వసిస్తున్నాను.

వరంగల్లు

అభిమ

10-8-1990

—సంపత్కుమారాచార్య

ఆచార్య ఖిరుదురాజు రామరాజుగారు

మైదరాబాదు.

అ శ్రీ స్తు

ఓం శ్రీ సాయిరామ

కడలిపి ఏనులేంద్రుండి తరతరాలుగా ఆంధ్రగిర్వాణ సాహిత్య సమా
 రాధనం ఆహ్వాహితంగా చేస్తున్నవారు ఆసూరిమరింగంటి లేదా మరింగంటి
 ఇంటి పేరున్న శ్రీచైతన్యలు. ఈ ప్రపన్నుల వంగళానికి మొదటి కుమారు నల్ల
 గొంక మండలం. అటు తరువాత తెలంగాణమండలను ఆంధ్ర రాయలసీమ
 ప్రాంతాల్లోను ఈ వంశంవాళ్ళు వ్యాపించినారు. భగవద్రామానుజులకు ఏరికి
 ఏదో బావరాయణ సంబంధం ఉన్నట్లు కథలు చెప్పతారు. ఇటు ఖిరుదురాజు
 దేవను అటు విజయనగర పార్వతీమూల దేవనూ సత్కృతులైన ఈ వంశం
 లోని మహాకవులు ఒక్క కావ్యమైనా సరాంకితం చేయలేదంటే వీరు ఎంతటి
 ప్రపన్నులో మనం ఉహించవచ్చు. 15వ శతాబ్దం ప్రారంభంతో ఉండిన
 చెన్నయార్యులు మొదలుకొని ఈనాటి వరకున్న మరింగంటి వంశీకులు
 సృష్టించినంత సాహిత్యం తెలుగుదేశంలో మరే వంశం వారు సృష్టించలేదంటే
 అతిశయోక్తి కాదు. మరింగంటి కవులు రచించిన విశిష్ట ప్రబంధాలు, ఆదర్శ
 తెనుగు కృతులు, శ్లేషకావ్యాలు, చిత్రకవితలు, శతకాలు యక్షగానాలు కొంతకు
 కొంతైనా సాహిత్య పరిశ్రల తెక్కినవి. ఆ వంశీకులు రచించిన తీర్థనలు,
 పోత్రాలు, మంగళాశతులు, తిరుపామాలు మౌఖిక ప్రధారంతో బండ్లతెత్తడగి
 నంత ఉచ్చవి. తెలంగాణంలో 90 ఏండ్లకు పైబడిన వయసున్న విశిష్టాత్మీకులంద
 రికి మరింగంటివారి మంగళాశతో తిరునామమో తప్పక వస్తుంది. డి.జి. సుర
 వరం ప్రభావదర్శిగారు రెడ్డి యువజన గ్రంథాలయానికి ఆదిరాజు వీరభద్రరావు
 గారు అమ్మజాయ పరిశోధక మండలికి సేకరించిన తాళపత్ర గ్రంథాలకు
 తేటలాగులు సిద్ధం చేస్తుందివ వారు 1951లో మరింగంటి కవులు రచించిన
 దాదాంతనందినీ పరిణామం, చిలువ పడగలేని పేరణము, శ్రీకృష్ణకళానందీయము
 వంటి అనేకృతులు చూచే భాగ్యం కలిగింది. అటు తరువాత కాలంలో నేను కూడ
 చెలవీళ్ళరాయ చరిత్ర, ఇందిరాల భాగవతం, శివపర్వాదిశతకం, నరసింహ
 స్తోత్రాలు అముక్తిరాలు సేకరించినాను. కనగల్లులో గొప్ప గ్రంథాలయం నును
 చూర్చిన శ్రీమంత్ పురింగంటి రంగారావుగారి వారితో ఉత్తర ప్రభుత్వరూపాలు

జరిపినాను. మరింగంటి కవులను గూర్చి వారి రచనల గూర్చి ఒకటి రెండు వ్యాసాలు కూడ ప్రకటించినాను. ఇతే అది అసమగ్రమైన వృత్తి.

ఇన్నాళ్ళకు మరింగంటి కవులను గూర్చిన సమగ్ర గ్రంథం ఏమిట అన్నందుకు చాలా సంతోషం. 'మరింగంటి కవుల సాహిత్య సేవ' పేరుతో పి. హెచ్.డి. ఉపాధికోసం రచించిన ఈ సిద్ధాంత గ్రంథం చాలా ప్రశస్తతమైనది. ఇది మరింగంటి సాహిత్య సర్వస్వం వలె ఉన్నది. మరింగంటి కవుల వంశాల ఎక్కడెక్కడికీ వ్యాపించినది. ఆయా వంశీయులు రచించిన కృతులు వాటి వైశిష్ట్యమూ వైవిధ్యమూ శ్రీరంగాచార్యులు ఈ గ్రంథంలో సూక్ష్మీకరిస్తే పరిశోధించి ప్రదర్శించినారు. ఇంక వరకే ఈ రంగంలో లభిస్తున్నతైన శ్రీ రంగాచార్యులు, అనితరసాధ్యమైన ఇట్టి గ్రంథం రచించినందుకు వారి పరిశ్రమను అభినందిస్తూ శ్రీమూర్తి, వారికి వారి కుటుంబానికి ఇతోరిక యిహప్రపంచ వాలు ప్రసాదించవలెనని కోరుతున్నాను.

1-8-117/2 దీక్షదీపర్తి

హైదరాబాదు, 20

వి. రామరాజు

తిరుమల రామచంద్రగారు

పూజరాదాడు.

సేవా ప్రస్తుతి

పది పదకొండు శరాట్టలు మన దేశంలో మహా సంఖ్యలో కాలం. ఎటు చూచినా ద్వేషం, యుద్ధాలు, పాఠశాల విద్యలచేసి చిత్తవృత్తులు; కాంతి సామరస్యాలచేసి జీవితాలు, అట్టి సంఖ్యలక పరిస్థితిలో ఆవరించారు. భగవద్రామానుజులు. వారు వివిధ విషయాల సమన్వయం సంఘంలో కాంతిని, పరమార్థ చింతను నెలకొల్పగలడనే విశ్వాసంతో ఆసేతు శీతనగం పలుమారు పర్యటించి సమన్వయం సమకూర్చారు. తామరకు సమన్వయం, భగవద్రామాధన విధానాలయిన ఆగమా సమన్వయం, రత్నచింతనం సమన్వయం, వర్ణ సమన్వయం, హృదయానికి బుద్ధి సమన్వయం, ఇలా ఎన్నో సమన్వయాలు, వీటి అమృత కలకంగా ఆవిర్భవించింది విశిష్టాద్వైతమతం. దీనిలో 'ప్రపత్తి' 'శరణాగతి' అనేవి అతి ముఖ్యం.

ఈ ప్రపత్తి మూడు విధాలు. స్వనిష్ఠ, ఉత్తనిష్ఠ, అదార్థనిష్ఠ అని. పరిణత చిత్తుడైన ముముక్షువు స్వయంగా ఆనుష్ఠించేది స్వనిష్ఠ. తనకు అర్థం బలమైనదానినా అదార్థుడు చెప్పినట్లు చేయడం ఉత్తనిష్ఠ. అదార్థుడు తాను 'రక్షాగరుడవుతున్నప్పుడు' "నీకు నా పుత్రుడు, నీకు నా శిష్యుడు, నీకు నా సేవకుడు" అని భక్తిప్రకరణం చేసి వారికి కూడ, వారి ప్రయోగం చేయడానికి ఉపదేశమని భగవంతుని ప్రార్థించడం అదార్థ నిష్ఠ.

ఈ శరణాగతి ముడు మూడు విధాలు : అర్థ ప్రపత్తి, దృఢప్రపత్తి, ప్రాయశ్చిత్త ప్రపత్తి. పొగినిందిన గిరిలో ఉన్నవాడు తైలవదాంబి చూస్తున్నట్లు గిరిని మునిగిన వాడు వెలువలికి చేదావీకి పెనుగులాడుతున్నట్లు సంసారంలో భూతులతోయినవాడు "భగవంతుడా నన్ను వెంటనే నీ సన్నిధికి చేర్చుకో!" అని ప్రార్థిస్తే, భగవంతుడు ఆతని సర్వ కర్మలు హతమార్చి తన సన్నిధికి పిలువబోతాడు. ఇది అర్థ ప్రపత్తి. కైదుపంలో ఉన్నా నీవే, ఇక్కడన్నా నీవే. నేను మరణించేది ఈ ఒక్కసారే. వారు ఎప్పుడు వస్తే ఏమీ - అని విజృంభంతో ఉండడం దృఢప్రపత్తి. ముముక్షువు భరణ్యాసం చేసిన పిదప కొంతకాలం పాపం, క్షమించమని భగవంతుని శరణం ప్రాయశ్చిత్త ప్రపత్తి.

ఈ ప్రపత్తి వలం మోక్షం. ఈ వలప్రాప్తికి విరుద్ధమయిన విషయాలను ముముక్షువు తెలుసుకోవాలి. వీటిని విరోధి స్వయాపాఠంకారు. ఇవి ఐదు : అత్మ స్వరూప విరోధం, పరస్వరూప విరోధం, ధర్మ విరోధం, ఉపాయ విరోధం, భాగవత విరోధం. ఈ శరీరం నేను; నేను చేసే పనులు నా కోసమే, నేనే యజమానిని - అనే అహంకార మమకార స్వామ్యాలు అత్మస్వరూప విరోధం. శ్రీమన్నారాయణుని కన్నా అధికుడు ఉన్నాడనుకోదం, రామకృష్ణాద్యవతరాలు సామాన్య మానవులని, ఆర్యావతారాలు వట్టి తొమ్ములని అనుకోదం పరస్వరూప విరోధం. కౌరవాని కౌరవలు కౌరవం, వలాపేక్షతో పనిచేయదం, తన కడుపు నింపుకోదం ధర్మ విరోధం. ప్రపత్తి శక్తిని సంబోధించదం ఉపాయ విరోధం. అన్నిటికన్నా పెద్ద విరోధం భాగవత విరోధం. భగవంతుడు తన యెవరి అపరాధాన్నినా క్షమిస్తాడుగాని, భాగవతావచారం క్షమించడు.

ఈ ప్రపత్తికి అర్హతపొందడానికి చేసుకోవలసిన సంస్కారాలు ఐదు : వీటిని పంచ సంస్కారాలంటారు. "తాపః శుంక్రః తథానామమంత్రో యాగశ్చ పంచమః" ఈ శరీరం నాది కాదు, పరమాత్ము విది. అతని సొమ్ము, సంసారం తరించడానికి అతడు నాకు ప్రసాదించాడు. అతనిలైంకర్యానికి వినియోగించాలి - అనే భావంతో గుడ్డుగా శంఖవక్ర చిహ్నాలను భుజాలపైవేసుకోదం రాధసంస్కారం, నౌసభ, దేహంలోని ఇతర ప్రాంతాల్లోను తిరుమణి తిరుమాల్లాలతో పుండ్రాలు ధరించదం పుండ్రసంస్కారం, వైష్ణవశైవవాడు భగవద్భాగవతులయైన వృణ్ణ భావంతో ఉండాలిగనుక కులవిద్యా ధనమదాలు వదలుకోని, తాను అందరికన్నా తక్కువ వాడనని చెప్పడానికి తన పేరును దాన అనే విరుడు చేర్చుకోవాలి. దానత్వాన్ని త్రితరణ కుడ్డిగా ఆవరణతో పెట్టాలి. ఇది దానసంస్కారం. మంత్రోపదేశం పొందదం నాల్గవ సంస్కారం. శ్రీవైష్ణవులకు మూల, ద్వయ, చరమశ్లోకాలనేని ప్రధానమై మూడు మంత్రాలు, మూల మంత్రాన్ని అష్టాక్షరి అంటారు. ఓమ్ నమో నారాయణాయ - ఇది మూల మంత్రం. నారాయణునికి నమస్కారం అని దీని అర్థం. లెండవవైైన ద్వయమంత్రం 'శ్రీమన్నారాయణ దరణో శరణం ప్రపద్యే, శ్రీమతే నారాయణాయనమః' అనేది శ్రీమన్నారాయణుని పాదాలను శరణు పొందుతున్నాను శ్రీనారాయణునికి నమస్కారం - అని లెండు వాక్యాలతో ఉన్నందున ద్వయమన్నాడు. దీనికి మంత్ర రత్నమని పేరు.

'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణంత్రయః,

అహంత్యా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాధవ'

అనేది భరమల్లేశ మంత్రం. అన్ని దర్శనాల వదలి సన్నే శరణు పొందు. నేను నిన్ను వశం పాపానుంది విముద్దుడైపోను. శోకింపకు - అని దీని అర్థం. మోక్షపాపాలలో కడవటి అది ఉపదిష్టమైనది గనుక దీనికి భరమ మంత్రమని పేరు. బడవ సంస్కార మైన యాగానికి అర్థం, దేవహూత. ముముక్షువు భగవత్పూజ కప్పుక ఆవరించాలి. ప్రతిదీ భగవంతునికి అర్పించాలి. అది దేవహూతా యజ్ఞం.

పంచసంస్కారాల పొందిన పిదప శ్రీమన్నారాయణుని పొందే ఉపాయం అనుష్ఠించి, విరోధిపంచకాన్ని సరిహరించి ఆ పునరాపుత్తి రహితమైన మోక్షం పొందాలి.

భగవద్రామానుజుల తర్వాత శ్రీ వైష్ణవులలో తెంగలై, నడగలై అనే వేదాలు ఏర్పడ్డాయి. ద్రావిడ దివ్య ప్రబంధానికి ప్రాధాన్య మిచ్చే శాఖ తెంగలై. వేదానికి ప్రాముఖ్యమిచ్చే శాఖ నడగలై. తెంగలై సంప్రదాయం వారికి భక్తి ప్రపత్తులు మోక్షసాధనాలు కావు. భక్తియోగం కృత్రిమం, క్లిష్టం, ప్రవర్తి అకించనత్వ మూలకమై చునున్నది అసామర్థ్యం చెల్లడిస్తుంది. కనుక ఈ భక్తిప్రపత్తులు కాక భగవంతుని నిర్దేశుక కటాక్షంలో విశ్వాసంతో జీవించడమే మోక్షసాధనం. భగవంతుని అనుగ్రహానికి హేతువు లేదు. ఉండే అది దివ్యమే కాదు. భగవచ్చేవరంటే లాగవక సేవగొప్పది. శ్రీకి శేషి వర్ణించేడు. అమె భురుషకారరూపిణి, కృపామూర్తి. ద్రావిడ దివ్యప్రబంధాలే ప్రమాణాలు. వడగలై సంప్రదాయం వారికి భక్తి ప్రపత్తులు మోక్షసాధనాలు భగవద్కృప సహేతుకం. భగవద్కృప నిర్దేశుకమంటే భక్త్యాదులు సాధనాలు కాకపోతాయి. వాటిని వదలితే మానవులు భ్రష్టువులారు. భగవదనుగ్రహమే ముక్తికి హేతువంటూ, ఆ అనుగ్రహార్హతను జీవుడుసాధించుకోవాలి. లక్ష్మీదేవి నారాయణునిలాగ విభువు. శేషి, శ్రీ విశిష్టుడైన నారాయణుడే ముక్తిదాత. నీలానికి పరరత్నం ఒక్కటే అయినా తోరరక్షణలై ద్వంద్వమైంది ఈశ్వరి. ఈశ్వరుడు పుష్ప పరీమళాల వంటివారు. వెదోపనిషత్తులు, ద్రావిడ దివ్య ప్రబంధాలు ప్రమాణాలు.

ఈ రెండు వాదానూతా కారణం శ్రీ మన్నారాయణుడే ఉపాయోపేయ భూతుడు. అనే వాక్యం. ఉపాయానికి ప్రాధాన్యమివ్వడం ముక్తికి హేతువని, భగవద్కృపాకటాక్షం సహేతుకమని వడగలై సంప్రదాయం వాదం. ఈ ప్రప

త్రిని మర్కటకీశోరన్యాయంతో పోల్చుతారు. పిల్లకోతి తల్లిని అంటిపెట్టుకొని ఉంటూ, అటు ఇటు తిరుగుతూ తల్లినే ఆశ్రయించి ఉంటుంది. తెంగలై సంప్రదాయానికి ఉపాయమే ప్రధానం, అది నిర్ణేతుక కృపాకటాక్షం. ఈ ప్రవృత్తిని మార్కటకీశోరన్యాయంతో పోల్చుతారు. తల్లి పిల్లి సదవలీని తన కూసలను నోటకరచుకొని మహాకవీనికి దీనుకుపోతుంది.

ఈ శ్రీపైష్ఠవ సంప్రదాయాన్ని ప్రజాసామాన్యానికి ఆంధజీయదానికి విస్తృతకృషి వదసాహిత్యం ద్వారాను, తక్కిన వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియల ద్వారాను జరిపిన మొదటివారు తాళ్లపాకవారు తర్వాత పేర్కొనదగినవారు మణిగంటి వారు. వీరివల్ల తెలుగుదేశంలో ముఖ్యంగా తెలంగాణాలో పైష్ఠవానికి విశేషవ్యాప్తి కలిగింది. ఈ విషయాలను ప్రస్తుత గ్రంథంలో దర్శించవచ్చును.

మిత్రులు శ్రీపెరుంబాదూరు శ్రీరంగాచార్యులవారు మణిగంటివారి పైష్ఠవ సాహిత్యాన్ని “మణిగంటి వారి సాహిత్యసేవ” అనే శీర్షికతో సిద్ధాంత వ్యాసం రచించి దాక్షరణీ పొందారు. వీరికి గొప్ప పరిశోధన. ఈ గ్రంథంలో ప్రవీణ, కావ్యావతారికలు, ఆంధ్రకావ్యసాహితీ, సంస్కృత కావ్యసాహితీ, లాక్షణిక మర్యాద, తాత్త్విక దృక్పథము-అనే ఆరు అధ్యాయాల్లో మణిగంటి వారి రచనలను వివిధ దృక్కోణాలతో విశ్లేషించారు. అలభ్య రచనలో, స్తోత్రములు, తిరునామములు-మంగళహారతులు, అగ్రహార భూదాన పత్రములు, మణిగంటి వారి కృతులలో పేర్కొనబడిన గ్రామములు - అని ఐదు అనుబంధాలు పొందుపరిచారు.

మల్లినాథుడు అన్నట్టు అమూలంగాని, అనపేక్షితం గాని ఈ పరిశోధనలో లేదు. పట్టు కత్తరించినట్టు నమ్మ నరిగా, విషయైర దృష్టితో సాగింది రచన.

ద్వివద పాల్కురికి సోమనాథోపజ్ఞం, ఆతడు తరువోజు పాదాన్ని రెండుగా విభజించి బసవని రెండు పాదాలన్న భక్తితో ద్వివద నడిపాడు. దీనిని ఈనడించకండి వేదంతో సమానమని పాశకులకు విన్నవించుకొన్నాడు. (వివరాలకు పరిశోధన సోమనాథ సంఠిత చూడగోరినాను.)

మన హరికథకు మూలం మహారాష్ట్రీయ కీర్తనరచి పరనాథ మొట్టమొదటి వారు ఈ ప్రక్రియకు. హరిగుణగణాను శీర్తింపడం, అతని కృపాకటాక్షానికి ఉదాహరణంగా ఏదైతా భక్తచరితం తెప్పడం అని ద్వి గాగార్థకం ఈ హరికథ,

తిరునామములకు వక్కనే దిన్న కన్నత వైష్ణవంలోని "దేవరనామ" సంప్రదాయం ప్రోద్బలకమేమో! నాథమునులు దివ్యప్రసంగాన్ని నాలాయరంగా వింగడించిన పితవ తమిళభక్తుల రచనలు అగిపోయాయి. తర్వాత భక్తి ప్రచారం ఇతర భాషలలో ఎక్కువయింది. కన్నవంలో పంచని కాలానికే జైన భక్తిగీతాల రచన ఉందని పరిశోధకులంటారు. అన్నమాచార్యులకు దాండుండే-దాదాపు మధ్యాహ్నం సమకాలంలోనే హరిసర్వోత్తమత్వం కిరిందే గేయాలు కన్నవంలో 'దేవరనామ' పేర అవతరించాయి.

ముక్త పదగ్రస్త రచనావద్ధతి తమిళంలో ముఖ్యంగా దివ్య ప్రసంగంలో అతి ప్రాచీన పద్ధతి, అందాది - (అంక + అది) అనుభవస్మి అలాంటిది.

శ్రీవైష్ణవులకు పరమ ప్రాప్యాలయన దివ్యదేశాలు నాలుగు. భగవద్రామానుజులు అవతరించి దివ్య సభ్యునించిన కాంబీప్రాంతం, భగవద్విషయాలు అధ్యయనం చేసిన తిరుమల, శ్రీవైష్ణవ సిద్ధాంత ప్రచారం మొదట ప్రారంభించిన మేల్కోటె, సాయుజ్యం పొందిన శ్రీరంగం కనుకనే

'శ్రీరంగ మంగళమణిం కరుణా నివాసం

శ్రీ వేంకటాద్రి శిఖరాలయ కాంమేమమ,

శ్రీహస్తీశైల శిఖరోద్భవం పారిశాతం

శ్రీశం నమామి శిరసాయద్రులైరివమ్.'

అని శ్రీవైష్ణవులు ఈ నాల్గింటిని - శ్రీరంగ, శ్రీవేంకటాద్రి శ్రీహస్తీశైల (కాంబీ), యదుతైలా (మేల్కోటె)లను అనుసరింప స్మరిస్తారు.

శ్రీమాన్ శ్రీరంగాచార్యులవారి పరిశోధన ప్రవణతకు వివేచన విశ్లేషణ వైభవానికి ప్రతి ఘటా తార్కాణం ఇట్టి మహోర్వరం నిర్వహించినందుకు వారిని అభినందిస్తూ, భగద్రామానుజులు సాధించినట్లు భక్తిరూప అయిన శేషుమ్మి ఇంకా ఎన్నో మహాకావ్యాలు నిర్వహింపజేయవలసి అశంకిస్తున్నాను.

ప్రమోద ఉగాది

గాంధీగర్

మైదరాబాద్

87-8-80

భాషా సేవకు

—తిరుమల రామచంద్ర

కోదాటి నారాయణరావు గారు

హైదరాబాదు.

అ ఖ న న

డాక్టర్ శ్రీ రంగాచార్యులు గారు తాము విశేష శ్రమకోర్చి పరిశోధన చేసిన "మరింగంటి కవుల సాహిత్యసేవ" అనే ఈ పుస్తకానికి నా అభిప్రాయాన్ని వ్రాయమని కోరినారు, నేను ఈ పుస్తకాన్ని అమూల్యగ్రంగా చదివి నాను. శ్రీ రంగాచార్యులవారు దీన్ని రచించడం సామాన్యమైన పనికాదు. ఏదో ఒక విషయాన్ని తీసుకుని పరిశోధించటమే చాలా కష్టమైన పని. అటువంటిప్పుడు ఏదో ఒకవ్యక్తి సాహిత్య సేవ లేదా ఒక గ్రంథ పరిశీలనకాక 14వ శతాబ్దం నుండి నేటిదాకా వివిధ ప్రదేశాలలో నివాసం ఏర్పరచుకొన్న మఱింగంటి వంశీకుల వద్దకు వెళ్ళి వారివద్దనున్న గ్రంథాలను సేకరించి సమాచారాన్ని తెలుసుకొని వీటన్నిటిని పరిశీలించి పరిశోధించి గ్రంథస్థం చేయడం సామాన్యమైన పని కాదు. అనుభవం గలవారికి వీరు పడినశ్రమ అర్థం అవుతుంది. ఇందుకు శ్రీ ఆచార్యుల వారిని నేను హృదయ పూర్వకంగా అభినందిస్తున్నాను. ఇది మఱింగంటి వారి వంశానికి చేసిన సేవకాదు - ఆంధ్ర వాఙ్మయానికి చేసిన సేవ, వీరి ఈ సేవ చిరస్థాయిగా నిలువ గలదని నా విశ్వాసం.

మరింగంటివారు తెలంగాణాలోనే కాక యావదాంధ్ర దేశంలోనూ ప్రసిద్ధి వహించిన పండితులు, కవులు మాత్రమేకాక ఆచార్యవరులు కూడాను, ఆంధ్ర చైతన్యంలో మరింగంటి వారిదే పెద్ద "ఆచార్య పీఠం" అనుకుంటాను, వీరికిష్ట పరంపర ఆంధ్రదేశం సలుమూలూ వ్యాపించి ఉన్నది. వీరిలో అనేకులు తమ ఆచార్యవరులకు అగ్రహారాలు, భూములను, సమర్పించుకుని తరించినారు. వీటన్నిటిని ఈ గ్రంథంలో విశదీకరించినారు.

14 వ శతాబ్దం నుండి 20 వ శతాబ్దం వరకు గీర్వాణాంధ్ర భాషామరల్లి మరింగంటి వారి వంశాన్ని ఆశ్రయించుకుని ఉన్నారు. ఆంధ్రదేశంలోనేకాక యావద్భారత దేశంలో కూడా ఇంతదీర్ఘకాలం సాహిత్యం, కవిత్వ ప్రతిభ, ఒక వంశాన్ని అందిపెట్టినది ఉండటం, కానరాదు. ఇకరచేతల సంగతి నాకు తెలియదు కాని - ఇంతటి ప్రతిభా సంపన్నమైన వంశం నాకు ముందుకు

నాకు ఎక్కువగా కావాలేదు. ఆర గురువరంపరలో మరింగంటి స్థానాన్ని ఈ గ్రంథంలో విపులీకరించడం పోయినా అక్కడక్కడా స్పృహలేదు. ఎలా ఆచార్యత్వాన్ని గురించి “మరింగంటివారి ముద్ర భుజం వీపులపై” బనే సామర ఒకటి ప్రచారంలో ఉన్నది. అంటే శేవలం ముఖంపాకాక సామాన్య పండితులు కూడా వీరి శిష్యవరంపరలో రస్సిమారు. వారు సహస్రాయుధ సునిర్మాలలో ఉత్తముద్రల వేడిని భరిపోయినా ఆచార్యులు మరేవారు కాదు. శిష్యులుకప్పించుకుని పొరి; భూలమీద వున్నా వీపుమీదనయినా నశ్రాంకితం చేసేవారు కాబో; సామరలోని అంతరార్థం సామాన్య ప్రజానికంలో కూడా వీరి ఆచార్యత్వంలా ఉండేదిని, తెలుస్తున్నది.

మరింగంటివారి వంశం కనామ నిదో ఒక ముదలలానికి గానీ, నిగి గానీ అరిమికమై లేదు. అహంక ఒకదో; కలవారికి మరొకదో; పూర్వీకుల గురించి ఎవరంగా తెలియని దశలో కూడా వీరు ఉండి ఆట్టి సంభర్షణలో వీరికరిత్రనుండి సేకరించిన సమాచారాన్ని స చేయడం, ఒక పెద్దపని.

మరింగంటి వారి పాండిత్యం సర్వతోముఖమైనది. దశరథ కరిత్ర తెలుగులో మొదటి నిరోష్ఠ్య ప్రబంధం, దానికర్తాత శేవలం కాకుండా ఉన్నా, తద్వే శబ్దాలు కూడా ఉపయోగించడంలా ఆ భద్రాంధ్రనిరోష్ఠ్య సీతాకర్తాతం రచించినారు. ఇంతే కాకుండా సంస్కృతాన్ని రచనాంస్తు. వీరిసన్మానాలు సత్కారాలు శేవలం అమీం దనికుండుండి మాత్రమే పొందినవికావు —, ఈతులుషాహీ పరిపాల ఆంధ్ర భాషాభిమానిగా పేరొందిన మల్లిక్ జబ్రాహింషా ఆస్థానంలో ఉదితమైన స్థానం లభించింది. వాటినుండి వేటివరకు అందరుగా! రయినా, పండితులు కవులు ఈ వంశంలో ఉన్నారు. ముస్సుం సంప్రదాయం కొనసాగగలదని వా విశ్వాసం.

మరింగంటివారి వంశంలోని కొందరితో నాకు వ్యక్తిగతమై ఉన్నది. అంతే కాకుండా మరింగంటి వారికి మొఖాసాగా ఇవ్వలు.

పురం మా గ్రామానికి అనతి దూరంలోనే ఉన్నది. ఈ ఆగ్రహారీశంబులో వార మంది నాకు పరిచయస్థులున్నారు. ఆ గ్రామంలో నేడు మంబరగిరి వారి ఎవరూ లేరు. దేశంలో నలుమూలలా చీలిపోయినారు. ఎరంవరి ఎవరూ నో పెద్ద వంశవృక్షాన్ని కూడా వీరు దీనిలో వేసినారు. దీనిని బట్టి ఈ గ్రంథంలోని సమాచార సేకరణకు శ్రీరంగాచార్యుల వారు అదినశ్రమ ఎంతటితో వికరం అవుతుంది.

మఠంగంటి వారి వంశంలో వలె శతాబ్దాల తరబడి భాషాజీవిటులు ఉన్న రీతిలో కాకున్నా తెలంగాణాలోని శ్రీవైష్ణవ మఠులంలో మూడు నాలుగు తరాల వరకు పండితులుగా కొనసాగిన మఠులంబాలు ఆచారం ఉన్నది. వారి రచనలు, ముద్రితం కాకపోవచ్చును. అయినప్పటికి లాభపత్రాల గ్రంథాల రూపంలో తిరునామాలు, మంగళహారతుల రూపంలోనో వ్యాప్తిలో ఉన్నవి. అటువంటి పండితులు రచనల గురించి పరిశోధన అరుపుటకు లాపంపిన సామగ్రికి, సూచనప్రాయంగా ఒక రచనకు శ్రీరంగాచార్యుల వారు ఘాసుతుంటే సంస్కృతాండ్ర భాషలకు శ్రీవైష్ణవ ఆచార్యులు చేసిన సేవ వెలుగులోనికి రాగలదు. అని నా సూచన, ఇది ఉచితం అనుకుంటే శ్రీరంగాచార్యులవారు స్వయంగానో తమ మిత్రుల ద్వారానో, శిష్యులద్వారానో ఈ పని చేయిస్తారని అశిస్తూ మరొకసారి శ్రీరంగాచార్యుల వారిని, వీరి గొప్పనైన ఈ కృషికి అభినందిస్తున్నాను.

1-1888/18 చిక్కదపల్లి

హైదరాబాద్.

—కోదాయ నారాయణరావు

శీర్షం శ్రీధరమూర్తి గారు

శీర్షం,

విజ్ఞాన విజ్ఞాన.

ఆ మోదము

ప్రశ్న : 1

శ్రీ మురింగంటి వంశీశ్రీ వేద వేదాంత పాఠశాల,

పర్యవేక్షకుల గునిపాఠశాల ఇయ్యి కవయః సదా.

శ్రీ రంగనాథ దయాపాత్రమై వింశతిని మురింగంటి వంశము ఒక
ముందర సాహితీ వనము. అందులో మనోహరములు, వర్ణరంజితములు అయి
సర్వవిధముల పరిమళము పెదచల్లు కుసుమములు ఎన్ని : అవి అన్నియు భగవదా
రూపమును, రసానుభవమును అర్జునమునుగూర్చి అరిచిపజ్జయించుచును ప్రశంసా
పాదములనున్నది.

రఘువంశ్యులందరును విశ్వాత వీరులైనట్లు, మురింగంటి వంశములు
విశిష్ట విద్యార్థులుగా వెలయుట సృష్టియందలి భక్తులము. రఘువీరులను
భక్తులను గురువు కానిదనును, మురింగంటి కవులను శ్రీమాన్ శ్రీరంగారాధ్యులును
అభివర్ణించి, వివేచించి కృతకృత్యులయిరి.

వదునాలుగవ శతాబ్దమునుండి నేటిదాకా కామరతంవరగా విస్తరిల్లిన
"మ. మురింగంటి కవుల సాహిత్యసేవ" బహుముఖమైనది. కవులు వలుపురు, వారి
ప్రభుల పాఠము, ఆ కవులను, వారి రచనములలోను తరతమ భేదములు
అర్థము, పారదర్శిలోను, కొన్ని ముఖ్యమైన సమాన భర్తృములు కానవచ్చుట
యే సమస్త రూపముల పరిశోధన గ్రంథము సంకరింపబడినది. కావున తత్పరా
విశ్లేషణ చరితములుగా సాగును. విశిష్టకారుల పూవులు మాలారచనమున
విశిష్టములు అపరిమళమున్నట్లు, వైవిధ్యముతో కూడన అయో కవుల
సమాహారమైన సాహిత్యము సమృద్ధియైనదే సంధ్యాయై సమాధింపబడు
చున్నది.

ఆచార్య పీఠము :

మణింగంటి కవులు స్వయం ఆచార్యపురుషులు. కావున వీరు నిష్కులకు సమాశ్రయము, తత్త్వవదేశము కావించుదు. విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయ ప్రవర్తకులగుటవలన వీరికి ఉభయవేదాంతముల అధ్యయన అధ్యాపన ఆచరణ ప్రచారములు నిత్యానుసంధానములు, కావున వీరు తద్విషయము లందు సావధానులై యుండుట యనివార్యము.

శ్రీభాష్య కృత్వాదసేవా దురీణుండు,

పరతత్త్వ సిద్ధాంత బాధుకుండు ..... (పు. 48)

ఈ పద్యము వీరి శ్రీ సంప్రదాయ నిష్ఠను చాటును.

ఆచార్య పురుషుల తత్త్వములలో పరమత నిరాకరణ పూర్వక స్వకుత స్థాపనము ప్రధాన తత్త్వమై యున్నది. దీనికి బాంధవీన వేదవేదాంతముల యందు, దర్శనములయందు తూలంకషమైన పాండిత్యము వీరికి పూర్ణముగా ఉండుట వలన వీరు ప్రతివాదిభయంకరులై శీర్షిగాంచినట్లు ఈ పద్యము ద్వారా విదితమగుచున్నది.

కౌశ్ర నిషిద్ధాన్య జన కాంక్షాటంఠ,

తుటిల తుతర్కాశి గుండె దిగులు... (పుట 58)

విత్వత్కవులు :

అన్నిటిని మించి మణింగంటివారికి కాశ్యపశీర్షిని సముపార్జించి పెట్టినది కవిత్వము. అది అనుపమమైనది. అందులకే “నుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం?” అని స్వానుభవముతో ఎలుగైతి బాటినాడు తర్కహారి. కవిత్వం ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు కావలయును. ప్రతిభ దైవదత్తమైనది. ఇక, నిరంకర బహు గ్రంథావలోకనమువలనను, బహుశ్రమలతోడి నిరంకర పాంగత్యమువలనను వ్యుత్పత్తి సాధ్యమగును. పాండితి కొరవడిన కవిత నీరసము. అందులకే “విద్యత్కవయః కవయః, తేవల కవయస్తు తేవలం కవయః” అను అభిప్రాయము వుట్టినది. ఈ కవుల సంస్కృతాండ్రభాషా కవితలకు అలంబనమైన వ్యుత్పత్తిని మహుర్చిన యంశమాలివి:

శ్రీరారణాది ప్రసిద్ధ గీర్వాణాండ్ర

భాషామయశ్శీక పద్యపతన, మున... (పుట: 48)

ఈ పద్యము తెలుసు.

ప్రతిభా ప్రతిఫలనమును కవిత్వాశక్తి శీవముఁ జైబాసుగ్రహంబునుని
అయా కవులు తమ కృతులలో అశ్వాసాంత గద్యములందు 'గట్టిగా' పేర్కొని
యున్నారు.

"ఇది శ్రీమద్రామాయ నన్న కర్పరగిరి స్థునింహ కరుణా కటాక్ష విజా
సంబంధ సరసకవిత్వ విద్యాపయః పయోనిధాన" (పు 124)

కవిరా సుందరి యొక్క బాన్ధుగతులు అనేకములు. దానిలో ఒక పదభాగ
అవధానము "అవధాన మెఱుంగని సత్కువిత్వమున" మంచి కవికి అవధానము
అవశ్యకమని, తిరుపతి వేంకటకవుల యభిమతము. అవధానము ఒక విశిష్ట
కవిత్వాప్రక్రియ. దీనికి అపొధారణమైన భారవాశక్తి, సద్యః స్ఫూర్తి దారాపాత
భుల్పమును అనుకవితా పాటపము అనునవి మూలద్రవములు. ఇవి మఱింగంటి
కవులయందు కానవగును.

"గురుమూర్ధన్యు శతావధాన విరుదాంతున్..." (పు: 125)

"సరస శతపద్య తేలిసి విరచనోక్తి గల..."

"వినుత శతకుంట విరుదాంత విణయఃశైవ" (పు: 28)

కవిక వ్రాసువచ్చును. లేదా అత్యుపమాను చెప్పవచ్చును. కాని
దానిలో తప్పి కలుగదు కాటోయను కొందరికి.

"అనుకవిత్వంబు నల్లితనే సరా చిత్రప్రబంధమల్ లేయవలదె"

(రాధికా 8-14)

అని ముద్దుపగని యొక్క సీరమైన శ్మశాలు, భాగిని స్థానికమాత్రమును
ఇంకవారు వారు సునింగంటి కవులు చూపుదు.

"అనుకవిత్వ భాషాపదాన చిత్ర

అందపద్య చతుర్పదీకా విశోష్య

పాదగోవస గీతప్రబంధ కృతుల

మోహమును తేసి శ్రీజగన్నాథ గురుడు" (పు: 289)

ఇంతకు మించి, యీ కవుల నిరోష్ఠ్యాది రచనా విశేషములను గూడ గమనింపవచ్చును. (పు. 108 - 122).

ఏవంవిధ కవితా పాండిత్యములు గల కవులకు విరుదులు, రాజమాన్య భలు కొరవడువా? చదువులతల్లి సరస్వతిదేవతనె నిరుచు పడసిన కవి యొక్క భునక సామాన్యమా?

“శతభుంకరాయ నుంతా”

నీతఁడె యనం దగునటంచు నిచ్చందోచన;

శతధృతిరాతి యొసంగెను

“జేతులితచుగు-విరుచు” సింగరాధ్యక్షకవుడున్”, (పు. 86)

శ్రీనాథ మహాకవికి ‘కవిసార్వభౌమ’ విరుచమున్నట్లు ప్రసిద్ధి.

“భద్రద్రః భూషక్రియా శక్తిరాయలయెద్దఁ

భావభౌత్వికీ సార్వభౌమ విరుచు” (చాటుపు)

మహాప్రతిభాశాలియైన సింగరాధ్యక్షులును కవిసార్వభౌమ విరుచ వివ్రా జితులై రాణించుచున్నారు.

“అంద్రభాషా నిరోష్ఠ్య మహాప్రబంధ

రాజి రచనా ధురియఁ, గర్జాటరాయ

లబ్ధ ‘కవిసార్వభౌమ’ కల్యాణ విరుచ

కాలి మరుగంటి సింగరాధ్యక్షఁ దలఁతు (పు. 19)

అధిల విద్యాధితులయైన వారికి రాజభూజ్యత, అగ్రహారాది సమ్మానములు లభించుటలో అశ్వర్యములేదు. నాటి రాజుల రసితకు, ఔచార్యమునకు అవి నిదర్శనములు.

“హయదంతి మచి భూషణాను లందితి వశ్య

ఫలి గజవలి సరవతుల చేత” (పు. 80)

“రాజరాజైన మల్కిశరాము చేత
భార్యలను లెన్నగా దత్తమైన
యాదవాకిళ్ళ పురిని బ్రహ్మతి నొదవ
నివిది యుందిరి సంపదల్ నివ్వజెల్ల’

(పు. 86)

సాహిత్య రాశి :

“అకారణంధులు గారె సత్కవుల్” అని కవుల గురించి కవి సూక్తి. ముదిగంటి కవుల కావ్య (కవీ ఇదం) సృష్టి అపారమైనది. వైవిధ్య పూర్ణమైనది, జ్ఞాన విజ్ఞాన ప్రదమైనది. ఈ కృతి సంపదములో ప్రబంధములు, ద్విపద పృథులు, పాటకములు, యక్షగానములు, శతకములు, హరికథలు, స్తుతులు, దాటుపులు, తిరునామ, మంగళహారములు, అద్భుతేనుగు కావ్యములు, నిరోష్ఠ్యుడి నిర్బంధ గ్రంథములు ఇత్యాదిగా కంపు. కొన్ని సంస్కృత గ్రంథములును కంపు. వీనిలో కొన్ని గ్రంథములు ముద్రణ భాగ్యము నందినవి. అముద్రిత గ్రంథములును చాల కంపు. గ్రంథ సంపాదన కార్యము సుస్కరమైనది.

సామాన్యముగా అముద్రిత గ్రంథములలో కాళవత్ర గ్రంథములు ప్రబలములు. కాగిరపు ప్రతులు అర్వాచీనములు. కాళవత్ర గ్రంథములు విభిన్నములు, శ్రీమదష్టములుగా ముందును. వాని యందలి అక్షర సంలేతములు, పొడకుట్టు వ్రాతలు చదువరులకు మనోజ్ఞేశమును అపొందించును. అగమ్య గోచరముల చర్చరికీలనము “కాళిదళ సంపుటప్రకర కాంతార” ప్రవేశముగా పెట్టిన విమోచన సంభావించెను.

“వ్రాలా శత్రులు, తప్పులు

దాంబంగా గలవు, శబ్ద సంగతు లెరుగన్,

గేలిం బెట్టక, నవ్యక

వీలంగా దీర్ఘరయ్య బుధునులారా!”

పై లేఖకుని పద్యము వలన లాభవ్రత గ్రంథ లేఖన విధానమును కొంత వరకు గ్రహింపవచ్చును. ఈ స్థితిలో, వ్రాతప్రతులను సంపాదించి, ప్రచురించి, తదివి, పాఠనిర్ణయము గావించుకొని, పరిష్కరించుట అమోఘప్రయోగముతో కూడినకార్యము. అచార్యులవారు ఈ పనిని సమర్థముగా నిర్వహించి యున్నారు. “నిశ్చితార్థంబు వదలరు నిపుణులు” అను సుఖాషితము వీరి యీ విషయమున సమన్వయంపదగును.

ఈ సిద్ధాంత వ్యాసమందు మణింగంటి కవుల సాహిత్య పరిచయము ఈ విధముగా కావించబడియున్నది :

(1) గ్రంథనామము, (2) గ్రంథ స్వరూపము (లాభవ్రతము/ముద్రితము), (3) ప్రతియొక్క కాలము, ప్రాప్తిస్థానము, (4) గ్రంథ పరిమితి (సంపూర్ణము/అసంపూర్ణము), (5) కవి పరిచయము, (6) వస్తుపరిచయము, (7) కథాసంగ్రహము, (8) మూలము, (9) కవి కావించిన మార్పులు, (10) వర్ణనములు, (11) అనుకరణములు (12) కృతివైశిష్ట్యము మొదలగువిస్తరణితే ఒక అంశమును చూపెదను.

శ్రీకృష్ణశాసందీయము. ఇది యొక మూలాశ్వాసముల ప్రబంధము. గొటాకు పుస్తకము. మధ్య మధ్య తీర్థమైయున్నది. ఇందలి కథకు మూలము శ్యాసభాగవతములోని ఒక చిన్న సన్నివేశము. ఇందులో వచ్చు మాయాబ్రహ్మ భ మూలమునందు అస్పష్టము. ఈ గ్రంథకోధకులు బ్రహ్మచైవర్త విష్ణు గర్గ రాజాదులను చూచిరి. ఎందును మూలము కానరాలేదు. వీరరాఘవవ్యాఖ్యలందు ఉన్నట్లు పసికట్టిరి. కళాపూర్ణోదయమందలి మాయారంభ సామ్యంను చూపిరి. “ఈ వింతకథను గ్రహించి ప్రప్రథమముగా తెనుగునఁబఠింపఁబడినది శ్రీకృష్ణ శాసందీయకర్తయే” (పు. 169) అని సిద్ధాంతము విందిరి. ఇది కదా నిజమైన పరిశోధనము! ఇట్లే - విరోధ్య, అబ్బాండ్రవిరోధ్య సహమ - విషయమొందరు మరింగంటివారి ప్రాధాన్యము నిరూపితమైనది.

అనుకరణము :

శవులు, పూర్వకపీండ్రుల కావ్యములను వలుమారు చదివి అనందించి యుండును. తత్కవికా గౌరవముచేతను, గుణవిశేషముచేతను కావ్యగత భావము లనుగాని, వదలంధములనుగాని తరువాతి కవులు అనుకరింపట కనువట్టు చున్నది. మహాకవి కాళిదాసు వ్యాస వాల్మీకి మునుల కవితను అనుకరించి యుండుట ప్రసిద్ధము. అట్లే మఱింగంటి శవులును అనుకరించి యున్నారు. శ్రీనాథుడు తాను ఏ గ్రంథమును ఏ ప్రాయములో వ్రాసెనో పేర్కొన్న ప్రసిద్ధ పద్యమిది.

సి. 'దిన్నారిపొన్నారి దిలుతహాకదినాడు
రదియిందితిని మరుద్రాట్యురీత్ర.....' (కాళి. 1-8)

దీనికనుకరణమా అనునట్లు - ఈ క్రింది పద్యము —

సి. పదియేండ్లవాడనై బహుదమత్కృతీయైన
కల్యపిళ్ళను రాయదరిత మొకటి,
వ్రాసీతి పది యొక్క వత్సరంబున నేను
'నంద నందన కలానంద' మొకటి... (పు. 45)

మరొకటి

బి. శతలేఖిని పద్య సంధానభారీయు
మదితాశత గ్రంథ కరణధుర్యు... (పరస. 1.13)

"శతలేఖిని పద్యసంధాన నిపుణుండు,
మదితా శత గ్రంథ కల్పితుండు,
బంధాప కవిత ప్రబంధ నిర్మాణుండు,
నేకసంధోదిత శ్రీకరుండు...." (పు. 84)

పై సరసభూపాలీయ పద్యమునకు మఱింగంటి కవియొక్క ఈ పద్యము రింపముగా తోచుచున్నది.

సాహిత్య సేవ :

డాక్టరు వట్టమునకు సిద్ధాంతవ్యాసమును సమకూర్చుటకు 'మోక్షములో మోక్షము' అన్నట్లు వీరో ఒక ముద్రిత గ్రంథమునుగాని, సరళవిషయమును గాని గ్రహించుట సామాన్యముగా కానవచ్చుచున్నది. ఈ స్థితిలో ఒక వంశము నకు చేరిన, శతాధికముగా గల ప్రాచీన కవుల కృతులను సంపాదించి సిద్ధాంత వ్యాసమును సిద్ధపరచుటకు నడుము కట్టుట సాహసకార్యమై రనువట్టుచున్నది. కారణము వీరు - మణిగంటి కవులవలె శ్రీచైతన్య మతానుయాయులు. పైగా, ఇదివరలో కొంతవరకు మణిగంటి కవుల కావ్యముల పరిచయములను పత్రికా ముఖమున గావించి కొన్నింటిని ప్రకటించియున్నారు. ఈ విధముగా పేటి కాంతర్గత రత్నములవలె నుండు ప్రాచీన కృతులకు ఇనాలోక యోగము వంటి ఇనాలోకయోగమును కల్పించుటయే యత్యర్థముగా మణిగంటికవుల సాహిత్యము నకు వీరు గావించు సేవ.

కం. కవి కావ్యము విరచించును,
నవరసరసితండు దాని నాదెముఁ జొగడున్;
అవసీషము కుసుమించును,
పవనుఁడు నెల్లావి దెసలఁ బర్యవఁగఁ జేయున్.

తీర్థం

చిహ్నము చిహ్నము

తీర్థం శ్రీధరమూర్తి

—కృతస్మృతి

- కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయం నుండి 1989 లో డాక్టరేట్ పట్టమును సంపాదించి పెట్టిన నా 'పరిశోధన బ్యాస్' గ్రంథమిది.
- 'మరింగంటి కవుల సాహిత్యసేవ' అనే ఈ విషయంపై 'పరిశోధన'కు ప్రవేశం కల్పించిన కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయ ఉన్నతాధికారులు—
- సిద్ధాంత బ్యాసానికి పర్యవేక్షకులుగా నుండి ఆనేక సూచన లిచ్చిన డా॥ కోదేల సంపత్కుమారాచార్యులుగారు
- నా కృషి 'పీపెచ్.డి'కి తగినదని ఆమోదాన్ని తెల్పిన ప్రొఫెసర్. ఎమ్. సుబ్బారెడ్డి గారు (తిరుపతి) ప్రొఫెసర్ తంగిరాం వెంకట సుబ్బారావుగారు (బెంగళూరు)—
- పరిశోధన కాలంలో ఎంతగానో తోడ్పడిన కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయం తెనుగు కాలలోని ఆచార్య పర్గం—
- కావలసిన పుస్తకాలనిచ్చి సూచనలతో సహకరించిన-పెద్దలు-శ్రీయుతులు ప్రొ॥ బి. రామరాజు, ప్రొ॥ వేటూరి ఆనందమూర్తి, బి. ఎస్. కాశ్రీ, కపిలబాయి లింగమూర్తి గారలు, మిత్రులు - ప్రొ॥ రవ్వా శ్రీహరి, మరింగంటి పురుషోత్తమాచార్యులు, డా॥ రత్నయ, డా॥ మాడభూషణం రంగారావులు, డా॥హరిహరనాథ్, డా॥ చింతాపట్టణం శ్రీరంగారావులు, ఎమ్.బి. రాజగోపాల్ గారలు—
- అనేక సాహితీ విషయాలను తెల్పి మంగళాశాసనము లొసంగిన మా పీఠపాదులు శ్రీమాన్ శ్రీ రాఘవాచార్యులు గారు. నా అభ్యుదయానికి ముఖ్యులైన అగ్రణులు శ్రీమాన్ ప్రొఫెసర్ ఎస్. లక్ష్మణమూర్తిగారు,
- వివిధ ప్రాంతాల్లో సంతరించినప్పుడు, తోడ్పడిన మరింగంటివారు. వారి బంధువులు. శిష్యులు—
- ఆవసరమైన గ్రంథాలను పరిశీలించుకొనుటకు అనుమతించి - సహకరించిన - అం.ప్ర.ప్రొ.లి.పు. ఖాండగారం అప్పటి చైరక్టర్ శ్రీ పి. వి. యల్. నరసింహారావు గారు.
- పరిశోధన చేయటానికి అనుమతించిన రాష్ట్రప్రభుత్వ ఉన్నత విద్యాకాళి వారు -

—అన్నిటికీ ముఖ్యమైన భక్తిని వాతావరణాన్ని కల్పించి పరిశోధన నిరాటంకంగా సాగటానికి తోడునడగావున్న ల.సో. నా అధ్యాంగి, గ్రంథముల వెలికి ఆకరముల నందించుటలో ప్రధానులైన మాచిరంజీవులు శ్రీనివాస మూర్తి, వేదవ్యాస, వైజయంతి -

—సిద్ధాంత వ్యాసాన్ని ముద్రణకు అనుమతించిన కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయ ఉన్నతాధికారులు -

—ఈ పుస్తకానికి అమూల్యమైన ఆధిప్రాయాల నొసంగిన సాహితీమూర్తులు శ్రీ. రామరాజుగారు, సంపత్కుమారాచార్యులుగారు, తిరుమల రామచంద్రగారు, కోదాటి నారాయణరావుగారు, తీర్థం శ్రీధరమూర్తిగారు -

—తక్కువధరకు కాగితాన్ని సమకూర్చిపెద్దన శ్రీమాన్ మరింగంటి వెంకటరామచార్యులు (Dr. G.M. పరిశ్రమల కాశ. A.P) గారు -

—నిర్మిత దృష్టితో గ్రంథముద్రణ పర్యవేక్షణ మొనర్చిన పెద్దలు-శ్రీమాణిమొక్కంటి శ్రీనివాసాచార్యులుగారు, అశ్వీయులు పొండురంగయ్యగారు,

—సిద్ధాంత వ్యాసరచనకు ఉపకరించిన గ్రంథముల పత్రికల రచయితలకు సంపాదకులకు -

—ముఖపత్రాన్ని నిర్ణయించిన చిత్రకవికా సుధాములైన మిత్రము "సుధాను"

—గ్రంథాన్ని ముద్దుగా ముద్రించటంలో శ్రమించిన పద్మావతి ఆర్ట్స్ప్రింటర్స్ అధినేత శ్రీ పి. శ్రీనివాస్, ఆయన సిబ్బంది -

ఇంకా ఎందరో పెద్దలు-మిత్రులు- అందరికీ కృతజ్ఞుడను -

నాయారప్పగిరి సహృదయులు ప్రమాణము.

‘అఖిల భువన జన్మగేహ భంగాదిలీల
వినక వివిధభూత బ్రాత రమైకగీతే
ప్రతి శిరసి విడిచి బ్రహ్మణి శ్రీనివాసే
మమభవతు పరస్మిన్ శేషుషీత క్తి రూపా’

పాలెం 509215

ప్రమోద ఉగాది

37-8-90 మంగళవారం.

విధేయుడు

శ్రీరంగాచార్య

విషయానుక్రమణిక

I. ప్రవేశిక 1-83

సంకపరిచయము 8, కవిపండితులు 18,4 సాహితీ వైవిధ్యము 81

II. కావ్యవర్ణాశికలు - 87-122

అవతారికావేదనము 87 గదనా విశేష స్వరూపము 1-08.
శబ్దాండ్ర నిరోష్ఠ్యము 115 అవ్యతను:గు. 118,

III. ఆంధ్రకావ్యసాహితీ 123-325,

ప్రబంధములు 123, ద్విపద 199, యుగ్మగానములు . 204,
నాటకములు 215, శరదములు 243, హరికథలు 269 అను
రృతులు 279, తిరునామములు - మంగళహారములు, 289,
చాటుపులు 324.

IV. సంస్కృత కావ్యసాహితీ 326 - 373.

అలంకార కావ్యము, 330, స్తోత్రములు; 344.

V. లాక్షణికమర్యాద, 374.

VI. కార్తిక దృశ్యకము, 400.

అనుబంధములు, 417-462.

అంశ్యరచనలు 417, స్తోత్రములు 427, తిరునామములు
మంగళహారములు 433, అగ్రహార ఘోషాన వక్త్రములు 455.
గ్రామములు 462.

ఉపయుక్త గ్రంథసూచిక, 475.

భూ మి క

పరిధి - ప్రణాళిక

ఒక కుటుంబమునం చొర గొప్ప కవి యుండవచ్చును. ఒక వంశము మొత్తములో నిద్దరు ముగ్గురుండవచ్చును. హరివంశ ఆ కుటుంబము ఆ వంశము ఉద్ధిష్ట మగును. తర తరాలగా వారిని గూర్చి చెప్పవలసిందగును. అని ఒక కుటుంబ మంతయు-వంశ మంతయు-విద్యత్తవి మునుపైన నన్ని పేరములు చాల తక్కువ. కాకపోక వారి కుటుంబము ఇందు కరుదైన ఒక ఉదాహరణము. వంశము విషయమున చెప్పుకున్నచో ముదింగంటి వారి వంశమే ఈ విధముగా కన్పించును. ఈ వంశమున కాద్యులైన తెన్నయాచార్యుల (క్రి. శ. 1400 ప్రాంతం) నుండి నేటివరకు వీరిలో చాలామంది తప్పక అనేక మంది కవులు, విద్యత్కవులు బహు ముఖముగా సాహిత్య సేవ చేసినారు. ఇందులో గమనించ వలసిన మరొక విశేష మున్నది. ఈ వంశము ఆచార్య పితము. ఉభయ వేదాంతములలో నిష్ఠాతులై, శిష్య శ్రేయస్సు కోరి దేశ సందారము చేయుచు, భారత భాగవత రామాయణాదులను సంప్రదించున గ్రంథములను ప్రవచనము చేయుచు విశిష్ట ద్వైత ప్రచారమును, భక్తి ప్రపత్తి భావములను విస్తరింప చేసినది. ఇంకొక విశేష మేమన దేశకాల పేదము లేకుండ ఈ నాటి వరకు వీరి కావ్యము లన్నియు దైవానికితములే తప్ప నదాలిది మొక్కటియు లేదు. అందును అనేక కావ్యములు నీరి సేనగండ్ల సృసింహాంతములే నల్లగొండ జిల్లా ఒక విధముగ సృసింహా శ్రీశ్రము. ఈ మండలమున నరసింహా శ్రీశ్రమలభిరము, సృసింహావతారము ప్రహ్లాదుని భక్తి ప్రవక్తలకు ప్రతీక. విశిష్టద్వైతమునకు భక్తిప్రవక్తలు పరమ విషయములు.

ఒకవైపు ప్రవచన రూపముగా, మరొక వైపు వివిధ శాస్త్ర నిర్మాణ రూపముగా సంప్రదాయమున కంతియైన ఇంకటి నుద్భవ వంశము మరి యొకటి కన్పించును. ఈ వంశము వివిధ శాఖలుగా వివిధ కుటుంబములుగా తెలుంగా

మున విరివిగా, ఇతరత్ర అరుదుగా వ్యాపించి యున్నది. ఇనను ప్రతి ౯౫౦ - ప్రతి కుటుంబము ఆంతయో ఇంతయో కానువంశిక సంప్రదాయమును పొందిన చునే యున్నది. ఈ విశేషములు కారణముగా మణింగంటి వంశము వారి సాహితీ సేవను గూర్చి విపులముగా పరిశోధన చేయవలయు నన్న నా కోరిక ఈ నాటిది కాదు.

మణింగంటి రామబాచార్యుల వారు రచించిన 'శేకవస్త్యామి శతకము' నాటి వంశ సాహిత్యముతో మొదటి పరిచయము కల్గించినది. నవ్వాకర్ణించిన ఆ శతకములోని విశేషములతో "మణింగంటి రామబాచార్యులు - శేకవస్త్యామి శతకము" అను నా వ్యాసము 1966 డిసెంబర్ నెల 'తారతి' లో అచ్చయినది. దానిని చూచి ప్రఖ్యాత చరిత్ర పరిశోధకులు పండిత అదిరాజు వీరభద్రరావు గారు మెప్పుడలతో వ్రాసిన లేఖలో .....ఇట్లే మణింగంటి వారి రచనలను సంపాదించి పరిచయం చేయండి. చాలా విషయాలు వెలుగులోకి రాగలవు." అనిరి. వారి సూచన నాకోక అదేశమై, స్వప్రాస్పృష్టముగ నున్న నా కోరికను సువ్యక్తముగా నిలవరచినది.

నాడునుండి మణింగంటి కవుల గ్రంథ శేకరణను గూర్చి, సాహిత్య సేవను గూర్చి నా పరిశ్రమ మొదలైనది. 'తారతి', 'ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక', 'ఆంధ్రభూమి', 'ఆంధ్రపత్రిక' మొదలైన పత్రికలలో ఈ వంశీయుల కావ్యముల కొన్నిటిని గూర్చి, చాటుపులు - పోత్రముల గూర్చి వివిధ వ్యాసముల వ్రాసినాను. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమీ వారు నా పరిష్కరణతో సింగరాచార్యుల 'దశరథరాజ వంధన చరిత్ర' ను రెండు పల్కాయములు (1971, 1980) వెలువరించిరి. ప్రథమముగ నేను నల్లగొండ శిల్పా నుండి సేకరించిన చాటుపులను 'చాటు పద్య రత్నావళి' పేరున 1979 లో ప్రచురించిరి. వేంకట నరసింహాచార్యుల 'తాతాంక పండిన పరిణయము'ను నా పరిష్కరణతో ప్రకటించిరి. ఇవి గాక 'శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సితా కల్యాణము' (సింగరాచార్యుల కృతి) వేంకట నరసింహాచార్యుల (ద్వితీయ) వారి 'క్షత్రజిహ్వాసాహిత్యము' లను స్వయముగా ప్రచురించినాను.

ఇన్నిటి 'పీఠిక'లో అప్పటికి వా ర్థప్రకారము వచ్చిన మేరకు వారి వారి నీవిత సాహితీ విశేషములను చేర్చితిని.

బాటుపద్య సేకరణకై నల్లగొండ జిల్లాలో విస్తృతముగా పర్యటన చేయుచున్నప్పుడు ముడింగంటివారి వంశ విస్తృతిని, సాహిత్య విస్తృతిని, వైవిధ్యమును గూర్చి మరింత సమాచారము లభించినది. దీనితో నేను ఉల్లాసపడి ఇతరత్ర కూడా వ్యాపించియున్న వారి రచనలను చాలాపుగా ఇటీవలి వరకును సంపాదించినాను.

ఇదంతయు 'మరింగంటి కవుల సాహిత్య సేవ' అను కీర్తికతో నా పరిశోధనకు వస్తు పై నది.

ఏ ఒక్క కవినో, ఒక కావ్యమునో, లేదా ఒక ప్రక్రియనో ఉద్దేశించి పరిశోధన చేయుటకును ఒక విశాల వంశము ప్రవదించిన సాహిత్యమును గూర్చి చేయుటకును బేద మున్నది. ఈ సాహిత్యము అనేక కావ్యములతో, వివిధ ప్రక్రియలతో విస్తృత మైనది. అందువలన వీటి నన్నింటిని గురించి వివరించు కొనుటలో విస్తృతికి అవకాశము తక్కువై, ప్రధానముగా ప్రక్రియ స్వరూపమును, కావ్యములో గమనించ దగిన వస్తు చిత్రణ విశేషములను ప్రదర్శించుటకు మాత్రమే అవకాశ ముండును.

ఈ 'భూమిక'పై ఈ సిద్ధాంత వ్యాస నిర్మాణము జరిగినది.

వంశమును గూర్చిన విశేషములు, వంశములోని విద్యత్కవుల పరిచయము మొదటి అంశము. ఇది ఆ వంశీయుల సాహితీ సేవకు 'ప్రవేశిక' 'మరింగంటి కవుల సాహిత్య సేవ' ప్రధానాంశముగా గల దీనియందు 'చరిత్ర' వివరించుట విస్తృతి యగునన్న భావన కల్గినది. తత్కారణమున వీరి అగ్రహార మైన 'కోరుకొండ' ఇతర అగ్రహారములు, రాజమండ్రీలోని 'మరింగంటివారి వీధి' కిప్పులైన 'సురభి' 'మేరెడ్డి' వారి విషయములు - ఏతత్పరిణామములు ప్రస్తావము జాలెడు. కావ్యావహారికల విశేషములతో ముడింగంటి వారి సాహిత్య పరిచయము, రచనా విశేష స్వరూపాలు అరంభ మగును. ఈ కవుల కావ్య

మొదల ఎవరైనా ప్రక్రియల చూపమున సంస్కృతాంధ్రములయందు గురి
 'అంధ్ర కావ్య సాహితీ'ని గూర్చి మొదట, 'సంస్కృత కావ్య సాహితీ'
 గూర్చిన వివరణ తర్వాత సాగి, ఒక్కొక్క ప్రక్రియలోని రచనలను అనుసరి
 యిస్తామి. ఎప్పుడు కవులకు గాక కావ్యములకే ప్రాధాన్యము. ఈ కవుల బా
 ధ్యముల వలన ఎక్కువగా బాషా విశేషాలు 'అక్షర మర్యాద' గల
 ప్రదర్శించబడినవి. ముడింగంటి కవులు శేవలము కావ్యము కొరకు కావ్య
 గాన, విశిష్టమైన వ్యక్తులములో ప్రత్యేక ప్రయోజనము నుద్దేశించి ఆ
 విధములుగా కావ్యముల రచించినారు. ఈ కారణముగా మొత్తము ఈ రచన
 'కావ్య కృత్యము' వివరగా నిరూపించబడినది. వంశమును గూర్చి
 కావ్యముల గూర్చిన మరికొన్ని విశేషములు, కొన్ని అముద్రిత రచన
 'అనుబంధము'గా చేరినవి.

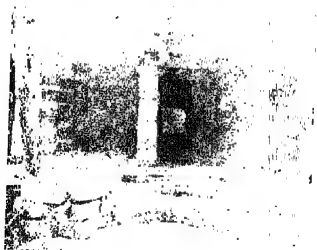
ఇది ఈ 'సిద్ధాంత గ్రంథ నిర్మాణ స్వరూపము.

నిజమునకు సింగరాధ్యక్షుల కాలి వంటి ఏ ఒక కవియో, 'అంధ్ర
 సంస్కృత పరిణయము' వంటి ఏ ఒక కావ్యమో ప్రత్యేక పరిశోధనాంశ మగు
 వీలైనది. మరి ఆట్టి కవులనేకులు, అట్టి కావ్యములనేకములు, వారు నిర్ద
 హించిన ప్రబంధ యక్షగానాది వివిధ ప్రక్రియలన్నియు ఈ గ్రంథమున ఒక్క
 రోటి ప్రస్తుతీకరించినదో * ముడింగంటి కవుల సాహితీ పేరా సమగ్ర స్వరూపము
 అవగతమై, అనంత కాలమున ప్రత్యేక వ్యక్తి కావ్య విషయ పరిశోధన
 అవకాశము కలుగు నప్పు డిద్దేశము ఈ నిర్మాణమునకు వెనుక నున్నది.

ముడింగంటి వారు తెలంగాణములో అందున నల్లగొండ జిల్లాలో బ్యాపిడి
 యందుకునే తెలంగాణమున ఒక వంశము సాగించిన నిరంతర సాహిత్య రచన,
 తత్ప్రయోజనము వ్యక్తము చేయుటయు ఈ నిర్మాణములోని ఒక ప్రధానాంశము.

* 'ముడింగంటి' అని శకటశేఖరముక్తము. దీనిని వ్యవహారము ననుసరించి
 పాదుశేఖరముగా చూడ బాధివాను.

మరింగంటివారి ఇష్టపాఠము

సిరి నెడగండ్ల లక్ష్మీనృసింహుల సన్నిధి

*****

I

ప్రవేశిక

*****

వంశ పరిచయము

‘మంత్ర మంత్రార్థ స్వరంత్ర మంత్రం బోధ

చేత చేతనుం రక్షించినారు

దీనాపన కృపా నదినానిధాన చిల

అమణిఘృతిచే దసరినారు

మంత్రిని వదలవాని కుంభిమంత్ర విధిగ

కంఠీరవ ప్రథ గాంచినారు

శకు దయా గుల రత్న సముదయాఘృతిని

ప్రీతినియనగిల్చి చెంచినారు.

నయ విలక్షణ సత్వ వినయ గతిమల

మహి మహిమ గాంచి కపిల దిక్కుపీఠశీర్తి

సర్వ వార్తాక ముఖ మత ధూర్వహోగ్ర

గర్వహారులు మునింగంటి ధూర్వ గురులు’

తరతరాః నుండి సంస్కృతాంత్ర బోధలో గోపం కృష్ణులు అంగులముచే సాహితీగీత చేయుచున్నట్టిది చూచింగంటి కవిని దీక్షించుము. పీఠ ప్రప్రథమ కవిలా అన్నభూమి స్వర్గోంత తిల్లా ర్థునము చేడు వివిధ ప్రాంతము లో నివసించు ఈ వంశమువారు ఇవటినుండి ఎన్ని స్థిరపడిన వారో వందల సంవత్సరములు గడుచుట వలన పీఠపాఠ్య సంబంధము లేక అంధుత్వము చూరవచ్చునది లాతాశీత మృతాశీతములు లేవు. కాని దరంపరాగత మగు అధాత్యపిత చక్రవర్తి మంత్ర కంట్టి గణాన, నీతి అంత్రాధాతామలం ప్రాంతముల ముగ్ధ శిష్యులు మధిరముగా ముగ్ధులు. ఇట్టి వారితో తెచ్చు అంశములు ముగ్ధులు.

చీరంబును ప్రతి సంవత్సరము తమ తమ గురువులను సంవర్ధించి వారి గురికి సంపదించి భోజనము గ్రహించుట, కల్యాణకవన భార్య లగుట, అభ్యాసము చేయుట శిష్యులందును నేటికిని కొనసాగుచున్నది.

ఒక్కమాటలో చెప్పవలయు నన్న తెలంగాణమున వీరి శిష్యులు లేని గ్రామములు తక్కువ.

ఒకవారి సీమ విభాగములలో తెలంగాణమున 'దేవరకొండ సీమ' లోనిది. ఇప్పుడు సుహృద్భావనగర్ జిల్లాలోని అధికభాగము ఆ వాడు ఈ సీమలో చేరియుండెను.

మణింగంటివారి మొగటినుండియు దేవరకొండ సీమకు చెందినవారు ముగ్గురు ఈ ప్రాంతములో ఏరికి శిష్యు లధికము.

'సీమ'లు, 'వాగు'ల వ్యత్యాసము చిట్టావారీగా రాష్ట్రవ్యవస్థాపక కర్మచేసి యివ్వబడ లో ప్రాంతము (సీమ) నను చెందిన గ్రామములు మరియొక జిల్లాలో వేరును. ఈ కారణము వలన - ఆ వాడు మణింగంటి కవులు తమ కృత్యాదులలో అన్ని గ్రామములలో కొన్ని నేడు గుంటూరు, కృష్ణా, సుహృద్భావనగర్, దేవరకొండ జిల్లాలలో కలవు.

మణింగంటి వారికి శిష్యులు-అభిమాను లొసగిన అగ్రహారములు, వనరులు వీరినివచ్చి, వలస తీవనోపాది నిధిత్వము వీరు విడిచి, వేరొకరు ప్రాంతము లలో స్థిరపడినారు. దీనితోపాటు వారి 'శిష్య కవిత'లను విభాగించుకొనిరి. వీరిలో కొందరికి ఆ ప్రాంతంలో ఇట్లు సూచనశిష్యు లేర్పడినారు. (కరీంనగర్, ప్రాంతం, విశాఖపట్టణం ఉభయ గోదావరులలో ఏరు కలరు).

పూర్వము నుండి ప్రస్తుతము మణింగంటివారు నివసించు జిల్లాలంబర గ్రామములు ఇట్లు గలవు.

1. కరీంనగర్ జిల్లా : వేములవాడ, పల్లి, బాగనవాడ, గూడెం, భర్మ పురి, పోడుగల్లు, కరీంనగర్.

2. కృష్ణా జిల్లా : సూర్యపేట, మొఖాసా కల్యాణాడి, గుడివాడ, ఇగ్గయ్యపేట, విజయవాడ, ఎక్కివరం, తిరువూరు, ఇంద్రు.

- ఋష్యం జిల్లా** : నేలకొండపల్లి, మొలకూరు, మధిర, దుమ్మ
గూడెం, ఎట్టలొయినపల్లి, ఋష్యం, పేరువంక,
కల్లూరు.
- తూర్పుగోదావరి జిల్లా** : కాకినాడ, చిత్రాడ, పాంకొల్లు, సర్పవరం.
- నల్లగొండ జిల్లా** : కనకగల్లు, అనుముల, యాదవాశిక్కు, సూర్యా
పేట, హజూర్ నగర్, వాడపల్లి, మిర్యాల
గూడెం, నరసింహా పురం, దొండపాడు,
యాదగిరి గుట్ట, వలిగొండ, ఇందిరాల,
నల్లగొండ.
- మహబూబ్ నగర్ జిల్లా** : రంగాపురం, కోనాపురం, గంగాపురం,
జిల్లా రోడ్ నపల్లి, రఘుపతిపేట, కొండనాగుల,
మహబూబ్ నగర్.
- మెదక్ జిల్లా** : ధర్మాజిపేట, సిద్ధిపేట, సంగారెడ్డి.
- వరంగల్లు జిల్లా** : మానుకోట, మల్లంపల్లి, దివిటిపల్లి, మునిగల
పీడు, బుట్టారెడ్డి గూడెం, గుండంరాజు పల్లి,
ఇంచెర్ల, పత్తిపల్లి, పెంచెంపేట, వరంగల్లు,
నెల్లికుడురు.
- విశాఖపట్టణం జిల్లా** : భీమునిపట్నం, గుణ్వాడ, సింహాచలం.
- శ్రీకాకుళము జిల్లా** : శ్రీకూర్మము, తొమ్మిలి, శ్రీకాకుళము,
- పైదరాజాదు జిల్లా** : సీతారాం బాగ్, కేశవగిరి, గడ్డిఅన్నారం,
సైదాబాద్ కాంపి, వనస్థలిపురం, సీకింద్రా
బాదు, కొంగర (అర్చన).

పూర్వం గ్రామ ప్రాంతములనే నిర్మించగా చేసికొని, వంశవృత్తినే
ధర్మముగా భావించి - దానికితోడు కవిత్వా సంపత్తిని అలంకారముగా
త్యజింపకమును గడపినారు. రాను రాను వంశవృత్తులైన శిష్యుల సందా
కాలక్షేపము (పురాణ ప్రవచనము) మొదలగు వానిపై ఆధారము
కరువాత వచ్చిన యువతరము అంగ్ల విద్యాభ్యాసముచేసి ఉద్యోగముల

యందు స్థిరపడుచు వలన వల్లెలలోని దుకుంజములు పట్టణములను ప్రరలిపోయినవి. ఉద్యోగముల యందు బదిలీలు మొదలగు వానితో ఒకే దుకుంజము ఎచ్చ తెచ్చటతో వివాదము నేర్పాటు చేసికొనవలసి వచ్చినది. ఇట్టి అనేక కారణములవలన మణింగంటివారు అనేక ప్రాంతములయందు స్థిరపడినారు.

గృహ నామముల గూర్చి పరిశీలించునప్పుడు- అవి వారి పూర్వులు నివసించిన గ్రామమో, ఆ ప్రాంతమో, ఒక మహాపురుషుని పేరనో, వీరత్వమునగు విద్యర్థునకు చిహ్నములుగానో ఉండును.

శ్రీ వైష్ణవం గృహ నామముల యందు పై వర్ణనలు ఒకటి లెండున్నను వీనిలో మఱికొన్ని వర్ణనలు కన్పట్టును. అవి :

అచార్య నామము : శ్రీ భాష్యం, వేదాంతం. (శ్రీ మద్రామానుజులు వారి శ్రీ భాష్య రచనవలన భాష్యదార తిరుదము వచ్చినది.)

అచార్యపీఠ నామము : భట్టరు, శేషము, నముద్రాలు, వాసభూమిల్.

అచార్యులు నివసించిన ప్రాంతము, గ్రామము : కందాళ, పెద్దనెల, మారుగు గర్ల.

శ్రీ విష్ణుక్షేత్ర నామములు : తిరుమల, శ్రీరంగము, (ఇదియే తిరువరంగము తిరునగరము) గోవర్ధనము, శ్రీపెరుంబాదురు, కోవెల, పింపిడి.

అచార్య సంబంధ - పొరుష నామములు : స్వల్పం ద్రవర్ధుల, అమర వాది, ప్రతివాది భయంగర, కొడమ సోపం.

ఇట్లు గృహ నామము లేర్పడినవి. మరొకొన్ని కాలే సంప్రదాయ వర్ధతి ననుసరించి ద్రుకాంతముగను, హలంతములుగను కలవు.

ఉదా :- అల్లన్, కందాళై, కోయిల్ కందాళై.

ఒక మణింగంటివారి గృహ నామము - మొగల నిది 'అనుారి', తర్వాత మణింగంటి వేరి అనుారి మణింగంటి యైనది. శ్రీమద్రామానుజులు వారి గృహనామము కూడ 'అనుారి' (ఈ పేరు గల గ్రామము తమిళనాడులోని).

ప్రారంభమున వీరు అచార్యుల వారి గృహనామమైన 'అశూరి' నే ధరించి, తరువాత 'మణింగంటి'యను నామ మేర్పడుటకు గల కారణమును తమ రచన లలో నిట్లు చమత్కరించినారు :

“శ్రీలోపుఁ బంఠెందు వేల త్రిదండి న
 స్వామిలు, సప్త సహస్ర సంఖ్య
 జేశాంతి జనవరు, జేశాంతి వరులు దె
 బ్బడినాల్ల పేరులఁ బఱచినట్టి
 గురుచంద్రు లొక లక్ష తిరునామ ధారులు
 నలర దిగ్విజయార్థమై గమించి
 యనుకూలుర గ్రహించి యనుకూల జోధించి
 చెనటుల శిషింది శ్రీమతంబు
 బాని శేషాంశ సంభవు లైన లక్ష్మ
 తార్యు లష్ట దిశల్ గలయంగ నిలిపి
 తిరిగి శ్రీరంగధాముని భృతి భజించి
 జేర వచ్చిన నా స్వామి చెంగలించి.”

శ్రీరంగనాయక స్వామి లక్ష్మణ దేశికుల వారివైపు చూచి—

కంటిన్ లక్ష్మణ మునివరుఁ
 గంటిన్ గూరేశ జేశిక స్వామి - మణిం
 గంటి నదెవ్వరన - 'మణిం
 గంటి' పుహాన్వయము దనరె గణ్యంబగుదున్”
 ('దశరథ...' 1.15.18)

శ్రీమద్రామానుజులవారి వెంట - సాధు భట్టారకులు, కూర నాయకులు, ముదిలియందాన్ మొదలైనవారు శ్రీరంగనాయకస్వామి వద్దకు రాగా, నారిని స్వామి చూచి మిమ్ములగంటిని, మీ వెంట వచ్చిన యీ భునుల 'మణింగంటి'ని అని పల్కుగా, అది వీరి గృహనామముగా మారి 'అశూరి భట్టరు'తో చేరి 'అశూరి భట్టరు మణింగంటి' యైనదని తెల్పిరి.) ఈ విషయమే - వీరి వివిధ కృతులలో నిట్లు గలదు :

'మును రంగళాయి యతిపతిః
గనుఁగొని కూరాధినాథుఁ గాంచి' మఱిం గం
టి' నదెవ్వరవ నా శో
భనగతి వామూరి సాధుభట్టరుఁ డలరెన్'

'వరమ రృచరేక శ్రీరంగపతియె యిట్టు
లానతిల్పిన శ్రీనూత్తి యన్వయమున
నిల 'మఱిం గంటి' వారను నింటి పేరు
గురు శిఖామణు లెన్నఁగాఁ బరిధవిల్లె' (సీతా...1-44, 48)

'మునురామానుజ మోః గాంచి యటు పై మోదంబు చేతూర భ
ర్త నిరీక్షించుడు సాధుభట్టగురు మూర్తన్యున్ 'మఱిం గంటి' నం
చనతోత్తిన్ మము గన్న రంగపతివై యాహూతి రక్షింపు మీ
యనవద్య ప్రతిభా భురంధర! అయోధ్యా రామ! సీతాపతి!'
(‘తారక బ్రహ్మ...’ 2)

నింగరాచార్యుల రచ్యత గల కవులు ఈ విషయమును—

'కంటిన్ గూరకులేఖని
గంటిన్ దాశరథి మొదలు మన దేశికులన్
గంటిన్ పీఠపర! మఱిం
గంటిని యని రంగవిభుఁడు కాంక్షనడుగఁగన్' ('జనక...’1-27)

కళనైరి పై భవ దివాకరము పండు-

'కృత్వాదిగ్వలయం పునర్గతవతో రామానుజస్యాంధికమ్
పార్శ్వే కూరవరేణ సాక మనుగం శ్రీ సాధు భట్టారకమ్'
దృష్ట్వా రంగపతి స్వభావత 'మఱిం గంటి'తి వాదా స్వయమ్
తస్మా త్తత్వవ భూషితం, కుల మథూ దామూరి సాధో ర్భువి.' (4)

తాలాంక సందిసి పరిణయమున

'కంటిమి మిముఁ గూలేఖరఁ
గంటిమి మీ వెంట వచ్చు మను లెవరొ 'మఱిం
గంటి' మనిపల్కు నది మా
కింటికి పేరుంటగా మహిమ్ రమి శక్తెన్' (1.96)

అని తమ వంశ నామమును గూర్చి తెల్పగా, వారణాసి అచ్యుతరామకవి
 'సురజాటి పరిణయము' నందు -

'.....అక్షయ ముని
 గంటి కూరేతుల గంటిని 'మణి
 గంటి' పితృవరస గల్గె నప్పటినుండి
 'మణిగంటి' యన నింటి గురురు మణి - ప
 రాకరాహ్వయ భట్టరు ప్రబల కరుణ
 చేత 'భట్టరు'నను పేరు చెందుట 'మణి
 గంటి భట్టరు' వారని గలిగె నింటి
 పేరు నానూరి సాధు భట్టారకుండు' (1-84)

అని - వీరిని మొదట 'భట్టరు' వారని - ఈ వారణమున 'మణిగంటి' చేరి,
 'భట్టరు మణిగంటి'వా రై నారని తెల్పును.

ఇక చాటువుల ద్వారా తెలియు విషయము.

'నింటిన్ మీ చరితము సూక్తులను నే విశ్వాంతరాళంబులన్
 గంటిన్ దేవరవార్ల బృందమును శాంక్షల్ దీరగా నే 'మణిం
 గంటిన్ శ్రీ యతిరాజ పుంగవ మహాకారుణ్య పీఠా! యిదే
 కంటిన్ నీరు జనించుచుండె చనగా కూరేజేవా! నమో! *2

అని శ్రీరంగ నాయకుల పల్కిరట!

'అటువిడి రాక్షసాపరియః తైలుది కాణిని కంపె రాముడున్.
 అటువిడులం 'దరూరు' లను పైనము 'మారుగు గడ్డ' నై భుజి
 రిగరితమైన వాన 'సలతీగెల' 'సల్లని' వారు జంపరా
 గలరిక 'చింతవట్ల' 'మణిగంట'ను బెట్టర సీత నిమ్మరా' *3

గినియందు చివరి చరణమున 'మణిగంటి' కలదు, మిగిలిన వానిలో ఒక
 చరణమున శ్రీ వైష్ణవ గృహనామములు (మణిగంటివారి బంధువులు) మరియొక
 చరణమున యుద్ధభూమి చెప్పుబడినది.

పీని యన్నిటివలన - శ్రీ రంగనాథుల వారి అజ్ఞాపనకు ఫలితముగానే
 వీరి మంటిపేరు 'మణిగంటి' యైనట్లు తెలియుచున్నది.

మహాబాహువగర్, నల్లగొంప దిల్లాలలో 'మరికల్లు' అను పేరుగఁ గ్రామములున్నవి. 'పానుగల్లు' - పానుగంటి, అమనగల్లు, అమనగంటి తాటికల్లు, తాటికంటి యైన విధముగనే మరికల్లు - మరికంటి యగును. గ్రామ నామము గృహనామముగా స్థిరపడుట సహజము. వీరి గృహనామమైన 'మరింగంటి'. ఇట్లేర్పడినదే !

'మరికల్లు' గ్రామములు చరిత్ర ప్రసిద్ధమైనవి, ప్రాచీనములు.*⁴ వీరి పూర్వులెవరో ఈ గ్రామమున నివసించియున్న శారణమున వీరు మరింగంటి వారై వారు.

నేటికిని ఈ వంశమువారు ఏ ప్రాంతమున వివసించినను వారి ఇంటి పేరులో పూర్వ నివాస గ్రామము చేరి ప్రదారమైనది. ఉదా :- వరంగల్లులో నున్న మణివాళారాయణులు గారి పూర్వులని⁵ నరసింహాపురము, వీరు మల్లంపల్లి చేరి తర్వాత వరంగల్లులో స్థిరపడినారు. 'నరసింహాపురం మల్లంపల్లి మరింగంటి వారని - వీరికి ప్రసిద్ధి. ఇట్లే రంగాపురంలో నున్నవారు 'యాదవాకిళ్ళ స్తంభాద్రి మరింగంటివారు', మాణిపీటివారు 'కనగల్లు మరింగంటి వారు', నరసింహాపురం వారు 'యాదవాకిళ్ళ మరింగంటి వారు', గంగాపురం వారికి 'అనుముల మరింగంటి వారని' ప్రదారము.

ఈ విధముగనే మరికల్లు నుండి వచ్చిన వీరి పూర్వులు 'మరింగంటి' వారై వారు, దీనినే వీరు తమ గ్రంథములయందు చమత్కరించిరి. కాని గృహ నామమైన పూర్వ గ్రామమును పేర్కొనలేదు.

తరువాత నేటి మహాబాహువగర్ తాలూకా 'యాదవాకిళ్ళ' గ్రామము వీరి నివాసగ్రామ మైనది. దీనికి కొలది రూరములో నున్న వాడపల్లి నృసింహాయము నకు మరింగంటి వారి స్థానాధార్యులు. సింగరాధార్యుల వారికి మర్రిభరామదే 'యాదవాకిళ్ళ' అగ్రహారముగా దాన మీయబడినది.*⁶

వీరి పూర్వులలో మాధవాధార్యులవారికి ఇరువది మంది పుత్రులు. ఆ వారు 10వ సంరాసమును తెంగాణమున 'పుట్టెడు సంరాస'మనుచుండిరి. సంతతి పుత్రులలో పదకొండవవారైన చెన్నయ గారు (తేజావరము) యాదవాకిళ్ళనుండి

మళ్ళి దేవరకొండ తాలూకా పడకరాజుపల్లి చేరి - తన మహిమలచే అదట దైవముగా వెలసినారు. వీరికి నాల్గవ తరమున (ప్రప్రొత్తుని పుత్రుడు) ఇన్నిందిన తిరువేంగళాచార్యులకు ఎనిమిదిమంది కుమారులు, అప్పలారాచార్యులు, ఇగన్నాథాచార్యులు, సింగరాచార్యులు వీరిలో ప్రసిద్ధులు.

అప్పలారాచార్య సోదర పర్వము తమ విద్యాబల ప్రాధిభే గోంకొండరాజు మర్రిశరామ్ వద్ద అశ్రయమును సంపాదించి, ఆగ్రహారముల పొంది, సత్కృతులై నారు.

సింగరాచార్యుల తర్వాత వీరి నివాసస్థానము యాదవాశిష్య నుండి మారి నది. కొందరు ఇగ్గయ్యపేట, నూతిపేటలలోను, మరి కొందరు 'సిరికొండ' (నూర్యాపేటలా) చేరి అచ్చటి నుండి వచ్చి 'నరసింహాపురము'లోను స్థిరపడిరి.

సింగరాచార్యుల పొత్తులైన పరాంకుళాచార్యులు, భట్టరాచార్యులు కల్యకుత్తి తాలూకా 'రంగాపురము'నకు వచ్చి, అప్పటి ప్రాంతమున అధికారము నెరపుచున్న 'గున్న' గృహవాసుము గల రెడ్డిదొరల ప్రాపకము సంపాదించిరి. అట్లు స్థిరపడిన ఈ సోదరద్వయము గున్న పాపిరెడ్డికి రక్షకులు, సలహాదారులై నారు. వీరి అండవలన పాపిరెడ్డి తనపై అధికారులను (నవాబులను) సైతము లెక్కచేయక ఈ పరగణాను పరిపాలించినాడు.

మహావీరులైన ఈ సోదరులు గున్న పాపిరెడ్డికి అండగా యుద్ధమునకు బయలుదేరునప్పుడు ఏక కాలమున ఒక్కొక్కరు బల్లెం, దండ, దాబు ధరించి బదారుగురు ఎత్తవలసిన 'జిజ్ఞాయి'ని అవలీలగా పైరెట్టుకొని రొమ్ముకు ధట్టింది పేల్చేవారట. ఈ కారణమువలననే వీరికి 'జిజ్ఞాయి మఱింగంటి' వారని ప్రకీరి రల్లినది. ఈ వీరుల జ్ఞాపక దిహ్నుముగా 20 సంవత్సరముల క్రితము వరకు రంగాపురము మఱింగంటివారి గృహమున పెద్దకత్తి, బల్లెము, దాబు ఉండెడివి. వీనిలో ఒక్కొక్క దానిని ఇద్దరు మనుష్యులు బలవంతముగా లేపెడివారు *.

ఆనాడు-భట్టరాచార్య పరాంకుళాచార్యుల శౌర్యమునకుమెచ్చి, వారియందు గల ఆదరాధిమానములతో గున్న పాపిరెడ్డి 160 ఎకరాల భూమిని వీరికి ధారాదత్త మొనర్చినాడు *. ఇప్పటికిని ఈ భూమి రంగాపురము మఱింగంటివారి అనుభవములో గలదు. ఆ నాటినుండి నేటివరకు రంగాపురము 'గున్న' వారు మఱింగంటి వారి శిష్యులే !

పరాక్రమవంతులైన ఈ సోదరుల సంతాన పరంపరలో ఒక కావ్య 'రంగాపురము'న స్థిరపడిన వారి కొందరు 'కనకగల్ల' ప్రాంతమునకు వెళ్ళినారు. దళాభుత చెందినవారే ఇోకక ప్రబంధనిర్మాత వేంకట నరసింహాచార్యులు. రాజాంకనంపిని పరిణయ కర్తయైన వేంకట నరసింహాచార్యులు. ఇద్దరూ నుండి మరొక కొందరు అనుమల, సిరికొండ, నీమిని వట్టణము, శ్రీకాకుళములకు వెళ్ళి ఆచార స్థిరపడినారు.

యాదవాళిక్యనుండి వచ్చి నల్లగొండ నమివములోని 'ఐంగారు గడ్డ' గ్రామమున స్థిరపడిన వారిలో తిరువేంగళాచార్యులుగారు. ఒకరు, వీరు శివ్య సంబారార్థమై నూజివీడు చేరికొని అచట భగవద్విషయ కాంక్షపముచేయు చుండగా ఆదే సమయమున తీర్థయాత్రలను ముగించుకొని తిరిగి వచ్చుచున్న కరీంనగర్ గడ్డలో 'వేములవాడ', 'వల్లి' వేళముఖలు నూజివీడులో ఆచార్యులవారిని గూర్చి విని, వారిని సందర్శించుకొని తమ ప్రాంతమునకు విచ్చేయ వలసినదిగా వారిని, ప్రార్థించి, సగౌరవముగా 'వల్లి'కి తీసికొనిపోయి, అగ్రహారాది వసతులను గూర్చి అచటనే వీరికి స్థిర నివాసమును ఏర్పాటు చేసినారు. ఈ తిరు వేంగళాచార్యులవారి పరంపరయే నేటి వేములవాడ శివ మణింగండివారు.

ప్రచారావాద తెన్నరాయని గుప్త (రాంద్రాయణగుప్త) పైనున్న మణింగండివారు బొద్దిమండి దాదాపు నాలుగు దళాభుతములకు పూర్వ మిదటికివచ్చిరి. అప్పుడా ప్రాంతమున శివారణ్యములో నున్న ఈ పర్వతముపై చెర్న శేరవ స్వామిని ప్రతిష్ఠించి, దానికి 'శేరవగిరి తెన్నరాయని గుప్త' అని పేరుపెట్టి నారు. ఈ దేవుని పేర ఆనాడు ప్రాచీనమైన పెద్దలు గోంకొండ నవాం మంత్రి (ఎవరో) 500 ఎకరముల భూమిని దత్తము చేసిరి. నేటికిని మణింగండివారే దీని ఆధిపతులు.

వీరి పద్మ గం వంశవృక్షము సింగరాచార్యుల వారి పితామహుల నుండి వేరయినది. "శ్రీరంగమునుండి నేరుగా వేము బొద్దిలో చేరినాము" అని వీరు చెప్పుచురు శివ.

సింగదాడులు తండ్రి తిరువేంగళాదాడుల వాడు 'వర్మపురి'కి చేరిన మణింగంటివాడు 950 సం. ల క్రితము వరంగల్ జిల్లా 'నెల్లిమడుగు' గ్రామము నకు వచ్చి, తరువాత 'మునిగంపిడు'లో స్థిరపడినాడు.

ఇట్లు వివిధ గ్రామములలో వివిధ రకములుగా నున్న వీరియందు కొందరిలో ఆచార్య పీఠ వర్ధతి కలదు.

తెలంగాణమున ప్రళస్తి వహించి పెద్దవైన ఆచార్య పీఠములందు 'కందాళ,' 'భట్టు,' 'మరింగంటి,' 'నముద్రాల' ముఖ్యమైనవి. పూర్వాచార్య పీఠములైన 'వానమామలై,' 'వరదాల,' 'అహోబిల' నామ పీఠములు ప్రసిద్ధములు. పీఠాధిపతులైన వీరు దేశసందార మొనర్చి సంప్రదాయ ప్రచారమొనర్చుటకు వ్యవధి యుండనందున వారి శిష్యవర్గమున కొందరికి ఆ బాధ్యకల సప్ర గింతురు. అధిపతుల అదేశానుసారము శిష్యులు వివిధ ప్రాంతములయందు సంచరించుచు విశిష్టాద్యైక విషయ ప్రచార మొనర్చుచు సంప్రదాయ పరిరక్షణ బాధ్యక వహించురు. వీరికి పీఠాధిపతుల వలెనే గౌరవ సత్కారములు జరుగును.

మైన పేర్కొనిన 'కందాళ' మొదలైన ఆచార్యపీఠము లిట్టివే ! వీనిలో మణింగంటి వారి పీఠము అగ్రేసరమైనది. ఎందరికో తప్త చక్రాంకన ప్రదానము చేసి విశిష్టాద్యైక విషయముల సులభముగా తెలివిది చేయుటకు వీరు సంప్రదాయ విద్యతో కవికా సంపత్తిని జోడించి అనేక ప్రాంతములయందు ఎందరినో తమ శిష్యులుగా చేసికొనిరి. నేటికిని ఈ శిష్యవర్గము వేష దాషా సంప్రదాయములయందు విశిష్టాద్యైక పద్ధతులనే పాటించురు.

మణింగంటి వారు యజ్ఞాధ్యాప్యయైన శ్రీ వైష్ణవులు. మౌద్గల్య గోత్రులు. అంగీరస ధర్మాశ్వ ౪¹⁰, మౌద్గల్య ధర్మాశ్వ త్రయాశ్చేయులు. అపస్తంబ సూత్రులు. వీరి సంబంధ బాంధవ్యములు తెలంగాణముననే గాక ఇతర ప్రాంతములలోను విస్తరిల్లి - దరూరు, కోవెల, కందాళ, శేషము, గోవర్ధనము, చించా పట్టణము, కండ్లికుంట, గోమఠం, నంధిఘర్ (నందిగ), ముడుంజ, భట్టు, తిరునగిరి, నెమిలికొండ, కంయాల, కారంపొడి, నల్లన్ చక్రవర్తుల, ఓలేటి, పంగల, కొడుమ సింహం - గృహనామములు గల వారితో నేటికిని బంధుత్వములు గలవు.

ఏనియందు మునుండు, సంఘిభవో, మిదావట్టణము, వరురు బాఁ
గాంధవ్యములు వీరికి బాం ప్రాచీన బాంము నుండి యున్నవి. సింగరాచార్యుఁ
బారి ముర్తాక తండ్రి శేషరూపియైన చెన్నయాచార్యులు. వీరి తల్లి సల్లంబిమల
బారి యింటి అడవకు వని—

'పాయక నలందిమిన్ నా

కాయణ బియ్యరుని మేనయల్లంజై - య

తాయక కిర్తుం మించెన్

ధీయక మణింగంటి చెన్నదేశికుఁ డెంచున్'

(సీతా. 1-49)

అను ఈ పద్యము వలన తెలియుచున్నది.

ఇట్లే మునుండు మిదావట్టణము వారి బంధుత్వముల గూర్చి 'జనక
సుకాభ్యుదయ' (1-80), 'క్షత్రబంధూపాఖ్యానముల యందు (1-20-88)
గిందు.

వివిధ ప్రాంతముల యందు స్థిరపడిన మణింగంటి వారి భటులములు
వారి శిష్యులను విభాగించుకొని అప్పందము పత్రముల వ్రాసికొనిరి. దీని
ప్రకారము ఈ వాటికిని—

శిష్యుల గుర్తులై వీరు ఏర్పరచుకొనిన పద్ధతి :

1. యాదవాకిళ్ళ మణింగంటి : సింగరాచార్యుల విభాగములో ఒకడు. దీనిలో
రంగాపురము వారు చేరుదురు.
2. కనగల్లు మణింగంటి : వేంకట నరసింహాచార్యులు (అనంతాచార్యుల
కర్త) అనుమతి, భీముని పట్నం - సూర్య
పేట మొఖాసా కల్యాపూడి. వారు.
3. నరసింహాపురం మణింగంటి: అప్పల దేశికులవారు ముఖ్యులు. దీనిలో
మానుకోట, దివిటిపల్లి, గుంతంరాజుపల్లి
వారు చేరిఉన్నారు.
4. మల్లంపల్లి మణింగంటి : నరసింహాపురంనుండి మల్లంపల్లికి చేరినవారు.

6. మునిగలపిడు మణింగంటి : ఏడు చర్మపురి నుంచి వచ్చి వరంగల్ దిల్లా 'నెల్లికుదురు' చేరుకొని చర్మాత, మునిగల పిడులో స్థిరపడి 'మునిగల పిడువా'లైనారు.
8. బొద్దిలి మణింగంటి : హైదరాబాదు చెన్నరాయని గుట్టపై యున్న పీఠికి-ఆంధ్ర మణింగంటి వారని, 'బొద్దిలి వార'ని ప్రసిద్ధి.
7. పల్లి, వేములవాడ మణింగంటి: కరీంనగరం దిల్లా మాత్రమే.

ఈనాడు కుటుంబములు పెరిగి నిడివడుటవలన ఈ విభాగముల నుండి మరికొన్ని విభాగము లేర్పడినవి¹¹.

మణింగంటి వారు ఏ ప్రాంతమున స్థిరపడినను వారి ఆచారమును సంప్రదాయ పద్ధతులను విడనాడలేదు. విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంత ప్రచారమునకై వీరి శక్తియుక్తులను ప్రదర్శించి, ఎందరో జమీందారులను, బొరలను, మల్లాదారులను, ధనవంతులను కట్టల గావించి వారి ఆదరాభిమానములు - బ్రోత్వా హము వలన ఎందరినో శ్రీవైష్ణవ మతాభిమానులుగా మార్చిరి. ఈ విషయమున ఇతర ప్రాంతములకన్న తెలంగాణా ప్రాంతమున వీరు చేసిన కృషి ప్రత్యేకమైనది.

గోండ్లకొండ నవాబులకన్న పూర్వమునుండి తెలంగాణా ప్రాంతమున అధికారము నెరపిన మహమ్మదీయులు ఇదటి ప్రజలను బలవంతముగా తమ మతములో చేర్చుకొనుచుండిరి. దీనిని అధికారులైన ముసల్మాను రాజుల అందఱందఱు లభించినవి. ఇట్టి పద్ధతి హైదరాబాద్ పోలీసు చర్య ఇరుగుపరకు కొనసాగినది. ఆ నాడు హిందువులైన వారిలో కొందఱు పెద్దలు, ధనవంతులు, అధికారులు సైరము తమ వేష భాషలను మహమ్మదీయాధికారుల కనువుగా మార్చికొని, వారి లయపు ఆజ్ఞలలో పర్చించుచు, చిన్నవర్గాల జనమును బలవంతముగా తురక మతములో చేర్చించుచు అధికారుల మన్ననలను పొందుచుండిరి¹².

పూర్వమునుండియు శైవ, వైష్ణవ మతములు అష్టమత పరివర్తనమును నిరసించి వానివాని పద్ధతుల ద్వారా ప్రజలను వైదిక మతాభిమానుల చేరుగఁగొనెను.

శ్రీవైష్ణవులు శేషము పొందిల్ల ప్రకర్షతోనే గాక, దేశవిదా పద్ధతి వలనన కీర్తనలు, గేయములు, పురాణ, హరికథా శాంక్షేపాదులతో ప్రజలకు తమపై పుట్రిప్పికొని, శ్రీమతప్రచార మొనర్చుచు, సంకటకాలమున రమణ రాము రక్షించుకొని ప్రజావాహినిని వరధర్మమార్గమునకు వెదలనీయలేదు.

వీరి ప్రచారములో అభ్యుదయ బోధనలు, శ్రీ రామానుజ సూక్తాలు, దీప ప్రబంధ మామరి భక్తజనులకు సులభముగా తెలియునట్లు శతక, యక్షగాన వీధిపద రచనలతోరాలు సూతన ప్రక్రియయైన గేయ రూపముగు తిరునామము రచించి - వీరిద్వారా సంప్రదాయ విశేషములను ప్రచార మొనర్చిరి.

వీరు ఈ శాస్త్రక్రమములను విష్ణ్వలయములందే గాక వీరి నాదరిం గోరవలెదిన పెద్దం గృహములలో - 'చందనగిట్టి', 'శాంక్షేపము', 'పేట వీర్యాలు' చేయించి, ఎందరికో సులభరీతిని విశిష్టాద్యైక సాహితీ సంప్రదాయముల వల్లడి చేసిరి.

ఈ రకమైన పద్ధతులు తెలంగాణమున భట్టరు, కందాళ, సముద్రా, పీఠముల ద్వారా జరుగుచున్నను, వీరిని మించి మచింగంటివారు మారుముగ, గ్రామములలో సంవరించుచు, శీర్షదేవాలయార్ధరణ మొనర్చి, ప్రజలలో భక్తి భావమును నెలకొల్పుచు ఎందరినో తమ శిష్యులుగా చేసికొని, ప్రతి దేవాలయము నందును పాంచరాత్ర నిర్వహింపనా పద్ధతిని వదిల్పమొనర్చి, వీని నిర్వహణమునలై భక్తి సంసంగిన అగ్రహారాదుల గ్రహించి, తెలంగాణ మంతటను రమణ ముద్ర చేయగలిగినారు.

దీనివల్ల సాంఘికముగా వైదిక మతవ్యాప్తి జరిగి, విభక్తియ వరిపర్వన తగ్గిపోయినది.

మచింగంటివారి శాంక్షేప భాగవత గోష్ఠాలు, తిరునామములు నేడు పూర్వ మంత విరివిగా ప్రచారమున లేరున్నను, ఇప్పటికిని వీరి శిష్యసంఘార సమయ మున పెద్దలద్వారా దాని వైభవము వ్యక్తమగును. నల్లగొండ, మహబూబ్ నగర్, పరేంగల్, వరంగల్ జిల్లాలలో నున్న వృద్ధులైన వీరి శిష్యుల భగవద్విషయ చింతామణులు కన్నుయో వేటికిని పంకపాతముగా గలవు.

తెంగాజమున ఈ నాడు ఎవ్వరు భాగవత గోష్ఠిని జరిగిస్తను వాని యందు అనుసంధానము చేయబడు తిరువామమంగళచోరతులలో ముడింగంటి వారివే అధికము!

ఈ విధముగా పూర్వము నుండి ఆచార్యపీఠస్తులై ముడింగంటివారు శ్రీమత ప్రచార, సంరక్షణముల నిమిత్తము తమ శక్తియుక్తులతో పాటు అనేక ప్రక్రియలలో గ్రంథ రచన మొనర్చి పొపితగొనిన వేసినారు.

సూచికలు

1. ముడింగంటివారి పంశము మౌద్గల్య మహర్షి నుండి ప్రారంభమైనది. మౌద్గల్యుని పుత్రుడు ఆసూరి శేఖరాచార్యులు. ఈయన గుహరుడు ఆసూరి సాధుభట్టారకుడు. ఇదటి నుండియే వీరు 'ఆసూరి'ని ధరించి ఆసూరి భట్టరుడై - 'ముడింగంటి' వలన 'ఆసూరిభట్టరు ముడింగంటి' యైనట్లు 'స్వకంఠిరవాఖ్యదయము', 'సురకాటి పరిణయము'ల ద్వారా తెలియుచున్నది. ఈ మౌద్గల్య మహర్షి నల శక్రవర్తికి అల్లుడు. ఇతని వార్య 'నారాయని'. ముఖ్యముగా ఈమెయే ద్రావడి యైనది.
2. ఈ పద్యము ఆసూరి శేఖర కృత మని ముఖానాచార్యులుగారు తెల్పిరి.
3. 'బంధు రామాయణము' లోనిదని ముడింగంటి రామచంద్రాచార్యులుగారు వినిపించిరి.
4. క్రీ.శ. 1178నాటి 'భీమదాసకర్ణుని మామిళ్ళపల్లి కాసనము' నందు, నేటి అచ్చంపేట తాలూకా 'మరికల్లు' గ్రామమును మామిళ్ళపల్లి నృసింహ స్వామి పేర దానమొసంగినట్లు కలదు. ఇప్పుడి గ్రామము 'గట్టుకుచ్చున' వద్ద (అచ్చంపేట తాలూకా) నున్నది. H. A. S. S. No. 10, పుటలు 61, 62.
5. 'గోదావరూటి పరిణయము', 'దళరథ రాజు నందన చరిత్ర' - కవి పంశ వర్ణనలో ఈ విషయము తెల్పబడినది.
6. ముడింగంటి రంగ కృష్ణమాచార్యులు గారు (రంగపురము) చెప్పిన విషయము.

7. ఈ విషయమును రంగాపురిము మణింగంటి వారే గాక-ఈ గ్రామమును గల సున్న బాలశృష్టిరెడ్డి, రంగారెడ్డి, సీతారామరెడ్డి గారలును చెప్పిరి.
8. మణింగంటి శ్రీరంగాచార్యులవారి ద్వారా సేకరించిన సమాచారము,
(సీతారాం బాగ్)
9. హైదరాబాదు బర్మిక్పురాలోనున్న మణింగంటి శ్రీనివాసరంగాచార్యులు గారు తెల్పిన విషయము, వీరివద్ద ఈ సమాచారమునకు సంబంధించిన వ్రాచిన పత్రములు గలవు.
10. మౌద్గల్య గోత్రులలో నాలుగు రకముల ప్రవర లిట్లున్నవి.
మౌద్గలాదివామ్ - 1. ఆంగిరస - భార్యశ్వ - మౌద్గల్య
(భార్యశ్వస్థానే భార్యశ్వ ఇతి విధిః)
2. ఆర్ష్య, భార్యశ్వ, మౌద్గల్య.
3. ఆంగిరస, ఆర్ష్య, మౌద్గల్య.
శేచిత్ భార్య, ఆర్ష్య, మౌద్గల్య ఇతి వదంతి, అయితే స లభ్యతే:
'గోత్రప్రవర సంగ్రహము' 41వ, 42వ పుటలు.
11. స్తంభాండ, వరంగల్, కరీంనగర్ జిల్లాలోని మణింగంటి వారివద్ద గల 'శిష్య సందార ఒప్పందం' పత్రాంశము లట్టి ఈ విభాగములు చేయఁబడినవి.
12. 'చిల్లర దేవుడు', 'పల్లవశ్యాం' నవలలలో ఈ విషయములు వివరింపబడినవి.

కవి పంధి తులు

‘అంధ్రభాషా నిరోధ్య మహాప్రబంధ

రాణి రచనా ధురీణ కర్ణాటరాయ

లబ్ధ ‘కవి సార్వభౌమ’ కల్యాణ విరుచ

శాలి మణుకంటి సింగరాధార్యః చలఃతు’ (రాజనీతి రత్నాకరము)

గోలకొండ సుల్తానులు తమ యాస్థానమున సంస్కృతాంధ్ర కవి పండిత వర్గమును పోషించి వారి గ్రంథములలో కొన్నిటిని అంకితము లొంది తెలుగు ప్రభువులుగా కీర్తింపబడినారు. ఆ నాడు గోలకొండ సుల్తానుల వద్ద సున్న ఉన్నతోద్యోగులు సైతము సాహితీప్రియంభావులై కృతి కన్యల వరించుట యొక విశేషము. వీరి యందరి అదరాభిమానములతో వర్తిల్లిన సంస్కృతాంధ్ర కవులలో గణేశుడు, తెలగన, అద్దంకి గంగాధరుడు, సారంగు తమ్మయ్య, నేలలి కృష్ణమంత్రి, కందుకూరి రుద్రకవి మొదలైన వారు గలరు. వీరిలో పాటు ఎందరో ఉర్దూ - పారశసీకవులు ఈ ఆస్థానమున పేరు గాంచిరి. అట్టి వారిలో ‘తలయా’, ‘జాహరీ’, ‘నుస్రతీ’ ముఖ్యులు. మరియు విశేష మేమన - మర్సిభ రామగౌ ప్రఖ్యాతుడైన ఇబ్రహీం ఖుతుబ్‌షా ఉర్దూ పారసీకములయందే గాక తెలుగులోను కవిత్వము చెప్పినట్లు ప్రతీతి. *¹

కవితా రసీరుడైన ఈ రాజుడే సమాధరింపబడిన ప్రౌఢ కవి పండిత వర్గమునందు మరింగంటి కవులలో ప్రఖ్యాతులైన బగన్నాథాచార్యులు, అప్పలాచార్యులు. సింగరాధార్యులు కలరు*^{1B}.

ఈ సోదర క్రయమునకు పూర్వము ఈ వంశమున దైవాంకి సంభూతులు, తపస్సంపన్నులు, ప్రసిద్ధులైన కవి పండితులు కొందరున్నట్లు వీరి రచనల వలన తెలియచున్నది. అట్టి వారిలో ఈ క్రిందివారు ముఖ్యులు:

1. చెన్నయాచార్యులు

ఓంగలాదార్యులకు పూర్వము ఆరవ శతములో (క్రీ. శ. 1880 ప్రాంతము) నున్న ఈయన మహా ప్రభావ సంపన్నుడు. మాతృగర్భమునుండి వెదలివచ్చుచు సర్వరూపిగా కన్పడి మాయమై మనుష్య రూపమును దాల్చి దిన్న చక్రము నుండియే అనేక మహిమలను జూపుచు చైవ సమానుడుగా పరిగణింపబడెను.

కొంత కాలము ద్వార దేవరకొండ లాచూలోని ఆజామాపుర గ్రామ సమీపమున గల వర్వకమిపై నివాస మేర్పరచుకొని భక్తులచే పూజ లంఘించు చక్రము కాలమున మరల శేషావృత్తి దాల్చిన చెన్నయాచార్యుల గూర్చి చి. ప్రాంతమున అనేక కథలు ప్రచారమున గలవు.

ఆజామాపుర కైలముపై శివ దేవాలయమున గల పుట్టయందు చెన్నయగారు శేషరూపిగా నున్నాడని విశ్వసించుచు ఆ పుట్టయందు పాలుతోసి మ్రోడుచు, కొనుట ఇదిటి ప్రజలలో నేటికిని గల యొక ఆచారము. వీరి పేరు తలచిన మాత్రముననే పృథ్వీసాయ భూములయందు - చతుష్టయ మందయందు - గృహములందు చరితావళి కొంగిపోవునని వీరికి గల ప్రభావ విశ్వాసము. వీనికి తోగొన ప్రతి దురుంధమున నొకరికి 'చెన్నయ' పేరు పెట్టుటయు కలదు.

మరింగంటివారు - చెన్నయాచార్యులను తమ వంశమున అవతరితులగా 'అనంతావార్' అందురు. వీరిలో చెన్నయాచార్య నామధేయముల దీక్షితుల, చారణము. ఇక ఈ వంశ కవుల రచనలలో చెన్నయ గారిని గూర్చి - చక్రచక్ర రాజనందన చరిత్రమున (1. 18-20, 22) ఇట్లు గలదు :

లకనికి ఫలింజె 'సకల రాజాధిరాజ
రాజ మకుటాగ్ర ముడిత చిరత్నరత్న
బహుళ నీరాజనాతి విభ్రాణితాంఘ్రి
సరసింగు చెన్నయాచార్య చక్రచక్ర'

తన జనని గర్భంబున
జనియించెడి వేళ నొక భుజంగమ కవయి
కనుబట్టి యనంతాశ్వా
కను పేరన్ బరగి చెన్నయాద్యం దలరెవ

'చెలిమి గణేంద్రవల్లభునిచేత సవర్యలు గొంటి, గాన జె
య్యలి రదనయ లాడ్చి వడిఁ జోనిడుటల్, చహప్రసాదమున్
గెలువగు బ్రహ్మచైత్యునకు జెట్టుటలున్ నెను బాము ముత్తి, శిం
పలరగ బంపుటల్ గల సుహృత్కుడు చెన్నగురుండు భాసిలెన్'

వేదశాస్త్ర పురాణ విద్యల సలరారు
తద్రవర్తుల గెల్చి విక్రమించె
నవని బండొమ్మండ్ర యన్నలతోఁ బట్టి
హరు లీం పాలాహుఁ దగుచు సలరె
శ్రీమతంగ ప్రసిద్ధిఁ జీసెడి మణివాళ
యతికి సమానుడై యతిశయిల్లె
సూరి నలంచుహా నారాయణస్వామి
బాగివేసుట రీర్తి వరిదవిల్లె

పాది పైకంఠ ముగుడు బుద్ధుల తెల్ల
నింటి జొంగుగుగ విలసిల్లెనిట్టి చెన్న
నేలినునడు తనూబలై రిరుచులయ్యె,
భట్టరుడు, సింగరవ్యడు ప్రబలి రందు'

కుద్ధాండ్ర నిరోష్ఠ్య పీఠా కలాక్షణమున (1-49-50) బట్టు రందు :

తగ ననంతాభవా రగ దపరివట్టి
యారగవతి సంతతిగ తల్లి రుద్రపించె
విహుల గుణవర్తి ప్రత్యక్ష విష్ణుమూర్తి
దారుతర హేళి చెన్నయాచార్య మోళి.'

“సిరుల దేవరకొండకు చేర్య ‘పరిక
రాటపల్లియ’ గట్టుపై రాజు లెన్న
శ్రీ మణింగంటి చెన్నదేశిక శకాండుఁ
దహహా! మణిఁ గంటి లెన్నరాయఁ దన వెలసె”

అని సింగరాజుగారు తెప్పగా - అహం గ్రంథకర్తయైన వేంకట నరసింహా
చామ్యులు ఇట్లు తెలిపెను :

‘కతిస పాషండ అన మర లుతిర బౌద్ధ
నని నతి బలాహతాదు యుపావి లోర్తి
వర మకుట మదీత విలాసి చరణ యుగళ
నరసింహుడు చెన్నయాదార్య చక్రవర్తి’ (రణ్య... 1-24)

‘గురుతరంజై న దేవరకొంగసీమ
యందు- నన్నాపురంబును సగ్రహార
మెలవి వార్జింది యప్పరి యందు-చెన్న
రాయకోపెల గట్టించె రమ్యముగను’ (స్మకం...1-88)

ఇవే విషయములు వీరి ఇరవ ష్ఠశులయందును తెల్పుచినవి!

‘శర పైరి పై భవ విభాతరము’ నందు ఇట్లు రచింపఁ :

కదీయ ముతవింశచా నిలిం వేదశాస్త్రావళి
స్వయంవరణ అమీలా నచ్చుక వైభవాదంబరః ।
నిజోదయవళా స్ఫుర త్పుణ నహస్ర శేషాకృతి
ప్రసర్యన మహత్త్వతా గ్ధగతి చెప్పగుర్యగ్రణి” ॥ 13

పశ్యద్విపార్థిర పదాంబుహోపసీక
శాస్త్రం చాదుల రమః పరతీర్థధానాత్ ।
రచో మహాభూషణగయో రచిత ద్విరుంతం
శ్రీ చెన్నదేశిక చరా చభ మున్తీ గణ్యః ॥ 14

- త్రుతి ప్రభృతి విద్యయా విజిత చక్రవర్తి ప్రభో
 నృసింహా ఇవ పారదృ గ్వరవరస్థి సాహాయ్యకృత్,
 బభౌ కువి నలంఠిభువో యతి వరేణ్య నారాయణ
 శ్వేత్ర ప్రేయ తనూభవ స్సపది చెన్నయార్య ప్రభుః 14
- దేవతాక్షితిభృక్ష్మి పణిరాజపరీ గిరౌ,
 స్వయం వ్యజ్ఞో మణింగంటి చెన్నయార్యో విరాజితే 15

అని వీరి విద్యా ప్రభావాదులు వర్ణింపబడినవి.

మణింగంటి వారికి - చెన్నయార్యులవారు పాశ్చాత్య శిష్యావతర మనియే
 విశ్వాసము. వీరి సర్వరూప జన్మ విశేషముల గూర్చి వారు మిక్కిలిగా
 చెప్పుదురు.

చెన్నయార్యుల వారి జన్మ విషయము నమ్మదగినట్టిదే యగుటకు ఇట్టి
 సన్నివేశములు మరికొన్ని గలవు. కానిలో—

1. శ్రీల పారస్వతమున 'పాము పాట'గా ప్రఖ్యాతినందిన 'ధర్మాంగద'
 కథ ఇట్టిదే - చాల ప్రాచీనమైనది.

2. పరంగల్ జిల్లా రాయపర్తి గ్రామమున నాలుగు శతాబ్దములకు
 పూర్వము - 'ఇరువది' వారనే నైదిక కుటుంబమున ఒక శ్రీ నట మానములు
 గర్భమును మోసి కృష్ణసర్ప వరిచేష్టితులైన శిశువును ప్రసవించెను. ఆ సర్ప
 రాజమును వారు కన్న కుమారునివలె ప్రేమించి బోషించుచు ఉపవయవాది
 సంస్కారముల నొనరించిరి. 25 సంవత్సరముల వయస్సుచరకు తీవించిన ఆ
 సర్పరాజము ఇంటివారి యేమరుపాటున ఒకవాడు 'దాలిగుంట' యందు పడి
 మరణించెడిది. ఉపసరిత సర్పము కాపుర వారు దానికి బ్రాధ కర్మల చేసినారు.
 దేహము వీడిన ఫణిరాజ ఇంటి వారికి స్వప్నమున గన్పడి తన పేరును గృహ
 నామముగా మార్చుకొనవలసినదని జోరెను. అప్పటినుండి 'ఇరువంటి' వారు
 'పండిట్ట' వారుగా మారిరి నేటికిని ఈ కుటుంబములవారు ఆంధ్ర తెలంగాణ
 ప్రాంతముల యందు గలరు. రాయపర్తి గ్రామమున వణిండ్లకు జన్మించిన
 స్థు మిదియే యని గ్రామస్థు లిప్పటికిని చెప్పుదురు* 34.

3. మరియొక కథ . సూర్యాపేట చాలాకాల 'రేపాల'లో జరిగినది. 180 సం.లకు పూర్వము ఈ గ్రామమున 'తిరుమల' గృహనామముగల వైష్ణవం గృహమున అన్నింటిన శేషాచార్యుల వారు పట్టుకలో సర్వరూపి, ఆ సమయ మున అందరి ప్రార్థనలవల్ల శేషుడు మానవాకృతి దాల్చినాడు. అందుకే వారి పేరు శేషాచార్యులుగా నిర్ణయించిరి. వీరు పెరిగి పెద్దవాడైనను లోకిక విషయ ముల వట్టిందుకొనక నిరంతరము ధ్యానముద్రలో మోసిగా నుండువారు. వక్క వాక్కులైన ఆచార్యులవారి సంకర్షణార్థము ఎందలో వచ్చి పోవుచుండిరి. జైవ రూపముగా భావించబడు ఆచార్యులవారు విదిత్రతీవులు. వారు ఏ మాటపలికినను అది తప్పక జరుగుచుండెను. వీరిని భోజనమునకు రమ్మని పిలిచిన వచ్చి కూర్చుని ఎంత పెద్దిన అంత తినుటారు. 'చాలా ముగించండి' అనినచో ముగించి లేచేవారు.

ఒకమారు శేపాల నృసింహస్వామి సంకర్షణార్థమై తీసర చుక్కమ్మ గారు విచ్చేసి, శేషాచార్యులవారి వద్దకు వెళ్ళినదట! ఆచార్యులవారి అధ్యాపి లోనికి వెళ్ళి 'దొరసొని గారు మీ దర్శనార్థము వచ్చినారు.' అనుటకు బదులు దొరపాటున 'దొరవారు వచ్చినారు' అని చెప్పినది. చుక్కమ్మరావు గారు ఆచార్యులవారి నన్ని ధికి వెళ్ళగనే 'రాజ్యాధికార ప్రాప్తిరస్తు' అని ఆమెకు మంగళా శాసన మొసంగినారు. వీరి చాక్రతావమవలన అధికారములోనే చుక్కమ్మరావు గారికి వైదవ్యము సంప్రాప్తింది, పురుష సంతతి లేనందున ఈమెయే 'ముసగాల రాజా చుక్కమ్మరావు'గా వ్యవహరింపబడినది. అనంతరము వీరి వరంపరలోనే 'నెల్లికుదురు' నుండి దత్తుగా వచ్చి క్రీ. శ. 1888లో రాజా నాయని వెంటల రంగారావు గారు 'ముసగాల . నడిగూడెం' ఎస్టేటుకు అధికారు లైనారు *4.

తిరుమల శేషాచార్యులవారిని గూర్చిన కథలు రేపాల, మువ్వాల, సిరికొండ సరసింహాపుర ప్రాంతమున ప్రచారములో గంపు.

4. నెల్లగొండ తిల్లాలోని 'శ్రీరామకవచం' గృహనామముగల స్మార్త తుటుంటము నందును ఇట్టి సర్వజన్మ విషయమే గలదు. నేటికిని వారి పేళ్ళన్నియు నాగ కల్ల యుతములు.

వాగపూజ, వాగజాతి ప్రాచీనములు. కాని సర్వరూపమున మానవుడు జన్మించి ప్రతిభ జూపుట ఆశ్చర్యకరమైన విషయము. పైన తెల్పిన కథలవలన ఇట్టి పుట్టుక యథార్థమే యని విశ్వసించ వలగుచున్నది. కావున మఱింగంటివారు తెల్పిన చెన్నదేశీకుల జన్మ, ప్రతిభా ప్రాభవాదులు కట్టుకథలు కావు. నేటికిని వారిని 'శేషావతారము'గా ఎందరో పూజించుట ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము.

2. తిరువేంగళాచార్యులు :

చెన్నయాచార్యులకు బడవ తరములోనున్న వీరు సింగరాచార్యుల జనకులు. ఆ నాడు విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయ పరిరక్షణ, ప్రచారము లొనర్చిన ఈ తిరువేంగళాచార్యులవారిని గూర్చి వారి కుమారుని రచనలయందేగాక అనంతర కవుల రచనలయందును విశేషముగా తెల్పుచున్నది. వానియందు—

'కమనీయమై యొప్పు కలిమికి చారాణా
గాంధీర్య గరిమకు కంధి రాణా
రూప సౌందర్యాదిరూఢికి రతి రాణా
కడు చైర్యంబ్బికి గట్టరాణా
ఘనతర సర్కాంతి కళంకు ద్విజరాణా
తద్య వాక్యములకు ధర్మరాణా
విరివిగ సద్యోగ వితతికి సురరాణా
ఘనభాగ్య గరిమకు కమలరాణా,
వరము ద్రావిడ యాసూరి వంశరాణా
గురుతరం బైన మౌద్గల్య గోత్రరాణా
దతుర మఱిగంటి వేంగళాచార్యరాణా
రాజరాజాధి దేశిక రాజరాణా.'

(సీరా. 1.55)

అని వీరి ప్రభావము వర్ణితము. ఈ తిరువేంగళాచార్యులవారు ఆ నాడు వివిధ ప్రాంతములందు సంచరించి, అనేక విష్ణ్వాయములకు సంప్రోక్షణాదు లొనర్చి ఉద్ధరించి, ఆ యా సన్నిధులయందు శ్రీవైష్ణవ ప్యాములు తీర్థప్రసాద పరిగ్రహణ మొనర్చుటకు వీలు కల్పించినారు⁵. ఈ కార్యక్రమమున వీరు ఏ ఏ దేవాలయ మున సేవించినది ఈ పద్యమువలన తెలియును:

'దాపున నా యనంతగిరి, ధర్మపురిస్థలి, యూరుగొండ, గం
గాపురి, బ్రహ్మరాజపురి, కర్పర, రేణి - యెండబెట్ట - బా
దేవలి యాదియైన హరిశ్చంద్రములన్ గురురాయ వట్టణ
స్థాపకుడై చెలంగి బుధనమ్మరి వేంగళనాథుఁ డెంతయున్'

(సీతా... 1-58)

దీనియందు తెల్పుబడిన అనంతగిరి, యూరుగొండ, బ్రహ్మరాజపురి, కర్పర, రేణి నల్లగొండ జిల్లాలోను, ధర్మపురి కరీంనగర్ జిల్లాలోను, గంగా పురము, బాదేవల్లి మామిటావనగర్ జిల్లాయందును గంపు. ఈ గ్రామాలలో అప్పటి ప్రాచీన విష్ణ్వాలయములు వేటికిని నిర్య పూజా కైంకర్యములతో నిలిచి యున్నవి.

వీనియందు గంగాపురము దరిత్ర ప్రసిద్ధమైన దివ్య స్థలము. ఇప్పటికిని స్థానిక లక్ష్మి చెన్నకేశవాలయమునకు మఱింగంటి వారే స్థానాధిపతులు. ఒక నాడు 'అవంద సీను'లో చేరియున్న ఈ గ్రామమున గల దేవళమునకు చెన్న యాదాద్యుఁడారి తండ్రి మాధవాదాద్యులవారు అధిపతి యని .

'సిరుం రంజిల్ల నావంప సీమయందు

నలరు గంగాపురాద్యుడై వెలయు చెన్న

రాయ కోనెల కదిపుడై పాయ కదల

గరిమతో నిచ్చె మాధవ గురువరుండు' (వృకం... 1-29)

అను పద్యము తెల్పుచున్నది. దిరువేంగళాదాద్యుల వారి వరకు దీనితో పాటు పైన తెల్పుబడిన గ్రామములో గల దేవాలయములకు పునస్సంప్రేక్ష ణాదుల అవసర మేర్పడినది. పాండరాత్రాగమోత్స విధానముగ ఈ కార్య క్రమముల నిర్వహించి దిరువేంగళాదాద్యులవారు 'గురురాయ వట్టణ స్థాపకుఁ డని తీర్తిగాంచిరి. ఆ నాడు వీరు పొందిన అగ్రహారములు, నిర్మాణ మొనర్చిన దేవ మండపముల గూర్చి విశ్వశ్రేష్ఠ ప్రభాకరమున నిట్లు తెల్పుబడినది :

'అందముగాగ నీ వృథవియందుఁ నుండెడి సీమందురా

నిందిర చేతి లంది వలె నింపగు దేవరకొండ సీమలోఁ

బొందుగఁ బల్కరాజు పరిభూధర మందిరుడైన శౌరి కిం

పొందగఁ దివ్యమంహిషము భూజను లెల్ల నుతించుఁ జేసియున్'

అమ్మహాస్థలి సర్వాగ్రహారముగను
 సీమ నేలెడి సద్దర్శ శీలులొసంగ
 సకల సామాన్య వైభవ సౌఖ్యలీల
 నలరియుండెను తిరువేంగళార్య భునుడు' (1-51-52)

తెన్నయాదార్యుల వారి తరువాత సుమారు 100 సంవత్సరములకు తిరువేంగళాదార్యులవారు 'పణకరాజు పల్లె కోవల ముఖమంటప నిర్మాణమును బేయించివారు. ఇప్పటికిని ఆ ప్రారంభ నిర్మాణ మట్లే యున్నది.

ఇట్లు తిరువేంగళాదార్యుల వారు ఆ నాడు శ్రీమత ప్రధార - సంప్రదాయ పరిరక్షణముల నొనర్చి 'వారు యనుడు' 'దేశిక రాజరాజు'గా శీర్షింపబడినారు.

వీరికి గల ఎనిమిది మంది పుత్రులలో అప్పలాదార్య, జగన్నాథాదార్య, సింగరాదార్యులు సుప్రసిద్ధులు. వీరిలో—

3. అప్పలాదార్యులు :

ఋతుబాహి సుల్తానుల సంస్థానమున మణింగంటి వారి పేరు తెలియుట ఈయన తోడనే ప్రారంభము. తిరువేంగళాదార్యులవారి ఆప్త పుత్రులలో జ్యేష్ఠులు అప్పలాదార్యులు. వీరి సోదరులు వేంకటాదార్యులు, నరసింహాదార్యులు, కోనేటి రాయలు, జగన్నాథాదార్యులు, సింగరాదార్యులు, రంగాదార్యులు, నరహరి ఆదార్యులు.

తిరువేంగళాదార్యుల వారి కాలము నుండి వీరు 'ఓడపల్లి' (రాడపల్లి) నృసింహాలయమున స్థానాదార్యులై యుండి - 'యాదవాశిష్యు' అగ్రహారముగా పొందినారు⁶. తిరువేంగళాదార్యుల తరువాత ఈ సోదరులతో కొందరు నేటి మహబూబ్ నగర్ జిల్లాలోని 'రంగపురము'నకు తరలివచ్చి అప్పలాప్రాంతము నందు ప్రసిద్ధులైన 'గున్న' గృహనామము గల రెడ్డి దొరల ఆదరానిహాసము లకు పాత్రులైనారు. వీరిలో అప్పలాదార్యులు మర్రిగదావ్ ఆస్థానమున ప్రఖ్యాతుడై 'ముగ్గురు రాజారబేద మ్రొక్కలు గొన్నట్టి భగవద్భూషనుడు'గా (దశ-1-30) శీర్షింపబడెను. అప్పలాదార్యులు తనకు గల సాహితీ పరిచయము, రాజకీయ విజ్ఞతల వలన తెంగన యయాతి చరిత్రను అమీనుభావుర కవిత మిప్పించ గలిగినాడు ఈయనను గూర్చి తెంగన -

'తగరుననిచ్చలు మ్రొక్కు- వారిని సీరుల్ జైవారగాఁ జల్ల చూ
పున తెల్లప్పుడు జూది మవ్వగం పెప్రోవన్ 'మణింగంటియ
ప్పున' గారిన్ మదిలోని మాట తెలియం బాడించుచుం గాంచినన్
గని యా మేటి తంం పెరింగి పొసంగంగా నన్ను మన్నించుచున్'

పిరిది పొన్నికంటి తెంగన్న నీ జేయు
నవ్వతెనుఁగూఁ గల్పు మన్ని యేదల
మింది వెంయఁగా నమీనుభానున కిచ్చి
ఫెగమిలోన సీరులఁ బొగడఁ గనుము' (యయాతి...1,9-10)

అనిపట్టు తెచ్చెను. తెంగన దృష్టిలో అప్పలాదార్యులు 'పెన్ప్రోవ' బావున
అనాదు రాయన 'పలుకుబడి' ఎంతటిదో తెంగన కృత్యంకిత విషయమున
వ్యర్తమగుచున్నది.

అగన్నాదార్యులు అప్పలాదార్యులను గూర్చి శ్రీ రంగనాథవిలాసము
(1.01) నందు ఇట్లు తెలిపెను :

సీరుల రాజసభా ప్రసిద్ధ లక్షణ సౌర్య
బొమ్మఁజై వెలయు నప్పుల గురుందు-' అనెను.

సింగరాదార్యులు అప్పలాదార్యులను 'సాహిత్యలక్షణ చక్రవర్తి', 'ఉభయ
రాషా రవిత్వధుర్యుఁ'దని వారిపై గల భక్తి రావము నిట్లు వెల్లడించెను:

'రాజ పూనితు', 'వేదకాత్ర ప్రమీలు'
నరన 'సాహిత్య లక్షణ చక్రవర్తి'
'సుభయ రాషా రవిత్వధుర్యుని' మదగ్ర
జన్ముమణింగంటి అప్పలాదార్యుఁ దలఁతు'

(దశ...1-8)

వేంకట నరసింహాదార్యులు తన కృతు లన్నిటి యందును అప్పలాదార్యుల
నిట్లు పేర్కొనినాడు :

'బారణ వాహ మర్త్యపతి వర్గముజేతను మ్రొక్కులందుచున్
మీచీరయప్పలాదార్యులును...'

అనక, 1-80

'అఖిల విద్యాధిపం డప్పల జేశీకుల్' జాంబ. 1-40

'సరనాగ మైంధవ నాగులు ముద్ది మెచ్చు
నమిక ప్రభావుఁ డప్పల గురుండు' శంష. 1-82

'వేదశాస్త్రశ్రౌతవిద్యకృతలయందు
మెప్పులందిన మనుం డప్పలార్కు' సృకం. 1-39

ఈ విధముగనే వీరి యితర రచనలయందును వర్ణింపబడెను. మహాప్రతిభా వంతులుగా తెలియుచున్న ఆప్పలదార్కుల రచనలను గూర్చి మాత్రము ఎవ్వరును తెల్పలేదు.

4. జగన్నాథాచార్యులు :

ఇటీవల 'శ్రీరంగనాథ విలాసము' లభించుట వలన ముడింగండి కవులలో జగన్నాథాచార్యులే మొదటి కవి యైనాడు.

సింగరాచార్యులు తన రచనలలో—

'సరస శతవక్తలేఖివీ విరచనా శక్తిగల జగన్నాథ మూరి' (దశ.1-80)

'వినుత శత ఘంట వీరుదాంక విజయఃకై న జగ్గగురు కాంతుడు' (సీతా. 1-59)

అని జగన్నాథాచార్యులను గూర్చి తెల్పినాడు.

వీరి సమకాలమునాడైన వేలది కృష్ణమంత్రి జగన్నాథాచార్య పిషయమును మరికొంత తెల్పినాడు. ఆ పద్యము—

'గురుమూర్తన్యు శతావధాన వీరుదాంకున్ ద్రావిడామ్నాయం ట

త్వ రసజ్ఞాన్ పటు సంస్కృతాండ్ర రచనా దమస్ హయాభీకం

ధర సంలబ్ధ సువర్ణవృష్టి యతు కర్ణుల శ్చమాభృతృణం

తర షూన్యాన్ మరురంటి వేంగళ జగన్నాథార్కుఁ గిర్తింబెదన్'

(రాజనీతి... 1-8)

జగన్నాథ, సింగరాచార్య లభయేలును 'శతఘంటాపదాను'xx. వీరిలో జగన్నాథాచార్య కవి 'కర్ణులశ్చమాభృతృణాంతర షూన్యాడు', యిట్లున్నాహినాగుల ఒక గోలకొండకవి కర్ణుల రాజనీతయందు గొరవెంపబడుట తెలుసువారికి గర్వ

‘చింతామణి’ ఈ సన్యాసము తల్లికాది యుద్ధము (33-1-1685) జరుగుటకు పూర్వమేయైన అది అశియరాసురాసుం ఆస్థానమగును. తరువాతయైనచో శ్రీరంగ లామొక ఆస్థానము. మొత్తముపై జగన్నాథాచార్యులు విజయనగర రాజసభ నుండి తప్పరానిదైయును పొంది తెలుగువారి కీర్తి ప్రతిష్ఠలను వాడెనాడు. కావున ‘రాజుని కల్పావళి’ కర్త జగన్నాథాచార్యులను ప్రత్యేకముగా గుర్తించినాడు.

‘చింతామణి’ కవినింహాచార్యుల - వీరి పాండితి ప్రతిభం గూర్చి—

అన కవిరాష్ట్ర బాహు వధాన చిత్ర
అంధ పద్మ వతుర్మృతీశా నిరోష్ఠ్య
పాద గోపన గీత ప్రబంధ కృతుల
మోచమున జేసె శ్రీ జగన్నాథ గురుడు - (శబ్ద... 1-34)

‘చింతామణి’ కవి కడుత్వర కవితా రాతుర్మమును తెల్పినాడు.

‘చింతామణి’ కవినింహాచార్యుల గూర్చి—

‘జగదీ చైరవిద్యవేద్యుడౌ జగ్గగురుడు...’	విషయ 1-54
‘చిత్తవ చుత్తర రూపాంశములు	
అంశానియం దగు జగ్గగురుడు-’	స్వరం 1-30
‘చింతామణి చిత్రవేద మగు జగన్నాథుని’	రామా 1-40
	శాంత 1-40
‘జగ్గ గురునియం నివధాన వక్రవర్తి-’	గోదా 1-80

‘చింతామణి’ కవినింహాచార్యుల వక్రవర్తివ్యములు పెక్కుసంఖ్యనవి.

‘చింతామణి’ ‘శ్రీరంగరాజ విలాసము’ నందు కృతివతి నిలిసెనగంధ్య
‘చింతామణి’ స్వప్నమున కర్కశ చిచ్చి కవితో—

‘చింతామణి’ చింతామణి భూషణాదు లందితి వశ్య
‘చింతామణి’ చింతామణి చింతామణి
‘చింతామణి’ చింతామణి చింతామణి
‘చింతామణి’ చింతామణి చింతామణి

రంగవల్లభుడు మణింగంటి ససి 'మణిం
గంటి' వంశభూతి గాంచినావు
సకల దుర్గాధినాయకు లర్థిఁ బ్రియశిష్యు
లై పూజ సేయ పేరై మెలంగి

'వరల వరవతి సీనులో వరదరాజు
వగరి తంగేటి సీమ చెన్నాపురంబు
నగ్రహారంబులుగ గాంచి యశము గనెనె
నరన గణ్య జగన్నాథ గురువరేణ్యుఁ'

1-20

అనినట్లు తెల్పి, దీని తరువాత గల పద్యములలో సహోదరులను . తన
పాండితీ ప్రతిభాదులను గూర్చి -

'నిరుల రాజసూత్ర ప్రసిద్ధ లక్షణ పార్య
భౌముఁడై వెలయు లెప్పులగురుండు
పాషండ వేదండ వందాస్య పారంగ
వతిను పేర్వడిన వేంకట గురుండు
జ్ఞాన జైరాగ్య నిష్ఠా వరాంకుశ యోగి
విద్యేత్ర యగు పెద్ద వేంగ గురుఁడు.
శ్రీరంగముఖ్య విశేష దివ్యస్థ లా
నూన నందారియో కోనగురుఁడు.
వరజులై మింద, సుకవిలా గురుఁడు సింగ
గురుఁడు రంగపు నరసింగ గురుఁడు లక్ష్మణ
లగుడు సేవింప రీర్తి హెచ్చుగ మెలంగి
నాఁడ మణింగంటి వరజగన్నాథగురుఁడు.'

1-61

'నిరుపమ శతలేఖిని వాక్య నిర్మాణ
దరురాత్మ! అవధాన ద్రవ్రవత్తి!
కరివతి హయవతి నరవతి సన్మాన్య
విలత శబ్దామౌ కవిత్వ ధుర్య!

ఓరుజాంబునిని యాశుకవిలా పితామహా!
వేదవేదాంత ప్రవీణ హృదయ!
ఏర్పనమాత్ర వున్నక బహుశ్లోక సం
గ్రహిచారక సురత్రాణ నిరుద!
ద్రావిడామ్నాయ తర్కపారగ! నృసింహ
మనస్సుపాంక్ష పల్లంకితా గతాశ్వ!
అని బుధులు ప్రస్తుతించఁ జెన్నలరుచార
నియ వివయ భూషణుడ జగన్నాథ గురుడ.' 1-42

అని తెల్పుకొనిన - జగన్నాథాచార్యుల రచన 'శ్రీరంగనాథ విలాసము' పూత్రమే లభించినది.

5. సింగరాచార్యులు :

'అపకవి,' 'కళఘంటావధాన,' 'అష్టభాషాకవిశాఖికారణ,' 'కారదాప్రహ్వ వివరణ' దిరుదానిరాముడైన సింగరాచార్యులు మతింగంటి కవులలో ప్రసిద్ధులు.

ఈ కవి బహు విధగ్రంథ నిర్మాత యైనను వానిలో దళరథ రాజ సంహార చరిత్ర, యథాంత్ర నిరోష్ఠ్య సీతాకల్యాణము, కారకబ్రహ్మ రామశతకము-అగు రచనలు మాత్రమే లభించినవి.

దళరథరాజ సంహార చరిత్రయందు - రచన గూర్చి -

'వర పందారు జనావళి హృదయ నన్యాంబార్థకృ జ్యేష్ఠుడే
కృత సంపూర్ణ భృహదుదామినిర వీజా మాధురీ మార్గ వి
స్ఫురితైర్లైచ నిత ప్రబంధరచనా స్ఫూర్తద్వచశ్చికుడన
నర నాగాశ్వ స్వపాం సత్య గణితుడన్ సింగరాచార్యుడన్' 1-43

అని తెల్పుకొనెను. సింగరాచార్యులు "ఏకదిన ప్రబంధ రచనా వచస్త్రి" ప్ర... .. దను విషయము ఆదికయోక్తి గాదు. కారదానుగ్రహమున బాల్యము గుండ్రి... .. లనేక గ్రంథములను రచించి తన కవితా ప్రాగల్భ్యమును నిరూపించుకొనిన ఈ కవి జగన్నాథాచార్యుల వలెనే 'కళఘంటా కవన చక్రవర్తి'. అలంకారము 'అపకవి' తెప్ప: లోను, అష్ట భాషాకవిత్వము పండును ప్రఖ్యాతుడు. కావుననే ఈ పండితుడు కష్టం చెల్పుకొనెను.

సింగరాచార్యులు ఏ వయస్సులో ఏ గ్రంథమును వ్రాసినది. 'సీతా కల్యాణము' లోని ఈ పద్యముల వలన తెలియుచున్నది.

'సిరుల తొమ్మిదియేండ్ల 'వరదరాజుస్తుతి'
'శ్రీరంగ శతకంబు' చెప్పినావు.
పదియేండ్ల నాడును బహు చమత్కరులచే
'చక్రలాంఛనవిధి' చెప్పినావు.
యెలమితో పదునొకండేండ్ల జాణఁడవయ్య
'కవికదంబ' రచన గాంచినావు.
వరుసతో పన్నెండు వత్సరంబుల వేద్య-
'శత సంహితను' ను తెన్ను జేసినావు.

రమణ పదమూడు నేండ్లను 'రామకృష్ణ
చరిత' మెల్ల తడియ సంశ్లేష మొదవ
సాంద్ర భాషగ విరచించి తొరఱువని
శబ్ద శాసన విరుదాంక శాలివసుచ'

వరుస పన్నెండు పదిహేను వత్సరముల
సరసకవిలాప్తభాషా విశేషకృతుల
సరణులేర్పడ 'నాటక శాస్త్ర' మెల్ల
గరిమ విరచించితివి గాదె! కవులు నెన్న'

'అనను ! 'ప్రేమాలిరామ' 'ధనాలిరామ'
కావ్యములు జాతి వార్తలు గడలు కొనఁగ
ద్విపదలుగ జేసితివి కవి నృపతులెన్న
యీని షోడశవత్సరంబులనె మొదల.'

'నలయాదవ రఘు పాండవ'
సలలి తులీయార్థ కావ్య సంశ్లేష కృతుల్
యెలమి దశసప్తతీయన
మలవడు కాలంబునందు సతిమధురోద్ధిన్

బసర పదైసమిది వత్సరములనాడు
'సరల అలంకార సంగ్రహము'
'రాజానుభూతార్థ' 'రసపుష్పగుద్ధంబు'
'సాంద్ర భాషాభూషణ' అగ్ధ కృతులు.

విరివిగా రక్షించి, వెలయి వందొమ్మిది

వాయసంబులవాడు నఖిల శబ్ద

రవిర నేరలు శిరః కంఠంబు గావించ

ఘన శబ్ద కాస్త్రాది కల్పనరలు

వైలమిగావించి తిరువడి యేర్పవాడు

ఘన నిరోష్ఠ్యాది వింశతి శావ్యములను-

విలసిల ప్రౌఢి నిర్మించి వెలసితివు

సింగరాచార్య కవిరాయ! శ్రీకవిభేదం

1, 16-20

ఈ పద్యముల ప్రకారము-రచనలు వానిని రచించినప్పటి కవి పయస్కు-

1.	వరదరాజ స్తుతి		
2.	శ్రీరంగ శతకము	9	సం॥ పయస్కు
3.	దక్షలాంఛన విధి	10	"
4.	కవి కదంబము	11	"
5.	శతసంహిత	12	"
6.	రామకృష్ణ విజయము (ద్వ్యర్థి)	13	"
7.	అష్టభాషా విశేషకృతులు (?)	14	"
8.	నాటక కావ్యము	15	"
9.	దనాధిరామము		
10.	ప్రేమాధిరామము	15	"
11.	నలయాదవరాఘవపాండవీయము	16	"
12.	సకలాలంకార సంగ్రహము	17	"
13.	రాజసుధాహార్యరసపుష్ప గుచ్ఛము	18	"
14.	ఆంధ్ర భాషా భూషణము	19	"
	నిరోష్ఠ్యాది వింశతి కృతులు-వీనిలో	"	"
15.	దశరథరాజనందన చరిత్ర	"	"
16.	పద్మాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా కల్యాణము	"	"
17.	చారక బ్రహ్మరామ శతకము	"	"

వీనిలో కవి తెల్పని నిరోష్ఠ్యాది విశంసిత స్థితులలో 15, 16, 17 సంఖ్య గల గ్రంథములను వరిగణింప వచ్చును

సింగరాచార్యులు సాహిత్య మందలి వివిధ ప్రక్రియలలో రసరూ గల ప్రతిభను, తత్పరిణంధ స్థితులను గూర్చి ఇట్లు తెలిపెను:

'భారతీ సంప్రశ్న భావార్థ వివరణ
రాజిత శత మంట రాయ తవన
శబ్దాసన ధుర్య శత శేఖినీ వద్య
మణికా శత గ్రంథ కల్పనీయ
అను ప్రబంధ భాషావృత్తి బంధాబిజ్ఞ
ఏక సంభోదిత శ్లోక గ్రహణ
భాసుర తత్పర భాషా విశేషజ్ఞ
దతుర సోష్ఠ్య నిరోష్ఠ్య కృతి ధురీణ
అమిత వ్యస్తాక్షరీ ప్రబంధాంక సింగ
రార్యః రమ్మని తేరి యౌదార్యమునను
సరస సౌరభ మృదు పుష్ప సరు లాసంగి
రరుణ నిట్లవీ బిచ్చెను గారవమున'

[సీ...1-19]

దీని వలన 'భారతీ సంప్రశ్న భావార్థ వివరణ' ('భారతీ ప్రశ్న వివరణ' యని గద్యంలో) 'శత మంటాపధాని', 'శత శేఖినీ వద్య రచనా దణు' అను నిరుచములు సింగరాచార్యుల రచనలు తెలియబడ్డవి.

చల్లపిళ్ళ రాయ చరిత్రమున - సింగరాచార్యుల రచనా ప్రవిధము, బహు గ్రంథ నిర్మాణ ధురీణక ఇట్లు చెప్పబడినవి :

'చిత్ర లేఖనీ పవ్య సంధాన నిపుణుండు
 భువిరా కర గ్రంథ కర్తృకుండు
 బుధాను కవిక ప్రణయిని నిర్మాణుండు
 సేవ సంధికిర శ్రీకరుండు
 దయకర్త సంశ్లేష సంపర్క కావ్యుండు
 భువక లోక్య నిరోక్య గ్రాంథికుండు
 సంపద సప్తంభ విరచనా దక్షుండు
 భాగ్యవరా ప్రస్థ వర్ణికుండు
 సుఖ సద్భార పాండిత్య సాధనుండు
 భార భద్రస్థి విద్యా విజేత భుజుండు
 సుఖ రాజేంద్ర భూవిర శుక గుణుండు
 'మరి భవించుండు సింగర గురు వరుండు'.

1-80

మరియే ప్రమాణ్యులైన ఈ కవి రచనలలో నేటికిని లభించనివే
 అందుగా గావు.

చాంఘు :

సింగరాధార్యుల తనను గూర్చి తెలుపుకొని నప్పుడు 'నర నాగాశ్వ
 'మరి నర్మ నమిమం' ననినాడు. దీనిలో 'నరవతులు', 'గజవతులు', 'అశ్వ
 పంతు' ఉన్నాడు.

ఈ పాద సామ్రాజ్యము ఉత్పదకలో నున్నప్పుడు నరవతులు గాని,
 గజవతులు గాని అంత కర్తృకుండులుగా లేదు. వారి సామంతులీ, జేదా బారి
 పంతులీ సింగరాధార్యులను గౌరవించి యుండురు. అశ్వపతులైన గోంకొండ
 ప్రభులీ అధ్యక్షులు ఈ కవి అగ్రహారాని సమ్మానము లందినట్లు చెప్పబడిన
 పదముల సామ్రాజ్యము యథార్థములే!

అగ్రహారైన అప్పలారాధ్యుల పలుకుబడి, సింగరాధార్యుల స్వయం
 ప్రభుత్వములను చూర్చి కరామ్ అస్థాన ప్రవేశమునకు దోహదకారులైనవి.
 అందులో 'నరవతు' కవి పండిత పోషణయున గణనీయుడు కావున సింగరా

చార్యులు శ్రీ. శ. 1520-1590 సంవత్సరముల మధ్య ఇకరామ్ అస్థానమున ప్రవేశించినచో అప్పటికి ౪వ పదున్ను 40 సంవత్సరములుగా నుండును. దీని ప్రకారము శ్రీ. శ. 1520-1590 మధ్య కాలమున ఈ ౪వ తీవించి యుండును. బాల్యము నుండియే కవిత్వ జెప్పి ప్రతిభావంతుడై 'శత ఘంటావధాని' వినదము నందిన సింగరాచార్యులు రాజాస్థానమున రాణించినాడు. ఇట్టి పొండితీ ప్రవర్ణయే విజయనగ రాస్థాన గౌరవమునకు ఆస్కార మైనది. కావుననే 'రాజాంతి రత్నా కర' కర్త.

'అంద్ర భాషా విరోధ్య మహా ప్రబంధ

రాజ రచనా ధురీణ కర్ణాటరాయ

లబ్ధ కవి సార్వభౌమ కల్యాణ విరుద

కాలి మణికంటి సింగరాచార్యః దలంతు.'

(9)

అనినాడు.

మరియొక విషయము - సింగరాచార్యులు అబ్దుల్ కరీం (శ్రీ.శ. 1540) కడేరిని వర్ణించుచు ఉత్సవమాలికను చెప్పినట్లు - 'శేషాద్రి రమణ రవులు తెల్పి నారు +⁸ ఇబ్రహీం రుతువేషా సోదరులలో నొకడైన ఈ అబ్దుల్ కరీం. ఖుస్రు యక్తీక్ అనే మరొక యగ్రజాని దుర్మార్గముల నరికట్టిన వాడు. ఈయన రసితడు. అరబీ, ఫారసీ మొదలగు భాషలవలెను ప్రాచీణ్యము కలిగిన అబ్దుల్ కరీం - మర్సిఖరామ్ రాజ్యమునకు రాక పూర్వము - అంషిద్ దివరి దశలో (శ్రీ. శ. 1540-1549) రాజ్యాధికారమును నెరవేసినాడు. ఈ సందీ కాలమున సింగరాచార్యులు అబ్దుల్ కరీముచే సత్కృతుడైనందుకు కృతజ్ఞతా సూచక ముగ కడేరి వర్ణన చేసియుండును. దీని ననుసరించి దూదసను మర్సిఖరామ్ ముందు నుండియే గోలకొండ రాజులకు సింగరాచార్యులు పరిచితు డని తెలియుచున్నది. మర్సిఖరామ్ రాజ్యాధికార బాధ్యతల వహించిన తరువాత సింగరాచార్యులు అస్థాన కవిగా గౌరవించబడి అగ్రహారముల పొందినాడు. ఈ విషయ మును ౪వ తన గ్రంథములలో తెల్పుచున్నను తరువాతి రవులు పేర్కొనినారు.

పై వారణముల వలన సింగరాచార్యుల కాలము శ్రీ. శ. 1520-1590 లా భావించ వచ్చును.

ఆగ్రహార, సమూహములు :

అప్పురాచార్య, జగన్నాథాచార్య, సింగరాచార్యులు ఆ నామ-

సిర వాగ్విద్య వృత్తాంతములు వానా దత్త కృషి భూషణములో -

యశగాంధీజీ భద్ర బాహుర తతుల్ తోరణముగా నీయగా

నీరు లింగమయమి వాదవల్లి సంగతిన్ తెన్నాండు దన్నుట్టి శ్రీ

నర లింగరపు కోమల స్థలికి స్థానాధార్యులై యుండుగాన్'

(గీ.వా. 1-31)

నామ 'యాచనా' గ్రామము ఆగ్రహారముగా నీయబడినట్లు-

అచార్యుల మర్రిభూమి దేవి

భాద్రపదము రెప్పుగా వత్తమైన

యాచనాదేవి పురిని బ్రహ్మాది నౌదవ

నింది ముందిరి సంవత్సర నివృత్తిల్ల'

(కల్ప. 1-21)

అది మర్రిపూజ కల్పమున ఈ ఆగ్రహారము సింగరాచార్య కవిగే రామ

గీ.వా. ఇది విషయము (పురం. 1-40)

'అది: గోపాదక సురాభ్యుదయ మర్రిభూమి పాదపా

దయ: అదయ విలిపి మోద మెలర్చగ నా నభాభరిన్

అదయ గాంధీ పద్మగను హరిక నన్నుటి భూషణాదు లిం

నామ: అది గైకొనియు బొట్టుగ నుండెను 'యాచనా'న'

అది స్వప్నముగా గలది. దీనితో పాటు సింగరాచార్యులను-

'అచార్యుల మర్రిభూమి పాద

పద సింహాద్రి ప్రాకి నివృత్తి మర్రి

అది మది గోరు గర్భాది వారణాది

చంద్ర బాంధవ విరతు లింపుగ నౌదవగ'

(విష్య. 1-50)

అది మర్రిపూజ కల్పమున మృతసాయ మొనర్చెను.

ప్రతిభా గురుడు:

నేటికిని మఱింగంటి వంశమువారు సింగరాచార్యుల ప్రతిభా పాండితి ప్రభావముల గూర్చి అనేకములైన కథలను చెప్పుదురు. అట్టి చానిలో 'శారదా ప్రశ్న వివరణ' విరుదమును గూర్చి -

సింగరాచార్యులకు శారద వక్యరాలై పని తరాల వరకు మీ యింట దాన్యము చేయుదు నని బల్కి, తన మాటను నిలుపుకొనదలచి సింగరాచార్యులను పరీక్ష చేయు తలంపుతో— 'ఇలుక', 'కొలుక', 'నలుక', 'పెలుక' అను నాల్గు పదముల నిచ్చి, వీనితో పద్యమును చెప్పు మనినదట. కవి వెంటనే—

'ఇలుక రాదు చేత నినుమంత నిప్తైన

కొలుక రాదు ఇనుము కొంచెమైన

నలుక రాదు నీరు నడిమికి రెండుగా

పెలుక రాదు బావి పెల్లగింగ!'

అని పూరించెను. అప్పటినుండి సరస్వతి వీరికి వక్యరాలైనది. కాని- శారద యొసగిన ఈ ప్రశ్న ఎంత కష్టమైకది? దీనిని పూరించినందులే సింగరాచార్యులకు 'శారదా ప్రశ్న వివరణ' విరుదము లభించెనా? అని అనుమానము. సరస్వతి బడిలమైన సాహితీపరముగ ప్రశ్నము నీయగా దాని నీయన యుద్ధి యుద్ధముగా సమాధానించి శారదా ప్రశ్న వివరణకాయితేమో? దీనిని గూర్చి-

'మనమున సన్మదీయ పం ముఖ్య కరుణకు సింగరాచార్యుల
నదయిత గాంచి భారతీయు చక్కంగ వేయు సమన్య భావముం
గొడుగు తెచ్చి చెచ్చి యేడు దూర్చి వ్రాసంగిన హం! కప్ప! న
నిదితముగా నబద్ధిలుల వేర్కంగ మధ్యమ సీమ ముందున్!'

(గీదా. 1-15)

అని ఈ పద్యమున తెల్పబడగా 'శ్రీ రామాను జాభ్యుదయము'న సింగరాచార్యులకు 'శత సుటావధాని' విరుద పేర్కబడుట గల శారదయు ఇట్లు తెల్పబడినది:

'అతః డిటు లష్ట భాషలను నాన కవిత్వ మహా ప్రబంధముల్
చతురముగా మదింపంగను కారడ మెచ్చి పరిష రేయగా
రుతుకముతో నను సౌకటి గుంభిక మెప్పుగ నీయ నాతఁడున్
కొతుక పూర్తిచేయ విని కోవిడ యుక్తికి చాల మెచ్చుచున్.

శత మంట రాయ నుల్లా

నితఁడె యనం దగు నటందు నిచ్చన్ తోచవన్

శతద్రుతి రాణి యొసంగెను

నరుగిత మగు నిరుడు సింగరాయ్యం కవుడున్' (1.44.45)

జగన్నాథ, సింగరాచార్య పోదరులు ఆవధాన ప్రక్రియల యందు అతి
క్లిష్టమగు పరిక్షల వెదుక్కొని నిష్టాతు అనిపించు కొనినారు. వారి తెనురైస
విషమ పరిక్షలను..

'తొలను నీటి తోపలను కిపపు కాంటిని యొండ వెన్నెలన్
పరమగు చర్యలుంబులను బ్రాసెటి గంటపు ఛాయ చూడ నా
ధరణి నరేంద్ర సత్పుతల ధైర్య మెలర్పగ జగ్గయ్యాయలున్
పర కవి సింగరాయ్య లనుచంద వనింతురు వాక్ ప్రగల్భకన్'

[జనక. 1-40]

జంట ఆవధాన కవులుగా పూర్తి చేసినారు. నేడు శతావధానములలో
కంక ద్వనినీ గుర్తించుట, వ్రాసిన విషయమును చూడకయే చెప్పుట అను
పద్ధతులు ప్రచారములో నున్నవి. నేత్రావధానము ఒకటి కలదు. ఖతుబ్షాహిం
నారు మఱింగంటి పోదరులు పై పద్యమున తెప్పలడిగ కఠిన పద్ధతులు గల
ఆవధానములు చేసి తమ దివ్వా రాతుర్కమును నిరూపించినారు.

సింగరాచార్యుల గృహమున నిరంతరము సరస్వతి నివసించిన దనుటకు
ఈ పంశము వారు తెల్పు మరియొక శత యిట్లు గలదు:

వీరు 'చకరథ రాజ గంధన చరిత్ర' వ్రాయుచున్నపుడు కొందరు
పండితులు మోదలలుకొని వాదమున వీరి నోడించవలె నను తలంపుతో
విచ్చేసిరట గృహ ప్రాంగణమున నొక పరిచారిక కన్నడగా 'అచార్యుల భార్య

ఏమి చేయుచున్నారు ?' అని అమెను ప్రశ్నించగా, పరిచారిణి రూపమున నున్న శారద "దశరథ రాజు నందన చరిత్రను వినించుచున్నారు" - అని నిరోష్ఠ్య కృతికి నిరోష్ఠ్య సమాధాన మొసంగినదట : దానికి వచ్చినవారు 'అచార్యులారా పరిచారికయే యంత ప్రతిభావంతురా లై నప్పుడు - కవి గారి విషయము చెప్ప వని లేదని' పత్ని చారిని దర్శించవయే మరలి పోయిరట. ౩౧

కవితా విషయముననే ఇంతటి ప్రతిభ చూపిన సింగరాచార్యులు ఎందరో వ్యాధి గ్రస్తులను, గ్రహ బాధా బాధితులను తమ చేతి 'శిర్షము' తోనే ఆరోగ్య వంతులుగా చేయువారు. శారదారాధకులే గాక నిరంతర సరసింహాపాసకులైన ఏరియందు అట్టి శక్తి గలదు (మేరు సైతము సింగర-సింహా-సరసింహా అని గదా!). ఈ శారదముననే మరింగంటి వారియందు సింగర, సరసింహా నామములు ఎక్కువగా గలవు.

ప్రతిభామూర్తి యైన సింగరాచార్యులను శురతాజీ పరిణయ కర్త—

"ఆ యౌనమండ్రు విద్యుఁ మహాత్ములు వారలలో నిరోష్ఠ్య రా
మాయణ ముఖ్య వింశతి మహా భుభ కావ్య నిబంధనాధ్యుఁ డ
త్యాచర తీర్తిమంతుఁడు శబాధిర మంట కవిత్వ చిత్ర దౌ
రేయుఁడు సింగరాచ్యుఁడు ధరిత్రిని వెన్నలెనె మహాన్నతిన్"

అని పేర్కొనెను.

6. వేంకటాచార్యులు :

ఇతడు సింగరాచార్యుల పోదరుడు. ఈ వంశ కవుల వివిధ రచనలలో వేంకటాచార్యు లిట్లు పేర్కొనబడెను :

'నిగమ లేత స్తంభ్ర నిపుణార్థ సువర్తి సలిశయిల్లు వాడు'
(సీతా. 1-59)

'పాషండ వేదండ పండాస్య పారంగ పరిమ' (శ్రీరంగ. 1-81) గల వాడు. 'చతు ర్వేదాధ్యయన చక్రవర్తి (విష్య. 1-54). 'ఉభయ వేదాంతార్థ విభవుఁడు (సృకం. 1-39).

7. సరసింహాచార్యులు :

'సంగీత బాలిక స్వరశిల్ప సాహిత్య చిత్రకవితుః' జైన (సీతా. 1-59) ఈయన సింగరాచార్య సోదరులలో నొకడు. 'షడ్వర్ణన స్థాపనాచార్యుడు' (విశ్వ- 1-54). 'అష్టాంగ యోగ మంత్రార్థ సంసిద్ధి' రచనాడు (స్వకం. 1-39). 'సరనాథ పూజ్యుడు' (శ్రీరామా. 1-40). 'సకలాంశార కవితా ప్రసిద్ధుడు' (వజ్ర- 1-84).

8. కోనేటి రాయలు :

జతనిని గురించిన కొన్ని విషయములు 'వంశ పరివరము'న తెల్పు నై నది. 'శ్రీరంగ ముఖ్య విశేష దివ్య స్థలానూన సందారి' (శ్రీరంగ. 161), 'గుప్త మాయావార గురు శాస్త్ర పారణ పారగుడు' (దశభ. 1-80), 'కవితా దురీణుడు' (స్వకం. 1-89) జైన కోనేటి రాయలు అగ్రజులైన సింగరాచార్యుల పరిచే ప్రతిభావంతుడు. 'తెలుగు వ్యాకరణ వద్యములు' రచించినట్లు తెలియుచున్నను, నేడది అంత్యము.

జట్లు సింగరాచార్య సోదర వర్గమున ఆరుగురి ప్రతిభా పాండిత్యములు తెలిసినవి. సింగరాచార్యుల తరువాత 'శ్రీరంగనాథ విలాసము' (ప్రీతి సోదరుల రచనలలో) మూడవది లింగించినది.

9. వేంకట సరసింహాచార్యులు (ప్రథమ)*¹⁰ :

సింగరాచార్యుల పుత్రులైన ఈయన 'హరివాసర ద్రవ మహాత్మ్యము'ను రచించినట్లు జాంబవతి కుమార శృంగార విలాసమున విష్ణు తెల్పుచున్నది:

'ఆ మణింగంటి శ్రీ సింగ రాధ్యులుజేరి
జాంత యగునట్టి అష్టాంగ గర్భమునను
బూర్ణ రాజా విశాఖరు వీరశైలార్చు,
గలిగె వేంకట సరసింహ మన యపంగు.'

‘సర్వ కాప్తార్థ తోధన చతుర చిత్తుఁ
దుభయ వేదాంత బావజ్ఞుఁ డురు పరార్థ
బంధు రాంధ్ర ప్రబంధ బాహుర్య తోధ
కత్య నిష్కరాత్ముఁ డతఁడు వాక్పతి దలంప!’

“సరసత నగ్గురు మణి ‘శ్రీ
హరి వాసర వ్రత మహాత్మ్య’మను బంధ మనో
హర భుటరా గుంభన మొ
ప్ప రచించెన్ రసికు లెల్ల భళి భళి యనగా!”

(1-48-49)

అంత్య గ్రంథములలో ఈ ‘హరివాసర వ్రత మహాత్మ్యము’ (విశాదశి
మహాత్మ్యము) ఒకటి.

ఈ గ్రంథకర్త ప్రతిభా పాటవమును గూర్చి—

శబ్ద కాస్త్ర వివక్ష కాయ జాలక కుండు
కుమత విద్యాంసుల గుండె దిగులు
నిగమాంత ధర్మంబు లెఱుంగ జాలక పెన్గు
మూర్ఖ బాదులకును ముక్కు కొయ్య
నాట కొలంకార నైపుణం వెరుంగని
కవట పాండిత్యం కంటి నెఱుగు
షడ్వింశతి వృంద సరలు వెఱుంగక బడరు
వికటంపు కవులకు వెన్ను తరలి

యనఁగ వింశిల్లి కణ్ణాట కాంధ్ర ప్రవిద
పాండ్య మహారాష్ట్ర మగధ భూపాల పూజ్య
దైన మదిగంటి సద్యంత్యుఁ డిద్ద గుఱుఁడు
సవ్య కుభదండు వేంకట సరస గురఁడు,

(తా. 1-41)

అని తెలుపబడినది.

వేంకట సరసింహార్యుల ప్రతిభాచంద్రుల పేర్చి, సంప్రదాయమునకు
సంతసిల్లి ఆ నాకు శిష్యులు వారందరి పరిచయమున అగ్రహార మొసంగినట్లు .

'శ్రీయత రామరాజ రుల సింధు హిమాంకుఁడు శంకరాభ్య దే
శాయి మనః ప్రమోదమున చక్కఁగ తంగెడ సేమయెందు - స్వ
శ్రేయము చేత చెన్నెనుగ 'చెన్నయ పాలెము' నిర్మి దాన రా
ధేయఁడు సత్యుదారుఁ డతి ధీరత వేంకట నారసింహుని'

(జాం. 1-46)

అని తెలిస్తే, దీనిలో 'పేర్కొనబడిన 'రామరాజు' వంశము వారు కరణాలు.
ఇప్పటికిని 'చెన్నయ పాలెము'లో నున్నారు. 'తంగెడ' గ్రామము నేడు చిన్న
పల్లె. మట్టపల్లి పుసింహ శ్రేత్రము గల కృష్ణకు ఆవలి తీరము. 'తంగెడ',
'చెన్నయపాలెము', 'వాడపల్లి', 'మట్టపల్లి' కృష్ణాతీరమున గల గ్రామములు.
వీనియందు 'వాడపల్లి', 'మట్టపల్లి' ప్రసిద్ధ పుసింహ శ్రేత్రములు. నేటికిని
రామరాజు వంశమువారు మరింగంటి వారి శిష్యులు. చెన్నయపాలెము లోని
బూమి ఇప్పటికిని మరింగంటి వారి అనుభవములో గలదు.

10. వేంకట నరసింహాచార్యులు (ద్వితీయ) :

సింగరాచార్యుల తరువాత అనేక గ్రంథములను రచించి ఈ వంశ
మున కీర్తనయుడైన వేంకట నరసింహాచార్యులు రంగమాండా వేంకటా
చార్యుల పుత్రుడు, సింగరాచార్యుల శాఖలో, నేరుగా అరవ కరమున¹¹ క్రీ.శ.
1680 లేదా 1770 'కనకగల్లు'లో నివసించి తరువాత నేటి మిర్యాలగూడెం
తాలూకా 'అనుముల' గ్రామమునకు వెళ్ళి స్థిరపడిన ఈ కవి సంస్కృతాంధ్ర
బ్రాహ్మణ కవిగా సమర్థుడు. 'షోడశ మహా గ్రంథ బంధు లాలంకార నిర్మాణ ధురీ
ణుడు', వేంకట నరసింహాచార్యులు రచన కృతుల నన్నిటిని విశిష్టాద్వైత విషయ
కథా ప్రధానములుగా రచించి కృత్యానులలో తన పూర్వులను, వారి ప్రతిభా
పొందికలములను తెల్పుటయేగాక, ఆ నాడు వారి కీర్తనలకిన అగ్రహారకులను వివ
రించి మరింగంటి కవులను గూర్చి తెలిపికొనుటకు అవకాశమును కల్పించినాడు.

ఈ కవి పూర్వులు చేసిన వేదాంత నిర్మాణ విశిష్టాద్వైతమున
కీర్తి గాంచిన వారు. తండ్రియైన వేంకటాచార్యులు.

'శ్రీభాష్యకృత్వాద సేవా ధర్మిణుండు
పరతత్త్వ సిద్ధాంత భాష్యకుండు
నిగమాంత సద్ధర్మ విర్ణయ శీలుండు
సకల రహస్యార్థ సంగ్రహండు
సఖిం భాగవత తార్క వాసక్త చిత్తుండు
బుద్ధ అన గ్రుత మంత్ర తోదకుండు
వసుదత్తాచార్యర్థక వర శిష్య వికరుండు
నిరుపమ సద్ధర్మ నియత లోకుః

దహి సూరీశు సచ్చరణాబ్జ మధుర
పాన మత్త ద్విరే ఫోపమాన హృదయుః
దనఁగ విలసిల్లే శ్రీ వేంకటార్జునుతుండు
సరస గుణశిరి వేంకటాచార్య మౌళి'

(చల్వ. 1-47)

అని పితృపాదుల వ్యక్తిత్వమును వ్యక్తీకరించినాడు.

కవి తోటప్పవైన సింగరాచార్యులు ద్రావిడ వేద సమరుడు, 'సంస్కృతాంధ్ర వాగ్విదిత మహా ప్రబంధ పదపీ పరిశోధకుడు', 'భాగవతాధిక సేవన క్రియా మానసుడు' ('చల్వ. 1-48).

వేంకట సరసింహాచార్యుల స్వప్నమున తుల చెప్పమైన సిరిసేనగండ్ల సుసింహస్వామి కన్నడి—

'శ్రీ భారతాది ప్రసిద్ధ గీర్వాణాంధ్ర
భాషా మయ శ్లోక పద్య పతన
మున లేఖనమున తమ్ముఖార్థ తోధన
మున తావ్య సాహిత్యమున తదుభయ
సమధిక గృంతోర్థ సంతప్తదాయ జ్ఞాన
మున భాణ నాటకములను కల్ప
కాత్ర ద్వయంబున కర్ణాధర వేద వా
నాలంక్రియ సమూహముల మూల

మంత్ర మంత్రార్థ గీతార్థ మార్గముల స్వ
రూప సంపాదక గ్రంథ రూపి చింత
సముల భాషా ద్వయ కవిత్వ విమల కల్ప
నాడులం దెల్ల కడు నిపు తారెప్పిలిచి'

(జాంబ. 1-11)

లనెను. తీసివలన కవికి సాహిత్యమందలి వివిధ ప్రక్రియలతో గల తెచ్చుకము, సంప్రదాయ సంబంధమైన మంత్ర, మంత్రార్థ (తిరుమంత్రము, తిరుమంత్రార్థము), గీతార్థము (శ్రీభాష్యము) లందు పిని ఉపదేశ వర్తి, సంస్కృతాంధ్ర భాషా ద్వయ కవిత్వ కల్పనా ప్రౌఢి వ్యక్త మగుచున్నవి.

కవి రాను శాస్త్ర, భాష, నాటకముల రచించినట్లు తెలుపకొనినను, వేరు కొన్ని ప్రబంధములు మాత్రమే లభించుచున్నవి. అవి :

1. జనకను శాశ్వదయము
2. గోదా వధూతీ పరిణయము
3. విష్ణు క్షేన ప్రభాకరము
4. శ్రీ రామాను శాశ్వదయము
5. నృకంఠీర వాశ్వదయము
6. శత్రుఘం భూపాశ్వాసము
7. నాంబవలీ కుమార శృంగార విలాసము
8. శ్రీకృష్ణ శరాసందీయము
9. దిలువ పడిగ దేవి పీఠము
10. శ్రీకృష్ణ తులాభారము
11. మిత్రవం తోపాశ్వాసము
12. అంబార భృష్ట విలాసము
13. రవి మృదాశాశ్వదయము
14. దాకర ద్రవ్య రాజీయము

పీఠికలందు 2, 6 సంఖ్యలు గల గ్రంథములు ముద్రితములు. 8, 9, 11, 12, 13, 14 సంఖ్యలు గలవి ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారము (మెదరాసులో) నున్నట్లు తెలియించు సమాచారము. మిగిలిన గ్రంథములు దాని లందున్నవి.

మెదరాదాశ్రమ రా నే యే వనమృంలో ఏ యే గ్రంథములను ప్రకటించి 'పీఠికలయము' (1, 16-20) ను తెల్పునట్లుగనే ఈ కవియు.

'పదియేండ్ల బాడనై బహు చమర్చుతి యైక
'శంక పిళ్ళను రాయ చరిత' మొకటి
ప్రాసితీ పది యొక్క వచ్చరంబున నేను
'నంద నందన శరానంద' మొకటి
పది రెండు వర్ణముల్ వరగ 'నలంకార
కృష్ణ విలాస' మన్ ర్పరియు నొకటి
యై రై చు మూడును హాయనంబులలోన
'జనకరాయని విద్ధ చరిత' మొకటి...

(వి.వి. 1.81)

అని తెల్పెను. దీనియందు మొత్తము గ్రంథములు ఆఁపు బడలేదు. పేర్కొనబడిన వానిలో 'నంద నందన శరానందము' అనిగా 'శ్రీకృష్ణ శరానందము', 'జనకరాయని విద్ధ చరితమే 'జనకను లాభ్యుదయము', లేదా 'విదేహ రాజ కన్య లాభ్యుదయము'.

వేంకట నరసింహాచార్యులు ఈ రచనలను గూర్చి ఇంత స్పష్టముగా తెల్పినను గ్రంథాంత గద్యలయందు 'వేంకట నరసింహాచార్యులని యున్నను, 'సమగ్ర అంద్ర సాహిత్యము' (8 వ సంపు. 282 వ పుట), దీనిపై వచ్చిన గ్రంథ సమీక్ష (భారతి 1966 ఫిబ్రవరి)యు (వద్యమున కవి తెల్పుకొనిన) ఈ గ్రంథములను సింగరాచార్యుల రచన లనియే వివరించినవి సాహిత్య ఎకాడమీ వారి 'యయాతి చరిత్ర' పీఠిక (పుటలు 7-87) లోను, ఇటీవల వచ్చిన 'సాహిత్యావలోకనము' నందును 'చిలువ వడిగ జేసి పేరణము' సింగరాచార్య రచనగా తెల్పుట పెద్ద పొరపాటు. 12

కవి దేవరకొండ సీమయందు ప్రసిద్ధి గాంచిన 'దేశములు', 'దేశాయీ'ల చేత నక్కరులు జైసట్లు

'మేలొ దేవరకొండ నీలగిరి వా మిప్పుడు నల్కారులన్
దాలా ప్రొడిమ మించి దేశములు దేశాయీలు విచ్చక్కపుల్
కైలారాతి గురు ప్రభాపుఁ జనుచున్ సంతోషముం తెందఁగా
శ్రీ లీలారీపు నక్కటాక్షమున నే చెప్పొంది తిద్దాత్రిలో' (జాంబ 1-84)

అను వద్యము వలన తెలియుచున్నది.

నేడు ఇనుము గ్రామమున దివికి ఎనిమిదవ తరమునకు (1946). మోహనాచార్యులుగా రున్నాడు. వీరి యింటి ఆడుపడుచు రాఘవమ్మ (రాగమ్మ) గారు ఆప్తుంపేట తాలూకా 'రాకొండ' గ్రామమున కలదు (వయస్సు 70 సం॥). ఈమె భమ పూర్వుల గూర్చిన కథల నెన్నిటిలో చెప్పును. వారి వారి గ్రంథములలోని పద్యములను వినిపించును. వీనిలో నేటికిని ముద్రణము కాని పుస్తకములలోని పద్యము లుండుట ఆశ్చర్యము!

11. సరసింహాచార్యులు :

ద్యావళ మారుంలో నోరై న నమ్మకావారుల వైభవ వర్ణన ముగ్ధముగా చెప్పి కొని సంస్కృతమున 'శతవైరి వైభవ దివాకర'మను అంతుకార కావ్య గ్రంథమును రచించిన ఈ కవి శ్రీ. ౪. 1700 ప్రాంతమున 'అనుము' గ్రామములో నుండెను.

మరింగంటి వారిలో పూర్వుడైన చెన్నయాచార్యుల వారికి (సర్వసూక్తి) గల రియమలాచార్య, భట్టరాచార్య, సింగరాచార్య లను ముగ్గురు కుమారులు. భట్టరాచార్యుల కాలముందు 'శతసుంటావధాని' సింగరాచార్య పరంపరయు, రియమలాచార్యుల కాలలో ఈ కవి పరంపరయు గలవు.

పంశప్యమ్మ ననుసరించి చూడగా 'శతవైరి...' కర్త సింగరాచార్యుల రియమల ఆరవ తరములో నుండి, బోడక ప్రబంధ నిర్మాత యైన సింగరాచార్యసింహాచార్యుల సమకాలమువా డగును ఉభయులకి ఒకే గ్రామము.

సరసింహాచార్యుల పోత్రులైన ముగ్గురిలో అప్పలాచార్యులు ఒకరు. సరసింహాచార్యులమును చేరి అప్పుడ ప్రస్తుతము గల కోడండ రామాలయమును నిర్మాణ మొనరించినారు. 'అప్పుల దేశము'గా ప్రసిద్ధులైన వీరు సుమారు శ్రీ. 1780 ప్రాంతమున నుండురు. ఈ వారు 'మానుకోట', 'గుండరాజుపట్టి' గ్రామములలో నున్న మరింగంటి వారు సరసింహాచార్యుల అప్పుల దేశములవారి పరింపక ఎనిమిదవ గల పంశప్యమ్మల ద్వారా తెలియుచున్నది.

ఇట్లు సింగరాచార్యుల తిరువాన మరింగంచి వారు వీరీయ గ్రామములలో
రవడివారు.

'శతైరి...' కృత్యాదియందు గల వంశ వివరణలో గ్రంథకర్త -
'రవమునుండి తన వరకు గల వారిని (కేవలము తన కాశనే) మాత్రమే
బ్రాహ్మినినాడు. కాని సింగరాచార్య కవి ప్రసక్తి చేయలేదు

వీరి పూర్వులలో నొకరైన తిరుమలాచార్యులను గూర్చి 'యత్సదం
గణ దేశం పరివరితవతి స్వయం గిలాం దేవి.' (కవ్య క్ల.) అనినాడు. తిని
చిన సింగరాచార్యులరు పూర్వము నుండియే (తాతగారి నుండి) గృహమున
కన్యత్వి వసించుచున్నట్లు తెలియుచున్నది.

తిరుమలాచార్యుల పుత్రుడైన అనంతాచార్యులను గూర్చి -

'అనంత గురు లిందిరా రమణ దర్శన స్థాపన
క్రియాను రురుదే పదాంబురుహ నిత్యం సూపురః।
అనంతముఖ సమ్మిత ద్గరళ తాప నిర్వాహణం
విధాతు మివ యన్ముఖే న్యవస దద్యుతం భారతి॥'

1. వీరి వైష్ణవ మతాభినివేశమును వశ్యవాత్సల్యమును వ్యక్తపరచి, ప్రబోధ్రు
ల వేంకట సరసింహాచార్యుల సంస్కృత విద్యుత్తు అవధాన విషయముల నిట్లు
వ్రాడు :

'తస్మాత్స వేంకట గురు ర్నరసింహ సూరిః
ప్రాదుర్భూత నిధితై రవధాప ఫిటైః।
విద్యా వదూ నటన రేలిక పార్యణిమః
భూమౌ వ్యధా చనవతిః కిల స్వం సుహృత్త్వమ్॥' (23 వ పల్ల.)

కవి తండ్రియైన వేంకటాచార్యులు—

'సత్వైక వాసః సరసావధారీ
నిజాంతరంగోజ్జ్వల ఘోషాయాః।
రేణి పయోరాశి రివాత్మ విద్యా
నిధి ర్నివాసం భువి వెంకటాచర్యమ్॥' (26 వ పల్ల.)

పరమ పార్థివడు, సరసుడు, శేషశాయి వంటి ఉజ్జ్వలముగల అంత
రంగము గలవాడు, విద్యా వారిధి యైన తండ్రితో పాటు తన పితృతంత్రులైన
‘సృసింహాచార్యుఁ, అనంతాచార్యులను గూడ నిట్లు వర్ణించినాడు :

‘సాయం సంక్రమణా నట నిమిటం దృష్ణార్థాంతర స్వర్థునీ
రంగ తుంగ తరంగ సంఘ సచివః శ్రీమాక్షి యుక్తాననః॥
రాజ ద్రావి సభా విలాస వలభి ఎత్రాప్త కీర్త్యంగనా
మంజీర త్కవి కంధరోఽపిచ్యుడుగ్రంథో నృసింహో గురుః॥’ (20)

‘నవ్య ఏవ నవ శేఖరీ లన
ద్గద్య పద్య రచనా నిరంకుశః॥
విష్వసే తవ భవంత చోర
స్తర్క-కర్కశ తరాహ వోద్భటః॥’ (21)

అని ఏరి వాక్కుకొని రాజనీతియందలి గౌరవమును తెచ్చుకొనో అసంతోషాదులు
లను ‘నవ శేఖరీ లన ద్గద్య పద్య రచనా నిరంకుశవి’గా తెల్పును. ‘శర లేఖి’
పద్య సంధాన దౌరేయము’ వలె ‘నవ శేఖరీ...’ కంటేమో! ఈ పద్యరచి
సరసింహాచార్యులే పేర్కొనెను.

సగౌరవముగా రచన పూర్వకము గూర్చి యిట్లు తెల్పిన గ్రంథకర్త స్వ
విషయమును (ఒక్క శ్లోకముతోనే).

‘తత్ర వేంకట గురోః కుమారః
సర్వ విద్య దలిరంద్య సర్వరః॥
శ్రీ నృసింహ ఇతి నామథా గహమ్
కుర్మి విస్మయ దలంకృతిం రృచిమ్॥’ (22)

అని మాత్రమే తెల్పును.

కరకోప నామాంతరు లైన సమ్మూళ్యారుల వైభవ ప్రకాశసముగ, సూర
చంద్రాలంకారములతో చేసి, గ్రంథాంతమున-

‘ఉత్తం శర మంజారాః
మయాస్మిన్ ప్రతిపాదితాః ।
ప్రౌడా మాధునికానాం చ
మర మాలోచ్య సర్వశః॥

అనెను. సరసింహాదార్యులు సంస్కృతమున అంతాధికాంత్ర సైతరచన మొనర్చి మరొకరికి కవులతో ప్రత్యేకత నాపించియ కొనినాడు.

12. అప్పల దేశికులు :

మరింగంటి వారు తెప్పయాదార్యులు, సింగరాదార్యుల తరువాత అప్పల దేశికుల వారిని కత్తి ప్రవత్తుతో కలంతురు. 'వేదాంత దేశికుల వారి వలె వీరును అవతార పురుషులు; రమ వంశమును పావన మొనర్చిన వారు'. అని వీరి విశ్వాసము.

అప్పల దేశికులు 900 సంవత్సరములకు పూర్వము 'సరసింహా పురము'లో నుండిరి. వేడు 'గుంగంగాబావల్ల', 'మానుకోట'లో నున్న మరింగంటివారు దేశికుల వరంపరకు చెందినవారని వీరివద్ద గల వంశ వృక్షము ద్వారా తెలియుచున్నది.

'శతపతి ప్రథమ దివారర' కర్తయైన సరసింహాదార్యులకు అప్పల దేశికులు బోధకులు. క్రీ. శ. 1680, 1700 ప్రాంతమున 'శతపతి...' కర్త యున్నట్లు అ రవి వరిచరణమున తెల్పుచున్నది. రాయన పొత్తులైన దేశికులు క్రీ. శ. 1740-1760 ప్రాంతమున జీవించియున్నారు. వంశవృక్షము ననుసరించి తెలిసికొంటే - మానుకోటలో నున్న స్వప్నయాదార్యులుగారు (వీరి వయస్సు 64 సం.) దేశికుల వారికి 7వ తరమువారు. అప్పుడు క్రీ. శ. 1780 యుగము. ఇదియొక పైన పోయినది కాదు అందున సరిహద్దులున్నది.

అప్పల దేశికులు అగ్రగణ్య వేదవేదాదార్యులు, అగ్రగణ్య సరసింహాదేశికులు, కృష్ణయాదార్య, సరసింహా దేశికులు వీరి కుమారులు. మానుకోటలో నున్న కృష్ణయాదార్య, సరసింహాదార్య బోధకులు స్వప్నయాదార్య వరంపరకును, విజ్ఞాన, సోమేశ్వర గణ, భూగణయాదార్యులు సరసింహా దేశికు వరంపరకును బోధించుచును. అప్పు డేశికులు అగ్రగణ్యులైన సరసింహా దేశికుల వరుసలో 'పర సింహాదేశికులు' లావహా సింహాదేశికులు (10 సం.) గారు.

కొంత కాలము చుంగుతుర్తిలోను, మరి కొంత బాంధ కాలము నరసింహా పురములోను నివసించిన ఆప్తుల దేశములు ఆ నాటి వితరణ శీలర రోడ్చాటుతో నరసింహాపురమున శ్రీ కోవంధ రాహులయమును నిర్మాణ మొనరింపగా వీరి అగ్రజులైన నరసింహ దేశికులు శ్రీ గోదా నన్నిదివి ఏర్పాటు చేయించిరి.

ఆప్తుల దేశికులు సంస్కృతాంధ్రముల యందు నిట్టిమైన పాండిత్యము గలవారు, ఉదయ వేదాంత విష్ణుతులు. విరంతర భగవద్భాసమే వీరి తాంక్షేపము. స్థానిక భక్తులీ గాక ఆ నాటి దేశములులు, ఇమిందారులా, మునగాల సంస్థానము వారు దేశులను నమ్మనింది, అగ్రహారాది దానము లొసంగిరి.*13 కవితా వ్యవసాయమే ముఖ్యమైనను, దేశికులు చెప్పిన భగవద్విషయిక మంగళ హారతులు, తిరునామములు అనేకము గంవు. ఇందులో కొన్ని మాత్రమే లభించినవి.

వీరితో సంకృప్తి చెందని ఆప్తుల దేశికులు తామే ప్రతిష్ఠించిన తమ జైవము శ్రీరామ చంద్రస్వామిని వర్ణించుడు మృదు మధుర శైలిలో 28 శ్లోకములలో 'శ్రీరామ పాచ స్తుతి'ని, శ్రీ వైష్ణవులు వరమ పూజ్యురాలుగా భావించి తరిండు 'అండాక'ను గూర్చి 112 శ్లోకములలో 'శ్రీ గోదాస్తవము'ను రచించిరి. చుంగుతుర్తి లావూ 'ఆర్యపల్లి' గ్రామమున వెంసిన నృసింహ స్వామిపై ప్రగృహ పుత్రములతో బ్రౌత శైలిలో 'ఆర్యపల్లి నృసింహమ్' అను మరుటము గల స్తోత్రమును, 'స్తంభగిరి' (ఐమ్మముమిట్ట) నృసింహస్వామిని గుర్తింపి 'స్తంభగిరి భవ నోదరంకరీ' అను మరుటముతో మరియొక స్తోత్రమును చెప్పినారు.

ఆప్తుల దేశికులు అహు గ్రంథ నిర్మాత యని ప్రసిద్ధి; రాని, పైన పేర్కొనిన రచనలతో బాటు కొన్ని తిరునామములు, మంగళహారతులు మాత్రమే లభించినవి.

తెలంగాణ ప్రాంతమున భగవద్భాగవత గోష్ఠులందు అనుసంధానము చేయుచు గడ్డి గిరుగాక, మంగళహారతులలో అప్తుల దేశికులవే యధికము.

13. వేంకట రాఘవాచార్యులు :

'కేశవస్వామి! భాస్వత్ స్థగేః గామి!' యను మకుటముతో సీతవద్య శతకమును రచించిన యీ కవి 'తాలాంక నందినీ పుణ్యయ' కర్త యైన వేంకట నరసింహాచార్యుల కన్యభావ. ఈ సోదరు లిరువురును క్రీ.శ. 1800-1880 వద్యకాలములో 'కనకగల్లు' గ్రామమున నివసించుచుండిరి.

ఈ శతకము మహాబాహునగర్వతీర్ణ జడవర్ణ తాయారా గంగాపురమున+14 వెలసిన శ్రీ చెన్నకేశవ స్వామిని గూర్చి చెప్పినది. దీనితో పాటు 'మనలే మన కేశవ సేవ చేయుమా!' అను మకుటముతో 'షమా వింశతి'ని (ఇరువది వద్యములలో) చెప్పిరి గంగాపుర సమీపమున గల 'గుండూరు', 'అవంబ' గ్రామములలోని వైదిక టటుంబముల వారికి వీని యందలి వద్యములు చిన్నతనమునుండి కంతస్థములై యున్నవి. గంగాపుర దేవాలయమున కూర్చొని కవి యీ శతకమును వ్రాసికట్ట ఈ ప్రాంతమున ప్రచారము గలదు.

108 సీస వద్యములు గల శతకము చివర కవి తనను గూర్చి యిట్లు చెప్పికొని నాడు :

ఇది వృషాద్రి స్వామి పవ భక్తి నిరతుండ
తత్కృపాంబు మేధా నిధుండ
గురుతర మౌద్గల్య గోత్ర సంతాతుండ
శ్రీవాస గురు పాద సేవకుండ
నింటి పే రిల మడింగంటి వారసుడుండ
భాస్వత్ స్పృశింహార్య హోత్రుండ
మహి భావనార్య దుమా రాగ్రగణ్యుండ
వేంకట రాఘవా ర్యాంకితుండ.

నేడు నా తుది నోము లన్నియును బంద
పూని శతకం బవెను మదై పూ దంగ
కూర్చి యర్చించి తిల పిదు మెకను నింగ
కేశవ స్వామి! భాస్వత్ స్థగేః గామి!

గరు వాట కరణ రవనా కాంమును గూర్చి —

ఘోషాహున గత కత వర్షములు వసు
ఘుసి గిరి శశి సంఖ్య రూపి నడవ
ప్రవహించి వస్తి సంవత్సరాంత స్పృంధి
తానంద నామాటా మవని గడవ
తలచగా చగు దారి తలను పేర్చెల నిండు
చున్నది లోకం బ్రౌద్ధ పాతవః
గోప పుర తెన్న రేఖ కతకంబు
నిండ నా మది వాటఁ దుంది మదువఁ

చున్న ముది మదురాహుళంబు కడవ
గా తనిందిన నరు లంబోధములు గడవ
గిరిని రిల్పాట కరణ లోగములు గురువ
పాప స్యాది.....

(108)

దీని ప్రచారము కతక రవనా కాంము ఆనందవాసు సంవత్సర మార్గశిర
శ స్థి పార్వతి ప్రచారము (క సేం. 1778. తేదీ 11-11-1856) అగుచున్నది. *18
మొదలిరిమై కరణములో 'దారి వెంట' అను పాతము గలదు. దీనిని 'దారి
లంబ' అని వర్ణిత మార్గశిర మాస మగును (దారి=మార్గము, తల=శిర్షము).
ఇది ఎవరికీ తేదీక సరిపడును.

ఈ కవితము 1856 వ సంవత్సరము లోను, 'తాంబ...' 1867 లోను
రెండుసార్లు వెలుగు చుచున్నది. వరసాహిత్యములు (తాంబక నందినీ పరిణయ కర్త)
అగ్రమునై తామరాహుళము గూర్చి —

గురు లోమి చారి సంవత్సర మవయాక్షు
మది కళానిధి నత్సంగ లోత్పపుండు
విస్త పవ నర్త కరుడు కవి ప్రయోండు
పాప కల గున్న మాదాన్న వంటి వాడు

1-54

'గురు నియామకము లేకొని ధర్మ దీక్షచే
వారాసు పదమునం దధివసించె
దాన వారి ప్రభా తతి దిగ్భరణః తీసి
శంకర ధర్మ కానవత మించె
కడు అదరి క్రోధ గర్వం బవనయించి
మిత్ర జాత స్నేహ పాత్రత గొనె
వ్యర్థులు ఫల రసాస్వాద నామోదియై
యంగదాది బహుకృతిం గ్రహించె

వాద కోవిద దుష్ప్రతివాది పంక్తి
ముఖ విభంగ యశః ప్రాప్తి ముదితుః తయ్యో
దిత్ర కావ్యుండు మోక్షల్య గోత్రజాండు
రాఘవాద్యుండు రెండవ రాఘవుండు'

(1-55)

అని రెండు పద్యములను అప్పగారి విషయమున శ్లేషించినాడు. ప్రథమ పద్యమున చంద్రునకు - కవి చంద్రునకు (కళకరత్త), తరువాతి పద్యమున రామాయణ కథను, రాఘవుని పేర్కొని తన యగ్రజాతు రాఘవుడు కావున 'రాఘవాద్యుండు రెండవ రాఘవుండు' అని చమత్కరించెను.

ఇంత గొప్పవారైన అగ్రజుల కృపయే తన మనుగడకు ముఖ్యుని వారి వైదుషీ వ్యక్తిత్వములను —

'సరస గుణాకరుల దళిం బాత్మ వివేచి మనోజ సుందరుల
దురు వరుణాకరులందు వివరయోజ్యుల లీలఁ దలంగ రీర్తి నం
భరితుఁడు రంగనాయకి తపః పు మూర్తి మదగ్రజాండు నా
గరితక కంటి తెప్ప వలి గాచిన మేవల నారసింహుఁడనె' (1-56)

అని వ్యక్తికరించుటయే గాక ఆశ్వాపాంత సర్వములో గురుభిక్షగారితో పాటు, అప్పగారిని కూడ స్మరించినాడు. ఆ పద్యములు:

'ఇది శ్రీ శిష్యభరోచమాన సుషమేభేంద్రారి హృత్సర్వ భో
ధద శ్రీమ త్కనగంటి గోప విభు అద్ద శ్రీ మణింగంటి భో
విద శ్రీ రాఘవ వర్య సోదర సుధీ విద్య స్మృసంహార్య శం
పద భాలాంగ ముసంగిని పరిణ యాభ్యాసంఘ పంచాస్త్యయి' (5.818)

ఇవియే గాన 1-238, 2-294, 3-177, 4-240 పద్యములలోను వీరి ప్రశస్తి గలదు.

రామదాసుల పిత్రుని పుత్రుడైన వేంకట నరసింహాచార్యుని (1602-1661) తన పూర్వుల స్తుతియ నందర్పమున —

‘సంస్కృతాండ్ర కవిత్వ సాహిత్య చతురుడై

పరవారి నీకర వణిమ గాంచి,

అంత్య నియమముతో భక్తి యవతులిప

శేవ స్వామి శతకము శ్రీమ నెకంఁ

తెప్పె మది కొన్ని గ్రంథముల్ తెన్ను మీర!

నరస గుణ పేళి రామదాసుల మోళి! (మూలీ వసంతము 1-10)

ఇది ఈ కవి ‘మరి కొన్ని గ్రంథముల’ వ్రాసినట్లు తెలిపెను. కాని, అవి ఎందును లభింపలేదు. శేవస్వామి శతకము ముద్రికయై ప్రచారములో గలదు.

14. వేంకట నరసింహాచార్యులు (తృతీయ) :

‘అలాంక నందినీ పరిణయ’ కర్త యైన యీ కవి రంగనాయగీ భావదాసుల పుత్రుడు. ‘శేవ స్వామి శతకము’ను రచించిన వేంకట రామదాసుల సోదరుడు, ప్రౌఢ కవి, ‘కవగణ్ణ’ గ్రామ నివాసి.

ఈయన సింగరాచార్యులకు గల అరుగురు పుత్రులలో ప్రథములైన భావదాసుల పరంపరకు చెందిన వాడు. కాని, తన ‘అలాంక నందినీ పరిణయము’ మొదలైన కర్తవ్యముతో ప్రాసన్నుడైన సాధు భట్టాచార్యుల స్మృతి, వెంటనే ప్రవీణముడైన భావదాసుల నుండి తన వరకు గల సాధుల పేర్కొనెను కాని పాప భట్టాచార్య, భావదాసుల మధ్య మరి కొందరు సాధుల స్మృతి మోగ వున్నంత సంగతాచార్య ప్రశస్తియే లేదు.

శేవ స్వామి శతక రచన క్రీ. ప. 1656 వ సం॥న జరిగినట్లు కవియే చెప్పినాడు. ‘అలాంక...’ కర్త ఈయన సహోదరులు కావున ఒకే సమయమున జీవించి యున్నవాడు. అప్పుడు వీరి కాలము 1600-1660 మధ్య అని నిర్ణయించుట కలదు.

ఇక 'తాలాంక నందినీ పరిణయము' కాళవక్ర ప్రతి చివర 'గ్రంథ లేఖన దిఫి' వద్య మొకటి వ్రాయబడి యున్నది —

'కలియుగ శాలివాహన శకంబులు వేద రసావ లేండు సం
ఖ్యల జన నందు నాంగిరస హేయన భాద్రప చాఽని తాష్టమిన్
గలిత మృదూక్తి నీ సరస కావ్యము పూర్ణముగా రచించె న
తల్లిలముడు లేవ శైల శిఖరాగ్ర విహారి అనత్కృపా మరీచ్'

అని. దీని ప్రకారము(వేద. 4, రస. 9, అచల 7, ఇందు-1) శాలివాహన శక వత్సరము 1793, క్రీ.శ. 1872 అగును. (అంగిరస భాద్రపద ఐహళ ఆష్టమి 24-9-1872 అగును). 'రస' యనినపుడు '8' వేసికొనినచో 1784 అగును. కాని ఇది క్రీ. శ. 1842 వ్లవ సంవత్సరము అగుచున్నది గాని అంగిరసకు సరిపడుటలేదు.

తాటాకు పుస్తకము తృతీయాశ్వాసము చివర "ఈశ్వర నామ సంవత్సర నిజ జ్యేష్ఠ ఐహళ పాడ్యమీ భౌమ వావరము సాయంకాలము వరకు 'తాలాంక నందినీ పరిణయ' తృతీయాశ్వాసము"-⁴¹⁰ అని వ్రాయబడినది. ఇది 28-8-1877 వ తేదీన సరిపడును. అనగా అంగిరసలో గ్రంథము రచించబడగా ప్రత్యంతరము ఈశ్వర సంవత్సరమున⁴¹¹ సం.౨ తర్వాత) వాసికొనిరి. దీని ప్రకారము క్రీ.శ. 1872 గ్రంథ రచన. క్రీ.శ. 1877 ప్రత్యంతర రచన యని తెలియుచున్నది.

'గోలకొండ కవుల సంచిక'⁴¹² వ పుట)యందు ఈ కవి పరిచయమున కాలము కా. శ. 1784, క్రీ. శ. 1842 అని తెల్పుటకు మై తెర్చిన 'కలియుగ...' వద్యమే ముఖ్యాధారము కావచ్చును.

ఈ కవి కాలము తెలిసికొనుటకు మరి యొక పద్ధతి గలదు నేడు 'కన గణ్ణ'లో నున్న శ్రీనివాసాచార్యులు(వయస్సు 80 సం.) 'తాలాంక' కర్తరు లెవ తరములో గల వ్యక్తి, 1837 నుంచి తరానిది 80 సం.౦ వంతున లెక్కించినచో కవి కాలము క్రీ.శ. 1807 అగును. తరము 25 సం॥౦ బొప్పనిల్కి గట్టినచో 1687 కాగలదు.

ప్రబంధ రచన వరకు కవి వయస్సు 85 సం. అని భావించినదో - $1807 + 85 = 1892$, $1807 + 85 = 1892$. వీనిలో 'కలియుగ...' పద్యమున తెల్పిన ప్రకారము 1872, 1892 వచ్చినవి. ప్రత్యంతర రచన 1877 అని కంటే. కావున 'తాలాంక నందినీ పరిణయము' 1872 లో రచింపబడినది. వీని నన్నిటి ననుసరించి పరిశీలన చేయగా 'కలియుగ...' పద్యము కవి వ్రాసి కొనినదే కాని లేఖకునిది కాదని తేలుచున్నది. తేజవ స్వామి శతక రచన 1850, 'తాలాంక...' రచన 1872 అనుటలో ఎట్టి విప్రతిపత్తియును లేదు. దీని వలన కవి కాలము 1800 - 1880 కాగలదు.

వేంకట నరసింహాచార్యులు పద్య శ్రయః¹⁷ తైలంకర్య నిష్ఠా గరిష్ఠుడు, శిష్యులక్షణానందర్య విద్యా విలాసుడు. ప్రబంధ నాటక కృతికర్త. మరింగంటి పులలో అభిరుచులు సరిపెనగండ్ల సృసింహ స్వామిశే తమ రచనల సంతక మొనర్చిరి. ఈ కవి మాత్రము 'పుష్పాచలేశున కుదారత, గౌరత' కావ్యకన్య నొసంగివాడు.

శృంగార ప్రధానమై ఆరాధ్యానములు గల 'తాలాంక నందినీ పరిణయము'ను గూర్చి యొక కథ ప్రచారమున గలదు.

కవి యీ గ్రంథమును రచించునప్పుడు వ్రాసిన తాటియోకులను గృహమునం దొక ప్రక్క గారికి పెట్టివారట. ఎప్పుడో వీరి యింటి పొడి గేదె వచ్చి దానిలో కొన్నిటిని భక్షించినది. కవి దీని కెంతగనో బాధపడి మెలచి గేదెను శపించుచు పద్యము చెప్పినాడు. వీరి వాక్పక్షివలన గేదె మరణించితి, అప్పుటి నుండి ఈ కాళ మరింగంటి వారికి బట్టెలు అద్దెలు లేవు.

కవి చెప్పిన ఈ పద్యము లభింపలేదు. చరమ జీవితమున 'కనగల్లు'లో తా ననుభవించిన బాధలను తెల్పుచు చెప్పిన 9 చరణముల శార్దూలము, శిష్య సందారమునుండి తిరిగి తమ గ్రామమునకు వచ్చుచుండగా మార్గ మధ్యమున వీరిని దోరులు దోచుకొనిన విషయమును గూర్చి చెప్పిన సీసమాచిక - ఈ లెండును మాత్రమే లభించినవి ('బాటువులు' అను ప్రకరణమున చాచి వివరము లివ్వబడినవి).

కవి తాను 'బంధ వాచిక కృతి' నిర్మాత నని తెల్పుకొనెను. 'తాలాంక నందినీ పరిణయ' మను ప్రబంధము, 'ఇందిరాం గోదా పారిజాత' మను (యక్ష గానము) కృతి మాత్రమే వీరి రచనలుగా లంఘించుచున్నవి.

తాలాంక నందినీ పరిణయ ప్రారంభమున కవి 'వంశావతార వర్ణన'లో తన పూర్వులైన వారి ప్రతిభా పాండిత్యముల గూర్చి తెల్పినాడు. ఇట్టి వారి యందు కవి ప్రపితామహుడైన తామనాదార్యులు.

'తనదు వాక్స్పృధ సిద్ధాంత సూక్తులు జగ
ద్గురునకు పత్ర పంజరము లాయె
తన రచించిన ప్రబంధ కథా గుదా నిధుల్
వాన్మయ కోటికి భాగ్య ధనము లయ్యె
తన దేయ సంతత దాన ధారా సుధల్
పండితాళికి మెట్టు పంట లయ్యె
తన యశ శృంధ్రికా ధవళ రుక్తి - ధరా
తరుణి లైళిక పుష్ప రామ మయ్యె

తనదు తీర్థాంశలంబు వాగ్యనిత తెవుడు
మంగ శోభంగ మణి స్పృత రంగ మయ్యె
ననంగ చెలువొందె విమర సంతాపి విదారి
జన మనోహరి భావనాదార్య సూరి'

(1-40)

ఇట్టి వీరి రచన లేవియో తెలియరాలేదు. కవి పితామహుడు నరసింహ దార్యులు. ఈయన దురితాఘ దూరుడు, వాది మత విభేదముడై సాక్షాత్ సృనింహ స్వామినే స్మరింపజేయు వాడు. ఆయన -

'తగ నాంధ్ర సంస్కృత ద్రావిడ కవితా న
మర్మజ్ఞై యే మహామహుడు తెంగ
కాస్త్ర ప్రసంగ పద కృత్తు కుమారుం
రే దేశికుండు హృద్యేని యయ్యె

నిష్కారణ కృపా పరిష్కార హృదయః |
యే సూరి మణి తేజనేచ్చ తీర్చి
శ్రీ సదాచార్య సేవాన క్తి సంతతం
వే గురుం దతి వీతరాగి యయ్యె

శేష భూధర వర సర్వ శేషి గుణ వి
శేష మహిమా ప్రవచన నిశ్చేషిత స్వ
దోష ధిషణానుసక్త సంశోష అస ద
శేష తుభ సింధువరుఁడు నృసింహ గురుఁడు!

(1-48)

వీరి తర్వాత తన పితృపాదులు భావనాచార్యులను గూర్చి —

'శాస్త్ర నిషిద్ధాన్య జన బాలకూటంబు
కుటిల కుతర్కాళి గుండె దిగులు
విజ్ఞాన శూన్య దుర్విమలాళికిని మిత్తి
వెక్కిరులకు నుక్కు ముక్కు కొయ్య
వికట మాయాబాదులకు తొమ్ము గాలంబు
బొద్ద బాసల బృహ బ్యానుమూర్తి
బాధ్యాక మత తమ కృప బాస్కర ద్యుతి
క్రూర వై నేధ కంఠీరవంబు

సకల వేదాంధ శాస్త్ర ప్రసంగ పాళి
సంభృతాదిం సౌశీంశ సద్గుణాది
కుటిల దుర్మద తై లేంద్రి కటక పటం
దటుల దంభోళి భావనాచార్య మోళి'

'భాషా సతీ కద భరముపై వలగొన్న
తెలి ఘాపు దండలై తమకు దనరి
మన హలాయుధు సీరి కాళ పెందట్టిపై
కుట్రాంకుక స్ఫూర్తి చుట్టుముట్టి
ప్రమథనాథుని కంఠ బాగంబునకు గంధ
పాదీర వంకమై ప్రథ నొసంగి
యొష ధీశ్వరుని పెమ్మలుమున వన్నెల
మగదాల పతకమై మోగను బొలిచి,

మహిని మాలిన్య గతుల నిర్మలాల జేసి .

హార నీహార కర్పూర హార భార

పారద క్షిర దిండిర దారు క్షిరి

సలరె మౌద్గల్య భావనాదార్య క్షిరి!

(1-48)

అని జట్లు తన పూర్వుల ప్రభావమును తెల్పినాడు.

15. పరద దేశికులు :

అప్పల దేశికుల సమకాలము వారని ప్రతీతి గల దేశికుల రచన లేవియు (గ్రంథములు) లభించలేదు. కాన్ని మంగళ హారతులు, తిరునామములు మాత్రము గలవు.

'ప్రపన్న గానామృతము' నందు గల 'మరింగంటి వారి రచన', కర్తృత్వము తెల్పబడిన 'తిరునామములు' పరద దేశికుల వారివే!

సర్వసంగ పరిత్యాగియైన దేశికులు మిరలాశి, జపానుష్ఠాన యోగపరుడు. 'నరసింహాపురము', 'రేపాల' దేవాలయములలో పీఠిక నివాస స్థానములు. సంస్కృతాంధ్రములయందు దనమాన పాండిత్యము గల దేశికుల ముత్తక రచనలు (శ్లోకములు, పద్యములు) అనేకములు గలవని యందురు; కాని అవి అలభ్యములు.

పీఠ పూరించిన 'సమస్య' గా 'రాజ మరాళ దంతలకు రాజిర మత్త గణేంద్ర మధ్యకున్' అనున దొకటి లభించినది. ('రాజులు'లలో దీనిని గూర్చిన వివరణ గలదు).

16. సరసింహ దేశికులు :

అప్పల దేశికులు శ్రీ రామచంద్ర ప్రతిష్ఠ చేసిన ప్రాంతమునకు తమ యగ్రజులైన సరసింహ దేశికుల పేర 'సరసింహాపురము' నేర్పాటు చేయించినారు. దీనికే 'అప్పల సరసింహాపురము' *18 అని మరి యొక పేరు ప్రచారమున గలదు.

సరసింహ దేశికులు మహాప్రభావ సంపన్నులు. అనేక తిరునామ, మంగళ హారతులలో పీఠ ప్రహస కి గలదు.

నరసింహాపుర శాఖయందు అప్పల దేశికుల కుమారుని పేరు, పొత్తుని పేరు కూడ నరసింహ దేశికులే! వీరియందు దేశికుల యుగ్గలాలు పెద్ద నరసింహ దేశికులనియు, పొత్తులైన నరసింహ దేశికులకు చిన్న నరసింహ దేశికులనియు ప్రచారముతో గలదు. ఉభయులును తగవద్దీక్షయ 'తిరునామములు' రచించినారు. (తిరునామ మంగళహారతుం ప్రకరణములో వివరణము లియబడినవి)

17. రామానుజాచార్యులు :

'యాదవాదికృ', 'కనకబ్రహ్మ' గ్రామములనుండి విశాఖపట్టణము, శ్రీరామేశ్వర ప్రాంతములకు వెళ్ళి స్థిరపడిన మఠింగంటి వారిలో ఈ కవి కుటుంబము గలకాం జిల్లా 'సుబ్బవాడ'లో అగ్రవశికులుగా నుండిరి.

వారాహి అద్భుతరామ కవి తన 'సురలాటి పరిణయ' ప్రబంధ ప్రారంభమున పేర్కొనిన ముగ్గురు గురువులలో రామానుజాచార్యులు అధికముగా వర్ణింప బడినాడు.

అద్భుతరామ కవి తెలివిన 'పంక వర్ణన' ప్రకారము రామానుజాచార్యులు సింగరాచార్యుల తరువాత 9 వ తరమున నున్నాడు. దాని ప్రచార మీయన కాలము క్రీ. శ. 1890 కాగలదు. సురలాటి పరిణయము 'కాలివాహన శాస్త్రిని రసాగ వహదర చంద్రాందిత సంఖ్య కాంతర లన న్నాచార్యులొంద వచ్చర సత్కారిక చక్ర సప్తమిని జాన్య తొందరవారంబునన్' (9 వ అధ్యాయము చివర) పూర్తిచేయబడినది. ఇది కా. శ. 1778, క్రీ. శ. 1854 అగును.

అద్భుతరామ కవిని రామానుజాచార్యులు పిలిపించి 'శిష్య వాత్సల్యమును ప్రకరించి', 'అష్టాదశమ సభను రంజితి' సురలాటి పరిణయమును ప్రబంధముగా రచింపుమని ఆదేశించిరట్లు (సురలాటి పరిణయకర్త) తెల్పును (1, 19-25)

దీనివలన అద్భుతరామ కవి గ్రంథ రచన జరుగునప్పుడు రామానుజాచార్యులు జీవించియున్నాడు కావున 1700 - 1780 ఈ కవి కాలము. దీనికొక గొప్ప మహాస్యం దింపబడినట్లుగా గల రామానుజాచార్యులు శ్రీరామ

నాటకము (యమగానము) '7.1. చతుర్థ్యపాఖ్యానము' అను గ్రంథములు రచించెను. వీనియందు నాటకము ముద్రితమైనది; రెండవకృతి అలభ్యము. రామానుజాచార్యులను గూర్చి 'మరతాణి పరిణయము'ననిట్లు గలదు :

'అతడు గుణకాలి రిపు వన వితతి కీరి
భవ్య మణిగంటి భట్ట రస్వయ మధోర్వి
మాలి, తారా మనోహరి, మహిత విద్య
దట్ట గణ హేళి రామానుజార్థ మౌళి'

1.19

'ఆ రామానుజ సర్వవిద్య సరస వ్యాపార మూహింప నె
వ్వారున్ జాలరు దాని తేమి యుక తేవం బల్కు రచ్చాలు వా
క్సారస్వయలు గ్రహించి విక్రముగ జక్కన్ దాని తాత్పర్య మె
వ్వాలైనన్ వదియిందిరేని ధరలో వారే కవి గ్రామణుల్'

1.54

'రహి మిలంగ ససంతమూర్తి యిపు డీ రామానుజాచార్యుడై
మహిలోన న్విలసిల్లె గాని యొక ప్రేమన్ శిష్య పాశంబులన్
బహు తర్కాధిప దివ్య శాస్త్ర విజన ద్వాదంబులన్ గల్పనా
మహిమన్ వేయి ముఖంబు బుష్ప వగిరిన్ మానొందునే నిత్యమున్'

1.55

'విఖ్యాతి గణ చతుర్థి
పాఖ్యానాది ప్రబంధ బంధన కవిరా
బ్దుబ్బుడు తారా విమల స
మాఖ్యుడు రామానుజార్థ మణి తేవలుడే'

1.56

వంశావతార వర్ణన గల 82-86 పద్యములలో వీరిని విద్యా తోగ భాగ్య దాతృత్వముల గూర్చియు, వీరి అర్థాంగిని గూర్చియు వర్ణన గలదు.

అద్యుతరామ కవి గురువుగారి గణ చతుర్థ్యపాఖ్యానమునే తెల్పినాడు కాని శ్రీరామ నాటక ప్రసక్తి చేయలేదు.

18. చెన్న కృష్ణమాచార్యులు :

'బహు శతర క ర్త' యని పేరు గాంచిన యీ కవి 'తాలాంకనందిని పరిణయ' కర్తయైన వేంగళ నరసింహాచార్యుల పుత్రుడు.

'గోలకొండ కవుల సంద్భి' యందు 'ఈ కవి 80 సంవత్సరముల క్రింది వాడు' (399వ పుట) అని కలదు. దాని ప్రకారము క్రీ.శ. 1854 ఆగును. ఈ కవి పొత్తులైన శ్రీరంగాచార్యులు 1910 లో జన్మించి 1966 లో పరమ పదించెను. మనుమనిగి వెనుక మూడవ తరములో నున్న చెన్న కృష్ణమాచార్యులు క్రీ.శ. 1860 లో నున్నట్లు దీనివలన తెలియుచున్నది. గోలకొండ కవుల సంద్భి తెచ్చిన కాలమును, ఇదియు దాదాపు సరిపడును.

అనేక శతకములను రచించినా దను ప్రచారము గల ఈయన కృతులలో ఒక్క 'యాదగిరి వృసింహ శతకమే' లభించు చున్నది.

19. వేంకట నరసింహాచార్యులు :

చెన్న కృష్ణమాచార్యుల కుమారుడైన యీ కవి క్రీ.శ. 1820 ప్రాంతమున జన్మించినారు. వీరి కుమారుడే 'కనకల్లు' నందు, 'తాళపత్ర గ్రంథ నిలయు ము'ను స్థాపించిన శ్రీరంగాచార్యులు. చెన్న కృష్ణమాచార్యులు 'అనిరుద్ధ పిలాస ము'ను (యక్షగానము) రచించినాడు. ఇది అలభ్యము. 'గోలకొండ కవుల సంద్భి' (410 వ పుట) లో ఈ కవి పరిచయము కలదు.

20. లక్ష్మణ దేశికులు :

మణివాచార్య రంగమాంబల పుత్రుడైన ఈ కవి సుమారు క్రీ. శ. 1504 వ సంవత్సరమున నరసింహాపురములో జన్మించెను. కాల్యావస్థలోనే స్వగ్రామమును వదలిన ఆచార్యుల వారికి వరంగల్ జిల్లా 'జవర్గడ' (వేలుపు గోండ) గ్రామమున ఉపనయనము జరిగినది. కొంత కాలము తర్వాత పియ కురల నరసింహాపురమునకు వెళ్లి శ్రీమాన్ మడింగంటి నరసింహ దేశికులవద్ద పద సంస్కారములను పొంది విద్యాభ్యాసము నారంభించిరి అనంతరము వరంగల్ జిల్లా 'నెల్లి కుదురు'ను జేరుకొని వరమ భాగవత కథామణులని ప్రసిద్ధిపొంది శ్రీమాన్ మాతమాంబలం శ్రీరంగ దేశికుల సన్నిధిని 'తిరుమంత్ర', 'చగివ్యాయ', వేదాంత గ్రంథముల నభ్యసించిరి. ఈ సమయములోనే సూర్యాపేట వాఱా 'గోరెంటి' గ్రామములో నున్న అగ్రహారము కొండల ఎడారి లక్ష్మీనరసింహాచార్యుల గారు తమ పుత్రికయైన లక్ష్మి నరసమ్మను

లక్ష్యజ్ఞాదార్యులవారి కొనసాగి వివాహము చేసి 'కోకంటలోనే జామారకు గృహ
భూ వనరుల గల్పించి నివాసము నేర్పాటు గావించిరి. వది సంవత్సరములపాటు
ఇదట నివసించిన దేశికులవాడు కంగ దేశీ శిష్యులు వరంగల్ జిల్లా మల్లంపల్లి
నివాసులైన మత్తెదారులు ఉత్తమ రాజు కొండంరాష్ట్రగారి కోరికపై 'మల్లంపల్లికి
చేరిరి (ఈ కారణముగనే వీరికి 'మల్లంపల్లి మరింగంటి వా'రని ప్రసిద్ధి).
ఇచ్చట వీరికి తగిన వనరుల నేర్పాటు చేయించిన ఉత్తమరాజు వారు తామే గాక
జంకెందరిచేతనో శ్రీరాష్ట్ర, భగవద్విషయములను ఆదార్యుల వారి ద్వారా
సేవించజేసిరి.

ఆవశాకము కలిగివు డెల్ల లక్ష్యజ్ఞ దేశికులు వరంగల్లు, ఖమ్మం,
నల్లగొండ జిల్లాలలో సంచరించుచు, దివ్యమైన కంకముతో భగవద్విషయ
కాలక్షేపమును తమ తిరునా మానురంభాసములను గావించుచారు.

దేశికుల వారు సంస్కృరాంధ్ర ద్రావిడములయందు మంచి పాండిత్యము;
గలవారు. అయినను వీరిది ఎక్కువగా ప్రవచన వద్దతి.చివరి వరకు ఆదేశి భారణి
కొనసాగినది. తీసివంగ లక్ష్యజ్ఞాదార్య నామము లక్ష్యజ్ఞ 'దేశికులు'గా ప్రచారమై
స్థిరపడినది.

వీరు రచించిన 'తిరునామములు' 186 లయినవి. ఇందులో
భగవద్రామానుజ చైతన్యమును వర్ణించు 108 (అష్టోత్తరశతము) 108 దివ్య
తిరువరులను దృష్టియం దుంచుకొని రచించినట్టివి మిగిలిన 27లో భగవద్విషయ,
వరవర ముని, శ్రీ శకకోపుర గూర్చి చెప్పబడినది.*¹⁹

లక్ష్యజ్ఞ దేశికులు తేవలము తిరునామ రచన భగవద్విషయ కాలక్షేపము
లతో పాటు మధ్య మధ్య కొన్ని సంస్కృత ప్రోత్ర రచనము తొనర్చినారు.
వానిలో నొకటి వేద్యుగొండ వృసింహ ప్వామిని గూర్చి 'దేవాద్రి ప్రభు మీశ
దాత్య వినుతం లక్ష్మీవృసింహం భణే' యను పదటము గల ప్రోత్రము. ఇది
పూర్తిగా అనింపలేదు. 'గోలకొండ కవుల సంఘ' (1897 వ పుట) యందు
ముద్రింపబడిన నాల్గు శ్లోకముల మిగిలినవి.

వీరి రచనలుగా 'కారికావళి', 'సూక్తి రత్నమాల', 'శ్రీరామానుజ బాష్టీ' త్తర శతము' లను 'గోలకొండ కవుల సంచిక' తెచ్చగా, తరువాతి పరిశోధకులు ఈ విషయము విట్లే ప్రాసినారు. 80 కావి ఇవి' ఏమీ వీరు ప్రాయశః ప్రాసినట్లు వివరించు' అని దేశికుల కుమారులు మణవాళాచార్యులు గారు చెప్పిరి. 108 తిరునామములనే రామానుజ బాష్టీత్తర శత మని పరిశోధకులు పేర్కొనినారు. మిగిలినవి ఎవరి రచనలో?

గ్రంథముల విషయముననే గాక వీరి కాం నిర్ణయము గూర్చియు 'గోలకొండ కవుల సంచిక' పొరపాటు పడినది. 'వయస్సు' 36 సంవత్సరములుగా పేర్కొనెను. 1084 లో ముద్రింపబడిన 'గోలకొండ కవుల సంచిక' వాటికి తెక్కించినదో (36 సం) వీరి జనన కాలము 1848 రాగలదు. 1084 వాటికి ముద్రింపబడి తత్పరిసరములయందు లక్ష్యం దేశికు లెవ్వరును లేరు. రచనల వరినే కాలమును గూడ ఎవరిదో వేసినట్లున్నారు. లక్ష్యం దేశికులు 1884 వ సంవత్సరమున జనించినట్లు వారి కుమారులే చెప్పుచున్నారు.

పరమ భాగవదులైన దేశికులు తొర్రూరు, కొత్తపల్లి, కొండూరు, పొంగు ర్తి మొదలైన ప్రదేశములలో భగవద్విషయ కాంక్షివము జేరి ఘన సన్మానము లందినారు.

వీరు రచించిన తిరునామములను శ్రీ రామానుజుని ఆవతార స్థలమైన శ్రీ పెరుంబాసురు కోవెలలో స్వయముగా పఠించవలె వని భావించిరట. జైవ సంకల్పము చుకొని విధమైనది. ఆచార్యులు గారు కమ 74 సంవత్సరాల వయస్సున 1880 లో వరమనడిచిరి.

"శ్రీమాన్ రమ్యం వేంకటాచార్యులు గారు వన్నెండుగురు శ్రీభాగ్య భగవద్విషయ వేత్తలకు ఆరిపించిన బ్రహ్మర భిక్యవములో వీరొరరు బావలించి బ్రహ్మ వీత్తవ్యమునకు నివర్తనము" అని వారి కుమారులు తెలిపిరి. ('తిరునామములు' III పుట, పీఠిక.)

లక్ష్యం దేశికుల వారికి ఇద్దరు కుమారులు వీరిలో మూడవవా ప్రసాదరాజులార్యులు గారు (88 సం.) సంస్కృతాంధ్రముల యందును

జ్యోతిషమునను వంశీకులు, తండ్రిగారి చిరునామమునను సంవత్సరము ముద్రలు చేయించినారు. స్థాపక కుమారులు పీఠాధిపతావ్యులు గారు వంశాంగ కర్తగా ప్రఖ్యాతి పొందినారు.

లక్ష్మణ దేశికులు వరమచంద్రుల తర్వాత ఈ కుటుంబము వరంగల్లులో స్థిరపడినది.

21. జగన్నాథాచార్యులు :

కల్యాకుర్తి బాలారా రంగాపుర గ్రామ వాసుడైన ఈ కవి రామానుజాచార్యు, లక్ష్మీనరసమ్మల కుమారుడు. బాల్యమున పితృపాదల వద్ద సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యముల యందు పరిచయము పొందిన తర్వాత జగ్గయ్యపేటకు వెళ్ళి, ఆ నాడు ప్రసిద్ధ కవి వంశీకులుగా పేరు గాంచిన సంపన్నుడులగు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులవారి వద్ద కావ్య, నాటక, భండీ, వ్యాకరణముల నభ్యసించి, కవితా రచనమున గురువుగారిచే ప్రశంసల నంది, తిరిగి స్వగ్రామమును చేరిరి.

ఆచార విష్ణు, హంసీతీ ప్రాథమములు గలిగిన ఆచార్యులుగారు మహాబాదీ నగర్, నల్లగొండ, వరంగల్లు జిల్లాలో నున్న శిష్యులకు పంచ సంస్కారము తొనర్చి, విశిష్టాద్వైత విషయముల బోధించుటతో పాటు సంస్కృతాంధ్ర కావ్య, నాటక విషయములను నేర్పుచారు. ఈ విధముగా వీరివద్ద సాహితీ పరిచయము నందిన శిష్యులలో కొందరు 'కాట', 'విల్లిరెల్లు', 'బూపల్లి', 'దేవరకొండ' లలో గలరు.

జగన్నాథాచార్యులు బ్రౌంథ ౨ వీ. సంస్కృతాంధ్రములలో ఎంతోగా కవిత్వమును చెప్పి వారు. వీరి రచనలు :

1. యోగగిరి లక్ష్మీ నరసింహ సుప్రభాతము
2. వీరబీర వంద రత్నములు
3. వ్యాజ నవమ్
4. యోగగిరి నరసింహ చరణము

5. తత్త్వ తిరునామములు
6. సూర్య శిక్ష
7. శ్రీకృష్ణ చరిత్ర
8. ఆదార్య తారా మాల.

దీనిలో మొదటి నాల్గింపని కవి 1922 వ సంవత్సరమున ఇసుగుత్తి విల్లాస్ ప్రచారిణి ముద్రదాయమున వీరనాయుల రామారావు గారు ముద్రణ చేయించిరి.

'శ్రీకృష్ణ చరిత్ర' యక్షగాన పద్ధతికి చెందిన అమృతృతి. దీనిని విలింగ్ టౌన్స్ క్రామం బహుళ పక్షమి రోహిణి నక్షత్రమున రచించినారు. ఈ గ్రంథ ముందర 'యాచగిరి లక్ష్మీనరసింహ సుప్రభాతము', 'తత్త్వ తిరునామముల'లో చిన్న ముద్రణే లభించినవి.

బగద్యాధార్యులవారు చరమ దశవరకు సాహితీ వ్యాసంగము నొనర్చుచు భార సంపత్తిర పొల్లుగా బహుళ దశమినాథ (మార్చి 1906) స్వగ్రామమున 'రంగారము'లో పరమపదించినారు.

2.2. వేంకట రామానుజాచార్యులు:

వేంకటాచార్యుల శతకకర్త యైన వేంకట రామానుజాచార్యుల పిత్రుని పుత్రులైన వేంకట రామానుజాచార్యులకు ఈయన అగ్ర ముతుడు (బడవ వేంకట పర సుందరాచార్యుల కుమారుడు).

విశ్వప్రబంధ భాషా పారంగతుడైన ఆచార్యులవారు క్రీ.శ. 1935 వ సం.మున 'విశ్వప్రబంధ' నుండి తెల్సి, కృష్ణాక్షర 'మొఘాసా కవ్యపూడి' యందు దీనిని పేర్కొనబడినది.

అరు ఎరు పూర్వం రచనయైన 'వేంకటాచార్య శతకము'ను ముద్రణ (1941) చేయించు: యే గాన, స్వయముగా 'శ్రీ వీరాచల శైల మాహాత్మ్యము' (శివస్థా శ్రీరామ చంద్ర వైదవము) అను ప్రబంధమును 5 అశ్వాసములుగా రచించి (1945), మరి కొంత కాలము తర్వాత (1947 లో) 'రామచంద్ర' అనునది పేర్కొనబడు, ప్రబంధము నేటికిని ముద్రణ కాలేదు. శతకము 1948 లో ప్రచురించబడినది.

పేరు శిష్య సంఘాద సమయమున దివ్య ప్రబంధ కావ్యముతో సాహిత్య సంబంధములైన ఉపన్యాసములు నొసంగి ఎంపరికో పేరియు గాని చేరమును కల్గించినారు.

దరమ చళలో 'శ్రీరాష్ట్ర సారము' (తెలుగు) రచింప ప్రారంభించి 1972 వ సం.మున తమ రుమారులైన నీహరామాదార్యుల వద్ద 'చతురవల్లి'లో పరమపదించిరి.

23. వేంకట నరసింహాచార్యులు (బదవ) :

రాఘవాచార్య, నరసమాంబల గర్భ భక్తి ముక్తా వంశముగా శ్రీ ౪. 1902 వ సం.ము కనగల్లులో జన్మించిన వేంకట నరసింహాచార్యులు ఈ వంశమున ఇదే పేరు గల కవులలో బదవవారు.

బహు గ్రంథరత్నలైన కవిగారి విద్యాభ్యాసమునకు కనగల్లు వీధి బడిలో శ్రీకారము చుట్టబడిన తరువాత ఆరు సంవత్సరముల పయస్సులో అన్నగారైన వేంకట రామానుజాచార్యులతో కలిసి ద్వారకాతిరుమలకు వెళ్ళి, కొంత కాలము విద్యాభ్యాస మొనర్చి శిష్య సంఘాద కారణముగా తమ చాల, తండ్రిలతో కలిసి అనేక గ్రామములలో సంవరించుచు, కల్లూరు లి బాలాబాపల్లికి చేరి శిష్యులైన రంగినేని వారి కోరికపై తమ పెద్దలతో అచ్చు, కొంత కాలము నివసించినారు.

విద్యాభ్యాసమున మిక్కిలి పట్టుదల గల ఆచార్యుల వారు ఆ నా డి ప్రాంతమున అందుకు తగిన నౌకర్యములు లేని కారణముగా - ఏలూరు, కు ఇరువది మైళ్ళ దూరమున తమ బావగారైన గారమతం రంగాచార్యుల వారినివాస గ్రామ మగు 'తెంపల్లి'కి చేరుకొని, వారివద్ద సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యములను - కొంత అంగ్లభాషను - అభ్యసించి, ఇదటనే పద్య రచనము కూడ ప్రారంభించిరి.

వేంకట నరసింహాచార్యుల వారికి 1922 వ సంవత్సరమున అంతాశ్చర్యము గాఢితో వివాహము జరిగిరి. వరువాగ్నేష్ట వాంఛనృ జీవితము గడిపిన వీరి యెల్లాగి 1942 వ సంవత్సరమున పరమపదించుటచే కవిగారి జీవితము అంత

బాధ, దుఃఖములు, శిష్టామృత రసాస్వాదనా పరమస్థలైన వీరు బాధలను దిగ మ్రోచుటకు రతనా వ్యాసంగమును సాగించిరి.

శిష్టం కోరికపై వీరు 'మోలె', 'సిరికొండ' గ్రామములయందు నివసించి టను బెల్లె, తమ కనుమలముగా లేనందున, అచ్చట సంతానముతో సులూర మారంబించి ఒనేక గ్రామములను సంచరించినను ఎచ్చటను స్థిర నివాసము ఏర్పాటు పాటించుటతో పాటు - దిష్టవాడైన సంతానముతో సహా కవిలా బ్యాసంగము చేయుట 1902 వ సంవత్సరమున మార్కాపేటలో నొక యింటిని ఖరీదు చేసి దానిలో స్థిరపడిరి.

మరింగంటి వారి అవతాయిలీ ప్రకారము వ్యాఘ్రము సుండియే పీరిగి రారదానుగ్రహము సుప్రాప్తించి నందున వరుసాల్లు సంవత్సరముల ప్రాయము నుం 'శ్రీరంగాపుర సత్యనారాయణ శతకము'ను చెప్పిరి. తరువాత రచించిన గొప్ప అధ్యాయం వారి వివిధ ప్రక్రియలకు చెందిన రచన లిట్లు గలవు :

1. శతకములు :	రచించిన సంవత్సరము
1. శ్రీరంగాపుర సత్యనారాయణ శతకము	1912
2. శ్రీరామవ శతకము	1925
3. గోపాల చూడామణి శతకము	1928
4. మానస ప్రబోధ శతకము	1946
5. శ్రీమత్తిరుమలాపుర భోగసుందర సీతారామ శతకము	1948
6. తిరుమల వేంకటేశ్వర అంత్య ప్రాస నియమ శతకము	(అలభ్యము)
7. శ్రీరంగాపుర సత్యనారాయణ శతకము(మరి యొకటి)	1950

2. ప్రబంధములు :

1. మాంత్రి వసంతము	1934
2. సిరోద్వాహము	1950
3. మిత్రవింద	(అముద్రితము)

3. నాటకములు :

1. కూర్మ నారాయణ చరిత్ర	1984
2. సుమాలినీ వరిణయము	1945
3. సుచిత్రాభ్యుదయము	1950
4. శశి కళ	1950
5. వడ్డపూహము (అలభ్యము)	?
6. అనిరుద్ధ విలాసము ,,	?
7. లలిత	?

4. ప్రహసనములు :

1. సుందరీ విలాసము	1928
-------------------	------

5. యక్షగానములు :

1. ప్రద్యుమ్న విజయము	1985
----------------------	------

6. హరికథలు :

1. సత్యనారాయణ వ్రతము	1988
----------------------	------

7. స్తోత్రములు :

1. ఉద్ధగౌండ లక్ష్మి నృసింహ స్తోత్ర తారావళి	1948
2. శ్రీరంగాపుర సత్య దేవ స్తోత్ర తారావళి	1957
3. శ్రీ గోదా దేవి స్తవము (అలభ్యము)	?
4. కళ్యణైర్వ సీతారామచంద్ర స్తోత్రము (అలభ్యము)	?
5. ఆచార్య స్మృతి	?

8. స్మృతి రచనలు :

1. రాణా రామవరాజు రంగరాజు స్మృతి	1957
---------------------------------	------

9. ఇతరములు :

1. దుర్యోధన (ఏకపాత్రాభినయము)	(అమృదికము)
2. ప్రాస్తావిక పద్యములు	,,

కవిగారి యిన్ని రచనలలో ఒక్క 'మానస ప్రతోధ శతకము' (భార్యకు సంపాదించిన) తప్ప మిగిలిన వన్నియు దైవాంశికములే!

ఏరి కృతులను ముద్రణ చేయించిన అభిమానులు, శిష్యులలో కొందఱుమో వారి గాత, కృష్ణా, గుంటూరు, ఉభయ గోదావరి జిల్లాల వారును గలరు.

వివిధ ప్రక్రియలకు చెందిన గ్రంథముల రచించుచు, కవిగారు తీరిక నమయములో శ్రావ్యముగా భారత, భాగవత, రామాయణ పురాణ కాలక్షేప మొనగడు చేయుచు భుజ నమ్మానముల నందిరి.

నిత్య తీర్థతమున అనేక బాధల ననుభవించుచు నమయము నంతయు సరస్వతీ సమరాధనతో వెచ్చించి ఇహ గ్రంథముల రచించిన అద్యులవారు ౧.9.1981 వ తేదీన నల్లగొండలో పరమపదించిరి. ❦

ఏరి ఏలైక రుమారుడు పురుషోత్తమాచార్యులు పరంపరాగతమైన 'రీతి' వ్యవస్థాయమును కొనసాగించుచు, సూర్యాపేట దిగ్గి కాలేజీలో ఆంధ్రోపన్యాసములుగా నున్నారు.

24. రంగ కృష్ణమాచార్యులు :

రంగన్నాచార్యుల (1881 - 1988) నల్వూరు కుమారులలో జ్యేష్ఠులైన రంగ కృష్ణమాచార్యులు 1908 వ సంవత్సరం తిలక పిత్రమాచార్య వాగులోదాపురమున జన్మించినారు.

దాశ్యము నుండియు తండ్రిగారి వద్దనే సంప్రదాయ విద్యతో పాటునే స్వేచ్ఛాసంప్ర సాహిత్యముల నభ్యసించి, కవితా రచనమున పితృపాదుల సన్నాహం పొందిన ఆచార్యుల వారు ఈ క్రింది గ్రంథములను రచించినారు:

1. యాదగిరి చక్రి సృసంహితా మాల.
2. కృష్ణ రీతి తరంగిణి (నాటకము).
3. మదన విజయము (హాసకథ).
4. పొగంబిరా సంగ్రహము (యక్షగానము)
5. పాపవతాశ్రమ (యక్షగానము).
6. భారత రత్నావళి కీర్తనలు.

ఇవన్నియు అమూల్యతములు. వీనిలో 2, 8, 6 సంఖ్య గల కృతులు లభింపలేదు. 8.1-1987 న పరమపదించిన కవిగారు మిగిలిన రచనల నైనను ముద్రణ చేయించు కొనలేని కను అశక్తతకు బాధపడుచుండిరి.

25. శ్రీరంగాచార్యులు :

'కనకగల్లు' వివాదులైన ఆచార్యుల వారు. వేంకట నరసింహాచార్యుల (బదవ) సహోదరులలో నొకరు. ఉర్దూ, పాఠశీకముల యందు ప్రావీణ్యము గల వీరు సోదర సాహచర్యమున సంస్కృతాంధ్రముల నభ్యసించిరి.

అనేక కారణముల వలన కవి సహోదరులు స్వగ్రామమును వదలి ఎద్దు బెచ్చుటనో స్థిరపడినను వీరు మాత్రము 'కనకగల్లు'లోనే నివసించిరి. తమకు గల భాషాభిమానము, పూర్వులు ఆరాధించి పెంచిన భాషా మరల్లిపై గల గౌరవములతో మరింగంటి వారికి గాక ఇతర కవుల కాళవక్ర లిలిక గ్రంథముల నెన్నిటిని సుంపించిరి తమ గృహమును 'కాళవక్ర గ్రంథ నిలయము'గా నొనర్చిన ఆచార్యుల వారు ఎన్నియో గ్రంథములను సంరక్షించివారు.

'గోలకొండ కవుల సందిక'ను సీద్ధము చేయునప్పుడు సురవరం వారికి, శేషాద్రి రమణ కవులను ఆ ప్రాంతమున గల ప్రాచీన, ఆధునిక కవుల సమాచారము సంపాదించి పీఠే ఈ సమయములోనే వీరి పద్య గల కొన్ని కాళవక్ర గ్రంథములను దూపిటి వెంకట రమణాచార్యుల వారు 'మరల వంపియ' నని తీసికొని వెళ్ళి, ఎంత కాల మైనను హయక బిగ్గి అచార్యులవారు బాధపడి అనాడు పెద్దలైన వారివ్యాసా వానికై యత్నించి విభు శ్రము లైనారు.

గోలకొండ కవుల సందిక (1002 వ పుట) యందు 'కవి పరివచనము'లో పేర్కొని గూర్చి 'కవి తమ వివరము లేవియు తెలుప లేదు' అని వ్రాసి, వేంకట రమణాచార్యుల వారు ముద్రించగల నని ఇచ్చిన పీఠి 'రాష్ట్రసూత' అను ఖండకావ్యము నుండి ఒక పద్యమును ప్రచురించిరి (810 వ పుట).

వీరివద్ద తెచ్చిన గ్రంథములలో ఆలాంక సంపిసీ పరిణయము, చిలువ పదిగ యేని పేరణము, శ్రీకృష్ణ కలాగంటియము, ఇందిరాం భాగవతము,

శాస్త్రీ కంద సంవత్సరము వివాహము అనునవి లక్షణాలయ వరిశోధక మందరికి చేరినవి. 'రాష్ట్ర మాత' జాత నేటికిని తెలియదు.

శ్రీ రంగాచార్యుల వారు పిక్కిలి శ్రమపడి పెద్దం సామముతో 1956 వ సం.మాతో గోదా వధూదీ పరిణయ మను ప్రాంతమును ముద్రణ చేయించినారు.

వీరి 'రాష్ట్ర మాత'తో పాటు ప్రాస్తావిక పద్యములు కూడ లభించుటలేదు.

ఒక నాడు తెలంగాణమున మారుమూల పల్లెలో వందల లాశపత్ర గ్రంథము సేకరించి రక్షించిన అచార్యుల వారు 1965 వ సం.మాతో పరమ పవించిన తర్వాత కానినీ సరిగా చూచువారు లేక కొన్ని చెడిరి పోయినవి; మరి కొన్ని పరకాస్తగతము లైనవి.*22

26. చెన్న కృష్ణమాచార్యులు :

మహబూబ్ నగర్ జిల్లా 'గంగా పురము' లోని శ్రీ లక్ష్మీ చెన్నశేఖరాలయము వడు ప్రార్థనమైనది. దుశుష్టాపిల పరిపాలనకు పూర్వము నుండియే మణింగంటి వారు దీనికి స్థానాచార్యులు. ఆ పరంపర నేటికిని కొనసాగుచున్నది.

చెన్న కృష్ణమాచార్యులు - రమ కండ్రియైన గోవిందాచార్యుల వారి నుండి పద్మినీ స్థానాచార్యులమును వహించి రమ కవిలా పొందితీ ప్రతిభలచే కానికి మరింత గౌరవ ముపొందినారు.

కన్యశుక్తి తాలూకా పంగూరు గ్రామవాసులైన దిందాపట్టిం లక్షణాచార్యుల వారు ఈ ప్రాంతమున పేరు గల కవి పండితులు. ఆ నాడు వీరివద్ద చెన్న కృష్ణమాచార్యులు విద్యాభ్యాస మొనర్చి సంస్కృతాంధ్ర సారస్వతముల యందు గురువుగారిచే పెప్పుట పొంది, కొన్ని గ్రంథములను రచించినారు. రవిగారు దీనిని యువగణే ఇది ముద్రితమైనవి కాని లభించుట లేదు. ఆ గ్రంథములు :

1. మీనాంబర వరకు వేదీశ్వర శతకము
2. మొగిలిగిద్ద సీతారామ శతకము

3. వద్దెం పీఠరాసువ శతకము
4. జీమూతవాహన చరిత్ర (యక్షగానము)
5. ధర్మాంగద చరిత్ర „

వీనిలో ధర్మాంగద చరిత్ర (కవి వ్రాసి యుండుకొనినది) యొకటి లభించినది.

వీరు కవితా వ్యాసంగముతో పాటు గంగా పురమున నొక పాఠశాలను, దీని కనుబంధముగా 'తెన్న శేకవ గ్రంథాలయము'ను స్థాపించి స్వయముగా నిర్వహించుచు ఎందరికో విద్యా భిక్షను ప్రసాదించినారు.

ఈ కనుబంధములోనే వీరికి సురవరం ప్రభావరెడ్డి గారితో కను జేర్చుకొనెను. అదాద్యులవారి కృషిని ప్రశంసించి రెడ్డిగారు ఎన్నో గ్రంథములను 'తెన్న శేకవ గ్రంథాలయము'కొనిగిరి. అప్పటి జాగీరు గ్రామము కడేరిలోని పాత శాలయే ఈ నాటి జిల్లా పరిషత్తు ఉన్నత పాఠశాల యైనది. కాని, నిలువైన ఆ గ్రంథాలయము నేడు పేరు కైనను లేదు.

వీరికి ఏడు తరాల పూర్వము నుండి ఎవరి కెందరు మగ పిల్లలు కలిగినను వారిలో ఒక్కరు మాత్రమే జీవించుట పరిపాటి యైనను, వీరి కిద్దరు కుమారులు కలిగి పెద్దవారై నేరికిని ఉద్యోగములలో నున్నారు.

1947 నవంబరులో (రజాగార్జ అల్లరుల నయము) వీరికి సాంపాదక మైన కొన్ని యిల్లులను విచ్చడగా మిత్రుల సహాయమున యాచగిరి గుట్టకు తీరుకొని (మాచుగా) వద్దకు) వ్యాధిగ్రస్తులై తాపతరుగు కన్నీవారణార్థము 'యాచగిరి'కి పుసంతా శరణము'ను తెప్పి, సవ్యధారి తాద్రపద శుద్ధ సప్తమి గురువారము (9-9-1948) నాడు వరమనవించిరి.

వీరి కుమారులైన గోవర్ధనాచార్యులు, శేషాచార్యులు అధ్యాపకులుగా పని చేయుచు యేలంపల్లి స్థానాచార్యులకు తాపతరం నిర్వహించుచున్నారు. ఉభయులును సాహిత్య పరిచయము గలవారు. వద్య, వచన కవితలను వ్రాయుదురు.

27. రామాచార్యులు:

కనకగిరిలో తాళపత్ర గ్రంథ విలయమును స్థాపించిన శ్రీ రంగాచార్యుల సోదరుడైన యీ కవి 1930 ప్రాంతమున దుమ్ముగూడెము వెళ్ళి ఆచ్యుటనే స్థిరపడినారు.

సంప్రదాయ విద్యా విప్లవాలైన అచార్యులవారు భద్రాచలము తాలూకా దుమ్ముగూడెములోని సీతారామాలయాదివృద్ధిశై ఎంతో కృషి చేసిరి. ఆ సందర్భముగా ప్రతి వారిని ఒక 'కాణి' (దమ్మ) రాయవలసినిగా యాచించుచు అనేక గ్రామముల సందరించినందున వీరికి 'కాణి కవి', 'కాణ్యాచార్యుల' అను పేర్లు ప్రసిద్ధమైనవి. భగవత్సేవయందు నిమగ్నులై యుండు అచార్యులవారు తీరిక చేసికొని 1. మల్లారి నృహరి శతకము, 2. విరివించి వేణుగోపాల శతకము, 3. కాణికవి కన్నదిదార, 4. బుట్టలేని కథ అను పద్యకృతులను రచించిరి. వీనిలో 2, 4 సంఖ్య గల రచనలు అమూల్యకములు. ఇవి లఘుకృతులే యైనను రచితా పాటవముతో కూడియున్నవి. రామాచార్యులవారు భగవత్సేవ, కవిలాభ్యాసంగము లొనర్చుచు 18-11-1988 వ తేదీన దుమ్ముగూడెములో పరమ పదించినారు.

28. లక్ష్మణాచార్యులు :

గోపిట నరసింహాచార్యుల (బడవ) కవిత్వ సోదరులైన వీరు చిన్న వాననే విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము విళ్ళి, సింహాచలము, విజయనగరములందు సంస్కృతాంధ్రముల నభ్యసించి, సుప్రసిద్ధ హరికథా కథకులు పెద్దించి సూర్యనారాయణ తాగవారి సన్నిధిభావమున హరికథా తెప్ప నేర్చి వారి ఆదేశము మేరకు శ్రీ.క. 1935 వ సం.ము విశాఖపట్టణము జిల్లా గ్రామమున వట్నంలో స్థిరనివాస మేర్పరచుకొనిరి. ఈ లక్ష్మణాచార్యులుగారు 'గిడుపుర లక్ష్మీ నరసింహ శతకము', 'కవిరీ సవర్య', 'హనుమ న్నుతి', 'శ్రీ సత్యసాయి చరిత్రము' (8 అశ్వాసములు) అను గ్రంథముల రచించిరి.

గురువుగా లైన పెద్దంటి వారి శిష్యులమున అంబడిన 'హరికథ' వీరికి కీర్తి ప్రతిష్ఠలను చేూర్చినవి. ఎన్నియో హరికథలను పండిత పాదుర అన రంజనముగా చెప్పి, అగ్రే సమ్మానము లందినారు 75 సంవత్సరాల వయస్సు

గం ఆదార్యుల వారు నేటికిని రవితా రచన మొనర్చుచు నీచునిపట్టుములో నున్నారు.

29. సరసింహాచార్యులు :

కోనాపురము నుండి వచ్చి 1940 ప్రాంతమున కల్వకుర్తి తాలూకా 'రఘుపతి పేట'లో స్థిరపడిన ఆదార్యులవారు సంస్కృతాంధ్రములయందే గాక ఉర్దూలోను కవిత్వమును చెప్పేడివారు. ఈ కవి 'మండోదరీ పరిణయము', 'అలమేల్మంగా పరిణయము' లను హాసకథలుగా రచించి కల్వకుర్తి తాలూకా రామగిరి శ్రీ రామచంద్రున కంకిత మొసంగిరి.

కవిత్వమును చెప్పుటలో పాటు హాసకథా కథకులైన సరసింహాచార్యులు గారు దేవరకొండ, కల్వకుర్తి, మహబూబ్ నగర్ లలో అనేక పర్యాయములు సమ్మానింప బడినారు.

30. సీతారామానుజాచార్యులు :

1917 వ సంవత్సరమున జన్మించిన ఆదార్యుల వారు సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల ద్రావిడ విద్యా విష్టాకులు. ఉన్నత విద్యా వట్టభద్రులు, వరంగల్లు, ఖమ్మం జిల్లాల లోని పాఠశాలల యందు జూనియర్ కళాశాలల యందు తేనుగు అధ్యాపకులుగా పనిచేసి నేడు ఖమ్మంలో చిక్రాంతి సంచయప్ప పీఠ నిరంతరం విద్యా జ్యోతింగ మొనర్చుచున్నారు.

తాంబూల అమరవాది సీతారం సోమయాజులు గారు, తాళ్ళూరి వెంకట రావు గారల వద్ద సంస్కృతాంధ్రముల సత్కృషిచిన ఆదార్యులవారు తరువాత తె.రం. గోపాలాచార్యుల వారి నన్నిధిని ఉపనివ దుపదేశమును దేశికాచార్యుల వారి వద్ద శ్రీరామోదేశము గంచి, సంప్రదాయ విద్యాయందు నిష్టాతు లైనారు.

ఒకవైపు ఉర్దూగ భార్యలం నిర్వహించుచు మరియొక వైపు విశిష్టా ద్వైత విషయ ప్రవచనములను కొనసాగించుచు నేటికిని ఎడతెగి లేని గ్రంథ రచన మొనర్చుచున్న సీతారామానుజాచార్యుల వారు పలు రకములుగా రాబోయి పెద్దలు, విద్యార్థులు చేర 'కవి కళా'ర', ఉపనిషద్విద్యా విశారద,

విరుదముం నంది సింహారలాటాంపుకు తైనారు నేటి వరకు ముద్రిత మైన వీరి వివిధ రచన రిక్తు గలవు :

1. వరత త్త్వ పరిశోధన (22 బ్రహ్మ విద్యలు), 2. పది ఉపనిషత్తులు (గీత పద్యములుగా), 3. సౌభాగ్య సుంపరి (కావ్యము), 4. తిరు మంత్రార్థము (అనువాదము), 5. నెమిరె శృష్టిని 'రాస శ్రీత' (గేయము), 6. తిరుపూరు శంగనాయక సుప్రభాతము, 7. అన్నపురెడ్డి వేంకటేశ్వర సుప్రభాతము, 8. కన్యకా పరమేశ్వరి సుప్రభాతము, 9. వాసవి పురాణ సంగ్రహము, 10. పల్లవ కాయ పటేలు, 11. నిజాం ఆశ్రమం (10-11 బుర్రకథలు) కలవు.

అముద్రిత రచనలు: 1. 'పురాణ కథలు' (108), 2. గీతోపన్యాసములు, విశిష్టాద్వైత విషయములను సులభ రీతిని తెలియజేయు 'వరత త్త్వ పరిశోధన' మను గ్రంథమును తినిపి శృష్టమూలార్థము వారితో కలిపి రచించారు.

నేటివీరి ఉత్సాహ పంతులై విశిష్టాద్వైత సతం యందును, సాహితీ కార్యక్రమములందును సీతారామానుజాచార్యుల వారు పాల్గొని ఎందరినో ఉత్తేజితం నొసర్చుచున్నారు. ఇది వీరి భాషా పాండితి ప్రకరణ రీతి ప్రబలమైన హాసము.

81. శ్రీరంగాచార్యులు :

ఈ వారు విశిష్టాద్వైతమును భారత భాగవత రామాయణ విశేషములను గూర్చి సదా రంజనముగా సంస్కృతాంధ్రములయం దనర్గళముగా సుపన్న సింహాంత పాట 'ధగప ద్విపయ కాండేవము' నొనర్చు కొద్దిమంది వందేతులలో గణనీయమైన అచార్యులవారు కరీంనగర్ జిల్లా పేములవాడలో (16-2-1938 వ తేదీన) జన్మించినారు. చిన్నవాడు తండ్రిగారైన అప్పలాచార్యుల వారివద్ద సంప్రదాయ విశేషముల ఒభ్యసించి ప్రాచారాదులొని 'సీతారామాంగ సంస్కృత పాఠశాల' (ఇప్పుడు ఎస్.వి.వి.వి.ఎస్ కళాశాల) లో చేరి శ్రీమాన్ కోయిల్ వందాడై అప్పన్ శతకోప రామానుజాచార్య స్వామి వద్ద గురుకుల క్షేపణ, సంస్కృత సాహిత్యము, తర్క-వ్యాకరణ విశిష్టాద్వైత వేదాంత శాస్త్రములను యోగ వ్యయముగా నభ్యసించి, అదే పాఠశాలలో అధ్యాపకులుగా చేరి, నేటిని ఎంతయో విశ్వ ప్రదాన మొనర్చుచున్నారు.

నిరంతర ఆద్యక్షుడు నిలువైన శ్రీరంగాచార్యులవారు - ఆంధ్ర విశ్వ విద్యాలయ సాహిత్య విద్యా ప్రవీణ' (1958), 'హిందీ సాహిత్య రత్న' (1964) పట్టముల సంది ఉస్మానియా విశ్వ విద్యాలయము నుండి సంస్కృతాంధ్రములలో ఎం.ఎ పరీక్షలలో ఉన్నత శ్రేణిలో సుప్రీర్లు లైనారు. 1952 లో మైసూరు మహారాజా వారి అధ్యక్షతను మైసూరులో జరిగిన తర్క విద్యా సదస్సులో పాల్గొని 'సవిన తర్క విద్వాన్' బిరుదము సంపాది. తరుపతి నేత శాస్త్రాగ్రము విద్య త్వరస్సులో పీఠి 'విశిష్టాద్యైత వేదాంత విద్వాన్' బిరుద పీయించినది. ఇవే గాక ఆంధ్రరాష్ట్రములోని అనేక విద్య త్వరస్సులలో సమ్మానించబడి బిరుదము లందిన అచార్యుల వారు మృదు మధుర శైలిలో భగవ ద్విషయ ప్రవచనము చేయుచుండు విష్ణాతులు. కావ్య ననే పీఠి ప్రవచనము అరుగని దేవాలయము, విశిష్టాద్యైత సభ తెలుగువారు అరుదు, పీఠి యుసర్గళ వాగానికి పరమమై ఉభయ వేదాంత విగ్రహస్వరూ యందు 'మహావ్యాసర', 'ప్రవచన వాదస్పతి' బిరుదములు నొసంగిన శ్రీమ ద్రామానుజ దిన్న జీయర్ స్వామివారు ప్రతి వర్షము పిరిని విశిష్టముగా సమ్మా నించుచున్నారు.

ఉద్యోగ విధి నిర్వహణ మొనర్చుచు సంప్రదాయ విద్యా ప్రచార దక్షు లైన అచార్యుల వారు నల్లగొండలోని 'రామగిరి శ్రీగోదా సుప్రభాతము', 'వద్యాష్టకము' అను సంస్కృత రచనల గావించిరి. వివిధ సంపర్కములలో చెప్పబడిన సంస్కృత శ్లోకములు, తెలుగు పద్యములు అనేకములు గలవు. ఇవన్నియును అమూల్యములు. ఇవివల వీరు రచించిన 'వద్యాష్టకము' లోని కొన్ని శ్లోకములు తీసికొని స్తోత్ర విభాగమున గలవు.

హైదరాబాదు సుర భారతీ సమితియ అచార్యుల వారిని 'విశిష్ట సంస్కృత పండితులు'గా సమ్మానించి, వీరివే 'భాగవత రత్నములు' ప్రాయించి ప్రకటించిరి.

ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ ప్రాచ్య తిధి సభ్యుని భావనాగారమువారు 'అంతార మురంకము'ను పరి పరీక్ష వ్యాఖ్యతోను, బాంద్రానుభావపరితోను ప్రచురించివారు.

'దక్షిణవీధి'లోని 'భాగవత గోష్ఠి', ఆరాళవాణి హైదరాబాదు తేంద్రము ద్వారా 'సంస్కృత పాఠము'ని వీరి సుంథశైలి ప్రవచనమునకు తారాగణములు.

32. పురుషోత్తమాచార్యులు :

సూర్యపేట డిగ్రీ కళాశాలయందు అంధ్రోపన్యాసకులుగా నున్న వీరు వేంకట నరసింహాచార్యుల (బటవ) కుమారులు. బాల్యమున తండ్రిగారివద్ద వ్యాకరణవృందోలంకార భావ్య నాటక శాస్త్రముల సభ్యునిదిన ఆదార్యులవారు 1951 నుండి వర్త్య రచన మొనరుచున్నారు. వీరి యాదగిరి ఓశ్మీనరసింహ శతకము, వేంకటేశ్వర శతకము, శ్రీ గోదాదేవి ముద్రికమై కవి వండిత ప్రశంసల సందినవి. సంస్కృతాంధ్రముల యందే గాక ఆంగ్లభాషయందును ప్రావీణ్యము గల శ్రీ పురుషోత్తమాచార్యులు పెళ్లీ, వైరస్ మొదలగు వారి కొన్ని కవితా ఖండికలను తెనుగు చేసిరి. అనేక కవి సమ్మేళనములందు పాల్గొని సమూహము లందిన వీరు నిరంతర పాపిత్యవరులు. సూర్యపేటలో నున్నారు.

పూర్వము నుండి నేటి వరకు ఈ వంశమున గల కవి వండితుల గూర్చి తెల్పునది.

అత్యాధునిక ప్రక్రియలైన 'వచన కవిత', 'కథానిక' మొదలగు వాని యందు రచనా వ్యవసాయము సాగించుచున్న మరి కొందరు ఉద్యోగ రీత్యా వివిధ ప్రాంతములలో గందు.

పూర్వ పద్ధతిని సంస్కృతాంధ్ర ద్రావిడ పాపిత్యముల సభ్యునిది వాని యందు నిష్ఠితైజ్ఞాన వయోవృద్ధులైన వారున్నారు. వాని వీరు కవితా వ్యాసంగ మొనరింపలేదు.

ద్రావిడ పాపిత్య సంప్రదాయములు ఇట్టి వారియందు నిలిచి ఏక దశ మానులైన అనునిధుల కుపకరించుచున్నవి.

నూచికలు :

- 1A. యుద్ధాహి 'సుల్తానులు - బండ్రసంస్కృతి' గ్రంథములో 'యుద్ధాహి సుల్తానుల కాలములో ఉద్భూ పాపిత్యము' - అదియూ ఏకద్రవరావ పంతులు గారి వ్యాసము - పేజీలు 38-41.

13. ఇబ్రహీం దుతుల్లాసు మొకచి సోరీ 'మర్క్బరామ్' అని పిప్పినది కూడా మరింగంటి వారే! వీరిమండియే ఆచార మర్క్బరాము వైవారు.
2. బ్రహ్మరాజు పురి నేడు దేవరకొండ రాజ్యంలోని బొమ్మరాజు పల్లె, పంకరాజుపల్లి, జమ్మూవూర్ పల్లె ఈ మూడు గ్రామములు కలిసివది. ఇది బొమ్మరాజు పల్లిగా వ్యవహరింప బడుచున్నది.
3. 'ఇంటి పేరు' - ఆంధ్ర జ్యోతి చార పత్రిక 211-212-88 'భక్తిభట్ల' వారిని గురించి - పశిభట్ల రాజేశ్వరి తెల్పిన కథ.
4. 'దిన్ననాటి జ్ఞాపాలు' - కోదాచి నారాయణరావు గారు, పుటలు 24-28.
5. శ్రీ 'విష్ణ్వలయముల' యందు ఆశ్వాదుల ప్రతిష్ఠ. శంసా ప్రతిష్ఠ ఇరిగిననే తారి శ్రీవైష్ణవ స్వాములు తీర్థ ప్రసాదములు వరిగ్రహింపరు.
6. శ్రీ గోదా వరూచీ వరిణయము 1-87, 88.
7. 'బురుదాహి సుల్తానులు - ఆంధ్ర పంస్కృతి' అను పుస్తకములో 'సేవరి కృష్ణయూహకుడు' అను వ్యాసమునందు చి. రామరాజుగా కొనంగిన వర్ణము, పు. 99.
8. పై పుస్తకములో - 'అర్చకమున పాచునా-అసీను ఖాను' అను వ్యాసము, శ్రీ. నిడుదవోలు శివ సుందరేశ్వరరావు. పు. 182.
9. ఈ కథలను గూర్చి బెంగళ రామాయణాచార్యులు గారు (మొబాసా కలువపూడి), ముబాశాచార్యులవారు (వరంగల్లు) వివరించిరి.
10. ఈ వంశమున కవులుగా తెలిసిన నేందరు సరసింహారాజ్యంలో ఈయన ప్రథముడు. కరువార వద్ద ఈ పేరు గల కవులకు ద్వితీయ, తృతీయ అని చేర్చబడినది.
1. కలానికి 28 సం.ల బొప్పన తెర్ర గట్టినది* శ్రీ. ప. 1890, 80 సం.ల బొప్పన లిక్కిందివది* 1710 అగును.
2. ఇట్టి బొరపాటు 'గోంకొండ కవుల సంచిక'లో అరంభమై నేడు వద్దు చున్న గ్రంథములలో చేరినది.
3. వరంగల్లు జిల్లా 'కేళర' నుండి వచ్చిన చెట్టు నడిగూతము (ముసగాల) సంస్థాపము నేర్పరచినారు. వీరిలో 'కేళర వరసింహారావు అప్పల జీవించవారి తిచ్చిన 600 ఎకరాల 'అగ్రహార భూదాన పత్రం' యందు 'వరసింహాపురము'ను విర్మింప వ. సివలిగా జీవించి చాలిని కోరి యున్నారు. ఆ వారు వీరబద్ధులు. అందు నిర్మాణ మొనర్చి అన్న

గారి పేరు, అగ్రహార దానము చేసేవారి పేరు కలిపి వచ్చునట్లుగా పేటి 'సకలసేవో పురము' ఏర్పాటుచేసి ఈ అగ్రహార పత్రిక కాలము వసీల్ 1197 (క్రీ. శ. 1787).

మరియొక 'అగ్రహార పత్రిక' (వేణుగింజ రేకముఖ వీరాచెడ్డి చెప్పి పుష్పారెడ్డిగారు దానము చేసినది) కాలము-శా.శ. 1787 (క్రీ. శ. 1806). ఈ రెండును అనుబంధములో ఈయబడినవి.

14. గంగాపురమునకు మాయాపురము, శేకవ పురమే అను నామములు పురాణ ప్రసిద్ధములని 'గంగాపుర మాహాత్మ్యము' పీఠిక (పుట. 8) యందు సురవరం ప్రలాపరెడ్డి గారు తెల్పిరి.
15. 'నోలొంజ కవుల సంధి' (410వ పుట) 'ఈ కవి కాలము 80 సం. క్రింద' అని తెల్పెను దాని ప్రకారము క్రీ. శ. 1874 అగును.
16. ఈ పద్యము "ఈకవిర వామ..." బ్రాత. అం. ప్ర. ప్రాచ్య రిపిత్ పుస్తక భాండాగారమునగల రాటాకు పుస్తకము (ACC 4843 Call No. T. 8. 194) నందు మూలము కలదు.
17. భగవద్విష్ణు, భాగవత విష్ణు, ఆద్యాత్మ విష్ణు వీనిని కర్వత్రయ ముందురు.
18. 'రాజా వాయవి వెంకట రంగారావు బహదూర్ గారు' - శేకవ పంతుల నరసింహాశ్రమి గారి వ్యాసము - 'తెలుగు జైతావము' | వ ణ. 97 వ పుట.
19. 'రెడునామములు' అను గ్రంథముగా శ్రీమాన్ మణివాళాచార్యులు 1886 లో ముద్రించినారు.
20. 'మరింగంటి కవులు' - సి. రామరాజు గారి వ్యాసము, ఆంధ్రభూమి (నవ ప్రతి ప్రాకంభోత్సవ సంచిక) 90.9-1900. విజ్ఞాన సర్వస్వము - పీఠికనే వ్యాసము, 8 వ సం. 755 వ పుట.
21. 'మరింగంటి (కవుల) వేంకట నరసింహారావుల రచనల సమగ్ర పరిశీలన' అను పుస్తకముపై తిప్పినియో విద్యానిధులయమున సిద్ధాంత వ్యాసము సమర్పించి మావఘాషి రంగారావులు గారు 1985 లో పి.హెచ్. సి. పట్టము సంపాదించిరి.
22. 'మన ప్రాచీన లాశకర గ్రంథములు - వాని దుఃస్థితి' - వ్యాసము - పుష్ప కర్త - 1967 స్వారంధ్ర మహోత్సవ సంచిక - రచన - ప్రచురణార్థము.

సాహితీ వైవిధ్యము

మరింగంటి రవుల సంస్కృతాంధ్ర కృతులు ప్రక్రియా పరముగ నిట్లు గలవు. వీనియందు లభ్య గ్రంథముల గూర్చి 'ప్రక్రియా వివేచనము'న, అంభ్య రచనల గురించి అనుబంధమున పరిచయము చేయబడినది.

1. ప్రబంధములు :

1. జగన్నాథాచార్యులు

2. సింగరాచార్యులు

3. వేంకట నరసింహాచార్యులు

(ద్వితీయ)

4. వేంకట నరసింహాచార్యులు

(తృతీయ)

1. శ్రీరంగనాథ విలాసము (అము.)

1. చశరథ రాజనందన చరిత్ర

2. శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీరాల్పాణము

1. జనక సుతాభ్యుదయము (అము.)

2. శ్రీరామాను జాభ్యుదయము ,,

3. సృ కంఠీర వాభ్యుదయము ,,

4. విశ్వశ్రేష్ఠ ప్రధాకరము ,,

5. గోదా వధూతీ పరిణయము

6. శ్రీకృష్ణ శతానందీయము (అము.)

7. జాంబవతి సుమార శృంగార

విలాసము ,,

8. శ్రుణం ధూపాభ్యాసము

9. చల్వపిళ్ళ రాయ చరిత్ర (అము.)

10. చిలువ వడిగ చీని పేరణము ,,

1. తాలాంక సంహిత పరిచయము.

6. వేంకటరామానుజాచార్యులు

1. పల్లావ రావల శ్రీత్ర మాహాత్మ్యము
(అము.)

6. వేంకట నరసింహాచార్యులు
(బదవ)

1. మాంసీ వసంతము
2. నీలోద్వాహము
3. మిత్రపించ (అము.)
1. శ్రీ సత్యసాయి చరిత్ర (అము.)

7 లక్ష్మణాచార్యులు

2. ద్విపద:

1. వేంకట నరసింహాచార్యులు
(ద్విరీయ)

1. శ్రీపద్మ తులారము (అము)

3. యక్షగానములు :

1. రామానుజాచార్యులు
2. శంగపద్మసూచార్యులు

1. శ్రీరామ నాటకము
1. సౌగంధికా వ్రసవ సంగ్రహము
(అము.)

3. వేంకట నరసింహాచార్యులు
(బదవ)

1. వ్రహ్మమ్మ విజయము
(పీఠి నాటకము)

4. నాటకములు :

1 వేంకట నరసింహాచార్యులు
(బదవ)

1. కూర్మనారాయణ చరిత్ర

2. సుమాలినీ పరిణయము

3. సుధి త్రాశ్శుదయము

4. శశికళ

5. రచిత (అము.)

1. చెన్న పద్మసూచార్యులు

2. వేంకట నరసింహాచార్యులు
(బదవ)

1. భర్తృంగద (హముపాట)

1. సుందరీ విలాసము (వ్రహ్మసనము)

5. శతకములు :

1. 1. సంగరాచార్యులు

1. రాకర బ్రహ్మ రామ శతకము
(అము.)

2. అప్పలాదారులు

3. వేంకట రాఘవాదారులు

4. వేంకట నరసింహాదారులు

5. వేంకట రామానుజాదారులు

6. వేంకట నరసింహాదారులు

(బదవ)

7. రామాదారులు (తాతకవి)

8. లక్ష్మీదాదారులు

9. పురుషోత్తమాదారులు

1. యాదగిరి నరసింహ శతకము (అము.)

1. శ్రీకవ స్యామి శతకము

1. యాదగిరి నృసింహ శతకము (అము)

1. రాఘవ శతకము

1. గోపాల చూడామణి శతకము

2. రాఘవ శతకము

3. మానస ప్రబోధ శతకము

4. కళ్ళచెర్వు సీతా రామదండ్ర శతకము.

5. శ్రీమత్తిరుమలాపుర భోగ సుందర
సీతరామ శతకము.

6. శ్రీరంగాపుర సత్యనారాయణ శతకము

1. మల్లారి నృహరి శతకము.

1. భీమపుర లక్ష్మీ నారసింహ ప్రభు
శతకము.

1. యాదగిరి లక్ష్మీ నారసింహ ప్రభు
శతకము.

2. శ్రీ వేంకటేశ్వర శతకము.

6. హరికథలు :

1. వేంకట నరసింహాదారులు

(బదవ)

2. రాఘవాదారులు

3. నరసింహాదారులు

1. సత్యనారాయణ ప్రవము

1. శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యము.

1. మంత్రచరి వివాహము.

7. అఘు రృతులు :

వేంకట రాఘవాదారులు

1. షహ విరంతి.

2. వేంకట నరసింహాచార్యులు
(బడవ)

1. ఉద్భవోంత లక్ష్మి సృసింహ స్తోత్ర
తారావళి,
2. శ్రీరంగాపుర సత్యదేవ స్తోత్ర
తారావళి
3. శ్రీశ్రీశ్రీ రాజా రామవరాజు
రంగరాజు స్తుతి

3. లక్ష్మణాచార్యులు

1. శబరీ సవర్య

4. రామాచార్యులు (కాణిశవి)

2. హనుమ స్తుతి

5. రంగ కృష్ణమాచార్యులు

1. కాణిశవి కన్నీటి ధార

6. పురుషోత్తమాచార్యులు

1. ఉదయ రత్నావళి (అము.)

1. శ్రీ గోదాదేవి

8. తిరునామములు :

1. సింగరాచార్యులు, 2. నరసింహ దేశికులు, 3. అప్పల దేశికులు,
4. లక్ష్మణ దేశికులు, 5. జగన్నాథాచార్యులు, 6. రంగకృష్ణమాచార్యులు,

9. మంగళ హారతులు :

1. నరసింహ దేశికులు, 2. అప్పల దేశికులు, 3. రామచార్యులు,
4. లక్ష్మణాచార్యులు, 5. వేంకట దేశికులు, 6. లక్ష్మణ దేశికులు.

10. చాటుపులు:

1. వరద దేశికులు, 2. వేంకట నరసింహాచార్యులు (ద్వితీయ),
3. వేంకట నరసింహాచార్యులు (తృతీయ), 4. జగన్నాథాచార్యులు, 5. శ్రీరంగా
చార్యులు.

సంస్కృత రచనలు :

1. నరసింహాచార్యులు

1. శతవైరి వైభవ దివాకరమ్ (అము.)
(ఆలంకార శాస్త్రము)

2. అప్పల దేశికులు

1. శ్రీరామ పాద స్తుతి

2. శ్రీ గోదా స్తుతి

3. అర్చవల్లి సృసింహ స్తోత్రమ్

4. సృసింహ స్తోత్రమ్

5. స్తంభగిరి లక్ష్మీనరసింహ స్తోత్రమ్

3. లక్షణ దేశములు

4. జగన్నాథాచార్యులు

5. శ్రీరంగాచార్యులు

1. నృసింహ స్తోత్రమ్

1. యాదగిరి నృసింహ సుప్రభాత
స్తోత్ర పంచ రత్నాని

1. పద్మావ్యకమ్

అలభ్య రచనలు :

వీరి అలభ్య రచన లభికముగా గలవు. ఆ యా గ్రంథరత్నాలు తెల్పినవి కొన్ని, అనంతర రవులు తెల్పినవి మరి కొన్ని. అవి:

1 సింగరాచార్యులు

1. వరదరాజ స్తుతి,

2. శ్రీరంగ శతకము

3. చక్రలాంఛన విధి

4. కవి కదంబము

5. శత సంహిత

6. రామకృష్ణ విజయము

7. అష్ట థానో విశేష కృతులు

8. నాటక శాస్త్రము

9. ప్రేమాభిరామము

10. ధరాభిరామము

11. నల యాతన రాసున హిందవీయము

12. సరలాంకార సంగ్రహము

13. రాజా సుధాపూర్ణ రస పుష్పగుచ్ఛము

14. ఆంధ్ర థానో భూవలము, చింతి
నిరీక్ష్య కృతులు (1), చాటువులు,

1. తెలుగు వ్యాకరణ పద్యములు

1. హరిహర ప్రక మహాత్మ్యము

1. పద్మీ కన్య కాభ్యుదయము

2. రతి మన్మ కాభ్యుదయము

3. మిత్రవిం దోపాఖ్యానము

2. కోనేటి దేశములు

3. వేంకట నరసింహాచార్యులు
(ప్రథమ)

4 వేంకట నరసింహాచార్యులు
(ద్వితీయ)

5. వేంకటాచార్యులు
6. వేంకట నరసింహాచార్యులు
(తృతీయ)
7. వేంకట నరసింహాచార్యులు
(చతుర్థ)
8. ఇగన్నాథాచార్యులు
9. సింగరాచార్యులు
(అనుముల)
10. వేంకట నరసింహాచార్యులు
(బడవ)
11. చెన్న శృష్ణమాచార్యులు
4. కృష్ణ విలాసము
5. తారక బ్రహ్మరాజీయము
6. దాటువులు.
1. మల్లారి చరిత్ర (మంజరీ ద్విపద)
1. ఇందిరాం గోదా పారిజాతము
(యక్షగానము)
1. అనిరుద్ధ విలాసము (యక్షగానము)
2. శ్రీరామాను జోదాహరణము
1. ఆచార్య తారా మాం,
2. శ్రీకృష్ణ చరిత్ర (యక్షగానము)
3. సూతక శిష్య
4. తిరునామములు
1. బ్రతువాహన విజయము (హరిగధ)
1. శ్రీ గోదా దేవీ స్తవమ్
2. ఆచార్య స్మృతి
3. పద్మ పూజాము (సైంథవ వధ)
నాటకము
4. అనిరుద్ధ విలాస ప్రబంధము
5. అనిరుద్ధ విలాస యక్షగానము
6. తిరుపతి వేంకటేశ్వర శతకము
1. వీరమాతాహర చరిత్ర
(యక్షగానము)
2. వీరరాజర పరమనేటిశ్వర శతకము
3. మొగిలిగిద్ద సీతారామ శతకము
4. వర్జిం వీరరాఘవ శతకము

ఇవి వీరి ఆంధ్ర రచనలు (84). 'అనుబంధము'నందు వీరిలో కొన్నిటిని గూర్చి తెలిసిన సమాచార మివ్వబడినది.

కావ్యావతారికలు

1

అవతారికా వివేచనము

సంస్కృత కావ్యములు ఇతివృత్త కథనములతోనే ఆరంభ మగును. దానికి భిన్నముగా తెనుగులో కావ్యములకు ఇతివృత్తారంభమునకు ముందొక అవతారికను వేర్వేరు సంప్రదాయము విశిష్టమైనది. కన్నడమున కూడా ఇట్టి సంప్రదాయము కన్పించును.*¹ సంస్కృత వాటకములోని నాంది ప్రస్తావనలు ఈ విధమైన అవతారికా రచనకు కన్నడ తెలుగు కవులను ప్రేరేపించి యుండ వచ్చును. ఏది యేమైనను కావ్యమున కనుబండింపబడిన ఈ అవతారికలు పౌహిత్య పరముగా మాత్రమే గాక కృతి కర్తలను గూర్చి, కృతి భర్తలను గూర్చి వారికి సంబంధించిన దానిత్రాణములను గూర్చి తెలిసికొనుట కెంతగనో ఉపకరిండుదుర్లభవి.

తెనుగులో మొదటి కావ్యావతారిక నన్నయ గారిది. ఇందులో కావ్య రచనోద్దేశ్యము, కావ్య రచనా స్వరూపము ప్రతిపాదించుట ప్రధానమైన అంశము. తరువాతి కావ్యముల అవతారికలను బట్టి చూచినచో నన్నయ గారి అవతారిక ప్రాథమిక రచనే మూలమందును. కావ్యావతారికలకు ఒక విధమైన నిర్దిష్ట రూపము నిచ్చి ఇందులో పేర్కొనబడవలసిన విషయము తిప్పి యన్నట్లుగా స్పష్టమైన రూపమును మొదటి పారిగా నన్నిచోడు దిచ్చినారు. తిక్కన 'నిర్వచనోత్తర రామాయణము' దాదాపు వాని ననుసరించినది. తరువాతి వారి కావ్యముల యందు అరుదుగా ఏ ఒకటి రెండు వేర్వేరులో మార్పులో తప్ప పై అవతారికలే అనుసరింపబడినవి.

సామాన్యముగా తెలుగు కావ్యావరాలికలయందు కన్పించు అంశములు - దేవతాస్తుతి, కావ్యమునకై కృతికర్త కృతికర్తను అభ్యర్థించుట - కావ్య ప్రశస్తి - సుకవి (పూర్వ కవి) స్తుతి - భగవంతుని - కృతికర్త వంశ ప్రశస్తి - షష్ట్యంతములు అనునవి.

ఈ అంశములలోనే ఇమిడియో, ఇసుదకనో కవులు కావ్య కవిత్వ విషయమున తమ అభిప్రాయములను సూత్ర ప్రాయముగా వ్యక్తీకరించుట కన్పించును. కృతికర్త నరు డైనపుడు మాత్రమే అతని వంశావతార వర్ణన యుండును. కాని భగవంతు డైనచో ఉండదు. ఒక్క సంకుసాల నరసింహ కవి మాత్రము తన కావ్యమును శ్రీరంగ నాథున కంకిత మిచ్చుచు, శ్రీరంగనాథావతార గాథను చర్చించిరాఱు (180-91). భగవ దంకితమైన కావ్యములలో కృతికర్త వంశ పరిచయము సామాన్యముగా నుండదు.

ఈ విధమైన అనేకాంశములతో విశిష్టమైన అవతారికలు మరింగంటి కవుల కావ్యములలో మరి కొంత విశిష్టముగా కన్పించును.

మరింగంటి కవులు శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయ నిష్ఠులు. భక్తి, ప్రపత్తి గావ ప్రదాకరులు ఈ అంశములను వీరి అవతారికలను గూర్చి వివరించుకొను సందర్భమున గుర్తుంచు కొనవలయును

వీరి అవతారికలలోని అంశములు క్రమముగా పరిశీలించబడుచున్నవి.

1. అరంభ శ్రీకారము :

తెలుగులో కావ్యము లన్నియు శ్రీకారముతో అరంభించ బడినవి. ఈ నియమము సంస్కృతమున కన్పించదు. కాని తెలుగు ప్రబంధములందు ప్రేరకములుగా భావించ బడుచున్న కిరాతార్థవీయ, శిఖపాల వధ కావ్యములు శ్రీ శబ్దముతో అరంభ మగుచున్నవి. సంప్రదాయముగ మాత్రము ఇది నిబబద లేదు. తెలుగున శ్రీకారముతో కావ్యము నారంభించుట నన్నయ గారి నుండి అరంభమైనది. లాక్షణికులు శ్రీకారముతో కృతి నారంభించ వలయు నని నిబంధము నేర్పరచుచున్నప్పుడుగానే ఆధారము.

శ్రీకార ప్రయోగమునకు కారణము చెప్పుచు అప్పుకవి—

'వేదముల తెల్ల నోంకార మాది యైన
కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీకార మాది
గాన కవివరు తెల్లరు దానిఁ దక్క
నితర వర్ణంబు లిడరు సత్కృతుల మొదల'

2-854

అన్నాడు. భాస్కర రామాయణము మాత్రము శ్రీకారముతో గాక 'రాముని
కుడ రరితము'ను అని లేవరో (రామ శబ్దముతో) కన్పించును. అప్పుకవి
ఈ శబ్దమును అమర వాచక మని చెప్పుట (2-854) లో సామంజస్యము
లేదు. శ్రీరాముడు అమరుడు కాదు. అది గాక భాస్కర రామాయణావతారికను
గూర్చి ఇప్పటికీ సందేహము బాన్పిచి. శ్రీకారముతో కావ్యము నారంభించుటయే
గాక ముగించుటయు నన్నెచోడుని రుమార. సంభవమున కన్పించును. అనంతర
అవతారికయందు ఈ అంశము బద్ధికముగా వై నది.

మరింగంటి కవులు పూర్వ కవు లందరి వలెనే తమ కావ్యములను
శ్రీ కారముతోనే అరంభించినారు. శ్రీ కారము శేషలము కుడప్రద మన్న
కాత్యర్యము వరకే వీరి ప్రయోగము పరిమితము కాదు. ఇప్పుట శ్రీ కారము
మూడు కర్ణముల సంఘటి అని గాక ఐక్యి దేవికి మౌలిక నామము.

శ్రీ వైష్ణవ సంప్రదాయ ప్రపరతులలో శ్రీరామానుజుల గురువు
గాలైన శ్రీ యామునుల వారు 'స్తోత్ర రత్నము' నందు 'శ్రీ రిత్యేవ చ
నామ తే.' అన్నారు. ఐక్యి మొదలైన నామము లెన్నో యుండవచ్చును. కాని
అమె మౌలిక నామము 'శ్రీ' అని మాత్రమే! అని వారి నిర్ధారణ. శ్రీ వైష్ణవ
సంప్రదాయమున 'శ్రీ' స్థానము అయ్యన్నర మైకది. నారాయణుని తర్వాతి
స్థాన మామెని. అమె కృపా మూర్తి; క్షేత్రధరణి; స్వామి కన్న చాల్గడుగులు
ముందే అమె యుండును. ఇంది తని చెప్పగానిది అమె మహిమ. అందుకే
యామునుల వారు 'దళకల్గిరి' లో—

'యస్యా స్తే మహిమాన మాత్మన భవ త్వదృష్టాభోఽపి ప్రభు
ర్నాలం మాతు వియత్తయా నిరవధిం నిత్యానుకూలం స్వతః'.

అన్నారు. రామానుజుల వారు 'గద్య త్రయ' మందలి శరణాగతి గద్యలో 'శ్రీ' ప్రార్థనము చేసి ఆమెకు శరణాగతు లైనారు. శ్రీ, శ్రీయః పరులు నిత్య ద్వంద్వము. ఒకరిని విడిచి మరి యొక రుండరు. శ్రీ వివహితుడైన వారాయుడు లేదని శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయము. 'శ్రీ' వల్లనే ఆనందకు వైభవము.

వేదాంత దేశుల వారు పోత్ర భాష్యమున 'చతుః శ్లోక' ని గూర్చి వ్రాయుదు. నాల్గవ శ్లోకమునకు వ్యాఖ్య వ్రాయుదు—

'తత్ర అష్టాః అపి సత్రా భగవ దధీనా, భగవత స్తు వైభవమ్ రత్న ప్రభా ప్తవ్య పరిమళ న్యాయేన అష్టాయత్తమ్' (పు. 20) అనిరి.

తిరుమంత్రార్థమున - 'పెరియ పిరాట్టియారాలే పేరాగై యావదు ఇవళ పురుషకార మానా లల్లదు ఈశ్వరన్ కార్యం తెయ్యానెనాగై' (అష్టి దేవి వల్లనే మోక్షము కలుగును. ఈమె పురుషకారము లేనిదే ఈశ్వరుడు ఏ కార్య మును చేయడు) అని చెప్పబడినది.

నారాయణుని యందు అష్టి అనపొయిని. ఈ విషయమునే జగద గుణాభ్యుదయ తర్త వేంకట వరసింహాచార్యులు—

'హరి కపిపాలయై జగము లన్నియుఁ బ్రోవ హితంబుఁ బెల్చెఁగా
దురమున గ్రాణ కౌస్తుభపు టుజ్జ్వల సన్నటి రాణ మందులం
దిరవుగ నిల్చి తేజరిణ యందిర సర్కురుణా కటాక్షముల్
జెలయఁగ మా వివాసమున నిల్చి కుభంబు లొసంగ గావుతన్!'

అని - హరియందు ఆమె అవపొయినవ్యమును, ఆమె పురుషకార లక్షణమును ప్రధానికరించినారు.

సంప్రదాయముః శ్రీ దేవి కున్న యీ వరమ ప్రాధాన్యము, ప్రామాణ్యము వను కావ్యములను శ్రీ వారముతో ఆరంభించుటకు కారణమైనది. మణింగంటి వారి విషయమున మరియొక ఐ. వత్తర మైన కారణము కూడ నున్నది. వీరి కావ్య విషయములో కావ్య సంప్రదాయము, శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయము పెండ్లను పెరిసి వచ్చుట ఒక విశేషము.

2. దేవతా స్తుతి :

సాధారణముగా తెలుగు భావ్యములలో దేవతా స్మరణము నందు హరి హర బ్రహ్మలు వారి భార్యలు కన్పించును. శైవులైనచో శివుని, వైష్ణవులైనచో విష్ణువును మొదల చెప్పి మిగిలిన వారిని తరువాత చెప్పుట దాదాపుగా అన్ని భావ్యములందును కన్పించును. కాని శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయ విశ్వ గల కవుల భావ్యములందు శ్రీమన్నారాయణ దేవర దేవతా స్తుతి యుండదు. అన్య దేవతారాధనము, అన్యశిషిత్వము ఈ సంప్రదాయమున జరుగనిది, అందువనియే మఱింగంటి కవుల భావ్యములందు శ్రీమన్నారాయణ స్తుతి మూత్రమే కన్పించును.

నారాయణ స్తుతి యుగా తదవతార స్తుతియు కావచ్చును. మఱింగంటి కవుల ఇలావేల్పు సరిసెవగండ్ల లక్ష్మి సృసించాప్యామి. వీరిలో కొందరికి శ్రీనివాసుడు ఇష్ట దైవము. 'శ్రీరామ, వేణుగోపాల, శేఖర' స్మరణము కూడ కొన్ని భావతారికలలో కన్పట్టును. అందును ప్రధానము లక్ష్మి సృసించా, శ్రీనివాసులే! వీరిద్దరికి అభేదము పాటించబడినది. శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు శ్రీమోక్షపతికి ఆంధ్ర విష్ణువునకు అభేదమును పాటించి—

'అంకితమో యన నీ కిం

దేంకట పతి యిష్టమైన వేల్పునకుఁ దడి

యాంకితము సేయు మొక్కొక

సంకేతముగా కలఁడ కనక్కేగానే'

(అమల - 1-16)

అని చెప్పిన విషయము ఇదట గమనింపదగినది.

దశరథరాజు సందన చరిత్రయందు సింగరాధారులు —

"సిరి వరించిన మేలు గిరి భరించిన శేలు

దనరు వాడు కుఱికి నొకరు వాడు

రిణవరాయని పొన్న నలువ పాముని రాము

గలుగువాఁడనుడుఁ కలుగు వాఁడు

పులుగు తత్తడి పోక టిలుగు పుత్తడి కిం

గట్టువాఁడనుడుఁ బట్టువాఁడు

కెగి దిన్నెపై అచ్చ మెరిగొన్న యెవ మచ్చ

మెరియువాడు పృథ్వి నెలయువాడు

హోటక నిశాట వక్షః కవాట వాట
 పాట నోద్యుట కతకోటి పటల చటుల
 శిర నఖంబుల వాడు లక్ష్మి సృసింహుఁ
 తెలిచి మా యలువేలుపై నిలుచుఁ గాక!"

అని లక్ష్మి సృసింహ వర్ణన చేయుచే గాక అశ్వాసాంత గద్యయందు "ఇది శ్రీ మర్కర్యరాచల లక్ష్మి సృసింహ వేంకటేశ్వర" అనినారు, ఇట్లు శ్రీనివాస లక్ష్మి సృసింహుం కీడట అభేదము.

శ్రీరామానుజాభ్యుదయ కర్త సైతము—

"శ్రీ కమలా వధూదీ నెడఁ జేర్చి వయారముగా వృషాద్రిపై
 ప్రాకట మొప్పుఁ దా నిలిచి భాసిలు వేంకట భర్త లీలన
 స్తోత్ర దయాంబు లాశి యనఁ దోఁడెడి సీర్పనగండ్ల గవ్వారిం
 జేకొని యుండు లక్ష్మి నరసింహులు మమ్ములఁ బ్రోచుఁ గావుతన!" (1-1)

అని వృషాద్రిపై నిలిచిన స్వామికిని, సీరిసేనగండ్ల లక్ష్మి సృసింహునకును అభేదము చెప్పినారు (ఈయన కృతు లన్నిట ఈ వద్దతియే గలదు).

మరింగంటి వారికి ఈ ఉభయుల యందు తిక్కనగా రస్యట్లు భేదము లేని భక్తి అయినను శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామిని గూర్చిన అసత్తికి మరియొక ముఖ్య కారణము కలదు.

శ్రీవైష్ణవుల కార్య క్షేత్రములు ముఖ్యముగా మాడు : అవి కంది, శ్రీరంగము, తిరుపతి, వీనియందు కంది వరదరాజులు అష్టాక్షరి స్వరూపులు. శ్రీరంగ మందలి రంగనాథులు సాక్షాత్సారాయణమూర్తి శేషారల స్వామి దరమ శ్లోకార్థము.^{౧౨}

శ్రీ రామానుజుల వారు చాచావు తమ నగము జీవితకాలమును శ్రీరంగ ముననే గడిపినను శ్రీవైష్ణవ క్షేత్రము లన్నిటను ప్రవర్తి యున్నను వృషాద్రి పతియంటి వారి మఁస్సు విక్కిలిగా లగ్నమైనట్లు కనిపించును. వారు తమ శ్రీరామ్యారంభమున —

"అనిం ఘోషన జన్మ స్థేమ భంగాధి బీలే
వివర వివిధ ఘోర వ్రాత రమైక కిషి ।
శ్రుతి శిరసి విదీప్తే బ్రహ్మాటి శ్రీనివాసే
మమ భవతు వరస్మిన్ శేముషీ భక్తి రూపా॥"

అని ప్రార్థించినారు.

శ్రీ వేంకటేశ్వర స్మరణ ఆశ్వాసుఁ, దివ్య ప్రబంధములయందు విస్తృతముగా కన్పించును. ఈ భారతమువలన కావచ్చును - మరింగందవారు శ్రీ వేంకటేశ్వరుని కను యిష్టదై ఎమైన నిరీశ్వరగంధ్య నృసింహునిగా బావించి స్తుతించినారు.

భగవంతు దెంతయో భట్టుడును అంతే - సాంప్రదాయకముగా! ఒకప్పుడు వీరి స్థానమే, కొంత మిన్న యేమో లానిపించును. ఈ దృష్టితో మరింగంద వారి కావ్యములయందు శేష, గరుడ, విష్ణుశ్చేన, పంచాయుధ మూర్తి, ఆశ్వాసుం స్తుతి కన్పించును. 'శకవైరి వైభవ దివాకరము'నందు మాత్రము అష్టీస్తుతియే గలదు. కాగా శేష, గరుడాదులను ఎరు స్తుతించుటలోని విషయములు గమనింప వగినవి.

3. శేష స్తుతి :

అశవందార్ ప్రోత్రమున యామునుల వారు భటివతికి ప్రముఖ స్థాన మిచ్చి రెండు శ్లోకములతో వర్ణించిరి (39, 40). శ్రీమద్రామానుజులు వారు 'ప్రతుంక గద్య' యందు 'శేష శేషాశనాది సర్వం పరిజనమ్' - అని నిత్య శేషుడైన దివ్య భగిని నుతించినారు. వేదాంత దేశికులు కను 'ప్రోత్ర భాష్యము'న ఆనంతుని సూచి—

'గంధర్వాపురస సిద్ధాః స శిస్సర మహారగాః

నాంతం గూఢానాం గర్భంబి తే నానంతోఽయ ముచ్యతే॥

అని వివరించిరి.

మరింగంది కవుల ప్రతి గ్రంథములోను పెద్దిగా దేయబడిన 'శేష స్తుతి' యందు అశవందార్ ప్రోత్ర ప్రభావ సుధింము.

'నివాస శయ్యాసన పాదరాంభజ'

పదాని పరావవ వారణాచితి॥

శరీర భేదే నైవ శేషరాం గతై

రక్తభోదితం శేష ఇతిరక్తతే జనైః॥

(40 వ శ్లో.)

ఈ శ్లోకము - పీరి శేష స్తుతికి ముఖ్యమైనది. అందులో 'విష్యత్సేవ ప్రకాశకము' (1-4) నందు—

'వరవరు సింధురామ్ముతకు వారిజ వక్త్ర విశాల నేత్రకున్

నిరతము భక్తి యుక్తుల నివాసము శయ్యయు నానందమున్

గరిమను పీఠ పాదకలుగాగ సవర్యలు జేయుచుండు నా

యురగ గణాధినాయకుని యుల్లమునం భజియిండు నెప్పడున్॥'

అని చెప్పబడినది. పీరి శేష స్తుతికి సంప్రదాయ రీత్యా ఈ కారణము అన్నది. ఇప్పుడు మరి యొక విషయము గమనింపవలెను మరియుంటి వారి పూర్వీకులలో చెన్నయారాధ్యుల శేషరూపి, అనంతాశ్వారు అని పీరికి ప్రసిద్ధి. నేటికిని మరియుంటి వారిలో శేష పూజ, శేష నామము అంటుంటున్న ఇది యొక కారణము. ఇట్లు తెలుగు విభములైన కారణములు పీరి 'శేష స్తుతి'యందు కలవు.

4. గరుడ స్తుతి :

వేదాంత దేశికుం నామ 'గరుడ దంతకము', 'గరుడ స్తుతి' 'గరుడ పంచాశత్తు'ల యందు గరుడాశ్వారుల భక్తిని గొప్పగా వర్ణించారు. 'శాంతా స్తోత్రము'న 'వేదాశ్వా విహగేశ్వరః' అని ఈయనకు సర్వ వేదమయత్వము చెప్పబడినది.

శ్రీ మహావిష్ణువునకు వైకుంఠ నివాసమున శేషుని కైంకర్యము. (సేవ) ప్రయాణానంతరం గరుడుని కైంకర్యము వివక్షిత మైనది. ఆశంకార స్తోత్రము—

'దాస స్సఖా వాహనం హాసుసం భవః
య స్తే వితానం వ్యజనం త్రయామయః ।
ఉపస్థితం తేన పురో గరుత్మతా
ద్యదంఘ్రి సమృద్ధ కిణాంకి శోభినా' ॥

(41)

అని గురుదాశారులను గూర్చి చెప్పబడినది.

శ్రీ కృష్ణ దేవరాయలు 'పతగ సప్రూదో పతిత్ర ప్రభంజనములు,
వృజిన తూలౌఘములఁ దూం విసరుగాఁ' అని గొప్పగా వర్ణించెను. మరిం
గంటి వారి కృతులయందు సుపర్ణుడు వర్ణింపబడినాడు.

ఉత్తరం ధూపాభ్యాసమున (1-4)

'అశ్వరాధారు నబాంధ కోటి జత రాంతర్యామిదౌ మేటికిం
ద్యజమై బాహనమై విరాసమునుజై దాస్యానువర్తించు నై
వ్యజనంజై హితుఁడై మనోజయుఁడనై వత్రివరా హాసుఁడై
యజితుం డైన పతంగారా ట్కులమణిన్ అత్మంబుతిష్ఠించెదన్'

అను స్తుతియందు యాముసుం వారి 'దాస స్సఖా వాహన...' శ్లోక ప్రభావము
గలదు.

5. విష్వక్సేనస్తుతి :

శ్రీ మహావిష్ణు సన్నిధియందు వర్తించు నిత్య సూరులలో ఆనంద,
గరుడ, విష్వక్సేనులు ముఖ్యులు, వీరియందు విష్వక్సేనులు ప్రథమ స్థానమున
నుండురు.

శ్రీ సంప్రదాయమైన విశిష్టాద్వైతము తొలుత నారాయణుడు లక్ష్మీ
కుపదేశింగా అమె విష్వక్సేనుల కిచ్చినది. వీరి ద్వారా అవ్వారాదార్యం కుపదే
శింపబడిన యీ సంప్రదాయము మిక్కిలి ప్రచారమైనది. శ్రీ విష్ణు శ్రీ ప్రభవమున
విష్వక్సేనుండు ప్రాధాన్య మేర్పడెను.

శ్రీవైష్ణవులు సరం కర్మాంభములయందు విష్వక్సేనుని పూజింతురు. ఈయన భక్తుర్వాహువు. కంఠ పత్ర గలా భరతు సూత్రవతీ వాకుడు. వేద్ర పాణి. విశ్వ రక్షా పరాయణుడు. వైష్ణు సేనానాయకుడు. విష్ణు నాశకుడు. పాంథరా త్రాగమములయందు విష్వక్సేన ప్రశంస చేయబడినది

అశవందార్ నీత్రము—

ద్విదియ భుక్తిస్త్విది శేష భోజినా
రవ్యయా విస్మయార్థా నరేణ యద్యథా ।
ప్రియేణ సేనాపతివా న్యవేద రరే
తథానుజానస్త ముదార విదలైః॥

(42)

అని విష్వక్సేనులను 'శేష భోజి' గా చెప్పిరి. అదగా పేరు శ్రీశ భోక్తృశ్చర శేష భోజనులు (శేషాశనులు). శ్రీమ ద్రామానుజులవారు 'శరాణాగతి గద్య' మందు 'శేష శేషాశను...' వరితన పరివృత్తునిగా శ్రీమన్నారాయణుని వర్ణించు ఎప్పుడు విష్వక్సేనులను 'శేషాశనులు'గా పేర్కొనిరి.

ఇట్లు శ్రీ సంప్రదాయ ప్రవర్తకులు సర్వ విష్ణు నాయకులు నైన విష్వక్సేనులు శ్రీమన్నారాయణుని వద్ద ప్రముఖులు. ఈ విషయమున నన్నిటిని గమనించిన మిరింగంటి కవులు తమ కృతయందు సూత్రవతీ వాక్కుని ప్రార్థించిరి.

'జనకను లాభ్యుడయము' నందు—

'వేద్ర భరతు రహాశ్రతుని విద్రమ శీలుని పంధిరా ట్పురుం
దిత్రర కర్ణ రుండలుని శ్రీరుని దాసుల నేలు నేతనుం
శిద్ర విదిత్ర భూషణుని దిద్ర విభాకర దివ్య తేజానివ్
సూత్రవతీ సతీ పతిని సుందర గాత్రుని నే దలంబెదవ'

(1-4)

అని విష్వక్సేనుని చేతులుబిచ్చు. ఈ గ్రంథకర్తయే 'విష్వక్సేన ప్రభాకరము' ను రచించి పాంచ కథా వస్తువును తెలుగు సాహిత్యమునకు పరిచయము చేసినాడు.

6. పంచాయుధములు :

శ్రీమత్స్వామియైన గంగ పంచాయుధములు మహా ప్రభావవంతమైనవి. దుష్ట శిక్షణ, శిష్ట రక్షణ మొకటప్పు స్వామికి ప్రధానములైన ఈ పంచాయుధములు జీవకోటియందు చేరి భగవత్ పరమార్థము తెలుసుకొన్నది. ఏనిలో ఒక్కొక్క అయుధము ఒక్కొక్క తత్త్వమునకు ప్రతీకగా ప్రసిద్ధమైన వని దేవతల వారు స్తోత్ర భాష్యమున ఇట్లు వివరించిరి :

'కౌస్తుభః స చ జీవ తత్త్వాభిమానీ; అపి శరణేక అపరిమితాని దివ్యాభరణాని సంగృహ్యతే. రథాంగాదయః పంచ మనస్తత్త్వ రామసాహచార సమ్మగ్జ్ఞాన బుద్ధి తత్త్వ సార్త్వీ కాహంతా రాభిమానిత్వేన ప్రసిద్ధాః' (91 వ పుట)

'శరణాగతి గద్య' యందు శ్రీ మహావిష్ణువును రామానుజుల వారు—

'అదింత్య శక్తి శంఖ చక్ర గదాని శార్దూ ద్యసంశ్లేయ నిత్య నిరవస్య నిరతిశయ కల్యాణ దివ్యాయుధః' అని వర్ణించినారు.

శ్రీనాథ మహాశవి 'భీమేశ్వర పురాణము'న (4-48) పంచాయుధములను జీవము గలవానిగా - 'దివ్యాయుధము లైదు ధృత చేతనయై శక్తు సంహారణ సంస్తుతిన' అని వర్ణించెను. శ్రీవైష్ణవమునందు ముఖ్యమైన పంచ సంస్కారములలో లో మొదటిది 'సమాశ్రయణము' (తాపము), దీనివలన ఆ వ్యక్తి ప్రపన్నుడగును.

మరింగంటి కవులయందు పంచాయుధముల గూర్చి పైకెక్కి విషయములతో పాటు పంచ సంస్కార పద్ధతయందు గల 'చక్రాంకనము' (రత్నముద్రా ధారణ) కూడా ముఖ్యముగా స్మరించినది. అందుచేతనే రెండు విధముల భావనతో పంచాయుధ స్తోత్ర మొసర్చినా రనవచ్చును.

'దశరథ రాజ సందన చరిత్ర' యందు తప్ప మిగిలిన వీరి సర్వ రచనల యందును ఒక పద్యముగ వీని స్తుతి కలదు. 'తాతాంశ సందిపి పరిణయము'న మాత్రము ఐదు పద్యములలో పంచాయుధ పర్ణన చేయబడినది.

7. ఆశ్వారులు :

ద్రావిడ వేదముగా పరిగణింపబడు చివ్య ప్రబంధముల చెప్పి రోహిణి నకు మహాదాత మొనర్చి 'శ్రీ' మత వ్యాప్తికి ముఖ్యులైన వన్నిద్ర ఆశ్వారులు వైష్ణవమత వరమ పూజ్యులు. వారి స్థానము విశిష్టమైనది. శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు 'మోక్షిచ్చా మరిని', 'పృథ్వి' లైశ, 'వన్నిద్రులు సూరం' తలచినాడు (1-10). వైష్ణవ పురుషులు, వైష్ణవార్థమార పురుషులు తమ రచనలయందు ఆశ్వారుల పేర్కొనుట గలదు. మరింగంటి వారు చిర్య ప్రబంధములను అధ్యయనము చేసి, అందరి పిషయములను తమ సంప్రదాయ ప్రచార సమయమున అభిమానులను కోరించి, వారిని తదధిముఖులుగా నొనర్చిన ఉభయ వేదాంత ప్రవర్తకులు. అందువలన తమ రచనల యందు తప్పని సరిగా ఆశ్వారులను నులించినారు.

ఆశ్వారుల స్తుతి రాయచార చెప్పవలసినది 'ఆదార్య స్తుతి'. దీనినే 'గురు పరంపర' యని అంటారు. ఇది మూడు విధములు :

1. శ్రీమ వ్నారాయణుని నుండి రామానుజుల వారి వరకు
2. రామానుజుల వారినుండి మణివాళ మహాముని వరకు
3. మణివాళ మహాముని నుండి స్వాధార్య పర్యంతము -

ఇట్లు శ్రీమ వ్నారాయణునితో ఆరంభమైన గురు పరంపర స్వాధార్య పర్యంతము తొగిసోగు చుండును. ఆదార్యుల వద్ద చక్రాంకితు లైనవారు స్వాధార్య పర్యంతమైన కొన్ని శ్లోకములను (దనియలు) ఆదార్యులనుండి ఉపదేశ మంద అనుదినము వానిని పఠించుట శ్రీ వైష్ణవమత గల ఒక అచారము. వానియందు—

'అష్టినాథ సమాచంభాం వాత యామున మధ్యమాం|

అస్మ దాధార్య పర్యవ్రాం చందే గురు పరంపరామ్'॥ (భూదవాభులు) అను ఈ వక్తవి యుండును.

శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయ కవుల రచనలయందు ఆశ్వారుల స్తుతి రధార్య ఆదార్య స్తుతి యుండుట అరుదు.*6 ఇది కేవలము శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయము కావున మరింగంటి వారు విరిగిగా చేసినారు. వారి రచనలలో ఆశ్వారుల రామాను . పుని రచనలందు—

'వాసి తెచ్చిని వాల్ల నీలహారము , గురువున భజించు గురుమున పరిగెల్ల' (సీతా...1-8) అని ఈ పద్యతి హేదించబడినది.

8. కవి స్తుతి :

వీరి గ్రంథముల యందు ఈ, వ్యాస, వాల్మీకిలను స్తుతించు కవులు, తెలుగు కవులను పేర్కొనకపోవుట అశ్చర్యము. 'సత్యపుల' అని మాత్ర మన్నాడు. ద్వితీయ వేంకట సరసింహాచార్యులు తన అన్ని కదంబముందును సింగరాచార్యులను స్తుతించినాడు. ఇతర తెలుగు కవుల ప్రసన్నీ లేదు. సంస్కృత కవులయందు వ్యాస, వాల్మీకిలను స్తుతించెను. ఈ విధముగనే ఆధునికులైన ఈ వంశ కవుల కవి స్తుతి గలదు. 'భట్టాచ భావం...' కర్త మాత్రము వావిలికొంను సుధాస్పరావు గారికి సమస్యనులు తెల్పెను.

ఈకవి నింద : తెలుగు కావ్యములందలి ఈకవి నింద గుంపులను విభజించి కల్పించుటయే గాక వారి వ్యక్తిత్వమును, కవిత్వా మరములను పెల్లడి చేయును. ఈ పద్ధతి సమగురించిన కవులు తమ ప్రతిభలను వినిపించుటకో, కావ్య క్రమానుగతాచారముగనో దీనిని వ్రాసియుంటారు.

ఈకవు లనగా నిట్టి వారని లాక్షణిక విరవ్విధము లేదు. విరవ్విధము లకును వీలు లేని తెనుగునందలి యీ నిందా సంప్రదాయము క్రమముగా నియతముగా నున్నట్లు లేదు.

సంస్కృతమున భట్ట కామిడు మాత్రము దురప విందను చేసినాడు (1-4.5.8). తెనుగున ప్రప్రథమ 'ఈకవి నింద' సర్వైశోకుని రుమాద సంక వమణ గలడు. అనంతరము కొందరు కవులు దీనిని అన్య భాషలు, స్వ గుహో త్కర్ష సూదరముగ భావించియో, ఆప్రస్తుత మనియో విస్మరించినను, మరి కొందరు విరువరాని కవి సమయముగ - నియమముగా - 'ఈకవి నింద'ను చేసిరి. వీరి కృష్టిలో కాకవులు అనేక విధ నిశేషములతో విద్రించుచున్నారు. తెలలి రామకృష్ణుడు 'హంకెపుం గపు , కవి భావకారి' —

'కాన దోషాల్కు లయన చుష్కవుల వరస

గరిమ వహించు కవితాజ్ఞా శాస్త్ర మహిమ'

(1-16)

అని - సుకవులకు తుదిపుంపన కలుగు గొప్పతనమును చెప్పెను.

మరింగంటి కవులు దువవి నిందను నియత మొనర్చిరి. తిక్కనగారు తుకవులను 'మర్కట' అనగా (నిర్వచనోత్తర రామాయణము 1-8) సింగరా బాధ్యులు పిరిని 'జార కోటి'లో చేర్చి—

'అరయ కల్ల హిన మగునట్టి పదిస్థితి గిల్లి పై నలం

కారము తెప్పి చేడుల క్రమ్మిన కయ్యల సంతి బెల్లుకున్

గొరప వృత్తి పెళ్ళముం గానిని కాకవి జార కోటి ని

స్సారము చేయగా వలె వెళన్ ద్వియరాజ కళా సమృద్ధిచేన్'

(ప్రకరణ రాజ సంపద కరిత్ర, ఉద్ధాండ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా కల్యాణము - రెంటి యందును)

వేంకట సతసింహాద్యులు (స్వతీయ) పిరిని 'వికారులు', 'జారులు', 'అజా గళ స్తన సమానులు', 'చుక్కలు', 'లంఘులు', 'భాగ్భావ'లు అని పలురకములుగా నిందించెను.

'దొంగిర మెలుగక నక్కవి

యొంగిళ్ళను గుడుడునట్టి యేవుం రీతిన్

ముంగిళ్ళ నుండి మొలిగెడి

దొంగగు కావనికి మకవి తొంగునె యెందున్'

(స్వకం...1-12)

(పేపి = చుక్క, దీనిని 'పేపి'గా ప్రయోగించినాడు)

సర్వపుల యొంగిళ్ళను (వారి పద్య భాగములను దొంగిలించినవారు) రిని, తమ యింటి ముంగిటల యందు మెలుగు (వృథా ప్రగల్భముల వలుకు) నట్టివారు చుక్కలైన చుకవులు. వీరికి నక్కవియైన వాడు తొంగవలసిన అపనరము లేదు.

'సంతి శాస్త్ర ఇవాసంఖ్యా జాతి భాజో గృహే గృహే

డిత్వాదతా న అహంకర వయ శ్శరభా ఇహ'

(1-5)

అను హర్ష చరిత్రము నందలి 'శాస్త్ర' చుకవులు పై పద్యమున గలరు.

తాలాంక సందిసి పరిణయ కర్త మీరిని 'హీన జారు'లని శ్లేషలో —

'నురుచిర వృత్త నేమముట తాడక హీన కథా ప్రసక్తిచే
గురు అము వర్త విర్ణయము గొందెము లేక పదార్థ సంగ్రహ
స్థిర మరి సక్రమంధ రుని దీక్షక శయ్యలు విశ్రమ స్థలం
జలయక హీన జారుల క్రియం దగు దుష్కృతులం గఱింతురే'

అనినాడు, సింగరాచార్యుల 'అరయ శబ్ద హీన...' పద్యమునకు ఇది అనుకరణముగా నున్నను, శ్లేష వలన కవితా నియమము, జారులు, దుష్కృతులు విత్రింపబడినారు. పనుదరిత్ర కారుడు (1-11), 'నావం బెక్కడ లేక వృత్త నియమాపాయంబుఁ జిందింపక.....' అని 'కుకవి, ప్రజీత, కృతి సామాన్యార్థి' వలె నుండు నని శ్లేషించి, కవితా లక్షణ మును, వ్యక్తమొనెను. ఈ పద్య ప్రణావము 'తాలాంక...' కర్తమై బడి, కుకవులు హీన జారు లై నారు.

తెండు పద్యములలో కుకవులను పేర్కొనిన ఈ గ్రంథకర్త—

'తనురై తాము వికల్ప నాథ గత శబ్దంబులో రగం గూర్చి ప
ద్యములన్ గొన్ని సభన్ వదించు నెర విద్యద్యుచ్చుఁడుం బాద్య ప
క్షము గాదించిన నోరు మూరురు తమిం గన్నులలో తేల్చిటు
కుక్కు మువ్ మీదిగ గొంగ బం! యన గ్రుక్కన మిన్నగా నుండఁటి'
(1.27)

అని కొంగరు తేలు కట్టిన సామెతను వ్యక్తపరచి ఆ వారు ఇరుగు చుండిన విద్యత్పథంలో కుకవులు పూర్వపక్షము చేయు పదివరులను సమాధాన మీయ లేక నోరు మూసికొని తేలు కట్టిన దొంగలవలె నున్నా రని తన భావమును వ్యక్తీకరించెను.

సక్కవి యైవవాని కవిత్వ మందలి రస స్థితి సూహించి గ్రహించ లేని అచ్చ బుద్ధి, రహస్యభవు ఎట్లుండునో 'మకవి సింద' తెల్పుచున్నది. వీని వలన రవుల కవితా మతములు రమణీయము లగు పద్యమలం బ్యారా నిరూపితమైనవి.

“ఈకవి వింద ఒక ప్రత్యేక రీతిగానే చాలా కాలం ప్రవర్తించింది. ఈ కవులు అనే వారు విడిగా ఒక తెగమే కాదు. కావ్య బోషా ఎన్నిటి స్వరూపమే ఈకవి. దీనివల్ల రచయిత పరిపాలించ వలసిన కావ్య బోషాలు తెలియవస్తాయి. కనుక ఇది సాహిత్య విమర్శలో భాగమే!” - (తిరుమల రామదండ్ర గారు. ‘తెలుగు పరిశోధన’ 1. పుట 94)

కవితా పరామర్శ: కవుల స్వీయ కవిత్వాతిశయము, కవితా కత్తవము, కవిత్వ తారతమ్యము మొదలగునవి దీనివలన తెలియును. మరి కొందరు లాక్షణిక సంద్రాయమును కూడ నీ సందర్భమున వ్యక్తపరచిారు.

కవితా పరామర్శ యనునది స్వీయ కవితా పరామర్శ, శేవల కవితా పరామర్శ యని రెండు రకములుగా పరిశీలించవచ్చును. కవి తన కృతి ప్రేరేపకుని మూలమున గాని, స్వయముగా గాని స్వకీయ కవితను గూర్చి చెప్పినది స్వీయ కవితా పరామర్శ. కావ్య నిర్మాణ కర్మమున కవి పాదించదగు సార్వకాలికమైన సాహిత్య ధర్మముల వివరించుట శేవల కవితా పరామర్శ యనబడును.

నన్నయ, తిక్కన, శ్రీనాథుడు, నంతుని నరసింహకవి స్వీయ కవితా ప్రశస్తిని విపులముగా నొనర్చిరి దీనితో పాటు కవితా ప్రశస్తిని గూడ తెల్పిన వారిలో తిక్కన, గోపలా, మొల్ల, ప్రౌఢకవి మల్లన మొదలగునూ రున్నారు. దీనివలన సాహిత్య చరిత్రకు, సాహిత్య విమర్శకు ఎంతో ఉపకార మగును.

మరింగంటి కవులందు పైన తెల్పిన రెండు పద్ధతులును గలవు. స్వప్నమున దర్శన మొనంగి, కృరపతియైర శ్రీపతి (సిరిసెనగండ్ల పోయి) “వత్సా! నీవు ఇంత పండితుడవు, ఇన్ని కృతుల రచించితివి, దీనిని నా కంకిత మిమ్ము” అని లుట్లు పలికి కవి కవితా శక్తిని తెల్పు పద్ధతి పీనిలో అధికము. తమ కవిత్వ పద్ధతి యిట్టిది అని తెల్పిన సందర్భములు స్వల్పము.

సింగరాచార్యులు తన రెండు కృతులందును—

‘వర వందారు జనాపకీ హృదయ నద్వాంధార్యకృ బ్యేంక దే
 ధ్వర కాదల్య కృపా నుదా మిళిత పిషా మాధురీ మార్గ వి
 మృగి చెల్లెక దిశ ప్రబంధ రచనా స్ఫూర్త ద్వకః శ్రీకుండన్
 నర నాగవ్య స్థపాల పథ్య గణితంకన్ సింగరాచార్యుః(డన్)’

అని తెల్పుకొనెను. (దీనివలన ఈయన ఏక దిశ ప్రబంధ రచనాధురీతి చని వ్యక్తమగుచున్నది) 'శుద్ధాంధ్ర విరోధ్య సీతా కల్యాణము'నందు—

'అఅవతె చన్నులుం బలె బయ్యుక నీయక, ఘోర్త రాంగనా
గురు కుచ యుగ్మముం బలె నిగూఢము గాక, తెనుంగు దేకపుం
గరిత వనుం గవన్ వలె నొకానొక యందురః గానుపించగా
సరసులు మెచ్చఁ తెప్పెదను సత్కవి శబ్ద పటుశ్చ వైఖరిన్' 1.40

కవితా రచన మొనర్తు ననెను. సత్కవి ప్రయోగోచితమైన శబ్ద పటశ్చ వ్యధతి తన కిష్ట మని కవి అభిప్రాయము. అనించిన రెండు విరోధ్య కృతుం యందును ఈ విధమైన రచన కాస్కారము కల్పించినాడు. 'చకరభ...'. కుకవి నుండ సందర్భములో చెప్పిన 'ఆరయ శబ్ద హీన...' ఇత్యాది పద్యము శైరము సింగరాచార్యులకు గల కవిత్వానిప్రాయమును వెల్లడి చేయుచున్నది. అత్యాసాంత గద్యయందు 'సంలిత మృదు మధుర వాగ్మైఖరి యురీ ధురీజ.' అని చెప్పుకొనెను. ఎవ్వటను కూడ 'ప్రౌఢ' శబ్దమును గూర్చిన ప్రసంగి లేడు.

దేవత సరసింహాచార్యులు (ద్వితీయ) తన ప్రతి రచనయందును కవితా భక్తిని గూర్చి యట్లు తెల్పెను: 'శ్వా పిశ్య—'లో 'సరల నుకవి అనాగంద రందితము', 'పృథ్వీరవ—'లో 'లోకాధ్యక్షులు స్వాంతమందులను ఆలోచించి మోచింప', 'జాంతవతి...' లో 'వహః స్ఫురణ కల్పిత శబ్ద పటుశ్చ శయ్య సంభావన వృత్తి నొప్పు వనవద్య మహా నుకపింద్ర హృద్య మోచావహము', జనక మతాభ్యుదయము'న 'నునులగు సర్వపుం మునికి కాయ ముదవన్', 'సరసిజ భను బాం షష్టి సత్కృత గారవ', అత్యాసాంత గద్యఅయందు— 'చవితా వినిద్ర', 'బంధురాండార నివాస పానీణ', 'సంస్కృతాం ద్రోధిక మృదు మధుర లలిత కవితా పరిద్ర', 'శరణ మృదు మధుర విలా వైధన'— అని యట్లు తెల్పుకొనెను.

దన రచన సత్కృతుల మునికి అందమును కల్గించవలెను. శబ్ద పటు శ్చము, శయ్య మోదాగ్యము గల రచనయే అందరికిని ఆహార యోగ్య మని కవి భావన.

తాలాంక సందినీ పరిణయము : కవి వృషాచలేతున కల్పించిన 'రస స్వర భాస్వర' యైన కావ్య సుందరి—

'ఉరుతర' 'కంఠ'వేడి లన 'దుత్పల' లోచన 'చంపతా'ంగి థా
నుర తను మధ్య రమ్య 'పతి' సుందర 'మృత' నితంబ 'గీత' వి
స్తర బహు 'మృత కోకిల'— (1-29)

(కవి చెప్పినా కావ్యమందు 'మృతకోకిల' లేదు)

దీనిని 'కవితా కంపన కల్ప భూరుహ సమాఖ్య ఖ్యాతిచే మధుర ప్రవరాసుగ్రహమే నిధానముగ గన్పట్టిన', 'వియమన ప్రౌఢిన్ బుదు తెచ్చిచ్చ' 'ఆవనిన్ నిమ్మకు నీర మెక్కు గతి.' (1-28) రచించిరి నని ఆచార్యునుగ్రహ ప్రాముఖ్యమును తెల్పినాడు. తనరు—

చారుత రార్థ బోధనల శయ్యల రీతుల కబ్బి వృత్త్యలం
జాతముఁన్ రస స్ఫురణ కల్పనలన్ మృదు సర్మ గర్భ గం
భీర తర ధ్వని స్ఫురణ భేదములన్ గుణ దోష సూక్ష్మ వి
స్తారములన్ గ్రహించి కవితల్ రచించుట— ఇష్టము. (2-64)

కృంగార ప్రసాదమైన 'తాలాంక సందినీ పరిణయము'న ఈ వద్దతులు గలవు. మిగిలిన కవులు 'పూర్వకవి ప్రోత్త మార్గంబున కవితా రచన తుపక్ర మించి'నట్లు తెలుగుకొనిరి.

సరాంకిత పైముఖ్యము: ఈ వంశ రఘు లెవ్వరును తమ రచనలను సరాంకిత మొనరించ లేదు. సింగరాధార్యులు, అగస్త్యాధార్యులు మానవాంకిత కృతి విషయ ప్రస్తావన చేయకున్నను, ద్వితీయ వేంకట సరసింహాధార్యులు మాత్రము ప్రతి రచనయందును దీనిని గూర్చి వ్రాసెను. పోతనగారి 'తాల రసాంక పా.' పద్యము సమకరించు—

'కలిమి వెలంత కోడలగు కావ్య సుగంధిని రాజ కోటికై
యంకరు నమ్మి భాగ్యవూ నొరు చరించుట కంటె సత్కవుల్
మెంతువ హరియల్ నగున మేలది యంకటి కోపకున్నచో
నిలవయి దిగమెత్తుకొన పొచ్చు నిజోచర పోషణార్థమై' (అంక-1-10)

అని సరాంశిక మొనర్చు కవులను తీవ్రముగా నిందించినాడు. దీనియందు వారు 'భాక్కచ్చ లైనారు'. అది 'భాడ్ భావ్' అని తెలంగాణములో అతి సీదముగా వాడబడు ఒక తిట్టు.

తన యధిప్రాయము ననుసరించి సకల శబ్ద వాద్యుడైన సర్వేశ్వరునకు అర్చితము చేసిన కావ్యమే శ్రేష్ఠమైనది. దానిని గూర్చి —

'హరి నామాంకిత కావ్యం
 బరయఁగ నిహ పరములకు నతి సౌఖ్య మగున్
 నర నామాంకిత కావ్యం
 బరయఁగ నిహ పరములకు నతి దూష్య మగున్' (జనక-1.12)

అని తెల్పును. మహా భాగవత శిఖామణి పోతన గారు—

'హరినామ స్తుతి చేయు కావ్యము నుపద్రాంతోఁ జూపొనరి
 నురుది త్రాతికడమైన మానస సరః స్ఫూర్తిన్ వెలుంగొందు, శ్రీ
 హరి నామ స్తుతి లేని కావ్యము విదిత్రాధాన్వితం బయ్యు శ్రీ
 కరమై యుండ దయోగ్య దుర్మలినప త్కాకోఁ గల్గెనృతిన్'
 (1 వ - స్కం. ౧ వ.)

హరి నామ స్తుతి గల కావ్యము, అది లేని కావ్యము ఎట్లుండునో తెల్పిరి. వేంకట నరసింహాచార్యుల రచనపై ఈ పద్య ప్రభావమే గాక, మొత్తము తన గ్రంథము లన్నింటిని దైవాంకిత మొనర్చుటకు సమ్మాన్యాయం నూర్చి కూడ భారణము.

'తిరువాయ్ మొలి' యందు సర్వ ప్రాప్య డైన శ్రీమ వ్నారాయణునకు గాక మానవ మాత్రులకు కృతి సంకితము చేయుట కృత్రికత్వమును అతని కవిత్వమునకును దోషము సంభవించు నని - తృతీయ శతక సవమ దశక మందు 10 వ పాశురములలో ఈ విషయము పాచ్చరింపబడినది. దానిలో - 'వమ్మిన్ పులవీర్ నుమ్మై వరుల్లిక్కె- తెయ్తుయ్ మినో... తిరుమాలుక్కు- డ్దేరుడే' (౪ వ పాశురము)—

“ఓ బుద్ధిమంతులారా! నా పలు శాంతింపుడు. మీరు కష్టించి కూరి చేసి బ్రతికినను మంచిదే గాని తుప్పులకు మీ కవిత సర్పించకుడు. మీ కవిరా గుణముల కలరి చిమ్ము దన ధాన్యములతో తులనూగునట్లు తేరుగల సంకన్ను లిప్పు వెవ్వరును లేరు. శ్రీయఃపతి భావ మిగిలిన దేవతలను మీరు స్తుతించినను మీరు వారిపై అభిప్సించిన గుణములు వారితోయందవు గాన ఆ కవిత్వము కూడ అట్టి గుణములు గల శ్రీయఃపతికే చెందును” అని అశ్వారూఢ శ్రీ సూక్తిని గమనించిన మీరు కృతిని సరాంశికమై ధృవనర్తురు :

శ్రీవైష్ణవాధిమాని యైన సందపాఠ సరసీంహా కవి కృతులను సరాంశిక మొనర్చు పద్ధతిని గర్హించి రాజులను ‘పిశాచ జనులు’, ‘శివ భృష్ణములు’. ఇత్యాదిగా పేర్కొని (1-24) సరాంశిక రచనను గూర్చి యిట్లనెను :

‘సర గుణాంశిక మయ్యెనే సరస కృతియు
దూష్యమగు తుని భృత గత దుగ్ధ మట్లు
హరి గుణాంశిక మయ్యెనే ననదు కృతియు
హార సూత్రంబు గతి హృదయంగమంబు!’ (1-28)

రాళ్ళపాకవారు, మరి కొందరు కావ్యముల ననుండు కృతి నొసంగుటను గర్హించిరి. భగవత్కృష్ణులై నమరింగంటివారు ‘నిజ భార సుతోదర బోధతార్థము’ భాష లనుభవించినను కైవలత మగు కవితాంతాంగిని ‘ప్రభు దురాత్ముల’ చేతిలో పెట్టలేదు.

జగన్నాథాచార్యుల నుండి అనునీగు వరకు గల ఈ మొక కవులు కవిత్వమును సుహృత్తిను కళగా భావించి, తమ రచనలు సర్వ జన సుతోధ కములుగా నుండవలె నను తలంపున ప్రజల వాడుకలో గల పదములను అధికముగా గ్రంథస్థము చేసి వానికి ప్రామాణికత గర్హించిరి. తెలంగాణ మందలి (ముఖ్యముగా నల్లగొండ మహబూబ్ నగర్ జిల్లాలు) మాండలికమును, డియో పదములను ప్రయోగించి శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయ పారిభాషిక పదములను చేర్చి, సాహితీ కరముగా వానికి వన్నె కూర్చిరి

సంస్కృతాంధ్ర భాషాయం కపార పాండితి మూర్తులైన మీరు తమ రచనలయందు హృద్యమైన శైలితో లాచిచ్చి వర్షవా నైపుణ్యముతో కృతుల నిర్మించివారు.

వీరియందు నిరోష్ఠ్య - ఉద్ధాండ్ర, విరోష్ఠ్య - అద్ధాండ్ర కావ్యకర్తలున్నారు. 'అండ్ర కావ్య సాహితీ' యందు ప్రబంధములను గూర్చియు 'లాక్షణిక మర్యాద' యందు పద ప్రయోగము. భందస్సు మొదలగు వానిని గూర్చియు తెలుపబడినది.

నూచికలు :

1. తెలుగు కావ్యావతారికలు - 8 - 10 పుటలు
2. 'చైతన్య లహరి' - శ్రీకృష్ణదేవరాయల గూర్చి పుట్టపర్తి వారి వ్యాసము, 150వ పు.
3. 'చైతన్య లహరి' - శ్రీకృష్ణదేవరాయల గూర్చి పుట్టపర్తి వారి వ్యాసము 150వ పు.
4. విష్ణువు దరించు కౌస్తుభము జీవ తత్త్వమును అభిమానించునది) పంచాయథములలో 'చక్రము' - మన స్వత్త్వము, 'శంఖము' - కామసాహిత్యారము, 'బద్ధము' - సమ్యక్ జ్ఞానము, 'గద' - బుద్ధి తత్త్వము, 'ధనుస్సు' - సౌత్విక కాహిత్య కాళిమానతత్త్వములుగా ప్రసిద్ధ మైనవి.
5. రాపము (శంఖ చక్రము వ్రా దారలు), పుండ్రము, నామము, మంత్రము యోగము - అను వివి పంచ సంస్కారములు.
6. రాక్షసాచార వారి రచనలయందు 'అదార్య స్తుతి' నియత మైనది.
7. చైత్రరాజు వెంకట నాథుని పంచరంప్రమున బుద్ధి వర్ధము రచన. వీరి యందరికి మూలము 'సర్వం కళా పార సంగ్రహము'లోని ఈ శ్లోకము.
 'నో ఘోరార్థరీ స్తన ఇవారికలాం నిగూఢః
 న ద్రావిడి స్తన ఇవారికలాం ప్రకాశః
 అర్థో గిరా మహిమితః పిహితశ్చ చిత్తైః
 హిరణ్య మేతి మహారాష్ట్రీ పదూ దుదాతః॥' (డి. 850)
8. 'శ్రీ శతకోప చామృత' గృహీయ శతకము - సుధామూర్తి వ్యాఖ్య

రచనా విశేష స్వరూపము

నిరోష్ఠ్య సాహితీ :

తెలుగు సాహిత్యమున ప్రసిద్ధునిగు వతుర్విధ కవిత్వాలలో 'నిరోష్ఠ్యము' శబ్ద చిత్ర రచనగా*1 చెప్పబడినది.

వాదన నిోమన ఉత్తర హరివంశము నందు—

'చవి చవి గాంచె నంత... సంగత శృంగ రతాంగ నత్తటిన్'
(1-108) అని యొక పద్యమును వ్రాసి నిరోష్ఠ్యమును గ్రంథస్థ మొనర్చిన తెలుగు కవులలో ప్రథము డైవాడు.

తెలుగులో ప్రప్రథమముగా కావ్య మంతయు నిరోష్ఠ్యముగా రచించిన కవి సింగరాధార్యులు. అయిన 'దశరథ రాజనందన చరిత్ర' ప్రారంభమున—

'మును రామాయణము నిరోష్ఠ్యముగ నింపుల్ మీఱి శాశ్వత ము
ల్లన దా సంస్కృత భాషఁ జేసె నన నాలాగున్ దెవుల్ నిండఁగా
వినుటే గాని దరిత్రిలో నిజముగా ప్రియవలే దిట్టిదే

నెనుఁగం జేసెద ధూమిపై కవిజనార్థశుల్ (ధీరుల్) ప్రశంసించఁగన్'

1-82

అని శాశ్వత మల్లన నిరోష్ఠ్యముగా సంస్కృతమున రామాయణమును రచింప తన వాదినే అది వామ మాత్రావళిప్థ మైనట్లు తెల్పి, 'కవిజనార్థశుల్' ప్రశంసించు నట్లు రాసు తెలుగున నిరోష్ఠ్య రామాయణము వ్రాయుచున్నా ననెను.

ప్రథమ ద్వైత కావ్యకర్త యైన పింగళి సూరన పైతము రాఘవ పాంచజీయమున—

'దెండ్రంబుల వద్య మెక్కడయు నిర్మించంగ శక్యంబు గా
కుండుం; దగ్గతిఁ గావ్య మెల్ల నగునే నోహో! యనం జేతులే
పొండికర్మంబున; నందునుం దెనుఁగు కల్పం బట్టుతం బండ్రు, ద
యం దెవ్వా డిం రామ భారత కథలో జోడింప భాషాకృతిన్?' 1-10

అని తెల్పి, తనకు పూర్వము నీమన ద్వ్యర్థి కావ్యమును దెప్పినట్లు ప్రతీతి
గలదు గాని 'అంబ పొందెమియు నే యొక ని్మిలందు పెవ్వరుగాన' రచెను,
(రామవ పాండవీయము 1-11).

ద్వ్యర్థియందు సూరస రామవ పాండవీయము వలెనే నిరోష్ఠ్యమున
సింగరాధార్యుల దశరథ రాజ సంధన చరిత్ర ప్రప్రథమ రచన యైచని.

౬౪ సూతన ప్రక్రియయందు గ్రంథ రచన మొనర్చు రవి తనకు
పూర్వ మీ పద్ధతిలో వచ్చిన కృతుల పరిశీలించి రచనోద్వ్యక్తుకగుట నహము
సింగరాధార్యుల వరకు తెనుగున నిరోష్ఠ్య కావ్యములు లేవు. అచ్చ ఉచ్చట గల
ఈ పద్ధతి పద్యములు, సంస్కృత సాహిత్య మందు ఆరుద్రై న నిరోష్ఠ్య రచనల
పరిశీలన ప్రభావము అధార్యుల వారి 'దశరథ రాజ సంధన చరిత్ర'కు ప్రోర్పా
హకమై యుండును.

ప్రప్రథమ నిరోష్ఠ్య కృతి యైన దీనియందు సింగరాధార్యులు నిరోష్ఠ్య
నియమమున ఆనుసరింప వలసిన పద్ధతుల తెప్పరించు రాని 'కుద్ధాండ్ర నిరోష్ఠ్య
సీతా కళ్యాణము'న మాత్రము —

'అరయ 'క గ చ ణ ట డ త ద' నా 'య ల న హ
ర ద్వయమె' గాని యొండవరములు పొలుపు
కులియు నొత్తోన్వయములు కొమ్ము మాముడియును
వలవ దామీద నుర భాష నిలువ రాదు' 1.98
అని ఆచ్చతెనుగున కవనరమగు నిరోష్ఠ్య పద్ధతిని తెల్పెను.

అనిరోష్ఠ్యము లగుగా ఉచ్చారణ సహాయమున పెదపిటి నంబంధము
లేకనే పలుకబడు నట్టి పద్ధతులు.

సంస్కృతమున 'నిర్దాంత కాముడి' అక్షరోత్పత్తి స్థానముల చట్ట సపుడు 'ఉపాపద్మావీయానా మోషై' అనెను. ఉ, వ, ఘ, ణ, భ, మ, ఉపధ్యాని యము (వ, ఘ, ణ ముందుందు ఆర్థ విరగ్గ సవ్యకము :వ, ణ) అను ఏ అక్షరములు ఉచ్ఛ్వములు; వ శారము దంతోచ్ఛ్వము.

వ, ఘ, ణ, భ, మ, వ అనునవి పెదవుల సాయమున పలుకుడుగలిగి ఇవియే ఉచ్ఛ్వము అని భావించుచున్నది. కాని వర్ణోత్పత్తి స్థానముల చట్ట 'ఉ ఓ' లు కూడా ఉచ్ఛ్వములే యగును. వీని ననుసరించి ఉత్తర విశిష్ట వ్యంజనములు ప్రకము ఉచ్ఛ్వములే! వీనికి లోడు వించు పూర్వకములైన అంతస్థములు (య, ర, ల, వ), ఉచ్ఛ్వములు (శ, ష, స, హ) కూడ ఇందులో చేరును.

వీని ప్రకారము అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఎ, ఏ, ఐ, ఋ, ౠ, క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, డ, ఢ, త, థ, జ, ఞ, ట, ఠ, డ, ధ, న, ణ, ప, ఫ, బ, భ, య, ర, ల, శ, ష అను అక్షరములు అనోచ్ఛ్వములు.

నిరోచ్ఛ్వముగకు లక్షణము చెప్పిన వారియందును, నిరోచ్ఛ రాష్ట్ర యందును వీని విషయమున కొంత భేదాభిప్రాయము కన్పించుచున్నది. గా. పా. మహాకవి తన "దశ కుమార చరిత్ర" యందు 7 వ ఉచ్ఛ్వాసమున నిరోచ్ఛ రదన మొనర్చెను* (180 వ పుట) దీనితో వించు పూర్వక స శారములు (అ, కంపు, ఇవియే గాక 'ఉ, ఓ 2, వ ల 2, 1 భ, 1 వ' ఉన్నవి దంటి దృష్టితో) వించుపూర్వక అంతస్థములు ఉచ్ఛ్వములు నిరోచ్ఛములైనవే!

తెనుగు లాక్షణికులలో విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకార యాచార్యుడు (9-11) యందు —

'వంతమ పూర్వముల

వందించి హితోచితార్థ వంతంబులు గా

పందిన కల్పము వీనుల

వందితమై యది నిరోచ్ఛ కుక సాహిత్యం'

అనినాడు.

దీనియందు బిందు పూర్వక 'శ', 'ష', 'స', 'హ' లా, 'వ' కారము, 'ఉ', 'ఊ', 'ఁ', 'ఓ', 'ఔ' - వీనిని కూడిన పాల్లలు తెప్పించలేదు.

ఇతని నిరోష్ఠ్య లక్ష్యమైన 'దాదక్య షిలి నాథు...' (8.45) పద్యము నందు 'ఓ'కారములు 8, 'ఉ'కారములు 18 కలవు.

కావ్యాంశాల సంగ్రహము (4.80) లందు 'ఓష్ఠ్య నిరోష్ఠ్య సంకరము'గ రుదాహరణముగా నీయుండిన 'టూనాథోత్తమ బంధ భంజన హరి శోగాధిరామ క్రియా...' పద్యమున 'నో', 'మూ'లు అనిరోష్ఠ్యములుగా పరిగణింపబడినవి. శి

అప్పకవి (4.80) పా. పా. జా. భా. మూ. వా. యను అరు విఘ్నలు లేనిది నిరోష్ఠ్యమని తెల్పి, లక్ష్యముగా 'సర హర్వక్ష దయాపర...' పద్యము నొసంగెను. దీనియందు ఓష్ఠ్యములుగా పరిగణింపదగిన 'రు', 'తు'లు కలవు (గరుడతురంగ...)

ద్వితీకవి పెద్దన లక్షణ సార సంగ్రహములో (8.181-182) —

కలయ 'నో', 'జా', బాకార, వకారములును
నల 'ప' వర్గంబు మాని మిగిలిన విఘ్న
నమర పద్యంబు రచింప నది నిరోష్ఠ్య' మని చెప్పి

'తనరంగ నే చలంచెద' - పద్యమును లక్ష్యముగా నిచ్చెను. ఇరర లాక్షణికులు చెప్పని 'ఓ', 'ఓ', 'ఔ', 'ఉ' 'ఊ'లను పెద్దన చెల్పినను, బిందు పూర్వక 'శ', 'ష', 'స', 'హ'ల ప్రసక్తి లేదు.

సింగరాధార్యులు 'సీతా కల్యాణము'లో తెల్పిన (1.38) 'అరయ' 'క గ ధ జ' అను పద్యము నందు 'వ', 'ల', 'వ'లు, 'ల' ద్వయము లేవు. 'హముడి' యను దాని కన్న 'వ, ల, మ, వ'లు అకవశ్యము. దీనియందు అర్ప తెనుగున కవసరమగు నిరోష్ఠ్యముల ఏకాంతమే చెప్పుట చలన 'శ,ష,స, హ'ల ప్రసక్తి లేదు.

వశరథ రాజు సందన చరిత్ర - నిరోష్ఠ్యము :

1917 వ సంవత్సరమున ప్రథమముగా ముద్రించబడిన వశరథ రాజు సందన చరిత్రను అప్పటికి వారికి లభించిన లాభపత్ర గ్రంథములు ఆధారముగా పరిష్కరించిన గ్రంథ సంపాదకులు ప్రథమాశ్వాసము 56 వ పద్యమునుండి 76 వ పద్యము వరకు కుందలీకరణము (బ్రాకెట్టు) నుంచి "ఈ గుణులు మధ్య నున్న పద్యములకు 56 వ శ్లోకము పోవుటచే దీరుగ వ్రాయబడినవి, నిందలి తప్పు లోపములు పరిగ్రహించ వేరైన" - ఇట్లు లేఖన కర్త, అని తెల్పిరి. అప్పటి వీరి పరిష్కరణలో శేవలము 'వ-ప-బ-త-మ-చ'లు మూత్రమే ఓష్ఠ్యములుగా గణించబడినవి. నిరోష్ఠ్య నియమ విరుద్ధము లగు పద్యములు అధికముగా చేరినవి. వీనికి తోడు ముద్రణ స్థానికములును గలవు.

అంద్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమీ వారు ఈ గ్రంథమును రెండు పర్యాయములు (1971, 1979) ముద్రించిరి. 1971 వాటి ముద్రణలో ప్రథమ ముద్రణ ప్రతి పాతము అధిక భాగ ముగ్ధే యున్నను, 1979 ముద్రణలో వీని యందలి కొన్ని పాతములు సవరింప బడినవి.

'తెలుగులో నిరోష్ఠ్య రచన - వశరథ కవయ' చరిత్ర' అను సిద్ధాంత వ్యాసమును సమర్పించి 1985వ సం.న ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము నుండి పి.హెచ్.డి. పట్టము నందిన డా॥ వి. రత్నయ గారు తమ సిద్ధాంత వ్యాసమున వశరథ రాజు సందన చరిత్రయందు నిరోష్ఠ్య నియమము పాటించ బడని పదముల జాబితా నిర్మించి, వానిలో వదలి, పదమధ్య, పదాంత ఉత్వ విశిష్ట వ్యంజనసహిత పదములు 180, రిందు పూర్వక సకార యుక్తపదములు 50 కలవు. వీరు 1979 వాటి ముద్రణ ప్రతిని పోలింపినచో ఈ పదముల సంఖ్య డా॥ భాగము తగ్గివది.

ఏని సిద్ధాంత వ్యాసమునందలి కొన్ని పదములు వానికి సవరణలు, ఈ పదములు 1979 వాటి ప్రతిలోనివి—

నిర్దాంతవాస మందలి పాతములు

చూపిన నవరములు

1-48 బలాహిత

బలాహిత (ము.ప్ర) తలాహిత (రా.)

1-124 సంరాతిర

సద్రాతిర ,, పాతాంతరము.

4-58 కూకలు

కేకలు - కాని, ఈ, 68-88 వద్యములు
'తా.'లో లేవు.

4-98 నుకట

'కట' (ము.ప్ర.) పాతాంతరము.

6-804 నుండంగ

'నిండంగ' పాతాంతరము.

ఏ రిచ్చిన వదములలో అనేకములకు 'పుట్నోత్ప'లో నవరము లున్నవి. మరి కొన్ని ప్రథమ ముద్రణలో సంస్కరింపబడని, తాటాకు పుస్తకములలో లేని వదములు.

ముద్రిత ప్రతికి - తాళపత్ర గ్రంథ పాతముల భేదము తెలియబడు

ఒక ఉదాహరణ : ముద్రిత ప్రతిలో—

'సురలను దోడుకొంటు నరి సూదనుడై తనవారు నిందిరా
ధరుడు తెలంగు...' అను చంపకమాల స్థానమున (1-106).

తాళపత్ర ప్రతియందు సీస వద్యము—

రాతా శకాంక సీరంద్ర వంద్రిత తెల్ల

గలయ నేరాకృతి గాంచె నగుగ

నాకీక గేహిసీ వాళ బేహచ్చాయ

నకలాళ అందంద సాగె ననంగ... ఇట్లాంటి వంద. ఇప్పుడీ

ముద్రిత ప్రతిని తాళపత్ర గ్రంథములతో సరిపోల్చి చూడ, మంచి హితములే గాక కొన్ని వద్యములకు అడులు వేసే వద్యము లున్నవి. ము.ప్ర. లోని కొన్ని (అతిక) వద్యములు దీనియందు లేవు.

ఈ ప్రకారము సింగరాధార్యులవారి లభించిన రెండు నిరోష్ఠ్య రచనలను పరిశీలింపగా 'ఉ', 'ఊ'లు ఉత్ప ప్రిష్ఠ వ్యంజనాక్షరములు చూడ ప్రతిహాసించి అదరదని నిర్ణయింపవచ్చును. ఇటీవల వచ్చిన 'సీతా లాభంప చరిత్ర'లో ముంగళి శేషము ప, ఫ, ల, ఘ, య, వ లు మాత్రమే నిష్ఠ్యములుగా భావించబడినవి.

వ్యాప్తి : చరణ రూప సువస చరిత్ర తరువాత నిరోష్ఠ్య నియమముతో పాటు మరి కొన్ని నియమములు గల రచనలు బయలుదేరినవి. ఉదా - రంగెడ గంగవామయ్యని 'అద్వాంద్ర నిరోష్ఠ్య నిర్వచన హాశ్వంద్ర సతోపాఖ్యానము' (ము. 1898), శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారి, కుద్దాంద్ర నిరోష్ఠ్య నిరూపణ నిర్వచనైకాదశాక్షరీ శాకుంతలము (ము. 1938).

సంస్కృతమున అలంకార వాక్యములయందే గాక కొన్ని కావ్యముల యందును ముట్టునకు నిరోష్ఠ్య రచన చేయబడినది. గ్రంథమున అధిముగా (ఒక ఉదాహరణమున) నిరోష్ఠ్యముగా రచించిన వారిలో బండి ముఖ్యుడు. తరువాత ప్రత్యేక గ్రంథములు వచ్చుచే గాక కాసనములందును ఈ ప్రక్రియ వ్యాప్తి చెందినది.

కావ్యములు

1. నిరోష్ఠ్య రామాయణమ్	శాకలై మల్లన
2. సుగంధి కుంతలా పరిణయమ్*	స్వామి దీక్షితులు (అము.)
3. కంస విధనమ్*	శ్రీరామ కవి
4. నిరోష్ఠ్య రామాయణమ్*	రవికంఠరవ కృష్ణమాచార్యులు(ము.)

కాసనములు

మహాబాహునగర్ బిల్లా బాదపుర కాసనము* నందు కన్పించు చిత్ర లలితా రీతులలో నిరోష్ఠ్య విభాగము కూడ కలదు. అది 'శేఖరాకత తీర్తి కాంక్షనా' - ఇల్లాది అసమగ్ర శ్లోకము. కాసన కాంక్షనా శ్రీ. క. 1216.

నిరోష్ఠ్యర గుర్తు కాసనము - పూర్తిగా నిరోష్ఠ్యము, అముకృతి*.

2. శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్యము

సింగరాచార్యులు దశరథ రాజు నందన చరిత్రనే గాక 'శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా కల్యాణము'ను కూడ వ్రాసి తన ప్రతిభా పాటవమును నిరూపించుకొనినాడు.

సంస్కృత సమ పదముల విసర్జింపగా మిగిలిన స్వల్ప పదములు అచ్చ తెనుగు రచన కాధారములు అచ్చ తెనుగు రచనయే శ్రమ కల్గించు ననిన, దీనికి తోడు 'నిరోష్ఠ్యము' చేరిన మరింత శ్రమ యగును.

సంస్కృతాంధ్ర వర్ణమాల యందు అనోష్ఠ్యములుగా పరిగణింపబడిన ఆక్షరములే స్వల్పము. వీని నుండి అచ్చ తెనుగున అనోష్ఠ్యములు మరింత తక్కువ. పరిమిత మైన యీ వర్ణములతో కావ్య రచన చేయుట కవికి కష్టమిద సాము వంటిది.

అచ్చ తెనుగు నిరోష్ఠ్యమున చేరు ఆక్షరములు - అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఎ, ఏ, ఐ, క, గ, చ, ఛ, జ, ణ, ట, డ, త, థ, న, య, ర, ల, ణ, స, హ. అనునవి.

'శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా కల్యాణము' వందు సింగరాచార్యులు శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య నియమమును గూర్చి-

'అరయ 'క గ చ జ ట డ త థ' నా 'య ల స హ'

ర ద్వయమె' గాని యొంతక్షరములు పొలుపు

మఱియు నొ తోవ్విత్తములు కొమ్ము మామూడియును

వలన దామీద సురభాష నిలువరాదు'

(1.35)

అని తెల్చి ఇది శ్రమైక సాధ్యము కావుననే —

'తలుమక ప్రతిపదముల - ప

(కలమ' 'అ,' పాతము)

ల్పము నరయును నమనిరోష్ట్ర మార్గంబులనున్

తెలుగులఁ తెలియును వర్ణం

తెలుంగఁగఁ దగు సుఖయ సంద్య లెనయుట కతనన్

(1.37)

అని ఈ పద్ధతిలో అచ్చతెనుగు నిరోష్ఠ్య రచన అర్థ మగు ననెను.

సింగరాచార్యులు చెప్పిన పద్ధతులనే 'చిలువ పతన జేసి పేరణము'న వేంకట నరసింహాచార్యులును తెచ్చినాడు. ఈయనది నిరోష్ఠ్య గ్రంథి కాదు. ఇది శ్రేణిము లచ్చ తెనుగును గూర్చియే కంచు.

అద్వాంత్ర నిరోధ్య కావ్య రచన ఎంత శ్రమ కలిగించునో తెలియుట కొరకు ఉదాహరణ :

కవిసింహ విహారి కాశీపతి గారు 'శుద్ధాంత్ర నిరోధ్య నిర్వచన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము'ను 1921 వ సంవత్సరమున ముగించి దానిని గద్యాల రాజా వారికి అంకితము చేయు చరిత్రతో విశ్వగా, రాజావారు "గద్యాల సంస్థానమున సీతారామ భూపాలురు మరికొంద రున్నారు గ్రంథాంకిత వద్యమున ప్రత్యేకముగా దాని సంఠిత మొసంగు వత్సరము వచ్చునట్లు వద్యమును వ్రాయవలసి" యని పరీక్ష పెట్టిరట. కవిగారి కిది విషమ పరీక్ష యైనది. అచ్చ తెనుగు, నిరోధ్యము రావలెను. కాళిదాసు, విక్రమార్కు, భసిల్-దుర్మతి వందొమ్మిది వందల ఇరువది ఒకటి. వీనిలో ఓవ్య వర్ణములు (కోర్ట్ ప్రెపుల్ ఉన్నవి) వచ్చును. అప్పుడు—

"చెల్లం లేడెక రస్తి కల్లగా రయి జేయ
నేను బ్రీస్తు నవిన యేండ్ల నెన్న
నిండు తొండి యంబులెంద నాల్గలెల
యేడు పాదరి దీర్చినాడ దీని" (౧౯౨౦)

(1.69)

అని చెప్పిరి. అంబు = పొందము. తొండి నాల్గలెల యేడు = మొదటి పాదమున గలనాల్గలెలలో (౧-౨-౩-౪) బ్రీస్తు శరము చెప్పుచున్నది. అది 1921, దీనికి వందల బాళ్ళర్థ పది కవి చాతుర్వమును కొనియాడి గ్రంథమును రాజా వారి కంఠిక విప్పించినారు. 419

ఈ ప్రక్రియ ఇష్ట శ్రమైక పాద్యమైనది కావుననే అద్వాంత్ర నిరోధ్య కావ్య కర్తలు ఎంత కష్టమ నిలవవలయును గూర్చి ఎవరింద్రి.

సింగరాధార్యులు, వేంకట సరసింహాధార్యులు తమ అచ్చ తెనుగు కృతులయందు 'సురభాష నిలువ రాదు' అని చెప్పినను 'పేళ్ళు తెలియుట కొరకై' దాని నుపయోగించినారు. అట్టి సంస్కృత పదములు సింగరాధార్యుల రచనయందు 50, 'నిలువ వదగ జేసి పేరణము'న 80 కలవు (ఉదా - సీత, ఋష్యర్షంగ, దుర్మోధన, హస్తిన)

నిరోధ్యము, శుద్ధాంత్ర నిరోధ్యము - ఈ ఉభయ పద్ధతులకు చెందిన కృతులు కథా వస్తు పరముగ నిట్లు కలవు. 411

రామ కథా పరములు: 13, హరిశ్చంద్ర: 5, నం: 2, కుళ: 1, నృగ: 1, సార: గంధ: 1, అంబులము: 1, కలారి చరిత్ర: 1. యదిరాజ చరిత్ర: 1,

శతకములు: 6, పక్షత్రమాలిక: 2, మొత్తము 28; సంస్కృత నిరోష్ఠ్యములు 4 కలిపిన - ఇవి 27 అగును.

ఇంకను అముద్రితములుగను, అజ్ఞాతములుగను ఉన్న సంస్కృతాంధ్ర నిరోష్ఠ్య కృతు లెన్నియో !

అభిందిన వానియందు రామ కథా రచనలే యధికము. ఇది సింగరాధార్యులకు ముందు వెనుకల గల నిరోష్ఠ్య సాహితీ !

మూచికలు :

1. చతుర్విధ రచితం గూర్చి చూ. 'తెలుగు చందో విశాసము, 200-225 పు. మరియు 'అక్షర శిరోమణి' యందు 'చిత్రకవికా నిర్దేశము' 3-247.
2. రాజ కన్యా సంసర్గముచే మంత్రగుప్తుని పెదవులు దంత క్షతము లై నందున తన సంచార విశేషములను నిరోష్ఠ్యముగా చెప్పిరాడు.
3. ఈ పద్యమున 'అంభభంజన' బదులు 'అంభజంభన' అనిన 'ఓష్ఠ్య నిరోష్ఠ్య సంతకము' రుదురును. ఒక ఓష్ఠ్యాక్షరము వెంటనే ఒక నిరోష్ఠ్య అక్షరము వచ్చుట ఓష్ఠ్య నిరోష్ఠ్య సంతకము. ఈ పద్ధతి 'అంభ భంజన' అనినప్పుడు రుదురదు.
4. శ్రీ మోతుకూరి సర్వనారాయణ 'సీతా రాఘవ చరిత్రము'న ఈ పద్ధతి కలదు. చూ. 'సీతా రాఘవ చరిత్రము - ఒక పరిశీలన', 'సమాలోచన' పత్రిక (రాజమండ్రి) - సం. 1 సం. 4, పుటలు 22-24, తేది, 1-11-1970, రచన శ్రీరంగారాధ్య.
5. అడయాల్ గ్రంథాలయ శేట్లూరు Vol. V No. 1008 D. C.
6. Bhandarkar Oriental Research Institute No. 48.
7. విజ్ఞాన సర్వస్వము - 4 వ భా. తెలుగు సంస్కృతి, 1179 వ పుట.
8. తెలంగాణ శాసనములు, 1 వ భా. శాసన సంఖ్య 21, పుట 68.
9. 'మానవల్లి కవి - రచనలు' 272 - 274 పు.
10. 'బ్రహ్మశ్రీ పోతురి కాశీవర్యవధానులు గారు' బా. నూరి శివకుమార్ బ్యాసము - 'అక్షరాచన' 196 వ పుట.
11. వీనిని గూర్చిన చెవరములకు 'చళరథ రాజ నందన చరిత్ర' - 'మధ్యాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా చరిత్రము' - పీఠికలు చూడవగును.

3. అచ్చతెనుగు

శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా కళ్యాణము, చిలువ పడగ లేని దరితము మణింగండి కవుల శుద్ధాంధ్ర కావ్యములు. శుద్ధాంధ్ర మనగా అచ్చ తెనుగును కావ్యరమ్యముతో వీరు వ్యవహరించినారు. కానీ రాక్షసిని లెవ్వరును 'శుద్ధాంధ్రము' ను 'అచ్చ తెను' గని చెప్పినట్లు కన్పింపదు.

అప్పకవి శుద్ధాంధ్రమును చెప్పినాడు కానీ అది అచ్చ తెనుగు కాదు. 'దింకామణి' సంప్రదాయము ననుసరించి అప్పకవి వాషను తత్పమ, తద్భవ, దేశ్య, గ్రామ్య భేదములతో నాలుగు విధములుగా చెప్పి, వీనిలోని దేశ్యమును రెండుగా విభజించినాడు.

అవి : 1 శుద్ధాంధ్రము, 2, అన్యదేశజాంధ్రము.

'అంధ్ర దేశ పుర స్థాయు లైన సకల

జనములకు ములుగు దేశంబు లేక

లేదు తెల్లమిగాఁ బల్కు మాట తెల్ల

నవని శుద్ధాంధ్ర దేశ్యంబు అనఁగఁ జూడును.'

1-106

ఇది శుద్ధాంధ్రమునకు అక్కరవి నిర్వచనము. ఈ నాలుగు విభాగములలో గాక అచ్చ తెనుగును అప్పకవి విడిగా నిట్లు చెప్పినాడు.

'నెలకొను సంస్కృత తత్పమ

ములు దొరలక తల్లి దేశ్యముల మూటను సం

ధిలి భేదలాంధ్రములు నా

సంయఁ గృతుల నచ్చ తెనుగు అంధ్ర తెలుగునన్'

1-110

సులభముగా చెప్పినచో 'సంస్కృత సమేకరం ఐయిన యా భాష యద్య యసంబడు' (ఆధ్విక-1 వ సూ.) అనిన సూరి మాత్రము రూపొందును. దిన్నయ సూరి కూడా అదృ తెనుగును భాషా విభాగములలో చేర్చలేదు.*¹ దింతామణి మాత్రము సనుసరించి బాల వ్యాకర్త భాషా విభాగములను తత్వము, తదృవ, దేశ్య, గ్రామ్యము లొనర్చినాడు. ఇచ్చట గమనింపవలసిన అంశము - అదృ తెనుగులను కుద్ధాండ్రము లని గాక శేవలాండ్రము లని అప్పకవి యనుటలో శేవలాండ్రములకు, కుద్ధాండ్రములకు భేదము నెంచినట్లు కన్పించును.

భాషా విభాగములలో శేతన సంప్రదాయము కూడ ఒకటి యున్నట్లు కన్పించును. ఈయన అదృ తెనుగుతో కలిపి భాషను ఐదు రకములుగా విభజించినాడు.

'తత్వములు నాగ, తదృవం ఐన, నదృ
తెనుగు నాగ, మణియు దేశ్య మనగ,
గ్రామ్య భాష నాగఁ గల వైదు తెనుగులు...'

-10

శేతన సనుసరించి విన్నకోట పెద్దన, కూచిమంచి రిమ్మకవి మొదలైన వారు అదృ తెనుగును కూడ చెప్పిరి. కాని దేశ్యమునకు అదృ తెనుగునకు భేద మును చెప్పలేక పోయినారు. వారు అదృ తెనుగులుగా, దేశ్యములుగా ఉదాహరించిన పదములలో పలుకొట్ట వ్యత్యాసము చున్నవి. మొత్తము మీద పరిశీలించినచో కావ్యమునంగు ఉపయోగింప బడునట్టి - నిత్య వ్యవహారమున అంతగా లేనట్టి దేశ్య పదములు అదృ తెనుగులుగా భావించఁగొనఁగట్లు కన్పించును.

ఈ సందర్భమున అప్పకవి చెప్పిన 'తెనుగు మఱుగులు', 'ప్రిఁతెనుగు' అనునవి కూడ గమనింప చొగినవి. అప్పకవి యిచ్చిన ఉదాహరణములను బట్టి సంస్కృత సమస్త పదములను అర్థమైన దేశ్య పదముల సమాసములు 'తెనుగు మఱుగు'లని చెప్పవచ్చును. "అట్టి మేథుల కుదయించి నట్టి తనయ" అనుదానికి "కదలి మొలనూలి దేడియ గనిన చదుచు." (అప్ప - 1-112) అనినచో అది 'తెనుగు మఱుగు'. నిత్య వ్యవహారమున కదలి మొదలైన పదము లుండవచ్చు నేమో కాని ఈ విధమైన సమాసరణ ముండదు. శేతనాదుల దృష్టితో చూచిన నిది 'అదృ తెనుగు'కావచ్చును.

లాక్షణికుల మతములో అచ్చతెనుగు స్వరూపము స్పష్టాస్పష్టముగ నున్నను³ కవుల విషయమున మాత్రము అస్పష్టత లేదు. కాని ఒకటి నిజమనిపించును. అచ్చతెనుగు కావ్యము వ్రాయుట అనునది ఒక విశేషముగా వారు గ్రహించినా రనగా, అచ్చతెనుగు సాధారణ వ్యవహారమునకు నిష్పమును, దూర మైరియు అనుట స్పష్టము.

అచ్చ తెనుగు రచనను ఒక ప్రత్యేక ప్రక్రియగా భావించిన ఈ కవులు అచ్చకవి చెప్పిన పద్యతిలో సంస్కృతన మేతరమైన భాష నంతటిని అచ్చ తెనుగుగా స్వీకరించిరి. చిన్నయసూరి 'ఋ, ఋ, ౠ, ౡ, ః, ణ, థ, త, థ, ప, మ, ఝ, ఞ, ట, డ, ఢ, ణ, త, ణ, సంస్కృత సమంతులంగూడి తెనుగున వ్యవహరింపబడు' - (సంక్షా-4) అనెను. ఈ విధముగా ఈ అక్షరములు అచ్చ తెనుగులో నుండవు. మిగిలినవానితోనే అచ్చతెనుగు రచన సాగును.

ఉద్ఘాంధ్రము అనునది అచ్చ తెనుగునకు సంస్కృతీకరణము. అద్భాంధ్రము అని కూడ వ్యవహారములో కన్పించును. ఈ విధమైన అచ్చ తెనుగులో ఒక పద్యము వ్రాయుటయే విశేషముగా భావించిన కాల మున్నట్లున్నది. ఇందు కుదాచారణముగా నాదన సోమవాళుడు - తత్పము, తదృప, దేశ్య మయమైన తెనుగు కావ్యములో అచ్చ తెనుగు పద్యములను దమత్కారావహముగా తన ఉత్తర హరివంశమునందు ఉపయోగించినాడు. ఆ పద్యము లివి :

'ఏనిక తోలు పచ్చకము...' 2-171

'రాలు లాలు మెలుగుల...' 2-172

సోమవాళుని కన్న ముందు ఇట్టి పద్య రచనము లేదనుటకు పీలు లేదు. పొల్కురికి సోమవాళుడు 'వృషాధిప కతకము'లో ఇట్టి పద్యము నొక దానిని రచించినాడు. అది 'ఐలు పొడు తోలు సీరయును ...' ఇత్యాది. అయిన ఇచ్చట గమనించ తగినది ఈ పద్యముతోని భాష సంస్కృత సమేతరమైతి. కావున ఇది అచ్చ తెనుగు. సోమవాళుడు మాత్రము దీనిని 'దాను తెనుంగు' అని పద్యములో చెప్పినాడు.

రచనా విశేష స్వరూపము

అచ్చ తెనుగువను జాను తెనుగు పర్యాయ పదమా ? 'జాను' అనగా అందమైన దని యర్థము. అర్థ భేదమును బట్టి అచ్చ తెనుగు, జాను తెనుగు పర్యాయపదము లగుటకు ఏలు లేదు. జాను తెను గనగా చాని స్వరూప మేమి? అనునది ఇప్పటికిని చర్చనీయాంశముగా నున్నట్లే కన్పించుచున్నది.* అది యేమైనను పద్యములోని బాషా స్వరూపమును బట్టి అచ్చ తెనుగు పద్యమును మొదటిసారిగా ప్రయోగించిన కవి పాలకురికి సోమనాథుడు.

ప్రయోగాత్మకముగా రచింపబడిన ఈ పద్యములే కావ్య మంతయు అచ్చ తెనుగున రచించినదో మరింత చమత్కారముగా నుండు నన్న భావనకు ప్రేరణ కలిగించి యుండును. గోంకొంగను పరిపాలించిన ఖళుద్దాహుల పరిపాలనమున ఈ ప్రేరణయు కలిపి సమగ్రమైన అచ్చ తెనుగు కావ్యము అవిర్భవించినది. విభాషియులు, విదర్శియులునైన మహమ్మదీయుల బోధలలో ఈ విధమైన ఒక ప్రత్యేక ప్రక్రియా రూపము అవిష్కృత మగుట తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో ఒక అనన్త కరమైన విషయము.

ఇస్లామీం ఖళుద్దా ఆస్థానములోని పొన్నికంటి తెంగన 'యయాతి చరిత్రము', మరింగంటి సింగరాచార్యుల 'భద్రాంధ్రనిరోష్ఠ్య సీతా రత్నావళి' ర్థ ప్రక్రియను అరంభించిన అగ్ర కావ్యములు. సింగరాచార్యులు భద్రాంధ్రముతో పాటు నిరోష్ఠ్యముగ రూర కావ్యమును రచించి మరింత లాభ్యమును కల్గించినాడు. వీరి ననుసరించి అనంతర కాలమున అనేక కావ్యములు వచ్చినవి. వీటిలో నిరోష్ఠ్యత్వమే గాక, నిర్గద్య, నిరూప్య, ద్వ్యర్థి గావ్యములు చూగ రచించి ఆ యా కవులు తమ భాషాశక్తిని ప్రకటించినారు.*

అచ్చ తెనుగు కావ్యములను రచించుటలో 'పూరి' తెలగల వద్దనుం ననుసరించి నట్లు కన్పించును. అవి :

1. కావ్యములలో వ్యర్థి సగరాదుల వాచుములు పుష్కలములై పదవి జాటిని మాత్రము యథాతథముగ స్వీకరించినారు.

ఉదా :- రాముడు, దుర్యోధనుడు, అంబావ్య, హస్తీ, గంగ, కుముద.

2. వ్యర్థుల వాచుములను రూర అచ్చతెనుగు లోనికి పూర్వము.

ఉదా :- అరానంధుడు = గర్జి పీఠి గొర, శివుడు = ముక్కముడు.

తెలగన, సింగరాచార్యులు మొదటి పద్ధతి ననుసరించినారు. వ్యక్తి, స్థల వాచములను కూడా అచ్చతెనుగుగా మార్చినచో కావ్య పాతకుల కిబ్బందిగా నుండును. ఇవి వీరి కావ్యములందు లొంగినవి. తెండవ పద్ధతి కావ్యములలో ఈ క్లిష్టత పెరిగినది.

'దీశల అను లెల్లఁ బొగడఁగ దశరథ నందన చరిత్ర'ను రచించి నిరోష్ఠ్య కావ్య రచనకు, శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్యముగా సీతారామమును రచించి ఈ విధమైన రచనకు సింగరాచార్యు లాద్యుడైనాడు. ఈ వంశమున మరికొంత కాలమునకు వేంకట నరసింహాచార్యు లను కవి 'దిలువ పడగ తేని చరిత్రము'ను రచించి నాడు.

ఈ గ్రంథముల విశేషములు 'కావ్య ప్రబంధ సాహితీలో' వివరింప బడినవి.

సూచికలు :

1. కాల వ్యాకరణమునందు సంజ్ఞా పరిచ్ఛేదమున 19-22 సూత్రములు.
2. దీనికి సంబంధించిన విపుల చర్చ 'లక్షణ సార సంగ్రహము' పీఠిక (సమీక్షణము) యందు గలదు. పుటలు 12-13.
3. 'జాను తెనుఁగు' అను గ్రంథమున ఈ విషయము కలదు.
4. 'శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా కల్యాణము' పీఠికలో ఈ పద్ధతికి చెందిన గ్రంథములను గూర్చి తెల్పబడినది.

ఆంధ్ర కావ్య సాహిత్య

1

ప్రబంధములు

1. శ్రీరంగనాథ విలాసము :

మఱిగంటి కవులయందు (ఇప్పటి వరకు) సింగరాధార్యులే ప్రథములని భావించు ఆంధ్ర సాహితీ చరిత్ర కాదుల యభిప్రాయము సరి గాదని 'శ్రీరంగనాథ విలాసము' వలన తెలియుచున్నది.

సింగరాధార్యుల అగ్రజాతిలో నొకరైన జగన్నాథాధార్యులు ఆరాధ్యనముల పరిమితిగా నీ ప్రబంధమును రచించి శ్రీరంగ నాథుర స్వామి కంఠికమొనర్చెను. పేరును బట్టియే యిది శ్రీరంగ నాథుగ శీత్ర హంపా మానివర్జన రచన యని గ్రహింపవచ్చును.

'హరిహర బ్రహ్మ రుద్రాదు లభినుతంప

కరుణ యందుక నుభవం గాని వేయి

మంద చిత్తంద నైన నా మొ(క)కటి తైల

కహహ! యోగిండుటలు ఖిద్య మయ్యె నిపుడు'.

(1. III)

ఆని దీనిని తన ప్రథమ కృతిగా జగన్నాథాధార్యులు తెల్పినాడు. కవి యాగ్రంథ రచన మొనర్చుటకు గల కారణముల నిట్లాహింప వలెన్నుచి. శ్రీరంగము సాక్షాత్కరింపజేయు, సైద్ధ శీత్రము. శ్రీ వైష్ణవ వరమ ప్రాప్తమగు దివ్య సన్నిధి. శ్రీమద్రామానుజులవారు ఇతటి భామిగర కీపురము ముదియి అందరకును మంత్రోపదేశ మొనర్చి ముక్తును గాచించినారు.

సంస్కృత గరుడ పురాణమున శ్రీరంగ మహాత్మ్యము 100 అధ్యాయములలోను, బ్రహ్మాండ పురాణమున 9 అధ్యాయములలోను గలదు. ఇది శతాధ్యాయ సంహిత. శత సంహిత యని దీనిని నామాంతరము.

పింగళి సూరన గారుడ సంహితను తెనిగించివాడు. (కళా. 1-14)

సింగరాచార్యులు 'శత సంహితను తెన్ను చేసి'నట్లు తెల్పును. (సీతా-1-14)

'ఆమ్నాయ చమత్కార సారము సనాతన గారుడ సంహితా శతాధ్యాయ తెనుంగు జేయ' అని కట్టా వరదరాజు తన శ్రీరంగ మహాత్మ్యము నందు వివరించివాడు. భైరవ కవి, మరి కొందరు శ్రీరంగ మహాత్మ్యముల రచించిరి *1 ఇంతటి పవిత్రము, ప్రఖ్యాత మైర యీ కథను జగన్నాథాచార్య కవ ప్రబంధీకరించివాడు.

సింగరాచార్యులు శత సంహితను తెన్ను చేసితి నన్నాడు కదా! సోదర ద్వయమున ఎవరి ప్రభావము ఎవరిపై గందో? ఇరువురును ఏక కథా విషయమే ప్రబంధీకరించివారు.

శ్రీరంగ నాథ విలాస మందలి ఆశ్వాసాంత గద్య యిట్లున్నది :

'ఇది శ్రీమ త్ప్రసన్న కర్పరగిరి స్వసింహ కరుణా కటాక్ష వీరా సంఘ సరస రచిత్ర విద్యా పయః పయో నిధాన స్వప త్రయ సింహాసన, విద్యస్మణి జగీయమాన, శతావధాన శత తేవిసి పార్యభౌమ నిరుద భూషణ, జగజ్జన మనో రంజన సంభాషణ, మౌద్గల్య గోత్ర పవిత్ర మరింగంటి వేంగళాచార్య పుత్ర, వినయలక్ష్మీ సనాథ, జగన్నాథ గురు ప్రణీతం లైన శ్రీరంగనాథ విలాసం లను లవో ప్రబంధంలునందు వఖ్యాన్యసంలు సర్వంలును' *2

2. దశరథ రాజనందన చరిత్ర :

శ్రీమద్రామ కథను వారద మహర్షి ద్వారా వాల్మీకి తెలిసికొని దానిని శ్రీరాముని దీప్యమంగళ చరిత్రముగా, శ్రీమద్రామాయణముగ రచించెను.

వాల్మీకి మహర్షి రచన ప్రపంచమందలి ప్రతి భాషలోనిది అనువదించబడినది. అక్షర శ్లాసము గం ప్రతివారిచే భేదము లేని భక్తితో పఠించ బడుచున్న రామాయణము సకల జన ప్రీతి పాత్రమైనది.

లోకిన తీవ్రతయు చేత బాహ్యము చెందిన మనస్సు బాహ్య రసానందము వలన పరిశుద్ధమై సంస్కారవంత మగును. కావుననే సర్వ రస నిలయము, వేదోపబృంహితము అగు రామానుజ బాహ్యము భక్తికి, జాతి సంస్కారమునకు ఉపాదేయముగా నిర్మిసది.

ఇక, తెనుగు వారికి శ్రీరాము దర్శనము చైతన్యము, సీతమ్మ కల్లిగను, శ్రీరాముడు కంద్రీగను వీరి హృదయములలో నిర్మియుండును. అందుచే శ్రీరామాయము లేని పల్లె పట్టు లయదు. జనులయందు రామ నామము ఐహు బ్యాప్తము. లరదేత వైరుంత ముప్పినను, అరళం ముల్లు గ్రుచ్చుకొనినను తెనుగు వారి కొన నాటకమై శ్రీరామ నామమే అందవిండుట సర్వ సాధారణము.

సాహితీ పరముగా ఇతర భాషల విషయ మటుండ సంస్కృతాండ్ర భాషా దురంధదులైన ఆండ్ర మహాకవుల చేతిలో శ్రీరామ కథ అనేక ప్రక్రియలలో వృద్ధి చెందినది.*³

తెనుగు సాహిత్యమున చిత్ర కవితా పద్ధతికి చెందిన 'నిరోష్ఠ్యము' నందు ప్రప్రథమ కృతి నిర్మాణ మొనర్చి రామరథము చెప్పిన ఘనక 'శత ఘంటావధాన' సింగరాచార్యులచే దక్కినది.

ఈయన ఐహు విద గ్రంథ నిర్మాత. వానియందు మూడు రచనలు మాత్రమే నేటికి లభించినవి. అవి : దశరథ రాజ సందన చరిత్ర, కుష్ఠాండ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా కల్యాణము, తారక బ్రహ్మ రామ శతకము. వీనియందు శతకము అముద్రితము.

దశరథ రాజ సందన చరిత్ర (నిరోష్ఠ్య కృతి) మొత్తము 6 అశ్వాసములు. ఇదిగి గద్య పద్యములలో నున్న యీ గ్రంథము నేటికి మూడు పర్యాయములు ముద్రితమై*⁴ ప్రచారమున గంగు.

సింగరాచార్యుల వరకు తెనుగున నిరోష్ఠ్య గ్రంథ రచన లేదు కాని అచ్చులచ్చుట కొన్ని నిరోష్ఠ్య పద్యము లున్నవి. సంస్కృతమున శౌరల్య ముల్లన నిరోష్ఠ్య రామానుజమును రచించినట్లు వివిధిగి, సింగరాచార్యు లీ విషయమును —

'మమ రామాయణము నిర్మిరోష్ఠ్యముగ వింపుల్ మీఱి శాకల్య ము
ల్లస దా సంస్కృత భాష చేసె నన నాలాగున్ చెవుల్ నిండగా
వినుటే గాని, దరిత్రితో నిజముగా పీడింపలే దట్టి యే

దెనుగుంతెగుద భూమిపై కవి జనాధ్యక్షుల్ ప్రశంసింపఁగన్' (1-82)

అని తెల్పెను. వీరున రాఘవ పాండవీయము వలెనే మల్లన రామాయణము లాం
గర్యమున దాగియున్నది.

కవి యిష్టమైన మైన కర్పరాదల స్వామి స్వప్నమున గప్పడి నిరోష్ఠ్య
గ్రంథరచన మొనర్చు మని ఆదేశింపగా తాను దీనిని రచించుచున్నా నని ఇట్లు
తెల్పుకొనెను:

'సముదీర్ఘ స్థితి వేంకటేశ్వరుఁడు నా స్వప్నంబునన్ బోధకా
బ్దములన్ మాణవ శాకృతి న్నిలిచి, 'వల్సా! యాండ్ర భాషా నిరో
ష్ఠ్య మహా శావ్య మొనర్చుమీ! యనిన సత్యారూఢి మేల్కొంచి మో
దమునం తెప్పిలి భూమిపై కవి జనాధ్యక్షుల్ ప్రశంసింపఁగన్' (1-81)

'దశరథ రాజ సందన చరిత్ర' కథా భాగమునందు మాత్రమే నిరోష్ఠ్య
నియమము పాటించి అడిగెడి.

బాల్మీకి రామాయణము, అధ్యాత్మ రామాయణముల అనువాదమైన దీని
యందలి కథా ప్రణాళిక ఇట్లు గలదు :

ప్రథమాశ్వాసము :

సంస్కృత బాలకాండలోని 29 వ సర్గ వరకును గల విషయముతో ముగి
యును, దశరథుని పుత్రకామేష్టి, దాశరథుల జననము, విశ్వామిత్రాగమనము,
ముని వెంక రాను లక్ష్మణుల వయనము, బాలకా హననము.

ద్వితీయాశ్వాసము :

బాలకాండలోని 32 వ సర్గనుండి అరంభము (119వ పద్యము వరకు),
120-1౯8 పద్యములలో ఆర్యోధ్యాకాండము పూ ర్తియైనది. జనకుని యాగము,
విశ్వామిత్రుడు గంగానదిని గూర్చి ముష్ణావ్రణముల గూర్చి రామ లక్ష్మణులకు
తెల్పుట, అహల్యా శాప విమోచనము, శివధను ర్పంగము, సీతా కల్యాణము,

వరకు రామ గర్వ భంగము, కైర వరములు, శ్రీరాముని అరణ్యవాసము., భరతుడు రాముని వద్దకు వచ్చుట.

తృతీయాశ్వాసము :

అరణ్యకాండ కథతో ప్రారంభము. 133 వ పద్యమునుండి కిష్కింధకాండ మొదలైనది. కూర్మణులు కర్ణ వానికాచ్చేదనము, అర దూషణ వధ, మారీచ వధ, రావణుడు సీత సవహరించుట, సీతకై రామ లక్ష్మణులు లవ్యేషించుట. జటాయు సందర్శనము, హనుమ తృప్తిపూరిత మైత్రి, వారి వధ, సీతాన్వేషణమునకు హనుమంతుని ప్రయాణము, వివిధ దిక్కులకు కపి సైన్యము వెడలుట లంకతో సీతను చూచినదృశ్యము, లంకా దహనము జరిపినట్లు వాయునూతి రామునకు తెల్పుట, రావణాసురుని ఆలోచన, మంత్రుల హిత బోధ.

చతుర్థాశ్వాసము :

సుందర కాండ 133-144 పద్యములలోను, 145-154 పద్యములలో యుద్ధకాండ విషయమును గలవు. రావణునకు విభీషణుని హిత బోధ. విభీషణుడు రాముని శరణు జొచ్చుట, సముద్ర అంధనము, రామునికి రాక్షస వీరులతో సమరము, కొందరి మరణము, రావణునితో యుద్ధము.

పంచమాశ్వాసము :

యుద్ధమున తుంభకర్ణుని మరణము, లక్ష్మణ మూర్ఛ, రావణుని ద్వితీయ సమరము, అగస్త్యుడు రామునకు దివ్యాస్త్రముల నిచ్చి అదిత్య హృదయము నుపదేశించుట, రావణ మరణము, విభీషణ పట్టాభిషేకము, రాముడు సీతా యుక్తుడై బ్రహ్మచారి అమెను దండకము చూపుడు అయోధ్యా నగరము చేరి పట్టాభిషిక్తు డగుట.

అది దీని యందట ముఖ్య విషయములు.

దశరథ రాజ పంచన చరిత్ర యందలి పద్య శైలి, పర్వనలు సముచిత ముగా నున్నవి. వానిలో జనక రాజుదాని పద్యన :

‘దని యగ్రస్థలిఁ గాంచె సంత జనక జ్యోతిర్త రాధాని దాఁ
గవళాలంకృత చిత్ర రాజి నదనాగ్ర స్థాన సంధాన శే
తన చేరాంచల నిర్గళానల శిఖాత్వం లాహలాకాశ ర
త్న నిశా వాయు వాత దేశ చదివె ధారాధరాళిం దగవ!’

పర్వా పర్వన :

'సీతకా ద్విష్ణు విగంత శాఖి యులు విష్ణుజాహలాంగాళియై
హరి నాగేంద్ర కరాతి చంద శర భారాశ్లేష శేషాహి శే
ఖర గంధస్థలియై ఘనాఘన తటి ద్దరారిలేక స్థితిన్
ధర యొల్లం జడి వింద సాగె జన చింతా కారణ స్థానియై.' 8-108

యుద్ధ పర్వన :

'కట భరణాభరాధర సఖ స్తన కీకన కర్ణ వాసిరా
నిటల కరాశ్య దంత కచ నేత్ర కటిర గళాశ్య అంఘిరా
చ్చుల లసిధారలన్ శీతిల శాఖిచే దెగి జన్మధాద్రి సం
తటః గలయంగ దైత్య రట దైత్య హరీశిరలేక చర్యున్' 4-98

ఈ విధమైన పర్వనలు మరి కొన్ని గలవు.

అనుకరణము :

'సీతగా దిది దైత్య శేఖర! నీ శేం
సల్లిన యట్టి నీలాహి గాని
సీతగా దిది దైత్య శేఖర! నీ నెత్తి
కట్టె జాతిన యట్టి యశని గాని...
యైన వాగాభ లాలించి యతని గృహిణి
నతని కిచ్చిన గాదె నీయంగ రక్ష!' 4-16

అను పద్యము 'భాస్కర రామాయణము' లోని 'నీ కంకార్పిత కాల
పాశము' అను పద్యానుకరణ. దశరథ రాజ సందన చరిత్ర 1 వ ఆ. 65-76
పద్యములు 'శిథిలమై బోవుటచే తిరుగ వ్రాయఁబడియె'నని ప్రథమ ముద్రణ
పరిష్కరణలు చెప్పిరి ఇదివలె నాకు లభించిన తాళపత్ర గ్రంథములో వాని
స్థానమున మంచి పద్యము లున్నవి.

అట్టి వాని కొక యుదాహరణ:

'సురలను దోడుకొంచు నరినూచునుఁడై తనరాకు నిందిరా
దరుఁడు చెలంగు సీరనిది తటుఁగి శేగి నుతించు ముందఁగా
నెఱిగి నరోజ లోచనుఁడు నీ మర లుండిన చెంత వేగు పెం
చి రహిని నిల్చినన్ నతిని వేసిరి నిర్లభు లెల్ల సంతటన్!' 1-84

దీనియందు ఓవ్యవర్ణములు (బోల్డ్ టైపులో సూచితములు) ంధిముగా నున్నవి. పరిష్కరణ 'ప' వర్గాక్షరముల మాత్రమే నిరోవ్యములుగా గలంది ంధుల 'తిరుగ వ్రాయబడిన' పద్యము లిట్లున్నవి.

దీనికి లాటారు పుస్తకములో గల పద్యము- ఇదే సందర్భము:

రాకా శకాంక నీరంధ్ర చంద్రిక తల్లఁ
గలయ నేకాకృతి గాంచె ననఁగ
నాశిక గేహిని నాత దేహ వ్వాయ
నకలాళ లందంద పొగె ననఁగ
త్రిదళ సంగతి యెడతగనీత సంతాన
నగ రాతి యంతట నాది రనఁగ
హార హీర వృట లర్థి దిన్నెలఁ జేసి
జగతికి సరిగాఁగఁ జూచి రనఁగ
కానఁగ నై న నా తెల్ల కడలి తెంత
నందితాప్లోద నియతి రాయంత దిగ్గి
యష్ట దిగ్రాజ శీర్తన లతిశయిల్లి
సృష్టి రక్షణ కర్త నా నిలిచె సంత'

ఇట్లే మరికొన్ని పద్యములకు లాళవత్ర గ్రంథమున పారాంతరము లున్నవి.

సింగరాచార్యుల తరువాత ఈ ప్రక్రియ యందు మరికొన్ని నియమము లతో గ్రంథములు పద్దినవి.

ఒకరు వేసిన మార్గముపై పయనించుట సులభము. కాని ప్రథమముగా మార్గ నిర్మాణము చేయుటయే శ్రమతో కూడినట్టి పని. తర్వాత ఆ బాటలో ఎన్నో మార్పులు తేవచ్చును. సగిషీలు చెక్కవచ్చును.

నిరోవ్య రచనకు దారి వేసిన శిల్పి సింగరాచార్యులు.

3. శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతా కల్యాణము :

నిరోష్ఠ్య గ్రంథ రచనమే సాహస కార్యము. దానికి తోడు అచ్చ తెనుగు నిరోష్ఠ్యము. ఇట్టి నియమ పూర్వక రచన కవికి కత్తి మీది సాము వంటిది.

సింగరాదాద్యుల యీ కృతి 3 ఆశ్వాసములు, 801 గద్య పద్యములు గలిగి, రామ కథ సంక్షేపముగా చెప్పబడి నట్టిది.

ఇప్పటి కీది రెండు పర్యాయములు ముద్రితమై ఖ్యాతిలో నున్నది.

తన గ్రంథ రచనను గూర్చి కవి—

'చెప్పరానట్టి కావ్యములు తెప్పఁ జూసి
వాడ నుద్ధత గతి చేత నడచి నడవ
ములు విచారింపజే యర్థవముల దాటఁ
జేరు సాహసి దోడ్తు కొంచెము అనునె'

'తొలుకది నుకవులు పునుల్లె
యిల వంధ్ర నిరోష్ఠ్య కావ్య మేలా చేయం
దలఁదలొకొ వాఁ బ్రసిద్ధముఁ
గలుగఁగ నొనరించు కొఱకు గావలె నరయన్' (1-84, 85)

అని - అచ్చ తెనుగు నిరోష్ఠ్యమున తనదే ప్రథమ కృతి అనియు, అప్పటి వర తెన్నును అట్టి రచన మొనర్చకపోవుటవలన సాహసింబి లాను అ కని చేయుచున్నా ననియు తెల్పినాడు.

'ఇల కవిలా ప్రయాస మగు నెన్నికమై యుభయార్థ కావ్యముల్
గల విత్త కల్ల విన్నయది గర్జిక ముందర గల్గి నేర్చునొ
దెలుగు నిరోష్ఠ్యపుం గృతి యిదే మఱి తక్కుఁగ నిప్పుటందులన్
గలుగడు వింట లేదె యింక కాంగల జాడల వెన్న నేటికిన్' (1-86)

అనెను. అప్పటికి ప్రచారమైన ఉభయార్థ కావ్యములు (రామస పాండ వీయ, హరిశ్చంద్ర నలో పాత్యూనములు) కలవు. అచ్చతెనుగున నిరోష్ఠ్యము నందు కవి ప్రథమ రచన యని తెల్పినాడు.

దశరథ రాజు నందన చరిత్ర యందు తెల్పని నిరోష్ఠ్య నియమము దీని యందు (1-37, 38) తెల్పబడినది.

(‘పద్మాంధ్ర నిరోష్ఠ్యము’న వీనిని గూర్చి గండు)

కవి దీని నచ్చ తెనుగున రచించినను కొన్ని పేళ్ళను మాత్రము ‘తెలియ కొలకై’ ‘సురభాషం నిలిపితి’ నన్నాడు (1-39). అందు వలననే - గ్రంథమున ‘దశరథ, గాధేయర్షి, ఋష్యశృంగ, అహల్య, తాటక, జనక-జిత్వాది 80 సంస్కృత పదములు గలవు.

సింగరాచార్యుల వరకు తెనుగున శ్రీరామాయణములు వచ్చినవి. ప్రబంధ ములును ప్రధారమున గలవు. వానిని పరిశీలించి కనబడెన ప్రత్యేక రీతిని కథా కథనపే ముఖ్యముగ భావించి, నియమ యుక్త రచనగా శ్రీరామకథ నిట్లు సంక్షేపించెను:

ప్రథమాశ్వాసము : సౌతేత నగరి, దశరథవర్ధన, వారదుని యాజ్ఞచే ఋష్య శృంగర్షిని రప్పించి శాంత నిచ్చి వివాహము చేసి, దశరథుడు సుతేష్ఠి నొనర్చుట.

ద్వితీయాశ్వాసము : పిష్టువు వర్ధన, దేవతలు రావణుడు శృర్యల గూర్చి విష్ణుమూర్తికి విన్నవించుట, శ్రీరామాదుల జననము, వీరు పెద్దవారి విశ్వామిత్రుని వెంట జానల కేగి, అహల్య శాప విమోచనము, తాటకా హాసము నొనర్చిరి.

తృతీయాశ్వాసము : సీతా స్వయంవరము, రాయుడు సీతను గ్రహించి మరలి వచ్చుచుండగా పరశురామ గర్వ భంగము, శ్రీరామ వనవాసము, సీతావహరణ, రావణ వధ. సీతాయుక్తుడై రాముడు సౌతేతమును చేరుట.

కథ యంతయు మిక్కిలి సంక్షేపము చేయబడినను, ప్రజల యందు బ్యాప్తమై యున్న ఋష్యశృంగ కథ, అహల్య వక్షాంతములను అధికముగా వర్ణించి సాంపిదాకముల తెల్పినాడు.

ముఖ్యకథ లైన వనవాసము, సీతావహరణము, రామ రావణ యుద్ధము, శ్రీరామ పట్టాభిషేకము ఒకటి రెండు పద్యములలో చెప్పబడెను. మరి కొన్ని నన్ని పేజీలు పదముల ద్వారానే తెల్పబడినవి. ఉదా :- ‘కూర్చబాగు’ వృద్ధాంత మును ‘అక్కెన కాన్తి’, శబరీ ప్రసక్తిని ‘చెంచెక’ అనుట.

కవితా శైలి :

ఋగ్వేదాంగము వేళ్ళం హావ భావ విరాసములను పశుదైవ తరువాత ఇట్లున్నాడు:

'తెలియక తెన్న నందె తలి తీర్చుగ నేజక ఆకలాన నా
కలి యుడిగించనేజ తెద గాడిన కాకం నాలి జాలిదే
నిలిదిన దారి నిల్చి గననేజక నల్కత లింత లేక తెం
దలఁ దిరుగాక పొగె జడదారియగా తెసరేగి తిందఁగన్' 1-105

తీనియందు మునుకుమారుని చింత చిత్రింప బడినది. అహల్య కావ విముక్తయై రాము నెదుట లిద్దినప్పు డిట్లు గలదు :

'జగి చన్ద్రుసియోడ, తిజయిన లేచెక్కిళ్ళ భక్తి న్నిగ
న్నిగ లీనంగ, కదాని కంటి సిరి తాల్పిండంగ, కై చిన్నియల్
తెగల్చి నల్లర లాని చక్కఁగ చిరిల్చెయ, న్నెరా సిగ్గెదం
దగులన్ రానెలఁ జరి బాళ్ళకడ తెంతన్ పొగిలి న్నాతి దాన్' 2-48

సింగరాధార్యు లీ కావ్యమును 'అనేక మహాకవి బాహ్యయోగతా రావహ మైన' (1-21) దిగా భావించి, 'సరసులు మెచ్చ తెప్పెదను నక్కవి శబ్ద పటుత్వ వైఖరి' (1-104) నని తెల్పినాడు.

సంస్కృతాంధ్రముల యందు రామకథను చెప్పిన కవులలో కొందరు తీనిని భక్తికి స్వీకరింపగా, మరి కొందరు శబ్ద పమత్కార చిత్రకవితా రచనకు ఎన్నుకొనిరి.

సింగరాధార్యులు 'సీతా పల్కాణము'ను భక్తితో పాటు చిత్ర కవితా యుత మొనర్చినాడు.

4. జనకను తాభ్యుదయము :

అహం గ్రంథ నిర్మాత యైన వెంకట నరసింహాధార్యులు (ద్వితీయ) 'జనకను తాభ్యుదయ' * మను పేర 6 అశ్వాసములు, 2800 గద్య పద్యములలో శ్రీ రామాయణ కథను ప్రబంధీకరించివాడు.

* దీని నుండి 12 వ వెం. వరకు ద్వితీయ వెంకట నరసింహాధార్యుల రచన.

కవికి కన రచనలకు 'అభ్యుదయ' పదాంకితముగా నామకరణము చేయుట యిష్టము. అందుకే 'శ్రీ రామాను జాభ్యుదయము', 'శ్రీ సృకంఠీర వాభ్యుదయము' అని నట్లుగనే దీనిని 'జనకసు తాభ్యుదయ' మనెను.

ఈ గ్రంథమును కవి తన పదమూడవ యేట రచించినట్లు 'బడైదు మూడును హయసంబుల లోన జనకరాయని చిత్త చరిత మొకటి.' అని 'చిటుప పదగణేని ప్రేరణము'న తెల్పినాడు.

'అఖిల రామాయ దార్థము లన్ని యేక
కృతిని ఒనగూడు నట్లుగా కృతి రచింతు
నకం సత్కవి దేశికుల్ స్వాంతమందు
నెగు రెన్నక మమియింపుఁ డెఱవి కృపను'. 1-7

తన యీ రచనలో అఖిల రామాయణ విషయములును ఒక చోట జేర్చి చెప్పబడినవి. దీని యందలి మరొక ముఖ్య విషయము: శ్రీ రామ జననమునుండి రామాయణమున జరిగిన ప్రధాన సన్నివేశముల సంవత్సర, మాస, తిథుల తెల్పుట. 'జనకసు తాభ్యుదయ' రచనకు రామాయణములతో పాటు రామ కథ గల పురాణములు కూడ కవి పరిశోధించి నట్లు —

'వర వాల్మీకి వర్ణింప వామక కుక బ్రహ్మాండ వారాహ భా
స్కర యథ్యాత్మ సృసింహ వారద యగన్త్య స్కంద పాత్వీక శ్రీ
హరి పక్షోత్తర తార్ద్య తార శశి యాష్టేయాది పౌరాణముల్
పరిశోధించి రచింతు రామ కథ నే ప్రఖ్యాతిగా నిర్దరన్!' 1-19

అను పద్యమున తెల్పుకొనెను. వీని నిన్నింటిని పరిశోధించి శ్రీ రామ కథను చెప్పుచుండు గల కవి యుద్దేశ్యము—

'మహిజకు రామవేంద్రులకు మానుష లీలలు చెందకుండనే
విహితములైన శాస్త్రముల వేమలు జూరియు సమ్మతంబుగా
సహితుల తోటి వాదులకునై యటు భక్తిని చెప్పరేడు వి
మృహి గల యార్థ శేఖరులు మానస మందుక మెచ్చ చెప్పెదన్!' 1-20

అను పద్యము వలన వ్యక్త మగుచున్నది.

రామ కథను కవి యిట్లు చెప్పుట విశిష్టాద్యై కావ్యమానము, 'దీర్ఘ శరణా గతి' తత్త్వమే ముఖ్య కారణము లైనను రచనా ప్రణాళిక మాత్రము వింతగా గలదు. తెనుగున ఇట్లు సర్వ విషయ సమాహారముగా శ్రీ రామ చరితమును చెప్పిన వారు అరుదు.

సింగరాధార్యుల తారక బ్రహ్మ రామ శతకమున ప్రతి పద్యమునకు ముందు అనేకము లైన రామాయణ పురాణ విషయములు, వేద విషయములు ఉదాహరింపబడి, వానికి సమన్వయ రూపముగా రామ కథా కథనము చేయబడినది. అట్టి గద్య పద్యాత్మక విశేష రామ కథా శతకమును చూచి జనకగు తాభ్యుదయము వ్రాయ బడినది.

శతకమునందు "ఇక్కడ నుండి రామాయణ వట్కాండ కథలు కోధించి సీతా రాములకు మానుష లీలలు వట్టకుండా శాస్త్ర సమ్మతముగా తక్కి వాదాన చెప్పుట కాకుండా పెద్దల మనస్సులకు వచ్చేటట్టుగా చెప్పివారం... కొన్ని పద్యాలలో పురాణ కథలే అనిది యున్నవి—". 'రామ జన్మ హేతు క్రయమ్', 'వాల్మీకి రామాయణే' అను శీర్షికలను పద్యములు చెప్పబడినవి.

ఈ గ్రంథకర్త శతక పద్ధతిని పూర్తిగా గ్రహించి తన దీక్షితుడు యొగించి యీ ప్రబంధమును రచించి శ్రీ రామాయణ సాహిత్యమునకు ప్రత్యేక కళ చేకూర్చెను.

కవి యనేక గ్రంథముల పరిశీలించి చెప్పిన యీ రామ కథయందు వాల్మీకియము, అధ్యాత్మ రామాయణము ఒక పదునలో గ్రహింపబడలేదు. పురాణ సంబంధ కథలు, ఆ యా ప్రాతల పూర్వ జన్మలు, శాపములు, తనోష్ణములు వివరముగా గలవు.

దీని యన్నిటికిని సాక్షాత్పిష్టమైన శ్రీరామయే కారణ మని కవి భావన. 'జనక సుతాభ్యుదయము'న కొన్ని ప్రసిద్ధ శ్లోకముల కనువాదము ఈ విధముగా గలదు :

'చరితం రఘునాథస్య శత తోటి ప్రవిస్తరమ్' - ఇత్యాది శ్లోకము.

'సతతము రాముని చరితము

షీతిలో ననుదినము నరులు శేషువులందుం

గొరుకక నొక్కొక వర్ణము

మరిఁ దలఁచినఁ బాతకములు మానుట యరుదో'

1-88

శ్రీమద్రామాయణము బాంకాండ (18 వ సర్గ 8 వ, 9 వ శ్లోకములు)
యందు.

'తకక్య ద్వాదశే మాసే చైత్రే నావమిశే తిథౌ ।

నక్షత్రేఽదితి చైత్రే స్తోత్రం సర్వస్థేషు పంచమ॥

గ్రహేషు కర్కశే లగ్నే వాక్యతా విందునా నమా ।

ప్రొద్ధమానే జగన్నాథం సర్వలోక నమస్కృతమ్॥

అని శ్రీరామ జననమును గూర్చి చెప్పబడినది. ఈ విషయమును 'జనక...' కర్త యిట్లు తెనిగించెను:

'మధుమాసంజన్త మేష తుర్థ నవమీ మధ్యాహ్నా కాలంజనన్

విధుఁడున్ గీర్వతి (ముఖ్యులైన) గ్రహముల్ వేదింప తుచ్చ స్థలిన్

ప్రభుకంటై విలసిల్లఁగా నదితి తారన్ సౌమ్య వారంజనన్

మధు విద్వేషగాఁ ధుచ్చవిల్లె నపుడా మార్తాండ వంశాధ్యక్షై' 1-89

ఇదే సందర్భమున 'రంఘా రామాయణము' బాంకాండలో .

'ఉచ్చస్థే గ్రహ పంచశే సురగురౌ సేంచౌ నవమ్యాం తిథౌ...'

ఇత్యాదిగా చెప్పబడిన శ్లోక పూర్వభాగము సైత మీ పద్యమున కొంత అనువదించబడెను.

గుహకు శ్రీరామ చంద్రుని నదిని బాటించుట ముందు ఆ స్వామి పాద ప్రక్షాళన మొనర్చెను. లేనిచో రామ పాద భూతి వలన తన నావ కూడా మానదాకారము బాల్కునని ఆశయ భావన!

అధ్యాత్మ రామాయణమున ఈ విషయము ఇట్లు వర్ణింపబడినది :

‘ఇశయామి తవ పాద వంశజం - నాథ! దారు దృష్వదోః || మంతరమో
మానుషే కరణ చూర్ణ మస్తి తే పాదయో రితి కథా ప్రథీయసే’
‘పాదాంబుజం తే విమలం హి కృత్వా హ్వా త్వరం తీర మహం శయామి
నో చేత్తరీ సద్యుపతి మలేన స్యా త్చే ద్విథో విద్ధి కుటుంబ హానిః’

దీనిలోని ముఖ్యభావము వచ్చునట్లు ఈ గ్రంథ కర్త ఇట్లు చెప్పెను:

‘దనుటకు మీ వదాల్తములు ఇశన జేయక గాని నావ పై
నిను మొదలెక్కునీను విను! నీదగు దివ్య వదంబనేటి యీ
వనజము సోకి ప్రస్తరము వారక భామిని యయ్యె మున్ను; గా
వున నిది దారు నిర్మితపు బోదయు నట్లగు నంచుఁ బల్కెదన్!’ (9-128)

అనుకరణలు : దీనియందు అనేక సందర్భములలో సుప్రసిద్ధ ప్రబంధానుకరణము గండు. అట్టివాని యందు కొన్ని—

అంద్ర మహా భారతమున (అది. 1.9) ‘ఏయది’ హృద్య మహార్యం జేయది’ యను వద్యము ఏ సందర్భమున చెప్పబడినదో - అదే విధముగా ఇందులో కూడ చెప్పబడెను:

‘ఏయ్యది యహా వర సౌఖ్యం
వెయ్యదియును నభు వినూత, మెయ్యది ఫుల్కం
వెయ్యది పూర్వ చరిత్రం
వెయ్యది స్మరణానుకూల్య మెయ్యది యిలలో?’ (1-65)

పూర్వ చరిత్ర మైన రామాయణమును సవ విధ భక్తులలో నొకరైన స్మరణమున కనుకూలముగా నుండు నవెను. సామాన్య జనులు రామ నామ స్మరణ చేసి ‘వామ స్మరణే ధన్యోపాయమ్’ అందురు. దీనిని కవి యిట్లు పేర్కొనెను :

దశరథ రాజ సందన చరిత్ర (1-68) యందు సంతతి లేని భారణమున దశరథుడు వాధపడుచు ఇట్లనుకొనును :

'కరి ఘట లేలఁ దిల్ర గణితా చ్చట లేలఁ హిరణ్మ కాటికా
హరి ధన దాన్య రత్న సుటితాచ్చ దలంక్రియ లేలఁ నర్జితల్'

దీనియందును అదే సుందర్యమున ఆ భావ మిట్లు వికసించినది తెలుసు :

'కరి నివయంబు లేలఁ ఘన రత్న జాలిము లేలఁ సస్య సుం
దర యరదంబు లేలఁ రిపు దర్పిత లైస భటాక యేలఁ భా
గుర తనులై స యట్టి కుల సుందరు లేలఁ గుణించుదేలఁ నీ
గురుదర రాజ్యమేలఁ నిల సూనులు గల్గని రాజకోటికిన్-' (1-279)

'గందపు కొండ నెత్తముం గందువ నేరికి తీవ యింద్రలో... ఇత్యాది
వైరవ కవి శ్రీరంగ కుహత్వ వద్యము (2-50) నకు.

'చందన తైల నెత్తముల చంపక సూన గృహంగణంబులన్
సుందర కల్ప తల్పముల సుప్తత నంది రతి శ్రమంబులన్
జెంజెడి దేవతా మణుల జెక్కుల గల్గు ఇవారి వాసనల్
ముందుగ నంది వీరె నటు మోదిత వేకువ శీత వాయువుల్!' (2-816)

అని ప్రతిబంబముగా చెప్పబడినది. వైరపుని 'దెందు గుల్మైరల'ను దీనియందు
'దేవతా మణుల' చేసినారు.

కళా పూర్ణోదయము (4-87) న పర్వా వర్ణన వద్యము :

'మిగుల జగంబు పెగ్గడిల మించె తడుద్దత పృష్టి యన్భుతం
అగును మనామనోభు సముదగ్ర నిరర్గళ ఘర్గ లాశ్పతి.'

దీనికి 'జనకను తాభ్యుదయము'న—

'జగములు పెగ్గటిల్లగను పొంద్ర సుపృష్టి మహాద్భుతంబుగా
నగును మనామనోభుము లుదగ్ర నిరర్గళ ఘర్గ లాశ్పతి
గగన భవావృత ప్రవిత గర్భిత నిర్మల అర్చిత భవ
న్నగ విగళ. ద్విరా కల మణంభుల హేషణ వీషణంబుగన్' (4-8)

ఇట్లే-మను, పదు పరిశ్రమ రామాభ్యుదయాః రామ రథా రథనల అను
కరణములను కొన్ని గన్పట్టును.

వర్ణనలు : ఈ గ్రంథమందలి వర్ణనల పరిశీలించ 'వర్ణనా నిపుణా కవి' యనునది వేంకట నరసింహాచార్యులకు తగును. ప్రతి చిన్న విషయమును వర్ణించి బోధించి, ప్రబంధమున వార సతుల వర్ణన చేయని వారు అరుదు. దీని యందలి వార కాంతలు 'భుజగ శయాను' భక్తి గలవారు. కవి వారి నిట్లు చిత్రించెను :

'వలరాజ గురు జన వర్ణిత నద్వర్మ
వర్తన తమ భుజ వర్తనముగ
కౌతుకక శ్రీధర కోరి భజించుచే
యనిశంబు తమ తిహ్య కాస్పదముగ
పంచాయు ధాంబిత లాంఛనంబులె తమ
భుజ యొగ్మముల తెల్ల భూషణముగ
భగవ దనుగ్రహ ప్రాపి తార్థమె తమకు
యోగ్యమౌ పోషక భోగ్యములుగ
మోదమును కర్పు రాంజక మూల్యముననె
ద్యావ మెప్పుడు భుజగ శయాను నందె
గాని యితరమ్ము లెలుగ మిక్కిలయమునను
ననుదు విహరింతు రప్పటి వార సతులు'

1-267

దీనియందలి 'గురు జన', 'శ్రీధర', 'పంచాయుధ', 'భగవ దనుగ్రహ', 'కర్పుర', 'రాంజక', 'మూల్య', 'భుజగ శయాన' పదములు వార సతికి, భక్తు నకు వర్తించునట్లు శ్లేషించబడి అటు విష్ణు వర్ణన తల్లాంఛనములు, ఇటు వెల యాలి పద్ధతి అన్య పురుషానక్తి చెప్పబడినవి. శ్రీ వైష్ణవ మందలి 'పోష్య', 'పోషక' భావము దైవానుగ్రహవరముగ తెల్పి, వారసతులకు 'పోషకత్వము' వీని యన్నిటి వలన సమకూడునని చక్కగా వ్యక్తపరచెను.

తన ఆశ్వాసమున యుద్ధ వర్తనమే యధికము. కవి యీ సందర్భమున తిక్కన గారిని అదర్శముగా గ్రహించి తన వర్ణనల విస్తరించెను.

దళాననుడు లక్ష్మణునిపై ప్రయోగించిన బాణము లిట్లున్నవి:
 'మూటను రెంటు వాల్గిటను మువ్వుడి యేనిట నేబదారిట
 న్నుటను తొంబదారిటను నూరు శతంబుల లక్ష కోటలు
 న్నోటమి లేక వార్చుచును నుజ్జ్వలమై దనరాదు నమ్ములు
 వ్నాట నితాట నేత సరపాత సహోదరు నేనె స్రుక్కగా' 6.564

లక్ష్మణుడు వీని నన్నిటిని 'విష్టు రథ సాయకము న్నిగుడించి' దున్ని నాడు. ఈ ప్రబంధమున కొన్ని అచ్చ తెనుగు పద్యములున్నవి. ఆ ప్రక్రియపై కవికి గల యభిమానమున కివి విదర్శనములు. అందుకే తరువాత 'చిలువ పడిగ తేని పేరణము'ను (అచ్చ తెనుగున) వ్రాసినాడు.

అగస్త్య వర్ణనము :

'కన్ను గానక తన్ను తాం దన్నిన వాని
 పెను పావగను నెల నునుపు వాని
 వేయి వేతుల తేని వెతల బెందిన వాని
 వెట్టిన నటకాల మట్టు వాని
 నేల ఇతేజేంద్ర బాల తినియొడి వాని
 పెదం కుండను కడిగ మ్రింగు వాని
 నేటి బోటుల రెల్ల కూటుప యగు వాని
 కొడుకక నొక గ్రుక్క గొనిన వాని,
 నేల సమపద జముకడ నిలుచు వాని
 కడయు గనరాని పుడుకను తొడయు వాని
 పడతిలై వేడి సిరులను జడయు వాని
 నిచ్చులును కుడిచి కుడువక నెగడు వాని' (8-220)

ఈ గ్రంథకర్తకు వినిత్ర రీతి పద్యముల చెప్పుట యందు ముక్కువ గలదు. అంద్ర మహా భారతము ఉత్కల్యగ పద్యము (2-87)న గల ప్రసిద్ధ మగు 'ఒకటి గొని రెంటి నిప్పుల యైతే బిచ్చి' ఇత్యాది పద్యముక కనుకరణగా

అజింటిని*¹ వహించి యూజింటి*² వర్ణించి
 యూజింటి*³ కెక్కుడై యశిశయించి
 యైదింటి*⁴ హితుడునై యైదింటి*⁵ కహితుడై
 యైదింటి*⁶ కెక్కుడై యర్హ మొంది
 నాల్గింటిలో*⁷ మెల్లి నాల్గింటికిని*⁸ హెచ్చి
 నాల్గింటి*⁹ నొసఁగెడి వాఁడు దగుదు
 మూటిని*¹⁰ సృజించి మూటను*¹¹ వర్ణించి
 మూటి*¹² కశీతుడై మృదము తోడ
 రెంటి*¹³ సందక సంటి*¹⁴ వేరొంటి *¹⁵యగుదు
 సలరు చుండెడు వారాయణాఖ్య మహిమ
 వినఁగ వేడుక తొడమె మా మనములందు
 శ్రౌత సవనేత! సద్గుణోపేత! నూత! (1-88)

అని సంఖ్యా దమక్కురిగ నారాయణ వైభవముచెప్పబడినది. నారాయణ మంత్రము వలె వారి ప్రభావము విక్సీలి ప్రభావవంత మైనందున కవి యిట్లు చెప్పెను. పద్యములోని సంఖ్యలకు వివరణము.

(1) జ్ఞాన, శక్తి, బుద్ధి, విద్య, జల, వీర్య, జేజువులు (2) కామ, శ్రోత, తోత, మోహ, మద, మార్మర్యములు, (3) శీఘ్రము, పుష్కలము, ధర్మము, అధర్మము, కాలము, అకాలము, (4) పంచ ప్రాణములు, పంచశక్తులు, (5) అవిద్య, అస్మిత, రాగ, ద్వేష, అభినివేశములు, (6) పంచ కోశములు, (7) సంకర్షణ, వాసుదేవ, ప్రద్యు, మూనిరుద్ధులు చతు ర్వాహములు, (8) మనో బుద్ధి చిత్తాహంకారములు, (9) తతుర్విధ పురుషార్థములు, (10) సత్త్వ రజ స్తమో గుణములు, (11) సృష్టి స్థితి లయములు, (12) దృక్ దృశ్య ద్రవ్య, (13) జనన మరణములు, (14) సత్తు, చిత్తు, (15) అనందము.

కాలక్రమ సూచిక :

'జనకసురా భ్యుదయము'నందు శ్రీరామ కథా సన్నివేశములు జరిగిన కొన్ని ముఖ్యమైన తిథులు (సంవత్సర, మాస, తిథి, వారములు) గలవు. వావిలి

కొలను వారి 'మందరము', 'అయోధ్య' (2వ భాగము) వివర కొన్ని యిట్టి లేదీ లీయబడినవి. తెలియించును ఇవి దాదాపు సమానముగా మున్నవి. తెలుగున ఇట్లు తెల్పిన వారు అరుదు.

'జనక...' లోని పద్యతి :

అశ్వాసము వద్యము

- 1   220   శార్వరిలో దానిక గం పేటిక మిథిలకు చేరును.
- 200   విఁంది చైత్ర కుద్ద ౯ మీ సౌమ్య వారము శ్రీరామ జననము.
- 2   5   చైత్ర కు ౨ యా యాగమునకు మంచి ముహూర్తము.
- 45   కుభక్కు చైత్ర కు ౨ యా కుక్రవారము సూర్యోదయ
     కాలము యాగభూమిని డిన్నుట.
- 48   కా రీక కు ౧౨ శీ కుక్రవారము ఉత్తర పల్లవి యందు జన
     కునకు దీక్ష గం పెట్టె లందించును.
- 142   లీలక పాల్గొన. కు. ౧ మీ గురువారము మూలా నక్షత్రమున
     సీతా స్వయంవరము,
- 287   సౌమ్య పాల్గొనమున జనకుని వాజపేయము.
- 242   విశ్వావసు చైత్ర కు ౫ మీ రామలక్ష్మణాదుల కువనయనము,
- 268   సౌమ్య మాణి ౧౨ యా సోమవారము రామ లక్ష్మణులు
     విశ్వామిత్రునితో వెళ్ళిరి.
- ౩97   మాణి ౧౧ శనివారము దివ్య శస్త్రాస్త్ర ప్రయోగోప
     సంహార మంత్రములు ముని వలన దాక రఘులు పొందుట.
- ౪౩7   మాణి ౧౧ శీ శనివారము మధ్యాహ్నము అహల్యా కావ
     వియోచనము.
- 892   ,, ,, ,, జనక యాగ పరిసమాప్తి.
- 408   పాల్గొన కు ౧౫ మీ ఉభయలకు ముహూర్తము దాగున్నది.
- 450   ,, ౧౧, ౧౩ శీ రామహరుల మేధిలా నిర్గమనము.
- 508   పారాదణ చైత్ర కు ౨ యా దుర్గవారము అయోధ్యా
     ప్రవేశము.

లక్ష్యా. వద్యము

- 8   18   దుందుభి చైత్ర కు ౫ మీ మేష లగ్నమున రామాలిషేక నిర్ణయము.
- 112   "   "   "   మధ్యాహ్నము రాముడు వనమున కేగుట.
- 188   "   "   "   ౯ మీ చిత్రరూప ప్రవేశము.
- "   "   "   "   ౧౨ శి దళరథాస్తమయము.
- 175   భాత్య చైత్ర కు ౫ మీ అయోధ్యకు వత్తునని రాముడు చెప్పును.
- 270   యువ వైశాఖ ౧౧ ౧౦ మీ సాయంకాలము శూర్యణు కర్త నాసికా చేయము.
- 851   "   జ్యేష్ఠ కు ౧ మీ ఉదయ వేళ తనక మృగ ప్రవేశము.
- 401   "   "   "   అపరాహ్ణము సుగ్రీవునకు సీత సొమ్ములు దొరకుట.
- 680   "   "   కు ౮ మీ వారి మరణము.
- 4   56   యువ మార్గశిర ౧౧ ౧౩ శి మంగళవారము సుగ్రీవుడు రాముని చేరుట.
- 71   "   పుష్య కు ౧ మీ ఘటవారము సీతావ్యేషణచై వానర సేన వెళ్ళుట.
- 74   "   పుష్య కు ౩ యా కృతవారము కవులు మూల్యవంతము చేరుట.
- 82   "   మాఘ- స్వయంప్రభ గుహలోనే వానరుల నివాసము.
- 147   "   ఫాల్గుణ కు ౧౩ శి సౌమ్య వానరం సాయంకాలం హనుమ నువేలాడలమును చేరుట.
- 355   యువ ఫాల్గుణ కు ౧౫ మీ గురువారం ఉదయము మధు వనమున కపి సేన చేరుట.
- 867   "   "   కు ౧౫ మీ మధ్యాహ్నము మూల్యవంతమును దాటుట.
- 887   "   "   కు ౧౫ మీ సాయంకాలము లవడోదధి సిత్రర విక్రమము చేరుట.

అక్షాంశ, పద్మము

442	..	..	బ. ౨ యా విభిషణుడు రాముని శరణు జొచ్చును.
478	..	..	బ. ౪ శీ వారధి నిర్మాణ ప్రారంభము రామి పూర్తి.
119	..	..	భానువారము ఉత్తరాషాఠ ఆదితి స్తుత్యార్థమునందు లంకా ప్రాశారముపై దండయాత్ర.
485	..	..	బ. ౧౦ మీ ఆలికాయాపి యోధుల పరణము.
587	..	..	బ. ౧౧ శీ . సాయంతాలము నుండి ౧౩ శీ సాయంతాలము వరకు ఇంద్రుని ల్లక్ష్మణ యుద్ధము.
720	..	..	బ. ౪0 స్కాం అరుణోదయమున రామ రావణ యుద్ధారంభము.
748	..	..	చతుర్థ యామమున వరకు రావణ బలము తగ్గును.
781	భాత చైత్ర శు	౨	యా విభిషణ పట్టాభిషేకము.
851	..	..	శు ౩ మీ సౌతేత నగర ప్రవేశము.
894	..	..	శు ౩ మీ ధరాప్రాసరణ శ్రీరామునకు ముహూ రము.

‘జననిని తాత్పర్యము’ కర్తకు గల బహు గంధ్ర పరిశీలన కిది యొక నిదర్శనము. ఇట్లు వివిధ విషయ సమాహారమై శ్రీరామ భాగవత సర్వస్వముగ రచింపబడిన యీ అమూల్యిక కృతి (తాళపత్ర ప్రతి) ప్రత్యేకముగ పరిశీలించ దగినది.

5. శ్రీరామాను జాఘ్నుడయము :

విశిష్టాద్వైత మతాచార్యుల యందు శ్రీమద్రామానుజులు (1019-1189)
నాయక మడి వంటి వారు; అర్చన దయాంతః కరణులు.

తమిళ సంస్కృత విశిష్టాద్వైత గ్రంథములయందు ఏరివి గూర్చి విశేషముగా గలదు. అట్టి వానిలో 'అరాయరప్పి', వారాహం, 'గురు వరంపర',

'ప్రపన్నాస్మృతము', 'అవ్యసూరి చరిత', 'హరి సమయ తీవము', 'పెరియ తిరుమొడి అదైవు' ప్రసిద్ధములు. వీని యాధారముతో తెనుగు నందు దివ్య సూరి చరితము', 'అదార్య సూక్తి ముఖావళి', 'సకల తీవన సంజీవనము' వెలువడినవి. ఆధునిక కాంమున శ్రీరామానుజుల వారిని గూర్చి అనేక గ్రంథములు వివిధ ప్రక్రియలలో వచ్చుచున్నవి.

వేంకట సరసింహాచార్య కవి సంస్కృత ద్రవిడ గ్రంథ పరిశీలన మొనర్చి 1860 గద్య పద్యములతో, 2 ఆశ్వాసములతో (తృతీయాశ్వాసము పూర్తిగా లేదు) 'శ్రీరామాను జాభ్యుదయ' నామమున ప్రబంధీకరించి, దీనిని పర పర మునులు అష్ట దిగ్గజాచార్య పురుషులకు విస్తరించి చెప్పినట్లు తెల్పును.

సంస్కృతాండ్ర బాషా వైద్యము సంప్రదా యాభినివేశము గల యీ గ్రంథకర్త సరళ పద సమన్వితముగ ప్రబంధమును తీర్చిదిద్దుట యందు కృతకృత్యులైనను మధ్య మధ్య సమాసయుత రచన ఆంతర్గ ప్రాసానుప్రాసాది శబ్ద గమక రచన మొనర్చి పూర్వ కవుల ప్రబంధ బ్రౌధ వాసనా సంపత్తిని సొంపుగా కూర్చెను.

వీనికి తోడు తన యితర రచనల వలననే దీనియందును దేశీయ పదములు, లోకోక్తులు, పలుకుబడులు అధికముగా ప్రయోగించి, విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయ ప్రవచన రచన గావున తత్సంప్రదాయ పదములను సందర్భోచితముగ ప్రయోగించి ప్రబంధమునకు విశిష్టత చేకూర్చివాడు.

గ్రంథకర్త శ్రీ మద్రామానుజ కథను దాదాపు పూర్తి చేసినను 'తృతీయాశ్వాసము' ముగింపబడ నందున ఒక అసమగ్రత యేర్పడినది. దీనియందు చెప్పబడని విషయములలో - కూరేనుల దృష్టి యోగము, ఆయన ఆందరకు మోక్షమును ప్రసాదించవలసిన దని శ్రీరంగనాయకులను ప్రార్థించుట, యమక రత్నాకర శ్రీనివాస స్తవముల రచన, శ్రీరామానుజులు పరాశర భట్టరు చేయు పనులను ఎంతాడన కప్పించి తిరుక్కరుణప్పిరాన్ విశ్వచే తిరుదాయ్ మొకటి వ్యాఖ్య వ్రాయుచుండు. ముఖ్య శిష్యుల గూడి యతిరాలాల వారు శ్రీరంగ మొనకు విచ్చేసి సంప్రదాయ రహస్య విషయ కాలక్షేప మొనర్చుచు తమ యవతార పరిసమాప్తిని శిష్య పర్యముగను తెల్పి, పరమపద వాసు లగుట - ఇవి అసమగ్ర భాగములలో నుండవలసిన విషయములు.

తెనుగున శ్రీరామానుజ భాగవతన రచనలయందు కొన్ని స్వల్పమైన చేర్పులు, మార్పులు కన్పడు ఏదముగనే ముఖ్య కథకు భంగపరములు గానట్లు ప్రస్తుత ప్రబంధమున కొన్ని విషయముల వివరింపబడి, మరి కొన్నిసంక్షిప్త పరచ బడినవి. (ఆచార్య సూక్తి ముక్తావళి, History of Sri Ramanuja అను గ్రంథమున కన్న భిన్నముగా నీ విషయము బర్పవి).

1. రామానుజుల వారిని రంధ్రియే యాదవ ప్రభాకరుల కప్పగించి విద్యా పంతుని చేయు మని వేడును.
2. యాదవ ప్రభాకరుల రీధ్యయాత్ర నెరవేరిన రామానుజులను వెంట నడి కొని వెళ్ళి భయంక రాటవిలో వదలివేయును.
3. భార్య చేష్టలకు విసిగి ఉదయవరులే సన్న్యాసమును స్వీకరించినారు.
4. అర్చకాదులమ్మ వద్ద భాకరతి సంరక్షకుడు కూరేట డిమెను వివాహ మాడును.
5. రామానుజులు ఒక్క సారి మాత్రమే కాశ్మీరమున కరిగి భారదా దేవిచే తమ శ్రీభాష్య ప్రకరణ విందురు.
6. తిరుమల శ్రీనివాస సన్నిధిని శ్రీరామానుజ సేవలే తెల్పుబడినవి.
7. ధనుర్దాస నామమునకు ఒకడు 'ఉత్తమ క్షత్రియుడు' అని చెప్పి ఆరిని తక్కి వరీక్షకు అంపకయ్యను ఏర్పాటు చేయించిరి.
8. పూర్ణార్చ కూరేటలు స్వయముగా వేత్రోత్పాదనము గాపించుకొనిరి.
9. యాదవాద్రి స్వామి విషయము (3.258-450) వివరముగా గలదు.

కవితా రైతి :- సులభ రైతి ప్రబంధముగా చెప్పబడిన దీనియందు మధ్య మధ్య ప్రబంధ మార్గానుకరణ కలదు. అందు కొక ఉదాహరణ:

'హేమ సన్నిధి భామ, భామ సంయుత హేమ
హేమ భామ సురర్చ భామములును,
చిత్ర జాలక సూత్ర, మాత్ర జాలక చిత్ర
మణి విరానాంబర ముంపములు

రాగ వచ్చు నమాగ మాగ వచ్చు పరాగ
 సంతకాత్రాంతిక పాదములును
 పాకకాసన లోక, లోక కాసన పాక
 భాసుర ప్రాకార భవనములును
 నాగ కాసన మరకత నవ్య భవిత
 ద్వార గేహళి వేదిరా భార భరిత
 రత్న గాంగేయ సంలిప్త దర్శనీయ
 సోమ మణి యన శ్రీహరి రామ మమయ'

1-80

అని పదము పదములు పర్చించెను.

శ్రీ వైష్ణవమునందు తదారాధన (దైవారాధన) కన్న తదీయారాధనకే (భాగవతారాధన)కే ప్రాముఖ్యము. భాగవత యావమున విష్ణువు చరయాపిగా వచ్చినట్లు దీని యుద్దేశ్యము.

ఇది విషయ మీ పద్యమున చెప్పబడినది :

కంజాక్షునకు జేయు తైంకర్యముల కంటె
 నదికంటె స్వాధ్యాయమున జేయు

తైంకర్యమును, సంతుంటె నాధిర్యము -

వైదేశికంగా వచ్చునట్టి

పరమ భాగవ తామ భావురం బరసియు

తైంకర్య మొందించు ఘనుల మహిమ

సరసి పర్చింపగా నట్లు సంభవు లైన

శేషాచలై నను శత్రుమూలం

యనుడు యతి నేత యీ రీతి నానతిచ్చు

వార్య సంగతి నా నభవార లిల్ల

మీను లంగరంగ లెక్కగా వినియు మదిని

సంపసింగిరి రకు తమ స్వాంతములను.

౪-275

విశిష్టాద్వైత విషయముల చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు కవి పెద్ద పెద్ద పదసముంఠరచించెను. వర్ణనములకు పదస మనుగుణముగా నుండును. శ్రీ రామానుజుల జన్మ తిథి విషయమున తారతమ్యము ప్రవర్ణించబడినది. పూర్వాచార్యులు చెప్పిన ఉదయవరుల తిరునామత్ర తనియ యంచు—

‘చైత్ర మాసే శుక్ల పక్షే పంచమ్యాం గురు వాసరే-’ అని యుండుగా ఈ కవి దీనిని ‘పర వృత్తి గిష్పతి వాసరమున-’ (1-218) అని తెనిగించెను. మాన వార నక్షత్రములు సరిగానే యున్నవి, తిథి మారినది.

శ్రీమద్రామానుజుల జీవితమును గ్రంథస్థము చేసి ఈ తారణమున విశిష్టాద్వైత విషయముల వివరించుట గ్రంథకర్త యుద్దేశ్య మని ప్రబంధ రచనా పద్ధతి వ్యక్తపరచును.

6. నృ కంఠీర వాఙ్మృదయము :

వేంకట నరసింహాచార్య కవి అనేక రామాయణములను, రామ కథ గల పురాణములను పరిశోధించి రామ కథాసర్వస్వముగ ‘జనకను తాఙ్మృదయము’ను చెప్పినట్లుగనే సాత్త్విక, రాజస, తామస పురాణములను, సంహితలను సంస్కృత హరివంశ భాగవతములను పరిశీలించి, ‘శ్రీ నృసింహ జయమున్ శాస్త్రోక్త మార్గంబుగా తారాద్యములు స్వంతమందులను నాలోకించి మోచిండు’నట్లు (1-71) ‘నృ కంఠీర వాఙ్మృదయ’ ప్రబంధమును 1019 గద్య పద్యములును, 4 అర్వాసములును గల గ్రంథముగా రచించి నృసింహాపర ప్రాముఖ్యమును నిరూపించెను.

విజ్ఞాన నృసింహ పురాణము ‘బ్రహ్మాండాది పురావోర్తం బయిన’ శ్రీ నరసింహావతారమును చెప్పగా, పోరన భాగవరము (7 వ స్కం.) సంస్కృత భాగవతము ననుసరించినది.

సాత్త్విక పురాణములు శ్రీహరి యందలి కన్న మిన్న యని చెప్పుచుండగా తామస పురాణములు దీనిని అవ్యధారించును. శరభ రూపి యైన శివుని నృసింహుని కడివోయి శరణు వేగినట్లు చెల్లినను తపోను ప్రవృత్తి, అగ్నిము

పురాణ చట్టాధిపతి వర్ణాశ్రమము, నిరుప పురాణమున లక్ష్య సవరితమాధ్యాయము, నారసింహ పురాణము, ఆగ్ని పురాణోత్తర భాగము, ఉత్తర భూర్మము, వజ్ర, బామన పురాణముల యందు వివరముగా గలదని వాని నుండి యనేకములగు ఉదాహరణముల నిచ్చును (1-98) కవి సృసింహావతార కథను చెప్పినాడు. దీనిని దీర్ఘవతు వశిష్ఠుడు చెప్పినారని సూతుడు శౌంభాది మహర్షులకు వినిపించెను.

ప్రబంధ పరమేశ్వరుని సృసింహ పురాణము అహోవిల శేత్ర మాహాత్మ్య ప్రతిపాదనము ముఖ్యముగా చేసికొనినది. ఈ గ్రంథవర్త సృసింహావిర్భావము, స్వామి కృత్యములు, భిల్లాంగన (చెందులమ్మి)తో వివాహము, గరుడాద్రి యనబడు అహోబిలమున స్వామి నివసించు విషయములను ముఖ్యముగా చెప్పెను.

దీనియందు మొదటి రెండాశ్వాసములలో సృసింహావిర్భావము, కరభ చూపు తైల శివుని యుద్ధమును సృసింహ స్వామి యోశించుటయే ముఖ్యము. దీనినిన రెండాశ్వాసములలో సరోవరమున రుక్మ పుష్పములయందు నిలాంకగా జనించిన వారి (అమెయే వనంత; తరువాత భిల్లాంగన)ను చెంచులు పెంచుట, సృసింహ స్వామి వేరి, చెంచు రూపమున స్వామి వనంతను పరిణయ మాడుట. ఈ విషయము లధికముగా వర్ణింపబడినవి.

‘సృ కంఠీర వాన్మృదయ’ కర్త సృసింహావతార ప్రాముఖ్యమునకు పురాణాదుల వాచారముగా గ్రహించి కథా కథనమున ఎట్లన, పోతనల ననుకరించి నాడు. తాని కొన్ని సందర్భములను మార్చినాడు. అట్టి వానిలో -

1. హిరణ్యాక్ష హిరణ్యశిఖలు దివివలన కళ్యణ మహర్షికి కలిగిన సంహార మనెను (1-108). కాగవలమువలన పీరుడద్రాసుభద్రులను పేరులు గల రుద్రానుభయము. భూమి గల ప్రేతిరులై ఆనించినా రని కందు (2-479). సృసింహ పురాణము పీరిని దివి నుతులనెను (1.105.106).

2. హిరణ్య కళిష్ఠుడు బ్రహ్మ వరమున దిక్పతుల అయింది అంజానురుని దివ్యను మహా మునినాడు (1-117). ఈయ పేరు తెప్ప బడలేదు. ఎట్లన కూడ హిరణ్యశివుని హర్యపేరు చెప్పలేదు. పోతన ‘లీలావతి’ యనెను (7-102).

నారదీయ పురాణ కర్త యితానపాదుని విశ్వయైన కల్యాణి హిరణ్యకశిపుని భార్య యనెను (8.122).

'స్వ కంఠీర వాక్కుదయము'నడు పురాణ కథలే ఆధార మని కవి తెల్పు నను, కృతీయ, చతుర్థాశ్వాసము లందలి 'చెందుకల' శ్రీ వేంకటేశ్వరుని గూర్చిన చెందిత కథ వలెనే కలదు. తెనుగున ఇట్టి కథలకు నానందికా పరిణయ, గరుడాచల యక్షగాన కథలు ప్రాణము పోసినవి. నవతుల పోరుడు గరుడా చలము ప్రసిద్ధి.

లోకమున అటవిక జాతులు నిరసించ దగినవి కావని అటవికులు సైతము అందరి వంటివారే యని నిరూపించుట ఈ కథలయందలి వస్తుధర్మని.

ఇట్టి వానిని గ్రహించిన యీ గ్రంథకర్త వాసంఠి, నృసింహుల పరిణయ మును అటవికుల మధ్య వైదికమగా జరిపించి వారి భావనమును కల్గించినాడు. దీనివలన సాంఘికముగా ప్రచారము నున్న చెందిత కథ నృసింహప్రాణి చరిత్రలో కలసి సుప్రతిష్ఠిత మైనది.

పర్వములు : ఎఱ్ఱన, పోతననా నాదర్శముగా గ్రహించిన యీ గ్రంథకర్త నాల్గు సందర్భములయందు సుశీర్ష వచనముల వ్రాసి ప్రోగతైరిని వ్యక్తపరచెను. వీనియందు 1-169 స్తంభోచ్ఛవ వచనమున దీక్షాక్షర పూరిత రచన గలదు. దీనివలన కవికి మంత్రభాష్యమునంగల గం ప్రశీకముతో పాటు నృసింహోపాసకు డని భావించుట ఓపరాళము గలదు. అదా : "భైరవాదావ రరరరణ సణసణన యుణయుణ రుంరార సుంఘం గుణాల్కార వంసం వహోంబాగ లలంఘం లార వక్షక్షక్షార గగగగ గగర్కార హంఘ్రాంఘ్రాం నృసింహోహ్వయం ఖఖఖఖరారాది మహా మంత్ర పర్వంఘం" అని గలదు.

భాగవతము (7-297) లోని "వక్షః కవాంఘం ప్రర్కణం చేయదో మన కుతారంఘం కరణి నోవ్య" అను దానిని—

'వనక కశ్యపు వక్ష ముదిత కవాంఘం ప్రర్కణం కుతార వైఖ రసగ' (1-181) అని అనుకరించివాడు.

‘కళాపూర్ణిదయము’ (2-70) సందలి ‘శౌండిన్యాత్రి మరీరి...’ యను ముసుల పద్యము దీనియందు యథాతథముగా గలదు.

“సాంద్రతర చంద్రితా పయోన్మిత్ర సుంద

రాంక పంకజ దృక్పమంకృ లాతి

రాజమా నాథి లోరగ రాజ తౌం

బ్రాదియై తేజరిలైను రాజా మింట!”

8-127

ఆను ‘చంద్రితా వర్ణన’ పద్యమును సాంద్రతర చంద్రికగా నుంచినాడు,

వివిధ సందర్భములలో కవి యనేక వర్ణనల చేసి తన వర్ణనా శక్తిని నిరూపించెను. పద్యానుకరణమున ‘మను చరిత్ర’, ‘భాగవతము’ల ప్రభావ మధికము.

మనుచరిత్ర - ‘పంకజముఖి కప్పడు మై
సంకురితం బయ్యె.....’

సృకంకిరప - ‘పంకజ గంధికి తనువున
సంకురితం బయ్యె....’

2-181

భాగవతము - ‘చదివించిరి నను గురువులు....’

7-186

సృకంకిరప - ‘చదివించిరి నను మౌజు...’

1-185

అట్లు కొన్ని పద్యములు ప్రతిబింబముగా ననుకరింప బడినవి.

భక్త పాంసత్తై స్పృసింహాదుగా భగవంతు దపతరించినాడు. దళావతార ములయందీది యొక ప్రత్యేకత ఇతర అవతారములలో భక్తపాంస మానుషం గికము; స్పృసింహావతారము దానికి భిన్నము.

స్పృసింహ స్వామికి సంబంధించిన వివిధ విషయముల గమనించి వేంకట నరసింహాచార్యు లీ ప్రబంధమును రచించినాడు (ఇది లాశవత్రప్రతి, అము ద్రితము).

7. విష్వత్సేన ప్రభాకరము :

శ్రీ వైష్ణవమున విష్వత్సేనునకు పరమ పూజనీయ స్థానము గలదు. ఆయన సుతియే విష్ణు స్తుతి. నారాయణ మంత్ర పునశ్చరణము వంటిది. విశిష్టా ద్వైతమున ముఖ్యులగు ఆళ్వారాచార్యులకు విష్వత్సేనులే శ్రీమన్నారాయణ మంత్రోపదేశ మొనర్చి వారిచే దానిని వ్యాపర మొనర్చిరి. అందుకే విష్ణు సర్వ సైన్యాధిపతి వైకుంఠవాసి యైన విష్వత్సేనుని విఘ్న నివారణార్థమై శ్రీ వైష్ణవ పులు పూజింతురు.

విష్ణుపునకు గల విష్వత్సేన నామము ('విష్వత్సేనో జనార్దనః-అమరము') సైన్య పర మైనది. ఈ విష్వత్సేనుడు నిత్యసూరి నివహించి సైన్యాధ్యక్షుడు. ప్రోత్రమున 'దతుర్వాహః శంఖ చక్ర గదా ధరః' - అని యుండుటచే విష్ణుపునకు గల ఆర్పా ప్రాముఖ్యము విష్వత్సేనున కున్నట్లు వ్యక్త మగుచున్నది. విష్ణు సహస్ర నామ ప్రోత్రమున 'యస్య త్వరద వజ్రాద్యాః పారిషద్యాః...' శ్లోకము నంగు విష్వత్సేనుని పారిషదులు విఘ్న నివారకు అని గలదు.

శ్రీవైష్ణవ కవులు, శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయాధిమాన కవుల రచనలయందు పంచాయధములను, ఆళ్వారులను స్తుతించుటతో పాటు విష్వత్సేన స్తుతియు ఉండుట గమనించ దగిన విషయము.

ఇట్లు విశిష్టులైన విష్వత్సేనుల గూర్చి తెనుగున ప్రత్యేకముగా నెవ్వరును కావ్య రచన మొనర్చలేదు వేంకట నరసింహాచార్యులు సహజమైన తమ సంప్రదా యాధినివేశముతో 8 ఆళ్వారములు, 780 గవ్య పద్యముల యందు 'విష్వత్సేన ప్రభాకరము' అనుపేర ప్రశంసించెను ఇది తాళపత్ర ప్రతి, అముద్రితము.)

దీనిని సూతుడు శౌనవాది మహర్షులకు చెప్పును.

కథా విషయము : బ్రహ్మ 'కుంతల' యను స్త్రీని సృజించి దుర్వాసుని తపోదంగమున కంపగా, ముని కింపగించి ఆమెను 'మానవావృతి దాల్చి వన నిధిని పొందుదువు గాఁ!' యని కపిలనును. కుంతల సువర్చలా నామముతో

మానవాకృతి దాల్చి సముద్రుని పరిణయ మారును. వీరికి తులా రాశి పూర్వా షోడా నక్షత్రమున విష్వక్సేనుడు జనించును.

ఇంద్రునకు 'శశి' వలన కలిగిన మారుడు సూత్రవతిని జంధరు కను రాక్షసుడు హరింప యర్పించగా విష్ణువు, ఇంద్రుడు, విష్వక్సేనుడు కలసి అతనిని సమయింతురు.

కరుణాక సువర్చలా, విష్వక్సేనుల వివాహము జరుగును.

గ్రంథకర్త యీ కథకు మూలమును తెల్పలేదు. విషయము చిన్నదే కాని, వివిధ వర్ణనల వలన మూఢాశ్వాసముల ప్రబంధ మైనది.

గీర్వాణ, పూర్వ గీర్వాణులకు మధ్య గల వైరమును కీనియందు 'స్త్రీ' కారణమున (సువర్చల) భీషణ యుద్ధముగా చిత్రించిరాడు. విష్ణుకర్త లెవ్వరైనను వారిని రక్షించుట శ్రీమన్నారాయణుని విధి. ఇంద్ర, సముద్ర, విష్వక్సేనుల విషయమున నీది యథార్థమై రాక్షస హాసన కారణ మైనది.

దుర్వాసుని తపస్సును విప్పు వరచుటకు సృజింపబడిన 'కుంభం' ముని కావగ్రస్త యై సువర్చలగా మారుట, ఈమె పుత్రుడు విష్వక్సేను కగుట కథకు ముఖ్యము. ఇంద్రుడు వారిని పరిణయ ముడిన 'శశి' రాక్షస పుత్రిక. వీరి మారుడు సూత్రవతి. ఇట్లు చివ్వాదిష్ట్యంతో కథ ముడిపడి యున్నది. కుంభం కావము వరకే దుర్వాసుని ప్రసన్ని గలదు. నారదుడు రెండు ముఖ్య సన్నివేశములలో వచ్చి తన కలహ ప్రయత్నమును బాటును. దివస్పతి యైన ఇంద్రుడు అంతటికి విష్ణుజే బాధ్యు గని నమ్మి మనుగడ సాగించును. సముద్రుడు మానవాకృతిని దాల్చినది కేవలము సువర్చలను వివాహ ముడుచుకే!

విష్వక్సేనుడు దేవరాక్షస సమరమున ఎవ్వరును చంపలేని రాక్షసులను తన పావరాత్రు ప్రయోగమున ఇంకించును.

రాక్షసుల దుశ్చర్యలు తెలియుటకై తృతీయాశ్వాసమున వారి సమరమును వివరముగా వర్ణించుటలో ఈ ౬వ చిహ్నము సమగరించినాడు.

ప్రబంధమున వర్ణనలకు ప్రాముఖ్య మిచ్చెను. సాంఘికా చారములు విపులముగా గంపు. అట్టి వానిలో అల్లవి పెరుకుటకై కూతురు గల తలిదండ్రుల బాధలు, వివాహ వర్ణన ఆనందవి ముఖ్యములు. విష్యశ్చేసుని వివాహమును లోకముగనే జరిపించివాడు. ఎదురుకోలా, తలంబ్రాలు, మాంగల్యము, అప్పగింకలు, సాగసంపుట, వడి నియ్యము మొదలగు సన్నివేశముల చెప్పినాడు. శోభనము ఆలీషేయముగా వర్ణింపబడినది.

వర్ణనలు : కుంతల చుర్రాసుని వర్ణకు వెళ్ళి తన చెలికత్తెలతో కలిసి వివిధ రాగముల నాలపించినది. వానిని కవి యిట్లు కూర్చి తనకు గల సంగీతాభిమానమును వ్యక్తపరచెను :

'శ్రీరాగ' మూహింపు కీర సన్నిధ వాణి !
 'పున్నాగ' పాదవే సమ్మలాంగి !
 'మాళవి' సేయవే మధుర సుధాధరి !
 'కాంభోజి' యనగదే కంఠకంఠి !
 'భైరవి' చేయవే పంకజ దళ వేత్రి !
 'భూపాల' మూహింపు పువ్వ తోటి !
 'మోహన' బాచవే ముకుర గంగస్థలి !
 'హిందోళ' యనగదే సుందరాంగి !
 'మేఘ రంజని' బాగవే మిందులోటి !
 'మలహరిని' బల్క పోయెలుగా కంఠయాన !
 'మూర్ఖ' యాహింప రాచవే సుందరదన !
 అలరి 'రవ్యాణి' యనరాదే హరి సుమధ్య !

1-120

సూత్రవతికి ఉద్దీపన కలిగించిన వెన్నెం గుంపు లిట్లున్నవి :

'ప్రాశ్నాతున్ గిరి కన్య త్రాంచివే నలువను
 ధరియించు మందార చామ ముంగి
 సంతరిత భ్రాంత మను సౌధమునఁ గట్టు
 జగజంతు ముల్కాల సర మనంగ
 కలికి చీకటి లేమి కై శివమందుఁ
 దగ గట్టు సంపెంగ దండ లంగ... (అనయగ్రము)

యామినీ బాంత కదీ తడిమందు మెలయు

జిలుగు బంగారు జీరిలిలి బేల మట్టి

పొంది కలతెడు మల్లెపూ వందిరట్లు

కలికి పెన్నెల గుంపు లాకనము గి'ప్పె'

8.288

అనుకరణలు : మనుచరిత్రములోని 'నిడుగ పెన్నెలి గుంపు...' పద్యము.

'సగరు ముమ్మనుమండు సత్య గరిష్ఠుడై

వెయ్యేండ్లు తపము గావించు బోటు ...'

1.121

అని కొద్ది భేదముగా అనుకరింపబడినది.

మనుచరిత్ర మందలి (1-141) 'ఇమ్ములై మరుహాశారమ్ములై...' యనునది

'కమ్ములై మరులేః కిమ్ములై పొడ బుండ

వేరె కొట్టంబులు వేయవలదు...'

2.40

అని అనుకరింపబడినది, ఇవియే గాక మరి కొన్ని సుప్రసిద్ధ పద్యముల ప్రతినిధులుగా తీనియందు కలవు.

సకల విబుధ బ్రౌఢ పైన్యాధినాథుడైన వివ్వక్సేనుని కథను కవి ప్రబంధీకరించి తెనుగు సాహితీ కొక విశిష్ట కావ్యమును పరిచయ మొనర్చినాడు.

8. గోదా వధూతీ పరిణయము :

అండాళ్ నామమున ప్రసిద్ధ యొక గోదాదేవి పన్నెద్దరాళ్వారలయందున్న ఏకైక శ్రీమూర్తి. శ్రీకృష్ణుని గూర్చి తామె పాడిన ముప్పది పాటలే 'తిరుప్పావై' అను గీత్య ప్రబంధము. విశిష్టాద్యైత్య సంబంధములైన సంస్కృత, ద్రావిడ గ్రంథములందు తామెను గూర్చి విశేషముగా గలదు.

తెనుగు సాహిత్యమున రాయల 'అము క్తహర్యంబ' గోదా కథను రమ్య ఫణివిని వర్ణించినది.

మూతాళ్వాసముతో, 508 గవ్యపద్యములలో 'గోదా వధూతీ పరిణయము' పేర వేంకట నరసింహాచార్యులు 'శృంగార ప్రబంధము'గా రచించెను.*⁶ గోదాదేవి కథను చెప్పువారికి 'ప్రహస్నామృతము', 'గురు వరంపరా ప్రభావము' లందలి విషయమే ముఖ్యాచారము. గోదా వధూతీ పరిణయ కర్త తన ప్రబం

ధమునకు మూంమును చెప్పలేదు. దీనిని శ్రీరంగమున తిరుమానుడి నుండ
వమున శ్రీభాష్యులారులు చతుస్సప్తతి సింహాసనాచార్యులకు చెప్పదున్నట్లు
గ్రంథకర్త పేర్కొనెను.

రాయల కృతి 'అముక్ష మంజుడ' యైనను దానియందు ఇతర కథలు
గలవు. ఏదో ఒక విధముగా వానిని, గోదా కథకును సంబంధము కూర్చబడినది.
ఇట్టి పద్ధతిని గమనించిన యీ కవి ప్రత్యేకముగా గోదా వైభవమును వర్ణించెను.

కథా విషయము : సనక సనంద సనత్కుమారుల కావ వశమున
శ్రీవిష్ణు లోకము నందలి విష్ణు దేవాలికులు హిరణ్యాక్ష, హిరణ్యకశ్యపు లగుదురు.
హిరణ్యాక్షుని వారల వడలేక భూదేవి విష్ణువునకు మొరపెట్టుకొనగా ఆయన
ఆ రాక్షసుని జంపి భూదేవిని వరము లోరుకొ మ్మునును. అందు కామె నితల
చేత నోద్ధరణమునకై భూలోకమున నుద్భవించు ననును.

మునుంద పత్తియార్ దంపతుల కుమారుడైన భట్టనాథుడు విష్ణు
భక్తుడు. స్వామి యానతి ననుసరించి పాండ్యరాజు నభిలో వాచించి గెలు
పొంది విశిష్టాశ్వాత మర స్థాపన మొకర్చి తిరిగి రాగా, వీరాట్టి (లక్ష్మి) నంత
నంది ఆయనకు విడ్డగా మార దలచి కులసి వనమునందు బాలికగా విష్ణుచిత్తునకు
లభించును. ఆమెయే 'గోద'. గోదాదేవి పెరిగి యౌవనవతి యగుట, స్వామికి
మాలికా సమర్పణ, శ్రీరంగవాళ స్వామి ఆమెకు వరించుట, వివాహము దీని
యందు గలవు.

దీనిని ఆచార్యుల వారు వివిధ వర్ణనలతో మూఢాశ్వాసములుగ చెప్పిరి.
గోదాదేవి సాక్షాల్లక్ష్మి; పరమాత్మునితో నైక్యము నభిలషించిన జీవార్చ, శ్రీరంగ
నాథుని దివ్య సౌందర్యమును భుక్త ముక్త నుమ దామముచేతను, పరమాత్మును
రమణీయ తావ్యమాల చేతను లంఘించిన ధన్య చరిత.

ఈమెను మొదట సామాన్య బాలికగా భావించిన భట్టనాథుడు శ్రీరంగ
వాయకుల ఆధిభాషణము వలన యథార్థమును తెలిసికొని తన లాగ ధేయమునకు
ముదమంది పరమాత్మును దర్శించిన ధన్యజీవి !

మూం గ్రంథములలో లేకున్నను రాయలు గోదాదేవి తెలికతైలుగా
ప్రగ్విటి, మరాళి, వీరావని, హరిటి, మహేశ్వరును ల్పించెను

'గోదా వధూబీ...' యందు 'చామర గ్రాహితీ' యను పరిచారిక శ్రీరంగ నాయక స్వామి పంపగా వచ్చి, గోదాదేవి వద్ద నున్నట్లు ఈ గ్రంథ కర్త చెప్పినాడు.

కవిగారు గోదాదేవి విరహము, వివాహము, సంభోగముల వర్ణించునప్పుడు అమె చైవాంశను విన్నవించి, సామాన్య మానవాంగసగా వర్ణించి, శృంగార ప్రబంధ నామమును పార్థక మొనర్చిరి.

కథకు మూలభూత మైన శ్రీరంగమును శ్రీవిష్ణు స్థాన మైన శ్రీవైకుంఠమును వర్ణించి (1.57-64), గోదాదేవి శోకిత ననుసరించి విష్ణుదిక్కుల చారిణి 108 విష్ణు ప్రీతముల (2.86-46) వర్ణింప జేసి, సగర, వసంతరత్న, ప్రాత, స్నాయం సంధ్యలు, చంద్రోదయమును విఖలముగా వర్ణించెను.

రాయలు విష్ణులిక్తుని 'ద్వయ సన్న వడ్డ వదను' డనగా (1.77) అనార్కుల వారు —

'అనుదిన ప్రవృద్ధుడై భట్టనాథుండు

ఇకర కాశ్ర గ్రహణ తిప్ప వడక

మని సహస్రింగు మనుసుంధ్ర రాజమౌ

ద్వయమె తారకము గనితర మతిని'

1.104

అని 'ద్వయ' మంధ్రమును మనుసుంధ్ర రాజముగా విశేషించిరి.

యామిని వర్ణన నెపముతో సంఘమున గల డుష్ట వర్తనలైన శ్రీలను - (2.80)

'దిమ్మరై యిల్లిల్లు తిరుగు చుండెడి లేమ

వరుని వంకలు దెట్టి వన్నెలాది

అతి షండుఁ దగుగట్టి యవగులు నిల్లాలు

శివసర్తి వాపులుఁ దిప్పురులోతు

వయసు నందునె పుష్పవతి గాని కాంతయు

కల్యాణమే కాని కన్య పడుదు

వసివంత వేషియై వ్యభిచారి యగు నింతి

సుర విక్రయము చేయు సుందరాంగి

బుద్ధి హినుండు సగుసడ్డి పృథ్వు భార్య
విరుల నేట్రొద్దు నమ్మెడు విద్రుమోహి
పిర లందరు యామిసి వేళలందు
వేదకు కింపైన విలులను పదికి కొనుడు - రితుగురున్నా రనెను.

శ్రీ గోదాదేవి జనన శాంతును (1.189) —

'భాను కుశీర యుక్తిమయి భాసిలు నావడి మానమందునన్
భూనుత కుక్త వక్షమున పుట్టునె లార దివార్థ మందులన్
మానవ బాలిశాక్పరిగ మంది కుభోదల వేళ లందునన్
సూనకరాధ దేహమున సోయగమున్ దకుక్క త్త నింపుగన్' - అని తెల్సెను.

దీనికి -

'కర్కషే హ్యర్వసగ్లజ్ఞాం తులసి కాసనోద్భవామ్ |
పాండ్యే విశ్వంభరాం గోదాం వందే శ్రీరంగ నాయకీమ్ ||'

అను అండాళ్ తనియ మూలము.

కవి యితర కృతుల కన్న దీనియందు భండస్సును శబ్ద ప్రయోగ విషయమును, వ్యాకరణ నియమములను చెక్కింపక యభేద్యగా వ్యావహారిక పదములను ప్రయోగించెను.

9. శ్రీకృష్ణ శతానందీయము :

శ్రీమహాభాగవతము సంకలి యొక చిన్న సన్నివేశమును గ్రహించి విచిత్ర హాస్య కథా కృతిగా రచింపబడిన యీ గ్రంథము 3 అశ్వాసములు, 550 గద్య పద్యములు గలిగి లఘుచిత్రముగా నున్నది (భావప్రతి ప్రతి). శ్రీకృష్ణావతారమునకు చెందిన పలు రచయిలగు కథలు శ్రీమహాభాగవతము (10-11వ స్కం.), బ్రహ్మ వైవర్త పురాణము, విష్ణు పురాణ, గర్గ భాగవతాదులయందు చిత్రింపబడి రసిక జన హాస సాహిత్య కరములుగా నున్నవి.

ఈ గ్రంథకర్త భాగవత దశమ స్కంధమున (502-505 పద్యములు) గల బ్రహ్మకృత శ్రీకృష్ణ గోవత్సావహారణ కథా భాగమునుకొ గ్రహించి దాని యందు పోతన గారి భాగవతమున లేని భాగమును ప్రబంధీకరించెను.

కథా విషయము : అసిమేయమునకు సర్వయా గావంతరము కుర మహర్షి యీ కథను చెప్పును.

బ్రహ్మ వద్దకు వారడ మిహర్షి విశ్వ భూలోక విశ్వములు తెల్పుచు శ్రీ కృష్ణుని శ్రీకల వర్ణించి అయన బహుమరుని, అహుమరుని సంహరించి, గో, గోపాలుల రక్షించిన విధము తెల్పు, "భూలోకమున కృష్ణ భోక బ్రహ్మ యైవాడు; దానివలన నీకు అవమానమే జరుగుదున్న" చని తెల్పు, విధాత భూలోకమున కరిగి చూడఁబది సరస్వతికి చెప్పి బయలుదేరును.

గోవర్ధనాచల ప్రాంతమున గోవులతో నున్న గోపాలులు చూచి తన ప్రభావమును నిరూపించుటకై వారిని, గోవులను అదృశ్యము చేయును. దూర ముగా నున్న గోపాలురు వచ్చి కృష్ణునకు జరిగిన విషయము తెల్పు, అయన తెలియని వాని వలె నటించి గోవ జేషమున అడవి అంతయు గాలించి బ్రహ్మ యున్న తావును గమనించి తాను బ్రహ్మ వేష ధరియై సరస్వతి వద్దకు వెళ్లును.

తన వని ముగించుకొని వచ్చిన అసలు బ్రహ్మను సత్యలోక ద్వార పాలురు లోనికి పోసేయక 'సేవు మాయావేషధారి'వని నిరోధించురు. సరస్వతి వచ్చి అయనను కొనిపోవగా ఇరువురు బ్రహ్మలు వాదించుకొందురు. తరువాత భూలోకమున కుభయులు వచ్చి బృందావనము విడిచి చేయగా మాయా బ్రహ్మ తన నిజ రూపమును చూపి బ్రహ్మను ఆశ్చర్య పరచును. విధాత దారిన గో, గోపాలురను రప్పించి కృష్ణుని మహర్త్వమును గొనియాడి వెళ్ళిపోవును.

దీనిని కవి తన సహజ వర్ణనా చాతుర్యమున పెంచి కళాపూర్ణోదయ మందలి రంభ, మాయారంభల సన్నివేశము వలె చిత్రించినాడు.

కథా మూలము : పోరన భాగవతమున బ్రహ్మ గోవులను, గోపాలకులను మాయము చేసినట్లు గలదు వాని, కృష్ణుడు మాయబ్రహ్మగా మారినట్లు లేదు.

సంస్కృత భాగవత వ్యాఖ్యలలో వ్యాపారాద్య కృతమైన కుర వక్షియాఖ్య వ్యాఖ్యయందు ఉత్క- శ్లోకమున ఈ విషయము చెప్పుటగా దీని ననుసరించి వచ్చిన 'పీఠ రాఘవీయ చంద్ర చంద్రికాఖ్య వ్యాఖ్య' దశమ స్కంధ త్రయో-

దళాధ్యాయమున 'పల్నాపవర భుక్తిః' అను శీర్షికను సంక్షిప్తముగా హయా బ్రహ్మ కథ చెప్పబడినది. వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్య విషయ శ్లోకములను 'భావార్థ దీపికా వ్యాఖ్య' పేర్కొనగా భావ ప్రకాశికా వ్యాఖ్య వీరరాఘవీయ విషయమునే యథాకథముగా నిచ్చినది.*

దీని యన్నిటి వలన తెలియున దేమన బోతనగా తనునరిందిన సంస్కృత భాగవతము నందు పాతముల భేదములచే ఈ కథ ప్రక్షిప్తమైనందున వారి దృష్టి పడలేదు. వీర రాఘవీయ వ్యాఖ్యయందు గల కథా భాగము :

'బ్రహ్మపి స్వాననస్థేన దతురాస్మేన శౌరిణా।

మోహితైః స్వ పుర ద్వారైః పరిభూతో న్యవర్తతః'(శ్లో 46, పుట 02)

'తతః కిం వృత్త మిత్యపేక్షయా ముచా బ్రహ్మైషీతి వత్సా, స్వత్వ పాలాంశ్చ తిరోదాపయిత్వా బ్రహ్మపి స్వస్థానం గ తః. తత్ర స్వస్థాననే స్థితేన దతుర్ముఖ యాపేక్ష శౌరిణా మోహితై ర్ద్వారపాలైః పరిభూతః పరమేష్ఠీ స్వానన సుఖవిష్ణు త్యేవ. కస్త్య మాగతోఽసి త్యేవం పరిభవం ప్రాపిత స్తో న్యవర్తత' అని గలదు.

ఈ వింత కథను గ్రహించి ప్రపథమముగా తెనుగున ప్రబంధీకరించినది 'శ్రీకృష్ణకథానందియ'కర్తయే!*

తెనుగు భాగవత కథను గ్రహించి సంస్కృత భాగవత విశేష వ్యాఖ్యల యందు గల విషయమును జోడించి పర్వసలు, సంథాషణలు మొదలగు వానితో నిట్లు చిత్ర కథా ప్రబంధ మొనర్చిన యా కవి తన కథా కథన శక్తిని ప్రదర్శించెను.

నారదుడు బ్రహ్మవద్దట నల్కి శ్రీకృష్ణుని గూర్చి అట్లు తెలుపుడు—

'వనర సేథ మున్ను వ్రాసిన గంకరలు

ననుభవించ బేరు పంగరికిని.

యర్వి నీడు బాణ సుబ్రహ్మణ్యవము చేసి

ప్రతి యొనర్చె తానె బ్రహ్మ యనుడు!'

(1వ అంశ.)

అని చెప్పగా విరాళ భూలోకిమునుడు వెళ్ళి చూడ నిద్దవడును. అతని వెంట
సరస్వతి వత్తు నని వల్కుగా అనేక నీకుల చెప్పి అమెను వారించెను (అమె
అతని ననుసరించినదో మాయా బ్రహ్మ ప్రసంగికి అవకాశ ముండదు).

‘అటవి చరించు వేళ, గురు నందను విద్యలు నేర్పు నత్తయెన్
వదినుగ శత్రు వర్గములపై చను చోట తపస్వమాధి యు
త్కిరముగ నుండు నచ్చటను ధారుణి మాయకు లుండ్రు గావునన్
దటుకున ముద్దురాండ్రకొను ధర్మము గాదు చనంగ మానినీ! (1వ అ.)

ఇట్లు అనేక విధముల (16 వద్యములలో) వాణికి తోధ చేయును. మాయా
బ్రహ్మ వేషమున సర్వలోకము చేరి శ్రీకృష్ణుడు ‘రాటోపు అసలు బ్రహ్మయే
మాయ బ్రహ్మ, కృష్ణు డా వేషమున రాగలడు, కావున అతనిని వారించవలె’నని
చెప్పుడు—

‘విద్యమున గల్గు చొప్పి విద్య లెల్ల
నేర్చి బ్రహ్మాండముకు తానె నేక యనుచు
మగువ! యాతఁడె యాతఁడు మద మరాళ
మెక్కి వచ్చుచు మెంగు నర్థిక్కులందు.’ (2-అ)

అని ముందుగ నే అమెకు హెచ్చరిక చేసి జాగ్రత్త పడినాడు. సరస్వతి గృహ
మున ఉభయ బ్రహ్మలు తారసిల్లినారు. వాడము శ్రుతి మించినది. ఈ సన్నివేశ
మున శకావూర్ణోదయము నందలి రంభ, మాయారంభల సంభాషణ ననుకరించి,
యట్లు వాదించ చేసినాడు :

‘నీ వెవ్వఁ డనునతో నీ వెవ్వఁ డనుచును
నొకొర యవఁగ నొకొర యనుచు
బ్రహ్మ నే రా యన బ్రహ్మ నే రా యను
నిక్కటరా యన నిక్క కనుచు
నోయి పోపో యన నోయి పోపో యను
తాని మ్మటన్న తాని మ్మటంచు
మద మణుండెద నన్న మద మణుండెద నను
లేలె మ్మటన్న లేలె మ్మటంచు

పరుల మగువల కాసింప వలవ దనిన
పరుల మగువల కాసింప వలవ దనుట
వాద మొనరించె బ్రహ్మతో వాది బ్రహ్మ
వాణి వందన్లు వదలక వార లిట్లు'

(8 ఆ)

కా పూర్వోదయము (8-207) న 'ఒట్టు నుమి యన్న ఒట్టు నుమి యందు...' అను వద్యమున కిది పూర్తి యనుకరణ.

ఈ ప్రబంధమున పుర, సముద్ర, పడి, యుతు, యద్ధ, గో, గోపాల వర్ణనలు విపులముగా నున్నవి. చిత్రకవిక చెప్పబడలేదు.*¹⁰

అటాకు పుస్తకము మధ్య మధ్య శీర్షమైయున్నది.

10. జాంబవతీ కుమార శృంగార విలాసము :

కుమారి దుర్యోధనుని పుత్రి యైన లక్ష్మణుని జాంబవతీ ప్రీకృష్టుల కుమారుడు సొంబుడు పరిణయ మాకుట ముఖ్యోత్సవముగా గల యీ కృతి 11 అశ్వాసములతో, 182 గద్య పద్యములతో కూడి ఉన్నది. ఇది అముద్రితము (రా. ప్ర.).

కవి యీ కథను సూతునిచే కొనకాది మహర్షులకు చెప్పించెను.

విషయము : దివ్యాస వసమున పరిణయించుచున్న 'లక్ష్మణ' సొంబుని గూర్చి చెలికత్తె యైన 'మందహాస' ద్వారా తెలిసికొని అతని మీదకు గోర యెత్తించును. ఇంతలో అమెకు నారదుడు ప్రత్యక్షమై సొంబుని పిండుటకు నారాయణ మంత్ర జపము చేయవలె నని బోధించి వెళ్ళును. అగ్ర సంవత్సరము తరువాత లక్ష్మణుడు స్వప్నమున సొంబుడు కన్పడి రతిరేఖ జేర్చి పోగా, మందహాస కీ విషయమును లక్ష్మణ తెలుసును.

దుర్యోధనునితో మందహాస సంప్రదించి లక్ష్మణా స్వయంవరము నేర్పాటు చేయించగా, కురురాజు బలరామున కీ విషయమును తెలియ వరచక దీప్తసంపద దీనిని గళునించి సొంబుని వద్ద కొక బ్రాహ్మణుని రాయబారిగా పంపి పలు

వివాహ హుగనట్లు చేయు మని ప్రార్థించును. విప్రుని వలన సమాధారము నంది సొంబుడు బయలుదేరి మాయా విద్యచే స్వయంవర మండపమున ప్రవేశించి, లక్షణుని వివాహమాడి, ఆమెను గైకొని వెళ్ళుచుండ దుర్జ్యోధనుడు సమర మొనర్తుడు. వారడుని వలన సొంబుని విషయమును తెలిసికొని బలరాముడు బయలుదేరి తన హుముచే హస్తిన నుద్ధాటించ యబ్బించును. భీష్ముడు దుర్జ్యోధ నునితో హుట్లాడి బలరాముని శోపము నుపశమింప చేసి - శురురాని తాలాంకుని శరణు దొచ్చునట్లు చేయును. ఆనందరము లక్షణా, సొంబుల వివాహము వైభవ ముగా జరిగినది. బంధువర్గము కల్యాణ భోజనము లొనర్చినారు.

తాళపత్ర గ్రంథమున 6 వ అశ్వాసము పూర్తిగా లేదు. ఇది వివాహ భోజనముల వర్ణన అగిపోయినది. లక్షణా సొంబులు ద్వారక చేరుట, వీరి శృంగార రీతి విలాసములతో ఈ భాగ్యము ముగింపబడి యుండును.

మూల కథ : తెనుగు సాహిత్యమున సొంబ విలాస, సొంబోపాఖ్యాన ముల యందు లక్షణుని సొంబుడు పరిణయ మాడిన కథ ముఖ్యము. 'లక్షణా కల్యాణ', 'లక్షణా పరిణయము' లు శ్రీకృష్ణుని ఆష్ట మహిమలలో నొకర్తుక యైన 'లక్షణ' పరిణయమును చెప్పినవి. అందుకే కవి తన గ్రంథమున కీ పేరు పెట్టినాడు (సొంబ కల్పము శివుని పేర్లలో నొకటిగా ప్రసిద్ధి యైనందున కూడ ఇట్లు మార్పు చేసినాడేమో!)

భాగవత దశమ స్కంధ ఉత్తర భాగమున (650-698 పద్యములు) గల చిన్న కథ సొంబోపాఖ్యానముల తాదారము. 'జాంబవతి...' కర్త భాగవత దశమ కొన్ని పూర్వులు చేసి ప్రబంధోచిత వర్ణనలతో తన గ్రంథమును పెంచినాడు.

సంస్కృత భాగవతము మూలము (8-1-30) శ్రీధరీయ వ్యాఖ్యయందు సొంబుడు పూర్వ జన్మమున హర్షశీ గర్భ సంతాతుడని గలదు. ఈ విషయము తెనుగు భాగవతమునందును, భాగవతము ననుసరించి చెప్పిన సొంబుల భాగ గ్రంథములందును చెప్పబడ లేదు. విశిష్టాదై తాఖియాని యైన 'జాంబవతి...' కర్తయు ఈ విషయమును పేర్కొన లేదు.

అంధ్ర భాగవతమునందు లక్షణము చెలికత్తె యున్నట్లు గాని, బ్రాహ్మణ రాయబారము గాని లేవు. 'జాంబవతీ-' కర్త నీనిని ప్రత్యేకముగా చెప్పినాడు. 'మందహాస' యను చెలికత్తె, రాయబారియైన విప్రుడు లక్షణా వరిణయమును ముఖ్యులుగా విశ్రీంపఱిగిరి బ్రాహ్మణ రాయబార ఘట్టము పోతనగారి యక్కడి కల్యాణము నందలి బ్రాహ్మణున కనుకరణము.

కవి యీ ప్రబంధమున వర్ణనలకు ప్రాధాన్య మిచ్చి తన నైపుణ్యమును ప్రదర్శించుటకో యనినట్లు ప్రౌఢ శైలిని సుదీర్ఘ వచనముల సధికముగా రచించెను. ఉత్కలితా ప్రాయము లైన యీ వచనములు శైలియందు 'కాదంబరీ'ని, రచనా ప్రభావమున 'కరణాగరి గద్య', 'శ్రీరంగ నాథ గద్య'లను స్ఫురింప జేయును. ఇట్టివి ఇరుపది వచనములున్నవి. నీనికి తోడు శ్లిష్ట బంధము లైన పద్యముల రచించినాడు. అందు కొక ఉదాహరణ :

'కర దారా కర భార వక్ష కర వాదలోచ నాతీత ని
ర్భర దారా ధర దార మోర తర శోభా భాసమానంబు నీ
కర హంకార మహద్విష ద్వర తిరస్కారోత్తి గర్భా వృథు
స్వర మా సైన్యము గ్రాలె నాలమున భూషారు క్షటి త్కాండమై'(పి.42)

సైన్య వర్ణనము గల యీ పద్యము కవి బ్రహ్మ యుద్ధ వర్ణన సూత్రగా గొని రచించినది.

బలశ్రవ వర్ణనమున-శేషాంశ సంజాతు డైన అయన వివిధ నానుములను శబ్ద శ్లేషలే నిట్లు తెల్పును.

'శేషర్య మాత్మ విద్యేషవ ద్వాత్రవ
ప్రాణాని లాపహారతలు దెలుప
కామపాలత్వ మిష్టాపి తాఽశక్య దు
స్తర మనోరథ హృది కరరదెలుప
రేవతీకత్వ మా త్రిభువ నాంతర చర
త్యాడి షణ్ణాష్టోద వరత దెలుప
నీలంబరత్వ మనేర మిత్ర బాధార్య
తారా కలాధారలై వెలుంగ

ద్వాపర స్ఫుట శ్రీరావతార మని యా
 బాసు లవినుతిఁ జేయ శేషాంశమున ద
 యాప్తి వసుదేవ తనయఁడై యవతరించి
 యుల్లసించును బలభద్రుఁ డొప్పు మిగుల' (1.998)

అనుశరణలు : దీనియందలి వర్ణనలు అధిక భాగము వసుదత్రిత సనుకరించినవి. మరి కొన్ని భాగవత ప్రభావమునకు లోనైనవి. అట్టి వానిలో కొన్ని—

'లేకీ సరో భంగ పాకీ రమాత్తుంగ
 డోలా పరంపర లాగి యూగి
 బాలామి లారామ డోలాగమ స్తోమ
 కాలా వధంబు సాగి సాగి...' 1.115

బద్ధాది వారణాపుర విహరణ గంధవహ వర్ణనము కైతి, భావముల యందు వసుదత్రితను గుర్తుచేసి—

'ఏలా లలా లాల డోలా సమాలోల బాలామణి గాన భానురముల'
 స్ఫురింప జేయును.

వసు... (2-58) 'ఈ లాలఁ డోలాడు హేరాశము జవాది' అనునది,

జాల... (2-78) ఆరామ సగ మెన్న తారామలుల మించు
 నారామ సదుదక్కి సరుగ వలయు
 నో పాటలాధరి తాపాసలము గుండ
 నా పాటలావని కరుగ వలయు...' 1.115

వసు... (2-170) 'ద్వాపరంబు హృదయ బాస్తవ్య కుటుంబికి
 నావాహనము బగ ద్వాప్యవసునరు...' 1.115

జాల... (2-107) 'ద్వాపరంబు పుండరీకాక్ష నందనునకు
 నా వాహనము నును స్వందనునకు...' 1.115

బహు గ్రంథక రత్నమైన యీ కవి వద్యము లొక దానిలోనివి మరియొక దానిలో గలవు.

'శ్రీ భారతాది ప్రసిద్ధ గీర్వాణాంధ్ర...' (1-11) అశ్వాది పద్యము విష్ణుశ్రేణ ప్రభాకరమున గలదు.

'అందుచు విట్లనెం తెలి...', 'తిమి రాహంకృతి మాన్వి చందురుడు...' (శాంబ-1.207.278) అను పద్యములు 'నృకంతీన వాఙ్మృదయము' (8.201.288) నందు చేరినవి. రెంటినినీ సందర్భము సమానము.

ప్రభావతీ ప్రభుత్వము కథను మననము చేసికొని భాగవతమున గల దిన్నకథను గ్రహించి వేంకట సరసింహాచార్య కవి గంభీరాద్ధోద్య త్వద కుంభ త్వద్య ప్రబంధ శోభన రచనారంభ కుకూటము' (1-88)న, 'విస్తార గగ్గి రాళ్ళ చారు శబ్దారాంభార పద పద్య కుంభదహరిక వాగ్జ్యంభణము' ల (1-18), 'శాంబవతీ కుమార శృంగార విలాసము'ను రచించి తన కథా వర్ణనా శక్తుల నిరూపించు కొనినాడు.

11. క్షత్రణం ధూపాభ్యాసము :

వేంకట సరసింహాచార్యులు భారత, భాగవత, రామాయణముల నుండియు గాక విష్ణు కథా ప్రాధాన్యము గల పురాణముల నుండియు కథల గ్రహించి వానిని సరిప్రధా యాభిముఖముగా ప్రబంధీకరించి రస గ్రంథముల యందు వస్తు వైవిధ్యమును ప్రదర్శించెను.

అట్టి వానిలో 'క్షత్రణం ధూపాభ్యాసము' పేర్కొన దగినది. దీనియందు 8 అశ్వాసములు, 970 గద్యపద్యములు ఉన్నవి. 1984 లో ఇది ముద్రితకై నది.

కథా విషయము : అయోధ్యా నగర పాలకుడైన సుభద్రుని పుత్రుడు క్షత్రణంధుడు బాల్యమునుండి దుర్మార్గుడు. రాజ్యాధికారముప్రాప్తించిన తర్వాత ఇతని దుష్కృత్యములు అధిక మైనవి. ప్రజా కంటకు దగుటచే గాక క్షత్రియోదీ తము గాని మృగ మాంస భక్షణము చేయుచు, కొంత బాలమున కది లభింపక పోవుట వలన మనుష్య మాంస భక్షణము చేయుచు, ముని శాపముచే రాక్షసు దగును. కొన్ని పత్పరము లిట్లు గదరిన తరువాత వ్యాస శిష్యుడైన వృందరీ

కుని కారణమున నితని శాపము తీరి మరల రాజ్యాధికారము వహించి సక్రమముగా నుండును. ముఖ్యమైన యీ కథను గ్రంథకర్త అనేక వర్ణనలను, విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయ విషయములను జోడించి, ద్వయ మంత్ర ప్రాధాన్యమును నిరూపించుచు, దాని వలననే శ్మశ్రుతబంధుడు ముక్తుడై నట్లు తెల్పును.

మూలము: కవి దీనిని 'భవిష్యోత్తర పురాణోత్తర అంధంబున వర్ణింప బడిన శ్మశ్రుతబంధుపాత్యానం బను నితిహాసంబు' (1-106) అని తెల్పి, 'వివిధ వికతితి వీనుల విందు గాఁగ' 'అంద్రాభాషను రచింతు' నన్నాడు. (1-16)

1. విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయ గ్రంథములనుండు

'పాపిష్టః శ్మశ్రుతబంధుశ్చ పుండరీకశ్చ పుణ్యకృత్.
ఆచార్యవత్తయా ముక్తై రస్మాదాచార్యవాన్ భవేత్'.

అనునట్టి ఆచార్య కృపా కటాక్షమే జీవుని మోక్షమునకు ముఖ్యమైన దను ఆచార్య ప్రశస్తిని తెలియబరచు సందర్భమున చెప్పబడినది (రహస్య త్రయము'న). దీనియందు శ్మశ్రుతబంధుడు దుర్మార్గుడు కాగా ఆచార్యులైన పుండరీకుని వలన మోక్షము సందినట్లు గలదు.

2 అంద్ర మహాభాగవతమున 'శ్మశ్రుతబంధుం దను బాడును బ్రాహ్మణార్థంబు ప్రాణ పరిత్యాగంబు జేసి నిర్మలం బగు యశంబు వడసె' నని దశమ స్కంధ ఉత్తర భాగము నందు (722 వ వచనము) చెప్పబడినది.

3. మహాభారతము అనుశాసనిక పర్వమునందు (4, 40-53) శ్మశ్రుతబంధుని దర్శన సంభాషణముల వలన ఒక మాలదాని శాపము తీరి అతని ముందటి జన్మమైన బ్రాహ్మణత్వ మందినట్లు గలదు.

4. 'నింక్షణ మోక్షాధికార నిర్ణయ' మను గ్రంథమున 27వ, 28వ పుటలు) మాంసాహారి యైన శ్మశ్రుతబంధుర కనుదినము మాంసమును తెచ్చి యిచ్చు భృత్యవర్గము ఒకనాడు అది లభింపవండున పసిబిడ్డ మాంసమును తెచ్చి యిచ్చిరి. దానిని తినినది మొదలు నర భక్షణ కుప్రకపించి, ప్రజలను దంపుచున్న శ్మశ్రుతబంధువురకు వారదుడు కన్నడి నరుకునపు డెల్ల 'గోవింద' వామోద్ధారణ చేయుమని తెల్పి, కత్పండిత్రనముచే వారాజు ముక్తుడు జాయెను. ఇతడు వారదు దను సదాచార్యుని వలన శ్మశ్రుతబంధునకు ముక్తి కలిగినట్లు చెప్పబడినది.

మార్పులు : ఈ గ్రంథకర్త భవిష్యోత్తర పూర్ణ కథను తెలిగించు చున్నాడని తెల్పి సూతునిచే శౌనకాది మహర్షుల కి కథను వినిపింప జేసినాడు. దిన్నదైన కథా వస్తువును అనేక సన్నివేశముల కూర్చి సంప్రదాయ ప్రవచన మునకు లభిక ప్రాధాన్య మిచ్చుట వలన కథా విస్తృతి పెరిగినది. దీనియందు తారత, భాగవత కథా విషయమును గ్రహింపక 'విలక్షణ మౌషాధిజార నిర్ణయ' మందలి విషయమును తీసికొని దానిని కొంత మార్చి తెప్పెను. గ్రంథారంభ మున సూతుడు శౌనకాది మహర్షులకు తెలిపిన విషయ మంతయు (1.47-105) విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయ గ్రంథములయందు గల దానిని వివరించుచే అచార్యుల వారి సంప్రదాయ విద్యా నిష్ఠాత్మకమున కిది యొక నిదర్శనము.

క్షత్రబంధుని బాల్యము, దుశ్చర్యలు, రాజ్యపాలన, ప్రజల బాధలు, ప్రభువు మాంస భక్షణ, భయభక్త్య వివేచన, మునుల యువదేశము, రాక్షసత్వ మావేశించిన క్షత్రబంధుడు గ్రామముల నిర్హామ ధానుముల చేయుట, రాజ్యమున కరువు, అకవుల యందు తిరుగుదున్న రాజునకు వ్యాస శిష్యుడు పుండరీకు డెదురగుట, క్షత్రబంధుని వరీక్ష, పుండరీకుని కృత్రిమ మరణము, మంత్రోప దేశమునకు రాజు పరితపిల్లుచుండగా దొమ్మరి దానికి మంత్రాక్షరములు లభించిన విషయమును తెలిసికొని అమెను వెదకుచు వెళ్ళిన క్షత్రబంధుడు దొమ్మరి వద్ద భృత్యునిగా చేరి మంత్రాక్షరము లున్న తాటంకమును పొంద యర్పించుచుండ, ఇదే సమయమున ఆ రాజ్య పాలకుడైన రాజు కూతురును బ్రహ్మరాక్షసి అవేశింప అచార్య భర్త గల క్షత్రబంధుని వలన అమెకు స్వస్థత చేకూరును. రాజు సంతోషించి అన్నదాన మొనర్చి దొమ్మరుల ఆఱును ఏర్పాటు చేయగా అప్పుడు క్షత్రబంధునకు దొమ్మరి దాన ర్హాభరణమున గల మంత్రాక్షరములు లభింప దానివలన నితడు ముక్తుడగును. బ్రహ్మరాక్షసి వదలిన రాజపుత్రితో వివాహమై తిరిగి తన రాజ్యమునకు వచ్చి ప్రజాపాలన చేయుచుండును

ఇది అచార్యులవారి క్షత్రబంధుని విషయము. ఈ కథను తెల్పునట్టిదే 'తిరునామము' ౯౩¹¹ యందు 'తిరుమంత్రపు పాట' యొకటి గలదు. మంత్రము హరిదాసునకు గాక వేళ్ళకు లభించగా భగవంతుడు గోపాల వేషమున భర్మరాజు ద్వారా ప్రయత్నించి హరిదాసున కుపదేశించినట్లు తెల్పుచున్నది. గ్రంథ విషయము నకు దీనికి పాత్రల భేదమే కాని ఫలితము కెంతయందును సమానమే!

కథాతథన పద్ధతి :

తీనియందు విశిష్టాద్వైత విషయ ప్రవచన మధికమైన దురవగాహముగా నుండునని ప్రబంధానుకూలముగ వర్ణనలు, సూతన సన్నివేశములను కూర్చి ఈ ఉపాఖ్యానము నొక ప్రబంధ మొనర్చెను. అందుకే క్షత్రబంధుని దుశ్చర్యలు ఆతనికి రాక్షసత్వ మావేశించి నప్పుడు ప్రజల భయము, రాజ్యస్థితి, దుష్ట ప్రభు పాలనను చిత్రీకరించినాడు. ఈ సందర్భమున వర్ణింపబడిన కరువు 'కవిగారి' 'దేవరకొండసీమ' స్థితి (1-162-170)

జ్ఞాసానుమతిచే పుండరీకుడు క్షత్రబంధు నన్వేషించినపుడు ఆనేక విష్ణు క్షేత్రముల సందరించి ఒక దేవాలయ ప్రాంతమున క్షత్రబంధుని గని ఆతని ప్రవన్నునిగా నొనర్చి, శ్రీరంగ ప్రాంతమున కృత్రిమ తనువును వదలెను. అష్టాక్షరీ ద్వయ మంత్రములు శ్రీమాన్నారాయణాదీనములు. శ్రీరంగనాయక స్వామి సాక్షాన్నారాయణుడు. ఈ కారణమున కవి పుండరీకుని ఇవట మాయము చేసి క్షేత్ర ప్రభావమును నిరూపించెను.

రాజున కవసరమైన మంత్రరాజము దొమ్మరి దానికి లభించినది. అందు వలన కవి వీరి వేష భాషా ప్రవర్తనలను, నీవ జార జేష్టలను వివరముగా వర్ణించి ఆ వాటి దొమ్మరుల చిత్రీకరించినాడు. దేవరకొండ, మిర్యాలగూడెం ప్రాంతముల దొమ్మరులిప్పటికి నిల్లే గలరు. వీరి మధ్యన నీచవృత్తి నొనర్చుచు క్షత్రబంధుడు కాలము గడుపుట లైన పరీక్షయే యని జ్ఞానునిదే చివరకు చెప్పించెను.

కథయందు ముఖ్యమైన మలుపు దోశరాజ పుత్రికి బ్రహ్మరాక్షసి ఆవేశించుట. ఈ సందర్భమున భూత తాండ్రీకుల పద్ధతులు నివరింపబడినవి. ఇది లేనిచో క్షత్రబంధురకు రాజ ప్రాసాద ప్రవేశము లేదు. దొమ్మరుల ఆటచే మంత్రాక్షరము లున్న కర్ణాభరణము లభించుట ఇవటనే! తీనివలన క్షత్రబంధుడు విముక్తు డైనాడు.

బ్రహ్మరాక్షస మృతాంతమును ప్రవేశపెట్టుట శ్రీరామానుజుల వారి తీవ్రతమున జరిగిన యిట్టి సన్నివేశమునే గాక, తమ పూర్వ్యలైన చెన్నయాచార్యుల మంత్ర ప్రభావమును వ్యర్థీకరించుటకే యనిపించును.

దీవుడు పరిసదృశులైన గర్భితో ఈశ్వరుని యందు భారముంచిన (స్వప్రాయత్నము లేకయే) భగవంతు డాతనికి మోక్ష మిచ్చు నను తెంగల వైష్ణవ సంప్రదాయము శ్మశ్రుతుండుని యందు నిరూపింపబడినది.

పర్వము : ప్రబంధ పద్ధతి పర్వముతో ఇతర సాంఘిక విషయములు దీనియందు గలవు.

శ్మశ్రుతుండుని దుష్ట పాపన ఇట్లున్నది :

'బ్రహ్మస్వములు వేగ బిడ్డిచే గ్రహించి
యగ్రహారముల నిగ్రహించి
పరదైవ తోర్నవార పణగ బుండుగ జేసి
యర్చక స్వాస్థ్యము లపహరించి
నవనాద్రి తానక్ష సకల ద్రవ్యములు
ప్రముచ్చుల చేతఁ దెప్పించు కొనియె
వైశ్య కర్షక జన వర్గములను బిడ్డి
నెట్టింది నొప్పించి తిడ్డి కొట్టి
యదయుఁ డన్యాయ విత్తము నార్జికంబు
జేయు చితరుల మేలును శేమువందు
ప్రేమ కా మేలు తన హస్త సంగతంబు
నైన దాకను నారాట మందుదుండు!'

దీని ద్వారా కవి క్రీ.శ. 1700 తర్వాత తెలంగాణమును పాలించిన యిట్టి పద్ధతి రాజుల క్రొక్క పర్వమును సూచించినాడు.

సంవార జాతికి చెందిన భిక్షువులు, బొమ్మరులు ప్రయోజమున వారు పస్తువులతో నిట్లు కదలినారు —

'దారు వుదాఖిలార్ దగులాగ ముసలముల్
గడ్డపాణలు గుండెల్ మడ్డుకత్తి
బిలుకు బిలుకుల గడల్ సింగిడి తరకసల్
బాలు కత్తులు మర్దు, వలలు తోపు

మేకుల గుడులును మోకుల కట్టలు
 బాపం చుట్టలు దీప సుదెలు
 బాప సంఘం యందు సర్వ ధాన్యంబుల
 నింది గార్హవోష్ఠి నికరముంను
 మీద నణ చర్మ నికరముల్ బాదుకొల్చి
 బాం వృద్ధుల వాటిపై బరగ చేర్చి
 యోమ్య ముఖముగ నందరు నరుగ దంఁది
 తూర్ల యోనులు దొమ్మరుల్ తూగి నడువ' (8-19)

తన ఇతర కృతుల యందు వలె పూర్వ కవుల పద్యామకరణములు దీనియందును గలవు.

క్షత్రబంధుని వృత్తాంతము నారాధము చేసికొని అనేక విషయములు వెప్పబడిన యీ గ్రంథములో. సంప్రదాయ విషయ ప్రవచనమున అనేక శ్లోకములు సందర్భానుగుణముగా తెనిగింపబడినవి. కవికి గల బహుముఖ విజ్ఞానమును వ్యక్తముచేయుటకు వివిధ విషయములు, సాంఘికారములు, సందార జాతులైన దొమ్మరులు మొదలగు వారిని గూర్చి గండు.

12. శబ్దపిళ్ళ రాయ చరిత్ర :

మేల్కొట, యాదవాద్రి యను నాహంతరములు గల తిరునారాయణ పురమున వెలసిన శబ్దపిళ్ళ స్వామినే సంపత్కుమారులు, తిరునారాయణ స్వామి యని యందురు. వీరి మాహాత్మ్యము, విరిత్ర లీలలు, క్షేత్ర మాహాత్మ్యమును తెల్పునట్టి ఈ గ్రంథము 8 అశ్వాసములు, 1010 గద్య పద్యములు గలది. ఆముద్రితము (తాళపత్ర ప్రతి).

శబ్దపిళ్ళ చళ్ళపిళ్ళ, తెలిక పానుములతో వ్యవహరింపబడు నారాయణ స్వామి శ్రీమద్రామానుజుల వారిచే అర్చింపబడిరి. మైసూరుకు కొలది దూరమున గల యీ క్షేత్రము తెనగల్, వడవల్ సంప్రదాయముల తూడలి, కల్యాణ, వైకుంఠ, వరాహ, మైత్రేయ, ధనుష్కోటి, యావవ, లోకపావన, పాండవ తీర్థము లని ఎనిమిది కోనేర్లు గల యిట తాయాయ సన్నిధి యెడుట నుండు

మండపములో నొక స్తంభమునందు అంగుష్ఠ ప్రమాణ మాత్రమైన ఉడయవరులుండురు. పీఠవిజ్ఞాపకముగా సేవింపనిచో యాత్ర సఫలము గాదని వాడుక!

చల్వపిళ్ళ స్వామి వారికి జరుగు ఉత్సవములలో ముఖ్యమైనవి గరుడ సేవ, వైరముడి యుత్సవములు.

వేంకట నరసింహాదార్య కవి ఇట్టి శ్రేత్ర విషయ కథను గ్రహించి జనుల వాడుకయందు గల పీఠీ నాందారు (నాద్రియార్) కల్యాణ వృత్తాంతమును ముఖ్యముగా చేసి యీ ప్రబంధమును రచించి, చరిత్ర, పురాణ విషయ మిశ్రముగా ఒక గాథకు రూపమును కల్పించెను.

శ్రీరంగ మాహాత్మ్య కథ వలెనే ఇదియును*¹² ప్రసిద్ధము. రెండును పురాతన గాథలు. దైవ లీలాభివర్ణన కావ్యములు.

చల్వపిళ్ళ రాయ చరిత్రమున దక్షిణ హిందూ దైవము ఔత్తరాహ ముస్లిం కన్యను పరిణయ మాడినట్లు చెప్పి మత భేదముం చేపించి, సమానత్వ మున్న స్థాపించుట ముఖ్యమైన విషయము.

ఈ గ్రంథకర్త సంప్రదాయములలో పాట సాంఘిక విషయమును దీని యందు ప్రతిపాదించినాడు.

కథా విషయము : మధురా నగర పాలకుడైన యదురాజు రంగ మన్నారు స్వామిని ప్రతిష్ఠింప దలచి నారద మహర్షి సలహా ననుసరించి శ్రీరంగ మన్నారు విమానము (గోపురము) లో నొక దానిని కిరీటమువలె ధరించి వచ్చుచుండగా పతి శ్రమ నివారణార్థమై నేటి యాదవాచల ప్రాంతమున దానిని దించి కొంత సేపటి తర్వాత తిరిగి గ్రహింపజోగా నది కదలక 'నేను ఇదటనే వసింతును నా పేర నిదట యాదవాద్రి యనబడును. పూర్వము యదు శైలము నకు నే నిచ్చిన మాట నిల్చి చలించినది' - అని విమాన మధ్యగతుడైన స్వామి వాక్కును యదు రాజు విని, తేమునది లేక స్వామి నదటనే ప్రతిష్ఠించి ఉత్సవాదుల నిర్వహించుచుండును. ఈ యదురాజు వంశజుడే శ్రీకృష్ణుడు. ఒకనాడు శ్రీకృష్ణుని యర్చనల నందుకొను చున్న యాదవాద్రీకుని వద్దకు గరుత్మంతుడు కిరీటము నొకదానిని తెచ్చి సమర్పింపగా అది యాదవాచల స్వామికి సరిపడినది.

వైసలేయని సేవకు మెచ్చిన ఆ ప్వామి కృష్ణుని బాహున మగునట్లు గరుడుని అడేకించును.

కొరవ వంశమున ధర్మరాజు రయూత ప్రభేతస్కుడు ప్రభువై రాజ్య పాలన మొనర్చుచుండును. ఒక ముని శాపమున నికని పుత్రులు మ్రేచ్చుంగుదురు. వారిలో నొకడు 'సుల్తాను' నాముడు. ఇకదే దిల్లీ నగర నిర్మాత. సంలాన రహితుడైన యితనికి దైవ చేష్టగా సరోవరమున నొక జాలిక లభించి అల్లారు ముట్టుగా పెంచుచుండును.

అనంతరము రాజు దండయాత్ర, దేవాలయాల దోపిడి, నిరుళాపూర స్వామి విగ్రహమును దొంగిలించుకొని వచ్చి కూతున కియ్యగా దాని నామె ముక్కువతో నుంచుకొని క్రీడించుచుండును.

శ్రీరామానుజు జననము, దేవాలయముల సంప్రీక్షణ, సుల్తాను వద్ద గల విగ్రహమును తెచ్చుటకు పరివారముతో వెళ్ళిన రామానుజుల వారిని సుల్తాను పరీక్షించుట, విగ్రహమును పరిగ్రహించి తెచ్చి, ప్రతిష్ఠింప యత్నించుట, సుల్తాను కన్యను సంవత్కుమార స్వామి పరిణయ మాత నిర్వహించి 'అమె లక్ష్మి, మానవాంశగా నిట్లవకరించినది' అని పర్మి అందర నాశ్చర్య పరచి దీనిని వివాహ మాడును.

ఆ విగ్రహ రూపమున నున్న సంవత్కుమారులే చెళ్ళ పిళ్ళ స్వామి. సుల్తాను నిర్ణయే దీని నాందారుగా మారిన లక్ష్మి.

మార్పులు : 1. వేంకట సరసింహాచార్య కవి యీ ప్రబంధమున సంప్రదాయానుకూలముగా కథను కొద్దిగా మార్చినాడు.

'యాదవాద్రీశ వైభవము', 'అచార్య సూక్తి ముల్తావళి' యందు చెప్పబడిన సన్నివేశముల నీయన గ్రహించి మరి కొన్నిటిని వర్ణించి కథను పెంచెను.*13

తాళ్ళపాక తిరుమంగళ నాథుని 'శల్యపిళ్ళ రాయవరిత్ర' మను యక్షగానమున*14 కథ మరియొక రకముగా నున్నది.

మేల్కొంటోని కల్వపిళ్ళ రాయని భర్తలు తమ విద్యా బంధ ప్రాధిదే
 ధిల్లి రాజును మెప్పించురు. దీనికి ముస్లిం మత గురువులు ప్రభువును బోధించి
 మేల్కొంటు దేవ విగ్రహమును తెచ్చి కోటలో వదవేయు ముందురు. రాజు దండ
 యాత్ర, భక్తుల బాధ, మేల్కొంటు స్వామియే స్వయముగా భక్తులకు దర్శన
 మిచ్చి రాను ఒక వత్సరము శిల్పిని పద్ద నివసించి వత్తు ననును.

తండ్రి తెచ్చిన విగ్రహముతో రాజకన్య క్రిడించుచుండ కల్వపిళ్ళ
 స్వామి అమెను లక్ష్మ్యంశగా తెలిసికొని పరిణయ మాత నిశ్చయించుకొనును.
 ధిల్లి సుల్తాను విగ్రహము నవహరించిన విషయము శ్రీరంగమం దున్న రామాను
 జులవారు తెలిసికొని దానిని తెచ్చుటకై పరివారముతో వెళ్ళగా ముస్లిం మత
 గురువులు అనేక మంత్ర తంత్రముల ప్రయోగించురు. అవి వైష్ణవ భక్తులపై
 తని జేయనందున సుల్తాను వీరికి పనుడై రామానుజ కత్తిని పోషించి విగ్రహము
 నొసంగ నుద్యుక్తుడు కాగా, సతి సమేతముగ నా స్వామి రామానుజుల వారి
 యంతకలమును జేరి విగ్రహ రూపము దాల్చును. రాజు దీనిని గమనించి రామా
 నుజు దానుడై, తన విద్వ యవ్యవస్థమునకు సంకసించి విగ్రహముతో తన విద్వను
 వంశీయం దుంచి, తిరునారాయణ పురమునకు జేర్చును.

ఇట్లు యక్షగాన విషయము కొలది మార్పుల జేసినను కల్వపిళ్ళ కల్కాణ
 వృత్తాంతమును చెప్పలేదు. ప్రబంధ రర్త కల్కాణ మొనర్చి యవన కన్యను
 స్వామివారి దేవేరుంలో నొకర్తుకగా జేసెను.

పండిత వాదము, ముస్లిం మత గురువులు, మంత్ర తంత్రములు మొనర్చిన
 లౌకిక విషయములను ప్రబంధ రర్త గ్రహింప లేదు.

సరోవరమున దానికా రూపముగ లక్ష్మి యవతరించుట, ఈమె కారణమున
 తురుష్క ప్రభువు దుష్కృత్యము లధికమైనవి. సంపత్కుమార స్వామి తన
 లీలంచే రాజును మార్చ దలచినాడు. ఇట్టి ప్రభావవంత మైన కార్యములన్నియు
 శ్రీరామానుజుల వారి ద్వారా జరిగినట్లు ప్రబంధీకరణము. యక్షగానమున కన్న
 ప్రబంధములోనే రామానుజ పాత్ర చక్కగా పోషింపబడినది. అందు తనుగుణ
 ముగా సన్నివేశములు కల్పింప బడినవి. ప్రబంధ రర్త సంప్రదాయమునకు,

యక్షగాన కర్త లోకీకర్తమునకు ప్రాధాన్య మొసంగి తమ కథా రతన శక్తిని ప్రదర్శించిరి.

ప్రబంధ కర్త 'శ్రీరామాను జాభ్యుదయము'న (3.358-405) శల్వపిళ్ళ రాయని కథను, దీనియందు రామానుజ చరిత్రను (2.4-14) చెప్పినాడు. కవికి యీ రెండు కథలపై గల మక్కువ కిది యొక నిదర్శనము.

శ్రీరామానుజుల వారు యవన రాజుపై దండయాత్ర చేయుట కవికి గల యుద్ధ వర్ణనా నైపుణ్యమును బాటబుకే యన్నట్లు తోచును. గుల్తానీ, శల్వపిళ్ళల విచారము వివరముగా పరిపరిచినది.

వీరి యితర రచనలయందు వలెనే దీనియందును మున్నఁగ, మలయా నిల, చంద్ర, దూషణ, భూషణ లావ్నవి. ఆ యీ వర్ణనలయందు పూర్వ ప్రబంధ పద్యానుకరణము లధికము.

1-58-75 మధురాపుర వర్ణనమున 'మను', 'వసు' చరిత్రములు, 'అముక్తమాల్యద' ప్రథానము కలదు. రాయల పుష్పలావికలతో విడిచిపడుచు మధురా పుర పుష్పలావిక లిట్లున్నారు:

'కలకంఠి! నీ దండ క్రయ మెంత?' యనినను
'నలవియె నా దండ విణవచేయ?'
'కన్నుతావులవిరుల్ గల్గినే మీయెడ?'
'కమ్మరావిరులీడ కల్గుటదె?'
'కప్పిదాదిన గుచ్చకములె కావలె!' నన్న
'యూని చల్లక నవి యాయఁ దగునె?'
'కొదలేని వేడ్క నీ గోరంట మన సాయ?'
'కొడువేమి నీవె మున్నెనగరాదె!'

యనుచు నీ రీతి నవ్వెచు హర్షముగను
విటుల వాక్రౌఢి మహిమల విడము రెల్ల
నరసి యతివల ప్రతిభాన రాగు చవుడు
పుష్ప మముచు నుండు రప్పరము నలం.

వసుదత్రిత్ర యందలి 'తన యశో విశవ ముల్తా సౌధ పాళి...'ని రామా వర్ణనమున కవి ఇట్లు చెప్పెను :

'తన కీర్తి విస్ఫూర్తి ధారుణీ లంసకు
కమనీయ ధవ శాంఖకంఠు గాగ
తన స్వాంత మంథోజ తన యాధినేతకు
క్రీడా మనోహర గృహము రాగ
తన నిశేతన సముదాయ మంథోజాత
పాణిని నర్తన పట్టుగాగ
తన సద్గుణావళి వనజ సంభూతాండ్ర
పేదికి నవరత్న కోటి గాగ

నిశ్చయ విశ్వంభరాస్థలి వినుతి గాంచె
నఖిల గురుజన సంఘంఠు లలితయింప
రంగనాయక కరుణా తరంగుడగుచు
రమ్య తరముగ యతివర రాజరాజు!'

(3.18)

పెద్దన గారి వరూధిని రోదన ప్రభావము అనంతర కవులను వదలిపెట్టి యదుక్రైల వల్లభుని విగ్రహము కన్నకనయన యవన కన్యక శ్రీరాగ

'భావభ వాంఘిక ప్రకట వాద భరింపగ లేక పుట్ట రా
జీవ విరాజమాన ముఖ సీమ పటం విడి వాప్సముల్ దుద
గ్రావములం దొరంగ కలకంఠ కులాకుల కాకలీ ద్వనిన

శ్రీ వర రాగ మూని గురసిన ముఖీ మణి యేదై విక్కిరిన్' (8.189)

ఈ ప్రబంధ కర్త యవన కన్యకైక ఏడ్పించినాడు.

వేంకట సరసింహాచార్యు లీ గ్రంథమున భక్తి, పీఠ, శృంగారములను పొందినాడు. యవనరాజు దైవభక్తియే గాక శ్రీరామానుజుల వారి యాద శ స్తోత్రము కవి భక్తి రస బోషణకు నిదర్శనములు. రామానుజుల వారు స్కంధ ప్రభువుపై దండయాత్ర చేయుట, పిష్టంబును యుద్ధపర్వన పీఠరస కలు,

శివపీఠ స్వామి, యమహంగనల కలయిక (అనంతరము పెండ్లి). శోభ నముల వర్ణించునప్పుడు గల శృంగారమున దైవభావము విస్మరింపబడి మాను షమే ముఖ్య మయినందున అది అధిక మైనది.

సాంఘిక సంప్రదాయ విషయ సమ్మిశ్రితమైన 'దర్శిపీఠ రాయ దరిత్రము' పర్వనా ప్రధానమైన కథా కావ్యము.*¹⁵

13. చిలువ పడగ డేని పేరణము :

సింగరాధార్యుల అచ్చతెనుగు కావ్యము తరువాత వీరి వంశమున వచ్చిన మరియొక అద్భాంత్ర ప్రబంధమైన 'చిలువ పడగ డేని పేరణము' 8 అశ్వా సములు, 1140 గద్య పద్యములు గల అమృదిత(బాళవత్రప్రతి*) గ్రంథము. దీనినే 'చిలువ పడగ డేని చరిత' మని మరి యొక పేరు.

కథా భాగమే గాక శృత్యార్థ్యంతములు, పాత్రల నామధేయములు సైతము అచ్చ తెనుగుననే చెప్పి వేంకట నరసింహాధార్యులు తనకు గల భాషా తైరుగ్గ మును నిరూపించుకొనినాడు.

ముఖ్య కథ : కళింగ రాజైన చిత్రాంగుసకు రూపవతి యను భార్య కలడు. వీరి సంతానము 'కుభాంగి'. స్వయంవరమున దుర్యోధనుని కుభాంగి వరించగా ఇరువురు రథారూఢులై హస్తినాపురమునకు వెళ్ళుచుండ జరాసంధుడు ఈర్ష్యచే (కుభాంగి తనను వరించనందున) రురురాజుపైకి యుద్ధమునకు వెళ్ళును. ఇంకొకరైన చిత్రాంగుని కుభాంగి యుద్ధమున పాల్గొని జరాసంధుని బంధించి తేగా, దుర్యోధను కతనిని మన్నించి విడిచివేయును.*¹⁶ అనంతరము కుభాంగి దుర్యోధనుల వివాహము భుగముగా జరిగింది. వీరికి కలిగిన సంతానమే 'లక్ష్మణ' దను కుమారుడు, 'లక్ష్మణ' యను కూతురు.

కథా కథనము : కవి యీ కథ మహా భారతములో గల దనెను. చిత్రాంగుడు, అతని రాజధాని, కుభాంగి జననము, జాల్య యోవనములు, అమె మన్మథావస్థలు, శైత్యోపచారములు, స్వయంవరము, అనేక దేశాగతరాజవర్తన, దుర్యోధన వర్తన, యుద్ధము, వివాహము, తోజసములు, కుభాంగి దుర్యోధనుల శృంగారగ్రీతలు-వీనిని విస్తరముగా వర్ణించి అచ్చతెనుగున కవి పాత్రమును పెంచినాడు.

కవి రచన యిట్లున్నను తెప్పిన వధయందు మాత్రము అనేక వర్ణనలు చేయబడినవి.

పర్వములు :

'అరయుచు తెను గుల వదములు
తరమర నిరుమాలు లరసి తాల్మిత నుడువన్
సరగున వదములఁ దగు విగి
తలుఁ గఱయఁగ వలయు దీని తెఱఁ గేర్పడఁగన్' (1 వ అ.)

అని తన వద ప్రయోగమును గూర్చి కవి అభిప్రాయము. అప్పుతెనుగును అర్థము చేసికొనుటయే శ్రమ. దానికి తోడు సుప్రసిద్ధ సంస్కృత వదములను అర్థముగా తెనిగించిన పాతకునకు మరింత శ్రమ తప్పదు. దీనియం పిట్టి వదము లనేకము లున్నవి. ఉదా : కర్ణుడు - ప్రాజదువుల మేటి కన్నట్టి పిడ్డ, అంజన-గౌర గొంగని పేరు గల మేటి గరిత ఇక్ష్వాదులు.

'నెఱఁత నేల బిళ్ళ నేర్చున దిద్దుడు
నక్కరాలు బలక నమర వ్రాసె
గొప్ప వొయ్యి చూచి గొబ్బున చదువంగ
నేర్చె, నాట పాట నేర్చెలర్చ' (1 వ అ.)

ఇది భుభాంగి విద్యాభ్యాసము. 'నేలబిళ్ళ' అనగా నేలపై ఇనుకపోసి వానిపై అక్షరముల వ్రాసి దిద్దించు పాతకాలు. తెలంగాణ మందలి పీఠి బతుల వద్దలి, వొయ్యి-పుస్తకము. ఇదే వహి, బహి (భాతా పుస్తకము) యైనది. నేటికిని పల్లెటూరి ఇనము పుస్తకమును 'వొయ్యి' యందురు. భుభాంగి సౌందర్యమును వర్ణించుచు కవి ఇట్లునినాడు :

'సనవాలు వాని యాలును
ననవాలుని మామ యాలు సలుపని యాంప
ననవాలు నయ్య యాలును
ననవాలుని గొంగ యాలు వాతికి సరియే' (2 వ అ.)

కలి, రోహిణి, నరస్వతి, లక్ష్మి, మార్వతి - వీరి సౌందర్యముల మించినది
చూపాగి! ఇక - చంద్రవర్ణన :

'వలిగొండ యెల్లాని చలను మెలిగడి వుప్పు
మీను లేని వజీరు మేళమాను
శీర్షం పవలికి గిల్లు విడ్డరు తోలుట్టు
జడదారి కన్నునఁ బొడము కందు
శంకుఁ బొడమెచి యట్టి వంట పైరుచ దేను
కమ్ముల తెలికాని దంటకాడు
మూడు వీడులు మున్ను ముప్పు జేసిన మేటి
తేరుకు చాపలై తిరుగు గిల్ల

వేలుపుం బువ్వపేరున వెలయు జోట
చలి వెలుంగును, తెలి ముడ్డు కలువ చేడు
పేచవారిండ్ల రేయిని నెట్టు దిన్నె
యసంగ రేటిఁడు తొంకడలందుఁ బొడమ!

(2 వ అ.)

ఈ వర్ణన వర్ణనలే గాక స్వయంవర, యుద్ధ, వివాహాదులు, భిక్షు, బ్రాహ్మ, కురోక్షదనులు చక్కగా వర్ణించబడిరి.

కవి చన అచ్చతెనుగు భద్రమును వాచ్రం నామములకు పర్యాయ
పదముల కల్పించుటతో నిరూపించెను. ఇట్టివి చిన్న చిన్న సమస్యల వలె
పెదడునకు మేర పెట్టిన ట్లుండుటచే నిది యొక ప్రహేళికా కావ్యము వలె
మారి అచ్చతెనుగు పృథుఃయము ప్రత్యేకం సంకరించుకొనినది. అందుకే కవి
ఇట్లు తెల్పుకొనెను:

'అచ్చ తెనుగుల బాసల నందు కల్ప
మెందునుం గలి దందుం పాటి మొదవు
నట్టి యాంధ్రపు గుల్లిని బట్టి నుడువు
రెట్టి ప. కల్పముందుల సంకఁజేతు'

(1 వ అ.)

14. లాలాంక నందినీ పరిణయము :

మహా భారతమున లేని కొన్ని విషయములను గ్రహించి వానిని 'మహా రథ ప్రోక్ష'మనియో, 'మహా భారతాంతర్గత'మనియో తెల్పి ప్రబంధ రచన సంపూర్ణమైన కొందరు కవులు గలరు. ఇందును తర్కతా వ్యాప్తియో, వస్తు గాముఖ్యమో నీరికి ప్రేరణము కలిగిందయిండును.

మేకట నరసింహాచార్యుల (తృతీయ) 'లాలాంక నందినీ పరిణయము' కోవకు చెందిన రసవత్ప్రబంధము.

కవి యీ కథను సావనుడు వరాహరాత్మజుని వల్లను 'నానా లలితానంద కథన పదగా వలెండు' (1-75) ననినాడు, కాని యది సంస్కృతాంధ్ర రచములయందు లేని ఒక చక్కని కథ.

లాలాంకు తనగా జలరాముడు (లాలాంకో, మునలీ, హలీ-లమరము). అతని తురు శశిశేఖ. ఈమెకు అనిమన్యునితో జరిగిన పరిణయ పుత్రాంతమే 'లాలాంక నందినీ పరిణయము'.

ఇది 'ఉత్పాద్యము', 'ప్రఖ్యాతి'చే 'మిత్ర' కథగా తీర్చి దిద్దబడిన వత్ప్రబంధమైనది. 3 ఆశ్వాసములు, 1680 గద్య పద్యములు గల యీ తి (ముద్రితము) శశిశేఖానిమన్యుల వివాహము ద్వారా మేనరికపు చుట్టరికము : గల ప్రాముఖ్యమును వ్యక్తము చేయును.

కథా ప్రాచుర్యము : తెనుగు సాహిత్యమున ఇదే పుత్రాంశమును బంధ, నాటక, యక్షగాన, జానపద రీతులలో ద్విత్రించిన కవులు వలపు వారు.*¹⁶ ఈ కథ మరాఠీ సాహిత్యమున కూడా ప్రబంధముతో సుస్పంది. ను దీనిని వర్ణన కథగా వ్యవహరింతురు.*¹⁷

కథా భేదములు : ఒకే కథను గ్రహించి భిన్న బాలముల యందు లలిత రవులు చెప్పిన వలన కథా కథనములందు కొన్ని మార్పులు, చేర్పులు వచ్చిని సరిగా సంభవించును.*¹⁸

శిశువు భావిమన్యుల కల్పాణ గాథను చిత్రించిన వలు విధములగు రచనలలో నిట్లు భేద వద్దతులు గలవు. వానియందు అప్రప్రకవి 'శశిరేఖా పరిణయ' ప్రబంధము ముఖ్యమైనది. దీనికి 'తాలాంక సంధిని పరిణయ'నకు కథా కథనమున స్వర్ణమగు భేదములు కొన్ని యిట్లు గలవు :

'తాలాంక...' కథ : శిర్డయాత్రలకు బయలుదేరిన సవ్యసాది ఉలూపి చిత్రాంగదలను పరిణయ మాది చైవతకోర్వవమున సుభద్రను వరించి తిరిగి వచ్చిన యపంధరము రాజసూయము, మాయా ద్యౌళము, రాజ్య విసర్జన జరుగును. పాండవు ఒడవుల కేగుదు సుభద్రాభిమన్యులను ద్వారకలోనే యుండుడు. ఇదే సమయమున శశిరేఖ ఇన్ద్రిందగా తొట్టెలో నున్న వారికను చూచి రేవతి బలరాములు అభిమన్యున కిమె నిచ్చి మేన సంబంధము కేట మని యుండుడు.

ఒకనాడు వారదుడు ద్వారకకు విచ్చేసి శశిరే ఖాభిమన్యులకు కల్పాణము జరుగుట తగినని బల్కి. నేరుగా దుర్యోధనుని వద్దకు వెళ్ళి లక్ష్మణ కుమారునకు శశిరేఖ కగిన వరు వని నచ్చెప్పి బయలుదేరును. కురురాజు బలరామున కి వారసు తెల్పి, లగ్న నిశ్చయమునకై విప్రుల వంపించును.

దుర్యోధనుని ప్రయత్నములు సుభద్ర తెలిసికొని అన్నయైన బలరాముని వద్దకు వచ్చి తన కోడ లనురున్న శశిరేఖను వేరొకరి కిచ్చుట తగదని వల్కి ప్రారేయవదగా, బలు కాపి మాటల తిరస్కరించి కటువుగా ప్రత్యుత్తర మొసంగును. మానసిక యోధను భరింపజాలని సుభద్ర కుమారునితో గలిసి పాండవు లున్న యడవికి వెళ్ళుచుండగా, మార్గ మధ్యమున మహోత్క ణాభిమన్యులకు యుద్ధము జరుగును. వారద మహర్షి విచ్చేసి వారిని శాంతింపజేసి, మీరుభయలు పోదరు లని తెల్పగా, మహోత్క ణము తల్లి వలన జరిగిన విషయమును తెలిసి కొని లగ్న వేశకు శశిరేఖను తెల్ల ననెను.

పీరి యుద్ధమునకు పూర్వమే అభిమన్యుని వద్దకు శశిరేఖ పెంపుడు రియత వచ్చి బలరాముని యంతః పుర విషయములను, శశిరేఖ అభిప్రాయము లను లేఖ ద్వారా తెల్పి, దానికి సౌభద్రుడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చి, తప్పక శశిరేఖను వివాహ మానగల నని చెప్పెను.

బలుని యంతఃపురము వివాహ సంరంభముతో నుండ భుదోత్కచుడు మాయా విద్యచే తోసికీ ప్రవేశించి, శశిరేఖను మంచముతో లేవనెత్తుక వచ్చి సుభద్ర కవ్వించి, తాను మరల అంతఃపురమును జేరి శశిరేఖగా మారి, వివాహ వేళయందు అందరిని బాధించును. దీనిని తెలిసికొనిన బలరాముడు జరిగిన దానికి చింతించి శ్రీకృష్ణునితో మొర పెట్టుకొని, ద్వైత వనమున నున్న సుభద్రాభిమన్యుల తోత్తెచ్చి, శశిరేఖాభిమన్యులకు వైభవముగా వివాహము జరిపించును.

ఈ సమయమున ధర్మరాజాదులు అజ్ఞాత వాసమునను, అర్జునుడు ఇంద్రుని వద్దను ఉన్నందున వివాహమునకు రాజాలక, తదనంతరము ఉత్తరాభిమన్యులకు వివాహము జరిపించి సంతృప్తి చెందుదురు. వేంకట సరసింహాచార్యుల యీ కథ అప్పచ్చ కవి రచనలో కొంత మారినది.

పాండవుల వెంట సుభద్రాభిమన్యు లడవికి వెళ్ళగా, శ్రీకృష్ణుడు వారిని రీసికొని వచ్చును. ఉద్వాన వనమున విహరించు అభిమన్యుని వద్దకు చిలుక రాగా, దానిని గైకొనుటకు విచ్చేసిన శశిరేఖను అభిమన్యుడు బలాత్కరింప యత్నించును. వేదవ్యాసుడు భుదోత్కచాభిమన్యుల అభిజాత్యమును తెల్పినాడు. శశిరేఖాభిమన్యుల విషయము ధర్మరాజాదులు తెలిసికొని (వివాహమునకు ముందు) బాధపడినారు. అడవి నుండి తిరిగి వచ్చిన సుభద్ర బలరామునితో శశిరేఖను తన కుమారుడ కియవలె ననెను 'తాలాంక...' కర్త కన్న అప్పచ్చ కవి కొలది పూర్వము. ఈ విషయమైన అనేక కథలను జన ప్రచార గాథలను గమనించి వేంకట సరసింహాచార్యుల కవి నన్నివేళములను బెదిరిత్య వంశములుగా చేసి, కథను నడిపినాడు.

బాధుడు బలరామ దుర్భేధములకు వియ్యము పేరు చెప్పి కయ్యము కల్పించి, శ్రీకృష్ణుని ద్వారా ఈ సమస్య పరిష్కార మగునట్లు చేసినాడు. భుదోత్కచుని అభిమన్యునకు పరిచయము చేసి, అతని ద్వారా భార్యయు సవల మగునట్లు యత్నించిన కలహాశన పాత్ర దీనిలో ముఖ్యమైనది. భుదోత్కచుడు తమ్ముని కొరలై తెగించుటకు కొరవ వైరము తోడైనది.

సుభద్ర.. అభిమానవతి, రోషవతిగా చిత్రింపబడి, తన పంచము వెగ్గించు కొనిన వ్యవహార దశురాలైన శ్రీమూర్తి.

శ్రీకృష్ణున కన్ని విషయములను మొదటనే తెలిసినను, బలరామ దుర్యోధనుల గర్భభం గానంతరమే తన ప్రయత్నముల చేసి సంభవించినాడు. 'లాలాంక' కర్త సంఘమున ముఖ్యమైన మేనరిక మను అలాగ వద్దతిని ముఖ్యముగా చేసికొని అనేక వర్ణనలతో నీ ప్రబంధమును కూర్చెను.

వర్ణనా చమత్కృతి : కథ రిన్నదే యైనను ప్రబంధానుకూల మగు వివిధ వర్ణనలతో నిది పెరిగి కవికి గల శక్త్యాలంకార ప్రీతికి, శ్లేష కవితా నైపుణికి ఈ రచన మిక్కిలి తోడ్పడినది.

కూమికి 'రత్నగర్భ' యను పేరు ప్రసిద్ధము ('జగతీ రత్నగర్భా చ-
అమరము). కవి దానిని తన ప్రౌఢోక్తి చమత్కృతిచే నిట్లు చెప్పెను :

'పురవర సౌధ వీధుల నవోధలు వోమన గుంత లాడు న
త్తటిఁ జెయి చింది కూ నివతితం బగు రత్నము లెల్ల పొరు లే
ర్చరవర ద్రొక్కఁగా ధరణి పాడుకొనన్ వసుధా వధూటి ని
వర్తయినను 'రత్నగర్భ' యని వాడిరి లోకములోన వందీరులో'

(1-108)

తీనియందు 'రత్నగర్భ'ను చమత్కరించుటే కాక, 'వోమనగుంత లాట' పేర్కొనబడినది.

శశిరేఖ యౌవనమును వర్ణించుచు కవి యొక సాంఘిక పద్ధతిని గ్రంథస్థము చేసినాడు. ఆ వర్ణనము:

'ఆ యువలామటి తను గృహంబున కాపుర మున్ను కైశవ
ప్రాయము న మ్మరుండు చలపాది తనంబున నిల్లు వెళ్ళగా
ద్రోయఁ దలంచి తోడుతనె దొంతుం టుండ బారంపు వాకిటన్
ప్రేయు గరిన్ కువంబులు నగిన్ రుద్దిం జనియించె లోడికిన్' (2-74)

ఒక యింట గలవారు పోట్లాడి వేరగు నపుడు 'దొంతుల టుండం'ను బైట వేసికొను పద్ధతి యొకటి కలదు. మర్కటము విచ్చేసి 'కైశవము'ను జల్లు వెళ్ళగొట్ట దలచి శశిరేఖ 'వక్షోజము' లను దొంతుల టుండలను బైట వేసివారు. అని 'సగము' అను చాకిట బడినవి.

ఇక, వర్ణ చతుర్ముఖితో శరీరేణ అవయవము లిట్లున్నవి:

'కంధరం' బెదిరింది కచ భరంబున కోనె
దెస చెడి తను తానె దిశలు బ్రాలె,
రహి 'కింకుము' పాటి రత్తి గైకొన నోడి
యందంద వురి విచ్చి క్రించ గూలె.
'అహారు' లా త్రివళితో సహజముగా నోడి
ప్రతిహూల మెనయుదు తంగ వదియె,
'సౌరసం' బా వనన్దాయ నోపక నోడి
దగలు పెంపున పంక భరిత నుయ్యె

మొదలు వర్ణ ద్యుతిని పొంది కుడి నురోజు,
వాక్య మధ్యమ హాస సంపద లరించె
'అస్యథా చింతితం చార్య' మన్న చోట
'చైవ మన్యత్ర చింతయే' త్వరణి గాగ!

(2-88)

దీనియందు 'కంధర', 'కింకుక', 'అహారి', 'సౌరసము'లు క్రమముగా 'కచ', 'పాద', 'చళి', 'ముఖము' లగు విశేషములు. అందు 'మొదటి వర్ణ ద్యుతి'ని పొందిన నిట్లగును.

'కంధరము-కచ భరము', 'ధరము - దిరోజు' (మొదటి దై న 'కం' వర్ణము ద్యుతి సందినది. ఇట్లే మిగిలిన ప్రభురూక్షరములు).

'కింకుకము-పాటి రత్తి' 'కుకము - వార్కము', 'అహారులు - త్రివళి', 'హారులు-మధ్యము' (సింహ నిధ మధ్య), 'సౌరసము. ముఖము', 'రసము. హాసము'లకు తెప్పరిడినవి. ఇట్లు 'సీసము'లో నున్నవానిని గీతమున గల వానికి క్రమాలంకార వర్ణిని చేర్చుకొనిన పద్యము నందలి వర్ణ చతుర్ముఖితెలియును. అందులే కవి పద్యార్థ విషయమై 'అస్యథా చింతితం చార్యమ్ - అన్యత్ర చింతయే' అనినాడు.

ముఖమును నిండు చంద్రునితో పోల్చుట కవి సమయము. దీనిని సంఖ్యా పద చతుష్కృతిగా నిట్లు చెప్పినాడు :

‘బాలిక కా పితామహుడు పాల తలంబున నొంటు వెట్టియున్
మేలగు కర్ణ యుగ్మ మెరియి న్నవకంబుల వ్రాసి భూ యుగం
బోలి గనంబడం బడునొకం డిట ముప్పదిగా గణింపగా
నా లలి మోము నిండునెల యాచిని వర్ణన జేయుటబ్రమే!’ (2-98)

ఈరేఖ ముఖము నిండు చంద్రుని వలె గాక ‘నిండు నెల’గా నున్నది. ముప్పది లోబాలు గల మానము నిండు నెల. దీనికి కవి కల్పన యిట్లున్నది :

పాల తలము - ఒంటు అనగా	౧	అకారము	1
కర్ణయుగ్మము-నవకము అనగా	౯ + ౯	„	18
భూ యుగము-వడునొకటి అనగా	౧౧	„	11
			—
			30
			—

ఈ అంతెను కూడిన 30 అగును. నిండు నెలకు లోబాలు ముప్పది. అందుకే అమె మోము ‘నిండు నెల’!

దీని యందు ‘ఒంటు వెట్టి’ కలదు. తెలంగాణ పల్లెటూరి బళ్ళలో సంఖ్యలను ఒంట్లు (1, 2, 3 మొ.) అని, ఆ, ఆ లను ఓనమా లని యనుట వరిపాటి! ఈరేఖ యను బాలికను పితామహుడు - తాతగారు (ప్రియ) - ఒంట్లు దిద్దవెట్టి నవకముల వ్రాసినాడు, సంఖ్యల నన్నిటిని గణింప నేర్పినాడు. ఫలితము 30 వచ్చెను, ఇట్లు ఒక నాటి వీధిబళ్ళ విద్యా పద్ధతి కూడ ఈ పద్యమున తెల్పబడినది. ‘ముకుంద విలాసము’ వందు భద్రాదేవి వర్ణన ఇట్లే గలదు (2-98) :

‘అనువై నెన్నుడు కొంటుగా, బడునొకందై కన్యమల్ అంటగా
భువతం బోల్చుగ వెందు తొమ్ముదులు వై కర్ణ ద్వయం బొప్పుగా,
గన బూర్ణ స్థితి ఐర్య లీల నెనఁగంగా నింతయం గూడ దా
గనసంఖ్యం దింకింప నిండు నెలగా దివించు మో మింకికిన్!’

దీనియందు కేవలము సంఖ్యా చమత్కృతి చేయబడగా 'తాలాంక...' కర్త ఉభయ చమత్కృతుల చూపినాడు.

ఇహ విధములైన చమత్కృతులు గల పద్యములు 'తాలాంక...'లో అధికము. తన ప్రబంధము 'గంభీర నుభా యర ష్టా ర మధుర మధు సంభరిత స్ఫురితోక్తు'లు (4-72) గలది. తాను 'బంధ వాటక కృతి' (8-177) నిర్మిత. తాను 'తాలాంక...' యందు నాటకీయతకు తావిచ్చెను.

విన్ననాడే తన కుమారునకు శశిరేఖ నీయగల మని పలికిన శేవరి బలరాములు మాట తప్పి, కన్యను లక్ష్మణ కుమారున కీయ నిశ్చయింపగా అప్పుడు సుభద్ర —

మాకు గల లేమిఁ బాదకు

మా ! కురువతి సంపదలకు నచ్చెలు వడ కి

చీకటి వెన్నెల గాదా ?

లోకుల సంపదలు శ్మణములో దెగు పొచ్చున్!

4-85

అని బలరామునకు లోక వృత్తిని తెల్పినది. ఈ మాటలు నచ్చని తాలాంకుడు 'విరూపాక్షుండు తోలెన్ చల ద్ధన తొద్రాకృతిగా మారి, సుభద్రను—

'కూటికి పేదలై యొరులకుం గల విడ్డల నాన చెందు టి

పొటి ఫలంబు నీకు గల లాగ్యము లెల్ల భుజింప కోడలిం

శేటికి కొంపం వీడిది యేకత బాటవపుల్ దరిందు మీ

తోటం కిచ్చుకంటె తెగు బుద్ధిని నూతిని ద్రోయు బొప్పగున్!'

నీకున్న వారె కన్న ది

తాకులఁ బడి కూడు కోక రావడ రిరుగన్

సౌరర్య మైన కోడలు

లేకున్నం గొంత కళవళింకె నడేమో!

(4-89-90)

అని కర్త కఠోరముగా విక్రినాడు.

పద్యమున 'గేహము', 'లిండి' అనవచ్చును. తాని కోపముతో పల్కు-
వారు. 'కొంప, గోడి' కూడు, గుడ్డ' అందురు. యథార్థ తావ స్ఫురణమునకు
లోక ప్రవృత్తిని పృథ్విపరచుటకు ఇది యిట్టి పదము ప్రయోగించెను,

ఈ ప్రబంధమున జల క్రీడలు, విరహము, చంద్ర, మన్మథ దూషణ భూషణములు, దోహద క్రియలు, యుద్ధము, వివాహము, ఋతు వర్ణనలు విపులముగా గలవు. భారత, భాగవత, రామాయణములే గాక 'ప్రసిద్ధ ప్రబంధముల ఆనుకరణములను మిక్కిలిగా నున్నవి.

సాంఘికేతివృత్తమును ప్రబంధీకరించిన యీ కవి తదనుగుణముగా అనేక జాతీయములను, లోకోత్తరమును ప్రవేశపెట్టి అహం విధానంకారములతో రాద్య కన్యకకు సింధుగనమును లేకూర్చెను.

తన కృతి 'వాగ్మూష భాస్వద' మైన దని కవి యిట్లు తెల్పినాడు :

'ఇది రేషిరల నాయ కాంప్రి యుగళి హృష్టాత్మ శ్రీ వాస వ
ర్య దళ ద్వైంకరి రామబాగ్రి యపీయ స్వచ్ఛ మౌగ్ధల్య వం
శ్యదమో భావన వర్య పుత్ర నరసింహార్య వాగ్మూషదా
స్వద తాంబి సువందనీ పరిణ యాశ్వాన ద్వితీయం రిండ్ (2-204)

(ప్రతి అశ్వాసాంతమును వద్యముచే ముగించి ఒక క్రొత్తదనమును గూర్చిన రాయల 'అముక్త' పద్ధతిని ఈ కవి పాటించినాడు).

15. భల్లాతకాచల క్షేత్ర మాహాత్మ్యము :

చరంగల్లు నీల్లా జనగామ తాలూకాలో నున్న సుప్రసిద్ధ శ్రీరామ చంద్ర క్షేత్రమును 'శీదీశల్లు'ను గూర్చి వ్రాయబడినట్టి దీ గ్రంథము. భల్లాతక మనగా శీదీ ('పిరప్పిలో ఒరుక్క-రో-ఒగ్గిమునీ భల్లాతకీ త్రిమ' - అచురము). శీదీ శల్లురకు సంస్కృతీకరణ మిది.

గ్రంథకర్త యొక వేంకట రామానుజాచార్యులు ఈ క్షేత్రస్వామి భక్తులైనందున తనభిమానముతో దీనిని రచించినట్లు కృత్యాదియందు తెలుగుకొనెను.

అయిదు అశ్వాసములు, 250 కద్య వద్యములు గల యీ ప్రబంధము (అముక్తిరమము)ని కవిగారు వ్రాసి యుండుకొనిన ప్రతియే వాడు లభించినది దీనికి మూలము "బ్రహ్మాండ పురాణ ఉత్తరణం శాంతగీత ఉమా మహేశ్వర సంవాద మను భల్లాతకాచల క్షేత్ర మాహాత్మ్యము."

విషయము : శివ పార్వతుల సంభాషణ రూప మైన దీనిని సూతుడు శాసకాది మహర్షులకు చెప్పును. కాశీ క్షేత్రమున శివునకు శ్రీరాముడు ప్రత్యక్షమై రామతాతక మండ్రము నుపదేశించి తాను భక్తుల సందర్శనార్థము సర్వాంతర్యామిగా దారు, శిలా రూపముల దాల్చి వర్తించు వని జల్పి, అంతర్ధాన మగును. శ్రీరాముడు కనక మృగాన్వేషణ చేయుచు ఈ ప్రాంతమునకు వచ్చి, తన పాదాంగుష్ఠముచే నీటిని సృజించ దేయగా, ఆ జలము లంగద లేడిపై జడ గంధర్వ రూప మందిన పారిణము "కౌశిక కావము నీ వలన తీరిన" దని వల్కి, వెదలి పోవును. అప్పుడు నుండి అది 'లేడి జండ్' యైనది.

చంద్రగుప్తుని సంతాన మైన బాలచంద్ర, చంద్రమతులు దిన్న నాటనే దూరమై వహుస్సు వచ్చిన తర్వాత కలిసికొని (అన్నా చెల్లెలు వరుస గుర్తుకు రాక) ఉభయము వివాహ మగుదురు. వెంటనే వారి వస్త్రములు జీడి నూనె వాసన గల్గి నూనెతో తడియును. అకరీర వాణి 'మీరు ఒకే తల్లి సంతానము. వివాహము తగదు. ఏ క్షేత్రమున మీకు పూర్వ స్థితి కల్గినో ఆ క్షేత్రము మీ కంటిన జీడి పేర ప్రసిద్ధమగు'నని వంక, వారు అనేక క్షేత్రముల సందర్శించుచు ఇదటికి వచ్చి స్నానము చేయగా, నిష్కళంకులైనారు. వారు మునిగినదే జీడిగుండము. వారి పేరనే ఇది జీడికల్లు క్షేత్ర మైంది. ఇది ప్రబంధ కథ

కరువార శ్రీరామ నామ మహిమ, జీడికల్లు దేవాలయ విషయములు గలవు.

కథా భేదము : 'వీరాచలం (జీడికంటి) క్షేత్ర మాహాత్మ్యము' పేర జీడికంటి దేవస్థానము వారు ప్రచురించిన గ్రంథమునందు ఈ కథ 'బ్రహ్మాండ పురాణమందలి గౌతమీ మాహాత్మ్య కథా విభాగము'న గలదు. తీనియందలి విషయము మరియొక విధముగా నున్నది. 1. శ్రీరాముని బాబు ప్రహారముచే కనక మృగము కావము తీరి చిత్రకఠు తమ గంధర్వుడుగా మారును. అతని కౌరీక మేరకు రాముడు తన పాదాంగుష్ఠ తాడనముచే నీటిని సృజించును. ఇది 'లేడిజండ్' యైనది. 2. మీరు తమ ముని లులకు తప మొనర్చుచుండ రాము డతనిని సందర్శించి తన పాదుకల నిచ్చి అనుభవము పూజింపు మనెను. అది ముని పేర వీరాచలమైంది. 3. జీడితో సమానమైన పావములు చేసిన వారెవ రైనను ఇదటి గుండము నందు స్నానము చేసిన అది మాహాభద్రంగుడు ఇవి

తీరి గుండములు. 4. భృగు మహర్షి శాపమున చంద్రగుప్తుడు రాజ్యభ్రష్టుడగును. చంద్రమణి, బాల చంద్రులు అనేక తీర్థముల సేవించుచు ఈ స్థలమునకు రాగా వారి పాపములు ఖాళనమైనవి ఇప్పటి రెండు గుండములును వారి పేర వెలసి నట్టివే! 5. "కథం పిరావలో నామ నాలో భల్లాకవాచలా, భల్లాక బాణ్య కాపారో తత్ర బా శేన కల్పితమ్" - అని పార్వతి శివుని ప్రశ్న వేయగా అమెకు, సమాధానమే ఈ శ్లోత్ర వృత్తాంతము.

ఈ విధముగా రెండు గ్రంథములలోను ఉన్న కథ యిది. వేంకట రామానుజాచార్య కవి విషయమును ప్రబంధీకరింప దలచి మరియొక విధముగా చెప్పినాడు.

దీనియందు వర్ణనలు లేవు. శేవలము కథయే చెప్పబడినది. ప్రతి ఆశ్వాసము కొద్ది పద్యములలోనే ముగింపైనది. కవి వ్రాయునప్పుడు మధ్య మధ్య కొట్టి వేతలు, నవరణలు చేయుట వలన పద్యములు సరిగా తెలియుట లేదు. కొన్ని పద్యము లనుమగ్రములు. 4 వ ఆశ్వాసములో 8 వ పద్యము 39 చరణముల సీస మారిక. దీనియందు సమస్త విష్ణు శ్లోత్ర వాచములును గలవు. ఒక పెద్దపదనము (4-19) న శ్రీరామస్తుతి చేయబడినది.

గ్రంథ రచనా కాలము : గ్రంథమును గూర్చి కవి యిట్లు వ్రాసెను :

'స్తవ వర్ణయిన సుత్రరాయణమునన్ వైశాఖ శుద్ధంబునన్
భవితంబో వివి యేడువార భరణిన్ భల్లాక కాద్రీతి రా
భువు పాదంబుల కంకితం బిడియె మౌద్గల్యాన్వ యౌచ్యుత రా
మవ సూరి ప్రథమాత్మజుం డయిన వేంకట్రామ బాసుం డీఁన్'

'భువి దివి తారకాటవులు భూరి సరోవర సాగరాగమల్
రవి మొదలొ గ్రహంబులు సురర్షులు సుంకెడు నంత బాల మా
ప్రవినుల కీర్తి శాలి రమరాముడు మక్కుతి కన్యకా మనో
ధవుఁ డయి త్రోయ గాక వివిధత్వ మెలుంగని ప్రేమ దృష్టితో!'

16. మాలతీ వసంతము :

జేంకట నరసింహాచార్యుల (బదవ) ప్రబంధములలో నిది ప్రసిద్ధమైనది. 5 ఆశ్వాసములు, '580 గద్య వచ్యములు ఉన్న యీ రచన 1949 వ సం.ములో రచింపబడి ముద్రితమైనది.*¹⁹ కవి 'హరి కృపా పూర్ణ ప్రభావాపి సజ్జన మోదావహా సత్కవిత్వ రచనాసక్తుడై' - 'మానసియులైన బుధులకు మోదావహముగా రమ్య ఫణిని ఈ కృతి నిర్మాణ' మొనర్చి శ్రీకృష్ణుని కంఠితమిచ్చెను.

ప్రబంధ కథ : భద్రపు రాధీకుడైన మణిభద్రునియు ప్రభావతి యను భార్యగలదు. సంతాన రహితుడైన వీరికి 'పరినిర్ది' మహర్షి అష్టాక్షరి మంత్రమును వదేశింప తత్ఫలముగా వసంతు డను కుమారుడు కలుగును. మంత్రి పుత్రుడైన బుద్ధిసాగరునితో గలిసి విద్యాభ్యాస మొనర్చి రాజోదిత విజ్ఞుల నేర్చి పెద్దవాడై కైత్రయాత్రకు బయలుదేరి మన్యేహర్గమున భరద్వాజాశ్రమము చేరి, మునివంశ అనేకాశ్రు ప్రయోగోపసంహార విజ్ఞుల నేర్చి, 'మాయా వినాశిని' మంత్రమును పొంది, వీరి ఆశ్రమ ప్రాంతమున దుష్కృత్యము లొనరించు చుండు రక్షదంతు డను రాక్షసుని సంహరించును. దానికి ముని సంతసింది, 'సేవు త్వరలో ఒక సుందరిని వివాహ మాడగం' వని అశీర్వాదించి వసంతుని పొగనంపగా తిరుగు ప్రయాణమున ఆ రాజకుమారుడు కుంతల దేశ సమీపాద్వార వనమున విశ్రాంతి నందుచుండగా తద్రాజ్య పాలకుడైన ఉదయార్కుని కూతురు 'మాలతీ' యడట వీణవాయిండుడు కన్పడును ఉభయమును పరస్పరము ప్రేమించు కొందురు. వసంత చెలికత్తె మదనమంజరి రాకుమారుని స్నేహితుడు బుద్ధిసాగరుడు, వీరి విషయమును ఉదయార్కునకు తెల్పి, మాలతీ వసంతోద్వాహ మొనర్తురు— ఇది దీనియందలి విషయము.

ప్రబంధ కథ కల్పితము. రాజులకు ధర్మ పోషణ ముఖ్య విధి యను దానిని వసంతుని ద్వారా నెరవేర్చిన కవి యతనిని దీరోదాత్త నాయకునిగా దిద్రించినాడు. మిగిలిన పాత్రలు ప్రైతము తమ తమ విధి నిర్వహణమున దీక్షగా నున్నట్లు బోధింపబడినవి.

ప్రబంధానుమాన మైన పెద్దన అన్నియు గల యీ 'మాలతీ వనంతము'న నముద్ర, మధుసూని, చూర్య, తెల వర్ణనలు మాత్రము లేవు. వీనికి అవకాశము లేనందున కవి వర్ణించలేదేమో!

కృంగార వర్ణన అన్నను అనౌచిత్యమైన కాస్కారమును కలిగించలేదు.

మూర్ఖోదయ వర్ణన :

'పూర్వాశ' యను కాంతి ముఖమున గీరించ
పొనగిన రుండుమ తొట్టనంగ
బాదుని పాదాబ్జంబు లర్పించ నుమచేత
బానిస బాసావి పూవనంగ
గురుతర కాతిర్య కుచ పాత నీరజా
ప్రముఖ మొక్కలు దీర్చు సొన యనంగ
మన తర త్రోడుడై చనుకాం పరిచూర్చు
కౌరి ప్రయోగించు వక్ర మనంగ
చటుం భయదోగ్రమౌ తమః పటం మదఃప
గోరి దివి యొడిన పిరంగిగుం తనంగ
దిత్త మలరించు పగడపు గుత్తి యనంగ
నుర పెరుని చిక్కు బాలోష్ట కరుడు తొడిదె'

(1-148)

మున్మాద్రమ వర్ణన :

'పనియెన్ ముందః యజ్ఞ కర్మ పు బాగ్యి శ్రేయ సంధాన న
ద్వన విష్ణౌ పరిరాసమున్, మహిత వేదార్థాత్మ విజ్ఞాన బా
శనమున్, సంపద పుణ్య గాథ వచనా సౌంభ్య నన్యాన పా
వన కార్వావ్యత తాపసోత్తమచ యావా సాశ్రమ స్థానమున్!' (2-47)

17. నీలోద్వాహము :

అచ్చతెనుగు రచనలకు గౌరవ ప్రఖ్యాతుల గలుగజేసిన కవి సార్వ
భౌముడు మౌదిమంది తెమ్మన. 'నీలా నుంచరీ పరిణయ'మును అచ్చ తెనుగు
ప్రబంధము కవి పండిత ప్రకాశం నందినది. దిమ్మనకు పూర్వము ఎఱ్ఱన
(హరివంశము పూర్వ భాగము 106-116 పు). పోతన (భాగవతము 10 వ

స్కం. 456-557 పు), రాజ్యపర వింగళి రాఘవ (అష్టమహాషి కల్పాణము, 5 వ అశ్వా. 258-261 పు. సత్యశ్రీ వివాహ వర్ణన) ఈ కథను చెప్పిరి. ఏక కథా విషయమును గ్రహించి చెప్పిన వీరి రచనల యందు కొలది మార్పులు గలవు.

వీనిని పరిశీలించిన వేంకట నరసింహాచార్యులు (బదవ) హరివంశ కథా వర్ణనని గ్రహించి కొద్ది మార్పులతో 'నీలోద్వాహము'ను 4 అశ్వాసము లతో, 450 గత్య వర్ణములతో ప్రబంధీకరించెనట్లు స్పష్టమగును.

ప్రేరేపణ: కవిని ఈ గ్రంథ రచనకు ప్రేరేపించిన సన్నివేశము: రంగాపుర గ్రామ కరణము రుద్రవరపు వేంకట రామకృష్ణ శర్మ అర్థాంగి కామేశ్వరమ్మకు సత్యనారాయణ స్వామి ఆవేశింపగా తదాయు ధర్మకర్త అడవి కొలను కామేశ్వరరాపు ఈ కవిని సత్కరించి గోపాలకృష్ణ కథా ప్రావాన్యముగ సత్యనారాయణ స్వామి రంకితముగా కృతి నిర్మాణ మొనర్పవలసిన దని ప్రార్థింప, అచార్యులవారు దీనిని రచించి వినిపించి కామేశ్వరమ్మకు అరోగ్య మును కల్గించిరి. ఇది యంతయు కవి తెల్పిన విషయము. 1950 వ సం.న రచింపబడిన యీ గ్రంథము 1956 వ సంవత్సరమున ముద్రితమైనది.*³⁰

మార్పులు: కవి దీనియందు చేసిన మార్పులలో ముఖ్యమైనవి: నీల జన్మించినపుడు సందాడులు కుంభకుని యింటికి వత్తురు. యుక్త వయస్కు యైన నీలను కుంభకుని యింట అతిథ్య సమయమున శ్రీకృష్ణుడు ప్రథమ పర్యాయము చూచును.

ఇదే సమయమున అమె పుష్పావతయ మొనర్చుచుండగా వీశాంతమున కృష్ణుడు సమీపించి పరస్పరము ప్రణయ భావముల వెల్లడింపకొందురు.

మిథిల యందు పృషధముల ఆగడముల సరికట్టిన వారికి తన నిష్ట నొసంగి వివాహము చేయగల నని బాలించును.

ఈ విధమైన మార్పులు ప్రబంధ కథా కథనమునకు పుష్టి నిచ్చినవి. గంగ, యులు, పన, వివాహ, ప్రయాణ, మూర్ఖోగరు, చాతుర్యోగరు, విప్ర

లంఠ, ఎవాహ, యుద్ధ వర్ణనలు చేయబడిన 'యా గ్రంథము'నందు కృంగారము ముఖ్య రసము; నన్ని వేళానుగుణముగా పీఠ, రోద్ర, హాస్య రసములు పోషింపబడినవి.

కదశీ, బ్రాహ్మ పాకములతో గూడియున్న దీని యందలి పద్య శైలి చూడుడు:

సీల యౌవనము - ముఖ వర్ణన (2-24) :

'తరుణి ముఖాబ్జముం గని సుధాకరుఁ దెంతయు సిగ్గునొంది - భా
సుర రుదీరత్వ మ్రొవ్వమున బొక్కుచు మిక్కిలి కృష్ణ వక్షసుం
దలయఁగ గానరాక తప మద్యుత రీతి నొనర్చి రత్నం
స్ఫురణక కుక్ల వక్షమున బొల్పు వహించు నటించు డోఁచెడిన్!'

ప్రకృతి వైచిత్ర్యము (4-51) :

'కుల శైలంబులు క్రుంగె సప్త జలధుర్ ఘూర్జిల్లె - తారా గణం
విల రాదెన్ దిశ లంధకార మయమై యేర్పాటు లేకుండ నం
తలనం బందె, జగంబు అబ్బిత బలోత్పాహంబు లొప్పుర నా
జలజాతాక్షుడు సప్త గో వృషములన్ చందగ్గతిం బాకుచున్'

18. మిత్రవింద :

శ్రీకృష్ణుని బడవ పట్టమహిషి యైన మిత్రవిందను గూర్చి ఇంతకు ముందు తెనుగు సాహిత్యమునకు పరిచయము చేసిన వారిలో తాళ్ళపాక తిరువేంగళాధిపతి (అష్ట మహిషి కల్పాబము 5వ అ. 249-252 పు.), రెడ్డిపల్లె ముద్దరాజు, పోతన, తాళ్ళపి గలరు.*21 వేంకట సరసింహాచార్యులు (బడవ) దీనిని అవసాన కాలమున (80 వ యేట) ఆరంభించి, ప్రథమాశ్వాసమున 104 గద్య పద్యములు, ద్వితీయాశ్వాసమున 20 గద్య పద్యముల వరకే ప్రాసెను. దీని లిఖిత ప్రతి కవిగారి కుమారుని వద్ద (నూర్కాపేట) గలదు.

కథ : శ్రీకృష్ణుని మేనత్త యైన రాజాధిదేవికి మిత్రవింద యను కూతురు, వింబానువించు లను కుమారులు గలరు. యుక్త వయస్సు వచ్చిన మిత్రవిందకు సహోదరులు చ్యవంపరమును బాబింప మేనబావ యైన

శ్రీకృష్ణుడు విచ్చేసి రాజాం నోడించి స్వయంవరమున ఆమెను వరించి, స్వపురమునకు చేరి పరిణయ మాడును. ఇది మిత్రవింద కథలోని ముఖ్య విషయము.

వేంకట నరసింహాచార్యులు దీనిని పెంచి బ్రాహ్మ దంధి శ్రీకృష్ణ పరిపాలన, ఇలరామ సాత్యకుల సాంగత్యము మొదలగు వర్ణనతో కథను ప్రారంభించెను.

శ్రీకృష్ణుడు ద్వారకయందు ఇలరామ సాత్యకులతో కలిసి రాజ్యము పరిపాలించుచుండగా మదురా నగర పాలకుడైన ఉగ్ర సేనుడు కృష్ణుని వద్దకు ఆహ్వానింపవలెనని, గోప గోపి జనము శ్రీకృష్ణ దర్శనార్థము ఎదురు చూచుచున్నందున ఆతనిని తీసికొని రమ్మనును. ఆహ్వానము కృష్ణుని దర్శించి ఉగ్ర సేనుని తోర్కెను వివరింపగా హరి సమ్మతించి రథారూఢుడై సపరివారముగా మరుసటి దినము బయలుదేరి మధురకు విశృంభించి, మార్గమున యమునా నది వీరి నెదుర్కొని కృష్ణాగమనమున కుప్పొంగి సంకోపమును వ్యక్తరచును ... ఇంత వరకే ప్రబంధము గలదు.

బాల్యము నుండి కవిరా బ్యాసంగ మొనర్చిన యీ కవి భవిష్యత్తును భావించినట్లు ద్వితీయాశ్వాసమున ఈ క్రింది పద్యమును వ్రాసి రెండు దినముల తరువాత పరమపదించెను.

‘పతి సంశ్లేప సుఖానుభూతి గొను బాంప త్యానురా గోన్నతిన్
ధృతి మీయన్ యమునా లలాంగి పరమ ప్రీతిన్ విలసన్ క్రియన్
చతురత్వంబున స్వాగతం బిడుచు నిన్దన్ కృష్ణసేవింప న
మృతి నూహించెనొ నాగ పెల్లులికి నన్మానార్హయై యొప్పుచున్’ (2-20)

ఈ పద్యము కృష్ణుడు వెళ్ళునప్పుడు ఉప్పొంగిన యమునను గూర్చి నది, కృష్ణుని సేవింపుటకు యమున ఆశించి ఆతని సంశ్లేపమును (ఆతనిలో తీనమగుట) కోరినది - ఇదట తీవాత్మ పరమాత్మ సంబంధము భగవద్గూఢము (జీవము - నీరు, పరమాత్మ - కృష్ణుడు).

పరమాత్మనుండి జీవాత్మ స్ఫులింపబడి వేర్ని సంసారాది కష్ట సుఖముల
 పనుభవింపి మరల (అంతమున) పరమాత్మయంటే మగ్ను పుగును. ఇది
 మోక్షము సిద్ధింపటకు చివరికైన గమ్య స్థలము.

కవి కూడా తను వచ్చిన స్థలమునకే వేగముగా చేరి మోక్ష మంద వం
 యుగని రావించి, ఈ వ్యక్తిని వ్రాసి, శాశ్వతముగా కన్నుమూసినాడు.

తన కవితా సర్వస్వమును విష్ణుపున కర్పణ మొనర్చి 'పునర్జన్మము
 లేకుండు' నట్లు జననమును సఫలము చేసికొనెను.

'విక్రమసింహ' యందు - నగర - ప్రయాణ - సూర్యాస్తమయ - విశా -
 సూర్యోదయ - చన - ఋతు వర్ణనలు గలవు.

కరి హయ రథ భటోత్కరములే సంపూర్ణ
 ఆవయవములు రీతి నలరుచుండ
 సకల వర్ణాశ్ర మాచార భృత్యుంబులే
 భూషణులు భారి పొల్చిసంగ
 పరిసరాల్ని తరంగ వళులతో నుప్పొంగి
 ఈక రుతంబును పట్కు పొలుగు గుల్క
 పునమంది లోర్వాస వన పుష్ప వర్తిత
 పట్నద దుర్బతి శిరోజముల నొంది

అహంక వృక్ష అణుకుర పటము చాల్చి
 సుర గణావృద సౌందర్య గరిమ గలిగి
 సకల సౌభాగ్య మను నిండు అవ్వనమున
 కన్నె పడుదన ద్వారక యొన్న ఒడియె.

(1-2)

దీనియందు ద్వారకా పర్వన ద్రస్తుతము. కరి, హయ, రథ, భటులు,
 వర్ణాశ్రమాచార భర్తృములు, ఈక పట్నద రుతములు కూడ అనుసంధింపబడి,
 సౌభాగ్య పరి, యౌవనవతి యైన కన్నె పడుదును ద్వారకకు సామ్యముగా చెప్పి
 కవి తన హంకర ప్రీతిని వ్యక్త మొనర్చెను.

19. శ్రీ సత్యసాయి చరితము :

అనంతపురం జిల్లా 'పుట్టవర్తి' యందు గల భగవాన్ శ్రీ సత్యసాయి బాబా దివ్య చరితమును లక్షణాబాధ్య కవి 6 భాగములు, 600 గద్య పద్యములలో రచించి బాబాగారిపై తమకు గల భక్తి ప్రపత్తులు వెల్లడించుకొనిరి.

అముద్రితముగా నున్న యీ గ్రంథమున 1. అవతారము, 2. బాబాబా, 3. లీలలు, 4. వైభవము, 5. భక్తానుభూతి యను విభాగము లున్నవి. పీఠీ సాయిబాబా అవతారమే పుట్టవర్తి బాబా యని—

'పుట్టిన నాటినుండి పరిపూర్ణ కళామయ దివ్య శక్తిచే
పట్టిన సత్య సాయి యేదపై కనుపడెను పీఠీ సాయి, నే
పుట్టితి పర్తిలో నిటుల పూర్వగతిన నను జేరరండు నా
పట్టు విదిల్చిపో రగడు భక్త మహాకయలార! మీరలన్.'

అని తెల్పువాడు.

'ప్రకృతిపై సలము ప్రాథాత ముఖంబు కాంతి
కాకరం బైన దివాకరుండు
ధరణిపై వెలయు నాధ్యాత్మిక జ్యోత్స్న లా
కాంతముం బులుపు శకాంత మూర్తి
విశ్వముపై బొల్పు విజ్ఞాన వాహనుల్
సారింప జేయు భగీరథుండు
జగతిపై కాంత్యహింసా సత్య సౌం
దర్యముంబు కాణాచి యా దివ్య మూర్తి
పరమ కల్యాణ కార్య నిర్వాహుండు
సరస కారుణ్య భావ వాత్సల్యవాణి
మృదు మధుర వదస్నిగ్ధ గంభీరమూర్తి
సత్య సాయానుభవ సమ శ్మతము తివియె!'

అని బాబా గారి ప్రతిభా మూర్తిని చివ్రించినాడు.

గ్రంథకర్త ప్రతి విభాగము దివర బాబాగారిని ఆనంద విశేషములతో వర్ణించెను. అట్టి వానిలో—

జన వినుక దరిద్రా! కాంతి సంప త్నవిద్రా!
మనసిక తీర రూపా! మంజు బాహ్యమలాపా!
మన తర భవ రీతీకామితార్థైక మూర్తి!
దీనకర సమ తేజా! దీన కర్తైక భూజా!

గ్రంథాంతమున బాబాగారి ప్రార్థన యిట్లు గలదు:

వత్తి పుర బాప! సాయి బాబా! నమోఽస్తు
ప్రజర జన లోప! సాయి బాబా! నమోఽస్తు
ప్రభీర గుణ బావ! సాయి బాబా! నమోఽస్తు
భక్త హితలోప! సాయి బాబా! నమోఽస్తు.

సూచికలు

1. శ్రీరంగ మహాత్మ్యము - పీఠిక LXXXII-IV పుటలు
2. మహాబాప్ సగర్ బిల్లా మరికట్లు గ్రామమున దా॥ వి. రత్నయ్య గారికి లభించిన యీ లాభపత్ర ప్రతి 'మానుసింగ్ కుమారుడు ధన్ను వ్రాసి నది.'
3. 'చెన్నుగు సాహిత్యములోని రామకథ' గ్రంథమున మరింగంటి వారి రామ కథా రచనలు పేర్కొనబడలేదు.
4. ప్రథమ ముద్రణ-1917, వాణి ముద్రాక్షర శాల, చెజవాడ. వివుల పీఠికా యుక్తముగ 1970-1979 వ సం.న ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య ఏకాదమి వారు తీసిని ముద్రించిరి.
5. 'ప్రబంధ కల్పవల్లీ' పత్రికలో మొదట ప్రచురింపబడగా తరువాత గుంటూరు గుంటుపల్లి ముత్తయ్య గారు 1910 లో గ్రంథ రూపమున ముద్రించిరి (1980 లో మలిముద్రణము).
6. ముద్రణ 1950, నల్లగొండ (రామగిరి) మహిళా భక్త సమాజము, సంపాదకుడు; అనూరి మరింగంటి శ్రీరంగచార్యులు (కనకట్ల).

7. 'పోతన భాగవతములో పోయిన ఒక కథా భాగము' - శ్రీమాన్ విక్రమ శేషారాధ్యుల వ్యాసము, భారతి (1976 మార్చి).
8. వ్యాసారాధ్యులు పోతనకు 178 సం. 0 ముందటివారు. వేదాంత జోతుల కాలమున వృద్ధులు. శ్రీ రామానుజ భాష్యమునకు 'ప్రక ప్రభాతి' అనువ్యాఖ్యను రచించిరి.
వీరరాఘవాధ్యులు మహాబావ్ నగర్ జిల్లా 'అమరావాడు' నివాసి (1700-1775), వీరి 'చంద్ర చంద్రి' కావ్య వ్యాఖ్య వనపర్తి సంస్థానము వారిచే 1885 వ సం. న ముద్రించబడినది.
9. శ్రీ కృష్ణ శతానందీయ కథ గల గ్రంథములు : అవసరాల వచ్చుచాలా 'చంద్రి భాగవతము', అత్రేయ గోపాల కృష్ణారాధ్య 'శోభనాద్రిక వైకవ భాష్యము', తెనుగున-సంపన్నుడులనింగిరాధార్యుల వారి భాగవతము, 'శ్రీకృష్ణ విరించియము' (అము). అను పేర శ్రీమతి విక్రమ దేవమ్మగారు ఈ కథనే ప్రబంధీకరించిరి.
10. వీరి లాకపత్ర ప్రతులు మనరామ ప్రభుత్వ ప్రార్థ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారము (Vol. VI page, 2874) నందు, అంద్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వ ప్రాదీన లిఖిత పుస్తక భాండాగారమునందు (Acc. No. 4342 Call No. T-8.50) కలవు. హైదరాబాదు ప్రతిని నేను పరిశీలన దుపయోగించితిని.
11. 'తిరునామములు' - చా: కిరాంది, సంఖ్య 54, పుట 43, వీనిని సంఖ్య 0000 దించిన కథ 'తెలుగు జాతక గేయ సాహిత్యము' 861-882 పుటల యందు గలదు.
* నావద్ద గల లాకపత్ర గ్రంథములోని అనుమత భాగములను వి. రామ రామరాజు గారి వద్ద మన్న లిఖితప్రతి ఆధారముగా పూరించినాను.
12. 'సురరాజీ పరిణయము' - యవన రచ్యము శ్రీరంగ నాయక స్వామి పరిణయ మాచిన కథ. తెంటి యందును కథ యొకటి! నాయకుని పేరు మాత్రమే భేదము.
13. లాకృపాక వారి సాహితీ పరిశోధకులు చా: వేటూరి ఆనందమూర్తి గారి గ్రంథమున దీని ప్రకృతిలేదు. యక్షగాన సంపాదకులు ఇ. వి. తిరువేంగళ నాయుని రచన యనిరి.

14. 'ఆచార్య సూక్తి ముక్తావళి' యందు కథ సంక్షిప్తముగా నున్నది. 'నారదీయ పురాణము' (2.155-185) శ్రీకృష్ణుని మఱి కిరీట ధారణగా నీ కథను చెప్పెను. తాని తెల్పివీళ్ళ విగ్రహ ప్రసక్తి లేదు. 'సకల జీవ సంజీవనము' నందు, 'యాదవాద్రీశ స్తోత్రము'న - సంక్షిప్తముగా ఈ కథ యున్నది.
- * ఆం. ప్ర. ప్ర. ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారమునందలి భావప్రకరణ (No. 4844, Call No. T-8-192) నా పరిశీలన కుపకరించినది. G.O. M. L. మదరాసు కేటలాగు (ప్రబంధ Vol. IV Part III, R. No. 882) నందు ఒక ప్రతి సూచించబడినది.
15. ద్రౌపదీ స్వయంవరమునకు వెళ్ళిన దుర్యోధన కర్ణ జరాసంధులలో స్వయంవరానంతరము కర్ణ దుర్యోధనులు కొంతేయలపై సమరము సాగించిరి (ఆది పర్వము-7 వ అశ్వా, 171, 188, 194-208 పుటలు).
16. ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక (పు. 204, 888) తెలుగు జానపద గేయ సాహిత్యము (పు. 188, 189), ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర, (పు. 188, 191 1214 224, 228, 895), తెనుగు నాటక విభాగము (పు. 898) వీని యందు పేర్కొనబడని వానిలో - ప్రబంధములు 8, ద్విపదలు 9, యక్షగానములు 19, పాటలు 10, నాటకములు 10, వచనము 1 శత్రే భాభిమన్యుల గూర్చి గలవు.
17. నాయని వారి 'సౌభద్రుని ప్రణయయాత్ర'కు శశిభాభిమన్యుల కథ ప్రోత్సాహకము. దీని యందలి 'వత్సల' యే శశిరేఖ.
18. ఆంధ్ర మహా భారత విభుంటువు, I వ భా. పు. 445-448.
19. రాజా రాఘవరాజు రంగరాజు ద్రవ్య సాహాయ్యమున ఏలూరు మంజు వారి ప్రెస్సులో ముద్రించబడినది.
20. ద్రవ్య రాజ రావు సాహెబ్ బామరాజు వెంకటరావు పంతులు (ఏలూరు)
21. ముద్దరాజు అప్ప మహిషీ కల్యాణములోని వని రెండు పద్యములు ప్రబంధ రత్నావళి (పు. 107) యందు గలవు భాగవతము (6వ స్కం 555 వ, పుట.) రాజగోపాల విలాసము (8.28-55) ల యందు ఈ కథ చెప్పబడినది. కుండుర్తి వెంకటాచలకవి, రావూరి ఎల్లయ్య, తూము రామ దాసు ప్రత్యేక ప్రబంధములుగా 'మిత్రవినోద పరిణయము'ను చెప్పిరి.

2 ద్వి ప ద

శ్రీకృష్ణ తులాభారము

చతుర్విధ కవితలలో మధుర కవితా శాఖకు చెందిన 'ద్విపద' నామము సంస్కృతము అయినను పద కవితా విభాగమునకు చెందిన 'దేశి' కవిత.

ద్విపదకు మొదటి దశ శివ కవుల రచనలు (ఐనవ పురాణ, పండితా రాధ్య చరిత్రలు). రెండవ దశ రంగనాథ రామాయణ, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానములు, మూడవ దశ తాళ్ళపాకవారి రచనలు.

ఒకనాడు శివకవులు మత ప్రచారమునకు ద్విపదను సాహిత్యయుధము చేసికొన్నట్లే తాళ్ళపాకవారు ద్రావిడ వేద సారమును తెనుగన కందించి శ్రీ చైష్ణవ మత ప్రచారార్థము ఈ భందము నుపయోగించి, దీనిని 'విలాట్ భండోఽవతీర్ణ'యనిరి (అష్ట మహిషీ కల్యాణము పు. 7).

ద్విపద రచనను పరాకాష్ఠ దశకు చేర్చి, పరమ యోగులే గాక పరమా చార్యుల వలె విహరించిన తాళ్ళపాక వారు తమ సందేశామృతమును సాహితీ శ్రేత్రమునకు పంపిణీగా నొసంగినారు.

మత సంబంధ సాహిత్యము ప్రజా సామాన్యము నందు బ్యాపింపవలె ననిన బ్రౌడగావ్య కావ్య సృష్టికన్న ప్రజాదరణ పొత్రమగు దృష్టి ముఖ్యము, ఈ ఉద్దేశ్యము కలిగిన చైవ కవులు, తాళ్ళపాక వారు ద్విపద రచన వలన ప్రసిద్ధు లైనారు. వీరి ననుసరించి మరింగంటి కవులలో వేంకట నరసింహా చార్యులు సామాన్య జన ప్రచారమున గల శ్రీకృష్ణ తులాభార కథను గ్రహించి

ఏకాగ్రాస పరిమితిగా 1040 'ద్విపద'లలో చెప్పెను. దీనియందు 'వంశ వర్ణనము' లేదు. 'సిరిసెన గంట్లాది శ్రీహనిపేర' ఇది అంకితము చేయబడినది

'గురు శిఖామణి పెద్ద కొమరుఁడై మొప్పు
నర నుత వేంకట నారసింహార్య
విరచిత కావ్యమై వెలయు శ్రీకృష్ణ
వర తులాభార సద్రవత మహాత్మ్యము
దరణిపై నావంప్ర తారార్కముగను
స్థిర తరంగగ నిలుచు శ్రీ హరి కృపను!'

అని కవి చెప్పెను.

నంది తిమ్మన పారిజాతాపహరణ కావ్యము నందు 6 వ అగ్రాసములో (54-80 పద్యములు) పుణ్యక వ్రత మను పేర ఈ కథ గలదు.

సంస్కృత హరివంశ కథను ఆధారముగా గ్రహించిన తిమ్మన దీనిని సంక్షేపముగా చెప్పినను, 'తులాభార' వ్రసంతి చేయలేదు. ద్విపద కావ్య కర్త కొంతవరకు తిమ్మన రచనను అనుకరించినను సన్నివేశములు, కల్పనలు, వర్ణనలలో కథను పెంచి కృష్టరూపి 'తులాభారము' వేయించెను.

ఉభయంల కథా కథన భేదము లిట్లు గలవు:

పారిజాతాపహరణము : సత్యా కృష్ణులు రలిసి యున్నపుడు నారదుడు ఓచ్చేనీ పుణ్యం వ్రత విషయమును వారికి చెప్పెను.

శ్రీకృష్ణ తులాభారము : ఏకాంతమునందు గల సత్యతో నారదుడు చెప్పెను.

పారిజాత : కైత్ర తుద సవమినుండి నెల రోజుల వ్రతమును చేయవలెను.

శ్రీకృష్ణ : మార్గశిర శుద్ధ ఏకాదశి నాడు మాత్రమే చేయవలెను.

పారిశాత

: దాన మంటప నిర్మాణము, వ్రతము, పరిధానము, ధన మొనంగి సత్య మరల పరివి గ్రహించును. నారదుడు చెప్పి వెడలిన కొన్నాళ్ళకు మార్గశీర్ష మాసమున వ్రతారంభము, ఇంద్రాచి దిక్పాలకులకు నారదుడే పరిధాన వ్రత విషయమును చెప్పి, అందరిని ఆహ్వానించును. వీరితో పాటు ముని జనులు, బ్రాహ్మణులు విచ్చేయుదురు. కొర వులు రాగా, శ్రీకృష్ణుడు వారికి తగిన పనులు కేటాయించును (ధర్మజ రాజసూయము వలె). తుల్య, ద్రౌపది, రాధ, ప్రద్యుమ్నుడు, సౌత్వకి విచ్చేసి వ్రత సంబంధ కార్యము లొనర్తురు.

శ్రీకృష్ణ

రుక్మిణి పతి దాన వ్రతమునకు రాకపోవుటకు సవతుల కయ్యమే కారణమని రేవతి, ద్రౌపదులు సంభాషించు కొందురు.

వ్రతోద్ధాపనానంతరము శ్రీకృష్ణుని దానముగా గ్రహించిన దేవర్షి ఆయనను భువ్యమాలికతో కట్టివేసి విక్రయింప నుడువ్వు క్షుడు కాగా, ఎవరైన తన తల్లను గ్రహింతురేమో యని సత్యభామ దుఃఖించి తల్ల యొత్తు (బరువు) ధన మిచ్చి గ్రహింప ప్రయత్నించును. కాని ఎంత బంగారము, ఇతర ఆభరణము లెన్ని వేసినను కృష్ణుని బరువునకు పరివడక పోవుటచే ఆమె కుములుచుండగా రుక్మిణి దేవి వచ్చిన త్రాసు సరియగునని నారదుడే చెప్పును. అప్పుడు సత్య వెళ్ళి రుక్మిణిని బలిమాలి తీసికొని రాగా, ఆమె భక్తితో ఒక తుంసీ దళమును తులయం దుండ నది సమాన మగును. దీని వలన సత్య గర్వభంగము. రుక్మిణి భక్తి ప్రవర్తులు వెల్లడి యైనవి. 'పారిశాత' కర్త 'కృతక విశాస ముచ్చుపడి కృష్ణుని పట్టపు దేవి యిందిరా ప్రతినిధి రుక్మిణి రమణీయ దగ్ధా నని వచ్చె పుణ్యక వ్రతము కనుంగొనంగ' (5-74) అనెను. దీనికన్న సత్యభామ వెళ్ళి తన తల్లను దక్కింపు మని రుక్మిణిని ప్రార్థించి తీసికొని వచ్చి నట్లు ద్విపద కర్త చెప్పిన తీరు సమంజసముగా గలదు. తిమ్మన పుణ్యక వ్రత కథకు మూలమును చెప్పలేదు. తులాభార కర్త 'భాగ్గ వాది స్వృతుల్ బల్కిన విధము' అనెను. పుణ్యక వ్రతము పేర 300 వ్రతములలో నేదియును లేదు.

ఇది తిమ్మన కల్పితమే! సత్యభామ చేసిన యీ వ్రతమునకు పరిధాన వ్రతమని పేరు. ఇోడళ దానములలోను, దళ దానములలోను ఇది లేదు. దీనిని సైరము తిమ్మన కల్పించినాడు.

చైత్ర శుద్ధ నవమి వ్రతాచరణకు ముఖ్యమని 'పారిజాత' కర్త చెప్పిన దానికన్న వేంకట సరసింహాచార్యులు చెప్పిన మార్గశీర్షము తగినది. గీతలో శ్రీకృష్ణుడు 'మాసానాం మార్గశీర్షోఽహం' అనెను. చతుర్వింశతి ఏకాదశలలో మార్గశీర శుద్ధ ఏకాదశకి కామిన్యైకాదశి యని పేరు. హరి వాసరము పలి హరి మాసమును, కామిన్యైకాదశిని ఎన్నుకొని ద్విపద కర్త వ్రతమునకు ఒక చక్కటి దినయోక్తము నేర్పరచెను. విజయనగర కాలమున తులా దానములు ప్రచారమున గలవు. తిమ్మన దీనికి పారిజాతాచరణము నందు సూతన విధానమును కల్పించి, పతిని దానము చేయించి, ఆతనిని తూచి తీసికొమ్మని చెప్పినాడు. ఇట్టి సంఘటనను ఆయన సత్య గర్వభంగమునకు వినియోగింపగా, 'తులాభార' కర్త—

'ముక్తు లేదీకి దాం నుపమింపగాను
భక్తితోను తులసి పత్రితో ననుము .
రగ వచిత్రం బన్యకరము గాదందు
పొగ దొందెను తులసి భూజ రాజులు
సిరితోడ దీటుగా శ్రీహరి యురము
నిరవుగ వెలువొందు నెపు డెక లేక
సిరివరు మహిమయు శ్రీ తులసి మహిమ
సరసి జూచిన నొక్క టని నిజం బనుచు—'

తులసి మాహాత్యమునకు ప్రాముఖ్య మిచ్చి తులాభారమును చేయించెను. ఈ విధముగా ఆచార్యుల వారి రచనయందు ప్రత్యేకతలు గలవు.

శ్రీకృష్ణ తులాభారము నందలి ద్విపద రచన వ్రసన్నముగా సాగినది. ఎప్పుడును దీర్ఘ సమాస రచన లేదు. శబ్దాంతార వద్దతులు శ్వాదిక్కుము. అందుకు వ్యక్తి వర్ణనముననే గలవు.

'శ్రీ వధూ ప్రాజే! సింధు వివేళ!'

'ఓ మానినీ మణి! ఓ మధు వాణి!

ఓ మంజు వాషిణి! ఓ సీల వేణి!'— ఇత్యాదులు.

ఈయనది అభ్యాస ప్రధానమైన శైలి కావున శబ్దాలంకారములకు అధిక స్థాన మియ్యలేదు.

రుక్మిణీ దేవిని గూర్చి రేవతి వ్రావడిలో—

'మణవిలే నీ చిన్ని మణదలు మహిమ

యెఱి గెలుంగని మాడ్కి నేల నడిగెదవు

వారందరికి చాల వాదంబు గలదు

పొరిజాతము విరి పగలు తీరినవె.....

తాకి తల్చుగ తోము తరుణి యీ సుద్ది

మాకు నచ్చదు ఇట్టి మతకరి తనము...'

అని సత్యభామ బుద్ధిని గూర్చి చెప్పినది.

రుక్మిణీ సత్య వద్దకు వెళ్ళి రమ్మని బ్రతిమాలుగా ఆమె—

'వగల మాటల నన్ను వందింపఁ దలంచి

మగువరో! యిటు వచ్చు మాడ్కిగాఁ దోఁచె-' నని బల్కి సత్యకు భర్త

యిచ్చిన దనువు, అనేక సిరి సంవదల నేకదువు పెట్టి—

'నోరు పంతము లాదె నొనటిపై వ్రాత

రీదు తప్పి అనుల తిరిపెంబు లకుగు

పొలాయె' నిక దూట బనియేమి ఒకరి

జోలి గైకొన నేల జోకతో మిగుల

నీరాడు రతవయ్య నెఱి ముంత ములుగు

దూఱిన శైవడి దూర మెందకను!'

అని, సవతుంకు గల సహజ వైర భావమును బోకోక్షులతో వ్యక్త పఱచెను.

కవి యీ కథను 'సూతుడు చెప్పినట్లు తుడుకు అనక మహారాజునకు చెప్పెను' అని తెల్పినాడు. అనకునకు, తుడుకునకు సంబంధమే లేదు. అందున కృష్ణ కథ అనకునకు చెప్పట ఎట్లు పడుదును? దీవిని జానపదులకు అదరము కల్పగట్లు కవి తన, అనకులను పేర్కొనినాడు. ఇది యొక జానపద కథా వద్దతి.

ఇప్పటి వరకు అమూల్యముగా నుండి (లాశవక్ర వ్రతి) ద్వితీయ సాహితీ పరిశోధకులు పేర్కొనని చిత్ర చారిత్రము శ్రీకృష్ణ తులారము.

యక్షగానములు

ప రి చ య ము

'యక్షగానము' అనిగా యక్షులచే గానము చేయబడునది అని యర్థము. ఇది దేశ సాహిత్య ప్రక్రియ. సంగీత నృత్య తాళాది యుక్తమై జన సంతోష కారక మగునట్టిది. 'యక్ష', 'గాన' ఈ రెండును సంస్కృత శబ్దములు. అయినను సంస్కృత సాహిత్య సంబంధము లేనిది ఈ 'యక్షగానము'. తెనుగు సాహిత్యమున మొట్ట మొదట 'యక్షగానము'ను పేర్కొనిన కవి శ్రీనాథుడు. భీమేశ్వర భూటాచార్యులతో "క్రిందింతు రెబ్బాని క్రింది గాంధర్వులు గాంధర్వుమున 'యక్షగాన' సరళి" (లి-లిక) అనెను. ఇతనికి ముందున్న పాల్కురికి సోమన 'ఆచు గంధర్వ యక్ష విద్యాధరాదులై పాడెడు నాడెడు వారు' అని పండితారాధ్య పరివ్రలో తెల్పెను. ఇవి ఉత్పవాదలలో ప్రదర్శింపబడు క్రిడలు. వాని యందు 'యక్ష' రూపధారులున్నారు. సోమన వరకు యక్షగాన రూప పేర్పడ లేదు. శ్రీనాథుని వరకు 'యక్షగాన సరళి' వచ్చినది. క్రిదాధిరామమునందు 'జక్కుల పురంధ్ర' వర్ణింప బడినది ('యక్ష' - 'జక్కు' యైన దని పరిశోధకులు *1 తాళ్ళపాక చిన్నన్న 'సంకీర్తన లక్షణము'న జక్కుల శేఖుల పేర్కొనెను. చిత్రకవి పెద్దన, అప్పకవి తమ రచనలలో *2 'యక్షగానము'ను తెల్పిరి. కాని ఎవ్వరును ఇదమిత్యముగా దీని లక్షణమును చెప్పలేదు. పాంకురికి సోమన తెల్పిన విషయము ననుసరించి అలోచించిన మొదట తెరల బాటున కొయ్య బొమ్మల నిర్మి ఆకించి, తరువాత తోలుబొమ్మల ప్రవేశపెట్టి, ఒకరు చదువు యింకగా మరి యొక దాని కను గుఱముగా పీని నాడించువారు. ఇట్టి పద్ధతిని మార్పుకొన దలచి జక్కులే వేషముల వేసికొని స్వయముగా చదువురు అభినయము చేసినారు. ఇదియే ఒక రకముగా వ్యాప్తి చెంది అభివృద్ధి నంది 'యక్షగానము' రూపమును *3

వీని మొదటి చళ కేవలము గేయ రూపముగా చేళి భంజమందలి విడి విడి పాటలతో కూడియుండి, దీనితోనే చళా కథనము పొగవడి. వచనములు స్వల్పము. మధ్య మధ్య నంది వచనముల వండివి కలవు. సూత్రధారుడు లేడు. శ్రీ గాని పురుషుడు గాని హావభావములతో గేయ రూపముగా కథను చదివ్వుచుండుిరి. వీని ననుసరించి వరికిలిందిన శ్రీమేల్వర పురాణము ప్రభావము యుగ గానము గాన రూప స్తోత్రము, క్రిడాభిరామము ప్రభావము గానరూప కథాభాసము* అని భావించవచ్చును.

ప్రబంధము 'కెన్నకారి హాసరి చరితము' (1480-1495) మొట్ట మొదటి యక్షగాన మైనను, లభించిన వానిలో కందుకూరి రుద్రకవి 'సుగ్రీవ విజయము'* ప్రాచీన యక్షగాన మైనది. దీనియందు రంగదలు, ద్వీపదలు, అర్ధచంద్రికలు, ఏలలు, ధవళములు, శోభనములు, దిన్న 'వచనములు' కొన్ని పద్యములు, గేయములు ఉన్నవి. ప్రబంధము వలె 'శ్రీ' భావముతో ఆరంభింపబడి, ఆఖ్యాన కై లి కన్న గుంపాద కై లికి ప్రాముఖ్య మీయబడినది.

రాను రాను యక్షగానము నాయక రాజుల కాలమున చాల మార్పులు చెందినది. నాటకముల వలె అంక విభాగము, ప్రబంధముల వలె అక్షాస విభాగము జేయబడి 'యక్షగాన ప్రబంధ' మనబడినది. వీనియందు గేయ ధర్మము కన్న రూపక చళ యధిక మైనది. ఆ నాడు వీని ప్రచారమును బట్టి సంభాషణల ననుసరించి అంక విభజనమొనర్చి ప్రవర్తించి పండిత పాఠశాల జన రంజన మొనర్చినారు. కావుననే దేశీ పద్ధతిని మార్గ (ప్రబంధ) పద్ధతి అక్రమింది - యక్షగానములు వ్యాప్తిరందినవి.

నాయక రాజుల తరువాత అంధ్ర దేశమున - ముఖ్యముగా తెలంగాణము నందు - యక్షగాన రచనా, ప్రచారములు అధిక మైనవి. ఈ ప్రాంతము యక్షగాన కపులలో చెర్విరాం భాగయ్య 35 యక్షగానముల రచించి సుప్రసిద్ధు డైనాడు.

యక్షగాన కళను సిద్ధేంద్రయ్య శిష్యులైన కూచిపూడి వారు గ్రహించి మెరుగులు పెట్టి ప్రదర్శనానుమానముగా కొన్ని కథలను సిద్ధ మొనర్చి, 'కూచి పూడి భాగవతము' అ పేర ప్రచురించుట చేరినది ప్రసిద్ధము.

శ్రీ వ్య భావ్యము కన్న చ్యుత్య భావ్యము జనులను మెక్కిలి ఆకర్షించి వాని యందలి విషయములు, సన్నివేశములు వారి మనస్సుల యందు ప్రగాఢమైన ముద్రను వేయును. అందుకే యక్షగానములు, నాటకములు వాగుగా ప్రచారమైనవి. ప్రారంభమున సామాన్య జనుల విరోధార్థము అందు కనుగుణమగు జేరి చృంపములతో రచింపబడిన యక్షగానము తరువాత పండితుల చేతిలో బడి, ప్రబంధ నాటక పద్ధతులకు గురియై నాటక స్వభావమును సంతరించుకొనినది.

మరింగంటి కవుల యక్షగానములు భారత భాగవత రామాయణ కథాత్మకములు మూడు మాత్రమే కలవు. వీనియందు 'ప్రద్యున్న విజయము' ఏతి భాగవతము, మిగిలిన వానిలో మొట్ట మొదటిది—

శ్రీరామ నాటకము

తిరుమలాచార్య పుత్రుడైన రామాయణాచార్యులు అహు విధ గ్రంథి నిర్మాత యని 'సురలాటి పరిణయ' కర్త తెల్పినను, ఒక్క 'శ్రీరామ నాటకము' మాత్రమే లభించినది.*¹ కవి యీ పేరున పూర్తి నాటకమును రచించెనో లేదో తెలియదు. లభించుచున్న ప్రతులయందు లక్షణ మూర్ఛ పట్టమునుండి శ్రీరామ పట్టాభిషేకము వరకు కలదు.

వీర కవి ప్రధానమైన యుద్ధతలైతి, ప్రౌఢ రచనా పరిపాటి గల పద్య గద్యములు లభింపజేసెను. దరువులు ఎక్కువ. పాత్రల సంవాదాత్మక వచనములు, సంధి వచనములు కొంత వ్యావహారిక భాషా సరళిలో రచింప బడినవి. మధ్య మధ్య ద్విపదలు గలవు. భాస్కర రామాయణ ప్రభావ మీ రచనపై మిక్కిలి ముగా గలదు నూతన సన్నివేశములను కూర్చి కథను పెంచినాడు. అసుర శ్లోకములు అర్థ వివరణముతో నీయబడుట వలన నిది తోలుబొమ్మలాటం తుపయోగించుట రచనగా తోచుచున్నది ఇట్టి పద్ధతి బొమ్మలాటలకు పరిపాటి.*²

"శ్రీరామ నాటకము బొమ్మలాట రామాయణముగా ప్రసిద్ధి పొందినది. దీనిని 'గుణాచార లక్షణ మూర్ఛ' అని కూడ వ్యవహరింతురు. మాధవ పట్నం బొమ్మలాట వారి లక్షణ మూర్ఛలో ఇందలి పద్యములు దరువులు వినిపించును" అని డా॥ బి. వాగయ్యగారు తెల్పురి.*³ రచన శిష్యులైన అచ్యుత రామరవి,

దరువులఁ బ్రాసములు ఈ గ్రంథ రచనమును తోడ్పడినట్లు కవి వ్రాసి యొనెను. కాని అత్యుత్తమముకవి తన 'సురతాటి పరిణయము'న గురువు గారి 'గణపతు ద్భుషాభ్యాసము'ను పేర్కొనెను శ్రీరామ నాటక ప్రస్తావన చేయలేదు.

2. సౌగంధికా సంగ్రహము (పాపాన నిమిషము)

అంద్ర మహా భారతములోని అరణ్య పర్వము (8, 812-878) నందు గల సౌగంధికా సంగ్రహ వృత్తాంతమును గ్రహించి శ్రీమాన్ రంగ కృష్ణమాచార్యులు పై పేరుతో యక్షగానమును రచించెను. రెండంకములు గల యీ కృతి ప్రారంభమున దేవతా స్తుతులు, సుకవి కుకవి పురస్కారణ తిరస్కారణలు, 2 కందములతో షష్ట్యంతములు గలవు. సూత్రదార నటి సంభాషణమున కవి పరిచయము చేయబడినది. స్వాతంత్ర్యోత్సవ సందర్భము పురస్కరించుకొని ఒక వీర గాథను ప్రదర్శించడంబడి విద్యార్థు లందఱుగా కవి దీనిని టంగుటూరి ప్రభాకరం పంతులు గారి సంస్మరణముగా రచించినట్లు తెలుపుకొని, తనకు గల దేశభక్తిని వాదించాడు.

దీనియందు సూత్రదారుడు సంధి వరసము ద్వారా వ్రతి పాత్రను పరిచయము చేయును. ప్రారంభమున వసంత వర్షన, ప్రేక్షకులపై పుష్పాల చల్లుట, శాంకృష్ట వేషము ప్రవేశించి కథను ఆరంభించుట— ఈ ప్రాసిన సంప్రదాయములు పాటించబడినవి. కవి దీనియందు 14 ద్విపదలు (పెద్దవి), 18 కందార్థములు, 7 సీసములు, 1 సీసార్థము, 8 కందములు, 8 తేట గీతులు, 4 చంపకములు, 4 శార్దూలములు, 2 మత్తేభములు, 4 పంచదామరలు, 2 తరలలు, 2 సుగంధులు, రగడ, గీతార్థము, చూర్తిక, పరాక్ వచనము ఒక్కడొక్కటి రచించెను. గ్రంథాంతమున సుంగళహారతి, 'గద్య', కృతి సమర్పణ 'ద్విపద'లు ఉన్నవి.

మహా భారతమునం దీ కథ 84 గద్యపద్యములలో గలదు. మూడు నాల్గు పాత్రలతో నడిచిన మూలకథను యక్షగాన రర్త 18 పాత్రల చేర్చి కథను పెంచినాడు. అనేక సన్నివేశములు కల్పించి విడిచినది. సంక్షిప్తముగా దీనిలోని విషయము :

భారతమున : ద్రౌపది భీములు గంధమాదనమున విహరించుచుండగా బాము వశమున సొగంధికా ప్రసవము వచ్చి వీరి ముందు పడును. ద్రౌపది ఓరికపై అట్టి పుష్పముల చెట్టుపడు భీముడు వెళ్ళును.

యక్షగానమున : గంధమాదన ప్రసక్తి లేదు. కొలుపు తీర్చి యున్న ధర్మరాజు వద్దకు వారడుడు వచ్చి ఇంద్రలోక విషయముల చెప్పుచుండును. ఆ సమయమున రామకాత్రి, కృష్ణకాత్రి వచ్చి, అడవిలో క్రూర మృగ వాద అధికమైనందున భీముని పంపవలసిన దని కోరుదురు. ధర్మరా నాజ్ఞలే భీముడు బయలుదేరగా వెంట ద్రౌపది వెళ్ళును. అరణ్యమున వీరు విక్రమించునపుడు సొగంధికా ప్రసవము వచ్చి వీరిముందు పడును.

భార : అడవికి వెళ్ళిన భీము సద్దగించి హనుమ అతని బల పరీక్షా నిమిత్తము బాలము సద్దముగా నుంచును. భీముని రామ కథను చెప్పు నుని యడుగును.

యక్ష : బాల పరీక్ష, రామకథంతో పాటు భీముని ప్రయోగ నైపుణ్యము వ్యక్త పరచవలసిన దని అను వలముల పడవేయ వలసినదిగా హనుమ కోరును. దానికి భీము దశక్షుడు కాగా అంజనేయుడు తన విషయమును తెల్పి, ఇరువురు పరిచయ మగుదురు.

భార : ద్రౌపది ద్వారా భీముని విషయము తెలిసికొనిన ధర్మరాజు రాక్షసుల వలన అతనికి వాద కలుగు నని శంకించి మహోత్కంఠను సాహాయ్యమున గంధమాదన ప్రాంతమును వేరును.

యక్ష : ధర్మరాజుడు శాంతింప చేసి, మహోత్కంఠుడే భీముని వద్దకు బయలుదేరును.

ఇట్లు కొన్ని సామ్యములు రెండియల దున్నను, యక్షగాన కర్త నూతన ముగ వేర్విన విషయము మరికొంత గలదు. అర్జునుడు పాశుపతాస్త్రము నిమిత్తము, భీముడు సొగంధికాహారణ నిమిత్తము అరిగి సంచన ధర్మరాజుతో యుద్ధము చేయవలసిన సందర్భించిన మహోద్ధమడు కర్ణ, శరుని, దుశ్శాసనులతో

కలసి బయలుదేరును. వీరి విషయమును ముందుగానే పసిగట్టిన ఘోర్కరుడు ధర్మరాజుకు చెప్పి, తాను మాయ వేషమున విచ్చేసి సమరమున కర్ణ దుర్యోధనుల బంధించి ధర్మరాజు వద్దకు తీసికొనిపోవును. వారికి బంధులు చెప్పి ధర్మరాజు కర్ణ దుర్యోధనుల విడిపించి పంపించుటలై యర్జునుడుచుండ - నారద శ్రీకృష్ణులు విచ్చేయుదురు. పరస్పర కుశల వార్తలు, శ్రీకృష్ణుని బాంధ్యక్రివలు, తులాభార విషయములు నారదుడు వివరించును. భీముని విషయము తెలిసి కృష్ణుడే అతని కొరకు బయలుదేరును. సరోవర ప్రాంతమున రాక్షసులతో భీముడు సంగ్రామము చేయుచుండగా - కుబేరుని వద్దనుండి మణిమంతు గను యోధుడగుచేరి భీమునితో కలపడి మరణించును. ఈ విషయమును దువేరుడు తెలిసికొని బాధపడి మణిమంతుని బ్రతికింప వలసినదిగా శివుని ప్రార్థించును. శ్రీకృష్ణుడు మాత్రమే గతప్రాణుడైన మణిమంతుని బ్రతికించు నని శివుడు బదులు వలుకగా, కుబేరుడు వచ్చి కృష్ణుని ప్రార్థించుచుండును. ఇంతలో ద్రౌపది యుక్తుడై ధర్మరాజు ప్రవేశించి, మణిమంతుని జీవించి చేయవలసిన దని కృష్ణుని కోరును. వారి బాంధ్ర ప్రకారము మణిమంతుని పునరుద్ధిపితుని చేయగా - సతకు కృష్ణునకు ప్రబుద్ధి 'నేను ఆగస్త్య ననుభూనింపిండువలన కపింపబడి - మానవునిచే మరణించి మీచే మోక్ష మందితి' నని వల్కి, గంధర్వలోకమున కరుగును.

అనంతరము ధర్మజాదులు వలసిన పుష్పముల తెంచుకొని శ్రీకృష్ణ యుక్తులై వెనుదిరిగి వత్తురు.

ఇది యక్షగానములోని విషయము. కవి దీనియందనేక పాత్రల ప్రవేశ పెట్టినాడు. కథారంభము నారదునిచే జరిగినను ఆ పాత్రకు విశేష స్థానము లేదు. మృగయార్థమై వెడలుచున్న భీముని వెంట ద్రౌపది వెళ్ళుట శేవలము పుష్ప నిమిత్తమే యవి వ్యక్త మగుచున్నది. దుర్యోధనాదులు యుద్ధము చేయు నన్నివేళ మెండుకు కల్పించబడినదో దీని ప్రయోజనము మాత్రము లేదు. 'సౌషయాత్ర' యుద్ధమును కవి మరియొక విధముగా నిరవల చెప్పి దుర్యోధన పరాధవమును సూచించి దలచినేమో! నారద శ్రీకృష్ణుల ప్రవేశము, శ్రీకృష్ణుని బాంధ్యక్రివలు, తులాభార విషయములు లేవలయు అనవలయు కుంతోషమునగ

బ్రాహ్మణుని, నాటకం రచయితను రచయిత మైనది. కృష్ణ వాక్ర ప్రయోజనము లేవలయు మణిమంతుని నీవింప చేయుటకే యనిపించును. మాయా విద్యలు, మాయా యుద్ధముల తెల్పుటకు మహాత్ముడు ప్రవేశ పెట్టబడెను. రామకావ్య, కృష్ణకావ్య కేవలము హాస్య మొనర్చుచు భోజన ప్రయోజనముగా విశ్రంభింపబడిరి.

వాచకలో నున్న చిన్ని కథలను ప్రఖ్యాత కథకు ముడిపెట్టి గ్రామీణ జన సంతోషమునకు బ్రాయణింపిన దీ యక్షగానము.

కవి యుద్ధవర్ణమున రచనను, ద్రౌపది శ్రీకృష్ణుని స్తుతిండుకవుడు కీర్తన మాసయుక్తమైన చూర్ణికను రచించెను.

తనకు గండియ్య భాషాభిమానమును రాజ ప్రవేశ సమయమున ప్రధానితో నిట్లు వ్యక్తీకరించినాడు :

దర్శు . ఏరతాళం :

దర్శరాజ్ కా సువారీ ఆయా, దర్పార్ కరో జాల్ మియా,
నిర్మల్ మణిమంతు నిజసింహాసన్ దర్మ విచార్యే దర్శనహోతే
దార్ తరఫ్ సే రోషిని హోనా సన్ లోగ్ ఆకర్ సలామ్ కర్నా
పటేలు మూరి పహరా జదాన్ పడకి సర్కార్ హుకుం లేలేవ్
జేర్ న హో అతా హై జేవల్కో నాహూర్ జేల్ నేకే జరూర్ .

దర్శరాజ్ కో సువారీ..... (20 వ పుట)

తెలంగాణమున వచ్చిన యక్షగానాలలో ఇట్టి రచనా పద్ధతి గలదు. ప్రాంతీయ భాషా ప్రయోగమునకు, ప్రేక్షక జన సంతోషమునకు ఈ విధమైన రచన తొనర్చుట కవుల పరిపాటి (ఉదా: తెర్విరాల బాగయ్య గారి యక్షగానములు). మహాత్ముల ప్రవేశ సమయమున - వందలామరము :

వరే వరే భయంబు దక్కి వచ్చి నా మరంగటన్
వీరాన ఇర్కి దొర నేను భీమసేను పుత్రుడన్
సలాసరిన్ ననుం చలంప చక్క గొచ్చినామరా
కరాసి చేర యాని తిందు గాన దూర ముంకరా!

'వలే' బదులు ఒరే! యివ్వలెను - కాని యిది రహస్యము. దుష్కగా వచ్చి నాను - అనుటకు 'చక్క గొచ్చినాను'. ఇవి ఇన వ్యవహారమున గల వసములు - కవి వానిని యథాతథముగా ప్రయోగించినాడు.*

కల్పకుర్తి, దేవరకొండ లాలాకాలలో ప్రచార మందిన దీ యక్షగానము.

3. ప్రద్యుమ్న విజయము :

బేంకరు నరసింహాచార్యులు (బదవ) ఇంతకు ముందు పౌరాణిక సాంఘిక నాటకములను రచించి, 5 అంకముల పరిమితి, 10 మంది ముఖ్య పాత్రలు గల యీ వీధినాటకమును రేపాల లక్ష్మి నృసింహ స్వామికి అంకితముగా రచించిరి.

కొల్లు పాపయ్యగారి దన సాహాయ్యమున నిది 1936 వ సం. న ముద్రిత మైనది. కవి నాటకారంభమున ప్రవృద్ధాక వంశ ప్రళప్తి చేసి, కథ వంశవర్ణన మొనర్చినాడు. సంప్రదాయము ప్రకారము దేవతా స్తుతులు గలవు.

తన యితర నాటకముల కన్న భిన్నముగా, కవి దీనిని 'వీధి నాటకము'గా రచించెను.

'వీధి' యనగానే మనకు నాటక లక్షణ రర్థాలు తెల్పిన 'వీధి' భేదమును స్ఫురింప జేయును. కాని యీ లక్షణమునకును, ప్రస్తుత నాటకమునకును సంబంధము లేదు.

దీనిని వీధియందు (పెద్ద బజారులో) ప్రదర్శించుటకు అనువైన విధముగా రచించినందున వీధి గాటక మనినా నని కవియే తెల్పెను. వీధియందు వేషగాండ్రు (దాసరులు) ప్రదర్శించు ప్రక్రియ యుండుననిది 'వీధి భాగవతము'. నాటక శబ్దము (నటన పరిచ) సామాన్యము కావున 'వీధినాటక' మని కవి పేరు పెట్టెను.

రాయల సీమ, 'కన్నడ' భేషము లందలి బయలుతలు, అరవ భేషములోని తెరుక్కుర్తులు ఇట్లు వీధియందు ప్రదర్శింపబడును.*¹⁰ తెనుగునందు భేష ప్రక్రియా నాటకముగా వీధినాటకము ప్రాచీనముగ కన్పట్టదు. పొంతురిది సోమన 'నాటకము' అను దానిలోనే వీని నన్నిటని చెప్పినాడు.*¹¹ ప్రాచీన మగు యక్షగాన నాటక పద్ధతిలో చేరిన 'వీధినాటక' ప్రచర్యకముల సేవ జూచి వారి

నుండి అగ్రవర్ణముల వారు స్వీకరించి, భరతా స్త్రానుగుణముగా ప్రయోగించినారు.

పండిత పాదుర జనమును ఆకర్షించి సంతోషింపజేయు వీధి నాటక పద్ధతి¹² పూర్తిగా జానపదమై గ్రామీణుల యందు వ్యాప్తి నందినను రాను రాను పండితుల చేతిలో పడి కవిత్వా ప్రాతిమ సంకరించుకొనెను.

సూర్యాపేట తాలూకా రేపాల నృసింహస్వామి యుత్సవ సమయములందు విరివిగా నాటక ప్రవర్తనములు ఆరుగురుండును. స్థానిక ప్రముఖుల కోరికపై వేంకట నరసింహాచార్యులు దీనిని రచించి మూడు పర్యాయములు ప్రదర్శింప జేసినాడు.

దీనిలోని విషయము ప్రఖ్యాతమైనది. హరివంశ భాగవతములందు ప్రద్యుమ్న కథ గలదు. సూరన 'ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము' ప్రసిద్ధము. వీనిని పరిశీలించిన నాటకకర్త కథ నిట్లు చెప్పినాడు :

సఖ భవనమున ప్రధాని యువవిష్ణుడై హాస్యగాని సంభాషణల వినుచు ముచ ముచుండును. ఇంతలో రాక్షస రాజైన శంఖరుడు ప్రవేశించి మంత్రిని రాజ్య విషయమై ప్రశ్న చేయును. రాజైన శంఖరుని భార్య 'ప్రమద' విచ్చేసి రాత్రి తనకు కలిగిన స్వప్నమునందలి అశుభ వర్తనముల నివేదించుచుండగా దేవర్షియైన నారదుడు ప్రవేశించి, శంఖరునితో "ద్వారకలో రుక్మిణి గర్భమున జనించువాడు నిన్ను చంపనున్నాడు కావున వెంటనే ఆ పసికూనను అవహరించి సముద్రమున వేయఁడు. దానితో నీ మృత్యువు తొలగిపోవును" అని చెప్పి మాయమైపోవును.

ద్వారక యందు రుక్మిణి తన పసికూన నెవరో చూరించి రని వియోగ దుఃఖితయై, దాని 'పనమాల'లో మొరపెట్టుకొనును. కృష్ణునకీ విషయము తెలిసి విధి పకము తప్పదని గ్రహించి శివుని నన్వేషింప భటుల సంపును.

రతి తన భర్తను ఎడబాసి నందులకు బాధపడుచు 'లలిత' యను చెలి కచైను వివరించుచుండ కలహా భోజనుడు ప్రత్యక్షమై "మమ్మకుడు రుక్మిణి గర్భమున ప్రద్యుమ్నుడుగా జనించినాడు. ఇతని మనుగడ తన ప్రాణములకు ముప్పుని భావించి శంఖరు దా పసికందును సముద్రములో వేయగా మీన మొకటి వును ప్రింగినది. నీవు 'మాయాదేవి' నామమున శంఖరుని అంతపురము

నందు చేరి, జాంబులు గర్భస్థశిశువు అయిన చేపను రాక్షసునివద్దకు తెచ్చి నవ్వుడు జాగ్రత్తగా రక్షింపవలెను. ఆ పిల్లవాడే పెరిగి శంఖరాంతకు భగను" అని రతికి చెప్పి వెళ్ళిపోవును.

ముని వాక్యానుసారము రతి మాయాదేవి నామమున శంఖరాని అంతః పురమున నుండి, ఒకనాడు మీన గర్భస్థ శిశువును ఉపాయనముగా పొందును. యుక్త వయస్సుకై న బాలుని రతి (మాయ) ప్రేమించి, తన భావమును పక్షి క్త భరచగా అందు కతడు తిరస్కరించి, "నీవు నా కల్పివి, ఇది తగ"దని పల్కగా నారదుడు విచ్చేసి గత విషయముం తెల్పి, "రతియే యీమె; నీవు వివాహము చేసికొనవచ్చు" నని తెల్పగా అకాశవాణి ముని వాక్కులు సుత్య మని నిర్ధారించును.

ప్రద్యుమ్నుడు తన యంతఃపురముననే యున్నట్లు తెలిసికొని శంఖరా నురు కదనిపైకి యుద్ధ సన్నద్ధుడై వెళ్ళును. ప్రద్యుమ్నుడు రాక్షసుని సంహరించి, రతి యుద్ధుడై రుక్మిణీ కృష్ణుల వద్దకు చేరుకొనును. నారద మహర్షి విచ్చేసి జరిగిన కథను కృష్ణునకు తెల్పి రతి ప్రద్యుమ్నుల పరివరము చేయగా, వారు రాక్షస వధకు సంతోషించి - ఉభయులకు వివాహ మొనర్తురు. నాటకము కథాంత మగును.

మూల కథలను కవి నాట కానుగుణముగా మార్చి, పాత్ర నిోషణ విషయమున శ్రద్ధ వహించెను.

ప్రద్యుమ్నుడు తనను పెంచిన శ్రీ మూర్తిని పవిత్ర భావముతో దూచిన మనస్సంయమిగా చిత్రింపబడినాడు.

మాయాదేవిగా మారిన రతి సన్నివేశానుగుణముగా నటించినను శృంగార భావ ప్రకటనమున చిత్రాంగిని మించుట అలీవేలముగా వర్ణింపబడినది. రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణులు సామాన్య మానవులుగా మన్నారే కాదీ ఎచ్చటను వారికి ప్రాధాన్యము లేదు. నారదుడు వచ్చి రతి, ప్రద్యుమ్నులను పరివరము చేయవలయు పియ అమాత్యక పాత్రలే.

నాటకమున అనుస్థూతముగా నున్న పాత్ర నారదు డొక్కడే! కథా సంవిధాన మంతయు ఇతని ద్వారానే జరిగినది.

కవి యీ నాటకమును 'శృంగార రస ప్రధానముగా' రచించినను సన్నివేశముల బట్టి పీఠ,రమణ, హాస్య రసములును బోషింపబడినవి. ప్రేక్షకుల

అదరణ తొరకు కృంగార, హాస్యముల ఎగుక్కువ చేసినాడు. నారదునిచే విష్ణు సుహృత్వ ప్రతిపాదన చేయించి భువ్వశిఖణ అతని భేయ మని ప్రవదించెను.

ఒర్యులు, శీర్తనలు ఉన్నను వద్య రచన అధికముగా నున్నది. పల్లెవాసుల పరిణామ యుక్త మగు వచనముల చేర్చి, అనాటి గ్రామ పెద్దలు - తొర, పదేలు, పట్నారీల పేర్కొనినాడు. ఈ పద్ధతి తెలంగాణములోని వీధి భాగవతా లలో మిక్కిలి ప్రచారమున గలదు.

అదార్శులవారు ఈ వాచకమును రచించి 'వీధి భాగవత' ప్రక్రియను నిర్మిచారు.

సూచికలు :

1. అంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర, పుటలు 28.29
2. లక్షణ సార సంగ్రహము, 2-411, అప్యకపీయము, 4-408
3. అంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర, పు. 58.57
4. దాక్షిణాత్య సాహిత్య సమీక్ష, 1వ సంపుటము, 204
5. అంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర, పు 107
6. గౌరమి గ్రంథాలయ తాళపత్ర ప్రతి. నెం 98, మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమున R. No. 988 తొమ్మలాట రామాయణము పేర నున్నది. 1908 లో ఎద్దనపూడి సంకీర్ణయ్య అండు సన్స్ వారు (మదరాసు) ముద్రించినారు. గ్రంథ పరిష్కర్తల చేర్పులు, మార్పు లున్నవి. ఈ వాచక విషయము 'అంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర' (పు. 128 - 125) నుండి కొంత గ్రహింపబడినది.
7. 'తొమ్మలాట - యక్షగానము, అంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర-పుటలు 47.58,
8. దాక్షిణాత్య సాహిత్య సమీక్ష, 238 వ పుట.
9. అముద్రితము, కవిగారి భజన రత్నావళిలో కలిసి యున్నది. 177 పేజీలు. "నోటు బుక్" పైజా. వీరి సోదరులు మరింగంటి రామచంద్రాదాశుల ద్వారా లభించినది.
10. దాక్షిణాత్య సాహిత్య సమీక్ష, పు. 217
11. తెలుగు వాచక విభాగము, పు. 167
12. 'యక్షగానములు - వీధివాచకములు' దాక్షిణాత్య సాహిత్య సమీక్ష, పు. 167,

నాటకములు :

కావ్యము దృశ్య, శ్రవ్య భేదములచే రెండు విధములు. వీనియందు దృశ్యము రూపకము (నాటకము). శ్రవ్య మనగా కావ్య, ప్రబంధములు.

రూపకమును-నాటక, ప్రకరణ, భాగ, ప్రహసన, డిమ, వ్యాయోగ, సమవకార, వీధి, ఆంక, ఈహాస్యగము లని పది విధములుగా విభాగించిరి.

తెలుగు నాటక స్వతంత్ర నాటక రచన క్రీ. శ. 1880 వ సం న ప్రారంభమై*¹ నేటికి అనేక విధముల అభివృద్ధి నందుచు వ్యాప్తిలో గలదు.

పూర్వమున మణింగంటి కవులు కొందరు నాటక రచన మొనర్చినట్లు తెల్పుకొనిరి కాని, అది నాడు మాత్రావశేషములు.

అరుదినటలైన వేంకట సరసింహాచార్యులు (బచన) క్రీ. శ. 1880-1880 సం ల మధ్య నాటక రచన మొనర్చిరి. వీరి నాటకములు మొత్తము తొమ్మిది, కాగా లభించినవి ఆరు మాత్రమే.

గంగాపుర నివాసులైన చెన్న కృష్ణమాచార్యులు 1840-42 ప్రాంతము లలో రచించిన మూడు నాటకముల యందు ఒక్కటియే లభించినది.

వీరి నాటకములయందు పద్యము లధికము. కథా వేగమునకు వచనము కన్న పద్యము మిక్కిలిగా తోడ్పడు ననునది ఇరువురి అభిప్రాయము.

ఈ ప్రకరణమున పరిశీలించబడు వానిలో పౌరాణిక నాటకములు ఐదు, సాంఘికములు రెండు (ఒకటి ప్రహసనము) కంఠ.

1. కూర్మనారాయణ చరిత్ర :

వేంకట నరసింహాచార్యులు 'పద్మ పూహము', 'ఉషా పరిణయము' అను నాటకముల తర్వాత 1984 వ సం.న రచించిన 5 అంకములు గల యీ రూపకము 'ప్రకరణ' పద్ధతికి చెందును. 5 అంకములు కలిగి విప్ర, వణిక్, సదీవ, పురోహితులలో నొకరిని నాయకుని చేసి వివిధ రసముల పోషించుట ప్రకరణ మను రూపక లక్షణము*కి దీనికి సరిపడును. 5 అంకములు గలవు. విప్రుడైన కూర్మనారాయణుడు నాయకుడు. అనేక రస సముపేత మీ కూర్మ నారాయణ చరిత్ర. కృత్యారంభమున శ్రీ వేంకటేశ్వరున కంకిత మీయబడిన విషయము, తనకి శిష్యుడు, కృతిపోషకుడు నైన రంగినేని హనుమంతరావు* వంశ వర్ణన. అత్త నామ గర్భిత సీసమాలిక చెప్పబడి, నాందిలో సూత్రధార సంభాషణమున కవి ప్రతిభ, ఇతర రచనల ప్రసక్తి గలదు.

దీనియందు పురుష పాత్రలు 15, స్త్రీ పాత్రలు 2 గలవు. కూర్మ నారాయణుడు నాయకుడు. సుగుణవతి (నాయకుని భార్య) నాయిక. భక్తవిజ యాంకరత కథను గ్రహించి రచించబడిన యీ నాటకమున కూర్మ నారాయణుడు, శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామి, తుకారాం మాత్రమే ప్రసిద్ధులు. మిగిలిన పాత్రలు కల్పితములు.

దీని యందలి విషయము : శ్రీ వేంకటేశ్వర భక్తుడైన కూర్మ నారాయణుడు గుటుంబముగా తీర్థయాత్రకు బయలుదేరి వెళ్ళుచు ఆరణ్య మార్గమున పయనించు సప్తకు మాంత్రికు డొకడు కూర్మనారాయణుని తిట్లయొక పేనువతి సౌందర్యమునకు ముగ్ధుడై, ఆమెను పొందవలయు నను వాంఛతో సర్ప రూప మంది కూర్మనారాయణుని కాటు వేయగా, నతడు వదిపోవును. దీనికి సుగుణవతి విలసిండుచుండ - మాంత్రికుడు పేనువతిని పొంద యత్నించు చుండును శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామి మాంత్రికుని గమనించి దన చక్రాయుధముతో నతనిని సంహరించి గుటుంబమును రక్షించును. ఆ ప్రాంతమునం దున్న భక్తుడు తుకారాం వీరిని చూచి ఊరడించి, మంత్రి బలములే కూర్మనారాయణుని బ్రతికింప, వారందరును ముదమంది లాత్రి యవలనే గడిచి, మరుసటి రోజు ఆయవురము చేరుకొందురు.

తొండమానుడు జయపుర ప్రభువు. ఇతనికి వినయవంతుడు మంత్రి. పీఠసీంహుడగు దుష్టుడు సేనానాయకుడు, కూర్మనారాయణుడి రాజాస్థానమునకు వచ్చి కుటుంబ యుద్ధముగా తీర్థ యాత్రం చేయుట ప్రమాదముగా గుఱ్ఱుడని బట్టి మూడు మాసముల పరకు తన భార్యా పుత్రులను రక్షింప వలసిన దని ప్రభువున కప్పగించి, తాను యాత్రా విమిత్తము బయలుదేరిపోవుడు మార్గ మధ్యమున విదర్భ నగరమునందు రాత్రి విశ్రమించి యుండగా తోరు లెవరో తస్కరించిన ధనమును కూర్మనారాయణుని వద్ద పడచేసి పోవుదురు, తోరాన్వేషణ మొనర్చు రాజ భటులు సొమ్ముతో నున్న కూర్మనారాయణుని బంధించి కారాగారమున పడచేయుదురు.

జయపురమున మూడు వెంటలు గడదుటచే సుగుణవతి సంతానము బాధ లనుభవించు చుండిరి. పీఠసీంహుడు సుగుణవతి పొందుగోరి తత్ప్రయత్నముగా నామెను వెంటాడుచు, ఒకవారు భగవదర్పా నిమిత్తము పుష్పములై ఉద్యాన వనమునకు వచ్చిన ఆమెను బంధంబుగా తొంగదీసికొన నుంకించును, నేర్చుగా సుగుణవతి తప్పకొని గృహమున కేగి విచారించుచుండ, పీఠసీంహుడు కోపము వట్టచేత ఆమె నివాసమున కరిగి హేమలతను, మారపుని (సుగుణవతి పుత్రుడు) సంహరించును. వేంకటేశ్వర స్వామి వీరిని గమనించి చక్రాయుధ ముచే పీఠసీంహుని విగత శివునిగా చేసి, హేమలతా మారపుల కళింకములను చెడిపోని విధముగా నుంచి ఆంకర్ధాన మగును. పరిచారక వేషమున సుగుణవతిని తాపాడుచు విదర్భ ప్రభు స్వప్నమున దర్శన మిచ్చి కూర్మ నారాయణుడు నిర్దోషి యని చెప్పి చెరసాం నుండి విడిపించినది సైతము శ్రీ వేంకటేశ్వరుడే ! సేనాపతి మరణమునకు వగచుచున్న తొండమానునకు హేమలతా మారపుల విషయము తెలిసి మరింత బాధగా నుండును. ఇంకలోనే కూర్మనారాయణుడు తన కుటుంబమును చూచుటకై తిరిగి వచ్చును. అతనికి "మీ కుటుంబము రాజీ బాసముతో కలిసి తిరుపతికి వెళ్ళినది, పది దినములలో రాగల"దని రాజు, మంత్రి ఉపాయముగా చెప్పిరి.

జయపుర రాజు కూర్మనారాయణుని సంతానమును జీవించి చేయవలసిన దని వేంకటేశ్వర స్వామిని ప్రార్థించ భక్త వత్సలుడైన స్వామి వారిని పునర్జీవితుల నొనర్చును. రాజు కూర్మనారాయణుడు సంతతి నవ్వగించి సంతోషించుచుండ

మాధవుడు స్వర్ణోక విషయములను, పేనులత వరక లోక విషయములను రాజాస్థానమున తెల్పి సభాసదుల కాశ్చర్యము కలిగింతుడు. కూర్మనారాయణుడు మాత్రము వీరి పునర్వత్సను గూర్చి విశ్వసించడు. ఆ సమయమున అజాకవాణి గత వృత్తాంతమును కూర్మనారాయణునకు వినిపించి, సంరయ రహితుని చేయగా గత మంతయు తన కర్మ, తీవ ప్రారబ్ధ మని పల్కి, రాజానుమతి నంది సకుంబ ముగా తిరుగు ప్రయాణ మొనర్చిన కూర్మనారాయణుడు మధ్యే మార్గమున తుకారామును దర్శించి, స్వపురమును బేరుకొనును.

వేంకటేశ్వర స్వామి కూర్మనారాయణునకు స్వప్నమున గన్పడి¹ పరముల కోడుకొ² మ్మన తనకు మోక్ష వదవి నొసంగి లోకమునందలి జనము సత్రప్త వర్తన గలబారై గుణ సంతోషములతో వర్ధిల్లు నట్లు అశీర్వదింపు మని ప్రార్థించును.

కవి దీనియందు భగవంతుని యొక్క తక్త పరాధీనతను అనేక రకముల దీర్చింది, 'చక్రీ సర్వోపగతుడు' అని రాజానుండి పాహుస్యుని వరకు తెలియు నట్లు చేసినాడు.

కూర్మనారాయణుని తీర్థయాత్ర నెవఁడున భగవ న్మాహాత్మ్యము తెలివిధి చేయింది, సుగుణవతి సౌందర్యము దుర్మార్గ వర్తనుల నాశమునకు తారణ మైనట్లు నిరూపించినాడు.

ఎన్ని అవస్థలు పడినను జీవునకు దివరదు మోక్షమే శరణ్య మని, దీనికై అష్టాక్షర జప మనుష్ఠేయ మని ప్రవచించి, శ్రీమన్నారాయణ ప్రాముఖ్యమును వెల్లడి చేసెను.

నాటకారంభమున కన్పడిన తుకారాం మరల దివరలో దర్శన మిచ్చును, కవి యీ పాత్రవలన పొందిన జేమియు లేదు సర్వ దప్తుడైన కూర్మనారాయణుని శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామియే బ్రతికింప నమర్మ యైనను, ఆ పని తుకారాం ద్వారా జరిపిందినాడు

తుకారాం జీవితమునం దిట్టి సన్నివేశము జరిగిన ట్లాధారము లేదు. మైగా తాయన మహారాష్ట్రుడు, చారిత్రిక వ్యక్తి, శివాజీ కాలమున నున్నవాడు.*⁴ 1 భలో నున్న తొండమానునకు, తాయనరు సంబంధము లేదు. తొంగమానుడు

కుబారాం కన్న ప్రాచీనుడు, దీని నిట్లు చెప్పుటలో కవి యుద్దేశ్యము ఒక దైవ భక్తుని ప్రభావమును వెల్లడింప చేయుటలే అనిపించును. కాం విపర్యయ విషయమును కవి పరిగణించలేదు.

శ్రీ వేంకటేశ్వర మాహాత్మ్యముల యందు - తిరుపతి కొండపై శ్రీ వేంకటేశ్వరాలయమును కట్టించిన తొండమానుడు మహాభక్తుడు, ఆకాశ రాజునకు పోదరుడు, నారాయణపుర మితని రాజధాని యని చెప్పబడినది.

దీనియందు గల తొండమాను డితడేనా? అని అనుమానము. ఎచ్చటను తిరుపతి బేళాయ ప్రసక్తి గాని, శ్రీ వేంకటేశ్వర విషయము గాని ఈ పాత్ర ద్వారా వ్యక్తము కాలేదు. విగతచిత్తుల బ్రతికించ వలసిన దని వేంకటేశ్వరుని ప్రార్థించుట - తుటుంబము తిరుపతి శిర్డయాత్రకు వెళ్ళినా రని కూర్మనారాయణు నకు చెప్పనపుడే ఈ విషయము స్వల్పముగా నున్నది.

కవి నాటకమున పాత్రోచిత భాష నుపయోగించినాడు. సాహసాల సంభాషణ ఉర్దూలో చేయించుట దీని కొక తార్కాణము.

సామెతలను, సంగీత పాపాత్య విషయములను ప్రవచింపజేసిన గ్రంథ కర్త అనేక పద్యములను, అందున మాలికలను రచించినాడు. దీనివలన ప్రదర్శనకు శ్రమ, నటులెంత మందినా రై నను - సామాజికులు మాత్రము ఈ పద్ధతిని ఎంతవర కాదరింతురు; అని అనుమానము. అవశ్యకత - తిరుపతి వేంకట కవులు, చిలుకమర్రి వంటి వారి నాటకము - ప్రభావము వీరిపై బడి పద్యముల సభితము చేయించినట్లున్నది. నాటకాంశమున కవి యిట్లు ప్రార్థించుచున్నాడు :

'దరణ్ మర్దులు తీవ హత్యలను చేతంబందు భావించకన్
వర విత్తంబుల కాసు చెందకను గిర్య స్వాంతులై యుండకన్
వరకాంతల్ తమ తల్లులట్లుగను నీపై భక్తి వాటిల్ల ను
స్థిరతన్ గూర్చంగ వేడువాడె నననూ! శ్రీ మేఘదీప ప్రభూ!

(121 వ పుట)

2. సుమాలినీ పరిణయము

వేంకట వరసింహాచార్యుల రూపములలో నిది నాల్గవ రచన. తారణ సంవత్సర చైత్రామున (1945-46) ముద్రింపబడినది. రూపక బద్ధము నునుసరించి సుమాలినీ పరిణయ 'నాటిక' పద్ధతికి చెందును.

శ్రీ ప్రధానమూలమున యావకమునకు 'నాటిక' యను శ్రీలింగ వామ ముది. తము, దీనియందలి ఇలివృత్తము కల్పితము; 4 అంకముల పరిమితి. ఫీర లలితుడు నాయకుడు. శృంగార రసము ముఖ్యము. నాయిక అంతఃపుర కన్య, లేదా సంగీత శాలా కన్య. ప్రకరణ, నాటక సమ్మేళనము వలన కలిగిన 'నాటిక' యందు పంద సంధులును ప్రయోగింపబడును.*⁵

ఆచార్యుల వారి యీ కృతి పై లక్షణములు కలిగియున్నది. సుమాలిని అంతఃపుర కన్య ఆమెయే నాయిక. యావక నాడుము సుమాలిని పరిణయము. 4 అంకములు గలవు. పీరవర్మ నాయకుడు. కవి నాటకారంభమున కృతి పోషకుని*⁶ 18 పద్యములలో వర్ణించి ఒక నామాంకిత సీసమాలికను చెప్పి నాడు. నటి సూత్రధార సంభాషణము ద్వారా కృతి విషయము, కవి ప్రశంస వ్యక్తము చేయబడినవి. దీనియందు 10 పురుష పాత్రలు, మూడు శ్రీ పాత్రలు గలవు. శృంగారము ముఖ్యరస మైనను, హాస్య, భక్తి రసములు సందర్భాను గుణముగా పోషింపబడినవి. యుద్ధ వర్ణమున - పీర, పీరత్నము లున్నవి, కవి యితర నాటకములయం దున్నట్లు దీనిలో రాగములు, తాళములు, పాటలు లేవు. కాని ప్రబంధ ఫక్తిలో భండ్ర, మన్మథ వర్ణనలు, శీతలోపదారములు ఉన్నవి.

నాటక కథ :

సారస్వత పుర రాజైన పీరవర్మ కూతురు సుమాలిని యొకనాడు చెలి కత్తె యొక కమలతో వన విహార మొనర్చుచుండ నారద మహర్షి యచటికి విచ్చేసి, "దండధరుడు నిన్ను పరిణయ మాడు"నని సుమాలినికి చెప్పును. అందు కామె "మానవ కన్య నై న నన్ను యముడు పరిణయ మాడుట సంభవమా?" యని ప్రశ్నించును. మువి అది సంభవమే యని బదులు వల్కి. ఆమెను యమ సూక్త మంత్రోపదేశ మొసర్చి, 'దీనిని నిష్కగా జపించిన ఫలసిద్ధి యగు' నని బల్కి. యంతర్ధావమై యమలోకమున కరిగి, దండధరుని దర్శించి, అచట విభిదభులగు శివల ననుభవించుచున్న భూలోక ప్రాణుల చూచి పరితపించి, సంభాషణావసరమున యమునితో "భూలోకమునందు సౌందర్య రాశి సుమాలిని యను కన్య గలదు. ఆమెను నీవు పరిణయ మాడవలె"నని చెప్పి, చిత్ర పటమును చూపును.

ఇవట సుమాలిని విరహ వేదనా దోహదమున మనస్కయై అంతఃపురమున బాధ పడుచు, చంద్ర, మన్మథ మలయోనిల దూషణల నొనర్చుచుండ, తెలికత్తై యైన కమల ఆమెకు బాధోపశమనము చేయును.

ఒకనాడు పీఠవర్మ బాఠశాలయైన మణిమాంఠో సుమాలిని పరిణయ విషయ మాలోచించు చుండును. అదే సమయమున అదటి కరుదెంచిన సుమాలిని 'తాను యమ ధర్మరాజును దప్ప అస్యుని వివాహ మాక' నని ఖండితముగా పలుక, 'ఇది అసాధ్యమైన కోరిక' యని తూరుదునది మాతా పితరులు దెప్పచుండురు. ఇంతలో దేవర్షి నారదుడు విచ్చేసి "మీ చుహిత కోరిక పిత మైనది. యమ ధర్మరాజే ఈమెను పరిణయ మాడును" అని వల్కె. అంత ర్హితు డగును.

చిత్రగుప్త యుక్తుడైన యముడు పారస్వక పుర సమీపిద్వాస వనమును చేరి సుమాలినిని స్మరించుచు మన్మథ వ్యథాతులిక చిత్తుడై యుండును. ఇంతలో సుమాలిని తన తెలికత్తైతో కలిసి ఉద్వాస వన ప్రవేశ మొనరింప, నారదుడు దెప్పినది ఈమెను గూర్చియే యని తలంచి సుమాలినిని సమీపించి తన ప్రేమను వ్యక్తపరచును. అందు కామె 'నా కలి దండ్రుల యనుమతి గొని నిన్ను పరిణయ మాడెద' నని బల్కి. తెలికత్తైను గలిసి స్వగృహమున కరుగును.

ఈ వివాహము నెట్లయినను వికృయంప వలసిన దని యమ ధర్మరాజు చిత్రగుప్తని ప్రాధేయ పడుచుండగా, సమీపమున నున్న పీఠవర్మ కుమారులు నులోల, కువలయులు వీరి సంభాషణముల విని ఎదురుగా వచ్చి, "మీరు పీఠవర్మకు శ్రీకృష్ణ సందర్శనము కలిగించినతో సుమాలినితో మీకు వివాహము జరిపించు బాధ్యతను మేము వహింతు" మని బల్కి. "మేము పీఠవర్మ పుత్రులము. ధర్మరాజు వదిలిన యాగాశ్వమును బంధించి కద్రక్షణార్థ మివట నున్నా" మని దెప్పచుండగా, అంతలోనే యాగాశ్వ నిమిత్తము కృష్ణార్జునులు, మేఘవర్ణ బ్రతువాహనులు విచ్చేసి ఆశ్వ సందక్షతులతో యుద్ధము చేసి నారంభించురు. నులోల, కువలయులు పాండవ పీఠం ధీ కొని మూర్ఛించెను. తమ పరాక్రమమును వ్యక్తపరచి పీఠవర్మ కీ విషయమును తెలియ చేయుదురు.

అర్జునాది యోధుల పైకి బయలు వెడలిన పీఠవర్మ తానుని తనకు సాహాయ్యముగా గొని వారితో సమర మొనర్చుచుండ, అర్జునుడు ప్రయోగించిన

బాణము లన్నియు వ్యర్థము లగుచుండెను. దీనికంతకును యమధర్మరాజే శరణ మని శ్రీకృష్ణుడు గ్రహించి అర్జున పరాభవమున కెదురు చూచుచుండగా, పార్థుడరుదెంచి కృష్ణుని శరణ వేడి రక్షింపు మని ప్రార్థించువడును. నరునకు గర్వభంగ మయినందుకు సంతోషించిన వారాయుడు “సుమాలినిని పరిణయ మాడుటకు యముడు వేసిన ఎత్తుగడ యిది” యని పల్కి. రాను రథ సారథ్యము వదిలి వీరవర్మపై విజృంభించి, అతని శిరస్సును కాలితో తన్నును. వీరవర్మ కృష్ణ పాద లాదనమునకు ముద మంది. పరిత్రుత నైతి నని భావించి హరి పాద ముల గట్టిగా పట్టుకొని ప్రార్థించును.

దీనికి కృష్ణార్జునులు సంతోషించురు. యముడును సంకృప్తి తెందుడు. రణ రంగమున నిహతులైన వారిని శ్రీకృష్ణుడు బ్రతికించి, అందరును కంసి వీరవర్మ పురమునకు వెళ్ళి సుమాలినీ యమ ధర్మరాజుల వివాహమును వైభవముగా జరిపించి, సవనాశ్వమును గొని ఎవరి దారిని వారు వెనలుదురు. ఇది దీనిలోని ముఖ్య విషయము.

కవి వారడ, వీరవర్మ, సుమాలినీ పాత్రలను చక్కగా పోషించి కృష్ణార్జునులతో పాటు వీరవర్మ పుత్రులను ఆ యా సందర్భముల ననుసరించి వీర హాస్య రసములకు ప్రతీకలను చేసెను.

యముడు ఘోరిగా మానవాంగనా లోలుడై సంతరించిన విధము ఇతనిని సామాన్య మానవునిగనే భావించునట్లు చేసి, సుమాలినీ యముల వివాహమునకు బాకడుడే శరకు వని నిరూపించి, చాటకమందు దేవర్షికి ప్రాముఖ్య మొసంగెను.

పిల్లలమట్టి పివీరస జైమిని భారతము షష్ఠాధ్యాయమున వీరవర్మ కథ స్వల్పముగా గలదు. కవి దానిని గ్రహించి నాటకోచితముగా కొన్ని మార్పులు చేసి కథను సదిపించివాడు.

జైమిని భారతమున సుమాలినీయే యముని వంటి అతనిని పొందుటకు యమ సూక్తములతో అతనిని ఆరాధించును.

సమూహాని యముల వివాహసంకరమే ఆర్జున వీరవర్మయే యుద్ధమైనది. వివాహమునకు పూర్వము యముడు రాజయ్యెను. ఇంతలో కలిసి వీరవర్మ పుర బాహ్యోద్ధాన వనమునకు వచ్చును. సమూహాని యముల విరహ వేదన లేదు. కృష్ణార్జున బ్రథువాహనులతో అంజనేయుడు కూడ యోగాశ్రయమునై పోవును. వీరవర్మ బాధ్య పేరు సమూహాని; తెలికరై పేరు తెల్పబడలేదు. ఇట్లున్న పురాణ కథను మార్చి కల్పన లోనర్చి 6వ పాటక నిర్మాణ మొనర్చెను. అవసరమైన సన్నివేశములను వింది, వన విహారము, చంద్ర - మన్మథ - మలయానిల దూషణములు, యమలోక వాధలు ప్రబంధ రీతిలో వర్ణించబడి నందున ప్రవర్తనకు ఎంత చరకు తగు ననుచు పేరార్థము.

వీరవర్మ శ్రీకృష్ణ పాద బాధనమునకు ముద మందినట్లు ౭వ తెల్పును. విష్ణు పాద స్పర్శ ఉత్తమాంగమునకు తగులుట విశిష్టాద్వైతమున వరమ వచిత్ర విషయముగా భావించురు (దేవాలయముల యందుండు శరణోపముపై విష్ణు పాదము లుండుట యందుకే). శ్రీ మహా భాగవతమున కృష్ణుని పాద వర్ణన విశేషముగా జేయబడినది, వీరవర్మ - కృష్ణ పాద స్పర్శ వలన బవిత్రుడ నై తినని భావించినాడు. ఇదట 'శ్రీమన్నారాయణ చరణ' శరణం ప్రపద్యే' యని ౭వ నిరూపించి ఈ కథయందు విష్ణు పాదమ్యమును ప్రతిపాదించినాడు.

యమ లోకమున తీవు లనుభవించు వారల తెల్పు, భూలోకమున ఎట్టి పాపకర్మ లోనర్చిన వారు, అన్యాయములు ఆక్రమము లోనర్చిన వారు అదట ఎట్లు శిక్షింపబడునది విపులముగా వర్ణించి సంఘమున గల దుర్మార్గ కృత్కము లను, దుర్మార్గులను ఇట్లు వర్ణించెను—

అగ్ని సౌమిగ గొన్న యతివను విదవాడి
వర కాంతలను గోరు పాపుఁ డితఁడు,
ధనమున కాశించి తన పుత్రి నొరులకు
విక్రయించిన యట్టి విప్రుఁ డితఁడు.
తల్లి దండ్రుల కొల్వ కల్లాలు విలపింప
వేశ్యల వెన్నంటు వెట్టి యితఁడు,
ద్రవ్యాభిలాషచే ధర్మ దూష్యులుగా
కూట సౌమ్యము రిచ్చు హాళ యితఁడు

ధేనువుల బట్టి రంపెడు మీనుఁ దీతఁడు
 కనకమును దొంగిలించిన కష్టఁ దీతఁడు
 కన్న బిడ్డల పరిమార్చు కతినుఁ దీతఁడు
 గాన వీరలు దండులు మౌనివర్య!

తప్పుదు లెక్కల నొప్పించి పౌరుల
 కష్టపెట్టుదు నుండు కరణ మితఁడు
 భువిని న్యాయాన్వయముల గుత్తెరుంగఁ
 జాధించు చుండిన ప్రభు విరండు
 తన తప్పు లెరుగక ననయంబు పర వింద
 నలుపుదు నుండెడు తులువ యితఁడు
 శాత్రువు లెరురింప సంగర స్థలి వీడి
 పారి పోయిన రణ భీరుఁ దీతఁడు
 బట్టి దుష్కార్ము లెందరో యివట గలదు
 నాచు కింకరు లనయంబు నరరమందు
 బారి నెల్లర దండింతు మౌరముగను
 తెలుప జాలను వేయల తీవరేణ్య!

(19 వ పుట)

కన్యా విక్రయము, వేశ్యా వ్యామోహము, కూట సౌఖ్యములు, కరణాల
 కారిన్యము, ప్రభువు దుర్మితి - మొదలగు వానిని కవి తెల్పి, తనకు గల సమ
 కాలీన సామాజిక దృష్టిని నిరూపించినాడు.

3. సుచిత్రాభ్యుదయము :

తైమిని భారతమందలి రాష్ట్రధ్వజ చరిత్రము ననుసరించి నాలు గం
 ముల పరిమితిగా వ్రాయబడిన యీ వాటకము వేంకట నరసింహాచార్యుల నాటక
 పరంపరలో బడవది. రూపక లక్షణముల ప్రకారము 'సుచిత్రాభ్యుదయము'
 మిశ్రకథ గలిగిన నాటికా పద్ధతికి చెందును. కాని కథయందు అతిక భాగము
 (మూడంకములు) యుద్ధమే యున్నందున వానా భావోపేతమై 'దిమ' లక్షణము
 నకు చెందును ఉన్న ఒకే శ్రీ పాత్ర ప్రాముఖ్య ప్రాధాన్యములు లేనిది కావున
 నిది 'వ్యాయోగ'కీ పద్ధతికి చెందును.

కృతి ప్రారంభమున దైవస్తుతి తర్వాత కృతి పోషక పంక ప్రసస్తి
13 . పద్యముల యందు చేయుచిరది. 'ప్రస్తావన'లో కవి పరిచయము లేదు.
 నాటకరచనము (1948) వరకు పాటలు, దర్శన పద్ధతి మదుగున వడినది.

అంకమును రంగములుగా విభజించు నూతన పద్ధతి దీనిలోనే కంఠ,
 వయనాకౌండు పాత్రలు గల నాటకమున శ్రీ పాత్ర ఒక్కటి గలదు. వీరి యిరక
 నాటకములవలె దీనియందును పద్య రచన ఆధిరము.

కవి వీర రసమును అంగిగా చేసి, భక్తి, కరుణ, వీరభక్తములను
 అంగములుగా ప్రదర్శించినను, భక్తి, కరుణములు ఒకదాని వెంట నొకటి
 పీఠముతో పాటు అనుసూతము లయినవి.

కథా విషయము :

దర్శరాజు యోగాశ్వము వెంట కృష్ణార్జునులు బయలుదేరి వచ్చు
 యొంద సవ్యసాచి తన యంతటి పీరుడు లేడని శ్రీకృష్ణునితో చెప్పును. దానిని వినిన
 కృష్ణుడు అర్జునునకు గర్వ భంగ మగునట్లు చేయవలె నని యత్నించు చుండగా
 నిలకలో వారు మయూరధ్వజ పాలిత రత్నపురిని చేరుదురు. ఈ సమయమున
 పరిసరారణ్యమునందు మిత్రులతో సంభరించుచున్న సుదిత్రుడు (మయూరధ్వ
 జుని పుత్రుడు) యోగాశ్వమును గుర్తించి బంధించును. పాండవ మైత్ర్య మొక
 బ్రతిమాలిను అరడు సవవాశ్వమును వదలిపెట్ట నిరాకరించును. ఉభయబంధు
 న మరము తప్పలేదు. సుదిత్రుడు (రామధ్వజుడు) హంసధ్వజునితోను, నరు
 ల ధ్వజుడు సీంధ్వజునితోడను యుద్ధమునకు కలవడ, బాల పీఠం సమరమునకు
 పొందవ పీఠం మూర్ఖ సందగా, కృష్ణార్జునులు దోరుటకు సన్నద్ధు లగుదురు.
 వారిని వారింది ఎత్తువాహన, వృషసేనులు యుద్ధ మొనర్చ వారికిని ఆహ్వానమే
 సంప్రాప్తించ, యోగాశ్వము సుదిత్రుని వశ మైనది. దీనిని గమనించి నరుడు
 యుద్ధము వలదనీ బాంధులకు చెప్పినను వారు పెదబెప్పిని పెట్టగా అర్జునుడే
 స్వయముగా సమరాయత్తుడై వారి బాణ రారందు మూర్ఖ నందును. ఒక శ్రీ
 కృష్ణుడు యుద్ధభూమి కరుణెంగగా సుదిత్రు దాతవికి పాదాభివందనము చేయును

కృష్ణకు దానిని తిరస్కరించి సుదీత్రుని తమ్ముడే బాండ్లైత వయదకు తొడిమై కృష్ణుని బంధించి, అతని చక్రమును తీసి చెట్టుపై ప్రేరణ గట్టి అశ్వమును గ్రహించి రత్నపురి చేసెను.

మూర్ఖునుండి తేరుకొనిన యద్దునుడు గుణ్ణము వెట్టయినను సాధించి ధర్మజ యాగము నిర్విఘ్న మగువట్లు చేయుమని శ్రీ కృష్ణుని ప్రార్థించును. అర్జున పరాక్రమ దంగమువలన తోస సంతసిల్లిన కృష్ణుడు అందు కంగీకరించును.

కురునాను విరిచువురును బ్రాహ్మణ మేషధారులై మాయూరధ్వజుని ఆ స్థానమునకు విచ్చేయగా రాజు ఎవ్ర జన భక్తితో పిరిని పూరించి, "మీ రాకకు కారణమే!" మని యడుగును.

మాయూ మేషధారియైన కృష్ణు డందులకు రాజుతో "నా కుమారుని అడవి యందు ఒక సింహము పట్టిపది. మాయూరధ్వజుని శరీరముతో అర్థ భాగమును భార్య పృత్రులచేత కోయించి తెచ్చి యుచ్చిసి నా కుమారుని వడులునకు" అని పల్కుగా రాజుండు కంగీకరించి శరీర భేదనార్థము కుమారుని పిలిపించును. దీనిని తెలిసికొనిన సుదీత్రుడు తానే సింహమున కాహార మగుదు నని పల్కును. తాని రాజును 'అడిన మాట తప్పినవాడ వగును' వని కృష్ణు డనుటవలన - తన పూర్వ ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణార్థము రంపముతో తన శరీరమును కోయ వలసి ననిగా పుత్రుని కోరును. దాని కతడు సంసిద్ధుడై భేదన కుచక్రిమింప వారి ప్రవనివృత్తు శ్రీకృష్ణుడు సంతసిల్లి నిజ రూప ప్రదర్శన మొనర్చి పూజల నంది, యాగాశ్వమును గ్రహించి, సంతోషించి, యాగ సంపర్కనార్థము మాయూర ధ్వజ దిత్రసేనుల నాహ్వానించి, ధర్మజ రాజధాని చేరుదురు.

రవి రాను ఆధారముగా గ్రహించిన పిపరీరస జైమిని భారత కథను నాటకీకరపై మార్పుల చేసివాడు.

పిపరీరస - యాగా శ్వానుపాది యైన అద్దునుని 'గర్వకంఠము'. చెప్ప లేదు. సుదీత్రుడు కృష్ణుని ఒకింతనే గాని బంధించలేదు. మాయూరధ్వజుని భార్య కుమార్తెలి తానే సింహమున కాహార మగుదు ననిగా భర్త దాని కంగీకరింప లేదు.

జైమిని భారతమునందును నాటకమునందును, పాముపిచ్చి లక్షణములు గాత్ర గనే చిత్రింపబడినది.

నాటకమున అర్జునుడు గర్విష్టి; దైవశక్తి ముందు రస బలము వ్యర్థమని గ్రహించుటకు 'గర్వ భంగము' ముఖ్య మైనది.

కృష్ణ దాశిందీక అర్జున పరాభవమున చినువుగా నాటక సన్నివేశములు కలవు. నాయకుడైన సుచిత్రుడు వాలుడు, పెద్ద పెద్ద యోధులతో సమరము నొనర్చి విజయము సందిన యితని పాత్ర పోషణ వర్కముగా చేయబడినది. తండ్రికి యిరులు తానే మృగమున కాహార మగుదు నని వల్కి పిచ్చుకల్లని వెల్లడించు సన్నివేశమున సుచిత్రుని ఉదాత్తత్వము చిత్రింపబడినది.

జగన్నాటక మాత్రధారియగు శ్రీకృష్ణుడు దర్శనంబయ్యెనే శ్రీ కృష్ణ విష్ణువుగా చిత్రింపబడెను.

ఈ నాటకమునందు వలెనే 'సుమాలినీ పరిణయము' నందును అర్జున గర్వ భంగమే ప్రధానము. రెండింటికి మూలకథ జైమిని భారతము విధానిరవ్యహాయమున కవి మాచ్యులు. చేర్పులు చేసి వేర్వేరు విభములుగా దీనిని చిత్రించినాడు.

నాటక పద్య రచనా రీతి కొక ఉదాహరణ:

'ఖండుతి చేత ని న్గదిసి గారియ బెట్టితి పొంపాదిరిన్
దలనములోన గెల్చి తురగంబును దెచ్చిరి ద్రోహ పూదలదన్
బలం దళాయతాక్ష : యవతార శతంబు వ్వింది సి వదం
బులు గొలువంగ చేయు మీర పూర్వ దయా మతి చప్పు మాడవా!

(84 వ పుట)

4. శశికళ :

వేంకట సరసింహాచార్యులు నాటకములనుండి ఆరవది 'శశికళా సుదర్శనీయ' మను నామాంతరము గల దీనియందు కాలుగు అంశములు (వీనిలో రంగ విభజన), 11 పురుష పాత్రలు, 6 స్త్రీ పాత్రలు గలవు. నాటక రక్షణము ప్రభావము 'దీనుము' అను పద్యరీతి చెందిన 'శశికళ' యందు

నామకుడు దీరోదాత్తుడు, అర రసము అంగిగా, కరుణ, శృంగార, కాండ, హాస్యము లంగములుగా మన్నవి.

నాటక కథ దేవీ భాగవతము నుండి గ్రహింపబడినది. శ్రీరంగాపుర సత్యదేవుని అంకితము, 16 వద్యములలో 'వృత్తి ప్రకాశక ప్రశంసక' తరువాత నాటక మారంభ మగును.

కథ : అయోధ్యా నగర పాలకుడైన ద్రుపదింధునికు మనోరమా, లీలావతి యను విదుషులు భార్యలును, దీమంత నాముడైన సవిష్ణుడును గలరు.

లీలావతీ పుత్రుడు శత్రుజిత్తు దుర్మార్గుడు. ఇతనిని గూర్చి తల్లిదండ్రులు మిక్కిలి బాధపడుచుండగా, దీమంతుడు రాశుమారుని సన్మార్గుని దేయవచ్చు నని వారికి చెప్పి ఊరకు కలిగించు చుండును.

ఒకనాడు ద్రుపదింధుని వద్దకు పొర అనము విచ్చేసి కాననమందు శ్రూర మృగశాభం నివారించ ప్రార్థింతుడు. వారి మాటను కాననలేక రాజు మంత్రి చండరాజ యుక్తముగా అయలుదేరి ఖనమున మృగముం వధించు చుండ, సింహ మొకటి రాజుపై ఐది గాయపరచును. రక్త సీక్తాంగుడైన యధిపతిని రథమం దుంచుకొని మంత్రి దిరిగివచ్చి, విశిష్టులు దేయించు చుండును.

దీనిని అవనుగా గ్రహించి శత్రుజిత్తు కొందరు దుష్టులతో కంసి రాజ్య ముందు అల్లకల్లోలము చేసి రాజుపైన నిందలు వేయును. దుమారుని దుర్మార్గు ముం భరింపలేక ద్రుపదింధు కన్యమంప, దీమంతుడు, మనోరమా, సుదర్శనులు దూషించు చుండగా, లీలావతి, శత్రుజిత్తు, ఇతని మేనమామ యథాజిత్తు కలిసి రాజ్యాద్రవణను పథకము సిద్ధ మొనర్చుచు సుదర్శనుని రాజ్యాధిపతిని దేయవలె నను బాంధ గం దీమంతుని పట్టి కారాగారమున పడవేయుదురు. సుదర్శనుని యథాజిత అనుదరుడైన కాంనేమి కప్పగించి వధించి రమ్మని పంపి, శత్రుజిత్తు రాజ్యాధిపతియై పరిపాలించు చుండును.

అరణ్యమున సుదర్శనుని చంప యత్నించిన కాంనేమిని వారింది, భరద్వాజ మహర్షి సుదర్శనుని తన యాశ్రమమునకు తీసికొని వెళ్ళి, రక్షణ మొనర్చుచు గాఢాశ్రమ పెట్టెం వేయును.

శత్రుజిత్ క్రూర పాలన తన ప్రాణములకే ముప్పుని భావించి చీలవరి అయోధ్యను బాటి పోవును. జారాగారము నుండి ధీమంతుడు తప్పించుకొని నుదర్కనుని మాతామహుడైన పీఠసేనుని వద్దకు చేరి నుదర్కనుని తీమబార్త విని ముదమంది, మరల తన ప్రయత్నములో నుండును.

నుదర్కనుడు కాశికానుగ్రహమున నొక కఠోర కరవాంతును పొంది, తాను తలచినప్పడు దేని ప్రత్యక్షమై సాహాయ్య పడుకట్లు వరము గంది, భరద్వాజానుమతిని కాశీపురమునకు బయడేరి మార్గమధ్యమునం దొక యుద్ధాన వనమున మిశ్రమించును ఇంతలోనే కాశీరాజైన సుబాహుడు తన కూతురు శశికళకు స్వయంవరోత్సవమును బాటించును; యథాప్రకారము చెవికత్తతో కలిసి వన విహారార్థము విచ్చేసిన శశికళ ఉద్వాగవనవమం దున్న నుదర్కనుని చూచి మోహం వరవశమై, మాలా పితరుం కా విషయమును తెల్పి, వారతనిని రప్పించి అంతఃపురమున నుంతురు. అతడునే నుదర్కనునకు తన మాతృమూర్తి ముగోరమ దర్శనము కాగా, నందరును ముద మందుదురు.

కాశీరాజు ప్రకటించిన స్వయంవరమునకు శత్రుజిత్, ద్యుధామిత్తులు ససైక్యముగా విచ్చేసి శశికళను నుదర్కనున కింను సున్నారను విషయమును తెలిసికొని సమరాయత్తు లగుదురు.

సమయమునకై వేలియున్న ధీమంతుడు సుబాహు, నుదర్కనులకు కానటగా నుండి యుద్ధమున వారి నోడించి, సుబాహునిదే యుధాజిత్తును చంపించును. శరణు జొచ్చిన శత్రుజిత్తును నుదర్కనుడు మన్నించును. అంతరము శశికళ నుదర్కనుం వివాహము వైతవోపేతముగా జరుగుచుండ భరద్వాజ మహర్షి విచ్చేసి వారి నాశీర్వదించును.

ధీమంతుని ధీ తైపుఞ్ము, కాశికానుగ్రహము - పీఠవలన నుదర్కనుడు పితృ రాజ్యాధిపతిత్వము సుఖముగా రాజ్యపాలన మొనర్చుచుండును.

ఇక - దేవీ భాగవత కథ యిట్లున్నది:

ద్రువ సింధువు భార్యలు గర్భవతులుగా నున్నప్పుడే కథ ప్రారంభింపబడినది. మృగయార్థ మరిగిన రాణి మృగేంద్రముదే చంపబడగా రాజ్యపాలనపై శత్రుశిఖ పక్షమున యుధాతిత్తు, సుదర్శనుని పక్షమున పిరసేనుడు చేరిననుద మొనర్తురు. మాయా వద్దకుంచే సుదర్శనుని అడవికి పంపి - శత్రుశిత్తు రాజ్యాధికారి యగును. యుధాతిత్తు భరద్వాజాశ్రమమునకు వెళ్ళి సుదర్శను నప్పగించవలసిన దని యడుగు సందర్భమున వశిష్టవిశ్వామిత్ర, బలి, ద్రౌపదీ, శైంధవ కరణు చెప్పబడినవి. మంత్రోపాసనా బలముదే సుదర్శనుడు శాశిని ప్రకాశ మొనర్చుకొనును. మహారథు సుకామాత్య యుతయై పారిపోవుచుండ అరణ్యమున దొంగలు పీరిని వట్టి బంధించురు. శశికా సుదర్శనుల వివాహమునకు బ్రాహ్మణుడు మధ్యవర్తిగా నుండి శుభభార్యమును ఇరిపించును.

దేవీ భాగవతమున గల యీ కథను నాటక రత్న మాయ లొనర్చి నూతన సన్నివేశముల కూర్చి కొందరి పేర్లను మార్చినాడు.

దేవీ భాగవత మందలి వివర్ణము - భీమంతు తై నాడు; బలంతు శాలనేమి యైనాడు.

నాటకమునకు నానుటయైన సుదర్శనుడు ప్రథమాంకము తర్వాత, శశిక వృత్తి, చతుర్థాంకములందు కన్పించురు. శత్రుశి, దుష్టాశి, బ్యాంసేముల దుష్ట చేష్టలు దుర్భీకనామల వ్యవహరించునట్లు చిత్రింపబడినవి. భీమంతుని ప్రవర్తన కాఠిన్యము ప్రతీకగా గలదు.

ఎప్పుడైనను భర్మము, నీతి యనునవి మాత్రమే జయించి సత్యపుత్ర భారణమున లోక రక్షణము జరుగు నని నాటక కథ వలన వ్యక్త మగును.

'అన్న దమ్ముల కనిశంబు వైకమత్వ

మలయ గావుచో దుర్బుధి కలుగకుండ

రాజ విశ్వాస పాత్రులై ప్రణలు భువిన

దగరుదురు గాఁ! సర్వదా భర్మ రతిని'

(100వ పుట)

5. లలిత :

పురాణ కథలను నాటికీకరించి ప్రజాకులైన వేంకట నరసింహాచార్యులు తన కాలము నాటికి సంఘమున ఇరిగిన, ఇరుగుదన్న ఇతివృత్తమును గ్రహించి 1958-80 సం.ల నువ్వ రచించిన యీ సాంఘిక నాటకము నేటికిని అమూల్య తముగనే యున్నది.

దీనియందు నాలు గంకములు గంపు. 14 పురుష పాత్రలు, 2 స్త్రీపాత్రలు. కథా భక్తువు ఉత్పాద్యము. అక్షణానుసారము 'ప్రకరణ' పద్ధతికి చెందును.*9

నిజాం పరిపాలన చివరి రోజులు తెలంగాణమునకు వీడకల వంటివి. జమీందారులు, ముఖ్తావారులు, దొరలు - ప్రజలను తమ దుర్మార్గములచే పీడించి పిప్పిచేసిరి. నరహాస రాక్షసులైన యిట్టివారిని గూర్చి తెలుసదే 'లలిత' యను సాంఘిక నాటకము.

తెలంగాణ ప్రజల వీరోచిత పోరాటము, రజాకార్ల దర్మలు, నిజాం నిరంకుశ పరిపాలనల గూర్చి వచ్చిన గ్రంథములలో*10 క్రవ్యము లధికము. నాటకమైనదో ప్రజలపై ప్రగాఢ ముద్రవేసి, వారిని రక్తవ్య టిల్లా పరాయణుల నొందును. సామాజికులు ప్రర్కనానుభూతి వసుభవించును. అందుకే కవి ఒక ముఖ్య సాంఘికేతివృత్తమును నాటికీకరించివాడు.

కథ : జవార్లనరావు ఒక దుష్ట జమీందారు. ఇతని చివాన్ దుర్గాజీ అధిపతికన్న మిన్న యైనవాడు. భృత్యులైన రామ్మసింగ్, మస్తానులు తమ దుష్కర్మకలంకచే జమీందారుడు ప్రీతిపాత్రులుగా నుండిరి.

ఇదే గ్రామమున మోహనరావు, గోపాల మను విద్యావంతులైన ఇరువురు యువకులు జమీందారీలో ఇరుగుదన్న ఇత్యత్తముల తెలిసికొనుచు, ప్రజలకు ధైర్యము చెప్పి సమయమునలై వేచియుండురు.

జమీందారు వీడకుండు అప్పు లిచ్చినట్లు దొంగ వక్రముల సిద్ధ మొనర్చి, బాకీ చెల్లించలే దని చూచి నానా బాధల పెట్టి భూముల స్వాధీన పరచుకొనును.

గ్రామ కరణము పోతురాజు, పెద్ద రైతు గోవిందయ్య, దేవుని, బాతి కొరకు జమీందారుచే అవమానింపబడి తమ యాద్రీ సమ్యగింతురు. ఏది సన్నిధిని గమనించుచున్న గోపాలు జనార్దనరావు నాశ్రయించి దివాణములో ఉద్యోగిగా చేరును. ఆస్పదీశే జమీందారు విషయమును పరిశీలించు గోపాలు - ప్రతి సన్ని వేశమును రహస్యముగా ఫోటోలు తీయచుండును.

ఆ గ్రామమున గోవిందయ్య, సుందరమ్మల ఏకైక సంతతి 'లలిత'. సౌందర్యవతి యైన ఈమెను తనదానిగా చేసికొనవలె నని జమీందారు పట్టుదల గలవాడై ఎదురు చూచుచు గోవిందయ్యను ఏదో నెపమున బాధించుట గోపాలు నకు నీడని వేదన యైనది.

ఉన్న భూమి జమీందార్ వశము కాగా గోవిందయ్య వీధితము గడచుట ఎట్లని కుమిలి పోవుచుండ తన కున్న కొద్ది భూమిని సేద్యము చేసికొమ్ముని గోపాలు ఆశ్రయము చూపును.

మోహనరావు, రామావధాని, రంగాదారి యను వారు కూడ జమీందారు నెమక్కొనుటకు గోపాలమునకు సహకరింప దలచి, వారు కూడ కొన్ని పోలో లను దీసి జాగ్రత్త పరచుచుండురు.

దుర్గాదే, రామనింగు తొకనాడు జమీందారును మద్యపాన వివరణని చేసి 'లలిత' సౌందర్యమును గూర్చి వర్ణించి ఆమెను వశపరచుకొను నుపాయమును చెప్పుచుడు.

మోహనరావునకు లలితతో గల సంబంధమును దుష్టముగా భావించిన జమీందారు అతనిపై గల వైర భావమును పురస్కరించుకొని మోహనరావును చంపి, లలితను పరిగ్రహింపవలె నను పట్టుదలతో నుండగా, ఈ విషయములు గోపాలు ద్వారా మోహనరావు గ్రహించి జాగ్రత్తపడును.

ఇంతలో జమీందారి గ్రామ మైన 'రాయినిపేట'లో అరిగిక వివాదమునకు జనార్దనరావు కొరకు చైతన్యం - అతనిని 'అరెస్టు' చేయవచ్చిన అమీన్ గజపతికి, పోలీసులకు జనార్దనరావు మద్యము పోసి, 2 వేలు లంబ మిచ్చి మోహన రావును గూర్చి చెడ్డగా చెప్పి వారిని సాగనంపునట్టి ఈ సన్ని వేశమును ఫోటో తీసి గోపాల్ పదిలపరచును.

ఒకవాడు బాగా త్రాగి మైకములో నున్న జమీందారు లలిత గృహము నకు వెళ్ళి ఏకాంత సమయము లభించిన దని భావించి ఆమెను బలాత్కరింప సంసిద్ధుడగును. ఇదే సమయమున మోహనరావు, గోపాలులు వచ్చి జనార్దన రావును వట్టుకొందురు. మోహనరావుకు జమీందార్ కాల్చిన తుపాకి గుండ్లవలన గాయము లగును. దీనినుండి బయట పడిన జనార్దనరావు - బోలీసులకు 'షికాయత్' చేసి, మోహనరావు లలితతో అక్రమ సంబంధము గలిగి గోవిందయ్యను చంప ప్రయత్న మొకర్చె నని చెప్పి, అతనిని 'అరెస్ట్' చేయించును.

లలితా, గోపాలులు న్యాయవాదుల వద్ద మోహనరావు నిర్దోషిత్వమును, జమీందారు అకృత్యములను వివరించి, మోహనరావును జైలు నుండి విడిపించు కొని వత్తురు.

కోర్టు హాలులో మోహనరావు లాయరు ప్రసాదు, జమీందారు వకీలు కమితుడైన సుందరయ్య వాదోపవాదముల చేయుదురు. జనార్దన రావును ప్రసాదు ఎన్నియో ప్రశ్నలు చేసి ప్రత్యుత్తరమును పొందజాలక, తన వాదమున కుపకలకముగా జమీందారు అకృత్యములను తెల్పు వలు రకములైన ఫొటోలను న్యాయాధికారిముం దుంచి, అందరిని ఆశ్చర్య వరచును. వీనిని పరిశీలించిన న్యాయాధిపతి జమీందారునకు 10 వేల రూపాయల జరిమానా విధించి, ఎవరి భూములను వారి కప్పగించునట్లు నిర్ణయించును. పాప శృత్యములలో భాగస్వాములైన అమీన్ సాబ్ (S. I.) కు 3 వేల జరిమానా, అరు నెలల గస్టెన్స్, దీవాన్, రామసింగులకు మూడు సంవత్సరాల కఠిన కారాగార శిక్ష విధింపబడెను.

జమీందారి ప్రజలు గోపాలు, మోహనరావు, లలితలను వారి ఘన కార్యములకు ప్రశంసించి, తమ కష్టములు తీరినందుకు సంతోషింతురు. జమీందార్ రూపు రేఖలు మారినవి. పెద్దలు, మిత్రుల బలవంశమువలన మోహనరావు లలితను వివాహ ముడును.

శిక్షాసంకరము హస్తాంతస్తుడైన జనార్దనరావు అన్యాయాధిపతి భూసంపదల అసల్ దొడ్డు కిచ్చి, జమీందారీ వ్యవహారములను గోపాలున కప్పగించి, తాను జాతీయాధిపానము గలవాడై ప్రవర్తించును.

ప్రజల మధ్య జరుగుచున్న నిషేధమును కవి నేర్పు-
తః నాటకమును రచించెను.

దీనియందలి ప్రతి పాత్రయు ఆ నాటి తెలంగాణా
దేశను సూచించును. బహుశః నల్లగొండ జిల్లాలోని ఒక
జనార్దనరావుగా చిత్రింపబడి యుండును. భూస్వాములకు క
లకు త్రాగుడుకు వరులై పోలీసులు అనా డెట్లు ప్రవర్తించితే
పోలీస్ అమిన్ (S. I.) పాత్ర చిత్రింపబడినది.

తెలంగాణమున పోలీసు చర్య జరిగిన తర్వాత ప్ర
స్థమునదు-ముఖ్యముగా విజృంభించిన మహిళా శక్తికి - 'ల
నాటకమున నాయక, మోహనరావు దీరోదాత్తు కగు కథా నా-
ప్రేక్షక హృదయముల నాకర్షించురు. జమీందారీ దౌర్జన్య చ
చర వర్గము వర్ణింపబడిన తీరు సహజముగా నుండి, నాటి
అద్దము పట్టినవి.

మోహనరావు, గోవాలు అంగ్ల మిశ్రమగు తెనుగును,
గులు, పోలీసులు ఉర్దూ ఎక్కువైన తెనుగును, రామావధాని,
తమిళము, వైదిక పరిభాషా యుతము వైక తెనుగును న
గల 'సాతోచిత భాషా పద్ధతి' నిదర్శనము.

'ప్రేగులు హుడిపోప నిరుపేదలం చింతికి పుట్టె జేడ్డు
లోగ విహీనులై నిరతమున్ శ్రమ బండునునుండ మో
రాగము బండుచుండిగి ధరాతంతుండ జమీనుదాచు తి
శేగతి కర్షకోద్ధరణ మింతను నీగ్వర సృష్టి యెట్టిదో!'

6. సుందరీ విలాసము :

(ప్రహసనము)

పరిహాస ప్రధానమైనది ప్రహసనము. దీనియందు పా
శిలా, కేష్ఠియులు హాస్య ప్రధానములుగా సుందరములు.

అచ్చటచ్చట హాస్యమును ప్రయోగింతురు. ప్రహసనమునకు హాస్యమే ముఖ్యము. అట్లేదము స్వల్పము. సర్కుసులలోని బహుశ భేష్టలు దీనియందలి పాత్రధారుల చేష్టలు నమీన సంబంధము గలవి. పాహుస్య ప్రజలకు, అసంస్కారులకు అనంద దాయకములైన ప్రహసనములను అంగ్లిముక పార్సీ (farce) అని యందురు. ఈ విధమైన రచనలకు ప్రాచీనములైన 'మిరబల్' రూపకములు, మిస్టరీ రూపకములు ప్రధానాధారములు.

క్రీ.శ. 1800 వరకు పెద్ద నాటకముల చివర ప్రదర్శించు చిన్న చిన్న రూపకములను 'పార్సీ' అను వారు. 19 వ శతాబ్ది చివరి వరకు దీని స్వతంత్ర రూపకములుగా నిలిచినవి. కథా విషయ వైవిధ్యమును బట్టి 'ప్రహసనములు' సంస్కారులను సైత మాకర్షించు ననుటకు కంటకూరి, చిలకమర్తి వారి రచనలు సాక్ష్యము.

దశ విధ రూపకములం దొకదైన ప్రహసనము భావ తుల్యము. ముఖ నిర్వహణ సంధులు, లాస్యోంగములు రలిగియుండును. ఇది శుద్ధము, విప్పకము, సంకీర్ణము అని మూడు విధములు.¹¹

దీనియందు 'సుందరీ చిలాసము' వికృత మను పద్ధతికి చెందును.

పౌరాణిక సాంఘిక నాటక కర్తయైన పేంకట సరసింహాచార్యులు 'వైశ్య వేళ వగ' యను వాహందరము¹² గల 'సుందరీ చిలాస' ప్రహసనమును 1928 క సం.ములో రచించి సంహమున వ్యాపించిన వేళా వృత్తి, దాని కొరకు దనికు అవలంబించు నీడ హర్షములు, చివరకు నీని పరిణామము లెట్లుండునో దీనియందు ద్విత్వించెను.

నాలుగు రంగములు గల దీనియందు పాత్రల సంఖ్య 12. 'సుందరీ' నాయికగా చిత్రింపబడినది. తాని వాంతుడు మాత్రము వలూనా యని దెప్పలేము. కవి ప్రబంధ రచన మొకప్పుడు - గాటక రచనకు పూర్వమే (1928) దీనిని రచించి ఎండు వలన కంఠ, మౌన రూపములు ప్రబంధ రీతిలో గలవు.

విషయము :

వేళ్ళ యైన చంద్రములి కూతురు సుందరి సౌందర్య రాశి, ప్రౌఢ, తల్లి నుండి సంక్రమించిన వేళ్ళ వృత్తి తీవ్రంగా కరిగి నట్టిది. రామశాస్త్రి-ఇందుళిరమ్మ యను బ్రాహ్మణ మిత్రులలో గృహస్థుగా నున్న రామశాస్త్రి సుందరిని వలచి ఆమెయే తన సర్వస్వ మునుకొనును. ఇందుళిరమ్మ వారించినను అతడు తన పట్టు వీడలేడు.

చంద్రములి పూర్తిగా వేళ్ళ. సుందరి అందుకు వ్యతిరేకి. తల్లి పూత్రము తన కూతురు యౌవనమును ధనముగా మార్చుకొన యత్నించు చుండును. పెద్దితెట్టి, పుట్టితెట్టి యను నిరుత్తురు వైఖ్యలలో వయస్సు మళ్ళిన పెద్దితెట్టి వేళ్ళ బ్యామోహి, సుందరిని పొందుటలై ఆమె చెరికతై ద్వారా ధనమంపి ఎదురుదూచును. సుందరికి తల్లి వేళ్ళ వృత్తిని గూర్చి "యువన్యసింది యౌవనముతోనే ధనికుల ద్వారా దవార్తన చేయవలయును. వీడవారిని దరి చేర నీయరాదు." రామశాస్త్రి చరిత్రుడు. అతనిని పంపించి ధనికుల నాకర్షింపు" మని తెప్పను. దానికి సుందరి "నేను వేళ్ళ వృత్తిని గర్హించును, తుచ్చ ధనము వాళింపను. ఒక వ్యక్తిని పెండ్లాడి గృహస్థురాలిగా నుండ దలచితి" నని ఖండితముగా చెప్పినను, చంద్రములి తన యత్నమును మానలేదు. రామశాస్త్రిపై గల మక్కువతో నితరుల దరి జేర నీయని సుందరికి బాంచూళాన్, హుసేన్ అను రక్షక భటులు, శేషగిరి, నారాయణ యను యువకులు ధనమును పంపించి, ఆమె పొందుతై తపోతపా లాడుచుండురు.

సుందరి రామశాస్త్రినే వరించినందున అతడు మిగిలిన వారికి శత్రు తుల్యు డాయెను. ధనాక గల తల్లి బాధల పడలేక సుందరి రామశాస్త్రిని గెంటి వేసినపుడు అతడు చంద్రములి నెంతగనో ప్రాణేయ పడును. ఆమె 'రామశాస్త్రి బొంగ, యని తెప్పి గస్తీ ఇవానులైన బాంచూళాన్, హుసేనుల కప్పగించ దారు శాస్త్రిని తెలుతో వేయుదురు. దీనివలన ధను దారి నిష్కంబక మైన దని తెట్టి ర్యయము సంఘసింది నుండిరీ గృహమున కరిగి ధనము నిచ్చి తమ కోరికను వెల్లడింతురు. ఆమె పెద్దితెట్టిని కొంత రాత్రియైన తర్వాత రమ్మని పంపి, హుసేన్ తెచ్చిన రెండు వేల రూపాయల తీసికొని ఆతనిని తిట్టి ఇల్లు వెదల గొట్టును. శేషగిరి విచ్చేసి సమయము నేర్పాటు చేసికొని, వేళ్ళ కొరకు నవరత్న మాలిక తెచ్చుటలై సర్వగృహమున తేగును.

ఎప్పుడో నుండియో ఎదురు చూచుచున్న పెద్దితెట్టి రాగా ఆకనిని ఘోర-
రిందిన నుందరినితెట్టి కానుపేరాసంగి సంకృష్టరాలిని గేయగా, నిరుత్తురు ఏక
శయ్యా గతు లగుదురు. ఇదే సమయమున బాందూఖాన్, హుసేన్లు వేశ్యా
గృహమునకు వచ్చి ఏకశయ్యయందు దున్ను వీరిని చూచి, అక్రోశముతో చంపె
యత్నింతురు. దైర్యము బాంబి హుసేన్ పరుగెత్తి పోగా, బాందూఖాన్ దైర్యము
చేసి తన కత్తికి నుందరిని, తెట్టిని బలి చేసి వలాయుతుడు తగును.

బారబాంబా వ్యతిరేకులైన ఇందుశర్మ, నారాయణులు ఇరిగిన దానికి
దింకించి తమ మిత్రులైన శేషగిరి, రామశాస్త్రిని ద్రవ్య సప్తమునకు పరితపింతురు.
బారకాంతం పొత్తు ఎట్టి ఆనర్థములకు బారిరీయునో, ఎంత సప్తమును కలిగిం
చునో వీరి ద్వారా కవి సుదీర్ఘముగా చెప్పించి, ప్రహసనమును ముగిందెను.

ఓనియందు నాయక యైన నుందరి వ్యతిరేక వ్యతిరేక. చెలికత్తెయైన
నీలవేణి, తల్లియగు చంద్రముఖి - ఓరి ప్రోవృంము ఈమెను వృత్తిలోనికి
దింపినది. భవార్జనయే ధ్యేయమైనది.

రామశాస్త్రిని చోరునిగా చిత్రించుటయందు తల్లికి సహకరించిన నుందరి
వృత్తిలో మోసకత్తెయై భనము కొర కందరిని బాధించగా, మోసపోయిన రక్షక
భటు దామెను పధించి, మోసమును మోసము చేతనే జయించును.

రెండు వేలిచ్చిన హుసేను బారతో నున్నాడు కావున పరుగెత్తుట కన్న
బాందూఖాన్ బదులు రానే తెట్టిని, నుందరిని పధించిన బాగుండెడిది. కృష్ణ
భక్తురాలైన నుందరి శాస్త్రినే వివాహమాడుదు ననినను తల్లి బలవంతము వృత్తి
లోనికి దింపిన దని రచయిత ఈ సన్నివేశమును మార్పుటకన్న నుందరి
రామశాస్త్రిని వివాహము ఇరిపించి, వేశ్యకు గృహిణి స్థానమును కల్పించిన
సాంఘిక చైతన్యమునకు ప్రతీకగా నుండెడిది.

పెద్దితెట్టిని, చంద్రముఖిని చంపించి అన్యాయము చేసిన బారికిదే గతి యని
నిరూపించినతో నాటకము మరింత రక్తిగా మారియుండును. బహు పాత్రాన్నిత
మైన యీ ప్రహసనమును కవి బంజూంల మొనర్చినాడు.

'అప్పులు చమ్మరున్ పొరులు నావులు బంతువు లెందరో ధునివ్
 కమ్ముం బొదియువ్ పాతము గావగ చెప్పిన నాలలించకన్
 వన్నింహారి యై; సరివడ్డను బేయు తెచ్చికొంటి నా
 వన్నత నేడు వాటిలను పాప వివాళన! బ్రోవరా! హరీ!

(20 వ పు. 4వ రంగము)

7. ధర్మాంగద :

తెలంగాణమున మిక్కిలి వత్తి, శ్రద్ధంతో జరుపుకొను 'బ్రతుకమ్మ
 పండుగ' యందు 'ధర్మాంగద - హమ్మపాప' సుప్రసిద్ధము.

అదృత సంభరతమై భారతీయ సౌశీల్యము, పారివ్రత్యముల మహిమను
 వెల్లడి చేయు ఈ కథ స్త్రీ లోకమున బహుళ ప్రచార మందినది.

తెన్న కృష్ణమారాడకు లీ కథను గ్రహించి, కొంది మార్పులతో 4 అంక
 ముల నాటకముగా రచించెను. దీనియంటే పురుష పాత్రలు 10, స్త్రీ పాత్రలు
 6 కంపు. కంద సీస వంప కోత్యులులు కొద్దిగా రచింపబడి, అనేక రాగతాళ
 యంత్రములగు పాటలు అధికముగా నున్నవి.

1940-45 మధ్య 'కొంతవల్లి శంకరయ్య' దీనిని ముద్రించెను! ఆ
 ప్రతి లభింపలేదు. కవి వ్రాసి యుంచుకొనిన 'నోట్సుక్' (ఆద్యంక రహిత
 మైరది) వీరి యథాంగి ద్వారా లభించినది. మధ్య మధ్య గంగాపుర చెన్నికేకవ
 ప్రసక్తి యందుట వలన తెన్న కృష్ణమారాడకు సానాదార్యత్వము వహించిన
 ఈ 'గంగాపుర స్వామి'కి దీనిని అంకిత మిచ్చియుంచుదు.

కథా సంగ్రహము :

బాహ్యర వేళమున కనకాపురి ప్రభువు ధర్మాంగదుడు, ఈయన భార్య
 ధర్మావతి; నామాంచరము అర్చిల్లేది. వీరికి చాలా కాలమువరకు సంతా
 నము కలుగలేదు. కనుకను పైబడిన తరువాత లైతవరముచే ధర్మావతి
 గర్భమున ఒక సర్పము జనించును. దానికి రాజా నాథవడుచుండ, మంత్రి
 యైన సుందరాంగు యారచించి, రాజా గారికి ఏమియడు కల్గి నని

(సర్వ విషయము రహస్య పరచి) సగరమున భాషింపు మేయింతును. కొంత కాలము తరువాత రాజు దుహునునకు వివాహము జరుప నిశ్చయించి, అనుమాన వతి యైన కన్యకాం కనేక జేమించు సందర్శించును సోరాష్ట్ర జేశకుందలి మాణిక్యపుర ప్రభు పుత్రిక సత్యావతిని సుందరాంగుడు నిశ్చయ మొనర్చి, తమ రాజ వంశాధారము ప్రకారము కత్తికే కంకణము పట్టవలె నను ఏర్పాటు చేసి, తన మాయోపాయము కప్పిపుచ్చు కొనును.

మంత్రి కోరిన విధముగనే సత్యావతిని ఇథమున కిచ్చి వివాహము జరిపించి అత్తవారింటికి వంపగా, ఎంత కామైనను ఆమె తన భర్త కనిపించలేదు. ఉద్యాన వన విహారార్థ మురిగినపుడు తెలివై వలన సత్యావతి ఆసలు విషయ మును తెలిసికొని బాధపడి తిరిగివచ్చి, తన భర్తను చూపమనెన దని అత్తను జలవంత పెట్టును. దీని కామె విరుద్ధరయై భర్తకు విన్నవించగా భర్తాంగడుడు ఆలోచనా పరపరు నగును. ఇంతలో ఆశీర బాణి "నీవు పాముబుట్టతో తీర్థ యాత్రం చేయుము. అందలి శేషుడు మానవునిగా మారును" - అని సత్యవతికి చెప్పును.

సత్యవతి అత్త మానుండునుమతి వంది, పాము బుట్టను గైకొని అనేక క్షేత్రముల సందర్శించుచు వాల్మీకి ఆశ్రమమున దరుగగా, ఆయన 'ధర్మపురి యందలి బ్రహ్మకుండమున పాముతో పాము నీవు ముగక లాడిన భర్త నీ ముందు ప్రత్యక్ష మగు' అని బుట్టును సత్యావతి ధర్మపురి చేరి ముని చెప్పి పట్టు చేయగా నవ మహారాజు ర వరుషుడు ఆమె ముందు ప్రత్యక్షుడై, పాము బుట్ట మాయ మగును. జరిగిన విషయము సుఖయులు తెలిసికొని మనము భార్య భర్తల మని సంతసించి, మాణిక్య పురము చేరుదురు.

దాని కాలమునకు అల్లుడు, విద్వ పచ్చి కని కత్నాంగుడు సంతోషించు చుండ తన వివాహమైనప్పటి నుండి భర్తను పొందువరకు జరిగిన వృత్తాంతమును సత్యావతి మాలా పితవలరు తెల్పగా, శేషుడే మానవావస్థరి దాల్చి కను లుంటి అల్లు డైనందులకు వారు పరమానందము గలది.

ధర్మాంగుడు వియ్యంతుడైన ధర్మాంగదుని కొంత బాధపెట్ట దంపి¹ అయ్యాయని అల్లుని పెంటనే మా వద్దకు పంపవలెను. లేనిచో దండయాత్ర చేయగల' నని లేఖ వ్రాసి పంపును. దానిని ధర్మాంగుడు కింకర్తవ్య మూడుదై యున్న సమయమున - సత్యావతి తల్లి దండ్రుల యనుమతి సంభర్తను గూడి అత్తవారింటికి వెళ్ళును. ధర్మాంగుని నుండి రాగల విషయాలోచించుచున్న ధర్మాంగడునకు వీరి రాక సంతోషమును కల్గించును.

రాజా తన మంత్రియైన నుండరాంగునితో సంప్రదించి - మంతికృష్ణురవ నుండి సుపరివారముగా ధర్మాంగుని రప్పించి - సత్యావతి, తనబాంగుల వైభవముగా వివాహము జరిపించును. ఇట్టి సమయమున అందరును వినుపక అకాశవాణి 'కనకాంగుడు అవతార పురుషుడు, అరాయ్యుడు, సత్యావతి స్త్రీలో మున రాదర్శ ప్రాయురాలు, అమె పాతివ్రత్యము గొప్పది' - అని వలచున

వానవద గేయములందును, ఇతరులు రచించిన ధర్మాంగద నాటకము లందును గల కథ కన్న ఈ నాటక కథ కొన్ని మార్పులతో గలదు.

'ధర్మాంగద - పాము పాట' ను పూరి నారాయణరాజు (మొదలి. 1928; 1928), గుండు జగన్నాథము (మొదలి. 1928)గేయ రూపమున చెప్పగా బెన్న కంటి నరసింహ కవి 'ద్వీపద'లో వ్రాసెను.*¹³

ఒక వీర పరివ్రత గాథను చెప్పు మని అచార్య గౌతముని యిడిగపట్టు నారాయణరాజు చెప్పగా, నూతుడు తొనరాప మహర్షులకు చెప్పినట్లు జగన్నాథము చెప్పెను. 'ద్వీపద' పురి అచార్యుడు గౌతముడు చెప్పిన 'దర్శకృతి మాహాత్మ్యము అనెను

సత్యావతి భర్త సర్వ రూప పుండ్రుడు బ్రాహ్మణ శాసము కారణమని నారాయణరాజు రచన. ఒక యాచకుడు నాగాధరణములకు, దనమును యాదించి 'పుట్టిలో లాగభూతము అప్పుచి చెప్పి' మని పోకన లేని నందున ధర్మావతి గర్భమున సర్వము జనించిన చని జగన్నాథము చెప్పెను.

ధర్మావతి పేరు అర్మిలీదేవి యని రెండిటిలోను గలదు శధా విషయమున మరి కొన్ని చిన్న చిన్న మార్పు లున్నవి.

ఈ నాటకము సముగ్రముగ లభింపనందున పూర్తి విషయములు తెలియుట లేదు. తన భర్త సర్వరూపి యని చెబుచున్న వార సర్వావతి తెలిసికొనినది. హిము బుట్టతో వెళ్ళునప్పుడు వాల్మీకి ఆశ్రమము చేరి, అచటినుండి ధర్మపురికి వెళ్ళి, భర్తను పొందిన సర్వావతి మహిమోపేత యని నాటక కర్త దిద్రింపగా హిముబుట్టతో వెళ్ళునున్న కోడలిని అర్మిలిదేవి ఈ 'నెపముతో' నీవు వ్యవహరింప దలచితి' వని నిందింపట్లు నానాముఖ రాజు చెప్పెను.

నాటకకర్త ఏ విధమైన అసౌభిక్యములు లేని విధముగా రచించినాడు. అన్నిటిలోను ధర్మపురి ప్రేమే ముక్తి కారణము. కథా ప్రదేశము తెలుగాణ మైనను, ఈ పాట- కథ- అంద్రదేశ మంతటను వ్యాపించినది.

ఇదే విషయము గౌతమీ మాహాత్య నాగశిర్షమున నున్నట్లు శ్రీ.వ. 1974 నాటి అక్కి వీమవరాగ్రహార దాన శాసనము*14 వంస తెలియుచున్నది. దీని ప్రాచీనత ప్రాముఖ్యముల కిది యొక నిదర్శనము. సర్వ రూపమున జన్మించి మానవావృతి దాల్చి మహిమల అపిన వారిని గూర్చి చెప్పయోదాయక 'పరివరము'న కొంత గలదు.

ఏని యన్నిటిని పరిశీలించినపుడు-మానవ గర్భమునుండి వై శేషిక ప్రసవముల యందు సర్వ జననము ప్రకృతి సిద్ధమే యని తెలియును. ఇట్లు జనించిన వారు ఓషధి విశేష ప్రభావమున యథాక్రమము మానవావృతి దాల్చి గృహ గాత్రులు, దీర్ఘాయుష్మంతులుగ జీవించుట రూఢియైనది.

లభించినంత వరకు మరింగంటి వారి నాటకము లిట్లు గలవు. పోలవర కథలనే గాన, బొరాటిపములు, అద్భుత విషయములు గల సన్నివేశముల గ్రహించి తగిన మార్పు తోనరించి - నాటకముల ద్వారా నుంభ వద్దలితో-పంపిన పామర జన రంజకముగా పురాణ కథాకథన మొనర్చుట వీనియందు గల ప్రత్యేకత!

అట్లే సాంఘిక విషయ రూపకములలో-భవ నాయక సంగమమున వ్యాప్తినంగి పోషింప బడుచున్న జమీందారీ వద్దలి, వేశ్యల గూర్చి వ్యామోహము, వీని

వంస సాంఘికముగా జరుగుచున్న అన్యాయము - ప్రాణ ధన వృష్టముల గూర్చి వ్యక్త పరచి, ప్రజలు చైతన్యవంతులై వ్యవసాయములై యుండుట అవసరమని నిరూపింప బడెను. 'ప్రకృతికిన్ బాష్ప ప్రలేతల్ కవుల్' అనునది నాటక కర్తల విషయమునందు యథార్థము !

సూచికలు :

1. తెలుగు నాటక వికాసము, పు. 191-192.
2. అంద్ర దళ రూపకము, పు. 78.
3. గ్రంథకర్త శిష్యుడు, కృతుల్ని రాజాకా బాపల్లి గ్రామం, ఏరి ధన సాయమువలన 1980 వ సం॥లో నాటకము ముద్రిత మైనది.
4. అమృత వాహిని, పు. 210.
5. తెలుగు నాటక వికాసము, పు. 78.
6. గవి శిష్యుడు కంగినేని రామకంద్రరావు, బాపల్లి గ్రామం.
7. తెలుగు నాటక వికాసము, పు. 78.
8. రచన 1950; తొందర వెంకయ్య పట్టాభి రామయ్యల ధన సాహిత్యమున 1958 వ సం॥న ముద్రింపబడినది.
9. తెలుగు నాటక వికాసము, పు. 74.
10. 'ఏక లింగాల-నా అనుభవాలు', 'తెలంగాల సాహిత్య పోరాటం' మొదలైనవి. డా. వివరములకు 'తెలంగాల విమోచనోద్యమం' నవల.
11. అంద్ర దళ రూపకము, పు. 78-79.
12. అంద్ర వాఙ్మయ సూచిక 'వైశ్య వేళ్య పద' అని తెల్పును. పు. 54(అ), ప్రచురణము. ముద్రికప్రతి తిరుపతి ప్రాచ్య లిఖిత గ్రంథ భాండాగారమున కలదు.
13. తెలుగు జానపద గేయ సాహిత్యము, పు. 810.
14. భారతి 1969 ఆక్టోబర్, పు. 7-10, నవంబర్, పు. 4-14. దీనియందు గౌరవీ చూహిత్య ర్థికము లీయబడినవి. కానన ప్రకాశకులు శ్రీ ముసునూరి సాంబశివమూర్తి.

శతకములు

అనేక ప్రక్రియంచే విశిష్టమైన తెనుగు సాహిత్యమయిన పండిత పామర వృద్ధ బాల బనారధ సాత్రమైనది శతక కావి !

వీనియందు పద్య సంఖ్య, మరుట, వృత్త, రస నియమములు ముఖ్యములు¹ శతక సాహితీ పరిశోధకులు వస్తు జైపెద్యము ననుసరించి వీనిని విభాగములుగా నొనర్చి వివరించినారు² ఆద్యతన యుగమున పిల్ల, కాష్ఠాంకు, పకోడి, పొగచుట్ట, చీపురుపుల్ల, విసరకజ్జలపై శతకములు వచ్చినవి.

ఐహా విధ గ్రంథ నిర్మాతలైన మరింగంటి కవుల³ ప్రాచీనులను⁴ ఆధునికుల వరకు శతక కర్తలు గలరు. ముద్రితములు, అముద్రితములు వైన వీరి శతకములు 14 లభించినవి. వానిని ఇట్లు విభాగించ వచ్చును :

1. శ్రీరామ పదములు :

1. తారకబ్రహ్మరామ శతకము
2. కళ్ళచెర్వ సితారామచంద్ర శతకము
3. శ్రీమ త్తిరుమలాపుర ఛోగ సుందర సితారామ శతకము
4. రామవ శతకము

2. సరసింహ పదములు :

1. యాదగిరి సరసింహ శతకము
2. యాదగిరి లక్ష్మీనృసింహ శతకము
3. మల్లారి స్వహారి శతకము
4. శ్రీ భీమపుర లక్ష్మీనారసింహప్రభు శతకము
5. యాదగిరి లక్ష్మీనారసింహప్రభు శతకము

3. గోపాల వరములు :

1. శేష వ స్వామి శతకము
2. గోపాల చూడమంటి శతకము

4. సత్యనారాయణ వరము :

1. శ్రీరంగపుర సత్యనారాయణ శతకము

5. వేంకటేశ్వర వరము :

1. శ్రీ వేంకటేశ్వర శతకము

6. అనుభవాత్మకము :

1. మానస ప్రబోధ శతకము

పీఠికనుండి 18 శతకములు దైవ వరములు, దైవాంకితములు గాని, 'మానస ప్రబోధ శతక' మొక్కటి మాత్రము సరాంశితము (కవి గాని అర్పించినది).

ఈ ప్రకరణమున విభాగానుష్ఠానికగా పై శతకములను గూర్చి పరిశీలించి మొనర్చబడును.

1. శ్రీరామ వరములు

1. తారకబ్రహ్మరామ శతకము :

మణింగంటి కవుల శతకములలో 'సీతావతీ శతక' మను వామాంబరము, గల 'తారకబ్రహ్మరామ శతకము' మొట్ట మొదటిది. దీనిని రచించిన ఈ కవి ఘంటావధాన సింగరాధార్యులు తన కృతులందు తెల్పిన వర్ణనములలో (సీతా - 1-16, 17) ఈ శతకమును పేర్కొనలేదు.

కవి అష్టణమున ముగిసిన నిమిష ప్రకారము దీనిని 'సీతావతీ శతక' మనవలెను. కాని ఇదియే 'రంజింగ తారకబ్రహ్మరామ శతక' రాజమున రచించిన సమస్త కవి 'తెన్న' అనుట వలన 'తారకబ్రహ్మరామ శతక' మనియే నిర్ధారణము.

దీనిచేందు 'సీతాకలీ' అను మకుటముతో 108 మత్తైథములు, 7 వార్డుల ములు ఉన్నవి. గ్రంథ నామాంకిత సీస పద్యముతో పాటు 'దశ రథ రాజనందన చరిత్రము'లోని 'దీశం ఇనులెల్ల బొగడగ' అను పద్యము కలదు. ఇవి మొత్తము 115 పద్యము లైనవి.

సింగరాచార్యులు రామ కథారథ క శీలురు. తెనుగు సాహిత్యమున ప్రత్యేక ప్రక్రియలైన నిరోష్ఠ్య, ఋద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య పద్ధతులతో రామకథా కావ్య ములను వ్రాసి వానియందు వివరింపని విషయముల కొరకు ఈ శతకమును చెప్పినట్లు దీని రచనా పద్ధతి తెల్పుచున్నది.

'శ్రీ రామచంద్రుడు సాక్షా న్నారాయణుడు, సీత శ్రీమహాలక్ష్మి. వారి కృత్యము లన్నియు దేవతా సంబంధ మైనవి' అని నిరూపించుటకు శతకమున అనేక రామాయణములు సాత్త్వికపురాణముల నుండి దృష్టాంత ముల నొసగుచు సింగరాచార్యులు వారు తన భిక్షణా పటుత్వమును ప్రదర్శించి శ్రీయశతి యైన శ్రీరాముని యందు గం భర్తి, ప్రపత్తులను నిరూపించుకొనిరి. తన రచన జీవబలకముగా వాల్మీకి రామాయణము, నారద, తారకబ్రహ్మ, ఆధ్యాత్మ, ఉత్తర రామాయణములు, మరాఠీ - పద్య - నారద - స్కంద - వామన - బ్రహ్మాండ పురాణములు, సాత్త్విక బ్రహ్మ విద్యా విరా సము, భాగవతము, హరివంశము, కాశీఖండముల నుండి ఆవశ్యకమగు భాగము లను యథారథముగా నుట్టించింకెను.

దీనియందు - మధ్య మధ్య పద్యములకు శీర్షిక లుండి, వాని విషయము పద్యముతో తెల్పుట ఒక ప్రత్యేకత.

ఉదా :- "రామాయణ హేతు త్రయం", 'రామాయణ హేతు నిర్ణయ పంచకం', 'చరణ ప్రభావ నిర్ణయం', 'సామర్థ్య నిర్ణయం', 'శరణే నిర్ణయం', 'రాముడు ముందరి కాలు వెనుకకు పెట్టిన శంకా నిర్ణయం', 'రాముడు వెట్టు చాటున ఉండి వారిని వేసినందుకు సందేహ నిర్ణయం', 'ప్రపత్తి నిర్ణయం', 'హనుమ క్రమభావ నిర్ణయం' అని ఇట్లు ఉప శీర్షికలు గలవు. 78 వ, 84 వ పద్యము లకు గల సుదీర్ఘ వివరణలో - రావణ భవనము, రామావతారము, రఘు

విరి, లక్షం సంఖ్య గల ఆయుధముల ప్రాణ స్థితి తెల్పబడినది. ఈ శతకమున మరియొక ముఖ్య విషయము తిరునామముల గూర్చి, విశిష్టా వైభవమున విడిచి వపిత్రము, ప్రమదము నగు తిరునామముల గూర్చి పరిశోధించిన వారు ఇవి తూచిచూచి తిమ్మన వాటికి గ్రంథస్థమై ప్రచారమున గలవని, తిరునామముల పేర్కొనిన వారిలో తిమ్మ కవియే ప్రాచీనుడు, క్రతముడు అని అభిప్రాయ పడిరి *1 కాని తిమ్మనకు పూర్వమైన సింగరాచార్యులు (1550 - 1600) ఈ శతకమునందు 'ప్రవర్తన తిర్నామము గాయకోత్రము లయోధ్యా రామ! సీతావతీ' (111వ పద్యము) అని తగవ న్నగొనిచివర్ణనమున 'తిర్నామము' గాయకుల పేర్కొనినాడు. దీని తరువాత గల పద్యములో 'తెల తిర్నామము చందన ప్రసవములో' అని నుడుట దరించు నామమును (తిరునామము) తెల్పెను. 111 వ పద్యమున తెల్పబడిన 'తిర్నా మము' తిరునామ మను సాహిత్య ప్రక్రియయే కావున దీనిని గ్రంథస్థ మొన రించిన ప్రాచీన కవులలో సింగరాచార్యులే అత్యు దగును.*2

కవి యీ శతకమును శ్రీరామ జననము నుండి అవతార సమాప్తి వరకు చెప్పెను. అను ప్రతిపాదించ దలచిన తారకబ్రహ్మ రాముని గూర్చి పశేష విషయములు కొన్ని పద్యములలో ప్రత్యేకముగా తెల్పినాడు. *3 కాని వర్తత లెట్లు గండు :

"ఇక్కడి నుండి రామాయణం పట్కాండ కథలు శోధించి సీతారాములకు మానుష లీలలు వట్టగుండా శాస్త్ర సమ్మతముగా భక్తి వాదన చెప్పచు కాకుండా విద్వలకు మనస్సు వచ్చేటట్లు చెప్పినారం. ప్రతి పద్యానకు అర్థం బాబా ! పురా పున్నది, కొన్ని పద్యాలలో పురాణ కథలే యిమికి పున్నవి " అని మీ—

'రామ జన్మ హేతు క్రయమ్ .. వామ్మికి రామాయణే'—

'మొదలన్ హోమపు పీఠి హోత్ర మట! యా మూలంబునం దొక్కరుం దుదయంజై పరమాన్న మిచ్చెవట! కా నురీకుడుం బాని నె మ్మది కౌసల్యకు చెట్టిసం గొనుడు నే మాడ్కి న్నినుం గాంచెనో యది మర్త్యత్యము గాగ నేర్చునె యయోధ్యా రామ! సీతావతీ! (28)

అని శ్రీరాముని యనుర్వ్యక్తమును తెల్పినాడు. ఇట్లే మిగిలిన రెండు పద్యముల యందును 'లోకుల్ మిమ్ము తత్త్వ ప్రవర్తన సూహించరు మర్త్య ఋద్ధిని—' యని రాముని దివ్యవ్యక్త ప్రతిపాదన చేసెను.

"సీతా యాత్ర హేతు త్రయమ్ పరాహ పురాణంలో చెప్పినాడు—ధరణీ పరాహ సంచాదే. రావణాసురుడు పర్వతాల కడకు రాగా అగ్నిహోత్రుడు వాణ్ణి జూచి సీతా భగవతిని పాతాళ లోకాన తన పెండ్లాయ స్వాహా, స్వధన పర్వ దాది వచ్చి, సీతకు ప్రతి వేదవతిని యిప్పిస్తే వాడు కొంచు లంకకు పోవుట"

"దివిజార్యగ్రణి పర్వతాల కడ కేలేరన్ కృకానుండు గాం
చి వడిం జానకి వాక్య భార్యల కడన్ శేష స్థలిం దాచి వే
డవలిం గల్చిన చేయ వాడు గొని సంభన్ లంకకుం తోవు లా
గవిలాసస్థితి నీడు కింగు నయోధ్యా రామ ! సీతాపతి ! (28)

"దశానను దపహించివచ్చి వేదవతిచే గాని సీతను జాలె. దీనికి కారణము అగ్నిహోత్రుడు" - అని దీని ద్వారా తెల్పెను.

శ్రీరాముడు రానులింగ ప్రతిష్ఠ చేసిన విషయమును గూర్చి అనేకులకు గల సంశయముల నివృత్తి చేయుటకు పురాణములు, వివిధ 'రామాయణముల నుండి ఎన్నియో విషయముల పేర్కొని, 12 పద్యములతో వివరించి, రాముడు శివలింగ ప్రతిష్ఠను చేయలేదు, అందులైన అనమే ప్రచారం చేసిరి' - అని బ్రహ్మాండ పురాణే దారుకామాహాత్యైః -

"తన చే నందిన బ్రహ్మహత్య విడ యత్నం చేమిటన్ లేని రు
ద్రుని సేతు క్షిరి రావణార్థము జనాత్ముల్ విచ్చినా రందు రా
వన భూమి స్థిత మౌని యోషితతి తీవ్ర క్రోధ వాక్యాను వ
ర్తన రూపం బని జాన లేమియు నయోధ్యా రామ ! సీతాపతి !" (29)

"ఈ మొదటి పద్యాలకు (28 వ పద్యము) పదకొండు పద్యాలు పద కొండు పురాణాల్లోని కథలు భక్త్యావేశాన చెప్పుట కాదు. పెద్దలకు సమ్మతంగా చెప్పినారం. అన్య మతస్థులు వినవచ్చును" - ఇట్లు మిగిలిన పద్యముల యందు అనేక దృష్టాంతములతో ఈ విషయమును తెల్పెను వానిలోని చివరి పద్యము;

'నెన రొప్పన్ నుం పుష్టంబ్ గురువుల స్నివర్తి పూనింపఁగా
వినుతున్ చేయుట లెన్న నేరక యయి! వెఱుల్ పృథ్వా హరి వా
ర్తిని సేతుషితి నిర్పఁ గోరెదరు ప్రీడిన్ మానుషోదార వ
ర్తనకున్ నైకము గాచె దూడఁగ నయోధ్యా రామ! సీతావతి! (109)

ఈ విధమగు అనేక దృష్టాంతములతో శ్రీరాముడు సొజ్జా ద్విష్ణువు, భారతవ్రాహ్మ, మానుష లీలల నంట గట్టరా దని ఎన్నియో గూఢార్థములను, యథార్థములను ఉపపత్తులతో నిరూపించి తన సర్వంకష పాండిత్యమును కవి వెల్లె చెప్పెను.

శతకము నందలి పదన రచన వ్యావహారికముగా నున్నది. పద్య శైలి మధ్య మధ్య సమాస యుత ప్రౌఢ శైలితో కలదు.

ఉదా:- 'సామర్థ్య నిర్ణయం':

"ప్రతిహంబం బగు వారు లేరొ! నుకట వ్రాతంబు దా నీ నయ
ప్రతిహాన ద్విప గండ వైత్య మృగరా దృష్టాక శార్దూల ప
ర్వత దుర్లాంత వనాంతరస్థముగ నీ వర్తించు సామర్థ్య ము
ద్ధతి సద్యంబని నమ్మియే కద అయోధ్యా రామ! సీతావతి! " 20

ఇట్లు చంపూ పద్యలింగ నున్నతో యీ అమృద్భిశ్ శతకము లాకపత్ర ప్రతి అచ్చటచ్చట కొంత తీర్చమైనందున 7, 8, 12, 18, 20, 24 సంఖ్యలు గల పద్యములు, వానికి సంబంధించిన పదనములు అసమగ్రముగా నున్నవి. శతకాంతమున కవి తనను గూర్చి ఒక సీస పద్యమున తెల్పుకొనెను. దీని తరువాత శతకము 'రాద్రి నామ సంవత్సర జైత్ర బి ౧౨ అనివారం వరకు సంపూర్ణము చేయబడినది' - అని వ్రాసిన అను చివర—

"వసుధ దనరు ప్రణోర్వత్తి వత్సరమున

యరగు సద్బ్రాహ్మణ పిత పక్ష సౌమ్య

వాసరంబున వ్రాసిరి వర చతుర్థ

శండు శ్రీ శేషశైలు నుండించుతోన" - అని ఒక పద్యము కలదు.

1900 లో రాద్రి వచ్చినది దీనిని బట్టి తెక్కించగా 1560 లో ఒక రాద్రి

వచ్చును. ఇది సింగరాచార్యుల కాలమునకు సరిపడినది. ఈ రొద్ది కర్వాత 10 సం. లకు అనగా 1670 లో ప్రజోత్పత్తిలో ప్రత్యంతరము జరిగి లేదన మైనది *? రామ నామ శతకములలో అవలార వైభవము, విష్ణు కథలతో ప్రాధాన్య మిచ్చిన కవులు గలరు. సింగరాచార్యులు శేషలము రామాయణ కథనే ప్రత్యేక పద్యాలలో శతకమున చెప్పి నూతనత్య మాపాదించెను.

2. శ్రీ కళ్యణెర్వు సీతారామ శతకము

'కళ్యణెర్వు పుర సీతారామ చంద్రప్రభో!' అను ముకుటము కలిగి, 40 కావ్యలములు, 88 పద్యములు గల యీ శతకమున కృష్ణాక్షిణ్ణ కళ్యణెర్వుతో వేంచేసియున్న స్వామివారి శ్రేష్ఠ వైభవ ప్రశస్తి వర్ణింపబడినది.

కళ్యణెర్వు మొఖాసాదారు లైన రాజా తెలిజాని వేంకట రామ స్వసింహ భాస్కరరావు గారి బ్రోత్సాహమున వేంకట నరసింహాచార్యులు (బదవ) దీనిని వ్యయ సంవత్సర పుష్యమున రచింపగా, సర్వజిత్ (1948) చైత్రము నందు ముద్రిక మైనది.

శతక ప్రారంభమున 88 పద్యములలో కృతిబోధకు లైన భాస్కరరావు గారి వంశ వర్ణన, చివర 2 పద్యములలో మంగళాశాసనము కలదు. 1-80 పద్యములలో కవి తన అత్మవేదనను వ్యక్తపరచి ఆత్మాశ్రయ వివాధర్యమును పొందినాడు. 81-88 పద్యములలో శ్రీరామ కథ సంక్షేపముగా చెప్పబడినది. చివరి పద్యమున దళావతార స్తోత్రము కలదు. కవి యితర శతకముల కై లిసే దీనియందును పొందినెను.

3. శ్రీమ త్తిరుమలాపుర - భోగ సుందర సీతారామచంద్ర శతకము

వేంకట నరసింహాచార్యులు (బదవ) పిన పక్క శతకముల యందు అంత్య ప్రాస నియమముతో రచింపబడి 'భోగ సుందర వరనామ పుణ్యసీమ! తిరుమలాపుర భామ! బైదేవో రామ!' అను ముకుటముతో 100 పద్యములు గల యీ శతకము వర్షిమ గోదావరి జిల్లా కొప్పుూరు బాలాకా తిరుమలాపురమున గల భోగ సుందర సీతారామచంద్ర స్వామిని గుర్చి చెప్పబడినది.

తిరుమలాపుర నివాసి, ఈ దేవాలయ నిర్మాత కనుపర్తి లక్ష్మీనరసింహమూర్తి పంతులు గారు కవిదే శతకమును చెప్పింది, 1948 వ సంవత్సరమున ముద్రిత మొనరించిరి.

శతక ప్రారంభమున 31 పద్యములలో కృతి పోషక ప్రశంస, 31 పద్యములలో మంగళాశాసనము, తరువాత 31 పద్యములును భక్తాంజనేయ స్తోత్రము చేయబడినవి.

మధ్య మధ్య ఆలంకారములు, సామెతలు గలిగి యుండి సంక్షేపముగా శ్రీరామ కథను ప్రవచించిన యీ శతకమునందు 81-40 పద్యములు దశావతార వర్ణన, 41-46 ఉద్ధౌ పద మిశ్ర పద్యములు కంపు.

కవి దీనిని అంకృ ప్రాస నియమముతో రచించుటకు తమ పూర్వ్యులైన దేంకట రాఘవాచార్యుల గారి 'శేషవ స్వామి శతక' ప్రభావమే ముఖ్యము. ఈ రెండు శతకములలోని పద్యములు బింబ ప్రతిబింబములుగా నున్నవి.

శేషస్వామి శతకమున (48 వ పద్యము) —

"దశరథ రాజ పుత్ర భ్రాతృ సుదయింది
గాభేయ నవన రక్షణ వహించి
తాటకా నామ దైత్య వధూణి నిండింది
యల సహల్యా కావ ముపనయింది
భార్గ వానర్గక దోర్గర్గము పొందింది
జనకాజ్ఞ దంకకావని వదింది....."

అను పద్యము ఈ శతకమున (87వ పద్యము) —

"దశరథ సుయతవై రుశితాత్మజాన రెట్టి
సూపద లేకుండ నరుల వట్టి
శివుని దావము ద్రుంచి సీతను చేపట్టి
పరకు రాముని బాహు బలము నెట్టి
రంజిల్లు దంకకారణ్య మార్గము బాట్టి
ఖర దూషణాది రక్కసుల గొట్టి..."

ఇత్యాదిగా అనుకరింపబడినది,

'రాజ ద్రథాంగ ధారా విర్లిత శుద్ర
పరమ యోగి ష్యాహ ఛావ తద్ర...'

(శిశువ్యామి.97)

రాజద్రథాంగ ధారా విర్లితశుద్ర
దేవమానస పదాధీశ తద్ర...'

అని యీ శతకము (8 వద్యము) న గలదు.

ఉర్దూ పదములను అంత్య ప్రాసలో బేర్చి చెప్పిన పద్యములలో—

'దాసుల రక్షింప దలతువు హర్షయి
నీ కృప యాపుమా ఏకు లయి
కలిగె నా కిప్పు తెంతో ఘనముగా కంఠయి
తమ సేవ నాశీయ దగును ఘయి'

అనునది ఒక ఉదాహరణ.

కుబిలారి జన రక్త చటులోగ్గ శిత బాణ
'సతతాంధ జాతీశ సత్ప్రయాణ!
దాస రక్షిత కార్య తర్కిత గీర్వాణ
కోవిద స్తవనీయ గుణ ధూరిణ...'

(18)

ఇత్యాది - సంస్కృత పద పూరిత రచన అధికముగా నున్న యీ శతకము వేంకట నరసింహాచార్య కవి శతకములలో ప్రౌఢ చరణ.

4. రాఘవ శతకము

భల్లాతక క్షేత్ర మాహాత్మ్య కర్తయైన వేంకట రామానుజాచార్యులు - కృష్ణాతల్లా కళ్యణేశ్వర్య గ్రామమున నున్న సీతారామ చంద్ర స్వామి వారిని గూర్చి 'రాఘవా!' యను మకుటముతో 108 పద్యములలో ఈ శతకమును చెప్పి అభిమానుల సాయముతో 1948 వ సంవత్సరము ముద్రించిరి.

దీనియందు 27 చంపకములు, 27 ఉత్పలములు, 27 శార్దూలములు, 27 మత్తేభములు ఉన్నవి. చంద కోత్పలములతో మత్తేభ శార్దూలముల కలిపి

శతక రచన చేయుట వృత్త నియమమునకు విరుద్ధ మనిపించును. రవి చూత్రము పినిని కావలె ననియే వ్రాసినట్లు-

"భరణిని కళ్యణెయ్య పుర ధాముఁడవో రఘురామ దండ్ర! నీ
కరుణను గోరి నేను శతకంబు చతుర్విధ వృత్త జాల నుం
దర నుడు మాం గూరిది ముదంబున నీ గళకుండు నుంతు థా
స్కర శశి తారకా స్థిర యశంబుగ సాకగదయ్య రాఘవా!" (106)

అను పద్యము వలన తెలియుచున్నది.

శతకమున రామకథ ముఖ్యమైనను 88-101 పద్యములలో భాగవత కథ సంక్షేపముగా చెప్పబడినది. 5-14 పద్యములయందు దళాపరార వర్ణన గలదు.

'వఁజారాయత పత్ర నేత్ర! నిను నే వర్తింపగా బోలుటల్
ఘన చూతాగ్ర ఫంబు గాంచి తిను కాంక్షిన్ హ్రస్వః దత్తుర్దత్తిన్
తన హస్తంబున ముట్ట వెందినటులొ...' (92)

అని తెల్పుకొనుట - కాళిదాసు 'ప్రాంత లభ్యే ఫలే లోభా దుద్యాహం రివ వామనః' - అను శ్లోకమును గుర్తు చేయుచున్నది.

శతక శైలి తెలియుటకు రెండు పద్యములు :

'సారావార నుతా వయోవర కటి పర్యంక నిద్రాయితా !
మోహమౌఘ విభంగ మంగళ రరా! గోవింద నామాంకితా !
సారావార వివార! మార తిత సత్సందర్శ గాత్రావ్రితా !
కాయణ్ణామృత సాగరా! మురహరీ! కాసాదరా రామవా!' (21)

'దశకంఠాసుర వంశ రావ దహవా! దాసోఽహ మేవం వ్రభో!
విశదానంత బల వ్రతాప కలవా! ప్రీతి ర్మకూప స్పదా
దశది గ్యాక్త వ్ర యశో విరాజ దరితా! దామోదరా! సాహి మాం
అభఖాన్ హాశ్మతు స్వస్తి తేఽస్తసుభ వాష్లోదిందిరౌ రాఘవా!' (80)

ఈ శతకమే రవి వ్రతము కృతి యైనను పద్య రచన హృద్యముగా నున్నది.

2. సరసింహ పరములు

1. యాదగిరి సరసింహ శతకము :

అప్పలాదార్యులను ఏమి 120 పంప పద్యములలో 'యాదగిరి సరసింహ'! అను ముద్రముతో దీనిని రచించెను. తనను గూర్చి—

'మణిగంటి వంశ జాతుడ

సరహరి కృప సప్పలాద్య నామాన్వితుడన

ధర నీ శతక మొనర్చితి

గిరిధర! నీ పేర యాదగిరి సరసింహ!'

(102)

అని తెల్పుకొనెను. ఈ అప్పలాదార్యుల రెవరో, ఏ కాళుకు చెందిన వ్యక్తియో తెలియుట లేదు. అందుకే 'ఏమి వండితులు' శిర్షికలో చేర్చలేదు. సింగరాదార్యుల అగ్రజుడు ఒక అప్పలాదార్యులున్నాడు.

శతకము అంత ప్రాచీనము కానందున ఇది ఆయన రచన యగుటకు అవకాశము లేదు. సింగరాదార్యుల పౌత్ర పరంపరలో అప్పలాదార్య నామ దేయులు గలరు. వారిలో నొకరు దీనిని రచించి యుండును. అట్లయిన శతక రచనా కాలము సుమారు క్రీ.శ. 1700 రవాక యగును.

అముద్రితముగా నున్న దీని కాటాకు పుస్తకములోనికి వ్రాత పొంకముగా దోష రహితముగా కలదు. ప్రారంభమున 'శ్రీ సీరి సేనగంధ లక్ష్మీ నృసింహాయ నమః' అని యున్నందున నీది దేవరకొండ ప్రాంతమున, అందున సింగరాదార్యుల వరుసలో ఒకరి రచన యగునని భావన!

శతకమునందు సరసింహ వైభవము, అవతారవ్రత స్త్రీ చేయబడినది. 'యాదగిరి సరసింహ ప్యామిని సేవించిన నమస్త గ్రహ దాధలు నశించును. ఆయన రోగుల పాలిటి కల్పకరువు' అని అధికముగా వివరించినారు. పద్యము

లన్నియు సంక్షణముగా గంపు. దీని యందలి శైలి తెలియుటకు రెండు వద్యములు:

'వరునకు పొరభివై, తురు
నరపొలుని ద్రుందు నీదు నైపుటి నెర్పుం
దరమా! విధి తైనను - సుర
గిరి వర సదైర్య యాచగిరి నరసింహ!'

(80)

'కోటి శతకోటి పటు నఖ
వాటములే రిపుని మేను ప్రయ్యలుగా నే
ర్పాదించి రుథిర మురంన్
గిడితవె వైరి యాచగిరి నరసింహ!'

(71)

కవి తన రచనను గూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనినాడు:
'యతి నెరుగ ప్రాస నెరుగన్
దతుర నలంకార మెరుగ శబ్దం నెరుగన్
మతి జేసినాడ నీతి యం
గితముగ నీ పేర యాచగిరి నరసింహ!'

(88)

2. యాదగిరి లక్ష్మీనృసింహ శతకము

'యాదగిరి నరసింహ!' అను మకుటము గల ఈ శతకమునందు అంత్య ప్రాస, అనుప్రాస, శబ్ద చిత్ర మయములైన 110 కంద వద్యములు కలవు.

కంప్రకుర్తి తాలూకా రంగాపురం నివాసులైన జగన్నాథాచార్యుల వారి పూర్వులలో నున్న వేంకట నరసింహాచార్యులు (క్రి.శ. 1800) దీనిని రచించెను. శతకకర్త నృసింహాచార్యుడు, వశ్య బాక్కు గలవాడని ప్రతీతి!

తాటాకులలో నున్న యీ చృతిని జగన్నాథాచార్యుల వారు పరిష్కరింపగా, తమ రచనతో పాటు దీనిని కలిపి కలిపి నీరవాయల రామరావు గారు ముద్రణ చేయించినారు.*¹ శతక ముఖప్రకముపై -

'కరణా క్కవిలాభము ల
క్కర వారగ దీర్చి శతక రత్నప్రయోగన
కరము నృహరి కథ నచ్చ
క్కరన జగన్నాథ పర్య కవిని వెంసిరిన్,

దిద్దింది శతక మచ్చం
దద్దింది కవి స్తుతింది యహహా! భరణ మేలే
రుద్దింది రామరా వర
కొద్ది న్నితే వీరకాయ రులి యాదగిరిన్" —

అని కంఠం. ఈ శతకరచన చవిరి గల సంస్కృతాంధ్ర భాషా పాండిత్యమును వెల్లడి చేయుచున్నది. పద్యముల యందు పోతన గారి యనువరణ మధికము. 40 పద్యముల తరువాత 10 పద్యములలో చూపకార వర్ణన గలదు దీనియందలి పద్యశైలి—

'అరుణారుణ కిరణోజ్జ్వల
తరుణ వరణ శరణ పరణ దాసాదరణా !
రరుణామృత భరణాః సిత
కిరణాయిత లవన యాదగిరి సరసింహా !' (2)

'అందమ్ముల కరుణా రస
తుందమ్ముల బోసన మాత్ర దృఢ దండరళా
బృందమ్ముల నీ కనుఁ గప
తెందమ్ముల దలఁతు యాదగిరి సరసింహా !' (29)

అర్చక నిర్భయ కృష్ణహా
దార్పణ నిర్విఘ్న పట సఖాంతః స్తంభా
పిరూపక దుర్బ రాకృతి
గిర్బటములకు నురి యాదగిరి సరసింహా ! (48)

శతకము పద్యము ఎన్నియు ఈ పద్ధతిలో గలవు.

కె. మల్లూరి నృహరి శతకము :

'రాజీరవి' యను వాహంతరము గల వేంకటరామాచార్యులు 'మల్లూరను వెలయు నృహరి మాం పాపి హరీ' అను పునఃప్రయోగ 109 కంఠ పద్యముల పరిమితిగా నీ శతకమును రచించెను.

'కాణిపి రిన్నీటి భార' యను 'పంచుర' యందు తెల్పిన భద్రాచలం తాలూకా దుమ్ముగూడెం సీతారామాయ స్థితి, అర్చనసామి యైన కవి బాదలు ఈ శతకము వీరికల్లో 21 వ పుటలయందు వివరించబడినవి.

దుమ్ముగూడెము నందలి శ్రీరామచంద్ర ప్రతిష్ఠా సమయమున శ్రీ సృసింహ యంత్ర స్థాపన జరిగినది అంతకున సృసింహ ఘంతమును పునకృతం చేయుచు, శ్రీరామని అర్చించుచు, ఈ శతకమును వ్రాసివట్లు 'ఉపోద్ఘాతము'న (21 వ పుట) కవి ఆర్చెను.

ఈ గ్రంథము భక్తులైన పరమామయుల కంకితము చేయబడిన దని—

'శ్రీ సీతారామముని

దాసుల కంకితము 'కాణి' దయజేసెడి భూ

దాసులకు నిదయు భోజ్యము

దోసంబుల నెన్ను మానుజు దోపిలి బడకన్'

అని తెల్పెను. శతకమునందు నిత్య మృతపరమమున గల భాషా తైలియే యొక్కవగా పాటించుట దాని కనుగుణముగా యిది ప్రాసలు ప్రయోగించ బడినవి.

కవి తన ప్రతిభను గూర్చి—

'వల్లింద లేదు చగువులు

అల్లరితన మన్న నాలె యప్పురి మిక్కిగున్

కల్లోని వార్త చదువుట

మల్లారను వెలయు న్నహరి! మాం పాహి హరి!'

(4)

అని సవిసయముగా తెల్పుకొనినాడు ('చలతోని' అనుటకు 'కల్లోని').

'నల్లని కొండ దరిన్, కన

గల్గెను గ్రామంబు పూర్వ తాంము, నేడ'

అల్లారు గుమ్మగూడెము

మల్లారను వెలయు న్నహరి.....'

(5)

దీనిలోని 'పల్లవి గొంక' - పల్లగొంక, దాని సమీప మనకు ఉన్న కవి యొక్క స్వగ్రామమైన 'కడగల్లు'.

స్వసింహస్వామి వారిని గూర్చి - భయంక రాజారమును గూర్చి చమ హ్మికరముగా తెల్పి - మార్దాం కిశోర న్యాయమన తనకు కవిత్వపు నుని యిట్లు వేచుకొనుచున్నాడు :

'దాల్చే నీ వాల్లభ్యము
పీల్చు భయపెట్టు రూపు పెన్ భూతము ..
పల్లవ్ రాదప రాదా
మల్లారను వెలయు.....'

(౪౬)

'పిల్లి తన నోట పీల్చును
యెల్లాగున నిల్లు నిల్లు ద్రిప్తునొ నన్నున్
అల్లాగె త్రిప్తు వేదెర
మల్లారను వెలయు.....'

(౪౭)

కవి యీ శతకమున ఉపోద్ఘాత రూపముగా లలిత, పెరియలు అచ్చము, సొందూ బేవాలయ స్థితి గతులు, కమిటి మెంబర్ల అవ్రత, అచ్చము చాచు మొదలగునవి దీనిలో ముఖ్యమైనవి.

ఈ 'మల్లారి స్వహారి శతకము' శ్రీ చమ్మపుర సీతాత్మరంగు నిల్లు తైలంక్య అర్థ సహాయాపేక్షిత ప్రోత్సము- కాలీ గ్రంథము ప్రథమ భుసుసుము అని కవి తలచుకొని, 1905 వ సంవత్సరమున ముద్రించెను.

తన తీవ్రత రాం పంతులయి ఆదాయము లేని యీశ్వరము సభిష్టార్థి పరడుటకీ శ్రమించి ఏ అభివృద్ధిని చందని రామార్యకవి 18-11-190౪ ల తీక్షిస భద్రాచల మండలం 'మల్లిపాడు' గ్రామమున పరమవశించియు.

4. శ్రీ భీమపుర లక్ష్మీనారసింహప్రభు శతకము :

విశాఖపట్టణము చిల్లా భీమునివర్ణణము వర్ణనముపై వేరేటిని చూపు స్వసింహ స్వామిని గూర్చి లక్ష్యదాదార్య భాగవంత్ చెప్పిన లలితము నందు 105 శార్దూల, 1౦ త్రిభుజులు గలవి.

కృపికి అపఖముగా శ్రీ పెద్దింటి సూర్యనారాయణ దాసు, పంతుల లక్ష్మీనారాయణ కాశ్రీ, ఇంద్రకాంతి సూర్యనారాయణమూర్తి, కొంపిరెడ్ల కృష్ణమూర్తి వంటివారు తమ అభిప్రాయములను వ్యక్తపరచిరి.

కవి యీ శతకమునందు 28.31 పద్యములలో అంద్రదేశమందలి ప్రసిద్ధ నారసింహ శైత్రములను - వాచియందు వెంసిన వివిధ స్వసంహారము తెల్పు, 76-84 పద్యములలో ఆపతార వర్ణన చేసెను. 85వ పద్యమున కెళ్ళిళ్ళ స్వామి వృత్తాంతము తెల్పబడినది. 20 పద్యములయందు శేకవాది నామములు పద్యమున కొకటి కొప్పున - భగవద్వర్ణనా పరముగ గలవు.

పర్యటాగ్రమున దేవళము నిర్మించి స్వామిని ప్రతిష్ఠ చేసిన భూసపాతి విజయరామ రామలను 'అరూడాస్త్రీ భూసపా ద్విజయరామాభిఖ్య దంతింద్రు' అని తెల్పి వారి దాన, ధర్మ కార్యములను వివరించెను.

హావ్యభూమిని పవిత్రముగా భావించిన కవి ఈ యార్చభూమిపై జనించు టకు స్వామి సామానుసంధానమే ముఖ్యమని—

'ఏ ఇష్టాంతర పుణ్య మున్నదియో సామీ ! ఆర్చ భూ పీఠిపై
నా జన్మం దిది భక్త్యుత నిర్మలమే; నీ సామానుసంధాన మం
దే దీవాభ్యుదయంబు గండు దయ రాదే సాహి! మా మందు నో
శ్రీవాసీ ! నిను గొల్తు భీమపుర లక్ష్మీ నారసింహ ప్రభూ !' (9)

అను పద్యములో సవినయముగా తెల్పుకొనెను.

దీనియందు అటకట కొన్ని ప్రాత తైలి పద్యములు రచించబడినవి.

'రక్షిరా వ్రవయాభిరక్ష ! అరివర్గ వ్రాత హర్యక్ష ! తో
ర శ్రేయాభయ దీక్ష ! కాశ్యత వివేక శ్రీ దయాభిక్ష ! సం
భు షోభార కార్య నాశన మహా గంభీరషిక్ష ! జగ
చ్చిక్షా దక్ష కటాక్ష ! భీమపుర లక్ష్మీ నారసింహ ప్రభూ !' (10)
అనుపద్య ఆర్థి వానిలో నొకటి.

“శ్రీ రామబ్రహ్మసంపద ‘విరాళి’ గతమా ‘జ్యోతిషా’ స మర్చిస్తే నీ సాగరయి
నీ శతకమో స్వామి!” (102 ప.) యని తెల్పి, తనను గూర్చి -

కంఠాఞ్చ! జనియించినాడను మరింగంట్యస్వయాంభోవిధిన్
పంజాతుం దగు రామవార్యుని కనిస్తాస్మీయ పుత్రుండనై
కంఠింపన్ భజియింతు భవ్య కథ తెల్లన్ లక్ష్మణారాయ్య గూ-
ర్ఖిం జే పట్టుము నేడు నీమపుర లక్ష్మీ నారసింహ వ్రభూ! (105)
బుకొనెను. దివరలో శరక ముద్రణ (1959) ను ధర సాహాయ్య మొన-
వారికి పద్య రూపకముగా ర్చితజ్ఞతం వెల్లడించినాడు.

5. యాదగిరి లక్ష్మీనారసింహ వ్రభు శతకము

శతక విధ గ్రంథకర్త లైన చింతట నరసింహవార్యుల (అవవ) తుమా-
రుషోత్తమాచార్యులు ‘యాదగిరి లక్ష్మీనారసింహ వ్రభూ!’ అను ముకుట
08 శార్థాల, మత్తేభములతో శతకమును చెప్పి, 1970 వ సం॥మున
మొనర్చిరి.

‘శతకమున లక్ష్మీనృసింహ వర్ణన ముఖ్యముగా చేసికొని పాఠశాంతక
వ్రమును, నశ్వరమైన ప్రాపంచిక సుఖానుభూతులను వివరించి, తెల్పి
భగవదనుసంధానమే మూలమని ప్రవచించెను. దీనియందు భారతీయ
హాసమైన పైరాగ్యమును గూర్చి అభిరముగా గలదు. కవి భగవంతు
భక్తునకును మధ్య గల భేదమును.—

చా నీ మధ్య సనంత మంతర మసంతా! సంతలాప్తోద సం
కనార్థామల వీక్షణామృత రశా దాన స్వభావోన్మిష్ట లా-
హా నాస్యాంబుజ ప్రభవ స్మిత అనస్కూర్త! మురారింపవే !
బ నా ది కొక్కరమాలు యాదగిరి లక్ష్మీనారసింహ వ్రభూ! (4)

అని తెల్పి ‘అంతర’ మగుచు యైనదే యను ‘అర్థ’ వ్యర్థింపరించెను.
అ సుఖ తెల్లలోకి కనించుకొనను మధ్య మధ్య కొంత ప్రాస రచన
చేసి, అందు కొక ఉదాహరణ :

'దేవహస్తిన్ దుశంబిత భృటం సంభీభూత చిత్తుండనై
 దోషారణ్య వతోగ్ర కంఠకములందున్ మ్రగ్గుచున్నాడ నా
 పాపాటి కృత బుద్ధి బాధము కృపాపాలాభి! యుష్మ త్వదా
 శ్లేషాంతాంశును దీర్చి యాదగిరి... .. " (82)

శతకారంభమున సింగలాచార్యులను నుతించి, మాలా పీఠ్య వందన
 మోదరించి, తమ కపితా వంశమును గూర్చి—

'విశ్వవ్యంశ్యులం నుద్యవిల్లి కవిలా విశ్వాంగణం బందు - ప్రో
 ద్య ద్విదైవ్యభవ కాంలై మనసవా 'రాసూరి' వంశాన్వయల్
 తన్వంశ ప్రభవుండనై నుకృత మొందన్ మర్కృతిన్ యుష్మ దం
 ప్రు ద్వంద్వయంబున నుండు యాదగిరి... .. " (10)

జట్లు ఎవరించి కృతిని స్వామి పాద సన్నిధియం దుంచి, శతకాంతమున
 తను పీఠ్యపాదలు దీవిని చూడక పోయిరే యని తన ఆర్తిని—

'నన్నెంతో ప్రియమారగా బెనిది పూర్ణప్రేమ వాత్సల్య సం
 స్విన్న స్వాంతముగన్ మఱియ కవితా సీమంతిని లాస్య సం
 వన్న శ్రీ గవి సంకసించు పీఠ్య చైవం బిండు లేరన్నదే
 భిన్నత్వమును గూర్చు యాదగిరి... .. " (108)

అని వ్యక్తము చేసిరి.

ఈ కృతికి కప్పగంతు వారు, చిహ్నార్థ వారు, అంబటిపూడి వారు,
 తా|| ఎనె ఒత్తులమూర్తి గారు అతిప్రియముం బ్రాసి కవి ప్రతిభను గొని
 యాచిరి.

పూర్వము నుండి మరింగంటి వారు స్వసింహ భక్తులు. తమ రచనల
 సన్నిధిని ఈ స్వామికే అంకిత మొసంగిరి. పరంపరగా వచ్చు కవితా సంప్ర
 దాయములో పాటు స్వసింహారాధన కలిగిన పేరు తమకు తోచిన విధమగా
 కతక రూపమున స్వామిని అర్చించి దక్షి ప్రవక్తుల వెల్లడించిరి.

3. గోపాల పరములు

1. తేశవస్వామి శతకము

మరింగంటి కవుల రచనలయందు మిక్కిలి ప్రచారమున గల యీ శతకము 'తేశవస్వామి! భాస్వత్థగేశ గామి!' యను ముద్రముతో 108 సీస పద్యములయందు చెప్పబడినది. శతకము దివర 'క్షమా వింశతి' పేరున 20 చంప, కోత్పలములు గలవు. అటు కృతులలో 'క్షమా వింశతి' కందు.

తాలాంక సందిసి పరిణయ కర్త అగ్రజుడైన వేంకట రామవాదామ్యులు జన్మదర్శ తాలూతా గంగాపురమున వెలసిన తెన్నతేశవ స్వామిని గూర్చి ఈ శతకము రచించెను. పూర్తిగా అంర్థప్రాస నియమము¹⁰ గల దీనియందు విష్ణు పారమ్యము, అవతార విశేషములు, శ్రీకృష్ణ గాథలు తెల్పబడినవి. తన రోజులలో మిక్కిలి వాడుకయందున్న ఉర్దూ పదములను శవి స్వేచ్ఛగా ప్రయోగించెను.

శతక ప్రారంభ పద్యము :

'శ్రీ కామిని మణి నీకు మోహపు టాలు
వైకుంఠ నగరి దేవరతు ప్రోలు
గాలి మేకరి దొరగారు మీ పావాలు
పై గప్పిపది మంది పైడి తాలు
గరి నెత్తి వ్రేల రక్షించె నీ కొన వ్రేలు
ఓనులూ మీది నీ దాదికోలు
నిగమాంత సంవరుల్ నీ నిచ్చ టంగీలు
పరులకు దీని నీ పక్కిదాలు
నీ నిగారంపు పలపు మన్నీని బోలు
కోవిద స్తుతి నీకు ఓక్కోలు మేలు
కరుణ దాసుని దైన్యంలు కడకు దోలు
తేశవ స్వామి! భాస్వత్థగేశ గామి!'

కవి ఉర్దూ పదములను అంత్యప్రాసలో వాడి పద్యములకు శోభను చేకూర్చినాడు - ఉదాహరణమునకు :

'సకల సురాసురుల్ పెకలించు నీ దాని
నిశీలాగమము లెల్ల నీ కిలాని
ఁలి జగత్త్రయము లేలఁగ నెవ్వడు నవాని
తుద నెవ్వఁ డిచ్చు నీతో జవాని
నీ మానసమున జనించె నే మహిలాని
వై నరేయిడు నీ నవారి యాని -
కద ముట్టి నిన్నెన్న గల్గె నాకుహిలాని
భూమి లేడిక నన్ను బోల్గిరిని

నీకు బ్రహ్మాండ భాండంబు నిండు గాని
యెట్లు వేల్పుల పొల్పు నీకే హిసాని
నీ కటాక్షిక్షణ ప్రాప్తి నాకు జేని
శేకవస్వామి !.....'

(18)

శరక రచనా కాలమును కవి ఇట్లు తెల్పినాడు :

'శాలివాహన గత శక వర్షము చ్యుగు
ఋషి గిరి శశి సంఖ్య తెలిమి సదవ
ప్రభవాది షష్ఠి సంవత్స రాంతర్యూత
మైన యానందాబ్ధి మవని గదవ
తఁదగఁ దగు దారి తలచు పేర్చెల నిండు
పున్నమ రోజున ప్రౌఢు బొదవ
శేకవత్సర¹¹ తెన్న శేకవ శకకంబు
నిండె నా మది నాక యుండి నుడువ

తగులు స్తుతి మధురామృతంబు కడవ
గా భవించిన నరు లయౌనుంబు గడవ
కల్గి కల్యాణ కరణ భోగములు గుడువ
తుదిని మోక్షైక లాభ మొందుటకు దడవ
శేషస్వామి !.....'

(100)

దీని ప్రచారము అనంత సంవత్సర మార్గశిర శుద్ధ పౌర్ణమీ కుత్రవారము 1.11.1958 వ తేదీ యగును. ముద్రిత శతకము నందు 'చారి తలగు' బదులు 'చారి నెలఁత' యని గలదు, (చారి-మార్గము; తలఁకీర్తము మార్గశీర్త మగును) దీనియందు ఉర్దూపదములు, వ్యావహారిక పదములు అధికముగా నున్నవి. మరిం గంటిచారి శతకములలో నిది మరుటాయమానమైనది. *12

2. గోపాలచూడామణి శతకము :

బహు గ్రంథ నిర్మాతయైన వేంకట నరసింహాచార్యులు (బడవ) 'గోపాల చూడామణి' మకుటముతో 108 ముద్రేక, శార్దూలములతో రచించిన యీ శతకము సముద్రాల నరసింహము (వరంగల్లు) గారి ద్రవ్య పాహత్యమున 1980 వ సం॥న ముద్రింప బడినది.

కృష్ణకథా ప్రధానమైన యీ కృతಿಯందు కవి ధర్మ ప్రాముఖ్యమును గూర్చి యధికముగా తెల్పి భగవద్దైత్యభవమును నిరూపించెను.

'శీరంబండున నీరు సమ్మిళితమై చెన్నార రాయంద త
న్నిరంబున విడి శీర మేనిధిని వన్నె ల్మీరఁగాఁ గ్రోలు నా
తీరు న్నా దురితాఁ లెక్కిడర హృద్విత్తిన్ సదా ప్రేమ చే
కూరన్ మత్స్యక సత్కృతుల్ కొనగదే గోపాల చూడామణి!' (8)

దీనియందలి 'అంద' భగవంతుడు; శీర నీరములు పుణ్య పావములు. దురితాఁ-పాప పుంజము, కవిరా పరమశు దోషములు సత్కృతులు - సద్కార్యములు, సద్గ్రంథములు అని కవి భావన.

'వరకాథా కిస పుష్ప పుంజముంటే పాంథాఁ తాపంబు ను
స్థిర రూపంబున దీర్చు భూరుహము మద్దిపింప నీ వట్టులే
పరమప్రీతిఁ తెంగ నా కివ్వడు త్వత్పాదా శయ ద్పాయ చే
కులు చేయ న్మరి ఖానవయ్య యనఘా! గోపాల చూడామణి! (19)

4. సత్యనారాయణస్వామి పరము

1. శ్రీరంగాపుర సత్యనారాయణ శతకము :

వేంకట సరసింహాచార్యులు (బదవ) పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా చింతంపూడి తాలూకా శ్రీరంగాపురమున వేంచేసి యున్న సత్యనారాయణ స్వామిని గూర్చి 10, అష్టాంశ మత్తేభములతో 'శ్రీరంగాపుర దివ్య రత్న నిలయా! శ్రీ సత్య నారాయణా!' యను మమటముతో ఈ శతకమును రచించగా, 1956 వ సం. న అది ముద్రింపబడినది.

శ్రీరంగాపుర గ్రామమున రుద్రవరపు కామేశ్వరమ్మ యను భక్తురాలిని సత్యనారాయణ స్వామి యావేశింపగా తదవశమనార్థము భక్తురాలి కోరికపై యీ శతకము దెప్పబడినది. దీని తరువాత ఈ శతకకర్త 'శ్రీరంగాపుర శ్రీ సత్యదేవ స్తోత్ర తారావళి'ని కూడ రచించెను. (దీనిని గూర్చి 'లఘు కృతుల'లో వ్రాయబడినది).

శ్రీ సత్యనారాయణ శతకమున భక్తి, జ్ఞానముల గూర్చి వివరించి, సత్యనారాయణ ప్రభములోని 6 కథలు బదు వద్యములలో తెల్పబడినవి. చాందితార్థ భంప్రదుడు, సాక్షాత్పిష్టు వైన సత్యనారాయణ స్వామి తలచిన దీక్షదాగ్ని నీరలముగను, పర్వతములు పరమాబువులుగను, అంధోధులు ఉష్ణరసేత్రములుగను, వజ్రము గడ్డిపోచగను మారు నని తవి ప్రవచించి, శతకాంతమున తన పరిచయము తెల్పి, ఒక 'మంగళహారతి'ని చెప్పెను

శతకమును విశ్వ భక్తురాలికి యథా పూర్వ స్థితి చేకూరినది.

5. శ్రీవేంకటేశ్వర పరము

1. శ్రీవేంకటేశ్వర శతకము :

'యాదగిరి లక్ష్మీ వారసింహ ప్రభు' శతక కర్తయైన పురుషోత్తమాచార్యులు 105 చంపకోశ్వులమాలలో దీనిని చెప్పి శిష్యాచలేఖనిపై తనకు గల భక్తి ప్రపత్తులను వెల్లడి చేసెను. కవి యీ శతకమున వేంకటేశ్వరుని వైభవమును వర్ణించి, "నిలవు దోపిడి"ని, 'హండి భవము'ను శ్లేషలో వ్యంగ్యముగా చమత్కరించినాడు. కృతి ప్రారంభమున - తండ్రియైన వేంకట వారసింహాచార్యులను గురువుగా గౌరవించి, విసయ విసమితుడై -

'అర్జులు మెచ్చ సత్కృతుల నన్నిటి దీర్చి కృతార్థులై మనో
హార్య వదన్కులై భగవ దంకితముం బొనరించి తెవ్వ రా
చార్యులు తల్లి దండ్రులును సర్వమువై నను పాకి రా న్ముసం
హార్యుల చల్య యీ కవిత్వయై వలచెన్ కను వేంకటేశ్వరా!' (1)

అని వారిని సుతించి, నా 'యా కవితకు వారి చలనవయో ముఖ్య మనెను. 'శ్రీయః పతి యనుగ్రహమే కవితకు మూలము. తద్విన్నములు వృథా'యని 11 వ పద్యమున వివరించబడినది.

వేంకటేశ్వరుని లక్ష్మీ పైఠవమును గూర్చి-

'రాశిగ తోసికొందువు సరాసరి రోజున మూడు మాటలుబో
వీశెల నియః స్వర్ణమును వెండియు రూప్యము తెచ్చియైన - నీ
యాశకె మేరలేదు గదా; అర్చిని నన్ను సమర్థరింపఁగా
శ్రీక! యితే మొనంగుడు; చురేమని వేడుడు వేంకటేశ్వరా!' (4)

అని, భక్తులనుండి వచ్చిన ధన కనకాదుల వలననే నీవు 'శ్రీభద్రపు' అని చమత్కరించెను.

'సీత బగన్మీదాననువు విన్ను మనంబున నెంచుదుండు'... (85) అను పద్యమున సార్వవిభక్తికము పొందింపబడినది.

శతకమునందు అనేక విషయముల తెల్పి, వేంకటేశ్వరుని నిత్య వైభవ శ్రీలను రమణీయముగ పర్చింది—

'అంకెకు రాని నా కవితయందు కనంబు నేమొ యెన్నియో
వంకలు వంపులున్ వడులు వాని దయామతి త్రోసివేసి, నీ
వంక నిగూఢమై పెనచి వైచిన భక్తిని స్వీకరింపవే
యంకిత విద్యు ఈ సముపహారము గైకొని వేంకటేశ్వరా! (104)

అని ప్రార్థించినాడు.

6. అనుభవాత్మకము

1. మానస వ్రతోధ శతకము

తన కృతుల నన్నిటిని దైవాంకిత మొనర్చిన వేంకట సరసింహా చార్యులు (బరవ) ఈ శతకమును మాత్రము తన అర్ధాంగి కంకిత మిచ్చెను. (మణింగంటివారి సాహిత్యమున సరాంకితము చేయబడిన గ్రంథ మీది యొక్కటియే!)

శతక కర్త కళత్రము చిత్రవాసు సంవత్సర మాఘ బహుళ దశమి (1942) నాడు పరమపదించినది. అప్పటి వరకు తనకో పాఠు జీవితమున కష్ట సుఖముల ననుభవించి తిరిగిరాని దూర తీరముల చేరిన యర్ధాంగి.. పిరికి మిగిల్చినది ఇంతలు గంతలు నగు సంకాపము, దుఃఖములు మాత్రమే!

భార్యా వియోగ సంజనిత విషాదుడైన కవి మానసిక వ్యథకు లోనై, చిత్త వృత్తికి ప్రళాంతిని చేకూర్చునది మోక్షమే యని వాదించి, భక్తితో భగవంతు నాశ్రయించుట 'మనసా! పురుషోత్తము నాశ్రయింపుమా!' యను

మకుటముతో చంపకోత్సవములతో సీ శతకమును రచించితన హృదయ వేదనను వేదాంత రూపకముగా వెల్లడి చేసెను.

తెనుగు సాహిత్యమున గల దుఃఖ రచనల (స్మృతి రచనలు) ను 'ఎరిచీ' లందుము. వానిలో సీ శతకము చేరినను, వానికన్న దీనిలో నొక ప్రత్యేకత గలదు. కవి మనస్సంతోధన చేయుచు జీవుని దుఃఖ వేదనను, ఇహలోక సుఖముల యందు మానవునకు గల ముఖకారమును దీనియందు ప్రధానముగా చిత్రిం చెను, ఇట్టి పద్ధతి స్మృతి రచనలయందు అరుదు.

జీవుడు ఎన్ని సుఖము లనుభవించుచున్నను తృప్తి చెందక మరింత సుఖమునకై యత్నించి, చివరకు నశించును. చరమదశయం దైనను మానవుడు జై వమును గుర్తింపనిచో తుమ్మెద జీవితము వంటి జీవితమని—

'కమల మరంద మానుచు సుఖంబుగ నుండెడు షట్పదంబు ను
ర్రుచు గొని హేమపుష్ప రస వాంఛను దేలఁగఁ జేరి తత్పరా
గము కనులందు లాల మృతిగాంచిన తైవడి నీద కాంతో
నమసెద వేలఁ మూఢమనసా హరిపాదము లాశ్రయింపుమా !' (17)

అని ఈ పద్యమున వ్యక్త పరచెను.

అర్థమును మరినము, గర్భస్థ పిండమును మాచి, అగ్నిని ధూమము కప్పివేయునట్లుగనే అజ్ఞానమున కలుగు కోరికలు జ్ఞానమును కప్పివేసి, మానవుని ప్రకృతాది పట్టించును. కావున భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్యముల నవలంబించి శ్రీయూపతి పాదారవిందముల నన్నిదిరికి చేరుటయే మానవ జన్మకు అంతిమోపాయ మని కవి తెల్పెను (48 వ పద్యము).

భార్యా వియోగ వేదనను కవితా రూపముగా వ్యక్తపరచి దాని యందు భగవద్వైశిష్ట్యమును వేదాంత రూపముగా వెల్లడంచిన దీ కృతి. కవి దీనిని 1942 లో రచించినను ముద్రణ 1948 లో అయినది.

ఇప్పటి వరకు లభించిన సరియంగంటి కవుల వివిధ శతకముల గూర్చి వివరింపబడినది. భక్తియే శతక రచనకు ప్రధాన మని విశ్వసించిన వీరు -

భక్తితో పాటు జ్ఞాన, వైరాగ్య, వేదాంత విషయముల తెల్పి, తమ నాడు ప్రచారమున గల వ్యావహారిక, అన్య భాషా పదములను స్వేచ్ఛగా ప్రయోగించి, వానికి ప్రామాణికర జల్పించినారు.

'శ్రీమద్నారాయణ చరణౌ శరణం ప్రపద్యే' - అనునది వీరి శతక రచనోద్దేశ్యము.

—సూచికలు

1. శతక సంపుటము I భా, xvi పుట
2. శతక వాఙ్మయ సర్వస్వము పీఠిక, xiii పుట
3. తిరునామములు - పదుగ్ర పరిశీలన, 26, 28 పుటలు
4. ఈ విషయము 'తిరునామములు' ప్రకరణమున వివరింప బడినది.
5. దీనిలోని 1, 2, 3, 4, 42 వెంబరు గల పద్యములు శతక రవుల చరిత్ర (1912-1916 పుటలు) యందు పేర్కొనబడినవి.
6. జక్కేపల్లి జగ్గఃవి పంచీకరణ పద్య శతకము. సంఘా పద్ధతి గలది. అంద్ర శతక సాహిత్య నిశాసము, 15 వ పుట.
7. తాళపత్ర ప్రతి డా॥ ఎమ్. రంగాచార్యుల వారి పద్ధతి లభించినది (నల్ల గొండ). వీరు దీనిని కనుగొని తుండి తెచ్చిరి.
8. మణింగంటి పురుషోత్తమాచార్యుల వారు సంపాదించి యిచ్చిరి.
9. ముద్రణ 1922 జనుగుర్తి నిజ్జాన ప్రచారిణి ముద్రణాలయము. దీనితో పాటు జగన్నాథాచార్యుల వారి సంస్కృత రచనలును కలవు.
10. 'శేవపద్మం సరసయ్య తీర్చింది రామ శతకము,' సింగంభట్టు సరసింహులు 'యాదగిడి శ్రీ ప్రతీత శతకము,' గోవర్ధనం అశహా సింగరాచార్యుల 'భద్రాక్రి రామ శతకము' - అంభ్యప్రాస నియమముతో గలవు.
11. గంగాపురమునకు శేవపపురము, మాయాపురము అని ప్రాచీన నామములు గలవు.
12. 'శేవ పద్మం శతకము - పరిశీలన' భారతి, డిసెంబర్ 1936.

హరికథలు

హరికథ పరిచయము

పూర్వము నుండి మన సాహిత్యమును పరిశీలించినపుడు ప్రతి కావ్యాస్థానమునను ఏద్యత్సభలయందు పౌరాణికములు రసపడును, నర్పణము గారు నానా పురాణ విజ్ఞాన నిరతుడు.

పురాణమును ఒకరు చదువగా మరియొకరు అర్థమును చెప్పుదురు. లేదా ఒక్కడే చదివి అర్థము చెప్పును. ప్రాచీనమైన యీ పురాణ ప్రవచనము రాను రాను సంగీతమును జోడించి రాగ తాళ లయోన్మితముగా చెప్పటచే పురాణ కథ హరికథ యైనది. దీనికి సహార గానము (ప్రక్క వాద్యము), వక్తకు రిటుతలు, తాళాలు వచ్చినవి. పురాణమునకు దీనికి ఇది యొక ముఖ్యమైన మార్పు.*¹

నేడు మిక్కిలి వ్యాప్తిలో గలది హరికథా ప్రక్రియ. 'హరి' పదమునకు అనేకార్థము అన్నను 'విష్ణువు' అనునదే చూర్చియున్నది. ఇక 'కథ' కథనము అనగల్గినది. నివేదించు, ప్రకటించు, ప్రదర్శించు, వర్ణించు అని దీనికి అర్థములు గలవు. 'కథ్యతే ఇతి కథా' పరమేశ్వరుని మాధుర్యైశ్వర్య లీలల చెప్పుట కథా పద్ధతి.

ప్రారంభమున హరి సంబంధ కథలకు మాత్రమే 'హరికథ' యని పేరు. రాను రాను కొవ సంబంధ కథలను కూడ 'హరి కథ' యనుట పరిపాటియై, అన్ని కథలకు నిలయ మైనది.

హరికథా కథకులకు హరిదాసులు, భాగవతులు, భాగవతాద్, భాగవతారిటి అని సామాన్య నామము లైనవి.

హరికథ మన పోహిత్యముననే గాక మహారాష్ట్ర కిన్నడముల అంతరించు కలదు. అప్పుడు ఈ పదము పారిభాషికముగా గాక సామాన్యార్థముననే ఉపయోగింపబడినది.

'హరికథ' పోహిత్య పరముగా భాగవత, హరివంశాదులయందు కన్పడును. నారదుడు 'హరివంశ' గాని రుక్మణుడు. ఇవన్నియు కేవలము విష్ణు కీర్తనము అను అర్థముననే రచింపఁబడినది ఈ నాడు ప్రచారమున గల 'హరి కథలు' మాత్రము కావు.

తెనుగు నాడు ఈ ప్రక్రియ శ్రీ. శ. 1880-88 సం॥ మధ్య ప్రారంభమైనది. సుప్రసిద్ధులు అచిభట్ట నారాయణ దాసు గారు హరికథలుగా గణ్యత పొంది 1888 వ సంవత్సరమునం దని తెలియదున్నది.*² విజయనగరమునకు వచ్చిపాము నాయుడు గారు హరికథను తెచ్చగా, విని నారాయణదాసు గారు ద్రువవరిత్ర హరికథను మొదట తెప్పించి దాసుగారికి ముందు హరికథ యున్నది.*³ కాని వీరాప్రక్రియకు ప్రసిద్ధిని గూర్చి హరికథా పితామహులైనారు.

ప్రారంభ దశలో హరికథలను యక్షగానము లనియే వాడినారు. తెండును దేశీ కాఖనం తెందిన గేయ చాణ్డయ రచనలు కావున మొదట యిట్లుండి తరువాత హరికథ లైనవి అజ్ఞాత వారు, బాలాజీ దాసు, కేవలారి ఎరుకయ్య తమ హరికథా గ్రంథములను 'యక్షగానము' లనియే వాడిరి.*⁴

ఇట్టి హరికథలు మూలము మహారాష్ట్ర దేశముని ఆదార్య దొణప్ప గారు అభిప్రాయపడగా*⁵ ఇది మన నుండియే మహారాష్ట్రమునకు వెళ్ళినదిని శ్రీ సీతారామాంజనేయ లాగవతార్ వ్రాసినారు.*⁶

కేదం హరికథ యనునది సార్యకావ్యము, సార్యవర్ణితము, సర్వం సహ సమ్మేళన శ్రీకమైన కళ. వినోద వారకము, విక్రాంతి జనకము, సంగీత స్వత్య కళల సమ్మిశ్రమై ఉప కథలతో కూడుకొని వండిత పామరజన రంజకముగా పర్ణిల్లుచున్నది. ఈనా దిది యొక కళ, పోహితీ కాళ.

హరికథకు కీర్తిరత్నము ముఖ్యము. 'ప్రవణం, కీర్తనం' ఇత్యాది నవ విధ భక్తులలో ప్రవణము, కీర్తనము, స్మరణము దీనియందు గలవు. ఆ సైక్యమును

ధర్మాధర్మములను సర్వజన మనోరంజకముగా ప్రవరించుట ఎక్కువ విషయమును స్వల్ప వ్యవధితో చెప్పుట దీని ముఖోద్దేశ్యము.

యక్షగానములు, దాసరి భాగవతములు, దిరుతల రామాయణ కథలు, హరి కథలు విజ్ఞాన దాయకములైన జేరి రచనా ప్రక్రియలు. అక్షర జ్ఞాన భూస్మ్యలైన వారి కివి విజ్ఞాన ప్రదాయకములు. ఒకనాడు విజ్ఞాన మనునది ప్రచార కళను ఆశ్రయించియు అభివృద్ధి పండిసిది. కాని పాతకాలం నాశ్రయించి కాదు. అందు వలననే బుట్టి కథలు, హరి కథలు, భాగోలాలు మొదలైనవి జానపదుల ఆదరాభిమానములు చూరగొనినవి.

రచిత భేదమున శ్రీ వైష్ణవులు దేవాలయములందు జరుపు ధగవద్విష్ణు యమును కాలక్షేప మనిరి, సత్కృతా విషయముగా కాలమును గడుపుట యని దిని యర్థము. ప్రారంభమున ద్రావిడ ప్రబంధ విషయములకు ఈ పేరున్నను రానురాను భారత భాగవత రామాయణాది విషయ ప్రవచనము కాలక్షేపమైనది. దీనికి దేవాలయములు రంగస్థలములు. ప్రజలను ఒకచోట చేర్చి, వారిని భక్తి భావ ప్రకృష్టముగా నొనర్చుటకు ధర్మ ప్రచారమునకు ఈ పద్ధతి బాగుగా ఉపకరించి నందువలన మారు మూలలతో నున్న సామాన్య ప్రజలకును ఇట్టి విషయముల తెలిపిడి చేయుటకు హరికథా రూపమున ప్రచార మారంభ మైచది. దీనివలన భక్తి భుక్తి ముర్తులు సమూహి ఉభయ రారకమైనందున కొందరు స్వయముగా విష్ణు సంబంధ కథలను రచించి హరికథలను చెప్పగా, మరి కొందరు ఇతరులు రచించిన వానిని చెప్పుట పరిపాటి యైచది.

అదార్య పురుషులు, కవులు, పండితులు విశిష్టాచార్య మర ప్రచారమునకు హరికథను ఉపకరణముగా గ్రహించి కథా రచన మొనర్చిరి. మరింగంటి వారు 'కాలక్షేపము'ల ద్వారా ఎందరినో నర్తావనులుగా చేసినారు. వారు చెప్ప దలచిన విషయమును సామాన్య జన మధ్యమునకు తీసికొని వెళ్ళ దలచి సర్వ అనాదర పాత్రమైన హరికథం రూపముగా రచించి, స్వయముగా కథను చెప్పి సంప్రదాయ ప్రచార మొనర్చిరి.

లభించిన పీఠి వివాహ మౌర్యులు 1930 భాగ్యవ రచించబడి ప్రచార మున గలవు. వీటియందు రెండు పురాణ సంబంధ మైనవి. మరి యొకటి రామాయణ కథ.

శ్రీ సత్యనారాయణ ప్రతము

ఆ ప్రియ జనుల యందు బహుళ ప్రచారము గల ప్రతములో సత్య నారాయణ ప్రతము ముఖ్యమైనది. పుణ్యార్థ సంపర్కమున పర్యవసానము యందు దీని వాచరింతుల పరిపాలి.

బహు గ్రంథకర్తలైన వేంకట నరసింహాచార్యులు గారు (బదవ) సామాన్య జన పరిచిత మగు నీ కథను సర్వజన సుఖోదకముగా హరికథా రూపమున 1928 లో రచించి 1943 వ సంవత్సరమున ముద్రిత మొనర్చిరి.

కృతి ప్రారంభమున ముద్రణ ద్రవ్య చాత దాండిగ నారాయణను (నూర్యాపేట) గూర్చి అనేక పూర్వక వాసు గర్భిత సీమచురిక, పది పద్యము లలో ఆయన వంశ ప్రకృతి నొగర్చి, సంప్రదాయము ప్రకారము ఇష్టదేవత, విష్యశ్చేన తారతీ స్తుతులు, పన్నిద్దరాశ్వార్థ ప్రణతి, కవి పండిత సమన్వయ కలవు.

ప్రచారదణులకు పురోహితుడు సత్యనారాయణ ప్రతములోని కథలను 6 గాని, 7 లేదా 9 పించిని తాని వివిధించును (అధిక ప్రచారము 6 కథలకే). వసుప్త కథలకు నిలయములైన పురాణములే ప్రత కథలకు ప్రసిద్ధి గాంచినవి. పొంద పురాణ రేఖాంశ ప్రథమాధ్యాయమును సత్యనారాయణ ప్రత కథ చెప్పబడినది.*

ఈ గ్రంథకర్త తన కథలో ప్రసిద్ధమైన కాలీ బ్రాహ్మణుడు, బాష్ట విశ్రేణ, ఉల్కాముఖుడు, కుంగధ్వజుడు, వైశ్యుడు - వీరి కథలకే తెచ్చెను.

హరికథ బాహుళ్యములు, బాళములు, దరువులు, శీర్షనలు మిక్కిలిగా రచించ బడినను, మధ్య మధ్య పద్యములు గలవు. వచన భాగ మధికము.

హరికథ కథా విషయముననే గాక కథనుని ఒడ్డుము బనాచర హిత్ర మగును. వీనియందు సామాన్యముగా భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్య విషయములు ప్రవ రింపబడును. కావున- ఆనాకర్షణముకలై మధ్య మధ్య పట్ట కథలు చేర్చును. వీని వలన క్రోధకు హాస్యము గలిగి కథా విషయమున అనురక్తు దగును. మరి కొందరు వీనికి తోడు శృంగారమును చేర్చుదురు. ఈ గ్రంథకర్త శృంగార వర్ణనలు మాత్రము ఆధికముగా చేసినాడు.

సందర్భానుసారముగా సుర్యనారాయణ స్వామి మహిమలు, ప్రతము నాదరింపు వారికి కలుగు భంములను చక్కగా వివరించి, ఇనుల రోగదాదలు, కారాగారవాసము - వీనిని వర్ణించునప్పుడు సాంఘిక చిత్రణ మొనర్చినాడు. ఇది తననాటి సంఘముతో గల వ్యవస్థ అనవచ్చును.

గ్రంథమున తాను కూర్చిన లాగిములను, వానికి తగిన గేయములను రచించి ప్రతి పాట చివర గేయ లాగి నామములు వచ్చునట్లు రచించెను. దేవ మహిమను వర్ణించు నప్పుడు గల సీసము రాగమాలిక ఇట్లున్నది:

'వతిత పావనుడైన పరమేశ్వరుని పూజ
లోగరించి తత్కథన్ మనసు 'నాట'
నాలింది తనవార లందరు గొణువంగ
మోదంబుతో శేల బాని 'సురట'
విసరుచు వికసిత విరుల నెత్తాచిదే
మీరెడునా 'మలయ మారుతమున'
హరికి ప్రీతిని గూర్చి బరగినదో బాల
రయమున గలుగు 'శ్రీరాగ' మహిమ
పూర్ణముగ నిచ్చి యేల నా 'మోహ'రాంగఁ
దమిత సంతోషమును చెందు దీదియె నాగు
నీకు 'భాగేశ్వరి'ని గూడి మెచ్చి మీర
'శ్యామ' సుందరు ప్రతమును అరుపు మనిని'

(21 వ పుట)

దీనియందు - బాట, సురలు, మలయమారుతము, శ్రీరాగము, మోహన,
బాగేళ్లరి - శ్యామ - అను రాగములు తెల్పుబడినవి.

చతురవధో నిధియైన గ్రంథకర్త - రాగతాళ లయవిస్తరముగా పురాణ
ప్రవచన మొనర్చుచు రసోద్ధిత సన్నివేశముల వివరించి ఎందరి మున్ననంకో
సామ్రాజైన అనుభవము సత్కనారాయణ ప్రతకథను హరికథగా రచించి
చెప్పించినది.

2. మందోదరీ వివాహము :

కంఠముల్లి తాబూతా రఘువతిపేరి నివాసి వరసింహార్యులు ఈ కృతిని
రామగిరి (కంఠముల్లి) శ్రీరామచంద్రస్వామి కంఠిత మొనర్చెను.*⁸

దీనియందు తోహర, గీతములు, కీర్తనలు ఎక్కువగా నుండి 6 చంపక
ములు, 8 కందములు, 10 కందార్థములు చెప్పబడినవి.

దీనిలోని విషయము: రావణాచార్యుడు భయంగర ఉపమొనర్చుచుండగా
దేవతలు వెదని శివుడు మొర పెట్టికొందురు. శివుడు దళాననుని వద్దకు వెళ్లి
'సికోరికల రీతును, తపస్సు విరమించ వలసి'దని యనగా నందుకు రావణుడు
'పార్వతిని నా కొనంగు' మని యడుగును. దానికి గరళకంఠు దంగీకరించి
పార్వతి నప్పగించగా అమెను విమానముండుచుకొని దళాననుడు వెళ్లుచుండును.
దీనిని గమనించిన విష్ణుమూర్తి వృద్ధుని వేషమున వచ్చి రావణునితో 'ఈమె
పార్వతి కాదు, నీవు మోసగింపబడితివి' అని చెప్పును. దానిని వినిన రాక్షసవతి
నిజ మనుకొని యామెను మేరుగిరి కందరములో దాచి, 10 నర్దముగా దేసి శివు
నితో కంహించుటకు బయలుదేరును. ఇంతలో విష్ణుమూర్తి అంతఃపురమున
నిద్రించుచున్న మంకోదరిని తెచ్చి గుహలో నుంచి పార్వతిని గైకొని వెళుచి
రావణుడు చూచుచుండగానే శివునకు అప్పగించును. ప్రమథ నాథుని వద్ద
పార్వతి లభించనందున వృద్ధుడే మోసగించినా దని రావణుడు క్రుద్ధుడై బయలు
దేరి వచ్చి గుహలో నున్న పృథ్వీ పార్వతి యని నమ్మి అమెను గ్రహించి పుష్ప
రమున బయలుదేరి వీశీవుచుండును. అతాళ గమనుడైన దళముఖుని చాలి గమ
నించి 'ఇది లేమి' అని యరుగగా రావణుడతనిని నీలించును, వారి బలముదే

పుష్పకమును క్రిందికి పడవేసిన వారి రామునితో యుద్ధము చేసి మూర్ఘిం చేయును.

పుష్పకమునం దున్న యంగనను బలార్కరించి వారి సంభోగింపగా ఆ సమయమున జనించిన వాడే అంగదుడు, మూర్ఘనుండి తేరుకొనిన రాముడు ఈ విషయమును గమనింపక మందోదరిని తీసికొని అంశా నగరమునకు వెళ్ళి, పార్వతిని తెచ్చినా నని సహనదులకు తెల్పుచుండగా నారదుడు ప్రవేశించి అరిగిన విషయముల వివరించి 'మాపేశ్వరిని తెచ్చుట నీ కసాధ్యము, విష్ణుమాయను లేదించ అశక్తుడ' వని పల్కి అంతర్ధానమగును.

రావణుడు వశ్యుర్లాపము చెంది పురోహితుడైన బౌష్పణునితో సంప్రతించి, ఒక సుముహూర్తమున మందోదరిని వివాహ మాడును.

కవి కల్పిత కథకు ప్రాణము పోసి జానపదులకు చమర్కారమును కలిగించుటకై దీనిని చెప్పినాడు.

దశాననుడు పార్వతిని వాంఛించినట్లు గ్రంథ స్థాభారములు లేవు అంగదుడు మందోదరికి వాతివలన గూఢముగా కలిగినా దని యొక ప్రతీతి*9. రావణుడు మొదట వివాహ మాడిన మందోదరినే మరల వివాహ మాడుటకు గల కారణమును కవి తెల్పులేదు. విష్ణు మహిమా ప్రభావమును చెల్లగించుటకే యిట్టి కథ చెప్పబడినదని భావింపవచ్చును.

కవి తనకు పరిచితమైన ఉర్దూ భాషను—

తోహర : "అదాబ్బందెగీ రావణాసురా హరిహాయ్ తిర నబ్బాబ్
బుదా తుంకు దొంట్ జేవే మాఘాణ జేరె రువ్వాద్"

అని నవాబుల వద్దతి స్వాగతమును రావణునకు పలికించెను. గుహాయందున్న మందోదరిని దళగలుడు చూచి—

'నరనమో మెలుపు తీగెను సానబట్టి
నట్టి చూర్ణంలు క్షిరాల్ని నమరు మిసీమి
గూర్చి యప్పుతంలు చిలికించి కోమరు మోగుల
గాది నిర్మించవచ్చు నీ కలికి గజాడు!'

లని భావించి: 'ఈ పద్యము - మనుచరిత్ర (1-36) లోని 'నేరదీతి యనుటే తెచ్చి నీరజాస్త.....' అను పద్యమును స్ఫురింప చేయును.

కవి గ్రంథాంతమున రామగిరి స్వామి పేర మంగళ హారతిని చెప్పి - తరువాత తనను గూర్చి యట్లు తెల్పుకొనెను :

తోహర : "వర మణింగంటి వంశ సంతపుడు నారసింహ దీవరుడూ
ఇరవుగ శ్రీరా మార్పణంబుగా నీ కృతి నిచ్చెను మనుడూ!"

3. శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యము:

వరాహ - బ్రహ్మాండ - భషిష్యదాపి పురాణములలో శ్రీ వేంకటేశ్వర మాహాత్మ్య మతిపద్ధితమై యున్నది. తెనుగు కవులు వానినుండి కొన్ని కథల గ్రహించి స్వరీతి కల్పనచే పద్య, గద్య, గేయ, వాటలాది రూపములుగా రచించిరి.

శ్రీ ర. 1948 వరకు (సుమారు) కల్వకుర్తి తాలూకా రఘుపతి పేటలో నున్న రాఘవాచార్యుల ఒని కవి సీతాకృష్ణ వరిమితముగా శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యమును రచించి శిష్యాచల పతికే అంకిత మొసంగెను. దీనియందు తోహరలు, శ్రీరత్నలు, కంధములు, కందార్థములు, సీస - గీతములు, 8 చంపకోత్సవములు గలవు. వచన రచన అతికము. కృత్యాదిని లక్ష్మీ విష్ణు స్తుతులు, శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రార్థన చేయబడినది. వైవిధ్యము వర్ణనలో హరికథ ప్రారంభ మగును. చివరిలో కవి తనను గూర్చి ఒక పద్యమును, తగవ అంకితముగా, మంగళ హారతిని రచించినాడు.

దీనిలోని కథ : సూతుడు శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యమును మునులకు వివరించును. పూర్వము వేంకటాచల ప్రాంతమున బ్రహ్మ ప్రళయమున హరి స్వేద వరాహహస్తయై హిరణ్యాక్షుని సంహరించి, తోకసంరక్షణార్థము వరాహ స్వామిగా వెలుయును. హరి యనుమతిని గరుత్మంతుడు శ్రీరాత్రులమును తెచ్చి ప్రతిష్ఠింపగా బ్రహ్మాండ్రాది దేవతలు సంరసింది, అతడు పుష్కరిణి ప్రభావ మును గొనినది. ఈ పర్వరమునకు శ్రీ వేంకటాచల నామ ముంతురు.

అమ్మి శ్రీహరులు అనేకములగు తమ మహిమల చూపుచు ఒకనాడు బ్రాహ్మణుల భక్తి శ్రద్ధల పరీక్షింపదలచి వీట వేషములతో వారి యాగశాలకు ప్రవేశించుచు. వారి భక్తి భావమునకు ముగ్ధులై ప్రత్యక్షమైన అమ్మి, విష్ణువుల బాంధిరముం దీర్చి బయలుదేరుటకు ముందు వారికి తిరుగులలోని రుహారధార, ఇతర తీర్థ మహిమల తెల్పుదురు. వీని తరువాత శంఖిణి మహారాజు కుమారుడు అత్మారాము డను బ్రాహ్మణుని వృత్తాంతము, మరల కపిల తీర్థోత్సర్జి, సప్తనగర తీర్థమహిమలు వర్ణింపబడినవి. తీర్థయాత్రాగత విప్రులకు స్వామి స్వప్నమున ప్రత్యక్షమై తోరికం దీర్చుట, ఒక సంవత్సరము పాండవులు శ్రీ వేంకటాచలమున నివసించుట, శ్రీరామచంద్రుడు ఒక్క దివసము వసించుట తెల్పుబడెను. శ్రీరాముని నివాస సందర్భముగా శ్రీరామాయణ కథను సంక్షేపముగా తెప్పినాడు. కవులకు వరమవద వాగుడు ప్రత్యక్షమై ఉపదేశము నొసంగి వారి గందరిని వరమవద గుహయం దుంచును "హరి లీలలు తెక్కింపరానివి, వక్కిరింపరాని"వని దివరలో తెల్పుబడెను.

కవి దీనిని 'ప్రథమాశ్వాసము సమాప్తము' అని ముగించినాడు. ౯భా కథనము నాగున్నది. ముఖ్యపాత్రల ద్వారా శీర్తనల తెప్పించి, చిన్న పాత్రల ద్వారా వచనము తెప్పించెను. మధ్య మధ్య 'తరువాతి కథను శ్రద్ధగా వినుడి' వంటి వచనములు కలవు. ఇది చిరుతల రామాయణ పద్ధతి. శ్రోతలను తనవైపు తిరగర్చుకొనుటకు ఒక ఉపాయము. ఇది యక్షగాన రూప హరికథా రచనము.

కవి యీ గ్రంథమున పలుదోట్ల మహాబాహు నగరం దిల్లా మండలికము లను, వ్యావహారిక భాషా రూపములను ప్రయోగించినాడు. యాగశాల చేరిన విష్ణు దంపతుల వర్ణన :

'మన రత్నంబులు చిక్కు చిక్కు మన బంగారంపు కాల్వొల్లె వా
టొనరన్ శ్రీకర గంధము స్పృశి తాంబూలము వక్రంబునన్
దనరన్ బంగారు నెంచు టోవతియు చందం బొప్పుగా కట్టి శ్రీ
వనితా రత్నము చేయి బట్టి సవయోవాటంబు క్షేగన్ మునుల్'

(కాలవ వల్లెవాటు = కాల్వొల్లెవాటు. సవనవాటి = సవయోవాటము.)

గ్రంథాంతమున తన పరిచయమును సీసమాలికలో తెల్పి 'భాగవత పరమారుపు రాఘవాచార్యుడు రచించిన హరికథ సమాప్తం అయింది'-అని వ్రాసికొనెను.

సూచికలు :

1. తెలుగు హరికథా సర్వస్వం, పు-18
2. నా యెఱుక, పు-1, 2
3. "మొదటి హరికథ మునివల్లె స్మృతహ్మి కవి గారు 1780 వ సంవత్సరమున రచించిన ఆధ్యాత్మ రామాయణమని చెప్పవచ్చును." ఆంధ్ర హరికథా వాఙ్మయము, పు-1
4. తెలుగు హరికథా సర్వస్వం, పు-99
5. " " " పు-105
6. ఆంధ్ర హరికథా వాఙ్మయము, పు-20
7. శ్రీ సత్యవారాయణ వ్రతము, 1888వ సం.ము, చందా వారాయణ శ్రేష్ఠ ముద్రణ.
8. 'నోటబుక్' పైజు ఎర్ర కాగితాలపై కవిగారు లిఖించిన ప్రతి - కపిల వాయి లింగమూర్తిగారి ద్వారా లిఖించినది.
9. ఆంధ్ర హరికథా వాఙ్మయము, పు-12-10, తెలుగు హరికథా సర్వస్వం, పు-90.

ల ఘన కృతులు

సంఖ్యా నిబద్ధ రచనలు శుద్ధ కావ్యము లని రాక్షణికులు తెల్పిరి. ఈ ప్రకరణములోని 'తారావలు' *¹ సంఖ్యా నిబద్ధములు. వీనితో పాటు వివిధ విషయ యుక్తములైన చిన్న చిన్న రచనలు ఇట్లు వర్గీకరింపబడినవి :

1. స్తోత్రాత్మకములు :

1. జీడికండి శ్రీరామ పాద వైభవము.
2. శ్రీమా వింశతి.
3. శ్రీ యాదగిరి లక్ష్మీ సృసింహ తారా మాల.
4. శ్రీరంగాపుర సత్యదేవ స్తోత్ర తారావళి.
5. ఉద్భుగొండ లక్ష్మీసృసింహ స్తోత్ర తారావళి.
6. భజన రత్నావళి.
7. హనుమ న్నుతి.

2. కథాత్మకములు :

1. శివరీ సవర్య.
2. శ్రీ గోదాదేవి.

3. స్మృత్యాత్మకములు :

1. శ్రీ రాజా రామవరాజు రంగరాజు స్మృతి.
2. తాటికవి లక్ష్మీదేవి ధార.

ఈ ప్రకరణమున వీని పరిశీలన గలదు.

1. స్తోత్రాత్మకములు

1. జీవితకంటి శ్రీరామ పాద వైభవము :

అప్పుల దేశికుల వారు నరసింహపురమునకు రాక పూర్వము 'సిరి కొంగ'లో నివసించుచు మధ్య మధ్య జీవితకంటికి వెళ్ళి శ్రీరామ సన్నిధిని 'కాల శేఖము' చేయువారు. ఒకనాటి రాత్రి దేశికుల వారికి లక్ష్మణ యుక్తుడైన స్వామి దర్శన మిచ్చి నరసింహపురమునందు తన పాద ముద్రలు గల బోట దేవాలయ నిర్మాణమును చేపట్టవలసినదని ఆదేశించిరి.

నిద్రనుండి మేల్కొనిన దేశికుల వారు అశ్వాశ్వాశులై బయలుదేర, ముందు కొట చూపుచు ధనుర్మాణముల ధరించి శ్రీరామ లక్ష్మణులు వెళ్ళుచుండిరి, వారి చిరు గజ్జెల సవ్వడి - ముందు కన్నులు తెలుతురు నందు దేశికుల వారి ప్రయాణము సాగి, స్వల్ప కాలములోనే స్వామివారు చెప్పిన పాద ముద్రలు గల స్థలమునకు రాగా రామలక్ష్మణులు మాయమైనారు.

ఇంతలో తెల్లవారినది. భీకరారణ్య మధ్యమున ఒక శిలపై శ్రీరామ పాద ముద్రలు కన్పడినవి (ఇవియే నేడు నరసింహపుర దేవాలయమున గలవు). దేశికుల వారు అచంద భరితులై వారు.

ఆ కాలమున ఇవి భీకరారణ్యము. నడిగూడెం జమీను. అశవిని సరికించి దేవాలయ నిర్మాణ మొనర్చుటకు జమీందారు అనుమతి యవసరమైనది. అప్పు డతడు పొలకులైన కీసర నరసింహారాయలకు దేశికుల వారు జరిగిన విషయమును వివరించి దేవాలయ నిర్మాణమునకు నరసింహారాయలను ప్రోత్సహించగా, ఆయన అందు కంగీకరించి ఆ ప్రాంతము సంతయు దేశికుల వారికి అగ్రహారముగా నొసంగి దేవాలయ నిర్మాణమునకు తోడ్పడెను. వీరి పేరనే 'నరసింహపురము' ఏర్పాడైనదని ప్రతీతి. దేశికుల అగ్రహాలు నరసింహ దేశికులు. వారి పేరు, భూదాత పేరు రెండును కలియునట్లు కూడా గ్రామనామమేర్పడిన దందురు.

తీడికంటి నుండి బయలుదేరిన దేశమల వారు శ్రీరామ పాదముల గూర్చి చెప్పినది :

'తీడికంటి స్వామి పాదాములూ - మమ్ము
చూడగా వచ్చిన పాదాములూ
చేడియతొ నారసింహా పురంజన
నాడగా వచ్చిన పాదాములూ -

తీడికంటి స్వామి పాదాములూ..మమ్ము....'

'ముని వెంట నేగిన పాదాములూ - గౌర
ముని సతిని గాదిన దివ్య పాదాములూ
హరు విట్లు విరచాగ నరిగిన పాదాములూ
జగతు దర్పించంగ దెంగిన పాదాములూ - జానాకీ
మునుమున్నె కనుగోని మురిసిన పాదాములూ
గజ సింహ వృషభాధి గతులూ జొప్పించంగ
ప్రజలెల్ల మోహించు పాదాములూ -

తీడికంటి స్వామి.....'

మృగము వెన్నాడిన పాదాములూ - కాళా
మృగములు పాడిన పాదాములూ
సెగ మించ రావాణ దింతతో లంక
దిగులొంద నడచిన పాదాములూ

తీడికంటి స్వామి.....

జయమూతొ గూడిన పాదాములూ - సింహా
గున మెక్కి మురిసిన పాదాములూ
నయ నల్ల పామంత రంతిత మణి మోళి
జయ రంతితములైన పాదాములూ

తీడికంటి స్వామి.....

అరుణాక్షముల బోలు పాదాములూ - విరత
మమృతమూ లూరూ శ్రీపాదాములూ
తరు గుల్కా లతలాకు భువి దుఃఖమునూ బాపి
పరగాతీ విచ్చిన పాదాములూ

తీడికంటి స్వామి.....

కులదైవ మైరా శ్రీపాదామల - బోవ

ముల బాచి విడువని పాదామల

అల శేషగిరి శతహరి నారాహరి దే

కుల నెడ బాయని పాదామల

వీడికంటి ప్రియ పాదామల - మమ్ము చూడగ వచ్చిన పాదామల.
పతనానుకూలముగా నుండునట్లు వ్రాసి పెట్టబడిన దీనినర్థి యుందిదిని.

తన సర్వస్వము శ్రీరామచంద్రుడే యని విశ్వసించిన అప్పల జీతల
వారు సంస్కృతమున శ్రీరామ పాదస్తుతిని చెప్పి గేయ రూపమున దీనిని చెప్పి,
తమకు గల భక్తి ప్రపత్తుల పెల్లించిరి.

(ఇది మానుకోటలో మణింగండి కృష్ణమాచార్యుల వారి వద్ద లభించినది.)

2. క్షమా వింశతి :

వేంకట రామచార్యుల వారు తమ శేషవ స్వామి శతకము దివర
'మనకే మన శేష సేవ చేయుమా! అను మకుటమున 20 చంపకోత్పలములలో
విష్ణుస్తుతి చేసిన దీక్షతి.

సంస్కృతమున వరాళర భట్టరు వారి 'క్షమా షోడశి' కంటే, అచార్యుల
వారు దానికి వలెనే తమ రచనకు పేరు పెట్టినారు. (వారిది 'షోడశి', వీరిది
'వింశతి') నాను సామ్యమే గాని 'షోడశి' ధ్వనిమధురము దీనియందు లేదు.
రెండును బారినామ స్తుతి కృతులు.

'క్షమా వింశతి' ప్రారంభ పద్యములలో లక్ష్మి-శేష-విష్ణుకృత - శంఖ
సక్ర స్తుతుల యనంతరము తది తమ గురువుగారిని—

'ఏనుదికి పిత్రతమో నుభయ వేద సమర్థ సమగ్ర భావ బో

ధన పతిమా ప్రభుత్వ తళ దాసుల సేవంగ తా మహిం జనిం

లిన గతి శ్రీనివాస గురు శ్రేయ రూపము దాల్చి చిత్తమా!

తిసుక యొకింత లేదు మనకే మన శేష సేవ చేయుమా'

అని శ్రీనివాస గురుశిష్యులు భూమిపై జనించిన అవతారరూప మని వారి విద్యా వైభవాదుల తెల్పినారు. శేషవ స్వామి శతకమున 'శ్రీవాస గురుపాద సేవకుండు' అని పేరినే పేర్కొనెను.

మిగిలిన వద్యములయందు విష్ణువు దశావతారముల బాల్చి, ఆ యా అవతారములలో నొనర్చిన కార్యములను పేర్కొనుడు - స్వామిని శ్లూషా యాచన మొనర్చిరి. కావుననే 'శ్లూషా వింశతి' యనినారు. భక్తునకు భగవంతుని చేరదలచినపుడు శ్లూష (ఓర్పు) ముఖ్యము. విశిష్టాద్వైతమున మోక్షార్థా రతునకు కావలసినది శ్లూష గుణము. అది అచార్య పరిచర్య వలననే లభించును. దైవ సాన్నిధ్యమున చేసిన తాయిత, మానసిక దోషములను భగవత్ స్వరూపులైన అచార్యులు (గురువు) శ్లూష పద్ధతిని మన్నింప గలరు. అందు వలననే పరిచర్యా రూపముగ తమ అచార్యులను ప్రారంభమున నులింగి, దైవముతో పాటు గురువును 'శ్లూషా యాచన' మొనరించినారు.

శేషవ స్వామి శతకమున 'పాపిష్ఠి నరుల వెంటిది అడి యాచించి-యాశచే నశనార్థినై చరింది' (101) ఇత్యాది వద్యమున వ్యక్తీకరించిన భావమునే దీనియందు -

'కాంతుక్రమించె, నిజ కాయ మపాయము చెందె, సత్య భ
ర్తాలయ భావ వృత్తి అనమా వింఘించె, నహర్నరైక దు
క్కిల మనుష్య కోటి విలసిందె, నిజం విది నేడు చిత్తమా!
యేలిగ యాత దింక మరణే.....'

(10)

అని అర్చన వేదనను వ్యక్తపరచిరి.

దయాంబురాలి యైన వాసుదేవుని రూప వైభవమును -

'శ్రీ యను పేరిటాని, రిపుటి త్కరమౌ నుడివాని, హోమ రూ
పాయత మైన కాలి, భువనావళి యాతని మాని, వాసుదే
వా! యని కోలుచేయగను పశ్యము నయ్యెడు చిత్తమా! అగ
దేయ దయాంబురాలి మనలే.....'

(11)

అని తెల్పి, ఈ క్రింది పద్యములో భక్తున కుండవలసిన ముఖ్యలక్షణముల పేర్కొని, 'మనః శ్రీద సౌనర్యవాదు హరి'. అతనినుండి మన మనస్సు తొలగ రాదు అని ఉపదేశాత్మకముగా నిట్లు ప్రబోధించుచున్నాడు :

'అద రసత్వముల్ హరి వదాంబుల దింతసజీయు మాత్మలో
నోడకు ముక్తిమార్గ విహితోపదిత క్రియలెల్ల కాలమున్
వీడకు పీటై వరుల వేడకు మాడకు చిత్తమా! మః
శ్రీద సౌనర్యవాదు మనశే.....' (15)

సర్వ వ్యాపియైన విష్ణువు వివిధ రూపములలో వివిధ స్థలముల యందు వెలసినాడు. అట్టి స్వామిని కవి యిట్లు భావించెను :

'విందు భుజించె నీలగిరి, విశ్రుత సింహా మహిధరంబునన్
గండ ముంకరించుకొని గైకొనె దాహము మంగళావలం
బందు, వృషాద్రిపై దొరతనం దొనరించుట చిత్తమా! యిదే
క్రింది మేలుగాదె మనశే మన శేవసేవ చేయుమా!' 20

ఇరువది పద్యముల ఈ యుత్కృతి ప్రతిపద్య రమణీయమైన అలఘు కృతి!

3. శ్రీ యాదగిరి లక్ష్మీనృసింహ స్తోత్ర తారామాల :

'యాదగిరి బాసా! భక్త దింతామణి!' - యను మకుటమున 14 శార్దూల ముల, 14 ముక్తేభములు గల యీ కృతిని రంగ కృష్ణమాద్యులుగారు 1950 లి పూర్వము రచించిరి. (వ. సు. రాయకవి 'భక్త దింతామణి' శతకము ప్రసిద్ధము). కవికి ఎవరో చేసిన శ్లోద్రుమంత్రముల వలన అనారోగ్యము కలుగగా వాధ వజుడు తమ యిష్టదైవమైన యాదగిరి నృసింహస్వామి సన్నిధికి వెళ్ళి మండల దీక్ష వహించి ప్రదక్షిణాదుల వంప అరోగ్యవంతులై నారు. ఆ సమయములో చెప్పినది ఈ పద్యములు. వీనిని తమ 'భజర రత్నావళి' ద్వితీయ భాగమున ప్రకటింపబడినది.

కవి తన కరీర దాదా కారణమును గూర్చి నృసింహస్వామితో -

'మగవా రోర్వక దుష్ప్రయోగము తొనర్చు, శాల కష్టంబులన్
నగునా దొండంగ తుదృ మంత్రముల సన్మాయంబులం ద్రోయగా
వగ దింటుండక జేరి నీ స్మరణ సేవల్ చేయగా పాడుడే
సగదిన్ శ్రీ వరసింహ యాదగిరి బాసా! భక్త దింతామణి!'

అని మొర పెట్టుకొనను. స్వసింహ స్వామిని వమ్మిన ఆదాచ్యుండాడు అపోగ్గ వంతుడై -

'క్షేమం బయ్యెను నా మదిం గల ప్రకల్ క్షేణితె వ్విశాంతికిన్
దామం బయ్యె రమా మనోహరయ! నీ ధ్యానంతె వర్తిల్లె స్వ
గ్రామం తాత్మను గోరె భక్తి యనురాగం బయ్యు తో! ద్రోణ చు
ష్కొమంబుల్ సరసింహ! యాదగిరి వాసా! భక్త చింతామణి!

అని విన్నవించుకొని తమ స్వగ్రామ మగు రంగాపురమున కరిగినారు. సక్షత్ర మాలికా పరిమిత మైన దీనియందు భళావలారముల నొకే పద్యమున నిట్లు వర్ణించిరి:

'హరి! ము స్మీనము కూర్మము నిక్కిలి స్వసింహాకారమున్ వాచునా
దరణన్ భార్గవ రాముడై తవం గాదా రామ భూపాలు వీ
రరణిన్ కృష్ణ సమాఖ్య బుద్ధ మనగా కల్కాజ్యంబు యావంబు లీ
సరణిన్ శ్రీ సరసింహ యాదగిరి వాసా! భక్త చింతామణి!

కని యొక పద్యమున తన పేరును తన గ్రామ నామమును తెలిపి కృతిని కాశ్యప మొనర్చు మనుచు స్వామి నిట్లు ప్రార్థించెను:

'మన నై జామున కంబుకుర్తి పుర పీఠం గల్గి నీ రంగపు
ర్యను గ్రామస్థుడు రంగ కృష్ణకవి తా బ్రాహ్మణ మహా భక్తి ప్రే
మను తేకొమ్ము రమీక! సంకతము క్షేమం దొప్ప సక్షత్ర మా
లనుమానింపక నీవు నిర్ధరణిలో నాచంద్రతార్కామున్'

4. శ్రీరంగాపుర సత్యదేవ స్తోత్ర తారావళి :

దిష్ట మహిమాలిపర్వనాత్మకమైన యీ రచన శ్రీ రంగాపుర సత్య నారాయణ స్వామికి అంకితము చేయబడినది. 'ప్రథిక రంగాపురీ భామ! భవ విరామ! సత్సూపానంద మయ భావ! సత్య దేవ!' అను మకుటమున సీస పద్యము లలో తెప్పిన దీనిని సత్యనారాయణ ఆలయ ధర్మకర్తలు ఆదవకొలను కామేశ్వరరావు గారు 1957 వ సంవత్సరమున ముద్రించిరి. వీరే ఏక ద్రవసకు ప్రేరకులు, కారకు లని కవి కృత్యాని యుచు తెల్పుటయే గాక వీరి నామాక్షర ముల పద్యావితం దుండు 18 పద్యముల చెప్పెను.

ఇది 'లారావో', దీనిలోని ఏదో మేనుగా ప్రతి వద్య ప్రారంభాక్షరము నక్షత్ర బాను ప్రారంభాక్షరముతో జెప్పబడుచు, ఇట్లు 27 నక్షత్రముల అద్యక్షరములు 27 వద్యములలో వర్తించును.*

ఉదా : నక్షత్రములలో 'స్పృత్తిక' కలదు దీని అద్యక్షరము 'కృ'.

'కృ'క యుగంబున లోకరతి లీల వెలకొల్పి' - (8)

అని వద్యమును 'కృ'తో ప్రారంభించిరి. ఇట్లే మిగిలిన నక్షత్రములు, కృతి పోషకుని గూర్చి చెప్పిన వద్యములలోని మొదటి అక్షరముల తూర్పు దలివిన 'శ్రీమ వదలికొను కామేశ్వర రావు గారికి స్వస్తి కలుగు గాత' అని యగును. 'రావు' అనునది ఒక సీసమున ('రా' సీసము నందు 'వు' గీతమున) చెప్పుటచేను 'వు'తో పద్యాది లేక పోవుట వలన నిట్లు చేయబడి 'జాంద 'వు'లును' అని సీసము దివర గీత పద్యారంభము 'వు'తో కలదు.

ఈ పుస్తకమున కారత, భాగవత, రామాయణ కథలను పేర్కొని అన్నింటికి సేవ కారణకవు 'మా యందరకును సేవే దిమ్మ' అని సమీపముగా ప్రార్థించుట కవి ముఖ్యోద్దేశ్యము దివరి వద్యమున సత్యనారాయణ ప్రతరకభామహత్త్యమును చెప్పి ఈ పూజ చేసిన కాలి బ్రాహ్మణుడు, కావ్య విశ్రేణి, ఉల్కములు, వర్తకుడు, తుంగభద్రాజు - తమ జాంధికముల నెట్లు పరింపజేసి కొనితో తెల్పబడినది.

'పువడి దేహము నీటి బుడగ వందలని

పెంపొందు మదిని గుర్తించ నైతి

లలు పీల్చు భయ్య లాత్తులు బందుగు

లస్థిరులై జాయు టరయ నైతి

ధన దాహ్యములు వస్తువరి భోగ భాగ్యముల్

చందంబు లటంచు వెందనైతి

దుర్లభ సహవాస సోహదమున్ చెంద

సర్వే! నిను గొల్చి జాంబైతి

ఇట్టి పాపిని సన్నెట్టు చెట్టుబట్టి
కరుణ రసింప నెంచువో పరమ పురుష!
ప్రథిక రంగాపురీ థామ! భవ విరామ!
సత్కృపానంద మయ థావ! సత్యదేవ!

(11)

అని - కవి తన అత్య పరివేచకను వ్యక్తీకరించెను. ఇది 11 వ నెంబరు పద్యము. పద్యాద్యక్షరము 'పు'. 'పుష్ప సక్షత్రము'ను సూచించును.

ర. ఉర్లుగొండ లక్ష్మి సృసింహ స్తోత్ర తారావళి :

సూర్యాపేట తాలూకా కరక్కాయలగూడెం సమీపమున 'ఉర్లుగొండ' గ్రామాయందు వేంచేసి యున్న శ్రీ లక్ష్మి సృసింహ స్వామిని గూర్చి చెప్పబడిన యీ సక్షత్ర మాలిక తక్కుం ధర సాహాయ్యమున ముద్రింప బడినది.

వేంకట సరసింహాచార్యుల (బదవ) 'తారావళి' రచనలో విది రెండవది. 1957 - 58 సంవత్సరముల మధ్య రచింపబడినది. సీస పద్య యుతమైన యీ సక్షత్ర మాలిక ప్రతి పద్య ప్రథమ చరణ ప్రారంభాక్షరము సక్షత్ర సామాద్యక్షరముగా గండు. కవి యందు 'సక్షత్ర మాలిక'లను సంఖ్యా బద్ధము (27) చేయుటయే గాక కృతి సామ సార్థక్యము పాటించుటకై సక్షత్ర సామములను (27) తెలిపినాడు.

శతకమునకు వలె దీనిలోను 'భవ కంఠ సింహ! దూరిత పండి తాంహ! శ్రీత వరద రంహ! గళ ద్రి శ్రీ సృసింహ! అను మకుటము పాటించబడినది. పద్యము లన్నియు ప్రౌఢ శైలిలో నుండి అప్పుం జేసుం వారి అర్వవల్లి సృసింహ స్తోత్రమును గుర్తింప చేయుచున్నవి ఉర్లుగొండ సృసింహ స్వామిది ఉగ్ర రూపము. అందు కనుగుణముగా కవి దీని నిట్లు రచించినాడు.

ఉదా—

'ఉరు మదాంధీకృ తానుర భంజనో ద్రిత
భూత భయావహ శ్వేతవర్ణ!'

'పూర్వామర విమ భుజ దండ నోద్దండ!
బల ఏకమోపేత బాహుదండ!'

6. భజన రత్నావళి :

తెలంగాణమున కీర్తన రూపమైన భజన సాహితీని రచించిన వారిలో రామదాస ప్రఖ్యాతుడైన కంఠెల్ల గోపన్న ప్రథమ గణ్యుడు. ఇతని తరువాత తూము నరసింహ కవి, వత్స రామదాసు, ఏవూరు హనుమద్దాసు, రావమచెర్ల వెంకటదాసు, మున్నంకొండ హనుమద్దాసు ప్రఖ్యాతులు. వీరి ప్రభావమువలన రంగ పుష్టమార్యులు తన కవితా పాటవముతో నీ భజన రత్నావళిని చెప్పెను.

నేటికిని ప్రతి పుణ్య క్షేత్రమున, దైవ సన్నిధారమున భజన పరులు భక్తి ప్రవర్తనతో భజనం చేయుచు అనేక రకములైన కీర్తనలను చాగ చాళ లయాత్మకముగా గానము చేయుచు, వారు పరపకులై శ్రోతలైన భక్తులరర్థ, పుటముల రాసందమును కలిగింతురు. ఈ కీర్తనయందు భక్తి ముఖ్యము. దానికి తోడు వీవును యోగ మార్గానుగాని యనియు ఇహ లోక సుఖములు లాభ్యతయు రావనియు, దానిని త్యజించి భగవంతుని శరణు జొచ్చుటయే మానవ జన్మకు పరమార్థమనియు దాటిదెప్ప లాత్మిక కీర్తనములే అధికముగా నుండును. ఇవి మనసా! రామా! హరీ! దైవమా! శివా! అను సంబోధనలతో కూడుకొని వేదాంత విషయములను సుంభముగా వివరింతును. విద్యా దూరులైన జ్ఞాన పరులను కీర్తన-భజన పద్ధతి అధికముగా ఆకర్షించును. అందువలననే వీని ప్రచారము పల్లెటూళ్ళయందు మిక్కిలిగా గలదు.

మహబూబ్ నగర్ జిల్లా రంగాపురం, కంభుకుర్తి, దేవరకొండ ప్రాంతము లలో రంగపిష్టమార్యుల భజన కీర్తనలు ప్రచారమున గలవు. వీనియందు దాన్ని మాత్రమే లభిత రూపముగా లభించింది.

భజన రత్నావళి యందు కిరి కీర్తన లున్నవి. ప్రతి కీర్తన చివర ఒక పద్యము చెప్పబడినది. కృత్యాదియందు ఇష్టదేవతా ప్రార్థనము, గణాది, విష్ణు, విష్ణుశేష-గురు ముతులు చేయబడిన తర్వాత || కందములలో పక్ష్యంకములు చెప్పి, తన గురువును, తండ్రియులైన జగన్నాథాచార్యుల నురించెను.

పులి ప్రారంభమున మహబూబ్ గాంధీ భరతమూర్తి అర్చ సంతృప్తికి కీర్తనలను చెప్పవలసినదిగా బాబాలింకలు కోరినట్లు తెల్పిన కవి దీనిని భారత

స్వాతంత్ర్య ంత్రి రాంముని రచించి జైవరత్తి, జేకభత్తి పెంపేసికొనిన పులిగా సిద్ధము చేసినాడు.

అముద్రితముగా నున్న యీ 'భజన రత్నావళి' యందు అనేక లాశము లతో కూడిన 88 కీర్తనలు, 88 కందములు, 3 శార్దూలములు, 4 మత్తేభములు, 6 చంపకములు, 28 ఉత్పలములు, 8 మత్తకోకిలలు, 1 సీసము, 1 రేఖగీతి, 1 అటవెంది, నామ గర్భిత మంగళ మహాశ్రీ వృత్తావ్వరము, 1 లాలిపాట, 1 మంగళ హారతి (చివర) కంపు.

భజన పదలు కీర్తనలను గానము చేయునప్పుడు అవి రాగ లాశ అయా నిర్వరముగా సాగుచుండును. పదముగా వీనిని వదువుట వలన కలుగు అంశుల తగ్గుటకు - తైలితో మార్పునకు మధ్య మధ్య పద్యములు రచింపబడును. ఈ పద్ధతిని రంగ పుష్పమార్యులు కొనసాగించి ప్రతి కీర్తన చివర ఒక పద్య మును జెప్పెను.

భజన రత్నావళి కీర్తనలలో 5 తత్త్వ సంకీర్తనములు, పవళింపు కీర్తన, 1 లాలిపాట, 1 అంజనేయ స్తుతికీర్తన, 8 మంగళహారతులను జెప్పి, మంత్రతి, కవి పరిచయ పద్య గద్యములతో ముగింపబడినది.

దీనియందు పథార్థకవలలైన రెండు పెద్ద కీర్తనలు గలవు. వానిలో రామకథ, విష్ణుస్తుతి కల యీ కీర్తన యొకటి—

'భువన పాలన రామ శ్రీకర భూషణా మత భూషణా
ప్లవగరాట్ హిత బార్హ యుద్రతి భంజసాంబుధి బంధనా
అవనిణా హృదయాధిపా కరుణాక రాశ్రిత తీవరా
ఽవిజన స్తుత వామ నారద గాన మోహ జనార్దనా
భవ హరార్చిత రాటరీ ముని బాసరీ తను నాశనా
నవన రక్షణ దక్ష గౌతమ పాత్రి లావ విమోచనా
శివ శరాసర భంగ జానకి చిత్త రమ్య నిరంజనా
జవ కులార మహోగ్ర భార్గవ ఇన్న గర్వ విదారణా

దమల నేత్ర యశో విశా సుభాస్పదా రణ భీకరా
 విమల మానస సత్య వాక్య వివేక ధర్మ గుణాదరా
 ప్రమత రావణ కంఠ బంధన కామ కీడి తమర్వరా
 అమరనాథ ముఖ స్తుతాయ దళావతార పరాత్పరా
 భుజగ తల్ప భగోళ వాహన భూశురార్చక దాయకా
 లల హరాది సుపూజితా యనిరాత్మజా పరిపాలకా
 సుజన వందిత శూర సమ్మిల సూరి సన్నుత పాదుకా
 ఘోష పరాక్రమ భీర సంపత హృదీరాధిల లారణా
 హరి మురుంబ రమేళ శేష యద్యులావ్యయ త్రికరా
 మరుత నీ చన నీరవంబల మానవా నను బ్రోవరా!
 నిరత భక్త కృపా సముద్రుడ నీను మ్రొక్కెన వేగరా
 ధరణి తోపం దంగ వృష్టిని దైవ రాయడ వీవెరా'

(కవి దీనిని 'వంద రత్న ద్రువ లోకీలా వృత్తము' అని పేరు పెట్టి నాడు. 'తరళ' వృత్త లక్షణమే దీనికి సరిపడును (అను 'తరళ'లు ఇందు గలవు) చేరియ పద్ధతిలో పది కి మాత్రలు తక్కువ గం మిశ్ర గతి రగడ. అక్షరత్రయము (గురు లఘు పద్ధతి), మాలరా సంఖ్య, అక్షర సంఖ్య దీనికి ప్రధానము.

ముక్తికి ప్రతమ సోపానము దత్తి యని తెప్పరు అరిష్టదర్శిమూలను, వంద వింశతి దర్శ్యములను గూర్చి నివరించిన కీర్తన.

'ఎంతో వింద యయిన్ నా కున
 సెంతో వింద యయిన్
 స్వాంతమందు నా స్వామి గలంచని
 సంతకరంబు గురుదంప వచింపన్

వల్లవి

అందపింద బ్రహ్మాంధము లన్నియు
 నింపెయున్న దీ నిజ చేపలను
 భాసుకంఠ్రులను బరగెడు నాటం
 స్థాన మధ్యమ స్థానము గాంచెన

ఎంతో...

ఎంతో...

రామ క్రోధ వికారము అణచెన	
సామీప్యమునను సాదృశ్యముగను	ఎంతో...
రాజనవం దీ కర్మచాంచలము	
బాధ జనక గురుకోద నెరింగిన	ఎంతో...
ఎందగరాదీ ఏలేశ్వరమును	
వంద చూడవలె వందవింశతిని	ఎంతో...
ఇంత కింతకూ ఇది మేంపుచు	
మంతనంబునను మరీగి నుభింపగ	ఎంతో...
అత్యానందం అది పరిపూర్ణం	
నిత్యానందం నిజ ఎనుటందం	ఎంతో...
గణనాతీతం భద్రజోషితం	
గుడి శ్రీ నాయకు కోరి నులింతం	ఎంతో...
ధరణిని రంగ కృష్ణ దాసాచరణం	
సుర నర మౌనీశ్వర జన రరణం'	ఎంతో...

దీని తర్వాత ఒక తెలుగిది—

మనసు! నీ వింత బాలంబు వేలది యుండి
యేల దురవస్థ తెందెడు బాల భువిని
ముక్తి కిరవైన మార్గంబు బుద్ధి నిలిపి
యాదునూ భక్తి గురు శక్తి తోడు వెట్టి'

ఇట్లు తెనుగున తెప్పిన విధముగనే సంస్కృతమునందును గేలు చూడ
ముగా కొన్ని కీర్తనలు చెప్పబడినవి.

ప్రజల వివస్థులందును ప్రగాఢ ముద్ర వేయునట్టిది శివ శిర్తన
సాహిత్యము కవి వీనిని చెప్పి, కవ శీవత బాలమున వీని ప్రధారమును, అదర
మును అనుభవించినాడు.

గ్రంథాంతమున తనను గూర్చి-

'ఇల లోపల ముదిగంటవే
కుల ముందు రంగ కృష్ణ గురు బామమునవే
వెలసిలి, రంగపురంబున
గంగ శ్రీహరి నన్ను క్రోధ భద్రబాపనవై'

అని తెల్పి ప్రబంధమును వది గర్భతో ముగించెను.

7. హనుమ స్తుతి :

విశాఖపట్టణం జిల్లా భీమని పట్టణము (భీమపురము) లో నున్న పంచ ముఖీ హనుమంతుని స్తుతి గిం యీ కృతిని శ్రీమాన్ లక్ష్మణాచార్యులు 99 చంపకోత్పలములలో రచించిరి.

తారక బ్రహ్మోపాసకు శైవ హనుమంతుడు భగవత్ స్వరూపుడు; సకల భువన ప్రవసీయ మూర్తి. రస యనన్య భక్తిచే శ్రీరామచంద్ర సేవా భాగ్యమును పొందిన మహా భక్త కథామణి. ఇట్టి హనుమానుని పరాక్రమాదులను, స్వామి (రామ) భక్తిని దీనియందు వర్ణించుటతో పాటు కవి మధ్యమధ్య శ్రీరామాయణ కథను చెప్పెను.

లక్ష్మణాచార్యులు పోరన భాగవత పద్యశైలిని - ముఖ్యముగా అంత్య ప్రాస పద్యాలిని - దీనియందు ఎక్కువగా రాసుకరించెను. కొన్ని పద్యములలో పూర్వ భాగమునను - మరికొన్ని పద్యములలో సంపూర్ణముగాను ఈ అంత్య ప్రాస పాటించబడినది.

'సుమార్చనత సరిపి రావ్యము కేరి పట్టి కిచ్చెదన్' (90వ ప.) అనినాడు. దీని ననుసరించియే చంప కోత్పలము అవయోగింప బడినవి. 84-85-86 పద్యములలో వాయునినకు బోధకోపచార పూజ అన్నవి. దీని నుండి కొన్ని పద్యములు—

'అతత స్థణ్ణులకి మహాహవ శేరి నిర్దిలారికిన్
భూతదయైక మూర్తికి, ప్రమోద విహారికి గర్వ హరికిన్
పూర కథానులాపికి ప్రపుల్ల మనోజ్ఞ మనోజ్ఞ భారికిన్
పాతక సందయానికి ప్రభంజన సూరికి మోకరిల్లాదున్' (29)

ఈ పద్యలి పద్య రచనమే దీనియందు అధికముగా గలదు.

'అంగణ దూరు రాఘవ పదాబ్జ మరంచ సుధారు మాససా
భ్యంగణ సంవర చృకిత భాగ్యవిహారు, నమీర దీప్త స
ర్వాంగ సముచ్చవాచిత లలాధిక దీప్య దసూస మంత్ర ర
న్నెఁగిని అంబి సుమని వాత్సల లేళముపన్ భజించెదన్' (85)

బాయుటాని శౌర్య వరాక్రమాదుల వర్ణించు సందర్భమున బ్రాయుటానిగ
యీ పద్యము ఉత్తర భాగము సమాన ఘటిత మగుట పవనసూతి వరాక్రమ
దోషితకముగా నున్నది.

'బుద్ధి ర్పలం యశో దైర్యం నిర్భయత్వ మరోగలా
అబాధ్యం బాహుబల్యం చ హనుమత్ స్థిరబా దృవేత్'.

అను శ్లోకము.

'ధీ విభవ ప్రపాదము, నుదీ ఆన మోదము, దిత్త ఉద్ధియున్,
తీవ్రియు, వాక్పమత్కృతి, పటిష్ఠత, పాండితి, దైర్యమున్, సదా
యీదియు, పౌరుషంబు విరియింబు నెడందయు, భవ్యమౌ యశం
దీపె యటన్న వాయు సుతుఁ డిచ్చు ననూన కృపాంతరంగుడై' (17)

అని తెలిగింప బడినది.

హరికథా కథకులు, గ్రంథకర్తలు నైన అదార్శుల వారి యీ కృతి
యందలి పద్యము లన్నియు సంస్కృతాంధ్ర కవిరా ప్రౌఢిమ కలిగి ధాదా
శోభితములై యున్నవి.

గ్రంథ ప్రారంభమున వీతస్మృతావళులు కొంచూరి సుబ్బారావు గారి
వర్ణన 7 పద్యములతో చేయబడినది

1989 సౌమ్య సంవత్సరమున ముద్రింపబడిన యీ రచనను గూర్చి
మానాప్రగడ శేషకాయ గారు, పేరి నరసింహ శాస్త్రి గారు, పుణింగంటి
పురుషోత్తమాచార్య, సి. హెచ్. డి. సి. తిరుమలాచార్యులు గారు గద్య, పద్యముల
యందు అభిప్రాయముల తెల్పిరి.

శత్రు సంఖ్య పద్యములు, మరుటము లేనందున దీని నీ ప్రకరణ
మున చేర్చిని.

2. కథాత్మకములు

1. శబరి సవర్య:

శ్రీమద్రామానుజుడు మందలి అరణ్య రాచమున (74 వ సర్గలో 22
శ్లోకములలో) శబరి కథ గలను. అష్టబాహుల వారు ఆ కథను గైకొని
వర్ణనలు, కొలది కథావక్రరతో 149 పద్యముల కృతిగా దీనిని రచించిరి.

శబరీ వృత్తాంతము భక్తిపూరితమై హృదయంగమ సన్నివేశము గలది. దీని నిరూపూర్వము కొందరు ఖంభ కావ్యములుగా వ్రాసినారు. ఎవరి భక్తి రచనలు వారివి. ఒక్కొక్కరి రచనూర్తి, అవేదన, సాధన ఒక్కొక్క రకముగా నుండును. కావుననే శ్రీమద్రామానుజము, వత్సలంభ కథలు అనేకులచే రచింపబడుచున్నవి.

కావున వారి 'శబరీ సవర్ణ'లోని విషయము స్థూలముగా నిట్లున్నది:

మహాకాశమ ప్రాంతమున తవస్విని యైన శబరీ నివసించుచుండును. ముసలు వివ్య తోకమున కరుగుదు ఈమెను శ్రీరామ సందర్శనార్థము ఆయన కాతిభక్తి మిచ్చు నిమిత్తము అశ్రమవాటి యందే యుంతురు. రామ లక్ష్మణులు సీతాన్వేషణ కార్యక్రమమున సందరించుచు వుండుట తెప్పిన జాడ ప్రకారము శబరీ నివాస భూమికి చేరుదురు. వీరికై దిగ కాలముగా ఎదురు చూచుచున్న శబరీ పరవశయై 'తన జన్మ ఫలించినది, మోక్షము లభించు'నని భావించి, వారికి ఫలముల నొసంగి ఆతిభక్తి మిచ్చినది. రామ దీమే విషయమును తెలిసికొని మరంగాశ్రమ దర్శనానంతరము శబరీకి మోక్ష పదవిని లభింప చేయుగా ఆమె దివ్యవనన భారతీయై యౌవనవతిగా మారి ఇంతకు ముందు మౌను రిగిన దివ్యవృక్షము ననుగమించి కైవల్య భావము చేరును, అరటనుండి రాశరతులు బయల్పెడలి ఇతర మార్గమున వెళ్తురు.

ఈ వృత్తాంతమును లక్ష్మణాచార్యులు గారు పెంచి, శబరీ భక్తిని, ఆచార్య నిష్ఠను ప్రవచించినారు.

రామ లక్ష్మణులు అరణ్య మార్గమున వెడలుచు మతంగాశ్రమ ప్రాంత మును చేరి కొడి దూరమున కన్పడుచున్న ఒక రహస్వితయై అంగనను —

'పలిక కిరోజమల్ ముఖముపై బడి కూగ, మెలున్ శ్రమాంబువుల్
దొలుక, పదలు లట్టిటల తొట్టిలుడుండ, త్వగస్థి జర్జరీ
నిలకము పీక్షణ ప్రళ వనింద్య తపః పర యందు దోచు దీ
నెలవుల నొంటి నున్న జననిన్ గమగొ మ్మదె ఎవ్వరో కదా !' (3)

అని శ్రీరాముడు పోదరునితో వల్కుచున్నాడు. దీనియందు శబరి ముదివగ్గు రూపము, తపస్విని లక్షణము తెల్పి 'జనని' అని పవిత్ర భావనను వ్యక్తపరచినాడు.

దాశరథుల రాకను గమనించిన శబరి—

"తెలిసి పోయి లేచిందు సంజేహ మింక
వార తెవరొ కా దాదార్య వరులు పలికి
నట్లు నాడు జన్మమ్ము ధన్య మ్మొసర్చు
వచ్చుచున్నారు రఘుకుల స్వాము లిప్పుడు!" (10)

అనుచు ఆమె తన మనోగత మోక్ష వాంఛను తెలుపుచు 'జన్మమ్ము ధన్య మ్మొసర్చు' అనినది. ఇవట మునులు గురువులు అనక 'ఆదార్య వర్యు'లని కవి తెలుపుట 'ఆదార్య ప్రతిపత్తి'ని సూచించును.

శబరి శ్రీరామ చంద్రునకు భజముల నివేదించి—

'తుల్యంబొనొకొ మత్పమర్చిత ఫలాదుల్ నీకు నీ తల్లి తొ
సల్యా దేవి యొసంగు నోగిరముతో సాధూత్తమా! అక్షి సా
భల్యం బందగ గాంతువేని మదిలో వాత్సల్యపుష్ప లోతులన్
మూల్యాశీత పవిత్ర తీర్థకసుగా బుద్ధిన్ దలంతున్ ప్రభూ!' (21)

అనుచున్నది. దీనియందు దీమె భక్తి పరాభాష్య నంది తనను తౌసల్యా దేవితో పోల్చుకొని ప్రేమదాత్రి యైన 'జనని'ని మించి లోకమున ప్రేమింప దగినది అన్యము లేదను భావనను పం సమర్పణతో శ్రీరామునకు నివేదించెను. అందుకే కవి తి వ పద్యమున రామచంద్రునిచే రఘుకు 'జనని' యని సంబోధింప చేసినాడు.

'అని యిటుల బల్కి శబరి ప్రత్యంగకంబు

భక్తి భావాన తరళింప పరచింది

'అన్యథా శరణం నాస్తి' యనెడు భంగి

ప్రాలె రామచంద్రుని చరణాల మ్రోం' (116)

మోక్షేచ్ఛాశీలి ఆధార్య పాదముల నాశ్రయించి సభ క్షిరముగా 'అన్యథా శరణం నాస్తి' యనుట ప్రపన్న లక్షణము. ఇదట శబరి శ్రీరాముని గురువుగా, మోక్షదాతగా నమ్మి ఆదనన శ్రీపాదములపై లది శరణు వేడినది. ఇది ఆమె ప్రపత్తికి నిదర్శనము.

శబరి అటవిక జాతికి చెందినదై నను ఆధార్యనుగ్రహము వలన బ్రహ్మ జ్ఞామును పొందినది. భగవదనుగ్రహమునకు ఆధార్య తుగ్రహ మోక్ష పొందునని దీనివలన తెలియును. ఇది శబరి కథలోని వరమార్థము.

ఈ గ్రంథకర్త శబరిని శబరి వామ నదిగా మరినట్లు చిత్రించెను. రాముడు ఆమె నట్లే ఆశీర్వదించెనట!

'అనుజ్ఞాతా తు రామేణ హర్షాత్మానం హరాశనే।

జ్వల త్పావక సంకాశా స్వర్గ మేవ జగామ సా'॥

అని ఈ గుండర్పమున రామాయణము (అరణ్య 74, 88) లో గలదు. ఆధార్యుల వారు దీనిని మార్చి 'శబరి నది'ని చేసినారు. ఆ నది పవిత్ర గోదావరి యందు కలిసి శ్రీరామ పాదముల నంటి ప్రపహించుచు భారతీయ జీవితమున ప్రోకస్య నిగా మిగిలినది.⁴³¹ ఈ మార్పు ప్రకారములో గల విషయ ప్రాధాన్యమును సూచించును.

శబరి రామ లక్ష్మణులకు ఆతిథ్య మిచ్చి జారి శ్రీరామ కథను చెప్పును (47-101 పద్యము). ఈ విషయము గ్రంథమున పెంపుదలకు కారణ మైనది.

శ్రీరామునకు శబరి యొసంగిన ఫలములు 'ఎంగిలివి కాపు'. శేవలము 'భల సుమర్చణమే' చేసిందని ఆధార్యులవారు అలోచించి వ్రాసిరి. శబరి తొలుత ఫలములను రుచి చూచి కరుణాత శ్రీరామున కర్పించినట్లు పార్వ పురాణమున—

'స్వయ ముష్వాద్య మాధుర్యం పరిక్ష్య పరిభక్ష్య త।

ష్యాన్ని వేదయామాస రామవాణ్యం దృఢవ్రతా'॥

అను శ్లోకము ప్రకారము శబరి ఎంగిలి చేసిన ఫలములనే తాళకఠులకు నమర్పించినట్లు గలదు. ఈ శ్లోకమువారు రాముని ప్రస్తుతము ముద్రణమై ప్రకారమున గల పార్వ పురాణములో—

'వలాని ద మువత్తాని మూలాని మధురాణి ద'!

నివేదయామాస తదా రామవాల్మీకిం దృఢప్రసా||

అని యున్నది. ఇదియే సరియైన పాతము, అభిప్రాయము. *వాల్మీకియ మందును తియ్యని అతవి పండ్లు తెచ్చి పెట్టెననియే యున్నది.

'శబరి' - గ్రంథకర్త పై విషయముల బాగుగా పరిశీలించి సంప్రదాయ పద్ధతిగా ఫల నివేదనమునే చెప్పెవారు. ఇది యొక విశిష్ట పద్ధతి. దీనియందు అదార్మ్యంబారి సంప్రదాయ వేత్తృత్వ లక్షణము పరిస్ఫుట మగుచున్నది.

గ్రంథమందలి కథ చిన్నదైనను పద్యరచన, కథాకథన పద్ధతి సంప్రదాయ నివేదనా యుక్తమై యున్నవి.

గోదా దేవి :

ద్రావిడ వాఙ్మయములోను, సంప్రదాయ గ్రంథములయందును గోదా దేవి కథ వివరముగా ప్రవచింపబడినది.

శ్రీ కృష్ణదేవరాయల 'అముక్త మాల్యద' తరువాత అనేకులైన కవులు పద్య, గద్య, గేయ, యక్షగాన, నాటక, హరికథాది రూపములుగా నీ కథను చెప్పి వారి వారి భక్తి ప్రపత్తులను, అనుభూతులను వ్యక్తీకరించినారు.

మరింగంటి వారిలో వేంకట నరసింహాచార్య కవి 'గోదా వధూటి పరిణయము', అప్పల దేశికుల వారి 'శ్రీ గోదాస్తుతి' వచ్చుచే కాక, వీరి అనేక తిరునామ, మంగళ హారతులయందు గోదా దేవి సంస్తూయమాన యైనది. ఈ 'గోదా దేవి'ని రచించిన పురుషోత్తమాచార్యుల వారి పితృహేతుల - వేంకట నరసింహాచార్యుల వారు సైకము 'గోదా స్తుతి'ని చెప్పినారు.

'గోదా దేవి' యను ప్రస్తుత గ్రంథము 191 పద్యములలో నున్నది. అదార్మ్యం వారు దీనిని ఆ యా విషయ వివరణము ననుసరించి - 1. అవ్వారు బాల, 2. అముక్తకాల, 3. రాసలిం, 4. శ్రీప్రకాశం, 5. కల్యాణ హేల. అని ఐదు విభాగము లొనరించి వర్ణించినారు. వీరి కృతీయందు గ్రంథ పారణ భారణమైన వర్ణనలు లేకపోవుట ఒక విశేషము. అవసరమైనంత మేర శేవలము కథనే రమణీయ రీతిలో చెప్పినారు అందువలననే కథారంభమున—

'తల్లి! యాండాహ! నీ కథావల్లి నిటు ల
మర్చితిని కవితా కళా మంటపమున
పద్య సుమ మంజయం రస భావ గుణ ప
రీమళములు గుఱాళించు కృపను గనమె'

అని తమ కవితా కళామంటపమున గోడ కథా వల్లిని ప్రాకింపదలచి -
తల్లితాంతులైన పద్యములను గుఱాళింపజేయు సుని (వ్యాప్తి చెందింపు ఘని)
తల్లిని ప్రార్థించెను.

శ్రీ విష్ణుదిక్తుల వారికి గోదాదేవి పాలిత పుత్రుల, బాల బాలము వర శీమెను
మానవ మాతృరాల్లిగా భావించిన తండ్రి శ్రీరంగనాథుల వలన యథార్థమును
తెలిసికొని ముదమంది 'దన్యోఽహం' అని సంతసించినాడు. ఇట్టి విష్ణుదిక్తులకు
పెరియాళ్వార్ అని మరియొక ప్రసిద్ధ నామము గలదు. వీరి నిష్ఠాపరకవ్యమును
గూర్చి—

'ఆ పురమందు గోపుర పుటావలి ప్రక్కగ కాపురమ్ముగా
ప్రాపిత ధీ గుణ ప్రథిత రాగ విభాసిత కీర్తి వేద వి
ద్యా పరకత్వ తర్కర కథా సముదాత్త పదాస్య మూర్తియో
అ పెరియాళ్వారలు శ్రీయఃపతి గొల్పరునుండు నిష్ఠమై'

అని తెల్పిరి. రాయలవారు శ్రీవిష్ణుదిక్తులను 'నిష్ఠానిధి' యనిరి. పెరియాళ్వారు
గోదాదేవికి బాల్యములోనే వంద సంస్కారము లొనరించి విద్యాభ్యాసము
జేయించినారు. ఆ పద్యతి—

'వంద సంస్కార మొనరించి పరమ మంబ్ర
మేదో సుత కుమదేశింప గోడ కట్టి
నాథు మ్రో శ్రీ ద్రావిడామ్నాయ విది గ్ర
హించి 'పల్లం' కటం దాపింప సాగె'

దీనియందు శ్రీ ౨వ్దవ సంప్రదాయ పద్యతి తెల్పబడినది.

'తాపః పుండ్ర స్తథా నామ మంత్రో యాగశ్చ వందమా' అనునవి వంద
సంస్కారములు. ఇందు 'మంత్రమేదో' అని ౩వ తెలిపెను 'మంత్రం
గోపీన రక్షయేత్' - ౩దా! కాపుర కన్యంత్రమును తెప్పజేడు. ద్రావిడ వేదమున

‘పల్లాండు పల్లాండు పంగోడి..’ అనునది నిత్యానుసంధాన పాటకము. ఇట్టి సంప్రదాయ విద్యా పద్ధతి గోదాదేవికి నేర్పబడుచున్నది.

స్వామివారు తనకు గోదాదేవి ధరించిన పున్న హాలికయే అధిమత మని పత్కినపుడు విష్ణుదిత్తు రాశ్వర్య మున్నుచై, హర్ష పులిత గాత్రుడై భక్తికన్న, ప్రపత్తి కన్న న్యాసము ఉత్తరోత్తర సర్వ శ్రేష్ఠమని భావించి—

‘అపుడు శబరీ ముఖోద్భిష్ట మయ్యె హితము
ఇదిగో గోదా శిఖోద్భిష్ట మిపుడు ప్రియము
స్వాదు ఫలముల నెంచి యొసంగె శబరీ
మృదు సరముల ధరించి యర్పించె గోదా.’

అని శ్రీరంగనాథులకు విన్నవించు కొనెను. రెండు ఉద్భిష్టములు స్వామి వారికి హితమైనవి. ‘పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం...’ అనిన దాని కనుగుణముగా నీనియందు ‘పుష్పము’, ‘ఫలము’ గలవు. ఇట్టి భక్తి విషయమున కవి ‘శబరీ’, ‘గోదా’లను ఏకత్ర తూర్పి వారి ఆమాయక భక్తిని వెల్లడించెను.

విష్ణుదిత్తులను రంగనాయక స్వామి యనుగ్రహించి—
‘పరిపూర్ణ ప్రణవాగమ ప్రభవ భవ్య ప్రాశవానందమో
పరమార్థ ప్రతిపాదకం ఐగు తిరుప్పల్లాండు సొయించి మీ
పెరియాళ్వార్ తిరునామ సార్థకముగా (ప్రేమార్థ) రిత్తంబునన్
హరి తైంకర్య మొనర్చుమీ నములు లే రాళ్వారు తెవ్వారలన్.’

విష్ణుదిత్తుల భక్తికి ఆళ్వారులలో నెవ్వరును సాచిలారని శ్రీరంగ నాయకులే యనినట్లు దిద్రిండుట పెరియాళ్వార్ ప్రాముఖ్యమును వెల్లడి చేయుటకు, కవి నిర్దేశించు కొనిన పద్ధతి యిది.

విశిష్ట కథా వస్తువును పద్య సుమములుగా గోదాదేవికి నమర్పించిన పురుషోత్తమాచార్యులు గారు గ్రంథాంశమున—

'దివ్య దేశం చైవ్యద దేశం
నాభుని నరి నిత్య సమర్పణమల గొనుచు
వరము లొసగెడు వల్లని నీరి వెలంది!
మమ వటాశ్రిత రమ్మ! వమస్సు లమ్మ!
అని సవినయముగా 'అంజలి' ఘటించినారు.

ఈ గ్రంథమును 1985 వ సం॥న శ్రీ యాదగిరి లక్ష్మి స్మరించే దేవ స్థానము వారు ముద్రించిరి.

2. స్మృత్యాత్మకములు :

తన కుటుంబమునకు చెందినవారు గాని, స్మృతి కలిగించిన వారు గాని, అత్త వర్గమునకు చెందిన వారు గాని అస్తమించి నపుడు తాదా విషణ్ణ హృదయు, దైన కవి దుఃఖోద్వీగ్నుడై వెల్లడించు కవితా రూప మగు భావనయే స్మృతి కావ్యము రచన యనబడును.

'స్మృతి'కి స్మరణమే ముఖ్యము. ఇట్టి కృతులయందు విగత జీవుల స్మరణ కవితా వస్తువుగా నుండును. కావున నీవి 'స్మృతి' రచనలు. వీనినే ఆంగ్లేయులు అత్మాశ్రయ కవిత యందు 'ఎలిజీ' (elegy) అందురు. వారు దీనిని మిత్ర స్మృతికే నిర్వచించుకొనిరి.

ఇంగ్లీషు కవుః లో 'గ్రే' ఎలిజీరీ ప్రథమ జ్ఞాపిక. ఇతని తరువాత మిల్టన్, షెల్లీ, బ్రౌనింగ్, బిన్నిసన్, అర్నాల్డ్, గోర్డన్స్కిత్ మొదలగు వారు వివిధము లగు ఎలిజీలను రచించిరి.*

ఈ ప్రక్రియ ఇంగ్లీషు కాలానికి కవిత్వములో బేర వాయువ వరముగను, మిత్రవరముగను రూపొంది నప్పటికి, దీని ప్రభావము తెనుగు సాహిత్యముపై అది 'శోక గీతము', 'శోక కావ్యము' అని వాచుబడినను, ఇదియే విధము విస్తృతి ననుసరించి 'స్మృతి' గీతము, 'స్మృతి' రచనగా వ్యాప్తి చెందినది.

తెనుగు సాహిత్యమున మొట్ట మొదటి 'స్మృతి' రచన శ్రీనాథుని 'కాళికా విశ్వేశ్వరః గలెనె వీరాశక్తి' ఇత్యాది పద్యము. తరువాత అల్లసాని పెద్దన 'ఎదు రైనచో చను రుద కరింద్రము దిగ్గి' అను పద్యము*క. మన ప్రాచీన సాహిత్య

మున స్మృతి కావ్యముల బాధ రిస్పిర్దురు. తెనుగున ఈ ప్రక్రియకు ప్రాచంభ రచనలు వాచిలాల వారి 'పితౄచారసము', 'రుక్మిణీ స్మరణము'. వీనియం దొకటి పితృ స్మృతి రెండవది సతీ స్మృతి. వీని తరువాత వడ్డాదివారి 'సతీ స్మృతి', 'సుత స్మృతి', ఆదినారాయణమూర్తిగారి 'ప్రియసీ స్మృతి', జగన్నాథ రావుగారి 'మిత్ర స్మృతి' వచ్చినవి.

అదుని శాండ్ర కవులలో రాయప్రోలు వారు మొట్టమొదట నవ్యతా భావనతో గోపాలకృష్ణ గోఖలే నిర్మాణమును స్మృతి కావ్యముగా రచించిరి. ఆనంతరము అనవరాత వారి గేయాలు, చువ్వారి వారి 'సోదరీ స్మృతి', విశ్వనాథ వారి 'వరలక్ష్మి త్రికళి', వాయని వారి 'విషాద మోహనము', 'మాతృ గీతాలు' ఈ ప్రక్రియకు వన్నె చేకూర్చినవి.

స్మృతి కావ్యముం వైవిధ్యము ననుసరించి వీనిని 1. దేశగాయక, 2. సతీ, 3. సుతాదిక, 4. ఆత్మ స్మృతి రచన లని చతుర్విధములుగా విభజింప వచ్చును.

మరింగంటి వారి స్మృతి రచనలలో మూడు రకము లున్నవి. వేంకట నరసింహాచార్యులు (బదవ) తమ యర్థాంగి పరమపదించినప్పుడు 'భార్యా స్మృతి'గా 'మానస ప్రబోధ శతకము'ను చెప్పినారు. వీరే 'ఆత్మ స్మృతి'గా 'రాజా రాఘవరాజు రంగరాజు స్మృతి'ని రచించిరి. మూడవది 'కాణిపతి కన్నీటి ధార'. ఇది పై పద్ధతులలో చేరని రచన. కవి శ్రీరామ చంద్రస్వామి నిత్యార్చనల గూర్చి వడిన బాధలు అరునను దుఃఖ పరవశుని చేసినవి. అందువలన 'కన్నీటి ధార' పేరు పెట్టబడినది దీనిని 'అత్మ స్మృతి' యనవచ్చును. ఇవట కవి తనను గూర్చి తన స్వామిని గూర్చి గతవిషయములను వర్తమాన విషయములను స్మరించుకొని బాధా విషణ్ణ హృదయుడైన కారణమే ముఖ్యము. కావున 'అత్మ స్మృతి' అని పేరు పెట్టినాను.

'మానస ప్రబోధ శతకము' శతక ప్రక్రియా విభాగమున పరిచయము చేయబడినది. మిగిలిన రెండు రచనలలో—

1. శ్రీ శ్రీ శ్రీ రాజా రాఘవరాజు రంగరాజు స్మృతి :

పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా కొవ్వూరు తాలూకాలోని గౌరవరము ఎస్టేట్ అమీందారులైన రాఘవరాజు రంగరాజు గారు పదాన్యులు, కవి, పండిత పన్న పాఠి. ఎందరి గ్రంథములలో ముద్రణ జేయబడినారు.

రంగరాజు గారు 7.4.1968 వ తేదీన ఆ స్వమించిరి. ఇది వారి తుటులం మున రెండు శోక కారణమో, ఎందు మిత్రులను, కవి పండితులను అంత తీరని తోటు!

వేంకట సరసింహార్యులు గారు రాజుగారికి సన్నిహితులు. దీవంగతులైన తమ తండ్రి గారిని గూర్చి యొక చిన్ని పొత్తమును వ్రాయవలసిన దని తుమారులు ఆదార్థుల నారిని ప్రోద్బలము చేయగా, 48 పద్యములలో వారు దీనిని రచించిరి.

1967వ సం.ము రాజుగారి భూమారు లీ గ్రంథమును ముద్రించి వేంకట సరసింహార్య కవిని సన్మానించారు.

ఈ గ్రంథమునకు ఇందువారి సత్యనారాణ రాజు గారు 'అశ్రు తర్పణ' పేర ఆవిప్రాయమును వ్రాయగా, గ్రంథకర్త వచనముతో 'ప్రభువర్యుల స్వీయ చరిత్రము'ను తెలిపి, సత్యవర్ణనల దాతృత్వ, విద్యా పోషణాది సద్గుణముల వివరించిరి.

గరింపిన తన వారిని గూర్చి కవితా రూపముగా స్మృత్యంతము వెలయించు సర్వ సాహిత్యము. ఆదార్థుల వారికి స్వగ్రీయులైన రాజుగారిలో గల అత్యంత ఈ స్వగ్రీ తాతల మైనది. దీనివలన ఆయన అక్షర రూపము దాల్చి రాశ్వతులై యుండును. దానికే కవి—

'మృత జీవులపు సేపు నీ చరిత్ర ముర్ఖుల శోకైతరం పోయి సం
దిత బుద్ధి వ్రణ తల్లి వాళోనుటయే సిద్ధించు, నిశ్చింత నా
శ్రీల సంతోషం జైల పోరి పద రాజీవంబు లర్పించ జా
తిని రా రాఘవరాజు వంద రెండా! శ్రీరంగ రాజ వ్రతా! (48)

ఆని గ్రంథాంతమున తల్పించు.

పరమ భాగవతులైన రంగరాజు గారు అనేక నిష్ఠాశ్రమాల సేవించి వానియందు దాన భర్మము లీసర్వ భావ్యర తీర్తి నార్జించిరి. వానిని—

‘నిజభక్తి గరిమచే నిధిం యాశ్రయ చేసి
భర్మ తత్పర బుద్ధి వనరినావు
తవ చక్రాంతిత భారణర్యము నొంట
తిరుమంత్ర పఠనాప్తి చేరినావు
గరుడ మంత్ర ధ్యాన గరిమచే వ్రజలయ
సర్వవాదను తీర్చ బాలినావు
శ్రీరామ లారక మారూఢి జపించి
భవ తారకోన్నతి వడసినావు
తార్య దీక్షను సేవించి మనుడు లేడు
లేడు లేదందు ముమ్మారు లాడదగును
ప్రారబంబుగ రామప రాజ వంశ్య!
రమ్య గుణసాంద్ర! శ్రీ రంగరాజ వంద్ర!’ (28)

అని వారికి వివిధ మంత్రముల యందు గల శక్తిని నిష్ఠాపరత్వమును తార్య దీక్షను తెలిపినారు.

ఈ గ్రంథరత్న యైన వేంకట సరసింహాచార్యుల వారిపై రంగరాజుగారి చెన లేని భక్తి ప్రవత్తుల! వీరి భర్మనము కాగానే సమిరా విసోదమున శాలము గడుపువారు. ఇట్టి తమ అనుభవములను సవి ఎన్నిటితో పేర్కొని రాజుగారి సాహితీ ప్రయత్నము, భవ సాహాయ్య మొనగంచిన గ్రంథములను, గ్రంథకర్త లను తెలిపి, తమ అనుభవములతో నొకదాని నిట్లు వ్యక్తపరచినారు:

‘మును నీ గవ్య సహంభరాశమున నే పూరించు వద్దండాల
న్యిని నే గూర్చిం దావ్య సుందరను సంప్రీతి నియతోకించి పో
వజమున బీయగు వాసుదేవుని కరాజం బంటు నర్పించి పెం
డ్లిని గావించిన నీ యుదార మహిమన్ తెక్కింతు నెల్లప్పు డో
మనుజుభీష్వర! మమ్ము పీరిత! మహాద్వా! రంగరాజుతిపో!’ (16)

దీనిలోని రావ్య సవ్యము లు గాన ‘మూలీ పెగంతము’.

నీపతిముని ఉత్తమ వార్యులను సోపర్ని సద్గుణ నిధిగా కీర్తి గాంచిన చంగిరాజు 'స్మృతి కావ్యము' ఉత్తమ పురుష కథా కథనమునకు తగియున్నది.

2. 'కాణిరవి' తన్నిటిధార

వేంకట రామానుజాచార్యులవారు తమ ఆత్మవేదనను 27 సీర పద్యములలో నక్షత్రమాలికా రూపమున వెల్లడించిన ఈ రచన 1980 వ సంవత్సరమునందు ముద్రితమైనది.

స్వీయార్థ్యంరముల యందు గల 2 శ్లోకములు, 1 శీరము, 7 రచన పద్యములు కలిపి గూర్చి, గ్రంథ ముద్రణకు ధనమొసంగిన వారిని గూర్చి ప్రాయశఃబడినవి.

గ్రంథకర్తయైన వేంకట రామానుజాచార్యులుగారు ఖమ్మం జిల్లా చుమ్మి గూడెమున వేంచేసియున్న సీతారామచంద్రస్వామి వారికి అర్చనాదులను నిర్వహించుటకై 8-8-1947 వ తేదీన ప్రవేశించిరి. అప్పటిలో స్వామి వారికి స్థిర భరాష్ట్రలు లేనందున నిర్వహణా విధుల నిర్వహణమే శ్రమగా నుండెడిది. దీని నధిగమించు నిమిత్తము ఆచార్యులుగారు అక్షయ పాత్రలుగాని, తెచ్చిన దానియందు కై పార్శ్వ జరుపుదు. దేవాలయ నిర్వహణ నిమిత్తము ప్రతివారినీ ఒక రాణి (అప్పటి వైస్సూర) అనిగి ధనమును ప్రోగుచేసి పునరుద్ధరణ నిర్మాణ కార్యక్రమముల నారంభించిరారు. దీనివలననే వీరికి 'కాణిరవి' యను పేరు వచ్చినదని కవియే—

"కాణిరవి యనుట సీతార్జునము

నిర్వ ధైర్యమున కొక నిర్వ కాణి

నొసగు దని పండ్లు వెలచి మొక్కచెరుకుగ

పరితమును దొందకయి కాణి కవిగ నైతి!"

అని వెల్లుకొనెను ఆ రాడు ఆచార్యుల వారికి 80 రూపాయలు మాస వేతనము. అర్చన నిమిత్తము 30 శీర్ష వియ్య మిచ్చువారు. దేవాలయ ధర్మ సత్రములో వీరి నివాసము.

కొన్ని సంవత్సరముల తరువాత వీరి మాన పృథి అగిపోయింది. అతి ఎక్కువలో శ్రీరాముల కర్పణ, ఆరగింపులు ఇరువురుచేతగా చేయబడినవిగా రాష్ట్ర దేవదాయ శాఖారు స్వాధీన పరచుకొనిరి దీనివలన ఆర్యక స్వామి బాధలు అధికమైనవి నివాసముగ నున్న సత్రము భాగి చేయవలసి వచ్చినది. పూజారి అనునట్టి భావనతో వీరిని అనాచరముగా చూచుచున్నారు. దేవదాయము నకు వార్షికాదాయము 10 వేల వరకు పెరిగినను, వీరి దీన దళలో చూర్పు లాభేడు.

దేవదాయ శిల్పదాయ శాఖ వారు ఏర్పాటు చేసిన 'దేవదాయ కమిటీ' స్వామి వారి శిల్పాభోర్ణవముల గూర్చి, విశేషార్హనల గూర్చి పట్టించు కొన లేదు. అందుము వ్యాపార ఎండ్ యొనది. ఈ పద్ధతు లన్నియు అదార్శాల వారి మనస్సును వికలము చేసినవి. వాసు గూర్చి ఎంత దుఃఖ పడినను అన్నిటికి శ్రీరామదండ్రుడే సాక్షి - ఆధారము అని భావించుకొనుచు నిత్యార్హనల ఇరువు రున్నారే గాని సంతృప్తి మాత్రము లేదు.

వీని యన్నిటి నిద్రణము కవి అత్త వేదనగా 'వాటి కవి ఎన్నిటి వార'గా రూపు దాల్చినది.

శేషప్ర కవి - 'భూషణ వివాస! శ్రీధర్మ పుర నివాస!' యనగా - వీరు

'భూషణ వివాస! శ్రీ దుమ్ము పుర నివాస!' అని ప్రతి పద్యమునకు మరుటము నేర్పరచినారు.

ఆర్యక స్వామిగా దేవదాయమున చేరినప్పటి నుండి తమ పరిస్థితి యెట్లు మార్పు చెందెనో ఈ పద్యము ద్వారా తెలుపుచున్నారు :

'మాకు మాకును నలుగురేకు గూడిన రోజు (8-8-'47)

నీ నన్నిధిని జేర్చి యెవరు నుండి

మొదట తీరము నెలకు ముప్పది ముప్పది

చూడలన్ వియ్యంబు రడ కళాం

చందాలదే సిద్ధ సంకోప పడినది

మొదలంటి జేసి మున్నుంటి నాకు

తెలుగు లాంటిది నిద్రి తెలుగు రహస్యగా

శ్యాస లందన రోగ వార్షికంబు

జేసితిని రామ! యింకేమి చేతు విచట

తేనె బూసిన కత్తి ఏ పడగ తెలుగు

భూషణ వివాహ! శ్రీ దుమ్ముపుర నివాస!

రావచే నన్ను సీతాత్మ కనుగు రామ!

(2)

దుమ్ముపుర వాసుల యందు గల భక్తి ప్రవక్తలు. వారి నిత్య కృత్యము లెట్టిది? తెల్పుచు ఈ గ్రామమున భర్తము మాత్రమే లోపించిన దని—

'ఇంటింట యిష్ట చేసి చేవ పూజలు
చునును హిర్, సాయి, త్రిమూర్త ప్రతులు
లింగంక వాచిన దేవీవ్య సింగిరి
సినిహూం త్యాన్యుల సేవ్య వటులు
పులిహోర వర్కర పొంగుపు రుచి పిచి
యిట్టి పెనర ట్టుప్ప యిరపు గొనియె
హిరి హిర తిరంబె యమ్మవంబుగా గొను
వాడులు 'హి', 'చి' యమ్మర హులు

భూషణ దీపంబుల బదుల్ భూమ హిస
మొర భర్తలు నొక్కటే మాయ మయెను
భూషణ వివాహ! శ్రీ దుమ్ముపుర నివాస!
రావచే నన్ను సీతాత్మ కనుగు రామ!

(8)

దేవాదాయ శాఖవారు ఏర్పాటు చేసిన 'కమితీ' వారికి అధికార వ్యామోహమే రాని దార్మికత్వము - భక్తి యనునవి లేవు. వారి పరిపాలన గూర్చి—

'నన్ను నిన్నేరిది నగు కప్పి మొలర్ల
వరుస చెప్పెద విను వాసుదేవ!
తెలు యే ప్రసిదెంటు చేసున్న రాంబర
పైసె ప్రసిదెంటునా వరలు దిలుక
లా బావ్యదర్శియే యగును క్యాష్కివరు
లక్కసంది యచెన్నవగును జోరె
చేదోడు వెంటరు తెంగుడి రాగంబు
గి పురుగురు కప్పి నిలిది నన్ను
నేలమందిరి రరగని నిధిని బాచి
యెడయందుగు తిక్కయో వక్షపాత!
భూ : వివా : శ్రీ దుమ్ముపుర నివాస.....'

(20)

కవిటి యేర్పడినను కరుణ లేదు. వీరికి కరతం నిష్కంపులేను నిరంతరము వీరి నిష్కాటన దుష్కరించు వస్తు సామగ్రియే వీరి 'కవిటి' అంటే క్షవి అవమించి రస బాధను వ్యక్తపరచెను.

ఈ విధముగా తాను నమ్మి కొలిచిన స్వామివారికి నిత్యార్చనలు సరిగా జరుగనందులకు పరిపించిన ఆర్చక స్వామి యగు పవి హృదయము ఈ అపూర్వతీ ద్వారా తెలియును.

అనేక వాదల పడి చివరి వరకు శ్రీరామునే నమ్మి 'అస్వభా' శరణు వాసి' యని బాచించిన 'కాణికా' 18-11-1986 న తరమవదించిరి.

ఇట్లు ఈ పదకొండు అనుబంధాలు వివిధ విషయ సముపేతములై, అ యా గ్రంథకర్తల క్రింది ప్రవర్తించు, స్మృతులను వెల్లడి చేయుచున్నవి.

సూచికలు :

1. 'తారాణాం సంఖ్యయా వద్యై య్యై తానావశీ మతా' ప్రశాపరుద్రీ యమ్; కావ్య ప్రకరణము. (శ్లో. 79)
నక్షత్రములు 27; వీని సంఖ్య ననుసరించి 27 వద్యములలో చెప్పబడిన రచన తారావశి లేదా నక్షత్ర మాలిక, తానా మాలిక.
2. మంత్రపాఠ పార్యతీశ్వర శాస్త్రి గారు 'వరాహ సరసింహ శతకము'ను 80 సంవత్సరముల పేర్లు, 27 నక్షత్రముల పేర్లు వచ్చునట్లు రచించిరి.
3. 'శబరి' ఖండ కావ్యము - గుడిమెళ్ళ రామానుజాచార్యులు గారు
(ముద్రి. 1950)
" " శ్రీ బాలును వేంకట రామమూర్తి. (ముద్రి. 1994)
3. B చింతా దీక్షితుల 'శబరి' నాటిక యందు ఇట్లే గలదు.
4. వామరెడ్డిగారు వారు మందర బ్యాంక్ (అరణ్య, 689.693 పుటలు)
యందు రామునకు శబరి పెంగిలి చేసిన ఫలముల సమర్పించ లేదని వచ్చుపురాణ శ్లోకము వేరే విధముగా కలదని నిర్ధారించిరి.
5. B. 'అథనిరాండ్ర పవిత్రము - సంప్రదాయములు - ప్రయోగములు.'
(పుటలు. 450. 451)

తిరునామములు - మంగళ హారతులు

తిరునామములు :

శ్రీ శైవ్యుని సంప్రదాయ పరిణామములకు 'తిరు' శబ్దముతో చేరిన పదములు అధికముగా నుండును.

'శ్రీ' ఃబ్దమునకు రహితమును 'తిరు' తద్యపము. ఇట్టి 'తిరు' శబ్దముతో చేరిన వ్యాప్తమైనది 'తిరు నారాధన' (తిరు ఆరాధన), 'తిరు వరంగము' (శ్రీరంగము), 'తిరు వెండు' (శ్రీ వెంకట) మొదలగునవి.

పరిష్కేప్త్యం సంప్రదాయము సంస్కృత ద్రావిడ సాహిత్యములతో ముడిచిన చుట్టును 'శ్రీ' ఃబ్దము 'తిరు'గా వాడబడు చున్నది. దీనికి మరి యొక కారణము ఏమిట. అష్టి ప్రామాణ్య కారణమున శ్రీశైవ్య సంప్రదాయము నకు 'శ్రీ సంప్రదాయ' పని ప్రసీద్ధి. శ్రీ సంప్రదాయ ప్రవర్తన సూచకముగా చేర్చి పోషించు 'తిరు' శబ్దము వాడబడినది¹ ఇది ప్రదురమై సంస్కృత 'నామము'తో చేరి 'తిరునామము' లోని తొలిపద మైనది.

లేచిన పై న 'నామ' శబ్దమునకు 'వ్రాత్యం' - ఎరిగింపబడిన దని అర్థము² అందుకే గానన, ఎరిగింపబడినది భగవంతు డొక్కడే కావున అందు నామ శబ్ద వాడుక దని ప్రతీతి. ఈ 'నామము' భగవంతుని సకలేతర విలక్షణతలతో వ్యక్త పరచును. ఇట్లు 'నామము' భగవత్పరమైనది.

'తిరు నామములు' శ్రీ సంప్రదాయమైన భగవత్పరముగు కీర్తనలు, ఒక చాంసుక కీర్తనను దివ్య నామము అనెడి వారు.³ 'విష్ణు సహస్ర నామ స్తోత్రము' నామ సంకీర్తనమైన దివ్య నామమున తుదాహరణము. ఇట్టి నామ సంకీర్తన... ఈ లాగు గాను రూప కీర్తనమైనది.

శ్రీ సంప్రదాయమునకు చెందిన కీర్తనలను పరిమితముగా గ్రహించి - 'దివ్య నామ కీర్తన'లను పరివ్యాప్త మొనర్చును, 'దివ్య' శబ్దమునకు బదులు 'తిరు' శబ్దమును చేర్చి 'తిరునామములు అనివారు శో తొలిదశలోని దివ్య నామ సంకీర్తనము ఇట్లు తిరు నామమై వ్యాప్తి చెందినది.

ద్రావిడ ప్రబంధముల యందు 'వాడి తిరు నామములు' గొప్ప భగవద్భాగవత తోత్సవముల ముగింపు పీని పదనముతో పూర్తి యగును. ఎవరిని గూర్చి యివి పాడబడునో వారికి సంబంధించిన యంతములే యుండి అట్టివారు 'దిరకాలము సుఖముగా నుండి మమ్ములను అనుగ్రహింతురు గాక!' అని ఆశంసింప బడును.

తిరునామముల యందును ఆళ్వారాచార్యుల స్తుతి, వారిని గూర్చి మననము చేసికొనుట - మొదలగునవి కన్పిండును. రావున 'వాడి తిరు నామము'ల నుండియు తిరు నామ శబ్దము రావచ్చు నని భావించుటకు ధీమా గలది.

తెనుగు వాట శ్రీ వైష్ణవ సంబంధమైన గీతములు 18వ శతాబ్దమునుండి కన్పించుచున్నవి. రాగరాజా, క్షేత్రయ్య, రామదాసు, రాళ్లపాక శవ్వలు, కృష్ణమాచార్యులు - అనేక సంకీర్తనలను చెప్పిరి. వానియందు 'తిరునామములు' లేవు. కాని, కీర్తన పదము ప్రాచీనము. "పదనములు - కీర్తనములు - పదములు ఈ మూడును వాని యంతస్తత్త్వ మొక్కటియే యైనను విశిష్టమైన ప్రత్యేక లక్షణములతో అవి ప్రకాశించుచున్నవి. తిరు నామములు పీని పరిణామ క్రమమున వస్తు వివరణమున ఒకానొక దిశలో వాని వాని లక్షణములను ప్రత్యేకతలను గ్రహించుట కవలెనని విశదణ చేత ఒక ప్రత్యేక ప్రక్రియగా రూపొంది యున్నవి" - అని డా॥ కె.దా॥ రెడ్డిగారి రసియోదార్యులు గారి అభిప్రాయము శో.

తిరునామముల నందు శ్రీ వైకుంఠ నివాసుని అనుష్ఠిత శతాబ్ద గుణ గణములు కీర్తింప బడుటయే గాక ఆళ్వారులు, పూర్వాచార్యులు తెచ్చిన సంప్రదాయ విషయములు - నుంధ శైలిలో తెల్పుడును

పూర్వమైన ఆళ్వారులు తమ ద్రావిడ ప్రబంధములను గాని ప్రధానముగా కూర్చి భగవన్నామ గుణానుభవములను ప్రచార మొనర్చిరి. పీని ప్రభావము తిరునామ రచనకు ప్రేరక మైనందున దివ్య ప్రబంధ విషయములకు

ప్రాధాన్య మొసంగి, భక్తి, జ్ఞాన, తాత్త్వికతల బోధించుట తిరునామముల యుద్దేశము.

ప్రౌఠ శ్లోక, పద్య రచనల కన్న మంతముగా అర్థమై గ్రహింప బడునది శ్రిరన - లేదా గేయము. దేశి కవితా పద్ధతికి చెందిన ఈ ప్రక్రియ సామాన్య ఇసులను మిక్కిలిగా అకర్షించును. అందువలననే బాంతుండి కవులు సంశ్లిష్టరసం రచించి ప్రజల మధ్య నిలిచినారు. విశిష్టాద్వైత సంబంధ విషయములనేలను మంత శైలిలో భక్తుల కందించి వారికి సంప్రదా యాభినివేశము కలిగించుట తిరునామముల పద్ధతి కావున వీరు దేశి కవితా పద్ధతిని గ్రహించి వీరిని రచించినారు.

శ్రీవైష్ణవమున కరణాగతి తత్త్వము ముఖ్యమైనది. భక్త జనులను జ్ఞాన కరిషాడ్డుల నొనర్చి, భక్తియే సర్వజన సమానత్వమునకు ముఖ్యమని బాటి చెప్పిన విశిష్టాద్వైతమందు ఆదార్య పురుషులు తమవైన సంప్రదాయమును రక్షించుటకు సాహిత్యము ద్వారా ప్రచార మొనర్చినారు.

అనేక రాజాల పరిపాలనల యందు ప్రజలు మత విషయముగా బాధల ననుభవించి రాజప్రీతికై మలాంతర ప్రవేశమొనర్చుచుండిరి. దీనివలన భారతీయ సంస్కృతి సంప్రదాయములు విద్విచ్ఛమగు కళ ప్రాప్తించినది. ఈ విధమైన క్లిష్టదశయందు ఆ యా మతాదార్యులు ప్రజల నుద్బోధించి వైతన్యవంతుల జేయుట 'న్యవర్త్యే నిధనం శ్రేయః' అని ఉపదేశించి, అందు కనుగుణముగా సాహిత్యమును సిద్ధము చేసిరి.

శ్రీ వైష్ణవాదార్యులు వారి భవిష్య ద్విపత్తును గ్రహించి ఇమిందారులు మొదలైన వారిని తమ సంప్రదాయమునైపు త్రిపుకొని వారికి సమాశ్రయజ్ఞానులొనర్చి వారిద్వారా ఇతర జనులు నాకర్షించి, వందన గోష్ఠాలు, భగవద్విషయ కాంక్షేపముల నేర్పాటు చేయించి, సంప్రదాయ గ్రంథస్థ విషయములను తిరునామ రూపమున చక్కని శీతిలో చదివిబోధించి, వారి వానందవరము చుండిరి దీనివలన వారు సంప్రదా యాభినివేశంగుట సంభవించిరది ఇట్లు తిరునామములు ప్రసిద్ధి గాంచినవి.

ఆదార్య పురుషుల ద్వారా వీరిని గ్రహించిన రాత్రినివారు, నిత్యులు బాధ్యులు క్షముగా పాడి తిరునామముల ప్రచార మొనర్చిరి. తిరునామ పరిశోధకులు - వీరిని విషయ వైవిధ్యము ననుసరించి—

1. గురు పరంపర, 2. భగవత్పరము, 3. శ్రీవరము, 4. అశ్వారులు, 5. అచార్య, 6. శ్రీరామానుజ, 7. భాగవత, 8. పితాధిపతులు, 9. ద్రావిడ వేదము, 10. శ్రీవరస భూషణము, 11. క్షేత్ర, 12. బార్త, 13. మన స్సంతోషన, 14. స్తోత్ర, 15. ఇతర విషయ పరములు⁸ అని విభాగించి విశ్లేషించిరి.

తిరు నామముల యందు విస్తృతము, గాఢమైన శాస్త్ర సంప్రదాయ విషయ ములు సులభ రీతిలో తెల్పుట ముఖ్యము.

'అన్ని శాస్త్రముల వంటిది గాదమ్మా - శ్రీ వరస భూషణ మున్ని శాస్త్రముల వంటిది గాదమ్మా.'

ఇట్లాది తిరునామమున శ్రీవరస భూషణ ప్రళ ప్తి వ్యక్తము చేయబడినది.

'గతి మీరె శ్రీ భాగవత మాన్యులారా!
మతిలేని నా వంటి పతితులను త్రోవన్'.

'మానవ రాక్షసు లమ్మా అనుమానము లేదే ఓ కొమ్మా'.

అను వానియందు భాగవత నిష్ఠ తెల్పుబడినది. నిష్ఠా రహితు లైనవారు భాగవతులను పరిహసింపగా వారిని మానవ రాక్షసు లని తెల్పుదు, ఇతరు లిట్లు కాకూడ దని తోధించుట వీని పరమార్థము.

'భాగవతార్చన కన్నను మిక్కిలి భాగ్యము లేదమ్మా!'

ఇట్లాది తిరు నామము మిక్కిలి ప్రచారమున గండు. వీనిని శ్రావ్యముగా గానము చేసినపుడు శ్రోతృ భక్త జనము తన్నయు లగుదురు. ఇట్టి సులభ శైలి ప్రబోధాత్మక రచనలతో పాటు ప్రౌఢ సంస్కృత మయ తిరునామములును కొన్ని గలవు. ఉదాహరణమునను—

'భీషణ మిష కరదూషణ రావణ
శోషణ కరణ విభీషణ ముఖ పరి
తోషణ శుక మద తోషణ మధు రస
పోషణ దణ మృదు భాషణ భరణమ—'

'చండతర పాషండ కదళి
కాండ మద వేదండమా

పంచ లాంచిత గండ యుగళ త్రి

దండ భృత భుజ దండమా—'

రిరు నామముల అధ్యాత్మిక సంపత్తి ముఖ్యము. తత్పిన్నముగా—

'బుద్ధి ధన పాషాణ దుర్బుద్ధి - ధన ముండి నీ ప్రా

రత్న మేమిర పాప ముల్లివృద్ధి

'స్థైర్య శాస్త్ర జ్ఞాన కవితా లక్షణజ్ఞుల యాచకుల గవి

స్థైర్య రోమ శాస్త్రన మర్కట సముద్రవై చెదిరించెదవు

రీ! బుద్ధి ధన పాషాణ.....'

'రామసింహ వివర్ధ బోధకు

నీ మనసు కరుగదు మిగిలెదవురా - యముని తాడలకూ

ఏమి లేకనె ఏమి గాకనె

ఏమి లేకనె పోవు నీ గతి

లేమి గలిగిన పిదప నన్నెవ

లేమి యడుగరు రీ నరాధమ!—బుద్ధి ధన పాషాణ.....'

అని రామ సరసింహ దేశికులు ఒక ధనవంతుని నిందించినారు¹, తైత్తిరీ విషయమున, వస్తు వైవిధ్యమున ఇది 'నిందా తిరునామము'లో చేరును.

ఇట్టి విశిష్ట రిరునామములు ఎప్పటివి? వీని ప్రసక్తి ఎక్కడ గలదు? అను వాని విషయమై డా॥ కిరాంవి సరసింహాచార్యులు గారు వివరించి క్రీ. శ. 1690 - 1760 ప్రాంతమున నున్న మాదిమంచి తిమ్మకవి కాలమున కన్న పూర్వమే యివి గలవని, తిమ్మకవిమే ప్రథమముగా 'తిర్నామముల' పేర్కొని నాడని, ఆరవి రుక్మచేకర్వర కతక వచ్యము నుదాహరించి తెల్పిరి.

డా॥ ఆచార్యులవా రన్నట్లు తిమ్మనకు పూర్వమే 'తిరునామములు' రంపు. తాని పీనివి పేర్కొనిన వారిలో మాత్రము తిమ్మన ప్రథముడు కాడు. ఇరనిశి పూర్వమైన మణింగంటి సింగరాచార్యులు (1520.1590) 'తాతక త్రిపాప రామ శరకము'న -

'అనుబంధ' ప్రాత యటించు, విడ్డలు గురుం దంచుం, బ్రహ్మ రాజులం దు, స్వేచ్ఛల్ దాంపపు చుడు తల్లులు తనూజుం దంచు, పిత్తువృత్తులుం

తమఁ దంచున, రిపు వైరి యంచు, మఱి తాతల్ పొత్తుఁ దంచుం బ్రవ
ర్తసి 'తిర్నామము' గాయకోత్తము లయోహ్మరామః సీరాపతి! (111)

అని - శ్రీరాముని ఎవ రెట్లు భావించినని తెల్పుదు 'తిర్నామము'లే గాయకోత్త
ములు స్తుతించినా రనెను.

దీనివలన సింగరాధార్యుల వరకే ఈ ప్రక్రియ గాయకుల యందు వ్యాప్తి
చెందినట్లు తెలియుచున్నది. దీని తర్వాతి పద్యమున—

'తెల తిర్నామము చందన ప్రసవముల్' - అని శ్రీరాముని వర్ణన.
ప్రథమ పద్యమునందు 'తిర్నామము గాయకోత్తము' లనునప్పుడు 'తిరు నామ
ముల పఠనము చేయు గాయకోత్తములు' అని యర్థము. తరువాతి పద్యము
నందు 'తెల తిర్నామము' - శ్రీ వైష్ణవులు నుడుట ధరించు తెల్లని నామము
(బొట్టు) పేర్కొనబడినది.

దీనివలన తిమ్మకవికి ముందే తిరునామము గ్రంథస్థమై ప్రచారమున
నున్నది. ఇప్పటివరకు దీనిని పేర్కొనిన వారిలో సింగరాధార్యులే అద్భుదు.
ఈయన రచించిన తిరునామములు కూడ కలవు. ఇవియే ప్రాచీనములు. ఈ
కాఖకు ప్రథమ రచనలు. నిరోష్ఠ్య రచన వలెనే దీనిని సింగరాధార్యులే అద్భు
దనుటలో విశ్రుతిపత్తి యుండదు.

మఱింగంటి వారికి పూర్వము నుండి తాకినాడ, చత్వరినరములలో శిష్య
వర్గము గలదు. సింగరాధార్యుల నాడు వీరి తిరునామములు ఆ ప్రాంతమున
ప్రచారమై యుండును. తిమ్మకవి వీనిని విని తన రచనమునందు పేర్కొనినా
డని భావించుటకు వీలు గలదు.

ఈ విధముగా ప్రచారమున భ్యాతి గాంచి భాగవతుల జీవోగ్రమునందు
వసించిన తిరునామములను ఎవరో ఎక్కడో బ్రాసిపెట్టకొన్నను, తిథితరూప
ముగా నివి ప్రచారమంది వాని పై శిష్యము వెల్లడియగుట అంతంత మాత్రమే!

ఇటీవలి కాలమున కాశీయ విశ్వవిద్యాలయమునందు తిరునామముల
గూర్చి పరిశోధన జరిపి, పి.హెచ్.డి వట్టము నందిన కిదాంచి వరసంహార్యులు
గారు వివిధ ప్రాంతములలో రాము సేకరించిన 'తిరునామములు' లగు భాగము

గను, 'తిరునామములు - నమగ్ర పరిశీలనము' రెండవ భాగముగను 1982-'88 లో ప్రచురించినారు. 575 తిరునామములు విరివలన గ్రంథస్థమైనవి.

ఇదే సమయమున శ్రీ కోదాటి మురళీధరరావు గారు (తొగజ్ఞాయి) సేకరించిన 48 తిరునామములను, 75 మంగళ హారతులను 'ప్రవన్న గానామృతము'*¹⁰ పేరున 1988 లో ముద్రించినారు. దీనియందు 'మణింగంటి', కొమ్మూరి, ముతులం (బూరుగుగడ్డ) వారి రచనలు గలవు.

వరంగల్లు నివాసులు మణింగంటి మణివాళారాధ్యులు గారు తమ తండ్రి లక్ష్మణ బేళేకుల (మల్లంపల్లి) వారి తిరునామ, మంగళ హారతులను 'తిరునామములు' పేర 1985 లో ముద్రణ చేయించిరి. ఈ గ్రంథమున 140 తిరునామములు, 20 మంగళ హారతులు, 2 లాలి పాటలు, 1 హెచ్చరిక, 4 ఇతరుల మంగళ హారతులు కలవు.

డా॥ కిరాంత్ నరసింహారాధ్యుల వారి 'తిరునామములు', కోదాటి వారి 'ప్రవన్న గానామృతము' లందు లేనివి, ఇప్పటికి అముద్రితములుగా నున్న మణింగంటి వారి తిరునామములు - నేను సేకరించినవి - శ్రీరామ పరము 1, శ్రీరామానుజ పరము 8, మనస్సంజోధన 7, అచార్య ప్రకృతి 1, - మొత్తము 17.

వీనియందు సింగారాధ్యుల రచనలు 2, ఆయన ప్రసక్తి గలవి 2 లభించిన వానిలో కొన్నిటి కర్తృత్వము తెలియలేదు. ఇరవై తిరునామముల నిద్ది మిగిలిన వానిని 'అనుసంధము'న చేర్చినాను.

1. తిరునామము : సింగరాధ్యుల కృతియైన యిది చిలుక సంజోధన కలిగి, దివక 'సింగరప్పని పలుకు' - 'సీరిసెన గండ్ల' ప్రసక్తి యున్నందున సింగరాధ్యుల రచనగా పేర్కొనినాను. దశరథరాజ సందన చరిత్ర లాళ పత్రముల దివక 'శతమంతు సింగరాధ్య తిరునామాలు' అని 'వెమ్మడిని సమ్మడిని', 'పాయలేనె వాని చిలుకా' అనుచు కలవు. వీని తర్వాత 'ఇంకా కొన్ని' అని వ్రాసి. మరి మూడు తిరునామములు లిఖింపబడియున్నవి.

ఈ ఆచారముల వంస వీనిని సింగరాధ్యుల రచనలుగా పేర్కొనుచున్నాను.

'నెమ్మడిని నమ్మతిని నమ్మితిని సొమ్మగుము
 కమ్మకొని యేలునే చిలుకా!
 ముమ్మరపు యెమ్మెలను గుమ్మి గరువమ్మలను
 టిమ్మి కడలేర్చునే చిలుకా!
 చారు వందారు మందారు గభీరు నిందారగా నమ్మనే చిలుకా!
 మేరు నగభీరు నువిదారు మదిగోరి వితుజేరి కడలేరుమో చిలుకా!
 పెూర సంసార దుర్వార దుర్వార గత నారముల నేలునే చిలుకా!
 సార గుణ హార నుఖ శార భవదూర భవహార మోక్షప్రదుడె చిలుకా !
 రీలకే లోలవై చాల కర్కాల బడి యేల రట్టయ్యెడవె చిలుకా!
 కాల భట జాల కరవాల శివ కూలముల పొలగుట మేలటవె చిలుకా !
 చాల బుధ జాల నుత శీలుని కృపాలు యతిపాలు వదములు నమ్ము
 చిలుకా !

చాల జన్మాల గతి తీలుదుపు నా జగజ్జాలు వశమై మెలగు చిలుకా !
 మించులను మించు నతులందు నుతులందు త్రమియిందు మాయలో బడలే
 చిలుకా !
 పంచళరు దించు విలువంది నిను తొంది చొవంచ కరముల నేయు చిలుకా!
 ఎంచు మను శంచు మది నూచు గురు శంచు నుతు లందు యతి చెందవే
 చిలుకా !
 ఎంచు వ్రథు వంచు మది నుంచు రక్షించు నిక త్రుంచు తద్దోషములు
 చిలుకా !

శ్రీమ దితరామ కుభ నామ గుణ ధాముడి రామానుజావ్యులే చిలుకా !
 భీమ శరభీ మహిత తామసి గుణ ప్రకట సామజ సృగేంద్రుడే చిలుకా !
 పామరుల నేమరవ తామె కృప నోమి కడు సేమమున తోచునే చిలుకా !
 ప్రేమమువ నను జాడ .... నిను గోమనను కాపించి యేలునే చిలుకా !
 చింత గోరంత వం చెంత వని కింత వంవంతలను దగులకున్నె చిలుకా !
 చింత మతిపంతు జయవంతు గుణవంతు బంవంతు మది నమ్మనే చిలుకా !
 కంతు గురు భేత బోధించు రక్షించు నను వంత మలరెడు గురుడె చిలుకా !
 చెంత సిరిసెవగండ్ల నరసింహ కొలిచేటి సింగరవ్వుని వలులె చిలుకా !'

దీనియందు శ్రీమద్రామానుజ ప్రసక్తి యుండి అక్క నివేదన చేయబడినది. సింగరాచార్యుల యిష్ట తైవము సిరిసేగండ్ల నరసింహస్వామి ప్రసన్నుడై వారు, రెండవది: చిలుక సంకీర్తన, చెన్నయిచార్య ప్రకంస గలది.

'హయలేనే వాని చిలుకా - చాలా
మరులు గొని యున్నానె చిలుకా !
రాయబాదము తోనె చిలుకా - పర
వాసుడేవుడె అకడు చిలుకా!
తా పరబ్రహ్మమే చిలుకా - భక్తుల
పరము లిచ్చెడి భునుడె చిలుకా!
దానవరుల పాలిటి గురుడె చిలుకా - తాను
విష్ణు వర్ణునుడేను చిలుకా! (విష్ణువు, అర్జునుడు)
మనపైన దృష్టి చాంనె చిలుకా - అట్టి
విష్ణుని రమ్మననె చిలుకా!
సిరిసేగండ్ల వాడె చిలుకా - ఎవ్వరి
వలచినాడేమొ చిలుకా!
ఇంక నావల్ల నేరము లేదు చిలుకా - అది
భున గుహాయిత గిరియె చిలుకా!
ముళ్లుగా నేర్చెదరు చిలుకా - అదే
తిరుమంత్ర ద్వయమె ఓ చిలుకా!
దాసులకు జ(ప)రమార్థ మొసగితే చిలుకా - వారు
మన స్వస్మిత్రీకుని వనిన వారలె చిలుకా!
రని రరిందగ వలెను చిలుకా - వారు
పరవాది మురైళ సింహాలె చిలుకా!
బహుశాస్త్ర వాడులే చిలుకా - వారు
మహిమి మహిమలు గల్గివారే చిలుకా;
శేష రూపిగ ఓట్టి వారె చిలుకా - వారు
అనంతాశ్వారు నాములే చిలుకా!
పోయి చూడగ వలెను చిలుకా - వేగ
సిరిసేగండ్ల చేరుడమె చిలుకా! *11

తీనియందు సిరిసెనగండ్ల 'మన గుహాయుత గిరి'గా పేర్కొనిబడినది. శేషరూపి చెన్నయాదార్య ప్రళప్తి గలదు. 'పరవాది మత్తేభ పంచాంగ్య', 'అనంతాశ్వాసు' వచములు సింగరాదార్యుల రచనతో మున్నవి. చెన్నయ గారు రాసులకు తిరుమంత్ర, ద్వయ, పరమ మంత్రములును బోధించిన ఆదామ్యలు. వారిని దర్శించిన మనము తరింతుము, ఇట్లు తెల్పుచున్న యీ తీరునామమున - చెన్నయాదార్యుల వారు కూడ సిరిసెనగండ్లలో మున్నట్లు గలదు (వారి నివాసము అజ్ఞాపూర త్రైము).

లభించినంత వరకు ఇవి ప్రాచీన తీరునామములు. సింగరాదార్య వర్తకముగా గలవు. వీనిని బట్టి పరిశీలించిన ప్రారంభమునందు తీరునామములు 'సంబోధ నాత్మకములు', 'అత్య నివేదనా పరములు', 'స్వాదార్యకములు'గా నుండి, రాను రాను వివిధ విషయముల ప్రవచించినట్లు భావించ వలగుచున్నది.

మంగళ హారతులు :

దేవ పూజాధికము లందు, వివాహాది గుఱి కార్యముల యందు 'మంగళము' పాడునట్టి యాచారము భారతదేశ మంతటను గలదు.

మంగళమునె 'మంగళ హారతి' యందురు. దీనికి 'సీరాజనము', 'నివాళి', 'హారతి' యనునవి నామాంకరములుగా వేర్పడినవి

'ఆరాత్రి' 'ఆరతి' యైనది.¹ మంగళవర మైన ఆరాత్రియు మంగళా రాత్రికము. మంగళ ఆరతి, మంగళారతి, మంగళాత్రి యై ఉద్భావంబు వశమున 'ఆరతి'లోని 'అ' కారము 'హ' కారముగా మారి 'మంగళ హారతి' ప్రధారమైనది.

తీనియందు 'దీప', 'కర్పూర' భేదములు గలవు. దీపముతో నిచ్చు దానిని దీపారతి యని, కర్పూరముతో నిచ్చు దానిని 'సీరాజనము' అని ప్యవహరింతురు. దేవాలయములందు దీపారతి 'దీపార్తి' గను, ధూప ఆరతి 'ధూపార్తి' గను పాడుకలో గలవు.

మంగళ శబ్దము పుణ సూచకముగా లభి ప్రాచీనమై వేదమునందును, బావ్య లక్షణము నందును గలదు.

జానపద సాహిత్య పరిశోధకులు మంగళ హారతులను భక్తి గేయములుగా పేర్కొని వీనిని వర్ణనాత్మక, స్తోత్ర, భక్తి, వేదాంత, శృంగార, హాస్య విభాగము లొసర్చిరి *13. ఇందు వస్తు వైవిధ్యము ననుసరించి 1. భగవద్వర్ణన, 2. రూప వర్ణన, 3. గుణ వర్ణన, 4. గురు పరములు, 5. ఆచార్య (రామానుజ, ఆచార్యులు) పరములు, 6. కథాత్మకములు, 7. సన్నివేశాత్మకములుగా వీనిని విభాగించి, ఐదో పరముగ సంస్కృతము, తెలుగు, ద్రావిడము అని మూడు రకములుగా పేర్కొన వచ్చును.

సంగీత పరమైన 'యన', మంగళమ్, వీరాచారము, నివాళి, హారతి యను బానిధి స్వరూపిణి వర్ణనగా నుండు వీనియందు రథయతి ఇష్ట దైవ స్తుతి, గురు స్తుతి చేసి లాగు భగవదర్చనా పాత్రుడు తాతరి నని ప్రార్థించుట ముఖ్య స్థానము. ఇందలి వస్తు వేర్వేరును పై పద్ధతి మాత్రము మంగళహారతుల యందు కప్పనివరిగా ఉండును

ఉదా:- 'సావర విరాప! దివ్య ప్రలాపగిరి హరిహర! హోమరలాప!

సారంగాద్రి శిఖరోద్ధిత! మరురాలాప! భవతే—' ఇత్యాది.

దీనియందు ప్రలాపగిరి సరహరి కవి యిష్ట దైవము. సారంగాద్రి ప్రలాపదండ స్వామిని గూర్చి తెప్పరిచిన యీ మంగళ హారతి గోవర్ధనం బేరగు సరసీంహార్య కర్తృకము.

'శ్రీ శేషాచల రథి, నృహరి నుధి హరధిరి, లాశిక్యత సేవధికి

రాజాద్రి గుహా నిధిరి —' ఇత్యాది.

మఱింగంటి వరద దేవతలు కవించిన దీనియందు శేషాచల స్వామి యిష్ట దైవము. గురువు నృసింహ దేవతలు రాజకొండ (రాజాద్రి) శ్రీరాముని విష్ణు యము గలదు.

పరిష్టేష్టక సంప్రదాయ ప్రచారమున మఱింగంటి వారి తిరునామము లలో చాలు మంగళ హారతులను భక్త జ్ఞాకర్షకము లైనవి. వారు కను సందారమున సంవిర్భవించి వివిధ దేవాలయము లందలి దేవతల గూర్చియే గాన, ప్రామానుజ, బ్రాహ్మణాదుల గూర్చి చెప్పిన మంగళ హారతులను గంపు.

వివిధ ప్రాంతముల నుండు మఱింగంటి వారిని వారి బంధువులను సందర్శించి, వారి కొందిరిని లేలు ద్వారా సంప్రతించి సేకరించిన మంగళ హార

తుల యందు ముద్రితములు, అముద్రితములు గలవు. *14 పేనిలో కొన్ని తెనుగినను, మరి కొన్ని సంస్కృతమునందును తెప్పరినవి (అష్టాద శతీకుల వారు ద్రవిత భాషా మంగళ హారతి నొక దానిని రచించిరి).

అభిందిన వానిలో ముద్రితములు 45, అముద్రితములు 9. వీని వివరములు:

1. అవ్వల దేశములు:- మొత్తము 18, సంస్కృతము 10, తెనుగు 8.
2. పృథివిహ దేశములు:- మొత్తము 12, సంస్కృతము 8, తెనుగు 4.
3. అక్షులు దేశములు:- మొత్తము 20. సంస్కృతము 9, తెనుగు 10, ద్రావిడము 1.

అముద్రిత మంగళ హారతులు అనుబంధమున నీయబడినవి. మొత్తము మంగళ హారతులు శ్రీరామ, గోపాల, గోదా, పృథివిహ, రామానుజ, అశ్వాథాదార్య, గురుస్తుతి పరములుగా నున్నవి.

అనుబంధమున ఈయబడినవి గార భంతు (అముద్రిత) మంగళ హారతుల నిజట పేర్కొనుచున్నాను.

1. సూర్యాపేట సమీపమున గల రేపాల క్షేత్ర పృథివిహస్వామిని గూర్చి అవ్వల దేశుల పొత్తులైన రాఘవ దేశములు చెప్పినది (చైవవర్ణన) :

'కరభోరు తివర మంగళము సరహరికీ - యథా

కర భోరు రేపాల ధరణి ధర దరికీ

కరభోరు తివర.....'

(పల్లవి)

కరసభ్యుగ్ర సముత్కర సదా కరళ కర

ధర హరణ పరణ సుందర ధర సదరికీ.

ధరణ సరసిజ కరణ పరణ పం

కరణ సుందరణ సరణి మహాత్మి

పరణ మతి తరికీ—

కరభోరు తివర.....

కరభార శోభర ముఖర ముఖ నిఖార

సరభాదస పారబ్రహ్మ చరచరికీ—

వరమధీః ప్రహ్లాద శరణ వరణ స్మర
 కృతిహయితాత్మ నిర్భర దయా యుతిః - కరభోరు లవరె...
 మరవత హరి స్మరే శరణ భావ శరీర
 భరణ పిహరణ కళాభరణ వృష గిరిశీ
 వరణీయ గుణ రామవ గురు చిత్రాంజలిం
 భర యది భవంబరిశీ - నత కరిశీ
 కరభోరు లవరె మంగళము సరహృతి - భూ
 కర భోరు రేపాం భరణి భర వరిశీ!

దీనియందు స్మరింపా వర్ణన ముఖ్యము, కరభోరు = శ్రీ, భూకర-రా-
 ఉరు = భవంకరమైన కాంకిదే గొప్పవైన - అని 'కరభోరు' శబ్దము ప్రయో
 గింపబడెను.

2. ఇదేచర్ల అచార్య గంగాపుర శ్రీ చెన్నశేఖర స్వామిని గూర్చి
 అష్టాదశాక్షరము వారు చెప్పినది. ఈ రచయిత 80 సం॥ అకు పూర్వము
 గంగాపురమున నివసించెను.

'నివ్యా శివ్యరే మీరలు ఇవ్వను నీ వేళ - మన
 నివ్వలు పోతివ్వరు మది మవ్వయు గల మాధవునకు
 నివ్యా శివ్యరే మీరలు ఇవ్వను నీ వేళ - (వల్లవి)

తన వద చింతన దగు దే
 తన చరిగిని ఇతవమైన
 తనుగా తన తన వారల
 తనయుల గన దనరన్
 తన దయ పూతన యగులన్

దనియగ విడి త్రోడెడి దొర
 ఉన మీ వర్తన మేనున
 భర మని శీర్తన జేయుచు - నివ్యా శివ్యరే.....'

కర సారథుల ఉంట్లర సేవ కర సారథుల దాదిము నీ
 కర సాయుధ సాధన యుగరుడై -

కర భుజి లల కర దనుజార నాకంకర విద్యారదుడై
కరుణామృత కరుణగు శ్రీకర మూర్తి నివా ఇవ్వరే !

భవ సంభవభవ ముఖ స్వర్భువ నాదిపు లీతని పై
భవ మెన్నుట మారు నసంభవ మని కని తెలిసి
భవ బంధము లుడిపిన తమ భవ మితగం తత్పరం
భవ భజనము బాహుక యీ దువస ప్రయ భవసుకరు

నివా ఇవ్వరే!

మందర గిరి ధర యని మన మందర మారని పరుణా
మంద కటాక్షమృత రసమం దనురాగమునన్
మందమతుల గూతు కతన మందారుం దను నమ్మర
మొందుచు శ్రీ శేకవ పురి మందిరునరు సుందరునరు

నివా ఇవ్వరే మీరలు ఇవ్వను లీ వేళ.....'

దీనియందు గురుస్తుతి, కవి నామములు చేపు, మంగళ హారతి వ్రాసి
పెట్టియీన కాగితమునందు 'మయింగంటి లక్ష్మణాచార్య దాసుడు రచించి
నమర్చించినది' - అని కలదు.

(కృష్ణ-విష్ణు స్తుతి ముఖ్యముగా నున్న యీ మంగళ హారతి గంగాపురం
దేవాలయార్చకులు పంగిపురం వేంకటాచార్యుల వారివద్ద లభించినది), ముద్రిత
మంగళ హారతులనుండి యొకటి :

శిష్టాద్వైతమయ పెరియార్వారుల (విష్ణుదీక్షుల) స్థానము గలనీ రుమైసది.
వీరు వేదమున కింకారమువలె నాతామర తిప్ప ప్రబంధమునకు ప్రారంభమున
పాడిన 'లిరుప్పల్లాయం' భగవంతుని శ్రీపాదముల గూర్చి చేసిన మంగళా
కాననము. ఈ పద్యరియే మంగళహారతిగా, దైవమును గూర్చిన మంగళాకానన
ముగా స్థిరపడినది.

'వల్లాయం పల్లాయం పల్లాయం పల్లాయం పంకడి మారాయరమ్

పల్లాయం తిండెన్ మణివడ్డా ఉన్ శేవడి శివ్వి తిరుక్కాప్ప' - అని

(దామర ముష్టిను అను మల్లారను పల్లలు వలె నలిపివేసిన స్వామి! నీ శ్రీపాదము
లకు ప్రకయకాల వర్షారము మంగళము!)

దీని ప్రకాశమి విశిష్టాద్వైతమున మంగళహారతుల రచన కాధారము.
ఇట్టి పెరియార్వారుల గూర్చి లక్ష్యము చేశుట వారి మంగళ హారతి—

‘మంగళం భవతి మహామతే!

రంగేశ హృదయాంతరంగి! తత్పద కంఠ

భృంగ! విత్త సూరి పుంగవా! మంగళావహా గుణ

మణిమందిరా! సంస్కరంగ పరిత్యాగ సాధ్యానుషంగ! మంగళం

శ్రీక రుసురు సుతాళ విగ్రహ సన్నివేశ పేశల కృమలాళయా

అశీర్వాదోభివే శాంతియర చిత్తకోశ ప్రదేశ ప్రకాశానుదీశా! మంగళం

బాహు భూమి పురధాని నిష్ఠుదిర్త నామాలిరామా! సుధీపతే!

క్యామల పటపత్ర కయస సమర్పిత రోమలాలిల మృదు రుసుమ

సుధామా! మంగళం

శేషగిరీశా విశ్వ టటాశ నిశ్శేప బ్రాహ్మత గుణశేషిణి

పాదక ధారక భోగ్యభూత చరమశేషి నృహరి గురు చిత్తాల్ల పోషిణి

మంగళం

(మణింగంటియ్యం వారి ‘తిరునామములు’ - 92వ పుట)

మణింగంటి వారి మంగళ హారతులయందు ఇష్టదైవ మైన శ్రీశైవాలవతి (వృక్ష గిరీశుడు)రవ్వక పేర్కొనబడుటతో బాటు గురునామ స్మరణ ముండును (దాన్ని రిచనామముల యందును వీరు ఈ పద్ధతిని పాటించిరి). ఇది వీరి మంగళ హారతుల ప్రత్యేకరయే గాక ‘మణింగంటి వారి రచన’ యని గుర్తించుటకు ముఖ్యకారణము.

దేవి కవితా పద్ధతికి చెందిన యీ మంగళ హారతులు, తిరునామములు వీరి యితర సాహిత్యమున కన్న మిక్కిలి ప్రచారము నంది విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయమును సామాన్య జనులయందు వ్యాప్తి చేయుటకు ఎంతగనో తోడ్పడినవి. వీరియందు కవిత్వం కక, పక్షులైవిధ్యము, భక్తి ప్రబోధము ముప్పేటలుగా గలవి, ఎది పరియింపే గాక దానవకులను మైత మాలర్పించినవి.

నూచికలు :

1. 'తెలుగులో కొత్త వెలుగులు' - 1 వ భా. పుట 108.
2. 'నామ ప్రాకార్య సంఖాప్య క్రోధోపగమ రుత్పవే' - గురుబాల ప్రబోధి - 869 వ పు.
3. 'సకలేతర విష్ణుణ! అర్థి కల్పక!' - అని శరణాగతి గద్దెలసంఘ శ్రీమద్రామానుజుల వారు భగవంతుని సంబోధించిరి.
4. విజ్ఞాన నిర్వస్యము, 4 వ సం. పుట 1070 - విస్సా అస్సారాపు గారి వ్యాసము.
5. 'తిరునామములు - సమగ్ర పరిశీలనము'. - పు. 6.
6. వాడి తిరునామ ముగ్ధా మంగళాశంసనము, అందు కుదాహరణ—
పాళేపుగడ్ కమలై వాడి పరస్థామన్ పదం గొ వాడి...
వారిశూరులగ ముయ్యై వైష్ణవ క్కుడాంగళ్ వాడి' - 'విశ్వానుసంఘాసము'
7. 'తిరునామములు - సమగ్ర పరిశీలనము' - పు. 21
8. " " " - పు. 81-192
9. 'తిరునామములు' కరచీపికలో ముదింగంటి శ్రీరంగాచార్యుల వారు తెల్పినది.
10. 'ప్రపన్న గానామృతము' లోని తిరునామములు కొన్ని చా: కిదాంచి వారి రచనలో నున్నను, లేనివి కూడ మరి కొన్ని 'ప్రపన్న...'లో కలవు. వాని సంఖ్యలు 4, 6, 7, 18, 19, 20, 21, 23, 30, 31, 41, 44, 48, 47. వీనిలో 41 వ వెంబరు లక్ష్మణ దేశికుల వారి రచన, వారి తిరునామములలో చేరలేదు.
11. దిలుక సంబోధన తిరునామములు కొన్ని చా: కిదాంచి గారి 'తిరు నామములు' (పు. 412) గ్రంథమున గలవు.
12. 'ఆరాత్రిక ఆరతి (నిరాజన కర్మలి) దీపిహి రాత్రా చేప ప్రపర్యురే, ఇదం చినేలపి ప్రదర్శ్యతే' ఇతి - సంస్కృత వాచస్పత్యమ్.
13. 'తెలుగు జానపద గేయ పాపిత్యము' - పు. 406.
14. 'ప్రపన్న గానామృతము' - మదనాచార్యుల వారి తిరు నామముల యందు ఇవి కలవు.

చాటువులు

తెలుగు కవిత్వ ఆలు, మిథుర, చిత్ర, చిత్తర కవిత్వము లని నాలుగు విధములు. ఏనికీ చిరుత్పథ రవిర లని పేరు.

సన్నయేగాని కాంచునుండి ఈ పద్ధతి తెనుగున వెలయుచున్నది. వీని వివరణము—

1. ఆళు కవిత్వ : కలము, కాగితము లేక అడిగిన వేంటనే ఆకువుగా చెప్పేడు కవిత్వ, అష్టావధాన, శలావధాన, ఘటిరా శత గ్రంథ కల్పనలు.
2. మిథుర కవిత్వ : నేటి కవితా భేదము లైన పదములు, రగడలు, గేయములు, ఉదాహరణ కావ్యములు మొదలగునవి.
3. చిత్ర కవిత్వ : శబ్ద వర్ణ చిత్ర రచనలు, గర్భ, అంధ కవిత్వలు - మొదలగునవి.
4. చిత్తర కవిత్వ : పురాణ, ఇతిహాస, కావ్య ప్రబంధాదులు.

పేనియందు 'ఆళు కవిత్వ'లో చాటువులు చేరును.

అప్రయత్నముగ అప్పటి కప్పడు కవియొక్క స్వీయానుభవము పద్య రూపముగా వెలుగుచున్నది. పేనియందు చెప్పబడిన విషయము చమత్కార ముగా నుండును.

'చాటు' వేగుగా ప్రియ వాక్యము. సంస్కృతాంధ్ర నిఘంటువులలో 'చాటు' నకు 'ఇంపైక సంభాషణ', 'చమత్కృత సంభాషణ', 'ప్రియ వాక్యము' - అని వ్రాయబడినది. వీని ననుసరించి పరిశీలించినప్పుడు - ఏదేని చమత్కారము కలిగి యుండునది 'చాటువు' ప్రధాన లక్షణ మగును. ఇవి కల్పనానాదము ను, పొదుపు కథలను, శృంగార హాస్య అధిక్షేపములకు, పొంపు, దీక్షలను, వివిధా ధారలను నిలయములు.

చాటుపు లెందరో రసీకుల రసనాగ్రముననే గాదు; పామరుల సంభాషణము లందును, అముద్రితముగా నున్న తాటాకు పుస్తకముల యందును నిలిచి యున్నవి. పెద్ద లెందరో సేకరించిన సంస్కృతాంధ్ర చాటుపులు కొన్ని ముద్రిత గ్రంథములుగా వచ్చినవి.*

సంస్కృతాంధ్ర కవులు వారి రచనలలో 'చాటూక్తి'ని 'చాటుకారము' లను పేర్కొనిరి. సంస్కృతమున భోజ కాశిదాస ధోరములు చాటు కవికలుగా ప్రసిద్ధములు.

తెనుగున - వేములవాడ భీమన, శ్రీనాథుడు, రామకృష్ణుడు, పెద్దన, భట్ట మూర్తి మొదలగు వారు ఈ ప్రక్రియకు ప్రౌఢ శైలి నాపాదించి దమకూర్చి యుత మొనరించి కావ్యత మొనర్చినారు.

ఆధునిక యుగమున శిష్టు కృష్ణమూర్తి కాశ్రీ, తిరుపతి వేంకట కవులు, కొప్పరపు కవులు తమ అనువుతో చాటు కవిత్వకు పట్టము కట్టిరి. వ. ను. రామ కవి, చిలకమర్తి, పానుగంటి వారు తమ మాధురీ కవిత్వను దీనియందు రంగ రించిరి.

వ్యక్తుల లోకానుభవము, సాంఘిక స్థితి, దూషణ, భూషణములు, కావ్య ప్రబంధముల కన్న చాటుపుల ద్వారానే మిక్కిలిగా వ్యక్తమగును. కావుననే ఇది ఎంత ప్రాచీన కాలమున చెప్పబడినను, అన్ని కాలములకు అనువుగా చెలూచుటి యగుచున్నది.

"చాటుపును చదివి ఆనందింపటం ఎంత నులభమో దాని ంషణాన్ని నిర్దేశించటం అంత కష్టం. చాటుపులో అందమైన వస్తువు కంటే అందంగా చెప్పిన పద్యలికే ప్రాముఖ్యం. చప్పిచి వస్తువును ఒప్పించగా చేసి ఒప్పించే! ట్లు చేసే నూర్తి భారయే చాటుపు!" అన్నారు చా॥ జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారు.*

ఇట్టి చాటుపులు మన సాహిత్యమున పరంపరగా వచ్చుచున్నవి గోల కొండ ఖతుబ్బాపీల కాలమున వచ్చిన పద్యములు కొన్ని గ్రంథప్రమేయము* అలభ్యములు మరి కొన్ని గలవు. అట్టి వానిలో మణింగంటి సంగరాధార్యుల చాటుపు లున్నవి.

'చాటు పద్య రత్నావళి' యందు మణింగంటి వారి చాటుపులు కొన్ని ప్రచురింపబడినవి. వానితో పాటు మరి కొన్నింటిని ఈ ప్రచురణము నందు చేర్చి

నాను, చని ఆ వారి విఫల ఆత్మ వ్యథను, దూషణ భూషణములను, భక్తి, అనురక్షలను వ్యవహరించును.

1. పేంకట సరసింహాచార్యులు :

అరసరాదుభూతయోది బోధక మహా గ్రంథ విస్తృతమైన ఈ కవి నివాస గ్రామము 'అనుమల'. ఆ నాడు ఎవరో వితరణ శీలులైన భక్తులు వీరికి భూదా ము చేయగా దానిని మరెవరో సంగ్రహింప యత్నించిరి. అట్టి బ్రహ్మాన్వ్య గ్రహాలు గూర్చి చెప్పిన 12 'అగ్రహార వద్యము'లలో రెండు మాత్రము లందినవి. దానిలో మొదటిది :

'మా నరివారు లేరనుచు మాన్యపుభూముల పంట పొట్టకుం
గ్రాసము చేసి సేద నరకంబుల కెగడు త్రోవ గాంచగా
మీనము దువ్వి విప్రునకు మేమిడు వారమె క్షేత్రమంచు ను
ల్లాసము చేత గాసిలి చలంబున నుంచురు దుష్ట భూజనులే!'

బ్రాహ్మణ మాన్యముల సేద్యము చేసి వచ్చిన పంటలో కొంత యైనను దూచి లోబమాని శీయక అనుభవించు దుర్మార్గుడు ఆ క్షేత్రమును సైతము హరింప దానినపుడు బ్రాహ్మణునకు కలుగు బాధ వర్ణనాతీతము. దానినే ఈ వద్యమున కవి వ్యక్తపరచెను.

రెండవ వద్యము :

'తన కకత్రముక తెంకయు మోహ మొనరించె
నని పరాహ ప్యమి యలుగు బాచు
మా యత్తపై యాసచేయ వీ తెవతని
రానుదండ్రుండు శరణు కొడుగు
వలెన కే నిర్నిరి వసుధ యంచని బలి
చక్రవర్తియును వాచురము దరుము
విశ్వం దత్తోర్వి కాచు సీదని బాహు
దగ్గి పరశ్వదాత్రుంబు బట్టు

నందుకే భూపాలు బ్రాహ్మణాగ్రహార
ములను కన్నెత్తి చూడరు మోగు మనుచు

ననుదినము దల్లు మీక మాన్యములను నీయ
విప్ర నికర విధేయ! గోవింద రాయ!

బ్రాహ్మణాగ్రహారమును హరించిన వారిని గూర్చి వరాహస్వామి, శ్రీరామ చంద్రుడు, బలి, వరకురాముడు - ఎట్లు గోవింతులో తెల్పి, ఈ వారణమున రాజులు మా అగ్రహారముల వైపు కన్నెత్తి చూడలేదు. రాఘవ మాన్యముల నీయ దలంచ వలెనే గాని - వానిని గ్రహింపరా దని తెల్పుచు ఈ సందర్భముగా వరాహాద్యవారణముల నిండువ యొగించుకొని విష్ణుపారమ్యమును వ్యక్తము చేయుట దీనియందలి చమత్కారము.

2. వరద దేశికులు :

నరసింహాపుర నివాసి యైన దేశికుల వారు అనేక మంగళ హారతులు, తిరునామముల చెప్పి ప్రసిద్ధు లైనారు. వీరి రాజు పద్యములలో ఒకటి మాత్రమే లభించినది :

'రాజిత ఖాజనంబుగ కరంబున సంపెగ నూనె గొంటివి'
రాజముఖి: యిదేటికి: తిరంబుగ సంతిపురంబు నందు వా
రాజ ముఖి లరామకు విరాజిత భామకు నైజయాన తి
ద్రాజ మరాళ కుంతలకు రాజిత మత్త గజారి మధ్యకున్'

దీని దివరి చరణము 'రాజ మరాళకున్ - తలకు రా - జిత మత్తగజారి మధ్యకున్' అని, "రాజమరాళకుంతలకురా: జితమత్తగజారి మధ్యకున్" 'చేరి యందు గల సంపెగ కైలము ఎవరి కొరకు?' అని రాజముఖియైన శ్రీని ప్రశ్నింపగా అమె 'ఇది రాజ మరాళకున్ చంకు' (రాజమరాళగమనయైన యామె యొక్క తలకు) అని, 'రాజమరాళ కుంతలకురా!' అనియు లెంకర్థములు వచ్చు నట్లు చెప్పినది. లైలు మువయ్యగించు అంగన 'జిర మత్త గజారి మధ్య' (సింహమధ్య). 'రాజ మరాళ కుంతలకు' అని సమాగ శ్లేషలో చెప్పుట ఈ పద్యమందలి చమత్కృతి!

3. అప్పల దేశికులు :

శ్రీరామ పాదుకా స్తవ కర్త లైన దేశికులు దిన్నతనమున తమ తండ్రి గారితో కలిసి 'తొగజ్ఞాయి' గ్రామముపైను వెళ్ళిరి. అదటి వేణుగోపాల స్వామిని

గూర్చి, 'తొగలు చాచి విశేతన! తార్వ్య శేతనా!' యని పితృపాదలనగా చెంటివే బేరినట్లబారు—

'శక్తిత పూతనా! దితిత తీవ విభాతన! రాధితా వధూ
వీశిత సూతనా! వరమ వేద వనాతన! శత్రుతోత సం
ధుశిత యాతనా! నరక దుర్భర బోధ్యుగళాలిపాతనా!
రశ్మిత శేతనా! తొగలు చాచి విశేతన! తార్వ్యశేతనా!'

యని పూరించగా కీనికి బేరితులవారి తండ్రి వరమానందము నందిరి, నేటి మహారానగర్ కాటాకాలోని 'తొగజ్ఞాయి' కవిగారి స్వగ్రామమైన నరసింహపురమున కనరి దూరములో నుండును.

4. వేంకట నరసింహాచార్యులు :

కాలాంక నందినీ పరిణయకర్తయైన ఆచార్యులవారు చెప్పిన చాటువులలో ఇందు మాత్రమే లభించినవి.

వానియం బాతటి - కవిగారు శిష్య సంఘారమును పూర్తి చేసికొని తిరిగి వచ్చుచుండగా మధ్యే మార్గమున వీరిని తొంగలు బోచుకొనిన విషయము. ఇంతవఱకు - తమ అచసానదళయందు సంసార బాధం గూర్చి చెప్పినది. వీరితో మొనరించిన సీసమాలిక—

'శ్రీ నీలగిరి సీమలో నొప్పు కవగంటి
పురము లోపలను కాపురము నొందు
ఘన మఠింగంటి తావర గుహాత్తముని పు
త్రకుడె పృసింహానిధాన కవిని
యేను సందారార్థ మేగి క్రవ్యోపార్జ
నం బొందర్పయి మహానంద లీం
మగిడి మా గృహములై మార్గంబు గొనిరాగ
నిందుర్తి సీమలోనం తనద్యు
మెట్టాపురము బాము ప్రొద్దుండగా వచ్చి
యదట నిల్వక నేగు నందలతోన
ఖలుడు తరింము రెమ్మిగాఢు కలఁభు

నతఁడు నల్లరు దొంగ లంపఁగా వారలు
 చామలవలి గుట్ట చాలు గాంచి
 వెన్నాడి కనిపెట్టి రిన్నగా మము బట్టి
 కన్నులు విగగట్టి కడరు నెట్టి
 శుభ్రంబు లరువది, కొంతి సవ్యాశేరు
 నారితేకంబులు నాల్గు, తామ్ర
 బండముల్ మూటలో గల వెన్న ముప్పది
 తుచ్చాలు నొక పెద్ద పద్మదంబు
 మైసూరు కాలు, రుమాలు పట్టంచు ధో
 వతులు మేల్కొట ధోవతులు రెండు
 వకలాడు నొకటి కప్పా దేవతార్చన
 పెట్టె గట్టిన ధనల్ పట్టు ధోతి
 కాళ్ళ చెప్పుల జోడు కాచి దుప్పటి జోడు
 మంచి దొక్కము పైడి మానుమెత్తు

ఆన లేకుండ చంద్ర లాటి సమేతు
 దోచుకొని పోయిన కిరాతు ధూళిచేతు
 చచ్చు బెగజాతు వానిల్లు చిచ్చు చేతు
 మిత్తి నెగదోతు పైన బండె త్తి వెతు!

అని దోచబడిన వస్తువులను, తన కోవమును ప్రకటింపినారు. చరితము తిమ్మయి
 కవిగారి బాధ్యులనగు మరణింపను అతని పాప కర్మల ఫలము కంకమును,
 వెన్నాడినది చరితము గృహ నామము గల కరణాలు నేదికిని నల్లగొండలోను,
 తత్పరిసరములలోను ఉన్నారు.

పద్యమున తెల్పబడిన 'కనగల్లు' కవిగారి స్వగ్రామము; నల్లగొండకు
 సమీపములో నున్నది. ఇందుల్లి⁴, పెద్దాపురము, చామలవల్లి యనునవి వేరు
 నల్లగొండ జిల్లా చింతపల్లి మండలములో గలవు. ఒకనాడి ప్రాంతమును
 'ఇందుల్లి సీమ' యని వ్యవహరించువారు.

రెండవ పద్యము—

“పెద్దల్లుం డొక నల్ల త్రాచు, ప్రియమౌ పెండ్లాము నా పాలితే
 డిద్దాథోరయి, కన్నతల్లెవుడు నా బేటి నిరిక్షించు, నే
 హస్తౌ కావుర, మగ్గ శిష్యులను లక్షాంశుల్ దయాహీను, నే
 ప్రొద్దే కుచ్చుల గూడియాన్న నురుఁ దప్పన్ నప్పు చింతింపఁ, ద
 స్మద్దోషంబుల నెన్నుచున్ వదిల నా మాటంటె రొద్రాకృతిన్
 హుద్దా హుద్ది బెనంగు, నాత్తు నురుఁడే యుక్తం బెరుంగండు, నే
 నెట్టిం డోవక బొద్దుతోక బొరుగిల్లే సొచ్చినన్ రంకులే
 నీద్రంబై పెనురద్ది బాసిలెను చీ! చీ! యిట్టి పాపం చిలవ
 గడ్డా! శ్రీ కనగంటి కాసు! నను శీఘ్రంబే మృతుం జేయవే!”

దీనియందు కవిగారి భరతు జీవిత వాదలు తెప్పరిదినవి. వృద్ధాప్యము, కుటుంబము పెద్దది. దీనికి తోడు అన్నగారి (లేకవస్వామి శకవర్త) సంసార వాద్యక కూడా వీరిపైననే పడినది. ఎదిగిన కుమారుడు యుక్తాయుక్త జ్ఞాన కూన్ముడు. ఈ స్థితిలో వీరిని వదిలెనాడు, భార్య బాధించుట. ఇన్ని కష్టములనుభవించుటకన్న మరణమే మేలని చైత్రమును ప్రార్థించి, కరుణాక కొద్ది రోజుంటే వరమవదించినారట! ఇంటిలోని వాద రిట్టివి. పూర్వకవి యొకరు—

“ఇట్లు భుజంగమైన తన యిష్టుఁడు మైరికి మర్మ మిచ్చినన్
 కల్ల నిజంబు లేర్పడిన కానక భూపతి భంభు బాసినన్
 తల్లి విషంబు పెట్టినను తండ్రి భసీకుల కమ్ముజూపినన్
 వల్లభుఁ డొల్లతున్న మణి వారల తెవ్వరు దిక్కు భూపదా!”

అని పగచెను. వీరిని మించి వేంకట సరసింహాచార్య కవి వాద లున్నవి. ‘చితా చింతా ద్యయో ర్మధ్యే చితా ఏవ గతీయసి’ గదా!

అదార్థుల వారి వాక్పట్టిని గూర్చి వారి బంధువులే గాక కనగల్లు ప్రాంతము వారు కూడా ఈ క్రింది విషయము నుదాహరణముగా చెప్పదురు. అది : కడిగారు తమ యింటి ముందు గల వేపతెట్టు అరుగుపై కూర్చొని ‘కాలాంక సంధిశీ వరిణయము’ ను వ్రాసికొనుచు పూర్తియైన తాటకుండు ప్రక్కకు పెట్టి గృహములోని కరిగివారు. ఇంతలో వీరి యింటి పొడి బట్టె (గేదె) వచ్చి బానిని భక్షింప నారంభించినది. తోవల నుండి విచ్చేసిన గ్రంథ

కర్త ఈ సన్నివేశమును చూచి క్రుద్ధుడై మహిషిని నిందించుచు రెండు పద్యముల చెప్పగా, అవి పూర్తయగువరకే అదే చెట్టు క్రింద వడి గేదె మరణించినది. కవి గారి గ్రంథ స్వప్న కోపము పొడి గేదెను బలిగొనినది. అప్పటినుండి నేటికిని ఈ కవిగారి కాణ్డంబు రెండిన వారికి గేదెలు బ్రతుకవు.

కనగట్లలో ఆదార్యుల వారు కూర్చొని గ్రంథ రచన మొనర్చిన వేళ చెట్టు, దాని యరుగు ఇప్పటికి ఆ వీధి వారికి విశ్రాంతి స్థలము.

5. జగన్నాథాచార్యులు :

వీరి స్వగ్రామ మగు రంగాపురమున దేవాలయార్చకులు ముడుంబ రంగాచార్యుల వారు జాతాశౌరాదమును పొందింపక స్వామి వారికి నిత్యార్చనలు చేయుచుండిరి. ఈ విషయము కవిగారికి తెలిసి బాధపడి - అర్చక స్వాములతో 'ఈ వని తగడు' అనివారు. పూజారి ఈ విషయమును పెడచెవిని పెట్టగా 'పండిత సభకు సిద్ధము కావలసిన' దని అజ్ఞాపించి ఆదార్యులవారు కొన్ని పద్యముల వ్రాసి పంపిరి. వానిలో లలిందిన రెండు* పద్యములు :

'తోగ్య ముఖంబు లిచ్చుటకు పూర్ణ వయోరమణీయ భర్త దా
యోగ్య వద శృమత్క్రియల సుల్లములం గరగింప నెట్టి దొ
ర్బాగ్య పతిప్రళల్ విటుని తెంతను హినత నుండురే! యిసీ!
రుగ్యుతయై పతిం గనిన రోయు నతండు చెడుం బరేఁబామున్'

అని వ్రాసి పంపింది దీనికి ప్రత్యుత్తరము రావందున—

'ఉత్పలహం శీర్షమున నుండుట భూషణ మంచె గాక వా
గుత్పతనం బొనర్చు విహితోత్తర బావము బోఁడె పత్రికన్
జీత్పల భంగి కూడదిక శ్రీ తెలంగన్ సభకిచ్చి చెప్ప న
స్మ త్వరమార్థ మధుటవె సభ్యు లిటొసస బల్కు దుల్కుగన్!'

మరియొక ఉత్పల మవసర మైనది. పండిత సభయందు కవిగారి జయింది ప్రశంసించబడిరి.

వీరి 'పరివయము'న పై విషయము విస్తరముగా గలదు.

6. శ్రీ రంగాచార్యులు :

(సీతారాం బాగ్)

ఆచార్యుల వారు వివిధ సందర్భములలో చెప్పిన సంస్కృతాంధ్ర ప్రాస్తావిక రచన లనేకము గలవు. వానియందు లేఖన యాద మంచినవి స్వల్పము. గుర్తున్న వానిలో కొన్నిటిని వ్రాసి యిచ్చిరి అవి :

1. మన్మథుని గూర్చి :

'సీతు లేకున్నచో నెలఁత జవ్వనమునన్
చెక్కువా డేడిరాఁ దక్కదనముఁ
సీతు లేకున్నచో నేర్పు మొనగాఁ డేడి
చెలి కన్ను కొనలకున్ దిలిపితనముఁ
సీతు లేకున్నచో నింపు నెవ్వఁడు నకియ
తెమ్మొవి నింజాన కమ్మదనముఁ
సీ వగ్గి పాలైన నిల్చుటిం తెట్లురా
దిన్నారి వంపులో చిక్కఁదనముఁ

సీతు లేకున్న రాగమ్ము విలుపు నెవఁడు
కామిని క్రమ గండ భాగముల పైన
వేస వేలేండ్లు సీతు జీవించ వలెను
దరి మనోహర! చెమ్ము రాకమ్ము మరం!'

2. ధరల పెరుగుదల గూర్చి-‘అత్యర్థవిలాసః’ :

'గురు ద్భువో రాజ ర్విశ్వరా శ్చ
భవ స్త్యకః తాః కిం యన్నిరోద్ధమః
క్రియఃపతి ప్రీతికర శ్చకాస్తీ
అహో బలీయా నతను ర్మహోర్ధః॥

ధరల పెరుగుదలను గ్రహభివత్తులు పైతము నిరోధించ లేకున్నారు—

అని ఈ శ్లోక భావము. దీనియందలి—

గురువు = అధ్యక్షుడు, బృహస్పతి; బుధుడు = వందీతుడు, బుధుడు;
రాజు = ప్రభువు, చంద్రుడు; కవి = కవిత్వరుడు, ఉగ్రుడు; ఈశ్వరుడు = అది
కారి, శివుడు; శ్రీయఃపతి = ధనికుడు (వ్యాపారి), విష్ణువు.

ధర లభికము కాగా వీరందరు బాధపడుచున్నారే కాని వాని పెరుగు
దలను నిరోధించ లేకున్నారు. ఇందుకు 'శ్రీయఃపతి' (వ్యాపారి) మాత్రము
ప్రీతికరముగా నున్నాడు. వీని యన్నిటికి కారణము 'మహార్థము ఆరను'వైసది
(శరీరము, రూపము లేనిది). మన్మథుడు 'ఆతను' వైసను ఎంత బలవంతుడో,
అదే విధముగా 'ఆతను'వైన మూల్యాధిక్యము కూడ బలవంతుడైవనీ! అని పెరి
గిన ధరలను గూర్చి కవి శ్లేషలో చమత్కరించెను.

విచిత్రోపదేశము :

ఏలూరు ప్రాంతమునందున్న మణింగంటి వంశీయు లెవరో తమతో
వాదమునకు వచ్చిన విద్వాంసునకు ఈ శ్లోకమును చెప్పి, దీని యర్థ తాత్పర్య
ముల వివరించదలసినదిగా కోరిరట. వచ్చిన విద్వాంసుడు ఎంతవరకు సభరి
కృత శ్రముడాయెనో తెలియదు.

హైదరాబాదులోనున్న మణింగంటి వేంకటాచార్యులారు (వీరిది ఏలూరు)
ఈ శ్లోకమును సీతారాంబాగ్లో నున్న మణింగంటి శ్రీరంగారా్యుల వారి కియగా
వారి ద్వారా నాకు లభించినది.

శ్లో॥ 'దృగ్ భూమి తవ సోదరౌ వసుజనాయాత్మీశలంకా యుగ్
గ్రంథి ర్భృక గిరిశ్చ రాఘవ శరణ్మర్యోః సహస్య శ్రుతిం ।
సో బే త్సా జననాలయే భవ ఇవోన్మగ్నా భవేత్ త్వద్వధూః
సూర్యాగ్నే తు దిశాధ్యక్షేషు నిధినా సంబాధితా చ ద్రువమ్॥'

ఈ శ్లోకమునందు రావణునకు హితోపదేశము ముఖ్యముగా చేయబడి ఆ
భావము మేల్పొది ద్వారాత రాశి నామయుక్తమై ఎంచుట విశేషము.

ద్యౌః, భూమి తప సోదరౌ - ద్యౌః అనగా నేత్రములు 2; భూమి 1. రాసులయందు రెండవది 'వృషభము'. మొదటిది 'మీషము'. రావణుని తమ్ము రిద్దరు. వారిలో కుంభకర్ణుడు వృషభము, విభీషణుడు మీషము.

వసుజనాయాత్మిశలంకా - వసుజను అనగా పురజనులు. 'వసు' అష్ట వసువులు. ఎనిమిదవ రాశి 'వృశ్చికము'. అనగా జను లందరు వృశ్చికముల వంటివారు. 'యుగ గ్రంథి ర్భౌత గిరిశ్చ' - యుగ గ్రంథి అనగా చతుర్ముఖములు. రాసుల యందు నాల్గవది 'కర్కాటకము'. రావణా నీ వద్ద గలవారు ఎంద్రతాయలవంటివారు (ఎంద్రతాయల మూట), 'భేకగిరిశ్చ' భేకమునంగా కప్పలు. గిరి 7, సప్తాచలములు, 7వ రాశి 'కుంభ'. వీరినందరిని ఏక మొనర్చుట 'కప్పల తల్మెడ' వంటిది. 'రాఘవ శరజ్ఞాశ్శౌక' - శరములు 5. (మన్మథ శరములు). రాసులలో నైదివది 'సింహము'. రాఘవుడు సింహము. అరి 8, అరి వద్వర్గములు, అరవ రాశి 'కన్య' (ఇచ్చట కన్య జ్ఞాకన్య - సీతాదేవి). 'నహస్త్వ క్షుతిం' - క్షుతి-8 (వేదములు). మూడవ రాశి 'మిత్రునము' - అనగా రామునకు సీతనిద్వి వారిని మరల జంట (మిత్రునము)గా నుండనీయుము. (అట్లు చేయనిచో నీవు) 'నో చే త్సా జననాఅయే' - ఆ లంక, పుట్టిల్లగు సముద్రమున, 'భవ ఇవోన్మగ్నా భవేత్' - భవ - శివుడు (ఏకాదశ రుద్రులు), 11 వ రాశి 'కుంభము'. అనగా కుండలవలె లంక భగ్నమగును. 'త్వద్వధూః సూర్యాక్షి తు' - నీ భార్య సూర్యాక్షి. సూర్య 12, రాసులలో 12 వది 'మీనము'. నీ భార్య మీనాక్షి - ఇట్టి ఆమె - 'దిశా ద్వితీజి నిధినా' - దిశ - 10. ద్వితీజి నిధి-9 (నవ నిధులు). 9వ రాశి ధనుస్సు - అనగా నీ భార్య మన్మథ శర లాడితయై సంవాధితా ప ద్రువమ్' - వాదించుదును. ఇది నిక్కము.

ఇది ఈ శ్లోకమునకు గల అర్థము. రావణునకు బోధించిన నీది ద్వారాదశ రాసులతో పోల్చుచి తదర్థము తర్కగా వివరింపబడినది.

ఈ శ్లోక కర్త యెవ్వరో? వారి సమాచారము మాత్రము లభింపలేదు. (అర్థమును వివరించినవారు మణింగంటి శ్రీరంగారాధ్యులవారు).

మణింగంటి వారికి లభించిన యీ బాటువు చమత్కృతి కలిగి వివిధ విషయముల గూర్చి చెప్పబడి, నాటి సాంఘిక సామాజిక వర్తతుల చిత్రించినది.

నూచితలు :

1. చాటు + ఉత్తి = చాటుత్తి. తెలుగులోని 'చాటు' (చాపు - రహస్యము) అను పదమునకు ఈ చాటునకు సంబంధము లేదు. పామర జనులయందు చాటువు 'సాటువ' అయినది.
2. 'చాటు పద్య మణి మంజరి', 'చాటు పద్య రత్నావళి', 'చాటు పద్య రత్నావళి', 'తెలుగులో చాటు కవిత్వము', 'చాటువులు', 'తెలుగు చాటువు' మొదలగునవి.
3. 'చాటువులు' పుస్తకమునకు వ్రాసిన 'అభిప్రాయం', పుట. 9.
4. 'చాటు పద్య మణి మంజరి', 2 వ భాగము.
5. 'నల చరిత్ర' పద్య కావ్య కర్త యైన సీరిప్రెగడ ధర్మస నివాస గ్రామము ఈ 'ఇందుర్తి' యే!
6. కవిగారి కుమారులు శ్రీమాన్ రామచంద్రాచార్యుల వద్ద గల కాగితము లలో లభించినవి.

లు

సంస్కృత కావ్యసాహితీ

1

అలంకార శాస్త్రము

శతవైరి వైభవ దివాకరము :

'భూతం సరశ్చ మహదాహ్వాయ భట్టనాథ
శ్రీ భక్తిసార కులశేఖర యోగివాహన్.
భక్తాంఘ్రి రేణు పరకాల చుటింద్ర మిత్రాన్
శ్రీమ త్పరాంకుశ మునిం ప్రణతోఽస్మి నిత్యమ్॥'

పన్నిద్య రాళ్వారుల నామధేయములు గల యీ శ్లోకమునందలి పరాంకు
దలే శతకోప నామ విభాతులు. వీరికి మకుళాభరణాలు, సమ్మూళ్యారు లనియు
నామాంతరములు గలవు.

లోకోపకరభార్తము దైవానుమరిని విషృత్సేవాంశగా తామ్రపర్ణి తీర
మందలి కురుకాపురి యందు కారి వాధానాయకీ గర్భమునం దవతరిందిన శతకో
పులు చతుర్వేదాంగ సార రూపము లగు 'తిరువిరుత్తము' (100 పాశురములు)
'తిరువాళియము' (7 పాశు...) 'పెరియ తిరువనాది' (87 పాశు...) 'తిరువాయ్ మొళి' (1102 పాశు...) అను దివ్యప్రబంధ చతుష్టయము నను
గ్రహించిరి.

శ్రీమద్రామానుజుల 'శ్రీభాష్యము' నకు, వేదాంత దేశికుల వారి రచనలకు
సమ్మూళ్యారుల గివ్య ప్రబంధముల వలననే వేద రహస్యములు అనుగ్రహింప
బడిన వనిన ఏని ప్రశస్తి ఎంతటిదో వ్యక్త మగును.

బీవులకు అజ్ఞానమును పరిగించు 'శత' మను బాములను పేర్కొని నందుక వీరు 'శతకోపు' లైనారు *¹ నిరంతరము శ్రమింపబడి నాస్తియింది యున్న కారణమున శ్రీ వైష్ణవాంధము లందలి శతకోపముపై శ్రీ హనుక లాంకును. అందుకే భగవద్బ్రహ్మపాదుకలగు శరకోప నామము సుప్రసిద్ధము *²

వైష్ణవాలయము లందు శతకోపుల విగ్రహము లేరున్నను 'శతా' (శతకోపము) సూత్రము తప్పక ప్రతిష్ఠింపబడును. అది లేని దిప్ప భేదము ఎచ్చట నుంచదు.

ఇట్టి భగవదవతార పురుషుని దివ్య చిత్రవ ప్రకాశనమును 'శుభైరి వైభవ దివాకర'మును పేర అలంకార శాస్త్ర గ్రంథముగా పరసింహాద్యు డని రచించి శతకోపునే అంకిత మొసంగి రమ్మదైవాడు.

సంస్కృత పారస్వతమునందు అలంకార శాస్త్రము ప్రముఖ స్థాన మాశ్రమించి కావ్య విమర్శకు మూలాధారమై అనేకుల చరిత్రపద్యాల రాష్ట్రాక ముగా నిలిచి పాహ్ని నివృద్ధికి కారణమైనది. అలంకార శాస్త్ర గ్రంథపర్వత తమ గ్రంథమును అలంకారశాస్త్ర గ్రంథ మననను ఆంధ్ర నాయక, నాయక, కావ్య లక్షణ, రస, భవసులను వివరించి అలంకారముల గూర్చి చెప్పిరి. మరి కొందరు శేవలము అలంకారములనే చెప్పిరి. వానిలో 'చంద్రాలోకము', 'కువలయానందము'లు ప్రసిద్ధము లైనవి.

అలంకార శాస్త్రమున భగవంతుని, లేదా భగవదవతార పురుషును నాయకునిగా చేసి వర్ణించిన రచనలనుండు కొన్ని పిష్ట సంకలనముల గలవు*³. అవి :

1. అలంకార రాఘవము : తెలుహారి యుద్ధేశ్వర దీక్షితుడు. (1800 ప్రాం.)
2. శతకోప గుణాలంకార పరిచర్య : "
3. రామచంద్ర యశో భూషణము : కవ్యపీఠ్యర కవి (1701- 800)
4. శతదీ దైవభవ దివాకరము : మఠింగంటి నరసింహాచార్యులు (1750 ప్రాం.)
5. అలంకార మణి హారము : శ్రీకృష్ణ బ్రహ్మచంద్ర పరశం పాస్వాది (1801 - 1900)

6. శ్రీరామానుజ యోగీ భూషణము : ఆచారవాది నారాయణాచార్యులు
(1812 - 1872)
7. అలంకార వసంతము : బెలమబెర్ల రంగారావులు
(1812 - 1872)

శతవైరి వైభవ దివాకరము :

శతవైరి వైభవ దివాకరము (ప్రభాకరము) అని మరియొక పేరు గల యీ కృతి ఆముద్రాకము.

మంచాను, మైసూరు, హైదరాబాదు ప్రాత్య రిభిక పుస్తక భాండాగారముల యందు దీని రాశివత్ర ప్రతులు గలవు*. ఈ గ్రంథమున రంగు అక్షర శ్లోకము లన్నియు కలిసి 426.

రచకృతిని గూర్చి ఏది—

'శ్రీమత శృంగారకోపస్య గుణ రత్నైక సంపదైః

అలంకారైః సతా మగ్రే వదితర్కాం శరోమృహమ్॥'

'సంపదైః లావణి విలీన మావతు, గుణం దివ్యంతి గంధం యథా

పుంజా స్తస్య త దీక్షు సంప్రకటనం కుర్వంతి వాతా ఇవ :

ఆన్యే దోష వదం గదంత్యమతయః కావ్యాకృతే స్తావతా

చంద్రే చంద్రికయా వితస్వతి ముదం కిం స్వాత్కృశంకోక్తిరమ్॥'

'శశికోశం గుణరత్నములచే అలంకృత మగు యీ కృతి ముఖమున నక్షత్ర పరివర్త్య నొనర్చుచున్నాను' అని తెలిపి, దీనియందలి సుగుణములను నక్షత్రము లైనవాడు గ్రహించి - సర్వ టిక్కులకు గంధవహాదు సుగంధమును వ్యాప్త మొనర్చివట్లు దీనిని వ్యాప్త మొనర్తురు. ఈమరు లైన వారు అచ్చువ్వు దోషములను - కావ్య దోషములుగా చూపించిరను ఇది చంద్రుని శశంకముగా భావించుచును. చంద్రుని నుండి వచ్చు చంద్రికకు మాత్రమే అట్టి శశంకము లేదు గదా! కావున తన రచన చంద్రిక వంటి దని కవి అభిప్రాయము. అందుకే -

'దోషోద్ధర వాసుక గుణాశ్రయతయా రసావహార్యాత్ అదరణీయం సర్వావ్య ప్నో' అని -

'సర్వజ్ఞః స్యతం మేష బృహతి మహా ద్రోషంతు నో పిష్యతే
ప్రాయః సర్వ మపి ప్రదాయ బహుధా లజ్జానరే మజ్జతి ।
నిస్సంగోఽపి వికస్వతో గుణకణో యత్రాస్తి తత్రాదరాత్
పి జాతి కృతతి ధ్వరాప మహిమా జ్ఞా మందలి మందనః'

అని తెల్పు హేత్వలంకారోదాహరణ సందర్భమున కవి తన రచనను
గూర్చియు ఇట్లనెను :

'అసందో విదుషా మనాది వచసాం యాదస్య తోభోదయః
ప్రాలంబః ప్రణయ జ్ఞనస్య విమత వ్రాతస్య గర్వక్షయః ।
ఉల్లాసః కరుదా రసస్య కమలా తరుః ప్రసాదాగమః
కోఽపి శ్రీ శతవైరిణో విజయతే రీలా కటాక్షాంకురః'

ఈ కావ్యమున వర్ణనయైన శతవైరి వైభవ విట్లున్నది :

'సుందర శృతుతో విద్వాన్ గంధీరః కరుణాకరః ।
మరీచః కీర్తిమాన్ దాతా నీయాత్ శతరిపు స్సదా'

ఇయ మేవ శతారాతిః తోకోత్తర గూఢరః ।
మణీయ కావ్య కన్యాయాః కరగ్రహ విదక్షణః ।

అలంకార రసాస్వాద స్పృహణీయ గుణోత్కరా ।
భుభ రీతిః కృతి ర్నిత్యం రమతాం శతవైరిణే॥

(7-8)

పర్యాయోక్తుదాహరణము నందు మధురమైన లలిత రవిలా ప్రస్తావ
నము నొక క్లోకమున చేసి కవితా విషయమున తనకు గల లభిప్రాయమును
వ్యక్తీకరించిన గ్రంథకర్త దృష్టిలో ఇట్టి కవితయే సాఫల్య మొందునని తెల్పు
చున్నాడు :

'మధుర ఏవ లలిత రవిలా వనితా నవ యౌవన స్ఫూర్తిః ।

రవిలా సాఫల్యవతి యేన త మేనం భజే నిజ హృదయే॥

(188)

నరసింహోదార్థ రవి ఈ గ్రంథమున మొత్తము మారు అలంకారముల
తెల్పునట్లు కృత్యంతమున గల—

'ఇథం శత అలంకారాః మయాస్మిన్ ప్రతిపాదిరా ।

ప్రదా మాధునితానాం మత మాలోద్య సర్వభః'

(475)

అను ఈ శ్లోకము మంస అరియదన్నది. కవి ప్రతి అలంకారమునకు దాని యుదాహరణమునకు ప్రత్యేకముగా శ్లోకముల నిచ్చి 80వ సంఖ్య గల శ్లోకమున ఉన్నీతిక విశేషాలంకారముల చెప్పెను. దీనియందు గల రెండలంకార ములను విడదీసిన, అప్పుడు సూరంకారము లగును.

ఈ గ్రంథకర్త ప్రాచీనులైన భరత, దండి, వామన, దువ్రహదల రచన లను, ఆధునికులైన భానుదత్త, విద్యానాథ, సింగభూషణ, జగన్నాథా చ్యాయని కాలంకారికుల కృతులను పరిశీలించి, అలంకార విషయమున గల మర భేదముల గమనించి¹ అనంతర భేదములతో తాను 10 అలంకారముల ప్రతిపాదించినాడు.

ఒకే విషయమును గూర్చి నిర్ణయములయందు కృతి నిర్మాతమొనర్చు కవులలో అభివ్యక్తి భేదము కప్పని సరిగా నుండును. అందువలననే ఈ గ్రంథ మున అలంకార వివేచన విషయమై కొన్ని భేదము లున్నవి 'శకతిక...' కర్త నాదితీ (క్రి.శ. 1760) అలంకార శాస్త్రము మిక్కిలి పరిణతి పొందినది. ఆ యా గ్రంథకర్తల మరముల బాగుగా పరిశీలించిన యనంతరమే ఆధిక బ్యాప్తిలో గల అలంకారములను శత సంఖ్యగా గ్రహించి ఈ గ్రంథకర్త వివరించెను.

దీనియందలి అలంకార వివేచనము. దాని మార్పులలో కొన్నిటిని గూర్చి దిబ్బాకర పరిశీలన :

గ్రంథమున గల శతాలంకారముల ఉపమతో ప్రారంభమై హేత్వ లంకారముతో నమూనా మైనది. కవి తాను చెప్పబోవు అలంకారముల గూర్చి 'అలంకారాః పునర్వివిధాః - కట్టగలాః, అర్థగలా శ్రేణి. క్లృత శబ్దాలంకారా పేషయా చారుతరాకీరయహేతుశ్చైవ అర్థాలంకారాః ప్రకాశ్యంతే' - అనెను. దీనియందలి అలంకార వివరణ పద్ధతి తెలియుట కొక ఉదాహరణ :

శ్లేషాలంకార : అథ శ్లేషాలంకారో నిరూప్యతే, స చ త్రివిధః. ప్రకృ తానేకగోచరః, అప్రకృతానేకగోచరః, ప్రకృతా ప్రకృతానేకగోచర ఇతి. అత్రేవం ఉదాహరణ :

'ప్రకృతాప్రకృతానేక గోచ రోభయగోచరా.

చంద్ర సుందర్యా శ్లేషాలంకారియా కథ్యతే అత్రేణ'

శేషల ప్రకృత పర, శేష లాప్రకృతపర, కడుభయ విషయ శబ్ద విన్యాస యావః త్రివిధః శ్లేష ఇతి లక్షణార్థః. తత్ర శేషల ప్రకృతాప్రకృత గోచరో యథా.

'గురు శేష లసత్తారా హృదయంగమ పీఠణః

మాధుర్య కావ్య సద్భావా శోభతే భావ భాససః' (178)

ఏష గురు రాదార్యో బృహస్పతి శ్చ లసత్తారా హృదయంగమ పీఠణః. లసంతిభ్యాం లారాభ్యాం కనీసికాభ్యాం హృదయంగమాని పీఠణాని యస్య సః. అన్యత్ర లసంత్యాః లారాయః సపత్న్యాః మనోహరాఽని పీఠణాని యస్య సః. మాధుర్య కావ్య సద్భావా. మాధుర్య ప్రధానం కావ్యమే కవికా యస్య మాధుర్య కావ్యః. మధుర కవి స్తేన సద్భావ - ఇతి తథోక్తః. అన్యత్ర మాధుర్యేణ కావ్య సద్భావః కుత్ర సవర్త్యః ఇతి తథోక్తః. భావ భాససః. భావం భాసయంతి తథోక్తః. తమో నివర్తకత్వాదితి భావః. అన్యత్ర 'భ'యావో నక్షత్ర యావ స్సన్ అవి భాసత ఇతి తథోక్తః. అత్ర శతరిపుః ప్రకృతః, బృహస్పతి రప్రకృతః ఇతి ప్రకృతాప్రకృత శ్లేషః.

ఈ ప్రకారముగ అలంకార వివరణము చేయబడినది. దీనియందు గల అలంకార భేదములలో కొన్నిటిని గూర్చి—

1. రూపకము : ఇవి అభేద, తాద్రూప్య, సావయవ, నిరవయవ, పరం పరిత భేదములుగా నుండును. ప్రతాపరుద్రీయమున సావయవ, నిరవయవ భేదములే గలవు. అలంకార లక్షణమును బట్టి వీనిలో - అభేద, తాద్రూప్య భేదములకే ప్రాధాన్యము కావున 'కవితా...' కర్త రు లెంటినే గ్రహించి ఒక్కొక్కదానిలో మరల అధిక, మ్మూల, అనుభవ భేదముల మూడేసి చెప్పి, ఆరు భేదముల నొనర్చెను.

2. సారాంశము : పూర్వ పూర్వమునకన్న ఉత్తరే తరములను ఉత్కర్షణ చెప్పుట ఈ యలంకార పద్ధతి. అందువలననే దీనిలో జ్ఞాన్ము, జ్ఞానము గుణోత్కర్షణను ఉభయ రూపములుగా నీ గ్రంథకర్త చెప్పెను. ఇతర లాక్షణికు లెవ్వరును ఈ భేదముల చెప్పలేదు. ఉదా:—

ఉత్తరోత్తర భాష్య గుణోత్కర్షః ఉభయ రూపో యథా-

అతీవ సతిన త్సైలం తైలా దపి సురాయుధం |

తస్మా త్పుడర్కసం తస్మా ద్పుతతి ద్దూర మానసమ్ || (279)

'అత్ర సుడర్కన వర్ణంతేషు భాష్య గుణోత్కర్షః శతతి ద్దూర మానసే తు అగ్రాభ్యు గుణః' అని వివరణ.

3. దీపకము: ఇది దీపకము, అవృత్తి దీపకము అని వివరింపబడి, 'అవృత్తి' అనుట వద, అర్థ, ఉభయావృత్తులుగ వివరింపబడినది.

4. వక్త్రోక్తి: అవికృత శ్లేష, వికృత శ్లేష యని రెండుగా చెప్పవలసింది.

5. అభ్యుక్తి: బౌద్ధాభ్యుక్తి, శౌర్యాభ్యుక్తి అని రెండు విధములు.

ఈ విధమైన భేదముల నితర లాక్షణికులు చెప్పలేదు. ఈ గ్రంథకర్త ప్రాచీనాదుని: లక్షణముల పరిశీలించిన వైనము ఈ వర్ణనలయందు పరి స్పృహమై అలంకార ప్రవచనమున ఈయనకుగల ఉద్దేశ్యము వ్యక్తమగుచున్నది.

'శకవైరి...' యందు అలంకార పరిచయముతో పాటు నమ్మాళ్వారుల ప్రభావమును తెలుపుదు ఒక వైపు సాహిత్య దృష్టి, మరియుకవైపు విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయానుసరణము చేయబడి, మఱింగంటి కవుల సాహిత్యమునందు ఒక ప్రత్యేకర సంతరించుకొనినది.

సూచికలు :

1. శ్రీ రామానుజ కీర్తి కౌముది - 4వ భా; 28 వ పుట.
2. శకకోపురము రాక్షసుని విష్ణు వసుగ్రహించి అతని శిరస్సున చరణముల నుంచుటచే శకకోప వామము విష్ణు పాదకులకు ప్రసిద్ధ మైనట్లు కొందరు చెప్పుదురు - శ్రీ రామానుజ కీర్తి కౌముది - 4వ భా; 30వ పు.
3. నెం. 2, 3, 5 'సాహిత్య కుసుమాంజలి' - ఆంధ్ర ప్రభావదుద్ర యశో భూషణమునకు ఈయాణ్ణి వారి పీఠిక-88,89,91 పుటలు. నెం. 8, 'మన వండియగు, కవులు, రచయితలు' 52, 54 పుటలు

4. శ్రీమాన్ స. చ. రామానుజాచార్యులు, పుల్లగుమ్మి శ్రీనివాసాచార్యులు కలిసి వ్రాసి యుంచుకొనిన ప్రతి (ఖమ్మం) నా పరిశీలన తుపకరించి నది. ప్రతి చివర 'వికారి పుష్ప కుద్ధం మీ బుధవారం వరకు బూరుగు గడ్డ వేంకట రామానుజాచార్యులుగారి సన్నిధిని లభించిన మాతృకా ప్రకారముగ శ్రీ సంపన్నులంబ చక్రవర్తుల లక్ష్మీ నరసింహాచార్యులు వ్రాసుకున్నది.' అని కలదు. దీని మరియొక ప్రతి మాన్యుకోటలో నుండి గంటి నరసింహాచార్యుల వారి వద్ద కలదు (లేఖన దోషము లరికము). మదరాసు ప్రతిని గ్రహించి ఆ విశ్వ విద్యాలయమున C.S. రాధాకృష్ణన్ గారు పరిశోధన మొనర్చి, 1982 లో పి. హెచ్.డి. పట్టమును పొందినారు.

5. భరతుడు శబ్దాలంకారములలో యమకమును, అర్థాలంకారములలో ఉపమా, దీపక, రూపకములను తెల్పును.

కండి 84, మమ్మటుడు 59, ఇరుదేవుడు 101, ఆప్యయదీశీరులు 121, య్యానాకుడు 78, భట్టమూర్తి 70 అలంకారములను చెప్పిరి. (కావ్యా లంకార సంగ్రహము - సన్నిధానం వారి వివరణ - పు. 680)

స్తోత్రములు

‘స్తోత్ర సాహితీ’

స్తోత్రము, స్తవము, స్తుతి, నుతి యనునవి సమానార్థకములైన పదములు. వీనితో పాటు ‘ప్రార్థన’ను భేదపరుచును.

భక్తుడైన రచయిత భగవంతుని, తన్నామములను, అవతారములను, దేవిని పీనియందు సభక్తికముగా వర్ణించి తన వినయ విధేయతల వెల్లడించును.

ఇట్టి స్తోత్ర పద్ధతి ప్రాచీన కాలమునుండి వైదిక సారస్వతమున సుప్రతిష్ఠితమై యున్నది. వేదముల యందు స్తోత్ర భాగములు కూడ నుండుట వలన వీని ప్రాచీనతా, విశిష్టతలు వ్యక్తమగుచున్నవి.

సంస్కృతమున భారత, భాగవత, రామాయణములందు స్తోత్రములు గలవు. ద్రావిడ ప్రబంధము లనేకము భగవద్గీతావతార ప్రకస్తులను స్తుతి యావముగా చెప్పింట్టివే! ఈ విధముగా సంస్కృత, తమిళ సాహిత్యములయందు స్తోత్ర రచన యధికము.

ప్రపంచమునందు సుఖ మనునది సర్వ జనులకు గల యొక భాంధ. తత్పాదనార్థము భేదనుడు కొన్ని కర్మలయందు ప్రవృత్తుడైనను సుఖము లభింపక పోగా ఇతోఽధిక దుఃఖము మాత్రము సంభవించు చుండును. నీవు దీర్ఘ దుఃఖమును దూరము చేసికొని దానలను బాప్తుకొనుటకు భగవంతుని మననము చేసికొనును. ఇట్లు సుఖము, సంకోచము, భక్తి యనునవి స్తుతులకు మూలము.

ఈ విధమగు స్తుతి యావమైన గీతను, స్తోత్రమును ‘నుతి’ యని మర ఘోర్ములైన బాధ తెల్పిరి.

భక్తి సర్వ జనాధికార మగుటచే ‘భక్తి సర్వాధికారా’ సర్వ సులభము, సర్వ సంశయనము, సుఖకర మైవర్ణితి. దీని యనుసంధానము భక్తిజీవనమై

పరమానంద కారణ మగుచున్నది. అందుకే 'విష్ణు సహస్ర నామ స్తోత్రము' 'యదృక్ష్వా పుండరీకాక్షం నైవై రణ్యే న్నర స్సదా' అని తెల్పినది.

స్తోత్రములు భక్తిని పరాకాష్ఠ దశకు చేర్చి, శ్రీ మహావిష్ణునకు సంబంధించిన నవవిధ భక్తిని, భక్తుల స్థితిని వివిధ దశలలో వ్యక్తించినవి, కావుననే.

'స్వరూప రూప విభవ గుణ కర్మాణి కార్ణిణః॥

వ్యావశీక నిబంధియాత్ శృణుయో ద్విలీఖే త్పరే॥'

అనిరి. అట్టి స్తోత్ర సాహితీ భగవంతుని రూప గుణ విభవాదులు, అపొద శిరః పర్యంత కనునీయ వర్ణనములు - వీనితో నొప్పారు యందును.

ఒక భక్తుడైనను, కవి యైనను స్తుతి, ప్రార్థనముల చేయనిచే తన సాహితీ ప్రకము నారంభింపక పోవును విదితపూర్వ విషయము.

విశిష్టాద్వైతమున శ్రీమద్రామానుజులు, వేదాంత దేశికులు, వీరి ఆచార్యులు పరంపరగా వచ్చు అచార్య పితృస్థులు, అనుయాయులు సంస్కృత సారస్వతములో స్తోత్ర కావున సంపుష్టము చేసిరి. వీని ననుసరించి ఇతర భాషల వారు అందును ముఖ్యముగా తెనుగువారు కొన్ని న్నవముల స్వతంత్రముగా రచించి మరి కొన్నిటిని అనువదించుకొనినారు.

ఆంధ్ర సాహిత్యమునందలి శత్రు ప్రక్రియకు స్తోత్ర సాహితీ కారణమై, భక్తి రస శతకములు పద్దినవి.

మఱింగంటి కవుల 'స్తోత్ర సాహితీ' యందు శ్రీరామ, శ్రీ గోదా స్తుతులతో పాటు నృసింహ స్తోత్రములును గలవు.

శ్రీమద్రామానుజులు దీర్ఘ శరణాగతి తత్త్వ మని విశిష్టాద్వైతయల యతి ప్రాయము రామాయణము తరువాత శ్రీరామ కథా సంబంధ తదనల వలెనే శ్రీవిష్ణు, శ్రీరామ స్తోత్రము లధికముగా వచ్చినవి. అట్టి వానిలో అప్పల దేశికుల వారి 'శ్రీరామ పాద స్తుతిః' యొంటి. దీనియందు భగవత్ శ్రీ పాద చైతవము, రామవుల గుణ గణములు చక్కగా వర్ణింపబడినవి.

సంస్కృత ద్రావిడ సాహిత్యముల యందు శ్రీ గోదా స్తుతులు కలవు. శ్రీ రంగనాథార్చిత మృద్యుముల యొక యామె (అందామ్) పన్నిట్ల రావూరు

లలో చేరి ఘనత గాంచినది. అప్పుల చేతికులవా రీమెను వర్ణించుచు 'శ్రీ గోదా స్తుతి'ని చెప్పిరి.

అవలారముల యందు నృసింహోపతారము పరమ విశిష్ట మైనది. దరావ తారములకు దుష్ట శిష్యులు, శిష్ట రక్షణ తారణము లాగా, వీరియందు భక్తాగ్రేసరుడైన ప్రహుని రక్షించుటలే పరమార్థ శ్రీ నృసింహోపతారము చాల్చెను. అందువలననే యిది అప దుష్టార తావతారముగా ప్రసిద్ధి. దీని కుదాహరణ - శంకర భగవద్వాడు 'ఐక్య నృసింహ కరావలంబ స్తోత్రము'.

ఆంధ్ర దేశమున నృసింహ శ్రేత్రముల సంఖ్య యధికము. ఆ యా శ్రేత్రముల సందర్శించి భక్తులు - ప్రతిభావంతు లైన కవులు చెప్పిన స్తోత్రములు మిక్కిలిగా కలవు.

తెంగాలమున - అర్జవల్లి, మట్టపల్లి, చాడపల్లి, యాడగిరి (గుట్ట) జేవాద్రి (జేల్వగొండ) మొదలగు ప్రాచీన నారసింహ శ్రేత్రము లున్నవి. ఈ ప్రాంతములకు సంబంధించిన కవులు స్తోత్ర, శతక, ప్రబంధ రూపమున స్వామి మాహాత్మ్యమును గ్రంథస్థ మొనర్చినారు.

నృసింహోపాసకులైన మఱింగంటి కవులు నీనాక్షర యుతములైన అర్జవల్లి నృసింహ స్తోత్రములను, మరికొన్ని నారసింహ స్తుతులను చెప్పిరి. అప్పుల చేతికులు నీనితోపాటు 'శ్రీరామ పాద స్తుతి' రచించి, దీని ద్వారా భగవద్వాద చైతవమును, శ్రీరామచంద్ర వర్ణనమును రమణీయముగా నొనర్చి స్తోత్ర సాహితీ కొక అమూల్యభరణము నర్పించినారు.

విశిష్టాద్వైతమున శ్రీవిష్ణు పాదముల గూర్చిన వర్ణనలను ఒక ప్రత్యేకత గలదు. కావున 'పాద స్తుతి' వైభవమును దేశికు లొనర్చిరి.

తగవ ద్వర్ణనమును ఆపొద శేక పర్యంతము, మనుష్య ద్వర్ణనము అళిరః పాద పర్యంతము జేయవలెనని లాక్షణిక నియమ మిట్లు గలదు.

'దిరంతన ప్యాపి తథా శివ చంద్రస్య తాలా ।

మానవా మౌళితో వర్ణ్యా జేవా శ్వరణతః పునః' (అంతార శేఖరము)

జేవతా స్తోత్రముల యందును కావ్య ప్రబంధాదుల యందును ఈ వర్ణన వర్ణన చేయుదురు. పూజ్యులైన జేవతలకు పాదాభివందన మొనర్చుట ఒక

సముచితాధారము. భగవద్భూత యందలి దీక్షితోపచారములలోనున్న పాద్యము పాదపూజనమే! ఇట్టి పూజ్య భావము వలననే దేవతలను ఆపాద మస్తకము వర్ణింపవలె నను ఆధార మేర్పడినది.

శ్రీ మహావిష్ణుపునకు అవతార ప్రత్యేకత యున్నందున లక్ష్మి, విష్ణు స్తుతులు మిక్కిలిగా వచ్చినవి. వీనియందు విష్ణు పాదముల పవిత్రత కొన్ని స్తోత్రముల యందు గలదు. అట్టి వానిలో 'ముకుందమాల', 'అశవందార్ స్తోత్రము', 'పైకుంఠ గద్య', 'యతిరాజ వింశతి', 'వరాంకు శాస్తకము', 'ధాది పంచకము', 'అతిమానుష స్తవము' పేర్కొనదగినవి.

దాక్షిణాత్యకవి మూక పండితుని 'పంచకతి' యందలి 'పాదారవింద శతకము' కంటి శామాక్షి పాద వర్ణనకే రచింప బడినది. శంకర భగవత్పాదుల శివ సవరికర 'పాదాది తేజాంత స్తవము'లో 18వ శ్లోకము, శ్రీ బ్రిహర నుందరి వేద పాద స్తవము'న 81, 84, 86, 88, 81 శ్లోకములయందు లలితా పంచకమును, 22 శ్లోకములలో పాద మహిమాభివర్ణనయు చేయబడినవి.

శ్రీ మహాభాగవతము నందు భగవద్వరణారవింద నిఃస్పృత తీర్థముదే శివుడు శివు ధైనాకని పాదార వింద ప్రణావము గొప్పగా వర్ణింపబడినది (8 వ స్కం, 28వ అ, 20, 21 శ్లో.)

ప్రత్యేకముగా విష్ణు పాదుకా వర్ణన చేసిన మహా కవులయందు ఇదం ప్రథములు వేదాంత దేశికులు. 1008 శ్లోకములు గల వీరి 'పాదుకా సహస్రము' ముక్త పద గ్రస్తములు* ఆర్థ త్రయ గర్వికములైన శ్లోకములు గలది. దీని యందు శ్రీరంగ నాథ దివ్య పాదుకా వర్ణనమే గాక, శ్రీరాముని పాదుకలు, విష్ణు పాద చిహ్నంబులైన లై న శతశోప ముని వర్ణనలు గలవు (అందుకే ఇది ఆర్థ త్రయ గర్వికము).

దేశికుల వారి రచనా ప్రణావమున విశ్వలోకాదార్యుల వారు 500 శ్లోకము లలో భగవత్ పాదుకా వర్ణనము చేసిరి *

విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయమున శ్రీ పాదుకలకు పరమ భక్తి విశేషములు గలవు. ద్వాదశాశ్వాసుల యందు విప్రనారాయణుడు తొందరగడి పొడియాశ్వార (భద్రాంఘ్రియేనువు) అని వాహంతరము. భక్తుల పాదముల కంటిన ధూళి వంటి

వాడని యద్దము ఇట్లే 'అదార్థ తిరువడిగళి' * (అదార్థ శ్రీపాదములు), 'అదార్థ స్స హరి స్సాక్షాత్' అనుచు ప్రసిద్ధము కావున భక్తుల (భాగవతోత్తముల) పాదరూపి - పాదములు - మిక్కిలి పవిత్రము లని శ్రీ వైష్ణవ సంప్రదాయమున చెప్పుదును.

శ్రీ విష్ణ్వలయములందుండు శతకోపముపై విష్ణు పాదుక బండుట గమనింప దగిన విషయము. దైవ దర్శన వేళ యందు దీనిని భక్తుల శిరస్సునకు తగులున్నట్లు చేయుట వలన విష్ణు పాదస్పర్శ ఉత్తమాంగమునకు లభించును.

ఈ సందర్భమున పతింపబడు ఆశ్వందార స్తోత్ర శ్లోకములలో—

'విరాస విక్రాంత పరావరాంయం
నమస్య దార్తి క్షవణే కృతక్షణమ్।
ధనం మదీయం తవ పాద పంకజమ్
కదా ను సాక్షాత్ కరణాణి చక్షుషా॥'

80

'కదా పున శృంఖ రథాంగ కల్పక
ధ్వజారవిం దాంకుశ వజ్ర లాంఛనమ్।
త్రివిక్రమ! త్వ ద్పురణాంబుజ ద్వయమ్
మదీయ మూర్ధాన మలంకరిష్యతి॥'

81

అని భగవత్పాద వర్ణన చేయుచున్నది.

శ్రీవైష్ణవుల నిత్యానుసంధాన శ్లోక పతనము—

'యో నిత్య మచ్యుత పదాంబుజ యుగ్మ రుక్మ
జ్వామోహిత స్తపితరాణి తృణాయ మేవే।
అస్మ ద్గురో ర్గుగవతోఽస్య దయైకసింధోః
రామానుజస్య చరణౌ శరణం ప్రపద్యే॥'

అను దానితో ప్రారంభింపబడి—

'సర్వ ధర్మాం శ్చ సంత్యజ్య సర్వ వామాంశ్చ సాక్షరాన్
లోక విక్రాంత చరణౌ శరణం తేఽవ్రజం విభో !

యని యనుసంధానింపబడును—

‘యత్పదాంభోరుహ ద్యాన విధ్యస్తాఽశేష పట్కషః
వస్తురా ముపయాలోఽహం యామునేయం సమామి తమ’॥

అని ముగించబడును. ఏమియుండు భగవత్పాదారవిందములకు గల పరిత్రత, వానిపై భక్తులకు గల పరపి నిష్ఠ అనివ్యక్త మగును.

సాక్షాత్పరబ్రహ్మమైన శ్రీరామ చంద్రుని పాద భూతి రాతిని వారిగా చేసినది, భక్తుడైన (అర్తుడు) భరతుడు శ్రీరామ పాదభజన గ్రహించుట భగవంతుని శరణు జొచ్చుటయే!

విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతములను తెనుగున ప్రతిపాదించుచు విశిష్ట రచనల చేసిన గణేయః ప్రతిభుడు తాళపాత అన్నమయ్య అశ్వారూర రచనలను వాగుగా అకళింపు చేసికొని తన పాపాత్మ్యమున ప్రతిఫలింప చేసినాడు. అందుకు—

“బ్రహ్మ పడిగిన పాదము - బ్రహ్మము దా నీ పాదము...
తిరు వేంకట గిరి తిరమవి చూపిన పరమపదము నీ పాదము.”

ఇత్యాది దళావతార సంకీర్తనమున త్రివిక్రమావతార విషయము ‘తిరుప్పావై’ లోని “పిళ్ళికళగంస్త ఉత్తమన్ పేర్పాడి...”, “అన్బివ్వులగ మళన్దాయ్ అడిపోత్రి”.* ఆను పాత్రరముల భావము తెనిగించబడి-విష్ణుపాద మాహాత్మ్యము వ్యక్తీకరింపనైనది.

ఇట్లు స్తోత్ర గేయ రచనల* యందే గాక. ప్రత్యేకముగా శ్రీపాదరేణు విషయమై రేవణాదు వేంకటాచార్యు డను కవి ‘శ్రీపాదరేణు మహాత్మ్యము’ను వ్రాసి - శ్రీ వేంకటేశ్వరుని శ్రీపాదరేణు మాహాత్మ్యము సఖివర్ణించెను. అప్పుల దేశికులు - ఇంతటి ప్రభావము గల శ్రీపాదములను తమ ‘శ్రీరామ పాద స్తుతి, యందు వర్ణించి - భక్తి ప్రపతుల వెల్లడించిరి.

సూచికలు :

1. ‘శంకర గ్రంథ రత్నావళి’ 8 భా, స్తోత్రములు - ప్రథమ భాగము.
2. సమ్మూళ్యాల్ ద్రావిడ ప్రబంధములలోని ముక్త పద గ్రంథ పద్ధతి దేశికుల ‘ముక్త పద గ్రంథ’ రచనకు కారణమైనను, ముక్త పదము - స్వర్గము (భగవత్పాద సన్నిధి) అని చెప్పబడినదిలోని మరియొక విశేషము.

3. 'రంగనాథ' కవి 'వదన సహస్రము'ను చెప్పగా దేశికుల వారు 'హనుకా సహస్రము'ను చెప్పివారట. ఈ రెండును చెప్పుట విశేషము గాదని బొమ్మకంటి నరసింహ శాస్త్రి 'తిలక సహస్రము'ను చెప్పివారు. 'రాళ్ల పాక వారి వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియలు' అధిప్రాయములో విడుదలైన వంకటరావు గారు (పుట ౫౬).
4. శ్రీవైష్ణవమున 'అదార్య పాదము'లకు, 'శ్రీపాద శీర్షము'నకు విశేషము గలదు. అనుష్ఠాన సమయమున ఉపదేశ ప్రదాతయైన అదార్యుల శ్రీపాద ముద్ర గల వస్త్రమును శిరస్సునకు చుండుకొందురు. వీనినే 'అదార్య తిరువడిగళ' (అదార్య శ్రీపాదములు) అని యందురు. ఆదార్యుల పాద భూమి మృత్తికను శీర్షములో కలపి అనుష్ఠాన సమయమున సేవింతురు. ఇది శ్రీపాద శీర్షము. వీనియందు 'అదార్య స్వ హరి స్పృశార్ చరరూపి న సంశయః' అను నట్టిది ముఖ్యము.
5. ఓల్లె ఉంగళస్త వృత్తమన పేర్పాడి..... నిట్లాత శ్లోమ నిజైస్తే లోరెమ్మబాయ్'- (2 వ పాఠరము)
- ఓల్లె = అలివృద్ధి చెంది, ఉంగళు = లోకములను, అశంద = కొలిచిన, ఉత్తమన = ఉత్తముడైన (విష్ణువు యొక్క). పేర్ = నామమును, పాడి = గానము చేసి. ఇవట 'ఓల్లె' పదముచే త్రివిక్రమావతారము నూదించబడినది. ఇది వాచన రూపము యొక్క సంక్షిప్తకవ్యమునకు లక్షణము.
- 'అన్తివ్యులగ మళన్దా యడిపోర్తి
శ్లోన్లు లైన్నిలంగై శ్లోయ తిజల్ పోత్తి..... రెమ్మబాయ్'
- (24 వ పాఠరము)
- అన్లు = ఆ ప్రకారము, అన్తివ్యులగ మళన్దాయ్ = ఈ లోకముల కొలుచు, లడి = పాపములకు, పోత్తి = మంగళము.
- దక్షుల కాశ్రయ స్థానమైన భగవంతుని దివ్య శ్రీ చరణములకు మంగళా శాసనము చెప్పుట ఈ పాఠరము(ల) యొక్క ఉద్దేశ్యము.
6. నరహరి గోపాలాచార్యుల వారి 'వ్రణం', 'శ్రీహరి చరణారవింద స్తోత్రము' అను పద్య కృతులు పాదుకా తైలపమును వర్ణించినవి.

1. శ్రీరామ పాదస్తుతి :

అప్పు డేళికుల వారు సురసింహాపురమున శ్రీరామచంద్ర స్వామిని ప్రతిష్ఠించగా వీరి యగ్రజులైన నృసింహ దేళికులు గోదా, శ్రీరంగ నాయక, శ్రీమద్రామానుజ 'సన్నిధి' (కోవిల) వేర్పాటు చేసినారు.

రామ భట్టలైన దేళికుల వారు నృసింహాపురమున స్వయం వ్యక్తములై న శ్రీరామ పాదలను ముఖ్యముగా చేసికొని వివిధములగు 28 వృత్తములలో 'శ్రీరామ పాద స్తుతి' రచించినారు.

వీనియందు 18 శ్లోకములలో రామ పాద విశేష వర్ణన, మిగిలిన బాని యందు శ్రీరామ లక్ష్మణ భరత సీతా మహాదేవి వర్ణన చేయబడినది. అండ్రి కమల స్తుతి గావున ఆటాయించి రీ స్తోత్రములను ప్రసన్నులై లిలో రచించిరి.

'అస్మ ద్గురుభ్యోఽస్తు నమో యత్రసాద ప్రభావరః|

రామః ప్రసన్నో న స్సౌఖ్యా ద్వాణ్మితార్థ ఫలప్రదః॥

ఇది స్తోత్ర ప్రారంభ శ్లోకము. దీనియందు కవి తన గురువులకు నమస్కరించి వినయ సంపద నావిష్కరించి గురు వామ గ్రహణము సంప్రదాయము కానందున వారి నామ ధేయమును వెల్లడించలేదు. అనను ఏ సదాచార్యుల యొక్క వల్లని దృక్పథంపరమ వాంఛించిన దాని తన్ను నధికమగు కోర్కెల నీడేర్చుచో అట్టి శ్రియఃపతి శాసతి నాయకుడైన శ్రీరామ చంద్రుడు మాకు సుప్రసన్నుడై యభిష్టముల వెరవేర్చు గాక యని ప్రార్థనము చేసెను.

"దిత్రమ్! యత్ర శిలా తలే సుభుజితం రామేణ పాద ద్వయమ్|

సౌఖ్య లక్ష్మణ వారుడాత్ర విభవా జ్ఞాతం చ శీతం పయః॥

సీతాయాః కరుణా కటాక్ష విభవా త్సంపాదితా స్సంపదో

మిత్రైరత్ర వృతో నృసింహో సగలే జీవేయ మాయు శ్శతమ్॥" (3)

సౌఖ్య వరమవద మహాద్విభూతిగా చెప్పబడి శ్రుతి శిఖరాయమామైన శ్రీరామ పదద్వంద్వము లోకిత విభూతిని సంపాదించబడి మాదృకులనే అనుభ

విండుడు. ఈ లక్ష్యాధార్య మహాన పరివృతమైన ఈ వృసింహ సంగరియందు వెలసినది. ఇది మా పూర్వపుణ్య విశేషము. 'ఇదట నిజ్ఞే మా శతవర్షముల జీవితము గడిచిపోవుగాని' యని కవి భావన.

ఏ శిలాచలము నందు శ్రీరామచంద్ర చరణాంభోరుహ ద్వంద్వము స్వయం వ్యక్తములై నవో, అట్టి శ్రీపాద ద్వయమున సొజ్జత లక్షణ స్వామి బారుణాశ్రు శక్తిచే వింసిల్లిన సరస్సు సర్వరాం సర్వావస్థలయందు సమశీతలోదక పరిపూర్ణమైయున్నది. * సొజ్జ లక్ష్యమైన సీతాదేవి కరుణా కటాక్ష విభవములచే ఉభయ విభాతు లనుభవించ బడుచున్నవి. 'భగవద్భాగవతాధ్యాయ సన్నిత్ర పరివృతమగుచు పరిత్రమైన యీ వృసింహసంగరి యందే మా శతవర్షముల గడువవలె'నని దేశికుల భావన!

అర్చాస్వరూపముగా నవతరించిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి సొజ్జత విష్ణువు. అట్టి మహానుభావుని పాదములు శిలపై శిలాత్వమును కలిగి యుండుట బీభత్సరంపరోష్ఠీవనార్థమే. సర్వవ్యాపియైన విష్ణువు కలిగిన పాపాణ స్తంభాదులయందు ప్రవేశించియుండుట విచిత్రమైన విషయము. ఇప్పుట - సమస్త దేశనాదేశనములను కృతార్థుల చేయదలచి స్వామి ఈ రూపమున వెలసినాడు.

సర్వ వ్యాపకుడైన స్వామి యెప్పుడో ఎక్కడో ఎవరినో రక్షించుట విచిత్ర మనిపించును గాని అందరిని అన్ని వేళల అన్ని విషయములందు సందక్షించుట విచిత్రమము గదా! అందుకే ఈ శ్లోక ప్రారంభమున 'చిత్రిమ్' అని నారు. స్వామివారి ఆశ్రిత వత్సలత్వము మైత్రము చిత్రము. ఇన్ని విశేషములకు, విశిష్టతలకు ప్రతీకగా నీ శ్లోకము చెప్పబడినది.

'ఇదం చళరథార్థికం భరత లక్ష్మణాభ్యర్థితమ్
రపో దన మరోధనం నకల సంపదాం పాదసము
వృసింహ సంగరాంతికే జయతి రామ పాద ద్వయమ్
శిలా ముకుర వింశితమ్ రహసి సీతయా చంబితమో'

(18)

శ్రీరామ పాదభ రెట్టివో కవి యీ శ్లోకమున తెల్పినాడు. చళరథుడు అరస్త వేల వర్షములు రథ మావరించిన గాని ఈ పాదము లార్జించ బడలేదు.

అని భరత ఒక్కణ్ణాని నోడయ్యే నిరంతర మగ్నింపయ్యెను, తపోభవం నుతో భసముగా నడుస్తూ తొడి తాలొడిలాది సంపన్నులు విలయమై, శిలాభం మును మును రమున ప్రతినిందించిన యీ పాదములు రహస్య కాంచమున సీతా జేవిదేయంబింబ అడిగట్టివి.

ఇది వీరి కవిలా బాతురికి చక్కని నిదిర్చనము. దీనియూ దిట్లు తెలిపి 10 వ శ్లోకమున శేవండు ప్రరామునే వర్ణించుచు, 'క్షమాపూర్వకా స్సౌజా దధర దళ మాధుర్య విదుషే' అని యద్భుతమైన భావన చేసినాడు.

దేశికులు రచించినది యిటు స్తుతి యైనను, కవితా పరముగను, భక్తిపరము గను ఇది అయియు స్తుతి. సరస మధుర భారాళమైన శైలిలో సాగించి, అందుకు ఒకటి రెండుదాహరణములు:

'రామాయ ఖితి కన్యకా పహరణారామాయ నీలోర్పల
క్యామాయ స్మర నిర్మల బాధిత రిపు క్యామాయ రుక్మం నచః
శీర్తి ఇదు నిబోళ సంవళిత ప్రిగ్రామాయ దివ్యద్భుత
గ్రామాయ స్వపద ప్రవిష్ట స్పహరి గ్రామాయ భూయో ..మః॥' (17)

సమో రామాయాస్తు ప్రతి చిశ సమేతా సుర చమూ
సముహ ప్రాణోమ ప్రళమన నిరాయాస భనుషే॥
సమీర వ్యాలోం రుక్మవలయ దళ క్యాదు పపుషే
క్షమా పూర్వకా స్సౌజా దధర దళ మాధుర్య విదుషే॥' (18)

పీనిలో మొదటి శ్లోకము శివ చరణమున తప్ప మిగిలిన వానియందు యది ద్రావణ పాటించబడగా, చదువతి శ్లోకమున ప్రాస పాటించబడినది. ఇది శబ్దాలంకార శైలికి ఒక ఉదాహరణ—

'ససయే హృదయే నిషణ్ణ మాద్య
గ్విశలాం సాయ మనాది రక్రిమోచ్చి॥
గ్గయరా మియలా మనుక్రలా ద్య
గ్గయరాం రానుప శేఖర హైర్మల॥' (19)

స్తోత్రమున చివరి శ్లోకము—

'మరంద కదళి సుధా మధు రసాల మృద్వికయోః
మనోహరణ ధోరణి మద కదంబ సంపూరితా ।
దదాతు శుభ మవ్వరార్య కరుణా రసోద్ధీప్తితా
నృణా మహ విదారిణి రుచిర రామ పాద స్తుతిః।' (28)

దేశికుల స్తోత్రములయందు దెక్కడను ఏమిటా శైలి ప్రసక్తి లేదు. దీని యందు మాత్రమే కొద్దిగా తెల్పుచున్నది. తమ రచన 'మరంద కదళి సుధా మధు రసాల మృద్విక'లాది పాదార్థ రసాదులతో తుల్య మనినాడు. ఏనియందు మరందము, మోరా ఫంఘి, మధువు, సుధ యనునవి ఒక్కొక్క విధమైన రుచిభేదము గలవి. అన్నియును శ్రమ లేకనే ఆస్వాదించబడి అహరింపబడును. తన కవిదయు ఇట్లేదే యనుచు శ్రీరామ పాద స్తుతి యుక్త్యుక్తకను తెలిపి 'నమస్త జనుల పాపాశములు విధ్వస్తము లగుగాక' యని వాంఛించి, శ్రీరామ కరుణా కటాక్ష సంప్రాప్తమైన యీ కవిత అందరకును శుభము కల్గించునని కవి భావన !

2. శ్రీగోదా నైవేద్యము :

కవిశ రేఖయందు దవతరించి మహాభక్తులై ద్రావిడ వేదామృతమును కృప చేసిని దివ్యసూరు లగు పన్నిద్ద రాళ్వారులలో ప్రసిద్ధి పొందిన మహాశ్రీ గోదా దేవి. ఈమె శ్రీ ఆండాళ్, మాడికొండ్ర నార్సియార్, విష్ణునిత్ర-అముక్త మాల్యద యని నామాంతరములు. సీత వలె అయోనిజ యైన గోదా దేవి తుంసీ వనమున శ్రీ పెద్దదిక్కులకు లభించినది.

'గోద' అను శబ్దమునకు సుమారు పది యర్థము లున్నవి. 'గో', 'ద' బాహుళ్య నిర్మితము. అనగా వాగ్రూప మైన మాంసో భగవానుని పూజించి గోదా నామ ప్రసిద్ధి గాంచెడి.

శ్రీ విష్ణులీల నందు భూదేవ్యంశగా తుంసీ తాననోద్యవ యైన యీమి భగవానుడైన శ్రీరంగవామక ప్రియమిదే పరిణయమానెను. భగవాను ననుమము విష్ణ్వలయముయందు వసునంధాసము చేయఁడు 'తిరుప్పావై' యను

ముప్పది పాదరములు అండాల్ కర్త కృతికి వినర్కనము. శ్రీమద్రామానుజుల వారు ప్రతి నిత్యము తీనిని అనుసంధానించు వామ! అందుకే వారికి 'తిరుప్పావు శిష్యులు' అను నామ మేర్పడినది.

గోదాదేవి మరియొక కృతి 'నాయ్వియాల్ తిరుమొళి'. 148 పాదరములున్న తీనియందు శ్రీరంగనాయక స్వామిని గూర్చి యీమె పడిన దాధ (విరహ వేదన) మృదు రీతిలో వర్ణింపబడినది. ఈ రెండు రచనలయందు ప్రతి పదమున శ్రీ నహుళుగు లాలిత్యము కన్పట్టును.

గోదాదేవి రచనలకు అనేక వ్యాఖ్యలు వెలసిరి, వానిలోని ప్రతి పద రామ శిష్యకమును మిక్కిలిగా చెప్పినవి. శ్రీకృష్ణదేవ రాయల అముక్త మూల్యుడ గోదాదేవి తరిత్రకే ప్రాముఖ్య మిచ్చిన రచన.

విశ్వేంద్రైకమున ద్రావిడ ప్రబంధములకు ప్రథమ గోరవ మొనంగిన విధముగనే శ్రీ గోదాదేవికి ప్రథమ స్థాన మిత్తురు. ఈమె సాక్షాత్తుక్తి, అందుకే వేదాంత దోకుల వారు 'శ్రీగోదా ముతి' యందు—

'శ్రీ విష్ణుదిత తుల నందన కల్పవల్లి
శ్రీరంగరాజ హరితందన యోగ దృక్యామ్!
సాక్షాత్ క్షమాం కరుణయా కమలా మివాన్యామ్
గోదా మనన్య కరణ శృరణం ప్రపద్యే'

అని, అమె గోకృతనమును వ్యక్తపరచిరి.

సంస్కృతాండ్ర తమిళ సాహిత్యములయందు గోదాదేవిని గూర్చిన రచన లనేకము గలవు. వీనిలో వేదాంత దోకుల 29 శ్లోకములు అన్న 'శ్రీగోదా ముతిః' అధిక ప్రచారము నందినది.

ఆపూం దోకుల శ్రీ గోదాస్తవ రచకుడు వేదాంత దోకుల కృతి ప్రేరకము కావచ్చును. వారు 29 శ్లోకములలో ముతినీ చెప్పగా, లఘుం దోకులు 118 శ్లోకములలో స్తవ మొనర్చిరి.

దీని రథను మరియెను నిరణము - నిరసింహ పురమున దేశులవారు
శ్రీరామ ప్రతిష్ఠ చేసి వైభవముగా నిర్వహింపబడుట జరుపుచుండిరి. వీరి యగ్రజు
లైన సుసేనచాళికులు - శేవ. ము శ్రీరామ సన్నిధి యొక్కటే యుండుట
తోడుగా భావించి, ప్రస్తుతము గల గోదా సన్నిధిని (దేవాలయమున కుడివైపున)
ఏర్పాటు చేయించినారు*.

'శ్రీరామ పాద స్తుత'ని చెప్పిన అప్పలదేశికులు అంతాకొని గల భక్తి,
ఆన్ముగరిపై గల గోరవ భావములతో ఈ 'గోదా నివసము'ను రచించిరి.

సంస్కృత భృంశమున విభిన్న వృత్తముల గ్రహించి చమ సహజ
మాధుర్య కవిత్వా మార్గమున ఈ స్తోత్రమును చెప్పిన అప్పలదేశికులు ఒక వద్ద
దీని హరించినారు. వ్రారంభము నుండి 42 వ శ్లోకము వరకు గోదాదేవిని వేద
మాతృమూర్తిగను, శ్రీ లక్ష్మీదేవిగను వివిధ వర్ణనలతో పేర్కొని-

'రాం విష్ణులిత తసయాం సభసి ప్రహర్యామ్
కృష్ణాకగా మపి నిశా కమనియ రూపామ్!
దౌరాంతరా మమల పాద సుధావరాహమ్
మన్యేఽనా మంజు బుధ మాతర మిందు రేభామ్!' (42)

అని తెల్పి, తరువాతి శ్లోకమునుండి 94వ శ్లోకము వరకు ఆపాద శిరః పర్యంత
పద్యన చేసి-

'అపరయతు దేవి! భవతీ
భవ తీవ్ర దహనలేన సంజాతమ్!
చేతోగరం సమంతా
ఽనాది సంతాప మమృతి ధారేషా' (95)

మిగిలిన శ్లోకములలో తమ మనః ప్రవృత్తిని భగవ దనుగ్రహ విశే
షములను తెల్పిన కవి దీనియందు తాను వర్ణించిన విషయమున నెచ్చట
ఏమి తోపము అనిగినదో యవి భావించి గోదాదేవిని మన్నింపు మని
వేడుకొనుట అమృత ధారా ప్రవాహము వలె వట్ట, చమల మానసిక

మైన తీవ్ర వేదనతో చూచుకొనినది. దానియందు దోషములు సంభవింపవచ్చును. అట్టివానిని 'అవస్థయతు దేవి' అని ప్రార్థించెను. ప్రారంభ శ్లోకములలో నొక దానియందు—

'కనక లలితా స్నిగ్ధాం ముగ్ధాంబు జాయత లోచనా
మమృత లహరీ భోగ్యాం యోగ్యాం మురారి మహారసః |
అనవధి కృపా రూపాం అవన్న జీవన దాంబి
మనవధి మనో మోదాం గోదా మహం కలయేఽన్వహమ్' (8)

అని—అమె దివ్య సౌందర్యమును మనో నేత్రానందకరముగా వర్ణించెను. అనవధి కృపారూప - భక్తుల పాలిదీ సంతీవిని గోదాదేవి; కవి భావనలో అమె రూపము మహోన్నత మైనది.

'కరే కమల కుట్టులం కణర మండలే మాలశీ
ముఖే లిలక రేఖితా మృదు గళే తు ముక్తా స్రజః |
స్తనే చ మణి కంచుశీ కనక దామ నుభ్యే కటౌ
కదార వననం వదే కటక మంబు మే భావనా ||'

దీనియందు శ్రీదేవిని, గోదను అనేక ప్రతిపత్తితో నిరూపించుట కవి యుద్దేశ్యము.

'లావణ్య గౌరవ విధిత్పు రయం విధాతా
చంద్రం ముఖం చ తులయా కలయాంబకారః |
తత్రేందు రత్రగత ఏవ పరం లఘీయా
నేర న్ముఖం తువి తవాంబ గురు వ్యరాజితే' (74)

దేవీ ముఖ వైభవము ఈ శ్లోకమున చెప్పబడినది. "బ్రహ్మ నీ ముఖమును చంద్రుని రులా ముఖము వేసి చూచి ఏని అధిమైందో తెలిసికొన చలది నాడు. కాని అత్రగతు డైన చంద్రుడు (దురము బాహు) లఘుత్వము వహించుట వలన ఆరాశగతు డైనాడు. అర నీవు గురుత్వము వలన భూమియందున్నావు. అందుకే నీ ముఖము దేవీభ్యమానముగా నుండి ప్రకాశించుచున్నది." అని చమత్కరించెను.

అప్పుడేమికులవాడు ఈ స్తోత్రమున కష్టాలంకార పూరితములుగా 20 శ్లోకముల రచించిరి. వానిను—

'... కలువ నంతులం దురిత యాతనా చేకనా
వపు స్తు రిపు రాత్మనః ప్రళయ యామిన్ కామిన్।
కుబ్జిత వికత్పిత వ్యసన సింధవో బంధవః
ఓ ముద్ర శరణం భవ చృరణ మంతరీణాంతరీ॥'

(101)

'అసంతుచిత పందితం వ్యసన హేతుకం పాతకమ్
సమస్త జనతా తిరస్కరణ భాజనం తే జనమః
అశీందన మవంచన స్థలితయా దయా ధారయా
రయా దవనధీరయా జనని! మా మిమం పాలయ॥'

(102)

బట్టి రచనకు వేరాంతదేశికుల వారి వైరాగ్య పంచకములోని—

శిలం కి మనలం భవే దనల మౌదరం బాధితుః
శరీర పతనావధి ప్రభు నిషేవణా పాదనా . . . . .'

'శ్రీరామ పాదస్తుతి'ని—

'మరంద కదళీ సుధా మధు రసాల మృద్వీరిణా
మనో హరణ భోరణీ వద శరణం సంపూరితా...'

యని ముగించిన విధముగనే 'గోదా స్తుతి'ని కూడ—

'మోదా రసాల మధు దుగ్ధ రసాతిశాయి
గోదా స్తవం కృతి మిహావృణదేశితేన।
మౌద్గల్య వంశ కులాద్ధి సుధాకరేణ
లోకాః పతంతి యది ముక్తిభవా భవన్తి॥'

(112)

అని ముగించిరి. దేవీ వర్ణనా స్తోత్రము కావున మోదా రసాల మధు దుగ్ధ రసాతిశాయి' - గా రచించి రమ్మ లై నారు *

* 'శ్రీరామ పాద స్తుతి'కి నల్లాన్ భక్తవర్ముల పార్థసారథి అచార్యులవారు సంస్కృతాంధ్ర వ్యాఖ్యలను; ధోరణులకు తెనుగు పద్యములను రచించి ముద్రించిరి (ముద్రణ వత్సరము లేదు).

'శ్రీ గోదా స్తుతి'ని వీరి పోదరులు రామానుజాచార్యుల వారు 1878 వ సం॥మున ముద్రణ మొనరించినారు. (శివ నిర్మల ప్రింటర్స్, అచ్చం.)

3. శ్రీ అర్జునర్థి లక్ష్మీస్థానీంహ స్తోత్రమ్ :

ఒక దశాబ్దమునకు పూర్వము - మా యింటియందు గల ప్రాచీన లిఖిత ప్రతులను పరిశీలించుచుండగా మా పితృపాదులు వ్రాసి పెట్టికొనిన పూర్వం ప్రాస్తావిక పద్యములు, తిరుపావములు, మంగళహారతులు మొదలైనవి గల పుస్తకమున ఈ స్తోత్రము కన్పడినది. యథాకథముగా వ్రాసికొని పత్రికలో ప్రచురించితిని. కాని అప్పటికి స్తోత్ర కర్తృత్వము తెలియలేదు.

కొన్నాళ్ళ క్రితము పరిశోధనవనిపై వరంగల్లులో మణింగంటి మణవాళా దార్యులవారిని దర్శించి ఈ స్తోత్ర విషయము నడిగినప్పుడు - జ్ఞాన వయో వృద్ధులైన ఆదార్యులవారు - కొన్ని శ్లోకముల కంతపాతముగా వినిపించి, స్వయముగా వారు వ్రాసి పెట్టికొనిన ఒక పుస్తకము నొసంగిరి.

దీనియందు స్తోత్రముతో పాటు దీక్షాక్షర యుత లక్ష్మీ స్థానీంహ స్తోత్రము, మంత్రము కూడ కలవు. నావద్ద గల రెండు స్తోత్రములను ఆదార్యులవారిచ్చిన వానితో పోల్చి యాడగా మరికొన్ని శ్లోకములు లభించినవి. 'మణింగంటి అప్పలదోలుల రచనలు' అని తెలిసినది*7.

మా యింట లభించిన స్తోత్రమునందు 38 శ్లోకము లున్నవి. మణవాళా దార్యుల వారి ప్రతిలో అధికముగా రెండు లభించుట వలన ఇవి మొత్తము 81 శ్లోకము లైనవి. రెండింటిలోను ప్రారంభ శ్లోకము, ముగింపు శ్లోకము సరిగనే యున్నను మిద్యన మరికొన్ని శ్లోకములు పోయినట్లున్నవి. లభించిన రెండు శ్లోకములు ముగింపునకు ముందే చేరవలెను*8. స్తోత్ర శ్లోకము లన్నియు స్రగ్వరాలు, బ్రౌచములు. ప్రతి పృథ్తము చివర 'అర్జునర్థి స్థానీంహమ్' అను మకుటము కలదు. ఏ కారణమువశో గాని 38 వ శ్లోకము 'సర్వ గళ కళాసర్వ ముక్తా కళావప్' అని, 37 వది 'స్త్రామి భీమం స్థానీంహమ్' అని ముగింపబడినవి. లభించిన రెండింటి నొకటి కూడ 'స్త్రామి భీమం స్థానీంహమ్' అనియే వలదు.

ఈ స్తోత్రమును అప్పల దోలుల వారు రచించుటకు గల కారణమును గూర్చి, వీరి ప్రభావమును గూర్చి వరంపరగా వివిన దానిని మణవాళాదార్యుల వారు చెప్పిరి. ఆ విషయము :

ఈ స్తోత్రమును చెప్పిన సమయములో అప్పలదేశికులు 'నుంగతుర్తి'లో
 ఇందుపైల యింట నుండిరి. దీని పరిసర గ్రామములైన మడ్డిరాల, గోరంట్ల,
 కొమ్మాలల యందు వీరి ఇందువులు గలరు. అప్పటికి అర్వవల్లి సృసింహా
 స్వామివారి యర్చన మణింగంటి వారే చేయుచుండిరి.

అప్పలదేశికు లొకవారు అనారోగ్యముతో వాధల ననుభవించుచు
 ఉపశమనోపాయము తోరక, అర్వవల్లి స్వామి సన్నిధానమును చేరుకొని శరీర
 కాధను గలించక ప్రాతఃకాలముననే స్నానా ద్యనుష్ఠానముల పూర్తి చేసికొని
 దేవాలయములోనికి వెళ్లి అరువుగా ఈ స్తోత్రమును చదువుచుండిరి. కొంత
 సేపటికి గర్భాలయమున శేషుడు సహస్ర ఫలములతో నిండుకొని బుసలు కొట్టు
 చుండెను. దీనిని గమనించని అచార్యులవారు తదేక నిష్ఠగా స్తోత్రపఠన
 మొనర్చుట స్వామికి భరింపరాని స్థితి యేర్పడినది. ఇంకలో నొక చైత్రవ
 స్వామి దేశికుల నమీవించి - స్మృశించి, వారి నువవిష్టుల చేయగా అప్పుడు
 చెరిసినది. కాని వచ్చిన భాగవతోత్తముడు అదృశ్యమైనాడు. దేవాలయ గర్భ
 మంటపమున పొగలు, ధ్యనులు-అచార్యులవారు నిర్విణ్ణులై లేచి పరిగించినారట!
 అప్పటికి పరిస్థితి కాంచిరినది. దేశికులు దృఢగాఢులై వారు.

ఈ విషయము తెలిసిన అర్వవల్లి వాసులు దేశికుల వారి ప్రభావము
 నకు ముగ్ధులై ఇవలనే వారికి నివాసమును ఏర్పాటు చేసినారు. వారి కోరికను
 కాదనలేక కొద్దికాల మిదట నివసించిన అప్పల దేశికులు తాము ప్రతిష్ఠించిన
 స్వామిని వదలి యుండలే మని మరల 'నరసింహపురము'ను చేరిరి

దైక్షికులు, వాక్పక్షి, కవికాశక్తి కలిగిన దేశికులు ఈ స్తోత్రమును చెప్పి
 సృసింహస్వామిని దర్శించి భక్తులై వారు. నేటికిని అర్వవల్లి సృసింహ స్వామి
 భక్తుల పాలిది పెన్నిది అప్పల దేశికుల యీ పుర్ణాంతమును మనము
 విశ్వసించుదురు. కవికచే భగవంతుని ప్రశంసము గావించుకొనిన నాలు,
 పయూర, గోగుంపాది కూర్మనాథకవుల పుష్కలంకములు నివర్తనము.

స్తోత్ర ప్రారంభ శ్లోకము :

'శ్రీమంతం తార్క్ష్య వాహం బ్రువి శిఖర పత స్సత్కృతం శేషదల్పమ్
సంక ల్పైక ప్రత్యప్తాతిల జగదుదయ త్రాణ సంహార తార్క్ష్యమ్।
కల్యాణైక ప్రదానం నిరత మమంవప్రత్యసీకం త నిత్యమ్
వాత్సల్యోదార్య సింధుం ప్రణమ హృదయ! తత్కార్యపల్లీ సృసింహమ్॥'

చివరి శ్లోకము :

'రాతా సంహార్య వంద్రాంచిత సిక సుతనుం రంగదుత్తుంగ గంగా
త్సంగజ్ఞానుజ్ఞా పూరం తరుణ తరణి లింబోపమానాధరోష్ణమ్।
దోర్భ్యాం శంఖం త చక్రం భృత మధుర సుధా సార భారానుకారమ్
వందే లక్ష్మీ సృసింహం ప్రతికల మనుయా మ్యర్హ్యపల్లీ సృసింహమ్॥'

అర్హ్యపల్లి స్వామి యోగానంద సృసింహము. ౪వ స్వామివారి యాప
వైభముల నిట్లు వర్ణించుచున్నాడు :

'శంఖం చక్రం కరాభ్యా ముపరి వింశితాభ్యా ముభాభ్యామ్
త్రాంతం యోగాసనస్థం సురుదిర వదనం యోగపట్టాప్త జానోష్ఠాః।
న్యస్తాభ్యాం సద్యుజాభ్యాం వింశిత మరుణాంతోజ సంభాస చంద్రిమ్
యోగానందం సృసింహం యుటితి హృది భజే హ్యర్హ్యపల్లీ సృసింహమ్॥'

సృసింహమూర్తి శీర్ష ప్రణావము స్తోత్రమున విఘ్నముగా వర్ణింపబడినది,
అట్లే వానితో—

'జ్వాలా జాఘర్యమానం దిలి సుత తదయే కాత్రదాదీల శీర్షమ్
రక్షో నివోతి మక్షో భణ నిపుణ నఖం రోష్య చేదిహ్యమానమ్।
ప్రహ్లాదాహ్లాద దక్షం ప్రణత జన సుధాప్రాయ దీప్ర ప్రణావమ్
సౌంహస్యంహార రంహ శృణుల పటు మనో హ్యర్హ్యపల్లీ సృసింహమ్॥'

స్వామి వారి యవతారమునకు శీర్షి చెచ్చిన ప్రవన్నా ర్థి చ్చిరములుగా నఖములు
దీనియందు వర్ణింపబడినవి.

స్వసంహమూర్తి తన కోవ జ్వాలంటే జాబ్యల్యమానుడై రాక్షస తడివి హతమార్చునపుడు వారికి షోభను, శత్రువర్గమునకు భయమును కల్గించిన నఖములు దేదీప్యమానములుగా నున్నవి. అవే నఖములు ప్రహ్లాదునకు అష్టోదమును, భక్త జనులకు అమృత తుల్యములునై ప్రకాశించుచున్నవి. ఇట్టి స్వసంహమి నేను భజించుచున్నాను. అనినాడు.

ఒకే రకమైన నఖములు ఇరువురకు రెండు విధములుగా భావింపబడినవి. ఇది ఉల్లేఖము.

పోతనగారు స్వామి నఖములను 'స్ఫురిత విలుధ జన ముఖములు...' ఇత్యాదిగా ఒక సర్వ లఘు కందమున వర్ణించిరి.

("స్వేచ్ఛా కేసరిః స్వచ్ఛ స్వచ్ఛాయాయాసి తేందవః...త్రాయంతాం వో మధురిపోః ప్రపన్నార్తి ద్విదో నభాః" అనిన ఆనందవర్ధనుని శ్లోకము పోతనగారి కాదారము).

స్వసంహస్వామి శ్రీమంత్రమై మంత్ర గోప్య పద్ధతి గల దివ్య శరీర దారి. అట్టి దివ్య సుందర విగ్రహమును కవి యిట్లు సేవించుచున్నాడు :

'పాదీరాధం కిరీటాగణిత మణిమృణీ కోటి కోటిర కోటిమ్
దాటి స్ఫూర్ణల్లలాటం పరివరిత కటం నూత్ననూత్నం శరత్నమ్!
రత్నం ప్రత్నం స్వపత్న ప్రకర భయకరం వక్షసి బ్రాజయంతమ్
శ్రీమంత్రం మంత్ర గోప్యం హృదయ!భజ సదా హ్యోర్యవల్లి స్వసంహమమ్!
స్తోత్రమున స్వామివారి రూపము ఆ పద్మతులకు కగిసట్లు ఫీరరాయుత
కాంతములుగా పర్జింపబడెను.

బానిలో రొద్ర రూపము :

'తుంగత్కంగ తరంగ శ్వపిత భర పరిష్కంగ విస్సంగ లింగ
ద్గంగం గంధానుగంత్రాగ్రగ గగనగ గంధర్వగీర్వం మహోర్వమ్!
కుట్రాద్రం విరద్రం శివ శశి శశిర స్పీయ బాయాధవస్య
ధీష్ణం తీష్ణం పరాష్ణం నమ మనసి సమా మ్యోర్యవల్లి స్వసంహమమ్!' (10)

ప్రశాంతరూపము :

దీప్యత్ శ్చేతాతపత్రం మణి మహతీ లసన్మస్తకం యుక్త పార్శ్వమ్
అస్మి ష్ఠాశా ముఖాష్టాసకరుణ చరణం ష్ఠార్థిమా చంద్ర వక్త్రమ్
సర్వోత్తమం సమస్తాభరణ వింశితం కోటి సూర్య ప్రభాకమ్
నేత్రానంద ప్రదం తం మమ హృది కలయే హ్యర్చపట్టి సృసింహమ్
(28)

ఇట్లే స్తోత్రమున అవతార వైభవము మొదలగునవి ప్రౌఢతైలిలో
చిత్రితములు.

4. నారసింహ స్తోత్రమ్ :

'పాతు మాం నారసింహః'. అను మహామంత్రో నీజాక్షర యుక్తమైన యీ
స్రగ్ధరా వృత్త స్తోత్రమున 27 శ్లోకములు గలవు. ప్రౌఢ తైలీ పాటవము గల
దీనిని మొదట 'వాటపద్య రత్నావళి'లో ప్రచురించినప్పుడు 16 శ్లోకములు లభిం
చినవి; కర్తృత్వము తెలియలేదు *9.

మణివాళాదార్యుల వారు (వరంగల్లు) వ్రాసిపెట్టికొనిన 'అర్చపట్టి సృసింహ
స్తోత్రము' గల ప్రతిలో ఈ శ్లోకములు 11 లభించినవి. వావద్ద నున్న శ్లోకముల
లోని అద్యంత శ్లోకములు - వరంగల్లు వానిలోని ఈ శ్లోకములు సమానము
లుగా గలవు. దీనిలినవి ముద్రణమైన వాని మధ్యన చేరవలయును. ముద్రింప
బడిన 10 శ్లోకములలో 1 నుండి 6, మరియు 10 వ నెం. శ్లోకములు నీజాక్షర
యుక్తములు. అంతేగాక పీఠిలోని చివరి శ్లోకము అముద్రితముగా నున్నదానిలో
చివరి శ్లోకమునకు ముందు చేరవలయును. అముద్రితములోని ప్రారంభ
శ్లోకము స్తోత్రము మధ్యలో నుండవలెను. ఇట్లు సరిచేసిన - స్తోత్ర మొక పద్ధ
తిగా కుదురును. దీనివలన నీజాక్షరయుక్త శ్లోకములు (14) ష్ఠార్థియైవ తర్వాత
'శాంతి' శ్లోకములు వచ్చును. ఇట్టి పద్ధతి నీజాక్షర యుక్త స్తోత్రములలో పాటించ
బడును.

'నక్షత్ర మాలిక' యైన ఈ స్తోత్రకర్త అప్పల దేశికుం వారే యని
మణివాళాదార్యుల వారి వద్ద గల ప్రతిలో లిఖింపబడినది. *10 వారికి లభించిన
పీఠ కాగితముల పుస్తకమందును ఇట్లే గలదట. దేశికుల 'అర్చపట్టి సృసింహ

స్తోత్రము' నడును దీనినిని కొంత సామ్యములందు. ఈ వర్ణనపైతము దేశీయ రచన యనుటకు తోచదును. కవి యీ స్తోత్రమును ఎవ్వడు ఏ నరసింహ స్వామిని గూర్చి చెప్పినాడో తెలిసికొనుటకు ఆధారము లభింపలేదు.*¹¹

ఇతర మంత్రములకు వలె దీనికి చందము, ఋషి, దిగ్బంధము మొదలగునవి కలవు. శ్లోకమున చెప్పబడిన అక్షరములలో 'హం' బీజమ్, 'ఓం' శక్తిః, 'ఘం' కీలకమ్, వేదవ్యాసుడు మహర్షి, కావుననే ప్రారంభ శ్లోకమున వీనిని తెల్పి, 'వేదాంగ' 'వేదనాద' వదముల యందు వేదవ్యాసుని పేర్కొనెను.*¹² ఆ శ్లోకము :

'శ్రీవత్సాంకం త్రినేత్రం శశి నమ ధవళం కక్రహస్తం సురేశమ్
వేదాంగో వేదనాదః వినుత సురపతి ర్దేవ యువః పరేశః।
ఓం ఓం ఓం కార గమ్యం ఉడుపతి సదృశః ప్రజ్వల త్పావకాక్షః
హం ఓం ఘం బీజరూపో నరహరి వపుషః పాతు మాం నారసింహః'

స్వామి శశి నమ ధవళుడు, ఉడుపతి సదృశుడు ఐనను ఉగ్ర నరసింహ మూర్తి, అందుకే 'ప్రజ్వల త్పావకాక్షుడు'గా పేర్కొనబడెను. ఉడుపతి సదృశుడగుట వలన నక్షత్రములలో చంద్రుని వలె దళితారముం యందు స్పృశింపబడు ప్రకాశమానుడు, దానికి అపమద్ధారకత్వము కారణము (నరసింహోపకారము ఆ మధుద్ధారకావలార మని ప్రసిద్ధి).

'కుండేందు శృంఖ వర్ణః కృతముగ భగవాన్ వద్మ ముత్తా ప్రభాసో
త్రేతాయాం తాండనాథః పున రపి నమయే ద్వాచరే రక్షవర్ణః।
రుద్రాంశు ప్రాప్త కాలే కలియుగ నమయే నీలమేహాబ్జనాథః
ప్రాగ్జ్యోతిః (ప్రద్యోతః) స్ఫుర్తి కర్తా పరమం దహనః పాతు మాం
నారసింహః'

(18)
చతుర్భుగముల యందు స్పృశింహ మూర్తి చాల్చిన శరీర ద్వాయల తెల్పి, అన్ని యుగములలోను ఆచరిన పరమం దహనుడే యని కవి భావన!

అప్పలదేశీకుల వారు బీజాక్షరములతో ఈ స్తోత్రమును చెప్పి భక్తితో పాటు తమ కవితా పాటపమును నిరూపించిరి.

(మూర్తి స్తోత్రము అనుబంధమున రాయబడినది).

5. స్తంభగిరి లక్ష్మి సృసింహ స్తోత్రమ్:

'స్తంభగిరి దంభ హరీ భువనోదరంభరీ' అను ముకుటము గల యీ స్తోత్రమున వదకొండు శ్లోకములే ఉద్ధరించినవి. *13

నేటి ఖమ్మంమెట్టినకు సంస్కృతికరణమే 'స్తంభగిరి' (స్తంభ = కలము, గిరి = మెట్ట-పర్వతము). ఇదట వెలసిన సృసింహ స్వామిని గూర్చి అప్పలదేశికుల వారు ఈ స్తోత్రమును చెప్పిరి.

ప్రౌఢ శైలి, శబ్దాకంఠరము గల యీ రచన భంగ: ప్రకారము ఉత్పల మారికలు. సంస్కృతమున యిది ప్రాసంతో కూడిన వృత్తరచన శ్వాదిర్కము. అధ్యక్షులవారు స్వామిని ఉర్పలమాలంకృతుల చేయవలది ఈ పద్ధతి నవలంబించినారు. మూర్తయందలి వద్యముల వివరీయరాని విధముగనే దీర్ఘ సమాన యుతముగా నివి రచింపబడినవి.

'అలవదరీ దరీ దుహర భాస్వ దర యపరీ దరీ హరీ' అను ముకుటమున కందుకూరి రుద్రకవి 'అలవదరీ శరణము'ను రచించె నని పరిశోధకుల యభి ప్రాయము *14 పీని ప్రభావమున అప్పలదేశికులు 'స్తంభగిరి...' ముకుటము నెన్నుకొని స్తోత్రమును రచించినారు. అనించిన రుద్రకవి వద్యములలో 'కలుషలనత్తరీ...' అనునది తెనుగు భాషలేని అంత్య ప్రాస గల వద్యము. అధ్యక్షులవారివి పూర్తిగా సంస్కృత సమాన వృత్తము లగుట యొక ప్రత్యేకత !

'శ్రీ రమణీ మణి రయణ సిద్ధుల శీవర సుస్తావత్త రా
శ్రీర మరీరి సంక్రమణ మేదుర వక్ష విహార సార్థలా
పూరక పుష్ప మంఠ ప ముషణ్య మరంద రుహాళి పాణికో
ధారక వృక్ష స్తంభగిరి దంభహరీ భువనోదరం భరీ'

(1)

ఇది స్తోత్ర ప్రారంభ వృత్తము. దీనియందు సృసింహ స్వామి రూప వైభవము వర్ణింపబడినది. ప్వామివారి వక్ష: పీఠములను శ్రీరమణి సునార్త భాగ్మీర మందలించి, ఒకట పుష్ప మూర్తికాలంపైరమై యున్న సృసింహ వక్ష:

పీఠము మధువ సందార యోగ్యమై పుష్ప సమ్మిత మహా వృక్షము వలె
 శోభించుచున్నది. శ్రీ రాష్ట్రీ భువ మండుమాంకిత లసత్కాష్ఠీరమును మధువ
 శ్రేణిగా దెప్పి, స్వామి పుష్ప పూరిత తనువును పుష్ప మందపముగా నుత్త్రే
 డించుట కవి యుద్దేశ్యము.

‘శుద్ధయ దుఃఖ దుఃఖ్యుగ నిశంభ నృసింహ నిర్భుత్త వేద- సం
 విద్యుగవత్సలాంహ పృథివి జన తర్లవ స్మర్తవ క్రియో!
 ద్యద్భుత కర్లరాధట విదారణ కర్మ హిరణ్య దైత్య రుం
 ఛద్భుజ రంహ స్తంభగిరి.....’ (8)

నరసింహమూర్తి భక్తుల పుల్, భయ, నుఖ, రోగము లను రాక్షసుల
 హరించువాడు, వేదోద్ధారకుడు, హిరణ్య కళ్యణ రాక్షస నిహ్మలము రేసి
 తోకమందలి జనమును ప్రోదించువాడు. ఈ విషయములు సభ శ్రికముగా ప్రౌఢ
 రీతిలో తెల్పుచున్నవి.

‘మోళి లసత్తులస్యమల మాల్క గళ న్మకరంద వింద హిం
 దోళ సరాళ గానగతి దాహళ కాహళ వైఖరీ కథా!
 కాళ వలన్మణి ప్రవర రాజ దభీగణ భూగణ ప్రభా
 దాదభీక స్తంభగిరి.....’ (8)

స్వామివారు కంతమున దరించిన తులసీ మాలిక విశిష్టమైరిది (విష్ణువు
 తులసీవన మాలా విభూషితుడు), దానినుండి మకరందము (2) తారి మణియుత
 మాలికలపై బడగా నవి కదలివవి, అట్టి కదలిక సంగీతరూప యుక్తమై వాని
 కాంతి భీతజనాదయ ప్రదానమౌ యనునట్లు తళతళ మనుచున్నది. నృసింహ
 స్వామి కంఠావలంబిత వివిధ మాలికా వైభవమును కవి యిట్లు భవత్కరించెను.

దేశీకుల యీ స్తోత్రము పూర్తిగా లభించినచో వర్ణనలు మొదలగునవి
 మరింత చెప్పినానుట భవరాము కలిగిడి.

6. నృసింహ స్తోత్రమ్ :

మణింగంటి వారియందు అప్పుల దేశికుల తరువాత అనేక తిరునామ, మంగళహారతులను చెప్పి ప్రసిద్ధులైన లక్ష్మణ దేశికులు (మల్లంపల్లి) ఈ స్తోత్ర కర్త.

తమ చంద్రిగారు నృసింహ స్తోత్రమును వ్రాసినారని దేశికుల కుమారులు మణవాచార్యులు గారు చెప్పిరి. రాని వారిపద్ధత శ్లోకములు లేవు. మకుటము మాత్రము గుర్తున్నది.

గోంకొండ కవుల సంచిక (887 పుట) యందు 'నృసింహ స్తోత్రము' శీర్షికతో దీనిలోని 4 శ్లోకములు ముద్రింపబడినవి. ఇవియే ఈ స్తోత్రమున లభించు శ్లోకములు.

'దేవాద్రి ప్రభు మీశ ధాతృ వినుతం లక్ష్మీ నృసింహం భవే'

అను మకుటము గల దీనియందు పేర్కొనబడిన 'దేవాద్రి' బేల్పుగొండ 'జవరగడ్'కు సంస్కృతీకరణ. ఈ గ్రామము వరంగల్లు జిల్లా వర్ధన్నపేట తాలూకాలో కలదు. పర్వతముపై నృసింహాలయ మున్నది.

దేశికులు బేల్పుగొండ స్వామిని దర్శించి ఈ స్తోత్రమును మనవి చేసియుండుదు.

లభించిన 4 శ్లోకములు - మణింగంటి వారి యితర నృసింహ స్తోత్రముల వలె ప్రాధము గాక సులభ శైలిలో గంపు.

"శ్రీమద్భాగవత దేహ శాంతి విజిత ప్రద్యోత నేందుప్రభమ్
కోపాగ్ని స్ఫుర దీక్షణాంచిత కన జ్ఞానా యుతం సన్నతమ్।
ప్రహ్లాదాస్య సరోజ చిత్ర కిరణం లర్హి యృతానందదమ్
దేవాద్రి ప్రభు మీశ ధాతృ వినుతం లక్ష్మీ నృసింహం భవే॥" *¹⁵ (1)

'లోకానాం భయదం హిరణ్య కళిఘం మాత్యా సురాణాం సులమ్
యచ్చన్ సర్వ దిగీశ్వరై స్తు బహుధా సంస్తూయమానం సదా
తత్రానాం రుకల వ్రదం రిపుహరం దాసౌఘ కల్పద్రుమమ్
దేవాద్రి ప్రభు.....'

(2)

'గిర్వాణాభివతిం మహాబలమునం భీమాద్విహసోన్నతమ్
క్షీరాంతోధి సుతా మహాహర విహార ప్రోభ లీలాన్వితమ్।
దివ్యాశ్రు క్షత దేవ దానవ వయం వేదాంత సూక్తి స్థితమ్
దేవాప్రి ప్రభు.....'

(3)

మందారాతి వహస్యతా వింశితం మూడిత్య దిగ్బాంగదమ్
ముక్తాహార విరాజితోరస మతి ప్రాంత త్కిరీటం శిరః।
సంగ్రామోన్మత్త శక్తి సంయుత భర్తృపాపం ద్విధః ద్విరమ్
దేవాప్రి ప్రభు మీ దాతృ వినుతం లక్ష్మీ సృసంహం భణే

(4)

దీనియందు శ్రీ సృసంహ పర్వన చేయబడినది.

7. శ్రీ యాదగిరి లక్ష్మీ సృసంహ సుప్రభాతాది స్తోత్రములు

శ్రీమాన్ జగన్నాథా ఛాయలు (రంగాపురం) రాము రచించిన
'శ్రీయాదగిరి లక్ష్మీ సృసంహ సుప్రభాతమ్', 'పంచ రత్నాని', 'భాస్వ
న్మాత్యమ్' కలిపి ఒకే గ్రంథముగా ముద్రణ చేయించి, దీని ప్రారంభమున
గ్రంథ ముద్రాపకుని—

'అధ్యక్షో యాదకైరే సృహరి నరల తైంకర్యరామోః కవిన్న
స్సత్కృత్యాన్న చ్చ్రీలీలా స్పృహ భువి చ కృత్తిర్మమ ముద్రాపయ్యాం।
త్రాత్యాః పర్వం సమీప్తే న హరిర సమతో వీరకాయాస్వయేందూ
రామారాయ ప్రభు ర్భీవతు రత మహా వ స్సాన్విషోదృపకృత దన్యః'

అని ఆశీర్వదించిరి. దీనియందు పేర్కొనబడిన వీరకాయం రామారావు గారు
స్వంత వ్యయముతో దీని ముద్రించినా¹⁶ కవి కొనంగినారు. గ్రంథాంతమున
దీనియందు గల రచనల గూర్చి—

'ఏకత్రింశత్సు ప్రభాతం పంచరత్నం చ ఘంహరేః।

భాస్వన్మాత్యం వ్యాజనుతి ర్జగన్నాథార్క మత్యుతిః' అని చెప్పిరి.

1. సుప్రభాతమ్: 31 శ్లోకములు గల దీనియందు కొన్ని 'మమ సుప్ర
సేవ', మరికొన్ని 'తవ సుప్రభాతమ్' అని అంశ మగుటచేత సున్నవి.

శిశువత్ప్రసవే ప్రసవములు, యాచారి ష్టత్రైవిద్యయు పర్ణింపంగి - యా సుప్రభాతము నాతి ప్రౌఢ రచన.

'సంభం నిశంభ ఓభ కంభ నిభం చ తైలమ్
విద్యాత్త తౌంధివవృషిం భగణం భజంరమ్ ।
ఓంభ త్త మాకు మృషయా గుణయా ప్రవేషీ
శ్రీ యాదతైల స్మహారీ తవ సుప్రభాతమ్ ॥

(4)

అపతార వైభవము :

'స్వామిన్ యుష్కృసుత్ మాణి వసు ప్రతీతి
విద్రన్ పరశ్వధిః రామ సురామ వీర ।
ఆరాంః కల్పితను గాత్ర చతుర్థ బంధ
శ్రీ యాదతైల స్మహారీ తవ సుప్రభాతమ్॥

(29)

దీని చివర రవి తనను గూర్చి యిట్లు తెల్పుచును :

'అహారి వామ మరిగంట్కనిదాలయాల్క
మౌద్గల్య గోత్ర సుపరిత్రమ పంచరాత్ర ।
రామానుజార్య గురు పుత్ర మదున్నతార్కివ
శ్రీ యాదతైల... ..
'భక్తిం దిశవ్యయ దృఢాం పదురం జగన్నా
థార్యాధిపస్య మధుధీమధిరాం రవే శ్మే ।
సర్వాసు వాసమయజీక రళాను సేవే
శ్రీ యాదతైల స్మహారీ తవ సుప్రభాతమ్॥'

2. పంచ రత్నావి :- గృహిణాహారములైన అపార్యులవారి యా రచన
పై చమ పూర్వం గృహిణా స్తోత్ర ప్రభావము కల రమకడు దీని తెలియ
రాల్పాచము.

'ఓం హృం హ్రం హ్రీం మృరక్షిం జ్యైం జహి చహతమ్నాచమసి హృం
భవసి హృం
హ్రం హ్రైం హ్రౌం హ్రో భయం హ్రత్రిత మదివిరుగుద్యుత భూమి
ప్రహం ॥'

జ్వాలాతి స్పృష్టహస్తే చదును ధరిత వర్షా ర్హి హార్యవస్త్రైః
 ర్తుం చక్ర స్వాహా సహస్రార తురు పరుణ యోత్తిష్ఠ శంస త్రిరామన్ ।

ఈ వర్ణన రచనయే రవాతి రెండు శ్లోకములలోను గలదు.

'ధీమం భూమాట్టహాసం పటు తటు సటం దీర్ఘ ధంష్ట్రాకరాశమ్
 దిభ్రంతం భారవాత్రే ద్రుతుట చివ తిటిష్ఠిత్తిశాం మల్లిభావమ్ ।
 తుష్టాన్ జ్వాలాజ్వాలారం శివి పర పథరం లోక భీకారరావమ్
 హం నద్ స్వాహాయేంథేం పసిక పిశిష హ్వారం తణే నారసింహమ్'

(4)

3. భాస్వన్మాల్కమ్ :- 12 శ్లోకములను భాస్వన్మాలా ధంపములో
 చెప్పి స్వామివారికి భాస్వన్మాలను సమర్పించిరి (ఇది 'సోగ' త' పుత్ర లక్షణము
 కలిగి యున్నది).

'దీప్తిన్ తున్దు నిధనం హి చనం ర్వ
 ర్నత్తు హృత్తు వదకం వదకం తే ।
 భాసు మను తిరగౌః కృతగౌ స్తమ్
 యా దయావతు తు యాదగిరో మా॥'

(8)

'పుండరీక దళ దీక్షణ సేవే
 పుండరీక వర రక్షక రక్షే ।
 మండలాయితభ యాచగిరే! చి
 స్మండలాయిత శుభాభయదం త్యామ్॥'

(9)

వీనియందు చివరి క్లోకము 'ముద్రాలంకారము'గా నిట్లు చెప్పబడినది.

'దాశరస్య భజ నాభిరతశ్రీ దాశరథ్యభిము ఖోర్పిత బాంధి ।

వర్సహుత్పతి భాస్వద మాల్యం వర్సలం స్పృహితయా దదరేహహమ్॥'

ఈవి రచనను గూర్చి—

ఉరో జగన్నాథ కవి ర్మణంధ మౌద్గ్య గోత్ర స్తురకల్య సిద్ధైః ।

భాస్వప్రభా మాద గిరీశితాయాం సంపర్య కృత్వాం మమం ముదేతి॥

4. వ్యాజనుతి : దీనియందు భగవన్మహిమార్చన వ్యాజనిందా
 పరముగ 12 శ్లోకములలో చెప్పబడినది.

'శ్రీరాహం త్వం త్వహం త్వం హ్యహమహమికయా' శేషలా మహిరాహమ్
కుప్త్యై ర్మవ్యే స్వరూపే గుణ వినిమయం' దేవీశీర్థం సత్సద్భక్తమ్ ।
అంభోహి త్యానుజంభే విరమ సికిముమాం రక్షకత్వం కుర స్త్వమ్
వాదోఽయం యాదత్రైలీ భవతి భవతినో యాతి మోక్షేఽపి మోక్షే॥'(1)

స్తవము చివర కవి యిట్లు విన్నవించుకొనినాడు:

'దద్రం తే నిహారే మమాస్తు చ రథా సక్తం చివం ప్రార్థయన్
ఛిన్న స్త్వం చివం త్రివార మథిలా నోగ్గాం ద్వుదోగ్గాన్ రసాన్ ।
కుంజన్ శేష మహం చ మంచ శయనే శేషేశయా చింతయా
స్వాతంత్ర్యం కవ పారతంత్ర్య మసి మే యాదాత్రి పాత్రా స్తి టిమ్॥'

'విదేహి కరుణాతురం భనురుజం నిజం వారయ
ప్రదేహి శర మాయు రున్మదరివార ముద్వారయ ।
ఉపిహి గృహ మేత్య వస్తుర గృహాది సాహ్యాం స్వయమ్
సుయాదధర పుంహరే దృగతి మృష్టి శిష్టిం కురు॥'

కవికి భక్తితో పాటు శబ్దాలంకార రచన యిష్టము కావున ప్రతి రచనను
అలంకారయుత మొనర్చెను.

8. పద్మాష్టకమ్ :

శ్రీరంగదామ్యులు గారు (సీతారాంజాగ్) రచించిన దీనిలోని ప్లోకములు
చారిపద్ధ రెండు అభించినవి.

పూర్వకవులు అష్ఠీసహస్రమ్, అష్ఠీ స్తోత్రమ్, అష్ఠీస్తుతి, అష్టాష్ట
కముల రచించిరి. అవి ప్రసిద్ధములు.

అథాయ్యంవారి యీ స్తుతి ప్రాసిత కవుల కవికా శైలిని తలపించును.

1. శ్రీయః పశ్యుః శ్రీమదృరణ సరసిజాత యుగళే
ప్రణామ స్వాష్టాంగః పతతు మమ తత్రేయ వివశః ।
యదీ యేషత్కాల ప్రణయ అవ సౌభాగ్య గరిమా
పహి ర్వాదూ యుగ్మం హ్యంభత మహారాజ్య మమమ్॥'

2. 'హరంతి సంరాపం మనసి విహరంతి మమ నుఖమ్
 చిరంతి కల్యాణం భృత ముపదిశంతి హరికథామ్!
 హసంతి మందం శ్రీ హరి మహానంతి గుణగణైః
 ప్రసీదంతి పద్మా నయన యుగ నద్మా భవతు మేః'

ప్రథమ శ్లోకమున దేవీ భరణములు, చ్యుతీయ శ్లోకమున నయనములు
 ప్రస్తావించినవి. ఇవి మణింగంటి చతుర సంస్కృత దృఢాలు.

సూచికలు:

1. సరసింహాపుర దేవాలయాలందర్బాగమున శిలపై మన్న శ్రీరామ పాదుకలు
 నిరంతరము అల వలచెప్పితములు. ఈ నీడనే భక్తులకు 'తిర్థము' గా
 వినియోగించుదురు.
2. దేవాలయ ప్రాకారము నామకొని దుడిచెప్పున గల యీ సరస్సు
 (హాసేరు) స్వచ్ఛ అల యుక్తము. దీనిలోని నీరు చల్లగాను, ఇదే గోడ
 ఎంబది దేవాలయము లోపల నున్న చిన్న కుండములోని నీరు గోర్వ
 చ్చగాను ఉండుట యొక విశేషము
3. స్వర్గేషు పటభాగ్యవ్రజ ఉల్లేఖ ముఖి భూజలే, లక్ష్మ్య దృష్టిః త్రియాః
 త్తుంసి గౌః - గురుతాః ప్రబోధిర - నానార్థ వర్ధ.
4. 'నాయుద్వియాత్ తిరుమొళి' విశేష వ్యాఖ్య, శ్రీగోదా గ్రంథమాల ప్రచురణ
 (1977).
5. శ్రీరామాంజనేయనకు వెనుక కొద్ది దూరమున గల రంగకృష్ణ స్వామిని
 సరసింహా క్షేత్రలే ప్రతిష్ఠించిరి. అనుచనము అరగింపు మొదట ఈ
 స్వామిని, తరువాత శ్రీరామునకు. ఈ వద్దతి నేటికిని కొనసాగుచున్నది.
6. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ పత్రిక జైవంగ మార్గశిర, పుష్యములు (1988
 డిసెంబర్, అనవరి 1989) సం. 56, సం. 5, పుటలు 58-60

7. ఈ స్తోత్రములు 'అప్పల దేశికుల' వారివే యని మణవాచార్యుల వారికి వారి తండ్రి లక్ష్మణదేశికులవారు చెప్పిరట. వీరికి దొరికిన పేరు కాగితాల ప్రతిలో అప్పలదేశిక నామము కలదు.
8. ఇవి 27వ నెంబరు శ్లోకము తరువాత చేరినదో మకుటము, వర్ణనలు కుదురును, అప్పు డివి 28వ, 29వ నెం. ధ్వగను మిగిలినవి 30వ, 31వ నెంబర్లు.
9. శ్రీమాన్ మణింగంటి పురుషోత్తమాచార్యుల (సూర్యాపేట) వద్ద లభించినవి.
10. 'వావిళ్ళ' వారి 'బృహత్ స్తోత్ర రత్నాకరము' (2భా, పుటలు 889, 890) నందు దీనిలోనివి 9 శ్లోకము లున్నవి. కర్తృత్వము తెల్ప బడ లేదు, శ్లోక చరణములు పునరుక్తము లైనవి.
11. నృసింహోపాసకు లైన నరసింహ దేశికులు వాడవల్లి నరసింహ స్వామిని గూర్చి ఈ స్తోత్రమును చెప్పి రని మణింగంటి శృష్టమాచార్యులు (మహబూబాబాద్) గారు నాతో అన్నారు.
12. అనుబంధమున ఈయబడిన శ్లోకముల చివర మంత్రము కలదు.
13. నకిరెకల్లు కా॥ 'వల్లాల' గ్రామమున కందాళ వేంకట నరసింహాచార్యుల వారి వద్ద లభించినది అప్పలదేశిక కృత మని వారి కాగితాలలో కలదు.
14. 'చాటు పద్య మణి మంజరి' (2వ భా. 119వ పుట) మరియు 'కందుకూరి రుద్రకవి' (31, 32 పుటలు).
15. ఈ శ్లోకము 'మన పండితులు - కవులు - రచయితలు' అను గ్రంథమున ఉదాహరింపబడినది (48వ పుట).
16. 1922 'ఇనుగుర్తి నిజాన ప్రచారణి' ముద్రణాలయమున ముద్రింపబడి ను. డా. శ్రీ వీరబాచం రామరావుగారిచే ప్రచురింపబడినది 'అప్పుడు రామరావుగారు యాచగిరి దేవస్థానాధిపతి.

లాక్షణిక మర్యాద

క్రీ. శ. 1800 - 1800 మధ్య కాలమున వర్ధిల్లిన తెనుగు సాహిత్య మందలి వాఙ్మూలము పరిణామము గమనింప దగినట్టిది.

రాజకీయముగా ఒక మహా సామ్రాజ్య మంతరించి చిన్న చిన్న రాజ్యములు, సంస్థానములు స్వతంత్రులై తలయెత్తిన విధముగనే సాహిత్యమునందును అనుస్థూతమైన మార్గమును వదలి, నూతన ప్రక్రియలు, అందు కనుగుణముగా వాషా ప్రయోగము ఈ కాలములోనే అరంభింపబడి, ఆంధ్ర వాషా సాహిత్య ములయందు ప్రత్యేకతను సంతరించుకొనినది.

మగుర, కంజాపురము దక్షిణాంధ్ర కవులే గాక తెనుగు నాట వర్ధిల్లిన ఎందరో కవులు ఈ కాలముననే వాషా విషయమున స్వతంత్ర ప్రయోగము లొనర్చి, సాహిత్యమున ప్రక్రియా పై విభ్యముతో రచనల నొనర్చివారు. ఇందు తుదాహరణముగా 'కంజాపుర అన్నదాన నత్ర నాటకము', 'రాధికా సాంత్యనము', 'తారా శళాంకము', 'అపాల్యా సంక్రందనము', 'హంస వింశతి', 'రామబాహుద్దయము'ల పేర్కొనవచ్చును *1

భువనాహుతి పరిపాక కాలమున గల జగన్నాథాచార్య, సింగరాచార్యులను మినహాయించినచో తరువాత వచ్చిన మణింగంటివంశ కవులు అనేక గ్రంథముల రచించి వానియందు వాషా ప్రయోగ విషయమున దక్షిణాంధ్ర కవుల వద్దతిని, అనగా - తమ సమకాలమున వర్ధిల్లిన సాహిత్య ప్రయోగ విధానమును స్వేచ్ఛగా అవలంబించి, స్వతంత్రతను విరూపించుకొనిరి.

వీరిలో వేంకట నరసింహాచార్యులు (చిత్తీశియ)'కాలాంక సందిపి పరిణయ' కర్త. తమ రచనలయందు వ్యావహారిక పదములను, అశ్య భేజ్యములను, ఉర్దూ,

పాఠశ్రీ పదములను అధికముగా ప్రయోగించుచున్న గాన, అన వ్యవహారమున
అహిక ప్రచారము నందిన విధానమును బట్టి కొన్ని సంస్కృత పదములను
వాడినారు. (ఉదా:- 'ఇక' అనుటకు 'ఇహ' అని, దీగిత - 'దిగిత', ద్వీరేన -
'ద్వీరేభ', ప్రవోద - 'ప్రహలాద' అని ప్రయోగించిరి).

వీరి యీ పద్ధతిని పరిశీలించగా "కాలము బట్టి దేశమును గాంచి ప్రభు
త్వము నెంచి దేశ భాషా లలితాంగి మారు టది సత్కవి సమ్మతము" (పాణి
గృహీత 1-19) అనునది వీరి యందు మిక్కిలముగా కన్పించును. మన
ప్రాచీన కవులనుండి దక్షిణాంధ్ర యుగ కవుల వరకు గల ప్రబంధాదుల పరిశీ
లించినప్పుడు ప్రతిభావంతులు మహా వ్యుత్పన్నులైన వారు సైతము ఇట్టి పద
ప్రయోగములనుండి తప్పించు కొనలేక పోయినా రనిపించును.

భాషా సాహిత్యములయందు సంప్రదాయ బద్ధమగు ముక్కువతో పాటు
సంభుముపై గల అభిమానముతో ప్రజా వ్యవహారమునందు రూఢియై యున్న
పదములను యథాతథముగా ప్రయోగించి వానికి ప్రామాణికత కల్పించుటయే
వీరందరి అభిప్రాయముగా భావింపవలెను. అంతేకాని ఇప్పుడున్న వ్యాకరణము
లలో పూర్వం ప్రయోగముల చూచి వానిని దిద్ది పరిష్కరించి 'తగును-తగదు'
అనుకొని రూపాంతరము నొందించుట ఆ గ్రంథకర్తలకు ద్రోహము చేసినట్లే
యగును.

కాలక్రమముగా ప్రాత తరము భాషలో క్రొత్త తరము భాష. ఒకనాడు
గ్రామ్యములు, అసాధువులైన పదములు అన వ్యవహారములో నలిగి గ్రంథస్థ
ములై, శీర్ష అన పరిగ్రాహ్యము లగును. అందుకే పెద్దలు 'ప్రవాహినీ దేశ్యా'
అనినారు.

పద్యమునకు భందస్య, భందోబద్ధమైన భాష ముఖ్యము. భాషకు
వ్యాకరణము ముఖ్యము. భాషన పద్య రచనమునకు భందో వ్యాకరణములు
రెండును ఆవశ్యకములే యైనను, వ్యాకరణ దోషము భందస్యన సహింపబడి
నంతగా 'భందో భంగము' నసహింపబడదు. అందుకే 'ఆపి నూషం మషం
కుర్యాత్ భందో భంగం న కారయేత్' అనిరి. ఈ నియమమును పాటించియే
కవులు వారికి నచ్చిన పదములను ప్రయోగించు వప్పుడు వ్యాకరణము గుఱి

సిందిరి. కాని 'సంకో భంగము' మాత్రము చేయలేదు. ఈ పద్ధతినే సంస్కృతాంధ్ర ద్రావిడ సాహిత్యము లందు నిష్ఠాతులైన మణింగంటి కవులు అనుసరించినారు.

పిరియందు సింగరాచార్యుల 'సితావతి శతకము'న వ్యావహారిక పదములు స్వల్పముగా నున్నవి. ఐహా గ్రంథకర్త యైన వేంకట నరసింహాచార్యుల రచనలందు అధికముగను, 'తాలాంక నందినీ పరిణయము', 'తేజవస్వామి శతకము'ల యందు ఒక మాదిరిగను వివిధములగు పద ప్రయోగము కలదు.

పినిని స్థూలముగా నిట్లు విభజింపవచ్చును :

1. వ్యవహారము ననుగురించి ప్రసిద్ధ పదముల మార్పు (వెలుగు - ఎలుగు)
2. ఎకార విశిష్ట పదములు అకార విశిష్టములుగను, అకార విశిష్టమైన పదములు ఎకార విశిష్టములుగను మార్పు (కన్నయ, కంఠ).
3. పదాది 'య'కార 'వ'కార ప్రయోగముతో యతి చెప్పుట.
4. 'ఉ' - 'పు' లకు - 'ఓ' - 'వో'లకు - ఇకార ధ్వనులకు యతి.

ఈ విధమైన ప్రయోగములను వ్యావహారిక భాషా పరిశోధకులు ననుర్థించి వివరించినారు.¹²

'ఐనక సుతాత్మ్యదయము'న 'పిరిటియనీ పట్టిన ఎలుగు లేని' - (క-217) అని 'వెలుగు' - 'ఎలుగు'గా మార్చబడినది. తెనుగునందు 'ఎ' ఉచ్చారణము 'య'గా మారినట్లే 'య' 'ఎ'గా మారినది.

ఉదా : - యవ్వన, ఎవ్వన; ఏక - యాక అనునవి. పిని పద్ధతిలోనే 'వ'కారాదియైన 'వెలుగు' ఎకారాదిగా 'ఎంగు' యైనది. ఈ సామ్యము ననుగురించియే యతి చెప్పబడినది.

2. ఎకార విశిష్ట పదములు అకార విశిష్టములుగను, అకార విశిష్టములు ఎకార విశిష్టములుగాను మార్పు చెందుట.

పినిని లాక్షణికు లంగీకరించకున్నను వ్యవహారమున గల పరిచ్ఛారణను బట్టి నామవాచకములు, క్రియలు ఇట్టి యతులలో చేరినవి.

ఉదా : 'చక్రవర్తి' పదము ఉచ్చారణయందు పదాది ఎకార ధ్వనిగా 'చక్రవర్తి'యని వాడుకలో స్థిరమైనది. త్రికమునందే 'చ' కలదు. "చచ్చయా

చార్యుః చాచార్యః చక్రవర్తి" అను ప్రయోగము ఇట్టిదే. 'చాయస్వరే' (చేయస్వరే), 'చాటంత' (చేటంత), 'చెరించు' (చేరించు) వంటి ప్రయోగములు* సైతము ఇట్లేర్పడినవే!

8. వదాది 'య' శార' 'వ'శార ప్రయోగము :

'య'శారమును, ఘ, ఘా, వౌ, వో లును తెనుగుభాషకు మొదట నుండ' వని వ్యాకర్తల నియమము. కాని లాఠపత్ర గ్రంథములయందు ఇట్టి వచికము, జనుల వాడుకయందు అజాచి ఐదులు హలాది ఉచ్చారణ సులభమగుట వలన ఈ పద్ధతి పదములు వ్యాప్తి చెందినవి. ఇందు కుదాహరణగా యితడు, యివడు యొక్కడ, యొండ, వుడుక, వూరు, వొడ వంటి పదములు గలవు.

అచ్చులైన ఇ, ఈ, ఎ, ఏ లు - యి, యీ, యే లుగా ఉచ్చరింప బడుట సహజమైనందున ప్రాచీన లేఖనమున ఈ పద్ధతి యేర్పడినది.

ఉ, ఊ లు సైతము వ్యవహారమున వు, వూలు గా మారుటకు గల శారణము మానవుడు అక్షరములను ఒత్తి పలుకుటలోని శ్రమను తగ్గించు కొనుటకు ఉ, ఊ లను వు, వూలుగా ఉచ్చరించును. ఇట్లే ఒ, ఓలు వౌ, వోలుగా వ్యాప్తి చెందినవి. ఈ విధముగా యశార వశారములు లేఖనమున ప్రచురమై నందుననే లాక్షణికులు వీనిని విశేషించినారు *

లాఠపత్ర గ్రంథములయందు వుదధి, వుల్లము, వోపిక, వూర్వళి, వూరు వంటి పదములు కన్పట్టుటచే అక్షరపార సంక్రమకర్త వీనిని గూర్చి-

'ఉల్ల మువిద యుదటు నూరును శోపిక
యుదెడు పలుకు తెల్లఁ దెనుగు లోను
ఉదధి యున్నతంలు నూర్వళి యొంకార
మమరు ననుగ సంస్కృతమునఁ తెల్లు'

(8-9)

అనెను. అప్పటికి య, వ, ఘ, ఘా, వో లు వదాదిని లేవని తెల్పినాడు (2-48, 44, 221). కాని 12 వ శతాబ్దమునకు పూర్వము నుండియే ఘ, ఘా, వౌ, వోల ప్రయోగములు గలవు *

మఱింగంటి కవుల యందు పూర్వమైన సింగరాచార్యుల రచనలలో వ్యావహారిక బాషా పదములు స్వల్పముగా కన్పట్టును.

ద్విరీడు వేంకట నరసింహాచార్యుల కృతయందు మాత్రము ఈ రకమైన పద ప్రయోగము అధికముగా గలదు. ఇట్టి వానిని పరిశీలించినపుడు దీనిని శ్రీ. క 1800-1809 సంవత్సరముల మధ్య కాలమున ఆంధ్ర సాహిత్యమునం దేర్పడిన కావ్యభాషా పరిణామముగా గుర్తించవలెను.

వేంకట నరసింహాచార్యుల గ్రంథములలో గల కొన్ని ప్రయోగము లిట్లున్నవి :

1. 'ఎ' కారమునకు బదులు 'అ' కారమును చేర్చినవి :

చంతస పచ్చియన్ ముసలి సాయమి (చెంత) 'క్షత్ర...' 8-58

దచ్చెర నిర్యాణ పదవి శనియే చేరెన్ (దెచ్చెర) 'అనక...' 8-488

దతురాననంబులు చంగలింప (చెంగలింప) 'స్వరం...' 1-104

'చన్నయాదాయ్ బాదార్య వ్రతవర్తి' (చెన్నయ) 'గోదా'-1-128

'చలబాడును నుండు వారి సంస్కారాదుల్'

(చలబాడు)

'క్షత్ర...' 2-281

చలువ దుకూల, చేంమున కాదయి దీరగ

(చేద)

'శ్రీరామా...' 8-892

'చాళంబి'యిది ... సాయాహ్న కాలంబునన్'

(చేరన్)

'అనక'... 2-270

'యట్టలేలకు అనకుని యాసనంబు' (ఎట్టలేలకు-

ఇది యదాదానియైనది)

'గోదా...' 2-70

'యట్టలేలకు సెలవీయ యక న దులును' (ఎట్టలేలకు

ఇది యదాదానియైనది)

'స్వరం...' 2-202

'యల్లి అంబాలి ప్నరసి యద్యుత మంపగ'

(ఎల్లి)

'అనక...' 2-82

'యలమి నేతెంచెదె యతి సమాహంబు' (ఎయి)

'శ్రీకృష్ణ...' 1-111

'సంతసమున పాఠాది దారగ పిలువన్' (చేరగ)

'విషయ...' 1-111

'సరస లతోహ్లాస చంగల్య కొంక' (చెంగల్య)

'శ్రీకృష్ణ...' 1-111

'సాగి మొక్కి లేచి భండు లంత' (చెందు)

'క్షత్ర...' 2-14

2. అలాది పదము హలాదిగా మారుట :

'వత్స! నీ యేద మత్కృప వనరు కరవ (ఓనరు)	'సీతా...' 1-14
'వదిగి బాచి యిదిగో వచ్చె ననుచు' (ఓదిగి)	'గోదా...' 2-54
'వనర స్వయంవరోత్సవ వివాహ...' (ఓనర)	'జనక...' 2-186
'వనలు నొందుచు గుడి నట్లు వదిలి యున్న'	
(ఓదిగి)	'క్షత్ర...' 2-197
'వనరగ గాంచి యిట్లనియె వారక' (ఓనరగ)	'శ్రీకృష్ణశతా...'
'వనితలు తానును వక వింరగాను' (ఓక)	'శ్రీకృష్ణ...'
'వజ్రపగు పీతమున్ మృదుల వత్తము' (ఓజ్రపు)	'జనక...' 1-2
'వనర సీత మున్ను వ్రాసిన దంతయ' (ఓనర)	'శ్రీకృష్ణశతా...'
'వొనరగ మ్రోయు వాద్యములు వోక్తమ దరావళ'	
(ఓనర)	'వృకం...' 2-167

3. 'అకార విశిష్టములైన సంస్కృత పదములు 'ఎ' కార విశిష్టము లగుట :

'చెల్లదు నిక్కంబు అలలాపు నావ' ('చెలల'	
అని యతి)	'శ్రీకృష్ణ...'
'జెగముం ప్రభాకరిచే నొందు గాన (జగము)	(')
'జెనక భూవరునకు చెప్పిన యజ్ఞ' (జనక)	'శ్రీకృష్ణ...'
(జెనక, జనక రెండు విధములుగా రాయన ప్రయోగములు గలవు)	
'జెర రుజ వైదవ్యముంను చెందక' (జర)	'జనక...' 6-712
'శతకంబు కంటెను చెలగు గడ్డె' (శతక)	'దిలువ...' 1-
'శత సంహితను చెన్గి చేసిరావు' (శత)	'సీతా...' 1-18
'శరణ నురల కొరకు చెలంనుండి (శరణ)	'జనక...' 2-244
'శర పరంపరలచే చెండి కాత్రపుల' (శర)	'శ్రీకృష్ణ...'

4. ఈ విధమైన ప్రయోగములే గాక 'పు' కారమునకు గల 'ఉ'కార ద్వని విశేషముతో యతి చెప్పుట :

'తా, పుత మీది మాకు నుమ్ము ముని పొల్లభ'	'విష్ణు...' 2-176
('పల్లభ' శబ్దము, 'పొల్లభ' యైనది. 'పు'లోని 'ఉ'కారముతో యతి)	

'కా, పున నిది దారు నిర్మితపు వోడయ' (జనక) 8-128

(ఉదను 'వోడ' యని ఉకార ధ్వనితో యతి చెప్పినాడు)

పూర్వ కవులయందును ఈ రకమైన యతులు కన్పట్టును. బాని నుండి కొన్నే, 'ఎ'కారమునకు బదులు 'అ'కారము :

1. సాయం సంధ్యా విధులిక

చాయస్వలి నంచ నవటి జను లెల్ల-' (చేయస్వలి)

రామవాఙ్మృదయము

8-280

2. 'చలుకగు వింటి బల్మి పెలుచన్' (చెలుగు) కాళిందీ

కన్యా పరిణయము

8-88

3. 'చన్నులు బిటుగు కంఠలల నలుక' (కంబెల)

భాగవతము

10-797

4. 'జాలముల నుండి ముత్యాని కాన లోలుక'

(సేనలు) భాగవతము

10-872

5. 'చరణంబులు నీ వదాల్చి కాచా నిరతుల్' (సేవ)

భాగవతము

11-16

6. 'యజ్ఞబాహుధ్య ననుజన్ముః తపిప భూష'

(విజ్ఞప) శృంగార కావ్యంతలము

1-52

7. 'యవత యేనియు వెన్నుని యోవనాధ్య'

(ఎవతి) కాళిందీ కన్యా...

2-116

(8,7 సంఖ్యలలో అణాది పదములు హలాదిగా చేయబడినవి)

2. 'పు' కారములోని 'ఉ' కార ధ్వనికి యతి :

1. 'దే, పునకు ననుంగు వాడవని పుత్యకత' వృషాధిప శతకము-1)
'ఉత్యకత' పదము హలాదిగా మార్పుచెంది 'పు'లోని 'ఉ'కారముతో
యతి చెప్పబడినది.

2. 'గో, పు' గణులింప భాతయను వోవకు'-భాగవతము' 10 ఉత్తర-
481వ పద్యము

3. 'మ, ఘో' గ్రుండై పట్టి తెచ్చె పాణ్యండు గడగె.-' 10వ స్కంధ-ఉత్తర
900వ పద్యము

యతి భ్రంశములు :

వేరిట సరసింహాచ్యుం (ద్విరీయ) ప్రబంధముల యందు నాగ్నిందిలో కొన్ని యతిభ్రంశములు సవరింప వీలులేని విధముగా గలవు.

1. 'తావముఁ జెంద తాంతిమతి యంగస' శ్రీరామా... 3-547
2. 'వేసారెప్పుడు కాత్ర సందయముఁ దా వాల్మీక్యాఃమున్ జేయుయన్' శ్రీరామా... 1-495
('వేసారి' ఉచ్చారణలో 'వాసారి' యగు సను భావనతో ఈ యతిగలదు.)
3. 'తూల మున్నకు చను మోని చదలు' 'జగర.' 3-450
4. 'నన శరు విండ్లు గావె కను తొమ్మల' ,, 2-71
5. పిత కర వల్లవంబుండు పారన 'జాంబ.' 4-82

ప్రాసలు :

జన వ్యవహారమున ప్రచారము కల్గి వ్యాసరణ పద్ధతి సనుసరించి పీఠకు సరసింహాచార్యులది యరులను ప్రయోగించిన విధముగనే కొన్ని ప్రాసలను ప్రయోగించినాడు. అవి :

1. అచ్చుకు :- ఇది అచ్చుక శబ్దము. జన వ్యవహారమున 'అచ్చుక' యైనది. అచ్చుకలోని 'చ్య' కారము ఉచ్చారణమున 'చ్చ' కారమైవది. త, య లకు స్థానము లాలుపు (ఇచ్చ య కానాం-లాల) ఏక స్థానములైన భిన్నాక్షరము లను సంయుక్తముగా ఉచ్చరింపుట కంటే ఏక స్థానికములగు ఏకాక్షర సంయుక్తోచ్చారణ ('మ్య' బదులు 'చ్చ') ఏర్పడి వర్ణ సమీకరణ మైనది.

వచ్చి ప్రభాస తీర్థమున.....

యచ్చురుఁ బిల్వఁ బంప.....

కాలాంక... 1-228

'రఘునాథ నాయకాభ్యుదయము'నందు 'అచ్చుక' ప్రయోగము లున్నవి.

'తెచ్చిన తులారక దేవేంద్రుఁ జైన

అచ్చుక రఘునాథుఁ గల గటాక్షింప

(80వ పుట)

40, 40, 85, 79 పుటలయందు ఈ పదము ప్రాస ఫలదయము.

3. సవలత :

ఇది - సవలత; కవి - ప్రాస స్థానమున-

'అనిమత విభవోత్పన్నముల నార్జుల యందున్

సవలత నొందంగ నల్పుడు.' (జనక. 2.420)

అని యుండెను. 'సవలము' అని ఉచ్చారణ.

3. లక్ష్యము:- 'లక్ష్యము' అనుటకు ఈ 'లక్షణము'... 'లక్ష్యము' అని ప్రయోగించబడినది.

4. భావస్థ:-

'భావస్థ' అను రావీని ఉచ్చారణ రీతిని బట్టి-

'నా, భుస్థ భుజంకు మోని జన భుజం...నీ

దుస్తర మైన...' అనినాడు (జనక. 2.221)

భ, త లకు (భుస్థ - దుస్త) స్వేచ్ఛల పాత్రముగా భావించవలెను.

5. మ-భుప్రసాస:-

'మఖ మీపు నిర్వహింపుము

మమబాది సువర్ణ...'

(జనక. 2.258)

'మఖము'ను 'మమము'గా పఠ్యాది ముస ఈ ప్రాస తెప్పరిగినది.

విశేష వృత్తములు :

పిరి గ్రంథములయందు ప్రయోగించబడిన విశేష వృత్తము లిట్లున్నవి:

1. ఉత్సాహ :- చరణ - 5-800, శ్రీకృష్ణ శతా - 4వ అ, శత్ర - 2.44, జనక - 2.03, 2.04, నృకం - 2.15, 4-23, 63, శల్క - 1-183, 278, 2-127, విష్ణు - 2-68, మాతలి - 2-68, 2-80.
2. కమల విలసితము :- శల్క - 2-303.
3. తలహంస :- జనక - 4-404.
4. కవిరాజ విరాజితము :- జనక - 5-025, నృకం - 1-340, శ్రీకృష్ణ శతా - 1వ అశ్వా, తాలాంక - 4-851.
5. తరల:- చరణ - 1-10, సీరా - 1-117, 2-113, శ్రీకృష్ణ శతా - 1వ అశ్వా, జంబు - 2-40.

6. మరంగ ఖరవుట : ('కమలాజ వివాహం' అక్షయము దీనిని సరిపడును)
విషయ - 1-207.
7. తోటక : షత్రు - 1-275.
8. దండకము : విషయ - 2-125, చివర - 1వ అశ్వా.
9. పంచ దామరము : జనక 2-34, 189, 452, 5-40, శత్రు 2-217, 858, జాంబ 2-47, 3-48, 128 158, షత్రు 2-150, 3-48, చాలాంక 1-292, మాలతీ 2-85.
10. బంధుర : శత్రు 1-212.
11. భుజంగ ప్రయాణ : శత్రు 2-327, జాంబ-152, చాలాంక 1-328, 3-280.
12. మంజు భాషిణి : చివర - 1వ అశ్వా.
13. మణిగణ వికర : జాంబ. 4-157, జనక 2-519.
14. మత్త కోకిల : జనక 2-79, షత్రు 2-228, 3-26, 140, శ్రీకృష్ణ శతా-మొత్తము 4, శ్రీరామా 1-172, 2-548, నృపం 2-91, 3-114, 115, 242, 4-210, శత్రు 1-168, 189, 278, 2-108, 105, 114, 3-41, 98, నీలో-1-19.
15. మదన దర్పణ : శ్రీకృష్ణ-1వ అశ్వా.
16. మహాశ్రద్ధ : జనక 4-480, శత్రు 2-88, శ్రీకృష్ణ శతా-1వ అశ్వా, చాలాంక 1-258.
17. మానిని : శ్రీకృష్ణ శతా-1వ అశ్వా, జాంబ 1-301
18. మాలిని : దశ 5-310, సీతా 2-97, షత్రు 2-290, జనక 1-340, 2-804, శ్రీరామా 1-582, నృపం 2-199, 4-292, శత్రు 2-867, గోదా 2-142, చివర 1వ అశ్వా, జాంబ 1-305, చాలాంక 2-178, 5-381, భల్లాతక 1-48, 2-47, 2-40, 5-52, సత్యకామ 5-210.
19. రగద : శత్రు 1-225, 2-27, చివర 1వ అ; చాలాంక 2-58.
20. లయగ్రాహి : జనక 2-148, శత్రు 2-88, 3-184, 170, 276, శ్రీకృష్ణ 1వ అ, జాంబ 2-192, 3, 122.
21. లయ విభాతి : శత్రు 1-216, చివర-1వ అశ్వా, జాంబ 4 144
22. లలిత పద : భల్లాతక 4-51.

23. వన మయూర:- శబ్ద 2-240, పుట 2-232, 233, 234, మొత్తం 2-234
24. వనంజ తిలక :- బాంబ 2-229.
25. విద్యుద్ధామ:- శబ్ద 2-270, మొత్తం 1-154. సత్యభామ 5-275
26. మగంధ :- గోదా 1-174, శ్రీకృష్ణ శలా 1వ అక్షాంశ.
27. ప్రగ్ధర :- పురిం 4-216, దిలువ 1వ అక్షాంశ 1-247, 2-48
28. ప్రగ్ధర :- చర 4-174, శబ్ద 2-280, పీఠ 1-82
29. శ్రీరమా :- గోదా 2-186.
30. మంగళమహాశ్రీ :- పీఠ 4-450

చిత్రకవిత :

పీఠ రచనల యందు గల చిత్ర బంధ రచనా విశేష పద్యము లిట్లున్నవి :

1. కంద గీత గర్ప సీసము :- అనక III-90
2. నిరోష్ఠ్య కందము : బాంబ V-51
3. నిరోష్ఠ్య గీతము :- శ్రీరామా III-802
4. నిరోష్ఠ్య చందకము :- బాంబ I-822
5. మత్తేళ కందగర్ప సీసము :- అనక III 820
6. సర్వలము కందము :- అనక III-529
7. సోష్ఠ్యత్రయకర కందము :- బాంబ IV-852
8. సోష్ఠ్య నిరోష్ఠ్య చందకము :- బాంబ III-175
9. కమల గుప్త బంధము :- పీఠ I-117, శబ్ద II-234
10. బద్ధ బంధము :- చర V-809, శబ్ద I-278, బాంబ I-822
11. నాగ బంధము :- చర V-808, బాంబ II-299
12. పతాక బంధము :- బాంబ I-821
13. సుమ గుప్త బంధము :- బాంబ V-830

తెనుగు ఘనాంగులు :

పీఠరచయితల కుద్ధాంగ్ర నిరోష్ఠ్య పీఠ కల్పాము తరువాత ఈ పంక్తి 'చందర' పాఠశాల పంక్తి పరసంహార్యం 'దిలువపదగ బేసి చిత్ర' అద్భుతం హిమయ్య రచించి దీనిని. దీనియందు కొన్ని ప్రసిద్ధ పదములు,

నామములు అచ్చ తెనుగునకు మార్పగునని. ఇట్టి వానినే - అచ్చకవి 'తెనుగు మలుగు' అనెను.*

'దీనివ పదగ యేని చరిత్ర' లోని కొన్ని పదము లిట్లున్నవి :

1. జరాసంధుడు - గట్ల వీటి దొర
2. తాపేలు - తల పొట్టలో గల తనువు
3. తార - తమ్ముల గొంగవి తగులు ముదిర
4. తేజోవరీ పురము - అన్నింటి తిండికాని లావు (అన్నింటి తిండి కాదు - అగ్ని)
5. దంతి పురము - కొమ్ము మెకము పేరొడవు వీడు
6. దుర్భోధనుడు - విసవాయి పడగి జేడు, దిండ్ల సితెము జేడు
7. నిర్వతి వీడు - నల్ల త్రాగు మూర దొర గీము
8. పురోహతుడు - పురోతుడు
9. మద్రరాజు - కవల దా నెలల తల్లి తోడు
10. లక్షణుడు - దారి దిట్ట కడ కానకు కల్గిన యేని పేరు
11. బ్రహ్మాండము - సలువ పేరిటి గ్రుడ్డు
12. శివుడు - మొన్ననువాడు (మూడు కన్నుల వాడు)
13. కామనుడు - మొదటి వేల్పుయ్యగారి మొదటి కన్నవియలచిన వాడు
14. విదురుడు - వెన్నుని బద్దుడు
15. శోకపతి - రగత యేలు
16. సంయమి సగరము - పగలు చడలుగ మెవలు వెల్పుగన్న కుజ్జని వీడు
17. సూకరము - గొంతు తియ్యగని మెకము
18. సూర్యుడు - ఏడు మాపుల తేరెక్క ఎమ్మికాడు
19. సింహాతలాటపు మొలత్రాడు - గొరగొంగ మొలకట్టు

సంప్రదాయ పరిభాష :

ప్రబ్రష్టప మణింగంటిలోని వ్యక్తులు, తర్సంప్రదాయానువర్తలు, ఆచార్య పురుషులు. పరివ్రాణరాధార్యులైన మహాదయాలు ఇట్టి పదముల నుపయోగించి సంభాషించును. ఏనియందు ద్రావిడ పదములే గాక, సంస్కృత, ద్రవిడ మిశ్ర పదములు కొన్ని యుండును. 'శ్రీరామాను జాభ్యుదయము'న ఇట్టి పదముల ప్రయోగ ముద్రిముగా గలదు.

పదము	అర్థము
1. అభయోగము	- సామాను (శ్రీరామా. I.422, II.370)
2. అడియేదో	- 'అయ్యా!' అని వినియ వాచకము. అడియేటి, 'అదయరి' అనియ కలదు. II. 29, 30. గోదా, I.119
3. ఉభయ వేదాంతులు	- సంస్కృత ద్రావిడోపనిషత్పాఠముల గ్రహించిన సంప్రదాయవర్తలగు ఆచార్యులు, I.83
4. ఉభయ విభూరులు	- రీతి విభూతి, నిత్య విభూతి. ఇదే ఏక పాద్యభూతి, త్రిపాద్యభూతి, వ్యత్యావ్యత స్వయావములు, I.154
5. విదాంతులు	- సంసార విరక్తులైన విష్ణుభక్తులు, I.25
6. చైత్రి	- గోష్ఠి సమయమున భాగవతోత్తములు వరుసగా కూర్చొనుట, II.248
7. భాన చయ్యి	- పర, స్మృహ, విభవ, అంతర్యామి, అర్చలలో చివరిది I.95
8. కలహ	- విస్తరి I.319, II 18.24,226. 'పంట' యను అర్థమున కూడ కలదు.
9. తిరుమాల్లము	- శ్రీ వైష్ణవులు నుడుట ధరించు ఎరుపు లేదా పసుపుపచ్చ తిరునామము (బొట్టు) I.558

10. తిరునామము - తిరుప్పావై గ్రంథము (సాహిత్య ప్రక్రియయైన 'తిరునామము' పేరుగా గలదు) II.110, 228 'సీరాపతి'-102, ఇదే 'తిరుమలకావ్య' అనబడును.
11. తిరుమంత్ర, ద్వయ, చరమమంత్రములు - వీనినే శహస్ర్య త్రయ మందురు I.172
12. తిరుమాముడి మంత్రము - వరమవదమున శ్రియవతి వసించు మందము I.96
13. తిరుముడి - శిరస్సు I.484, II.24
14. తిరుపదిపుళ్ళ - వాసములు II.24 ('తిరుపది త్రామరలు' అనియు)
15. తిరుపంటపడి - పంట బుట్ట II.223
16. తిరుపద్యయనము - దివ్య ప్రణాంధార్యయనము (ఈ పదము సంవత్సర శ్రాద్ధమునకు రూఢియైనది)
17. తిరుమాళిగ - ఇల్లు II.16 22
18. తిరునారాధన - రగవదారాధన II.22 (తిరు - ఆరాధన)
19. తిరుపళిపు - దీపము II.106, 'తిరుపళి' రూపాంతరము
20. తిరుప్పళ్ళము - పూజ్యమైన మనస్సు II.11, II.60 (తిరు + ఉల్లము)
21. తీర్థ పాదములు - తీర్థ ప్రసాదములు, గోదా II.181
22. తిరుపరిపట్టము - దివ్య దేశాగతులు మహాదయులు గురైవైట్ట పులు భగవత్ స్వస్థిధానమునకు విచ్చేసి నప్పుడు వారికి తిరుపరిపట్టము (శిరోవేష్టనము) పట్టి, మాలికా సమర్పణ చేసి, శరణీకము నమర్చించి తోరైత్తురు II.110
23. తొహి - మారిన పచ్చడి II.227
24. నిత్యసూరులు - అనంత, గరుడ, విష్ణుశ్లోకాదులు I.13 II.81

26. పేరదురాళస్వామి - కరిగిరి వరమడు, కంచి వరద రాజ స్వామి II-44
28. పెరుమాళ్ళు - భగవంతుడు, గోదా II-155.
27. పిరాట్టి - శ్రీదేవి (లక్ష్మి) I-96.
28. పంచ సంస్కారములు - తాపము, పుండ్రము, బానుము, మంత్రము, యాగము.
29. పడి - దేవాలయమున భాగవతోత్తముల రీత్య ప్రసాదము II-18.
30. పరిమార్చన - వడ్డించు II-245.
31. మంగళాశాసనము - దేవాలయమున స్వామివారి కొసంగు నీరాజనము - 'ఆశీర్వాదనము' అని కూడ అందురు. I-284.
32. పొయించు - అజ్ఞాపించు III-619, 'ప్రసాదించు' ఇట్లున్నది
33. పొపొయి - భోజనము I-208, II-272.
34. పొదము - అన్నము I-242, 247.
35. సమాక్రమణము - అదామ్యులవారు తెండు భజముపై కంఠ చక్రముల కావ భారణ మొనర్చుట.

పీనియెందు భగవత్పరములు - సంప్రదాయ పరములు - భోజనపరములైన పదములు కలవు. శ్రీనైష్ఠవ ఉత్తర, తదభిమాన కవులు తమ రచనలలోని విట్టి పదముల నుపయోగించిరి.

సంస్కృత పదములు :

వేదంబు సరసింహాద్యుల (ప్రీతియ) కరణంబు యందు సంస్కృత, సంస్కృతాండ్ర మిద్ర పదములు నిర్వ వ్యవహార పద్ధతి ననుసరించి బాడబడినవి. 'తాలాంక నందినీ పరిణయమున' ఇట్టివి స్వల్పము. వీని ప్రయోగ విషయమున సాను ర్వాసాధుక్యములను, వ్యాకరణ రీతులను పరిగణించక, అనభ్రుతికే వీరు ప్రాముఖ్యము విధిరి.

మన తెలుగు శాసనములందును, ఇతరుల రచనలందును ఈ విధమైన ప్రయోగము బున్నట్లు భాషా శాస్త్ర పరిశోధకులు¹, వ్యావహారిక భాషా పరిశీలకులు² పేర్కొనినారు.

వివిధ రచనలందు వీరి వద ప్రయోగము లిట్లున్నవి :

1. ఆరుష పౌరుష - అర్షేయ, పౌరుషేయములు 'సృకం... III-178
2. ఆరుషేయ (ము) - అర్షేయ - జాంబ ...IV 75, 'శ్రీకృష్ణ...'
3. ఉరివి - ఉర్వి 'సృకం...I-51
4. ఉరువర - ఉర్వర 'గోదా...I-128, 'విష్య...I-18
5. ఉర్విసుర యనుమతి - ఉర్విసురానుమతి, జాంబ...I-15
6. ఎరింద్రు(డు) - యతింద్రుడు 'శల్య...' - III-889
7. ఏకదశ - ఏకాదశ, 'జనక...' - I-881
8. కర్తారుడు - 'దైవము' అను అర్థమున - శ్రీరామా III - 278, శల్య-I-8, 44, III-119, 228, 248 ('క్షీరాభిరామము' 149, విప్రనారాయణ చరిత్ర 3 - 50, యయాతి చరిత్ర 1 - 18 లలో ఈ పదము 'ముస్తిం దేవత' అను అర్థమున కలదు)
9. కుత, కుధరులు - 'కుధరము' (లు) అనుటకు, 'విష్య' II-11, శల్య-II-218
10. కౌపిణము - కౌపిణము. 'శ్రీరామా...' - III-110
11. గరు - గరుత్ (తెక్క) 'సృకం...' - I-295
12. గర్భగారము - గర్భాగారము 'విష్య...' - I-48, 177
13. చంద్రపుష్కరి - చంద్ర పుష్కరిణి 'గోదా...' - III-74
14. చతురయుగ(ము) - చతుర్యుగ 'జాంబ...' - II-259 'క్షత్ర...' - I-58
15. చతురస్పాద - చతుస్పాద 'జాంబ...' - II-197
16. చతురుదిధ - చతుర్విధ 'సృకం...' - I-90

17. చతుర్దశద్భువన - చతుర్దశ భువనములు 'సృకం...' II-176
18. జన్మ - జన్మ 'జన్మ...' I.295, II.88, 229, 318
V.880 జాంబ I.808
19. జంబ(ము) - జంబ 'శంబ...' III 316, తాలాంక II-
204, V.8.
20. తంబోవతంద - గుంపులు గుంపులు 'తాలాంక...' V.290,
VI.80
21. తపదాన - తపోదాన 'సృకం...' II-122
22. తపవహ్ని - తపోవహ్ని 'విష్వ...' I.89
23. తరలు - తరంగములు జాంబ...' I-126 ('తరలు'
తావచ్చును)
24. తామ్ర భండములు - రాగి పైసలు 'తామ్ర...'
25. తిల్క(ము) - తిలకము 'శంబ' III-216, 'జనక' IV-258
26. చళనన - ఏకాననికతి, పందొమ్మిది 'గోదా...' I.80
27. దానవత్తుములము - దానవ తుములము 'జనక...' I.209
28. దిగీభ - దిగిభ 'తాలాంక...' V-181
29. దివ్యవతార - దివ్యావతార 'శ్రీరామా...' I.89
30. ద్వైత వనము - ద్వైత వనము 'తాలాంక...' IV-159
31. ద్విరేఖ - ద్విరేఖ 'శేఖర...' 71
32. ధనుష్వంతర - ధనుష్వంతర 'జనక...' V.187
33. ధనువు - ధనువు 'శంబ' II-184, 'విష్వ' III.28, 52
34. నభవరు - నభశ్చరు 'శ్రీకృష్ణ శతా...' 2వ అశ్వా.
35. నమూరి - నమూరి 'జనక...' III.581
36. నవమృదు - నవమృదు 'జాంబ...' I.257
37. పంద నవాబ్దములు - చతుర్దశాబ్దములు 'జనక...' III-189
(9+5)
38. పాండురవర్షసన - పాండుర వర్ష 'శంబ...' II.62
39. పులహస్త్య - పులహస్త్య 'శ్రీకృష్ణ...'
40. ప్రహలాద - ప్రహ్లాద 'సృకం...' II.95, 102, 118,
124, 149

41. పాయము - ప్రాయము (వయస్సు) 'జనక...' I-200
42. ప్రోదాశనము - పురోదాశము 'జాంబ' III-7
43. వలహారము - వలాహారము 'శ్రీకృష్ణ...'లోను, కంకంటి
ఉత్తరరామాయణము IV-198లోను కలదు.
44. వావగ్రసూను - వావ అగ్రసూనుడు 'జనక'... I-268
45. భద్రము - భద్ర గణము 'శల్య...' II-119
46. భవిష్యతి - భవిష్యత్ 'లాలాంక...' V-289
47. భుజదోర్పుల - ఈ పదము పునరుక్తి యైనది. 'జాంబ...'
IV-69
48. మందరధ్వని - మంద్రధ్వని 'విష్య...' I-182
49. మంగళార్తి - మంగళార్తాత్రిక, మంగళ హారతి 'శ్రీకవ...' 51 (గంగాపురీ మహాత్మ్యమున 'మంగళార్తి' కలదు II-255)
50. మరుశుక - మరుశ్శుక 'జనక...' V-514
51. మాత్య - అమాత్య 'శల్య...' III-85, 'గోదా...' II-58
52. మిథున విడెము - మిథున తాంబూలము 'నృకం...' IV-227
53. మిన్నతి - గొప్ప (మిన్న + అతి) 'శ్రీరామ...' I-70, II-870
54. యోషితతి - యోషాతతి. యోషితతి 'సీతాపత్ని...' 93
55. లేలిహానము - లేలిహానము 'నృకం...' I-298
56. వక్షఖండను - వక్షాఖండను, 'శ్రీకృష్ణ...'
57. వధూవరులు - వధూవరులు 'వక్త్ర...' III-342, 'నృకం...' IV-204, 'విష్య...', I-36, II-122, III-184, 186
58. వరదీకయాన - వరాదీకయాన (వరదీకయాన) 'శ్రీరామ...' III-250
59. వరవరు - వధూవర 'జనక...' II-428, 'విష్య...' III-271

60. వహుని - వహుని (సేవ) 'వృకం...' I-287
61. ఒంకరి అష్టకోట్లు - 28 కోట్లు 'జనక...' V-168
(20+8=28)
62. విశ్వాదైత - విశ్వాదైత 'శ్రీరామా...' III-76
63. వినవిత్తు - వినపు విత్తు 'తాలాంక...' III-125
64. వైతాళికుల్ - వైతాళికులు 'తాలాంక...' IV-8
65. వైశంపాయ - వైశంపాయన 'శ్రీకృష్ణ...'
66. వ్యంగ్యము - వ్యంగ్యము 'వృకం...' I-124
67. శంఖలత - శంఖలత 'వృకం...' II-141
68. ఓర దనువులు - ధను శృంగములు 'జనక...' V-424
69. శిర ఖండన - శిరః ఖండన 'గోదా...' II-184, 186
70. శిరభగ్గ - శిరభగ్గ 'శ్రీరామ...' 78వ పద్యము
71. ఓదిక - ఓదిక 'శంఖ...' III-66
72. పొగమనము - సుబోగమనము 'జనక...' V-711
73. నిరిహృదయ - శ్రీహృదయ 'శ్రీరామా...' I-59
74. సుందర(ము) - సుందరము 'శ్రీరామా...' I-121, 'తాలాంక...' IV-12
75. సువర్చల - సువర్చల 'విషయ...' III-250
76. హిందువులు - హిందువులు 'శంఖ...' II-88
77. హృదయము - హృదయము 'శంఖ...' III-17, 'వృకం...' I-177, 211, III-118, IV-87, 229

మాండలికములు :

తెలుగులు ప్రాంతమున, అందున మహాభావనగర్, నల్లగొండ జిల్లాల
యందు ప్రచారమున గల మాండలికములు జన వ్యవహారమున పలుకబడు
పదములు ఈ శీర్షికయందు గలవు. వీనిలోని కొన్ని పదములు డా॥ రవ్వ
శ్రీహరి గారి 'నల్లగొండ మాండలిక పదకోశము'న మున్నవి.
(హావహేళి పదమునకు 'వ్య.' అని గుర్తు)

1. బగడు - అత్యాశ, తొందర 'శ్రీకృష్ణ...'
2. అబ్బరీకము - అశ్వర్యము (అబ్రము, అబ్బరము) 'విష్య...' III-202
3. అమాన (వ్య.) - అమానాస్య, 'జనక...' IV-278
4. అదాక (అద-అద) - అక్కడక్కడ 'తాలాంక...' VI-109
5. అలు - అవు (నాహనము అను అర్థమున ప్రయోగించెను) 'శేకవ...' 18 ప.
6. అస్త (వ్య) - అస్త్రీ, అశ 'స్వకం...' III-124, (అస్త 'అస్త' యైనది)
7. ఈడకు (,,) - ఇక్కడకు (ఉత్తర హరివంశమున 4-116 గలదు) 'జనక...' V-871
8. ఉక్కబొట్టు - చిన్నపిల్లలకు పెట్టు ఉక్కుబొట్టు 'తాలాంక' I-124.
9. ఎల్లటి గుంటుక - వెల్లులపై వాడబడు వ్యవసాయ సాధనము 'క్షత్ర...' I-208
10. కామోలు (వ్య.) - కాబోలు 'తాలాంక...' IV-885
11. కుచ్చము - నాలుగు పైసలు (సోలీ రూపాయికి 80 పైసలు, 24 కుచ్చాలు) 'దాటువు...'
12. కులి - ప్రేమ, ఆశ, కోరిక 'శేకవ...' 85వ పద్యము
13. కురువ (పెట్టు) - ధనములై ఒక వస్తువును వ్యాపారివద్ద నుంచుట 'శ్రీకృష్ణ...' (పాండురంగ మాహాత్మ్యము, శ్రీరామాయము యందు కలదు)
14. కొట్టము - కోష్ఠము, పగువుం కట్టివేసి పాక 'విష్య...' III-138, 184.
15. కోసంబోక - కోనుబోక, వందరబోక 'తాలాంక ...' IV-84
16. గంతు గొట్టు (వ్య.) - మరచించు 'జనక...' V-882
17. గచ్చులు (కొట్టి) - గచ్చాలు కొట్టి, తొంగిలింది, ('పనికిమాలిన' దను అర్థమున 'గచ్చు వంటి యిహా మించే'. తాత్పర్య వారు) 'శేకవ...' 85 ప ప.

18. గోవిందు - నీటి తొట్టి 'క్షత్ర...' II-72
19. చిట్టన చీకట్లు - చిమ్మ చీకట్లు 'తాలాంక...' V-288
20. చూర్మ (చూడున) - చూరు 'పెంతుడిల్లు' లాటాకు ఇల్లు కప్పు
ముందు తాగము చివర 'చూరు' అనబడును.
'శేషవ...' 75వ ప.
21. చోలు - చెవులు, జనక...' V-889 (సత్యగామ
హింత్వనము IV-5)
22. తోలి (వ్య.) - స్నేహము, విషయము; ముచ్చట 'శ్రీకృష్ణ..'
23. తల్లలుమని - తాళ తాళ మని, అగు మని, 'తాలాంక...' VI-202
24. తలుపు - చిన్న వళ్ళెము, 'తాంబ...' IV-62
25. తొల్పూరు (వ్య.) - తొలి చూలు 'శిల్ప...' III-27
26. దగ - భార, భయము
27. దట్టున - తొందరగా 'శ్రీరామా...' III-528
28. దట్టడి - తక్కువ వాడు 'విశ్వ...' III-89
29. నుండు - అల్లరి 'శ్రీరామా...' III-897
30. నుట్టు - మోగుము 'శ్రీరామా...' I-228
31. చూళ్ళు (వ్య.) - చూడలు 'శేషవ...' 10వ ప.
32. చొంతులకుండలు - ఒకదానిపై యొకటి పేర్చిన కుండల వరుస
'తాలాంక...' II-74
33. రామంవము (వ్య.) - అల్లరి 'క్షత్ర...' I-205
34. నివ్వ (వ్య.) - నీవు, 'గోదా...' II-88 (యామినీ పూర్వ
శిలకా విలాసము V-28), 'తాలాంక...' V-280, 308, VI-190
35. నేలంపు - నేలపై జుగుక బోసి అక్షరముల చిద్దించుట
'చిలువ...' I-అ
36. వట్టము (వ్య.) - వట్టుము, వట్టలము 'జనక...' I-270
37. పుట్టినింట (వ్య.) - పుట్టినింట 'తాలాంక...' III-155, IV-144

38. పుల్లాపు - పుల్ల అపు, తెల్లరంగు, గోధుమరంగు శరీరము గలగోపు'శేష.' 51 వ ప ('పుల్లెడ్డు' అందురు)
39. పుల్లెగండు - తెడ్డవాడు 'శేష...' 82వ ప.
40. పెద్దొర (వ్య.) - పెద్ద దొర 'దిలువ...' II-అ
41. బాంచ - బానిస 'జనక...' IV-419
42. బుగులు - భయము 'వివ్య...' II-17
43. బూర్గొమ్ము (వ్య.) - బూర, కొమ్ము, ఊడినప్పుడు బాగా దృవి వచ్చు సాధనము 'శేష...' 70వ ప.
44. బేడెము - తలుపు లోపలి బాగాన వేయు అర్గళము, 'జనక...' III-128
45. మనస్సందు - మనస్సునందు 'సీతావరీ...' 19వ ప.
46. మచ్చున - మఱుగున 'తాలాంక...' VI-200
47. మచ్చె (వ్య.) - చేతు వచ్చు వ్యాధి 'క్షత్ర...' II-180
48. ముక్కె (వ్య.) - మూట ('మూట ముక్కె' అని వ్యవహారము) VI-128
49. మునిమాపు (వ్య.) - సాయం వేళ 'జనక...' IV-154, రాత్రి వేళకు ముందు
50. మొదటిసంది - మొదటి నుండి 'శేష...', ఇట్లే 'నిన్నటి సంది', 'లేవటి సంది'
51. యావ - బాధ 'శ్రీరామా...' I-404, II-228
52. రద్ది - అపవాదు 'తాలాంక...', V-250 లోను, 'రాటుపు' లోను కలదు.
53. రానియందు - రానియందు 'వృకం...' IV-70
54. వక్కటి - ఒక్కటి 'వివ్య...' II-107
55. విచ్చులవిడి - విచ్చుల విడి 'తాలాంక...' III-81
56. వీరులు - 'శేష...' 70వ ప.
57. వొయ్య - పుస్తకము 'దిలువ...', I అ, ఇది 'వహి' 'వహి' యైనది.
58. వైసు (వ్య.) - వయస్సు 'తాలాంక...' IV-169, 'క్షత్ర..' II-82

69. సంతకరము - సంతలో విచ్చు కొంత అత్యాన్వీధనము, సంతకరము, సంచితాది, నియానా
'శ్రీకృష్ణ...'
70. సవరగ (సవరుగ) - వయస్సులో అందముగా నున్న, 'క్షత్ర...' II-82, అవక...II-172
71. పాడు - పెంచు 'శేవ...' 18వ ప, 'క్షత్ర...' II-270
72. సాపించు - శపించు 'జాంబ...' I-286
73. సుద్ది - జోలి, విషయము 'శ్రీకృష్ణ...'
74. సోయి (సోది) - వ్యాస, స్వప్న 'జనక...' IV-170
శ్రీరామా. III.51,416
75. సోలుపు - వదున 'సీతాపతి' 63వ ప.

అన్య దేశ్యములు :

తెనుగు సాహిత్యముపై ఇకర భాషల ప్రభావము మిక్కిలియుగా గలదు. వీనియందు ఉర్దూ, పాఠశీకముల ప్రభావము తెలంగాణ ప్రాంత రచనలయందు అధికముగా నున్నది. ఈ విషయముల గూర్చి మరిశోధనాత్మక గ్రంథములు వెలువడినవి.*

సింగరాదార్యుల రచనలలో ఉర్దూ, పాఠశీక పదములు లేవు. ద్వితీయ వేంకట నరసింహాదార్యుల కృతులలో 'మహాశి', పోజా, కందిల్, బురుజా, పిరంగి, నిహాయి, జూలి, కొలు, నలామ వంటి పదములు చేరినవి. 'జాలాంక నందినీ పరిణయము', 'శేవప్రస్థాని శతకము'ల యందు వాటి వ్యవహారమున ప్రచురముగా నున్న ఉర్దూ, పాఠశీక పదము అన్నవి. వీరియందు అభినితలైన కవులు ఉర్దూ పదముల సాధికముగా వాటి తెలంగాణ ప్రాంతమున విజాం పాలనలో ఆ భాషకు గల బ్యాప్టివి నిరూపించినారు (వేంకట నరసింహాదార్యులు - బదవ, రంగ కృష్ణమూదార్యులు). చామిపుల యందు 'జాలాంక...', 'శేవ...' యందు గల పదములు :

1. కీలాలు - పుస్తకము, చిరుబొమ్మ, 'నిఖిలాంగములు తెల్ల నీ కీలాలు' - 'శేషవ...' 18 వ ప.
2. ఖడ్గము - స్వంతము - 'కరుణామయైక మంగళ దర్శనీ ఖడ్గ' శేషవ... 28.
3. వీలెత్త - చెండునట్లు చేయు - 'గతి వే రుచు వీలెత్తుల జేసి' - కాలాంక... II-208
4. గరీబ్ - బీదవారు 'భూమి లేడిక నన్ను బోల్గరీటు.' శేషవ... 18
5. జాగీర్ - రాజు నిహుమానముగా ఇచ్చే భూమి, లాభ-కారులకు జాగీరు లొసంగి కాలాంక... II. 204
6. జిద్దూఖీర్ - మొండి, రంహారంతి - 'జిద్దూఖీరయి పన్ను తల్లెపుడు నా చేతి నిరీక్షించు' చాటువు.
7. తనఖా (తస్థా) - జీతము, కట్టడి - 'గానంపు గమికి తస్థా లొసంగి-' కాలాంక... II.208, 'జీతము' అను అర్థమున ప్రయోగము.
8. తమాష (ష) - అనందము 'నేనే మెఱుంగుదు నీ తమాష' శేషవ... 102.
9. దర్బార్ - కొలువు కూటము 'బేరుకున్నాడ నీ దరువారు గాంచి' 'శేషవ...' 59
10. దసల్ (దసీబీ) పట్టు - ఒక రకం పట్టు ('టస్సర్' దసల్ కావచ్చు- 'దేవలార్చన పెట్టి గట్టివ దసల్ పట్టు' చాటువు.
('దసీల్ నూలు' కళాపూర్ణోదయము 2-16)
11. చాలు (ఛ) - అయ్యదము (?) 'సకల సురాసువుల్ పెరిలించు నీ చాలు' శేషవ-18
12. చివాన్ - మంత్రి - 'చురిత రహితుండె నీవంటి చొర చివాంటి' - 'శేషవ...' 88

13. ఎడా (తా) - రాచా - 'లలితా త్రియము లేంగ వెవ్వడు నూలు' - 'శేష...' 18
14. మొ (తా) తాచా - సంప్రదింతు, పాశ్చాత్యారము, 'నల్ల మూడు మొఖా బిళ్ళ చేసి', 'తాలాంక...' 11-204
15. మొహర్ - ముద్ర (stamp) '...లిలిందిన చక్రమునన్ మొహర్ త్రి' తాలాంక V-18
16. లోట - చెంబు, 'నీ మది దయ నీట నిండు లోట - శేష...' 2
17. కాలు - నీరా (ink) 'కస్తూరి సారపు నిగ్గు కాలు చే' తాలాంక V-18
18. ష (స) కలాద్ (ర) - ఉన్నిలో చేయబడిన వస్త్రము 'షకలాదు నొకటి' - 'తాటుపు'
19. సవ్యాశేరు - వాదాగు సవ్యాసేరులు ఒక చక్కెడు (కిలోలు రాక పూర్వము) 'కొంతి సవ్యాసేరు' తాటుపు
20. పండ్డాపూడ్డి - పైపైకి వచ్చుట, 'పండ్డాపూడ్డి శంపాద రూపములం జోలంగ' - 'తాలాంక...' 11-154, 'పండ్డా పూడ్డి వెనంగు' తాటుపు.
21. హిదా (ర) - అప్పట్లము - 'కడముట్ట నిన్నెన్న గల్గె నాకు హిదా' శేష... 18
22. హిసాబు - లెక్క - 'ఎల్ల వేల్పుల బొల్పు నీకే హిసాబు' 'శేష...' 18

ఈ రీతిగ మణింగంటి కవుల రచనలలో గలదన్న, వద ప్రయోగము లెన్నియో తాచా పరిశోధకులు పరిశీలించ దగినవి కలవు. వీని వలన ఆన వ్యవహారము నందు రూఢియై యున్న తాచు, వదములకు వీరానంగిన స్థానము తెలియును.

సూచికలు :

1. 'తెలుగు భాషా చరిత్ర'లో 'కావ్య భాషా పరిణామము' (1800-1800)ను గూర్చి బి. రామరాజు గారి వ్యాసము, 238-267 పుటలు.
2. 'బాల కవి శరణ్యము', 'ప్రాచీన వాఙ్మయంలో' వ్యావహారిక భాష'ల యందు పీఠి వివరణ గలదు.
3. 'తెలుగు భాషా చరిత్ర' 260 వ పుట.
4. 'ప్రాచీన వాఙ్మయంలో' వ్యావహారిక భాష' 4వ, 5వ పుటలు.
5. 'తెలుగు భాషా చరిత్ర' - 161 వ పుట.
6. 'అద్భుతమైన ఓవయించి నట్టి సీతఁ
జేకొనియె రాఘవుం డని చెప్ప జోటఁ
గడలి మొలనూరి వేడియ గనిన పడుయఁ
దెచ్చుకొనె రాముఁ డనఁగను దెనుఁగు మఱుఁగు' (1.112)
7. 'తెలుగు భాషా చరిత్ర'లో 'శాసన భాషా పరిణామము'ను గూర్చి ఎం. కందప్పశెట్టి వ్యాసము - 104-205 పుటలు.
8. 'బాలకవి శరణ్యము' 239-244 పుటలు.
9. చిలుకూరి వారి 'అంధ్ర భాషా చరిత్ర', తొలివ్యూహి 'భాషా చరిత్రక వ్యాసాపజి', గోపాలకృష్ణరావుగారి 'తెలుగుపై ఉర్దూ పాఠశీకముల ప్రభావము' - అనునవి.

తాత్త్విక దృక్పథము

మఱిగంటి రిపుల రచనలనుండి అధిక భాగము విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయ ప్రధానములైనందున విశిష్టాద్వైతమును గూర్చి సంగ్రహ పరిచయము ఆవసరము.

అరి ప్రాచీనమైన విశిష్టాద్వైతము వేదసమ్మితము. దీనికి లక్ష్మి ముఖ్యురాలు కావున 'శ్రీ సంప్రదాయ' మనియు భగవద్పూజితస్మ భాగవత దత్తయే ప్రథమాచరణీయమైనందున 'భాగవత సంప్రదాయ' మనియు, విష్ణుప్రేరేపై నందున 'శ్రీవైష్ణవ' మనియు, శ్రీమద్రామానుజులు దీనికి ముఖ్యులగుటచే 'రామానుజీయమత' మనియు వాచాంతరములు గలవు.

వ్యాస శిష్యుడైన బోధాయనుడు బ్రహ్మసూత్రములకు విశిష్టాద్వైత వరముగా విపులమైన పూర్తిని రచించెను. ప్రాచీనులైన గుహదేవ, భాణరుద్ర, బ్రహ్మనంది, ద్రమిదాచార్యులు సంగ్రహ తాత్త్వికముల రచించి తమ యభిప్రాయములను వెల్లడించిరి.

విశిష్టాద్వైతమునకు ముఖ్యులైన పన్నిద్రాచార్యులు తమ విశ్వానుభూతులను, భక్తి ప్రపత్తి జ్ఞాన వైరాగ్యములను తమిళ భాషయందు 'నాలాయిరమ్' (నాల్గవేల పాశురములు) పేరున గీతములుగా రచించిరి. ద్రావిడవేద మని ప్రసిద్ధిగాంచిన దీనికి శ్రీ వైష్ణవులు వేదసహాస ప్రతిపదిని కలిగించి గౌరవించిరి. సంస్కృతమందలి వేదాంతము, ఈ ద్రావిడ వేదాంతము బాగుగా తెలిసిన వారిని శ్రీవైష్ణవమున ఉతయ వేదాంతాచార్యులనుట పరిపాటి.

అర్వాయుల తరువాత వరాచుళ, గాథ, యామునులు తమ రచనల ద్వారా 'శ్రీ సంప్రదాయము'ను పరిత్యాగ మొనర్చినారు.

శంకరాచార్యులవారికి పూర్వము అద్వైత సిద్ధాంత మున్నను ? ఇతరులే అద్వైత సత్యస్థాపకు లను భావించి కలిగియున్న రామానుజుల వారికి ముందు విశిష్టాద్వైతమున్నను వీరికి ఏకస్వత స్థాపకులుగా ప్రఖ్యాతి సిద్ధించింది.

మన భారతీయ సవాతన ధర్మములందు 'ద్వైతము', 'అద్వైతము' 'విశిష్టాద్వైతము' అను కాళాత్రయము అతిముఖ్యమైనవి. వీనికి ఉపనిషత్తులు, తగవద్గీత, బ్రహ్మసూత్రములు ప్రమాణములు.

విశిష్టాద్వైతమున తత్త్వత్రయము అంగీకరింపబడినది. తత్త్వత్రయముగా చిత్తు, ఆచిత్తు, ఈశ్వరుడు. ఈశ్వరునకు చిదచిత్తులు కరీరప్రాయములు. అందు వలన చిదచిత్తులు ఈశ్వరునకు పరరంత్రములు. 'ఆచిత్తు' ఆనగా ప్రకృతి; 'చిత్తు' అనగా జీవుడు. వీనికి అవినాశావ సంబంధము. విశిష్టాద్వైతమున ప్రకృతి గాని, జీవుడు గాని మిథ్యగాదు. కర్మాచరణ మొనర్చుచు జీవుడు తత్పండు సనుభవింపును. అనుభవంబ చేయువాడు ఈశ్వరుడు. 'ద్యా సువర్ణ సయూజా...' అను నట్లు, ఈ జీవుడు మౌలికముగా ఈశ్వర ప్రాప్తి పొందవాంధించును. తత్ప్రాప్తియే మోక్షము. దానిని సాధించుటకు కర్మ-జ్ఞాన-తత్తులు సాధనములు. వీని నెరిగి జీవితమునం దనుష్ఠించిన జీవికి మోక్షము లభించును.* మోక్షము లభించుటకు భక్తి ప్రపత్తులే ముఖ్య మను విశిష్టాద్వైతమున నారాయణుడే ఈశ్వరుడు. అతడే శ్రీమన్నారాయణుడు. వారములకు (చిదచిత్తులకు) ఆశ్రయమైన - లేదా దానితో కలిసియున్న శ్రీమన్నారాయణుడే పరబ్రహ్మము. పర-హృద-విభవ-అంతర్యామి. అర్చాపతాకములుగా శ్రీమన్నారాయణుని వ్యాప్తి గలదు. ఇంకను ఈ సంప్రదాయమున - జీవార్థములు బద్ధములు - ముముక్షువులు - ముక్తులు - నిత్యులు అని నాల్గు విధములు. మోక్షము - రైవల్యము, బ్రహ్మసంద మని ద్విధా ప్రోక్షము. మరణానంతరమే జీవునకు మోక్షము లభించును. ఇతడు అర్చిరాగి మార్గముల ద్వారా పయనించి పరమపదము (శ్రీవైకుంఠము) నందు సాయుజ్య, సారోక్య, సారూప్య మోక్షముల సనుభవింపును. ఇది జ్ఞాన - భక్తి - ప్రపత్తుల ద్వారానే సాధ్యము. భక్తి ప్రపత్తులు కర్మజ్ఞాన సంయోగము లయినప్పటి స్థిరములై సాప్రదము లగును. ప్రపత్తియందు జీవుడు ఏ విధమైన కర్మత్వాహారారమును పొందడు.

ప్రపన్నుడైన నీవుని అదార్థులు సంప్రదాయ వర్ణతని వలన సంస్కారములు (రావము-పుండ్రము-నామము-మంత్రము-యాగము) ప్రసాదించి ముక్తి మార్గమున నడిపించును.

కహస్యత్రయమైన 'తిరుమంత్రము', 'ద్వయము', 'చరమ శ్లోకము' అత్యర్థమును నిత్యజీవితమున అనుభవములోనికి తెచ్చుకొనుట ద్వారా భక్తుడు ముక్తుడై కావ్యర మోక్షమును దుటకు యోగ్యుడగును.

శ్రీమద్రామానుజులవారి ప్రహ్లాదాద్రిములకు విశిష్టాద్వైత భరముగా రచించిన కావ్యమునకు 'శ్రీరాష్ట్ర'మని ప్రసిద్ధి. ఇదిగా వీరి 'గీతాభాష్యము', 'సేవార్థ సంగ్రహము', 'వేదాంత దీపము', 'వేదాంత పాఠము' 'గద్య త్రయము' విశిష్టాద్వైతమునకు ప్రాథమిక గ్రంథములు. 'యశీంద్ర మత దీపిక' వీనికి భక్తుని వ్యాఖ్యానము. 'కహస్యత్రయము', 'అరాయిరప్పరీ' (గురు వరంబరా ప్రభావము), 'వార్తామాల' అను గ్రంథములు విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయమును విశేషముగా వివరించినవి.

రామానుజుల భక్తి మార్గమున వర్ణ వ్యవస్థలోని ఉచ్చసీతములు పరిగణింపబడవు. భక్తులమీద వీని పట్టింపు రగదని ప్రప్రథమముగా కాటినవారు అశ్వారులే. వీరియందు అనేక రుపములవారు వరు. విశిష్టాద్వైతము భక్తికి ప్రాముఖ్య దిద్దున వడుచు అశ్వారులే పరమ సాక్ష్యము. సర్వ వర్ణములవారును ఒక్కడే బ్రహ్మ - భక్తి - వైరాగ్యమున ముఖ్యముగా గాని వర్ణ భృష్టి గాదని శ్రీమద్రామానుజులు కాచి, దీని బాదరంలో ప్రప్రథమముగా తిరునారాయణపుర దేవాలయమున అంత్యజాతుకు ప్రవేశమును కల్పించినారు. తాము దిక్కిలి శ్రమించి గురు చక్రహంసా భజముగ పొందిన పరమ కహస్యమున 'తిరుమంత్రము' నుకూడ శ్రీరంగ విహారము పైవెక్కి భక్తజనుల బుడవించి, సర్వ వర్ణముల వారికి ఈశ్వర ప్రాప్తి సులభముని ప్రబోధించినారు. ౩

శ్రీమద్రామానుజులు రాద్వైతమైన వేదాల సద్ధాంతమునకు, అవరణలోని మతమునకు భక్తుని సమన్వయమును సాధించి, విశిష్టాద్వైతమునకు ఎనలేని దేవాత్మమును సంపాదించిరి.

శ్రీరామానుజుల యసంతరము విశిష్టాద్వైతమున 'ప్రవర్తి' విషయమై సైద్ధాంతికముగా కొన్ని తేడా లేర్పడి, శ్రీవైష్ణవము 'తెంగలై', 'వదగలై' కాళి అగ దీనినది. పనియందు మొదటిదానికి పితై లోకాచార్యుల వారు, రెండవదానికి వేదాంతదేశికుల వారు ముఖ్యులైనారు. ఉభయపక్షముల వారును 'శ్రీ సంప్రదాయము'నకు చెందిన రామానుజీయులే!

"...రెండు వాచములకు పోతువు శ్రీమన్నారాయణుడే యహియోపేయ భూతుడన్న వాక్యము. ఉపాయమునకే ప్రాధాన్య మిచ్చుట ముదిరి పోతువని భగవత్ సప్తపాతక కృపా ఉటాక్షమును 'వదగల' అంగీకరించును. ఉపేయమే ప్రధానము. అని నిర్దేశించు రిటాక్షమని 'తెంగరులు భావించురు.*3"

పిరి సిద్ధాంత భేదమును ముఖ్యమైన విషయములు 18 రంపు. ఇవియే 'అష్టాదిశరహస్యములు'*4. అంగీకారానికి భక్తి ప్రపత్తుల విషయమై భగవంతుడే స్వయముగా జీవుని అనుగ్రహించును అక్షియే పురుషుడార యాపిటి. దివ్య ప్రబంధములే గాక, పితైలోకాచార్యులవారి 'శ్రీవదన భూషణము' కూడ పిరికి ప్రమాణము. వదగళ వారు భక్తి ప్రపత్తులు మోక్ష సాధనము లందురు. భగవదనుగ్రహమే ముక్తికి హేతువు. అక్షినారాయణులు వుప్పు వరీమళము లట్టివారు. శ్రీదేవి కలిసిన శ్రీమన్నారాయణ తత్త్వమే ఉపాస్యము. వేదోపనిషత్తులు, దివ్య ప్రబంధముల, వేదాంత దేశికుల వారి రచనలు పిరికి ప్రమాణము.

'నారాయణ ఏవ అథిల జగల్కరణత్వం సర్వవిద్యావేద్యకృ'. అనునదే ఉభయవారును ముఖ్య తార్పర్యము (యథింద్ర మక దీపి 10 అవ...).

ఇట్టి విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయ విషయములను తమ దృఢుల యందు మదింగంచి ఉప్పు తెల్లు ప్రవదించిరో తెలుపబడును.

మఠింగంబి వారు తెంగలై కాళిను చెందిన శ్రీ వైష్ణవులు. భక్తియే కవిలా జీవముగా గల విరు మత ప్రచారకులుగను, రవులు, వలదిరులుగను ముందు చర్చన విత్తురు. కావ్య, మత కళలను సమన్వయపరచి అనుభవమునను తెచ్చు సంప్రదాయము పిరిది.

వీరి గ్రంథములందు కొన్ని సంచర్యానుసారముగ విశిష్టాద్వైత విషయములు తెల్పబడినవి. మరికొన్ని విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయ ప్రధానములుగ నున్నవి. కథా విషయములందు నూత్నకల్పనము లొనర్చి విచిత్ర వర్ణనలు లభించిరి సంస్కృత, ద్రావిడ 'సంప్రదాయ రచన' ప్రభావమును తమ రచనల యందు వీరు అకళింపు చేసికొనిరి.

విశిష్టాద్వైత సంప్రదా యాచిముఖముగా మఠింగంటి కవుల రచన లిట్లున్నవి.

లభించుంత పరమ వీరి సాహిత్యమున 'శ్రీ రంగనాథ విలాసము' ప్రాచీనమైయున్నది. పేరుముట్టియే యిది శ్రీరంగక్షేత్ర మహిమావివర్ణనము ప్రధానముగ నున్న రచనయని గుర్తింపవచ్చును.

శ్రీ వైష్ణవులకు పరమ ప్రాప్యములైన శేత్ర త్రయములో శ్రీ రంగ నాయక స్థానమైన శ్రీ రంగము పీఠక్షేత్రము. నిత్యవిహితగా సంభావితము. ఇదటనే ప్రామానుష్య, వేదాంత తేజాద్యాద్యర్థుల పవిత్ర తీర్థములు గడచినవి. రామానుజులవారు శ్రీరంగనాయకస్వామి వారి అంత కల్యాణ గుణగణ వర్ణన చేయుచు 'శ్రీరంగగద్య'ను తెప్పిరి. అట్టి విశేషముల గమనించిన అగ న్నాథాద్యర్థులు శ్రీరంగనాయక వైభవ వర్ణన మొనర్చుచు ఈ ప్రబంధమును చెప్పి, పంచవిధ భక్త్యరత త్వములైన పర - హృద - విభవ - అంతర్యామి - అర్చావరాలములకు నిలయుట, సాక్షాత్సారములైన శ్రీరంగనాయకస్వామి మహిమల చెల్లించిరి. తీసివలసిన భూలోక వైకుంఠమైన శ్రీరంగక్షేత్రమును గూర్చి భజనిమానుల చెప్పికోస మీల కలిగినది. శ్రీరంగనాయక భక్త్యము, శ్రీరంగక్షేత్ర మహి మావర్ణనములు శ్రీవైష్ణవులకు ముఖ్యము. వీని యన్నిటికి ప్రధికగా 'శ్రీరంగనాథ విలాసము' చెప్పబడినది.

శ్రీవైష్ణవులు దీర్ఘ కరణాగరిగ భావించు శ్రీమద్రామాయణమును తెనుగున తప్పిన వారిలో సంగరాధ్యక్షులు, వేంకట నరసింహాచార్యులు కలరు. 'దశరథ రాజ సంధన చరిత్ర', 'కుడ్డాంధ్రనిరోధ్య సీతాకల్యాణము'లు చిత్ర కవితా ప్రక్రియకు చెందిన రామకథా గ్రంథములు. ఈ విధమైన గ్రంథ రచనకు ప్రామాణిక రీతిపాటు చిత్ర విలాసరీతియే దీక్షనది. ఇదను వి వర్ణనలో చెప్పి

నను ప్రపత్తి వేదమైన శ్రీ రామాయణ విశిష్టతను వ్యక్తపరచుటయే కవియొక్క ముఖ్యోద్దేశము.

సింగరాచార్యుల రచనలలో 'తారక బ్రహ్మ రామ శతకము' శతకమే యొనను, ఒక విధముగా నిది రామ కథా రహస్య సర్వస్వము. శ్రీరామచంద్రుని పరబ్రహ్మత్వ నిరూపణమే దీనిలోని ముఖ్య విషయము. శ్రీరామనియం దుండెడి లౌకిక భావగను తొలగించి, కేవల పరమేశ్వరత్వ ప్రతిష్ఠాపన కొరకై - అనేక పురాణములు, వేద వేదాంత విషయములు, వివిధ రామాయణములందలి వృత్తాంతములు ఈ శతకమున ప్రదర్శింప బడినవి.

వేంకట నరసింహాచార్యుల 'జనకను తాభ్యుదయ' ప్రబంధముపై తారక బ్రహ్మ రామ శతక ప్రభావ మధికముగా గలదు. కవి దీనియందు—

'అథిం రామాయణార్థంబు లన్ని యేక

కృతీని యొనగూడు నట్లుగా'

రచించుచున్నా ననెను. 'జనక సుతాభ్యుదయ' కర్త దృష్టిలో శ్రీరామకు సాక్షాద్యిష్టత. మహామహిమోపేతుడు. అందుకే—

"మహిమకు రాఘవేంద్రులకు మానుష లీలలు చెందకుండనే

విహితములైన శాస్త్రముల వేములుఁ జూచియు నమ్ముతంబుగా..."

రాముని దివ్యత్వ నిరూపణకు, చైత్రవ ప్రకాశమునకు రామ శతకము చెప్పు చున్నా ననెను. ఇందురు తాను ఏ యే పురాణములను, ఎన్ని రామాయణములను పరిశీలించినా చెర్చి, "రామునిది లీలా మానుష రూపము, ఇది శ్రీమద్భాగవతముని లీలా విభూతులలో నొకటి. సాక్షాత్సారముయందే ఇంపై రాలు మోపినాను. దీనివలన దుష్ట శిక్షణమైనది. ఇది రామావతారము యొక్క ఉద్దేశ్య" మని వివరించెను.

కరణాగతి తత్త్వమునకు ముఖ్యమైన రామకథ యందు ప్రవన్న జ్యోత్తరణమే ముఖ్య విషయము. దీనియందు ప్రతివ్యక్తియు భగవంతుని (శ్రీరామచంద్రుని) చేరి ప్రణమిల్లిన గాని తదుద్ధరణము జరుగ లేదు.

శ్రీమద్రామాయణమునందు చెప్పుబడిన—

'సకృదేవ ప్రవన్నాయ తవాస్మితి చ యాచతే।
అథయం సర్వ భూతేశ్శ్చ దదామ్యేత ద్రవ్యకం మమ॥'

అను ప్రపల్లిశ్లోకము 'శ్రీరామ చరమము'గా నైష్టవ సంప్రదాయమున ప్రసిద్ధము. ఇట్లే 'సీతా చరమ శ్లోకము'గ—

'పాపాణాం చా కుభానాం ఖా
వభాదాణాం వరంతవ।
కార్యం కరణ మార్జ్యణ
న కశ్చి న్నాచరాధ్యక్షి'

అనునది ప్రసిద్ధము. గీతలో కృష్ణ చరమ శ్లోకము వలె శ్రీరామాయణమున నివి ప్రసిద్ధములు. శ్రీనైష్టపులు పీనిని చరమ ప్రమాణములుగను, పవిత్రములుగను భావించుదు. అనకను తాత్పర్యము కర్త ఈ విధమైన రహస్యముల గమనించి, శ్రీరామ కథను చెప్పెను.

తెంగం, వకగం సంప్రదాయముల భావ తమ సిద్ధాంతముల తమగుణముగా శ్రీరామానుజుల జీవిత విశేషముల చిత్రించిరి. వేంకట నరసింహాచార్యులు శ్రీరామానుజుల జీవిత విశేషములను, ప్రతిభా పాపవములను 'శ్రీరామానుజాభ్యుదయము' అను వివరించెను.

'శ్రీమహావిష్ణువు చరమాపీగా భాగవత రూపమున విచ్చేసి మన మొనరించు తైంకర్యములను పరిగ్రహించును కావున తదారాధనము (భగవదారాధన) కన్న తదియారాధనమే (భాగవత సేవయే) ముఖ్యమైతి. ఎట్టి సందర్భములోను భాగవత తాపదారము తగదు' అని శ్రీమద్రామానుజుల ద్వారా శని విశేషముగా బవరించెను ఈ గ్రంథసుందరి సుదీర్ఘ వచనములు కవిగారి విశిష్టాత్మిక ప్రవచనముల కుపగరించినవి. రామ చెప్పరంబిన సంప్రదాయ విషయముల సన్నిటివి శ్రీరామానుజుల వాటిగా చెప్పించినారు.

శ్రీనైష్టవమున శ్రీరామానుజుల వారికి గల ప్రమాణ స్థానము వలెనే ఇది 'శ్రీరామానుజ చరమ' మైనది. వీరి ప్రభావ వర్ణనమే ఈ ప్రబంధము. ఈ కథను ముఖ్యముగా చేసికొని విశిష్టాత్మిక రత్న ప్రవచనము నొనర్చుట అభ్యుదయవారి ముఖ్యోద్దేశ్యము

'విష్యత్వేన ప్రభాకరము' ఒక అపూర్వ గ్రంథము. అదాద్యుల వారు ఈ ప్రబంధమును 'శేష - శేషి సంబంధములకు ప్రతీకగా వివరించిరి. శ్రీమద్రామానుజులవారు "శేష శేషికన గరుడ ప్రముఖ నానా విధానస్త పరిణన పరిచారి" వరివరిత చరణ యుగళ!" అని శరదాగతి గద్యయందు తెల్పిరి. విష్యత్వేనులకు శేషికను లని పేరు. స్వామి భుజింపగా మిగిలిన పదార్థమును భుజించువారు ('శేష - అశనులు) అని. అందుకే అశవందార్ స్తోత్రమున 'ర్వదీయ భుక్తిష్టిక శేష భోజినా' అని పిలిచి గూర్చి చెప్పబడినది. విష్యత్వేనులు శ్రీమదో విష్ణువునకు సేవాధిపతిగా నుండి సేవచేయుట చుట్టు కార్యము. శేష-శేషి సంబంధమును కవి యిట్టి ప్రబంధము ద్వారా వివరించినారు. దీనికి తోడు విష్యత్వేనుల కార్య పరాక్రమముల వివరించి విష్యత్వేనుల కల్యాణ గాథను చిత్రికరించెను.

'శ్రీరంగవాళ విలాసము' తరువాత వచ్చిన మరియొక శ్రేత్ర మాహాత్మ్య రచన 'చల్వపిళ్ళ రాయ చరిత్ర'. కవి యీ కథను చెప్పుటలోని ప్రధాన కారణ విట్లుండవచ్చును. 'శ్రీమన్నారాయణుని దృష్టియందు అందరును సమానులు. కుల మత జాతి విభక్షణముల కాస్కారము లేదు' అని తెల్పుటయే! ఇందు కుపలంఘనగా హిందూ ధైవము ముస్లిం కన్యను పరిణయ మాడినట్లు చెప్పి మత భేదముల చేడింది. సమానత్వమును స్థాపించుటకే శ్రీనైష్ఠవమున భక్తియే ముఖ్యముగాని జాతి భేదము గాదు అని నిరూపింపబడినది. చక్రాంగము హిందీన ప్రతిపాదును విష్ణు భక్తులే యగుటకు—

'ఏద్రీ' వా యది వా క్షత్రో వైశ్యో హృద్ర స్తతైవ చ।
అన్యే సంఃర జాతాశ్చ చక్రాంకా మమ వల్లభాః॥'

అను 'ప్రపన్నావృష్టిని భాస్కరము' నందరి భగవద్వాక్య ప్రమాణము గలదు అందుకే గ్రంథకర్త శ్రీమద్రామానుజుల వారిచే ముస్లిం రాజులకు అతని నిర్దయైక వీరి (నాంబారు)కి సమాశ్రయణ మొనరింప చేసి చత్వర్య ప్రవచన మొనర్చి, 'వందసంస్కారముల మీరు బడసినారు - (8.86) కావున మా స్వామికి మీ మాతురునకు పరిణయము జరుపుట తగును'—

'అఖిల శీవ తతుల నలుముల లేర్చును
 కరుణతోడ బ్రోచు కర్త యొకఁడె
 మనకె కావి వర్త మత ధర్మ కర్మముల్
 తైవమందుఁ గంచె -'

(8-288)

అని యుపన్యసింది, దీనినాందారు కల్యాణ మొనరించిరి

స్వసీంహావతార ప్రత్యేకత శేవలముగా భక్త పాలనము, ఇతర అవతారములం దిది అనుషింగికముగా కనిపించును. భాగవత ధర్మమును బ్యాకరించుట స్వసీంహావతార లక్షణము. వీని నన్నిటిని ప్రమాణ పూర్వకముగా వివరించు కృతయే 'శ్రీస్వకంఠిక వాఖ్యవయము'.

కవి కృత్యాదియందు సాత్త్విక, తామస, రాజస పురాణముల తెల్పి, సాత్త్వికేతర పురాణములందు శ్రీస్వసీంహ విషయము లెట్లు వక్రీకరింపబడినవో పేర్కొని, తాను 'శ్రీస్వసీంహ జయమున్ శాస్త్రోక్త మార్గంబుగా' (1-71) చెప్పుచున్నా ననెను.

'సిరి ధవుఁడె మోక్షదాతయు
 సిరి ధవుఁడే యాది బ్రహ్మ సిద్ధాంతముగన్
 పరు లెవ్వరు గా రందను
 సరసక కాసిందె బ్యాస నందయి కృతులన్'

(1-84)

అని శ్రీమన్నారాయణ ప్రారాన్యమును ప్రమాణీకరించి, శివుడు పరబ్రహ్మము కాదని—

'శరభాకృతి యగు రుద్రుని
 సర మృగ రూపంబు బాల్చి వారాయణుడన్
 సరి పెనఁగ బలము బాలక
 పరిభవ పడి పోవువాడు పరబ్రహ్మగునే'

(1-97)

ఇట్లు తెల్పి శరభ రూప శివ వరాజయ విషయమై "భద్ర పురాణంబు కల్పింపబడినట్లు చెప్పెను.", "తైత్తిరీ యోగ్యైయ పద్మ గారుడ వారసీంహ వాసు నోత్తర దూకాని సప్త పురాణంబుల కాసింపం బడిన ప్రకారము",

శివునకు పరాభవమే ప్రాప్తించినది. 'స్వసీమా విజయంతే అనేక అనేకపురాణంబులం గలిగియున్నది'. ఈ విధముగా శివ కేశవ విషయములను చిత్రించుట ప్రధానముగా కమ సంప్రదాయమునందు నిష్ఠ కలిగించుటకే యవశ్యము.

కవి యీ కథను విష్ణుపారమ్య ప్రతిపాదన మొనర్చుటకు ప్రభుమాధారము సౌత్త్విక పురాణములు. లోకమున హిసజాతులు నిరసించ రగినవి కావు. అందరి వంటి వారే అటవికులు. భగవత్కృప వలన శీవు డుద్ధరింపబడును. ఇట్లు ౪౮౦ విషయములు ఈ ప్రబంధము ద్వారా తెల్పబడినవి.

అశ్వారులయందు పెరియోశ్వారు శ్రీమహావిష్ణువునకు మామగా రై నందున మహాత్ముడు. ఇంతకన్న మహాత్మురాలు గోదాదేవి. తనకు కానై స్వామి సన్నిధి కరిగి దివ్య ప్రబంధముగ 'తిరుప్పావై' పాడి, వారిని ప్రబోధించి తన మనో రథమును పొందగలగిన గోదాదేవి (అందా) అశ్వారుల యందు విలక్షణురాలైనది.

'శ్రీగోదా వధూతీ పరిణయము' నందు కవి గోదాదేవి జననము నుండి ఆమెకు శ్రీరంగనాయక స్వామితో జరిగిన వివాహ గాథవరకు వర్ణించెను.

శ్రీవైష్ణవుల కుపాదేయ మైన బ్రావిడ వేదమునందు పవిత్రతమ మగు 'తిరుప్పావై' ప్రబంధానుసంధానమున ప్రసిద్ధి గాంచినది. దీని పతన క్రమములు శ్రీవైష్ణవుల స్వాధ్యాయమున చేరినవి. ఇట్టి 'తిరుప్పావై' చెప్పిన కల్ప కథను ప్రవచించుట 'గోదా వధూతీ పరిణయ' రచనోద్దేశ్యము.

దేవాంధర దేశుల వారు తమ 'మాన్యురీ' యందు—

“కాస్త సప్తైష కరుణా ఇంది ప్రజానా
మాణాతింఘన వశా దుపశాత రోషః।
అహ్నిరస విశ్వ జననీః క్షమయా భవత్కా
సర్వావగాహన సహ ముపయా త్యవస్థాప॥”

అని గోదా స్వరూపమును తెల్పిరి. శ్రీరంగనాయకిని చరణ మనుచే ఆమె కథను చెప్పుటలోని పరమార్థముగా 'గోదా వధూతీ పరిణయము' రచింపబడినది.

'జాంబవతి కుమార శృంగార విలాసము' నందు పాంజుని కారణమున దుర్యోధనునకు గర్వభంగ మగును శ్రీకృష్ణుడు ఉభయ పక్షముల వారిని

కాంచిన చేయుట దీనిలోని ఒక ముఖ్య ఘట్టము. ఇచ్చట కవి శ్రీకృష్ణునివ్వారా విష్ణు ప్రాధాన్యమును నిరూపించెను.

'శ్రీకృష్ణ కథాసందీపము' కేవలము శ్రీకృష్ణుని మాయా దేవల నిరూపించి అయిన మాహాత్మ్యమును తెల్లడించు నట్టిది. 'సృష్టికర్త యైన విధాతయే కృష్ణుని (మాయా బ్రహ్మ) మాయలను తెలిసికొనలేక పోయినాడు. బ్రహ్మ జగన్నాటక స్వాతంత్ర్యాన్ని ప్రార్థించి బహు విధముల ప్రోత్సహించుచు యథా ప్రకారము శ్రీకృష్ణుని జేసాడు. "ఇందు గల దండు లేదని సంజేహము వలదు దక్షి సర్వోపగతుడు" అని నిరూపించుట, శ్రీమద్భాగవతం కర్తవ్యము బ్రహ్మకు కలిత మని నిర్ణయించుట ఈ ప్రబంధోద్దేశ్యము.

'క్షత్రబంధూపాఖ్యాన' ప్రబంధ ప్రారంభమున విశిష్టాద్వైత విషయము లనేకము తెల్పుబడినవి. క్షత్రబంధు డను నీవుడు అనేక పాప కర్మము లొనర్చి ఆదార్య కృత, తిరుమంత్ర ప్రభావము అను దానివలన ముముక్షు వై నాడు.

ఈ కథయందు వంద సంస్కారములు, గురు - శిష్య పద్ధతులు, భగవద్భక్తి, భాగవత లక్షణము, ఆదార్య సేవ, ఉపాయ మండలము, భక్తియందలి భేదములు మొదలగునవి తెల్పుబడెను.

"న ఖలు భాగవతాః యమ విషయం గచ్ఛంతి" అను దానికి ప్రత్యక్షోదాహరణము క్షత్రబంధుడు. భాగవతోత్తముల వాక్రయించి ఉపదేశ మంది పవిత్ర నీవుడై నిలుచు పూర్వక తీవ్రమును గడిపి వాడు శ్రీవిష్ణు పదము నగును నను విషయమును తెల్లము చేయుటకు క్షత్రబంధుడు చిత్రించ బడినాడు.

గురువునుండి 'మంత్రము'ను పొందుటకు భర్తుడు పరుగెట్టి అవేదనము క్షత్రబంధుని యందు మిక్కిలిమొగ్గుగా కన్పించును. మంత్రోపదేశ మొనర్చుటకు ఎన్నియో నిమిషములు లాగుచు. అనబూర్గు లగు మహా పుణ్య పురుషులకు మాత్రమే దీని నుపదేశింపవలెను. 'సంపత్కరం కర్తవ్యం వా మాన త్రయ మథాపి దా' శిష్యుని పరీక్షించి గావి ఆదార్య ద్వైవిధ్యమునం దొకతైవ ఘటకత్వ పద్ధతిని* మంత్ర ప్రదాన మొనర్చరాదని సంప్రదాయము. దీని ననుసరించియే యాన శిష్యుడైన పురుషుడు క్షత్రబంధుని పరీక్షించి, "తిరుమంత్రమునుం

జరహార్థ సారమున అను అరుసినవ రంగవతి సన్నిధియందుల' తెల్పెద నని విశ్వయించుకొనెను. అప్పుటికి శిష్యుడు "శరీర మర్థం ప్రాణం చ సద్గురు భ్యోః నివేదయేత్" అను విషయమును గమనించును.

ఇట్లు అనేక సంప్రదాయ విషయములను పుండరీకుని ద్వారా చెప్పించిన గ్రంథకర్త 'రహస్యత్రయము', 'గురు పరంపరా ప్రభావము', 'మునుకుప్పడి' మొదలైన సంప్రదాయ గ్రంథముల నుండియే గాక సాత్త్విక పురాణములగు భాగవతము, పాండరాత్ర సంహితల నుండియు ప్రమాణముల నిద్వి తాత్త్విక విషయముల సరికముగా తెల్పినాడు.

'శ్రీకృష్ణ తులాభారము' (ద్విపద) శ్రీమన్నారాయణుని యందు నిశ్చల మైన, నిరహంకారమైన భక్తి గలవా రెవరో తెలియుటకు వారద మహర్షికి అభించిన ఒక చక్కని సందర్భము. దీనియందు రుక్మిణీదేవి భక్తి ప్రపత్తులు నిరూపించబడి, సవత్సీ మాత్సర్యము గల సత్యకు గర్వభంగము సంప్రాప్తించి నది, వారదుని ప్రయత్నము, శ్రీ మహా విష్ణు ప్రభావము దీనికి ముఖ్య కారణ ములు, రుక్మిణీని సత్యభామ సామాన్యురాలిగా భావించినది. అంతే కాని —

'రామవత్సే భవే త్పితా రుక్మిణీ కృష్ణ ఇన్మని!
అన్యేషా దావతారేషు విష్ణో రేషానపాయిసీ' (విష్ణు పురాణము)

అను విషయమును గమనించ లేదు. లక్ష్మీదేవి శ్రీమన్నారాయణుని అంతటను అనుసరించును. అందుకే "విష్ణో రేషానపాయిసీ" యని ప్రసీద్ధి. దీనికి తోడు 'దేవత్వే భవ వేహీయం, మనుష్యత్వే చ మానుసీ' అనునది రుక్మిణీ దేవి విషయమున చెప్పబడినది.

శ్రీకృష్ణునితో రుక్మిణిగా నుండి తులాభార సమయమున తులసీ చక్రము నుంచి భవ ప్రభావమును వెల్లడి చేసెను. భగవంతుడు పైతము "పత్రం పుష్పం వంశం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి" యను దానికని శ్రీకృష్ణ తులాభార మొక యుదాహరణము.

'సే పదాంబుజ భక్తి నిష్ఠ గలిగినను
నాపద లొందునే యహరహంబు

నీ పేరు నుడివిన నీ మూర్తి గన్న
నే పాప మతికైన వెనఁగు మోక్షంబు!

అని కలహాసముదైన వారదుడు శ్రీ కృష్ణుని స్తుతించి, దుష్టిటి సత్యంబు భక్తి భావమును కల్గించెను.

కని యీ కథవలన దుఃసీ మహాత్వముతో పాటు సత్యభావము అహంకార భక్తికి, దుష్టిటిని నిరహంకార భక్తికి ప్రతీకలుగా చేసెను.

వేంకట సరసింహార్యుల (బదవ) ప్రబంధములు 'సర్వం విష్ణుమయం జగత్' అను దానికి ప్రతీకలుగా నున్నవి.

ఈయన 'మూలీ పసంతము' నందు అష్టాక్షరీ జపము వలన మఱి భద్రునకు సంకఠి కలిగెనని చెప్పి, మంత్రరాజ ప్రాముఖ్యమును వెల్లడించినాడు.

నీలా, మిత్రవిందలు శ్రీ కృష్ణుని భార్యలు. వీరి కథ సాహిత్య ప్రసిద్ధము. ఇరువురి వ్యారా శ్రీకృష్ణ మహాత్వము వెల్లడించ నడినది.

'కూర్మనారాయణ చరిత్ర' ఆర్తత్రాణ పరాయణుడైన విష్ణు మహాత్మ్య ప్రతిపాదకము. కూర్మనారాయణుడు సంకట స్థితిలో నున్నప్పుడు 'పరిత్రాణాయ సాధూనాం.' అను దానికి నిదర్శనముగా శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు ఆయనను రక్షించును, దైవముపై భార ముంచిన (న్యస్తభరుడు) వానికి ఉష్ణము తెల్లు దూరమగునో యీ నాటకము వ్యారా వెల్లడి చేయబడినది.

సుమాలినీ పరిణయము, నుదిత్రాభ్యుదయము, శశికళ నాటకములయందు విష్ణువే సర్వ భక్త జన సంరక్షకు గను విషయము తెల్పినాడు.

హరిరచయిత 'సర్వనారాయణ ప్రభము', 'శ్రీవేంకటాచల మహాత్మ్యము' అను దానియందు విష్ణుని సర్వ వ్యాపకత్వము 'కల' వేంకట నాయకః' అను దానికి ప్రతీకగా విప్పబడినది.

లఘుకృతుల యందు 'శబరీ పవర్య' శ్రీరామాయణమునందలి శబరి కథ, రాముని శరణు జొచ్చిన వారిలో శబరీ ముఖ్యురాలు. భక్తికి బాం వృద్ధ భేదములుగాని, పర్వ తారతమ్యములుగాని లేవనుటకు ఈ కథ యొకదృష్టాంతము. 'శరణాగరి' విషయమున 'అభయం సర్వభూతేభ్యో దదామ్యేకదే ప్రథం

మను.' అనిన శ్రీరాముని వాక్కు శబ్దమేం దనువర్తించినది. శ్రీరామాయణము నందలి 'ప్రవత్తి'కి ఉదాహరణముగా కవి 'శబ్ద సవర్య'ను చెప్పివాడు.

మణింగంటి వారి శతకములు, తిరువామములు, మంగళహారతులు భక్తి ప్రబోధములు, లాత్రిక విషయ సంభరితములు. ఇట్టి వీరి వ్యాసా సామాన్య జనులయందు 'శ్రీ సంప్రదాయ' విషయములను పొదుకొల్పిన మహత మణింగంటి వారిదే!

వీరి స్తోత్ర సాహితీ (సంస్కృతము) యందు 'శ్రీరామ పాదస్తుతి', 'స్వసింహ స్తోత్రము'లు కలవు.

విశిష్టాద్వైతమున భగవత్ శ్రీపాద వైభవమును గూర్చి ఎంతగానో వివరింప బడినది. 'శ్రీమన్నారాయణ చరణె' శరణం ప్రపత్తి' యనుట విష్ణు భక్తుల వద్దలి. ఇది న్యస్త భరము. శ్రీరామ పాదములు తపోధన, మనోధనములు; సకల సంపత్సాధనములు. అవియే 'శిలా మళుర విలితమ రహసి సీతయా చుంబితమ' అని వర్ణింపబడినది.

స్వసింహ స్తోత్రములు మిక్కిలి ప్రభావ వంతము లైనవి. వీరి దృష్టిలో అవి 'శ్రీమంత్రం మంత్ర గోష్ఠము'లు, 'వ్యాసా జాబ్యర్థమాన' మైన స్వసింహ మూర్తిని తను దివ్య కవితామృతాభిషేచనముచే యోగానంద స్వసింహాని గను, పరాక్రమ క్రియల వర్ణించి గండలేరుండ స్వసింహానిగను వర్ణించిరి. మణింగంటిదారు స్వసింహోవాసకులు. భక్త పాలనము ముఖ్యమైన స్వసింహావ రారమును వీరు తమ స్తోత్రములయందు తనివి కిర వర్ణించినారు.

శ్రీ మహావిష్ణువు అలంకార ప్రియుడు కావున విష్ణ్వంశజులైన నమ్మాళ్వారుల ప్రభావమును 'శతపైరి వై భవ దివాకర' మను పేర అలంకార శాస్త్ర గ్రంథముగా రచించి, గుణరత్న సుందరులైన నమ్మాళ్వారులకు అలంకార పరిచర్యల నొసర్చిన బాడు వేంకట స్వసింహ కవి.

వన్నిద్ద రాళ్వారులయందు ప్రధానులైన శతకోటలు (నమ్మాళ్వారులు) సహస్ర శాఖోపనిషత్సహాగమమైన బ్రాహ్మిక పేదసాగరకర్తలు. శో వీరి నుండియే శ్రీవైష్ణవమునకు దివ్య ప్రబంధములు సంప్రాప్తమై అవశ్యానుష్ఠేయములుగా మన్నువి. అందువలననే వీరి వైభవ ప్రకాశము గుణ నామ సంకీర్తనము

అలంకారి రూపముగా ప్రవచించబడి విశిష్టాదైత్యమునను, అలంకార భాస్రమునను అలంకార మొనగూర్చు విడిసరి.

ఈ విధముగా మణింగంటి వారు తమ రచనలకు శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయమును జోడించి ప్రయోజనవంత మొనర్చిరి.

పీఠీ కావ్య దృక్పథము. తాత్త్విక దృక్పథము కూడా భక్తియే! శేవణ ప్రవచనముల ద్వారా మాత్రమే గాక కావ్యములను సాధనములుగా స్వీకరించి సంప్రదాయ ప్రచార - పరిరక్షణములు చేయుటయే పీఠీ ధ్యేయము. ఈ ధ్యేయము నందు ఏద సాఫల్యము నొంది తనుటను పీఠీ కావ్య సంసారము, శిష్య సంహారముల యొక్క విస్తృతియే పరమోదాహరణము.

నూచికలు :

1. 'A Critical Study of the Philosophy of Sri Ramana', Page xxii
2. 'గురో రవ్వరోఽతిక్రమణీ నిశ్చిత్య స్వస్య దుర్గతిమ్!
పరా నర్థాఽనపిష్టుత్వా న్మంత్రం ప్రోవాద కావ్యకృత్'॥
'విలక్షణ మోక్షాధికార నిర్ణయము' 3వ పుట
3. అమృత మాల్వికా సౌందర్యము, 287-288 పుటలు.
4. అష్టాదశ భేదముల గూర్చి పిల్లైలోకాదార్యుల వారు, వేదాంత భేదముల వారు వివరముగా తెల్పురి. ఏని సంక్షిప్త వివరణమునను - 'భక్తి-నివేదన' (మాస పత్రిక) 1987 ఆక్టోబర్ 30-35 పుటలు.
5. ఘటకత్వము, ఉపాయత్వము అను వానిలో ఘటకత్వ వద్దతి యిది -
"దిద్దుపాటయి కైంకర్య పదు లగుట కర్హులయిన వారిని వారి హృదయమును పరీక్షించి పరమార్థులైన వానిని గిని అనన్య ప్రయోజన పరులై మంగళాలాసన పరులు కాదగుట కని తోచిన పిమ్మట వారిని భగవంతునితో చేర్చి శరణాగతులనుగా చేసి స్వరూపానురూపముగా నడుచుకొను నట్లు చేయుట." 'విలక్షణ మోక్షాధికార నిర్ణయము' 24వ పుట.
6. 'శ్రీమ ద్రహస్య త్రయ సారమ్', మూల మంబ్రాధికారం, 2వ పు.
7. 'శ్రీరామానుజ శీర్షి తాముది' 1వ భా. 288-289 పుటలు.

అనుబంధములు

అలభ్య రచనలు

1. సింగరాచార్యుల తృతులు :

1. పరదరాజ స్తుతి : కంచి పరదరాజ స్వామిని గూర్చి స్తుత్యాత్మకముగా రచింపబడినట్టి ఓ కృతి. సింగరాచార్యులు తన రచనల పరంపరను తెలుపుటకు దీనినే మొదట పేర్కొనెను.

2. శ్రీరంగ శతకము : ఇగన్నాథాచార్యులు శ్రీరంగనాథ విలాస ప్రబంధమును రచింపగా సింగరాచార్యులు ఈ శతకమును వ్రాసినాడు. శ్రీవైష్ణవులకు పరమ పవిత్ర మైనది శ్రీరంగ శేత్రము. శ్రీమద్రామానుజులవా రిదట. అధిక కాలము నివసించి విశిష్టాద్వైత ప్రచారము నొనర్చిరి. స్వామి వారి 'దామోదర గోపురము'పై నిర్మించి రామానుజాచార్యుల సకల భక్త జనులకు ఆస్థానరీ మంత్రోపదేశ మొనర్చినది యిదటనే. తమ గృహవాసము 'మలైంగండి' వారగుటకు శ్రీరంగ నాయకుల అభిభాషణమే మూలము. కావున . పీఠి నన్నిచిని మననము చేసికొని, కవి యీ శతకమును చెప్పి యుండును.

3. చక్ర లాంఛన విధి : 'కామ పుండ్ర స్తథా నామ మంత్రో యోగశ్చ పంచమః' అని చెప్పబడిన పంచ సంస్కారములు శ్రీవైష్ణవులకు ముఖ్యమైనవి. వీనియందు ప్రథమ సంస్కారముగా చెప్పబడిన 'లాప'మే సమాశ్రయణ మగుటకును, దీనికే 'చక్రలాంఛనము', 'చక్రాంకనము' అనియు నామాంతరములు. ఆచార్యులు - ప్రపన్నులకు మంత్ర పూర్వకముగా తప్తము చేసిన చక్రమును కుడి భుజముపై, శంఖమును ఎడమ భుజముపై లాంఛనము (ముద్ర) గా నుంపుదురు. దీనివలన ఆ వ్యక్తి మంత్రోపదేశము నంది శ్రీపాద తీర్థమును పరిగ్రహించుటకు అర్హుడగును ఆచార్య పీఠస్థులైన మణింగంటి వారికి శిష్యులగు మఱి కముగా నుండుటవలన వీని యుపసర మధిక మైనది.

ఈ శంఖ చక్రములు కన్ఘ్రు దరించును గావున వచిత్రములు. ఇట్టి వాని విశిష్టతను, చక్రాంకన భారణ ప్రాశస్త్యమును విధి, విధానములను గూర్చి 'చక్ర లాంఛన విధి' రచింపబడి యుండును.

4. శత సంహిత : కవియే దీనిని తెనుగు చేసినట్లు తెల్పుకొనెను. సంస్కృతమున గల గరుడ పురాణమునకు 'శతాధ్యాయ సంహిత' యని పేరు. శ్రీరంగ మాహాత్మ్యమునకు 'శత సంహిత'యని ప్రసిద్ధి. అందువలననే పింగళి సూరన గారుడమును తెనిగించినాడు (ఇతిమున్ గారుడ సంహితాదికృతుంన్-కళా. 1.16). ద్వీపద రామాయణ కర్తయైన కట్టా వరదరాజు 'అహ్మయ చతుష్క-సారము సనాతన గారుడ సంహితా శతాధ్యాయ' యని తన శ్రీరంగ మాహాత్మ్యమున తెల్పెను. శ్రీగిరి, వైరపుడు అను కవులు దీనిని తెనిగించినారు.*¹ ఇట్లు వచిత్రము, ప్రసిద్ధము వైన 'శత సంహిత'ను సింగరాచార్యులు తెనిగించి శ్రీరంగ మాహాత్మ్య కర్తల² నొకడైనాడు.

5. రామకృష్ణ విజయము : పింగళి సూరన రామ, భారత కథలను జోడించి 'రాఘవ పాంచసీయము'ను రచింపగా, దానిని చూచి సింగరాచార్యులు ద్వ్యర్థిగా ఈ గ్రంథమును రచించి యుండును. కథల వస్తువు రిండింటికి ఒకటే!

6. అష్ట భాషా విశేష కృతులు : ఎనిమిది భాషల గూర్చిన రచన. 'కృతులు' అనుచి వలన 'ఇవి ఎనిమిది రచనలూ' అని అనుమానము.

తాళ్ళపాక చిన తిరుమలాచార్యుల 'అష్ట భాషా దంపకము' వలెనే కవి దీనిని రచించినాడేమో! అష్ట భాష లనగా—

సంస్కృతము ప్రాచీనమును శౌరసేవి

జగతిపై మాగతియుఁ జైకాచికయును

బాహిరయు నవధ్రంశంబు సొరిచి సంధ్ర

భాషయును నివి చను నష్ట భాష లనంగ' (అశ్వు. 1-77)

అని అప్పకవి తెల్పినాడు. ఇతనికి పూర్వుడైన చిన తిరుమలాచార్యులు తెల్పిన*² అష్ట భాషలకును, వీనికిని భేదము వండు. అప్పకవి తెల్పిన 'యాళిప', 'అప

భ్రంశము', 'అంధ్ర భాష'-అనువానిరి బదులు ప్రాచీ, అవంతి, సౌర్యదేశ భాష అను తిరుమలాచార్యులు పేర్కొనినాడు.

అష్ట భాషలుగా ప్రసిద్ధమైన వీవియందు ప్రాకృతము, దాని యనువాదములు మిక్కిలి ప్రచారమంది, 'అంధ్రము' కప్ప మిగిలినవి ఉదాహరణ ప్రాచుర్యముగా రచనలలో పేర్కొనబడినవి.*3

ఒకట బాషా పాండిత్య ప్రదటనమునకు పేరువైన ఈ వద్దలిని సింగరాచార్యులు 'అష్టభాషా విశేష కృతుల' ద్వారా వ్యక్తము చేసినాడు.

తెనుగు కవులలో అష్టభాషా ప్రసక్తి చేసినవారు కందు. వాచన సోముడు 'అష్టభాషా కవికవ్య శ్రీ' గలవాడు ('పెందిరం దిన్నె శాసనము'న). భాస్కరకవి పుత్రుడు మల్లికార్జున కట్టు 'అష్టభాషా రవి మిత్రుడు.' వెన్నెలకంటి అన్నయ 'అష్టభాషల మధురాల విస్తర చిత్ర కవిరల' ప్రసిద్ధుడు. ఇంకను - దోనేరు కోనేరు నాగుడు, అయ్యల రాజా నారాయణ, ధరణిదేవుల రామమంత్రి, రంగాణమ్మ, మణింగంటి జగన్నాథాచార్యుల రచనలలో వీని ప్రసక్తి గలదు.

7. ప్రేమాళిరామము : ఇది ద్వీపద రచన, 'జాతి', 'వార్తల' గల కృతిగా దీనిని తెప్పినట్లు కవి తెల్పుకొనెను. తెనుగు పాహిత్యమున ప్రసిద్ధుడు 'క్రిడాళిరామము' సంస్కృత ప్రేమాళిరామము ననుసరించి వ్రాయబడినట్లు గ్రంథమందు కవియే తెల్పినాడు (83, 84 పద్య). రావిపాటి తిప్పన ప్రేమాళి రామమును (వాచకముగా) వ్రాసినట్లు ప్రతీతి. వీనిని గమనించిన సింగరాచార్యులు ద్వీపదలో తానొక 'ప్రేమాళిరామము'ను*4 వ్రాసినాడు.

8. ధనాళిరామము : రత్నక రథను చక్కని బాష్టముగా 'ధనాళి రామము' అను పేర సూత్రన కవి సూరన వ్రాసినాడు. దీని ప్రభావము వలన నేమో సింగరాచార్యులు ద్వీపదలో మరియొక 'ధనాళిరామము'ను రచించినాడు. తంజావూరు రఘునాథ రాయలు ప్రేమాళిరామమును వాచకముగా*5 వ్రాసినట్లు తెలియుచున్నది.

9. నల యాచన రాఘవ పాండవీయము : సింగరాచార్యుల నాటికి 'ద్యౌర్ధి' రచన ప్రచారమున గలదు. ఈ గ్రంథమును రచించి సింగరాచార్యులు

దతురర్థి కావ్యముం కాన్య దై నామ తదుకత ఈ రస మైన రవనలు తెంగు సాహిత్యమున మరి కొన్ని వర్ణనవి.

10. సకలాలంకార సంగ్రహము : అప్పకవి పేర్కొనిన 'సూర్య గ్రంథ నామ సంగ్రహము' (1-5 లో) 'అలంకార సంగ్రహ' మున్నది. మూర్తి కవి సరస భూపాలియము (కావ్యాలంకార సంగ్రహము) ప్రసిద్ధమైనది. సింగరాచార్యులను సంస్కృతాలంకార శాస్త్రమున గల పాండితి, మూర్తికవి రచన ఈ గ్రంథ రచనకు ప్రేరణములు కావచ్చును. సింగరాచార్యుల రచనాక ఈ వంశ కవులలో సరసింహాచార్యులు 'శతవైరి వైభవ పీఠాకర' మను అలంకార శాస్త్ర గ్రంథమును వ్రాసినాడు. దీనికి 'సకలాలంకార సంగ్రహము' ప్రోత్సాహకమై యుండును.

11. రాకా సుభాషార్థ రస పుష్ప గుచ్ఛము : 'సాహిత్య చంద్రోదయము', 'రస మంజరి' యను అలంకార శాస్త్ర గ్రంథములను అప్పకవి తెల్పినాడు (1-5). వాచివలెనే ఇవి తానవచ్చును. అలంకార గ్రంథమును వ్రాసిన సింగరాచార్యులు కావ్యమునకు ముఖ్యమైన 'రసము'ను గూర్చి దీనిలో వివరించినా దనుటకు పేరులో గల 'రస' శబ్ద మాస్కారమును కల్పించుచున్నది.

12. ఆంధ్రభాషా భాషణము : ఈ పేరు గల గ్రంథమును శేతన రచించినాడు. పురం నిదే పేరుతో సింగరాచార్యులు దీనిని వ్రాసి శేతన దెప్పని విషయముల నేనైన తెల్పినాడేమో !

చింతి నిరోధ్య కృతులు : ఇన్ని నిరోధ్య గ్రంథముల రచించినట్లు కవి తెల్పుకొనినను, 'దశరథరాజ పందన చరిత్ర', 'కుద్ధాండ్ర నిరోధ్య సీతా కల్యాణము' - అను యెరు కృతులు మాత్రమే నేటికి లభించినవి. తక్కిన 18 కృతులు అనుపదంబులు.

చాటుపులు : మత్స్యభరామను గూర్చిన చాటు పద్యములు చాటు పద్య గ్రంథములలో గలవు.

ఇబ్రహీం ఖాతున్ సాహిత్యసముదాయ రాకవూర్వము ఇతని అన్న యైన అబ్దుల్ కరీం అసఫిజార్ ప్రభువుగా రాజకీయముల నడిపివారు.* ఇతని సభను గూర్చి సింగరాచార్యులు కబీరీ వర్ణన 'ఉత్పలమారిక'ను తెప్పెను. 'శిష్యాద్రి రమణ శవులు తమ 'తెలంగాణ పర్యటన' (5-5-1924 నుండి 5-8-1924 వరకు)మన దీనిని చూచినట్లు*7 తెల్పిరి.

2. కోనేటి దేశికులు :

1. తెలుగు వ్యాకరణ పద్యములు : 'కవితా ధురీణ' కని 'స్వకంఠిర వాఙ్మదయము' నందు వర్ణించబడిన కోనేటి దేశికులు 'తెలుగు వ్యాకరణ పద్యములు' అను గ్రంథమును వ్రాసినట్లు - 'ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక' లోని 'ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు స్తక భాండాగారము - అమృతక గ్రంథమం పట్టిక' (పుట 11) ద్వారా తెలియచున్నది. అననుగ్రహుగు ఈ గ్రంథము నే దచట తూడ అలభ్యము.

1. హరివాసర ప్రక మహాత్మ్యము : శతభుంటావధాన సింగరాచార్యుల పుత్రుడైన వేంకట నరసింహాచార్యులు (ప్రథమ) ఈ గ్రంథమును వ్రాసినట్లు 'జాంబవతీ తుమార శృంగార విలాస' కృత్యాది (1-43, 44) వలన తెలియచున్నది. 'ఏకాదశి'కి హరివాసర మని నామాంతరము కలదు. ఏకాదశి మహాత్మ్యమును గూర్చి తెల్పబడిన గ్రంథము కావున ఈ పేరు పెట్టబడినది. తెనుగు సాహిత్యమున ఇట్టి రచనలు మరి కొన్ని గలవు.

1 చమ్మినీ కన్య కాభ్యుదయము : 'షోడశ ప్రబంధ నిర్మాణ ధురీణాడ'నని తెల్పుకొనిన వేంకట నరసింహాచార్యుల (ద్వితీయ) రచనలు మొత్తము 15 తెలిసినవి. వీనిలో 10 గ్రంథములు లభించగా మిగిలిన 5 పుస్తకములు అలభ్యములు. అట్టి వానిలో నీ గ్రంథ మొదటి గలదు. గోలకొండ కవుల సంచిక (పుట 410) యందు కవి పరిచయమున ఈ గ్రంథము పేర్కొనబడినది. కావున ఆవృత్తికి (1984) కనగల్లు 'తాళపత్ర గ్రంథ నిలయము'న పై పుస్తకము కలదు.

చమ్మినీ కన్యక యనగా లక్ష్మీదేవి, ఆమెను గూర్చిన విషయము దీనికి కథా పన్నునై యుండును.

2. రతి మన్మథాభ్యుదయము : గోలకొండ కవుల సంచిక (పుట 410) యందు 182, 186 సంఖ్యలలో ఒకే కవిని పరిచయము చేసి (భిన్నులనుకొని) 182 సంఖ్య వద్ద తెల్పిన ఆరు గ్రంథములలో నిది కలదు. 186 సంఖ్యవద్ద మాత్రము 'యావత్తుల అనంతరాణ గారి యొద్ద సిద్ధిపేట తాలూకా వరదాపురములోఁ బ్రతి కలదు' - అని వ్రాసిరి. కనగల్లు శ్రీరంగాచార్యుల వారు (1958 లో) ప్రచురించిన 'గోదా వధూదీ పరిణయ' పీఠికలో కమవద్ద గల 'ఈ గ్రంథకర్త అముద్రిత రచనలు' అను జాబితాలో 'రతిమన్మథాభ్యుదయము' కలదు. తరువాత దీని జాడ తెలియదు.

గ్రంథ నామమును బట్టి దీనిని కృంగార ప్రబంధముగా భావించ వచ్చును.*8

3. మిత్ర విందోపాఖ్యానము : కనగల్లు తాళపత్ర గ్రంథ నిలయము నుండి పరమాస్త గతమైన గ్రంథములలో నిది యొకటి. శ్రీకృష్ణుని యవ్వ మహిమలలో చొకర్తకమైన మిత్రవిందా పరిణయము దీని కథా వస్తువని గ్రంథ నామమే తెల్పుచున్నది. మిత్రవింద కథను ప్రబంధీకరించిన తెనుగు కవులు మరి కొందరు కలరు.

4. శ్రీకృష్ణ విలాసము : 'విలాస పదగ చేసి పేరణము' కృత్యాది యందు 'అలంకార కృష్ణ విలాసము'గా తెల్పబడిన యీ గ్రంథమును గూర్చి మనరాసు ప్రభువ్వ ప్రాచ్య రిఖిత పుస్తక చాందాగారము కేటలాగులో*9 నిట్లు గలదు :

"తాళపత్ర. గ్రంథము $15\frac{1}{8} \times 1\frac{1}{8}$ సై. 108 అక్షరాలు, ప్రతి అక్షరము 4 సై. నుం బ్రాక. లేఖనము మంచిగా లేదు. తప్పులు, అసమగ్ర భాగములు గలవు. తాటాకు పుస్తకము. రొద్దిగా శ్రవ్యమైనది.

ప్రారంభము :

'శ్రీ మహిళా కుద న్నలక చిత్రిత కుంకుమ చందవాంకిత
సోమ సునారథంబులకు జొక్కిడు శేష వసేంద్ర మైఖరు
వేమరు బాసరు న్నేపుడు వేద్యతో నీర్చనగంజ్ల గవ్వారి
ధాముడు నౌ స్పసించుడు ముదమ్మర మమ్ముం బ్రోయఁ గాపుతని!'

ముగింపు :

మాలిని - మహిపతి సతి ప్రేమా ! మౌని చిత్రాధిరామా !
అహి వర నగ భామా ! హేతుక ద్వర్ణ ష్టమా !
కుహన దనుజ భీమా ! కుంజరాద్రి విరామా !
ద్రుహిణుల శుభ నామా ! దేవతా సార్వభౌమా !

గద్య. ఇది శ్రీమద్వేంకట లక్ష్మీ స్వసీంహ వర ప్రసాద ల్లా కవితా విదిత్ర మౌద్గల్య సగోత్ర పవిత్ర వేంకట దేశిక పిత్ర కుమార వేంకటాచార్య పుత్ర మణింగంటి వేంకట స్వసీంహాచార్య విరచితంబైన శ్రీ కృష్ణ విలాసం అను మహా ప్రబంధమునందు సర్వమును తృతీయాశ్వాసము.

ఇందు అధినారాయణుని యవతార కథలు, అందును స్వసీంహ, రామ కృష్ణావతార కథలు వర్ణితము లయినవి. గ్రంథకర్త మణింగంటి వేంకట స్వసీంహాచార్యుడు, కుమార వేంకటాచార్య పుత్రుడు."

'ఈ ప్రతిని కనువర్తి మార్కండేయ శర్మగారు (మద్రాసు) 19,20,21 సంవత్సరములలో విరాళముగా నిచ్చినారు. మదరాసు ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారమున నేటి ప్రతి లేదు.

5. తారక బ్రహ్మరాశీయము : సింగరాధార్యులు 'తారక బ్రహ్మరామ శతకము'ను రచించగా - ఈ కవి దాని ప్రభావము వలన కావచ్చు - ఈ ప్రబంధమును రెప్పినాడు.

చింతలపూడి యొక్క యొక 'తారక బ్రహ్మరాశీయము'ను రచించినాడు. 4 అశ్వాసములు మాత్రమే లభించినవి.

వేదాంతముతో కూడిన శ్రీరామాయణ కథ దీనిలో నుండును.

1. మల్లారి చరిత్ర : "మంజరీ ద్విపద (అనమగ్రము). ఎర్రమిల్లి పేట్రాణు దీనిని సంస్కరించినది. ఇందు కర్ణ కులీమలగు రాజుల పంశాను చరిత్రము వర్ణిత మయ్యెను లెందు ప్రభులు" - అని 'ఆంధ్ర వాణ్మయ సూచిక' లోని 'తెన్నెపురి ప్రభుత్వ ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారము - ఆముద్రిత గ్రంథముల పట్టిక (22 వ పుట) ద్వారా తెలియుచున్నది.

1. ఇందిరాల గోదా పారిజాతము : 'ఇందిరాల భాగవత' మను నామాంతరము గల యీ యక్షగాన లిఖిత ప్రతి తేషాన్వి రమణ కవుల ద్వారా లక్షణ రాయ పరిశోధక మండలికి చేరినది.

అంద్ర ప్రదేశ ప్రభుత్వ ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారమునకు లక్షణరాయ పరిశోధక మండలిలోని లాకష్మిత లిఖిత గ్రంథములు విరాళముగా నీయబడినది. వానిలో నీ యక్షగానము లేదు.

'తాలాంక నందినీ పరిణయ' కర్తయైన వేంకట నరసింహాచార్య కృతిగా దీనిని 'గోంకొండ కవుల నందిక' (పుట 411) తెల్పునది.

నల్లగొండ జిల్లా భువనగిరి తాలూకాలోని 'ఇందిరాల' గ్రామమున గల శ్రీగోదాదేవిని, వేణుగోపాల స్వామిని గూర్చి ఈ యక్షగానము చెప్పబడినది. ఇందిరాల, పోచంపల్లి గ్రామములలో నీది ప్రచర్చింపబడగా చూదినట్లు - ఈ గ్రామములయందు గల వృద్ధులు చెప్పిరి.*¹⁰ దీని లిఖిత ప్రతి యొకటి శ్రీ వి.రామరాజుగారి వద్ద కలదనిరి. తాని తాది గ్రంథాలయమున లభింపలేదు.

1. అనిరుద్ధ విలాసము : వేంకట నరసింహాచార్యులు (చతుర్థ) దీనిని యక్షగానముగా రచింపినట్లు 'గోంకొండ కవుల నందిక' (పుట 410) తెల్పునది. మఱింగంటి కవులలో ఈ పేరు గల యక్షగాన, ప్రబంధ, నాటకముల వ్రాసిన వారు గలరు.

సి. శ్రీరామానుజోదాహరణము : వేంకట నరసింహాచార్యులే (చతుర్థ) దీనిని వ్రాసినట్లు వి. రామరాజుగారు పేర్కొనిరి.*¹¹ వారికి రచన లభించినదో లేక ఎవరివంటైన న వినినో తెలియదు.

1. అచార్య భారామాలు : ఇగన్నాభారామ్యుల వారు 'అచార్య స్వామి ముక్తావళి'లో సంక్షిప్త రూపమున చెప్పిన దీనిలోని పద్యములు నాలుగు లుండినవి:

మౌద్గల్యాన్వయ రాసు సోదర గురున్ మత్తాత మత్కాద్యధూ
మౌద్గల్యం పితరం సమన్వయం తత్త్వా శ్రీనివాసం గురుమ్ ।
మౌద్గల్యాది గురు స్రవణం త్వకరవం నై తాం ఇగన్నాభవా
మౌద్గల్యాశ్మత నీతి యందు రుదితామిద్ రంగ భూలేహవై ॥

రామాలంకృత వత్స దివ్య కృప సూత్రం బంధు సాధార్య తా
రా మాంబ్యతిరాజ భవ్య గుణికత్ గ్రాం గళంబంధు శీ
రామాంబుగ చార్పి వైష్ణవ మనుల్ రాజిల్లి తైంకర్య తా.
రా మాంబు నొనర్చి శ్రీహరి పదంబం దంధరంతుంగన (2)

కని మును సంతనం తెడుగగా నుగగాని దురుక్తు లాద నిం
కను మును వాటు చేటు లటు గాలటుగా పరమార్థ నిష్ఠ నీ
కను మును జొన్నగాను సుదయాల్ల జిజ్ఞాసిక గు
త్తును మునుకొన్న తార్పి గల భాగం భాగవతా శెంబెదన (3)

మలువని మైత్రి సంక్రమన మా మనమా మన మాపులీ జనుల్
మరువని యర్చుదౌట నణిమా నణిమా నణిమానమో జనన్
మరువని యర్థ పంచకము నానము నానము నాన భాషియే
మరువని పాటు నొందుదురయో మణి యాదురయాత్మ వైష్ణవుల్ (4)

2. శ్రీకృష్ణ చరిత్ర : దీనికే 'శ్రీకృష్ణ తాండవ' మని నామాంకరము. పెద్ద యక్షగానము. కవిగారు స్వయముగా నటించుటకు సిద్ధము చేసి వరుసగా మూడు రాత్రులు ప్రదర్శించువారట. మహాబాహునగర్ జిల్లాలోని రంగాపురం, మొగిలిగిద్ద, తుండుర్లు గ్రామములలో నీ యక్షగాన మనేక పర్యాయములు ప్రదర్శింపబడిన దని కవిగారి దుమారులు తెల్పిరి.

3. సూతక శిక్ష : జాతాశౌచ సమయమున పాటించ వలసిన నియమముల గూర్చి వ్రాయబడిన ధర్మశాస్త్ర సంగ్రహ గ్రంథము.

జగన్నాథాచార్యుల నివాస గ్రామమైన రంగాపురములో శ్రీరంగనాథాల యార్చకులుగా నున్న ముదుంబ రామానుజాచార్యుల వారు జాతాశౌచమును పాటించక జేవాలయమున పూజానిగములు నిర్వహించుచుండిరి. జగన్నాథాచార్యుల వారు 'ఇది తగదు' అనినను ఆర్చకపావము విరళ, నీరితో వాదమునకు తలపడిరట !

కవిగారు అనేక ధర్మశాస్త్ర గ్రంథముల పరిశీలించి తదేక దిక్షగా నీ గ్రంథమును సిద్ధము చేసి - ఆ నాడు పరంగల్లులో సుప్రసిద్ధ పండితులైన అమరవాది నారాయణాచార్యులవారి ఆమోద ముద్రను బడసి, బాసమామల అహలాలిల పీఠాధిపతుల యంగీకారమును లేఖలద్వారా పొందినారు. శుక్ల సం ర

జ్యోత్స తద్ద ఏకాదశివాధు ఆవృంపేట తాలూకాలోని మామిళ్ళపల్లి నృసింహాలయ మునకు వానమానులై స్వామివారు విచ్చేయగా జగన్నాథాచార్యుల వారు వారిని దర్శించి గ్రంథస్థ విషయమును మనవి చేసి మంగళాశాసనము లందిరారు.

అచార్యులవారి పొందితీ ప్రకర్త, పట్టుదలల తీరి యొక నివర్తనము. గ్రంథముతో పాటు వదిల పరచిన ఆమోదపత్రములు కూడ నష్టమైనవని కవి గారి కుమారులు తెలిపిరి.

4. తిరునామములు : జగన్నాథాచార్యుల వారు ప్రౌఢ శైలి గల అనేక తిరునామములను రెప్పరట, వీనిలో శ్రీమద్రామానుజుల విషయమైనవి అధికము, ఒక్క అసమగ్ర తిరునామము మాత్రము లభించినది. దీనిని తిరునామ ప్రకరణములో నిర్వచింపను.

1. శ్రీగోదా దేవీ స్తవము : వేంకట నరసింహాచార్యుల (దదవ) రచనలలో రాం బాగము ముద్రింపబడినను వానిలో కొన్ని లభించుట లేదు. 'గోదా దేవీ స్తవము'తో పాటు 'అచార్య స్మృతి', పద్మహ్యూహము, అనిరుద్ధ విలాసము (యక్షగానము, ప్రబంధము-2) శ్రీ తిరువతి వేంకటేశ్వర అంత్య ప్రాస శతకము వీనిలో గలవు. శతకము ముద్రణ మైనదో, లేదో తెలియ దని రచయిత కుమారులు చెప్పిరి.

1. శిశూుకదాపాన చరిత్ర: తెన్ను కృష్ణమాచార్యుల వారి (గంగా పురం) ఈ రచనతో పాటు 'దర్శాంగద', మిగిలిన శతకములు కవి జీవించి యుండగనే ముద్రితమైనవట (1947 రు పూర్వము). వీరి కుమారుల వద్ద కూడ ఇవి లేవు.

2. బ్రతువాహన విషయము : సింగరాచార్యుల వారు (అనుముల) దీనిని రచించి సూర్యాపేటలో నున్న వేంకట నరసింహాచార్యుల (అయినవ) వారిని సరిచేసి యిమ్మని కోరిరట. కవిగారి ప్రతితో పాటు నవరించి వ్రాసిన కాగితములును నష్టమైనవి.

దీనిని హరికథగా రచించిన అచార్యులవారు స్వయముగా అనేక పర్యా యములు ఆ హరికథ చెప్పినారు.

పూర్వమునుండి నేటి వరకు గల ఈ వంశ కవుల అంత్య రచనలను గూర్చిన సమాచార మిట్లు గలదు.

ఒక పెద్ద కవితా పుకమునకు చెందిన అనేక గ్రంథములు లభించుట లేదు. మన అంధు నష్ట సాహిత్యములలో నివి చేరినవి.

స్తోత్రములు

'అర్చనాపత్రి నృసింహ స్తోత్రము' న రెండు అధిక స్తోత్రములు: ఇవి మఱింగంటి మణివాళాదార్యుల వారి వద్ద లభించినవి.

20. హిత్యావృత్త్య ప్రధూత్య శ్వసిత వింసితం దిత్తపత్తాప పత్తమ్
 స్తుత్యం షీత్యంతరి త్త స్థిత నరసుర వక్త్రాంతర వ్యక్త నూతై: |
 విభక్త వైశ్ణేభ్య నత్యం పటు పటు ఘటిత ప్రస్త కంభ న్నితంబమ్
 జ్ఞంభంతం సంభలంబ స్ఫుట చటుల నటం స్తౌమి భీమం నృసింహమ్॥

21. శ్రీవత్సం తామ్రభ శ్రీ సునర మురసా వైజయన్తి స్యసత్వే
 సోపేదం భానయంతం స్వకలిత తులసి వల్లవా నర్పయంతమ్ |
 సంతానోపాయ వంతం సుర వర శరణం సన్నియంతం రమంతమ్
 కాంతం కాంతోపమానం కథకర మయి నౌ హ్యర్చనపత్రి నృసింహమ్॥

అదార్యుల వారి వ్రాత పుస్తకములో పీని సంఖ్యలు 18, 25.

నృసింహ స్తోత్రమ్ :

1. శ్రీవత్సాంగం త్రినేత్రం శశి సమ భవళం తక్రహస్తం సురేశమ్
 నేదాంగో వేద వాణో విమత సురపతి ర్దేవదూపః పరేశః |
 ఓం ఓం ఓం తార గమ్యం ఉడుపతి నద్యతః ప్రజ్వల త్పావతాః |
 ఇం పీం హుం బీజ రూపో నరహరి వపుషః పాతు మాం వారసింహమ్॥
2. గోఖండం వారణాంక దరదరదరదం దర్ప దర్పితు దండమ్
 దింభిం దింభిం దిడింభిం దహమదహ మహం ఘంపఘంపైర్ఘ ఘంపైః |
 తుల్య స్తుల్యస్త్ర మోమం ముమఘమమమితో కుంకుమః కుంకుమాంతే
 ఏత తే పూర్ణయతి మహాతు కహళహః పాతు మాం వారసింహమ్॥

3. ఝం ఝం ఝం జార జారం ఝటఝట ఝటితో జానుదేశం ఝజారమ్,
హం హం హం హం సహంసం హసతి కహకహః హసహాస్య ద్వివేళమ్,
వం వం వందారు కల్పం వరుణ తరుణితం వామ లక్ష్మం సులక్ష్మమ్
లం లం లం లాలితా పోక్తిలంఘుగిణవినుతః పాతు మాం నారసింహః॥
4. భూభృత్ భూభృత్ భుజంగం ప్రజలం భర కరప్రజ్వల జ్వాలమానమ్
గర్జం గర్జం గగర్జం భరభవభరితం గర్జదుర్జం జయంతమ్,
భూభాగం భోగభాగం గగగగగమనం గంజ మృత్యు శృకంఠః
స్వవృం స్వవృం స్వగవృం స్వజన జన ధృతః పాతు మాం నారసింహః॥
5. పాద ద్వంద్వం దరిత్రాం కటి విపుల తరోర్మీరు మధ్యాంగ మేతః
దుర్భర్షం తస్య వాఙ్మి నులిశ నఖ ముఖ శృంగద్ర సూర్యాగ్ని నేత్రః ।
హా హా హా హా హాహాహం హానహానహానం భీష భీమాప్టహానమ్
వక్త్రం వహ్నిస్తు నిత్యం శకం గుణ యుతః పాతు మాం నారసింహః॥
6. హం హం హం హం సహంసం కకహాక హాకహం ముక్త మోలాప్టహానమ్
క్షం క్షం క్షం బంధహస్తం త్రిభువన నిలయం రక్త నిర్జిత హస్తమ్,
రం రం రం రంగ రంగ ప్రహసిత వదనం పింగళేశం త్రినేత్రమ్
లం లం లం లంబనియం భృరుడి భుటి భుటా పాతు మాం నారసింహః॥
7. జ్ఞాం శ్రిం నూం లంబ పిరా కఖ కఖకం ఏహి ఏహి ప్రవందమ్
జ్ఞాం జ్ఞీం జ్ఞాం జ్ఞాన రూపం రరరరరరరం రామకృష్ణాది రూపమ్ ।
జే జే జే భూతధాత్రి బలి బలి నిరతం తద్ర తద్రం సురూపమ్
నాంనాం నూం శ్రిప్ర వేగం ప్రళయ పరిణతః పాతు మాం నారసింహః॥
8. విద్యా సంస్కార మూలం లలిలిం లలిహం చక్రహస్తం ప్రళస్తమ్
కౌత్రం రుద్రాది పేష్యం హహహహ హహహం భైరవోక్తుగ్ర నేత్రమ్,
నశీయం హృక్పరాకం గుహాగుహ శయనం గుప్త వీర్యం గుణేశం
నహంరా మంత్ర ధాతీ ము ము ము దృక్పాతు మాం నారసింహః ॥

9. యోగీ యోగినినాథో హన హన హనినం గ్రహి గ్రహి ప్రళప్తమ్
చక్రం భూ చక్ర రక్షే రరరర రరరం మాంస భక్ష్యం సుభక్ష్యమ్
జ్వంజ్వం జాజ్వంజ్వమాలా తృటిత నిశి చరం బభృసింహం స్పసింహమ్
ద్దాం స్లిం ద్దాం శోభ రూపో సరహరి నిరతం పాతు మాం నారసింహః॥
10. జ్ఞాం జ్ఞీం జ్ఞాం జ్ఞాన రూపో ఘనఘన ఘనహం ఘర్ష ఘూర్ష్యక్త ఘోరమ్
వం వం వం వాయు వేగం వసు గజన మిశం వాసవార్చిం సువార్చిమ్
మం మం మం మాయ మాయోను ౨వి కులి కులో మంత్రమూర్తి త్రిమూర్తి
స్వర్గం స్వర్గావర్గం విమల గుణ యోగః పాతు మాం నారసింహః ॥
11. భా భా భా భావ భావం భవ భవ భవీతం భుక్తి ముక్తి ప్రదాతమ్
భీ భీ భీ భీషణాక్షం గుహ గుహ గుహయం వాసుభోగం సుభోగమ్ ।
భూ భూ భూమి కంపం గగన గతి మహా మర్తయం తర్తయంతమ్
భే భే భే భేదసియం హరహర హర హం పాతు మాం నారసింహః ॥
12. ఉగ్రం ఉగ్రీయ్య దారం దమ దమ బహుళం సత్యవాదం సదంగమ్
హం హం హంతార నాదం ధట నిరవదనం సా చ సంసార గుహ్యమ్
క్షం క్షం క్ష్యా క్ష్యాకిలాంప్రిం శశి కర మకుటం బ్రహ్మ రుద్రేంద్ర సేవ్యమ్
ఊహాకః కం ప్రళంబో హ్యభయ వరకరః పాతు మాం నారసింహః ॥
13. భూ భూ భూ భూషణంభు ప్రళళ గళగళ ప్రజ్వలం జ్వాలమాలాం
భర్ణం ర్ణం భర్ణ భర్ణం భద భద భదీతం భర్ణ దుర్ణ ర్ణయంతమ్ ।
భా భో భో భోగ భాగం భగ భగ భగగం దూభ హం దూభ గందమ్
స్వచ్ఛన్నం స్వచ్ఛ కర్తా పర బల దమనః పాతు మాం నారసింహః॥
14. యద్బ్రహ్మం గర్భ గర్భం ఘమ ఘమ ఘమితో బాల చంద్రార్థ దంష్ట్రా
మేహాలా సానురూపం రుట రుట రుటితో జాత్యహన స్తు భీతిః ।
దంతానాం భాద పానం రుట రుట రుటితో భీష భీష స్ఫురేంద్రో
నిష్కేమోఽర్కం సురేశో గహ గహ గహనః పాతు మాం నారసింహః॥

15. ప్రాణ్య ప్రోద్బూత చిత్తం స్ఫుర వనల హల త్రాగి హల్లోల తిహ్వ
భూభగ్ని భూతుటి కృ జ్వల దనల ముఖ కృష్ణ రంగార మోరః ।
స్తంభోర్ధం జంభనాశం స్ఫుట నట దశతోద్ధ్రావంత భూశృ తృహప్రా
భర్తరక్తోగ్ర రంప్రా నట నట దనల పాతు మాం నారసింహః॥
16. కింకళం మస్తకే శరహృ నవృళం దేవనత్వం గృహీర్వా
వేదాకోః ప్రవచంత్యో త్రుతి రువనయనం శత్రువ త్యోగ శేషమ్ ।
దాపం పాశం చ బద్ధం వరకు విషతరం కూంపాళం రుకార్ణమ్
జలేవం దైత్య నాశం క్రకర విదళనః పాతు మాం నారసింహః॥
17. శంఖం వక్రం చ బాపం వరకు విషతరం కూం పాళం రుకార్ణమ్
పిత్రాణం వృజ నేటం హరి మునల గదా కుంత ముక్కుగ్గ దంష్ట్రమ్ ।
జ్వాలాశేఖం త్రినేత్రం జ్వల దనల ముఖం హర శేయార భూభమ్
ద్యాయే ప్రత్యక్ష దాపం వరమ వద పతి పాతు మాం నారసింహః॥
18. కుండేందు కృంభ వర్ణః కృతయుగ భగవాన్ వద్య ముక్తా ప్రభాసో
శ్రేణాయాం కాంఠనాథః పున రపి నమయే వ్యావరే రక్తవర్ణః ।
శుభ్రాంశం ప్రాప్తకాలీ కలియుగ నమయే నీం మేహుజ్ఞనాథః
ప్రాగ్జ్యోతిః స్ఫుష్టికర్తా వర బల దహనః పాతు మాం నారసింహః॥
19. నాసాగ్రం పీన గండం వర బల దహనం బద్ధ శేయార హరమ్
రౌద్రా దంష్ట్రో కలాళం పరిమిత గహనం తోటి సూర్యాగ్ని భాసమ్ ।
గంధీరం పింగళాక్షం త్రుతిలి యుగ ముఖం షోడశార్ధార్థ దాహమ్
వందే నీహుట్టహాసం వికృతి విదళనః పాతు మాం నారసింహః॥
20. ఉగ్రాకా రోగ్రదృష్టిః దృఢుటి వికట నాటోటిరా దా కలాశమ్
ద్రావీయః ఘోర్ణ రంప్రా త్రుతిత సుర శిరో రక్త నిర్ముక్త హస్తౌ ।
జ్వంభ బ్నాసాగ్ర వర్తిః ప్రణల రయతను శ్వాసన దోరాయమానమ్
బ్రహ్మాండే బాంద బంద ప్రళయ భయ కృతః పాతు మాం నారసింహః॥
21. యం దృష్ట్వా నారసింహం కృత సఖ ముఖత స్తీర్ణ రంప్రా కలాశమ్
పింగాక్షం బంబకర్ణం హుతవహ సద్వృళం కుంభిరోదగ్ర శేషమ్ ।
నీల స్తం దావనోద్రం సురవర దయదం శ క్తిమూర్తిం సహస్రన్
పః పో రిం రిం మెదం పుష్పిత జనధృతః పాతు మాం నారసింహః॥

22. హేరం భీమం మహాగ్రం స్ఫుట సమదంతా భూలలాసీ పాంమ్
పాలాక్షం దోర్ధ్వశేకం ప్రళయ శశిముఖం వజ్రదంష్ట్రా కరాళమ్।
ద్వాత్రింశ ద్బాహు యుక్తం పర పరశు గదా శూం పాశం తుకార్దమ్
ఇత్యేవం దేవనారం క్రకత విదళనః పాతు మాం నారసింహః॥
23. క్రోధా దుర్బూత నాశ స్ఫుట సుషిర గళ ద్వాంత నిర్ధాంత భూభృ
ద్బూత సంతాయుత స్తం స్ఫుర దదదవళం తీక్ష్ణ దంష్ట్రా కరాళమ్।
దిశు ప్రక్షిప్త దశు క్షితి ధర తర భూస్వి స్సహస్రసౌమ చక్షుః
రక్షో వక్షోక్షలాంతుః శుభిత సఖముఖః పాతు మాం నారసింహః॥
24. రక్షో వక్షో విదార్యోఽనత సఖముఖై ర్విస్ఫులాం గోఽన్యవాక్షో
రక్షోఽథి స్తంభ నిర్యజ్జట యుట వికలో ధ్వాంత నిర్ధాంత సంఘైః।
రక్షో నానాన్య జన్మా సునయన శపితో భక్తవాత్సల్య రక్షః
వక్షో నిక్షిప్త లక్ష్మీ ర్వికృతి విదళనః పాతు మాం నారసింహః॥
25. అకాశే స్థూం ఇంఘా ప్రళయ పరిణతః గ్రంథి భూమిశ్శత త్వమ్
కాష్ఠే వాషాణ మధ్యే హ్యుతపహ నిలయం ఉగ్రరూపం మహేంద్రమ్।
లంబోహత్యంతరీక్షం దళ దిశ గమనం మాతృకా మంత్ర రూపమ్
చక్రం పాషాణ వాన స్ఫురగణ సమిళః పాతు మాం నారసింహః॥
26. శ్రీ వేదవ్యాస మూర్తి య్యుఖ ఋషి భగవాన్ సిద్ధమంత్రాది రూపమ్
యోఽదీతే తస్య విత్వం సకల శివ మతం లోకనాథో దదాతి।
ఓమ్ శాం ష్ఠిం బ్రహ్మ విద్యా సకల జన వశం దారు సారస్వతాంగమ్
దర్శం సారం సుసారం త్విహ వరవిభవం దేహి మన్నారసింహః॥
27. ప్రహ్లాదానందమానం జ్వర మరణ భయం మృత్యు భారోపమానమ్
పాశం శస్త్రోత్త హారం విషధర దమనం ప్రేత్య సంసార రోగాత్।
స్తోత్రం భక్తి ప్రయుక్తం పర సకలఫలం సర్వ భాగ్యద్య నాశమ్
ఐశ్వర్యం తాంతియుక్తం సత్పదపి మఃసౌ భాగ్యయతే యస్య ముక్తిః॥
ఉగ్రం వీరం మహావిష్ణుం జ్వలంతం సర్వతోముఖమ్।
స్పృసింహం భీషణం భద్రం మృత్యుం మృత్యుం సమా మ్యహమ్॥
హరిః ఓమ్ అస్య శ్రీ లక్ష్మీస్పృసింహ స్తోత్ర మహామంత్రస్య వేదవ్యాసో
భగవాన్ ఋషిః॥
జగతీ చందః శ్రీ లక్ష్మీస్పృసింహో దేవతా. శాం భీషణం. ష్ఠిం శక్తిః.
మాం కీలకం. శ్రీ లక్ష్మీస్పృసింహ ప్రసాద సిద్ధ్యర్థే స్తోత్రజపే వివియోగః. శామిది
షడంగ న్యాసః, భూర్భువస్సువరో మితి ఉగ్రంధః.

ద్యాసమ్ - శ్రీమద్భక్తిసంహిత విభవే గరుడ భవజాయ
 రాపత్ర యోవశమనాయ భవోషధాయః
 తృష్టిరి వృశ్చిక భుజంగ జలాగ్ని రోగ
 క్షేత్ర వ్యయాయ హరయే గురవే నమోఽస్తు॥

వీసయందు 0 నుండి 18, 20 నుండి 37, మంత్రము, 2 శ్లోకములు మఱ
 వాణాజ్యుల వారి వద్ద (వరంగల్లు) లభించినవి.

నూచితలు :

1. శ్రీరంగ మహాత్మ్యము - పీఠిక (పుటలు CXLII.CXLV)
2. 'Minor Works of Tallapakam Poets' (పుటలు 151 - 158)
3. అష్టభాషలు - శ్రీ నిడువకోట వెంకటరావు, భారతి-1966 జూలై.
4. గుత్తాచ వివాసి రామసుబ్బారావులు తన యొక అముద్రిత రచనలో ప్రేమాభిరామమును తెనిగించినట్లు వ్రాసికొనె నని చుల్లంపల్లి వారు తెల్పిన విషయమును 11-9-1957 నాటి తమ 'జైరీ'లో వి. రామరాజు గారు వ్రాసి యుండుకొనిరి. ఆ అముద్రిత గ్రంథ మేదో తెలియదు.
5. రాజగోపాల విలాసము - పీఠిక (పుట 49)
6. 'తారీఫ్ గోల్కొండ', 'నైర్ గోల్కొండ' అను ఉర్దూ గ్రంథములలో ఈ విషయము గలదు.
7. ఖత్వాహీ సుల్తానులు - చెయగు సంస్కృతి (పుట 123)
8. పరతరాను పంతుల అనంత రామ పండితుడు 'రతిమన్మథాశ్వురయము'ను వ్రాసినాడు. ఇదిపని గూర్చిన చూపుము - వి. రామరాజుగారు, 'సాహితీ' 1962 జనవరి.
9. A Triennial Catalogue of Manuscripts - Vol. V, Telugu - R. No. 749, Page 1617.
10. ఈ యక్షగానము స్వామివారి బ్రహ్మోత్సవముల సందర్భమున 1950వ సం. మొ వరకు ప్రచురింపబడినది.
11. విజ్ఞాన సర్వస్వము 4 వ భా. తెయగు సంస్కృతి. పుట 428.

తిరునామములు - మంగళ హారతులు

1. శ్రీరామ పరములు :

అచ్చురదేశికుల బారు సరసింహపురమునకు రాక పూర్వము పేరి నివాసము నేటి సూర్యాపేట తాలూకాలోని సిరిపురము. అచ్చటి శ్రీరామదండ్ర స్వామిని గూర్చి దేశికులవారి పుత్రులు రృష్టదేశికులవారు చెప్పిన యీ 'తిరునామము' మాయించిలోనే లభించినది.

ప్రౌఠ సంస్కృత మయమైన రచన, దేశికుల కవితా పాటవమునకు నిదర్శనము :

పూజయామి సిరిపుర రఘు తిలకం
స్ఫుట కవీంద్ర ఫలకం,
నై || పాద భాగి వనిత్రిత సరయూ తట తిలకం
రాజ దళి ప్రకర విలస దలకం
రథస విరవ నున సముదిత పులకం

పూజయామి సిరిపుర.....

పూజ వేష విశేష దూషక కోటిరం - లోకా
పుష్పిక విష విషమ కలుష శత కోటిరం
శేష యోగి దశేష దూషిత పాటిరం - ధీరా
శిష మవరుష మవరుష మవరుష పరిపాటిరం
ఓషధీశాంతి వదనం
ద్యేష ధీ శాంతి రిష్ట సదనం
వేష నిందిత సూతన మదనం
రోష మందిత మౌళిక రదనం

శీషణ మిష ఖరహిషణ రావణ
 శోషణ కరణ విభీషణ ముఖ పరి
 తోషణ శుక మద తోషణ నుదురిన
 పోషణ చలా మృదు భావణ భరణం

పూజయామి సిరిపుర.....

ధాటిరాహత తాటకాణ్య నిశాటికం - చివ్వ
 త్కూట పింప చటుల కరి పటల నికట శాటికం
 కూట పాటవ కూట వత్సల వాటికం - స్వంద
 క్కుటప విటవ నెట కుటిల పటిమ రద శాటికం
 శాటికాభ సుభోజ్జ్వల కిటకం
 భేట నిపుర మణి కంకటకం
 భేట పట్టణ నిభ కంకటకం
 ఘోట భట దండణ మగ్గటకం
 కూట కిలీర నిశాటక మటట వి
 పాటక కటి కర నాటక మధిగుణ
 పేటక మిండు కిరీటక విద్యుత
 హాటక భుటిత నిశాటక హరణం.

పూజయామి సిరిపుర.....

శ్రీనివాస సృసింహ దేశిక ధామానం - శ్రీవ
 ర్తన మిన మనుకృత భువ వృషగిరి వసుధా మానం
 భాను భాను చిరాన పానక ధామానం - కంఠ
 స్వస్వ మధురిమ విసిస విసుర వసుధా మానం
 బానకీ తరుణి సంధానం
 మాన సత్త్వ సవసుసంధానం
 మౌని సముచయ సన్నిధానం
 పానుతాత త్రితయ నిధానం
 దానవ రిపు వర దానవహం
 దినదాన వరివృ సదానవ ముల్లస
 మానవరాంఘ్రమ మానవ
 వనరుహ సమాన వరేల్లుం

పూజయామి సిరిపుర రఘు తిలం....

ఈ వద్దతి (సంస్కృతి) తిరునామములు కొన్ని తా|| రీతి||లని వారి
'తిరు నామములు' (87, 88, 93, 222 పుటలలో) గ్రంథమున గలవు.

2. శ్రీరామానుజ పరములు :

మఱింగంటి యాచరియార్యుల వారు (మిర్యాలగూడెం) వ్రాసి యుండు
కొనిన దీనియందు 'సిరిసెగంగల్ల' పేర్కొన బడినది. కావున మఱింగంటి వారి
పూర్వు లెవరిదో యియందునుని అచార్యులవారి అభిప్రాయము.

వరాణి రాగం - ఆదితాళం

1. శ్రీపెరుంబాదూరు యతి శేఖర - మా యయ్య మీ
శ్రీ పాదాబ్జముల తలను మోపవె మా యయ్యా!
వంద భూతములచే కల్పించిన మేడయా
పంచేంద్రియములు మన్నీలై పొందియున్న వయా
వంద సంస్కారములు మన్నించి యేలుమయ్యా - ఇంను
వందమోపాయమై ఆవతరించివా వయ్యా!
నీతిమాలిన విద్యాన పూతుడుడ నయ్యా
చేతనైన వను లన్ని పాతకములే నయ్యా
యీ తీరు నాకోక మీ రీతి చూడెదరయ్యా - మున్ను
'శిలో భవ' యన్న రీతి ద్రోపు మయ్యా!
మందు రీతి మోహింధ్యములు ముందుకొన నయ్యా - నే
మందివాని వందించే కొండెగాడ నయ్యా
దండం చిత్తుని నన్నెచ నెటకయ్యా
పెందిన ప్రేమతో సిరిసెగంగల్లను ప్రోచెటి మా యయ్యా :
జార కోర పిద్యం వికారి నై తినయ్యా
లవదారముల బద్ధ సంసారి నై తినయ్యా
నరువైన చాన్మమునకు దూరమైతి నయ్యా
సిరిసెగంగల్లను యేలు శ్రీమతి! వారి బావవయ్యా :
రట్టది పావములచీత పుట్టివాడ నయ్యా

పుట్టువు అన్నియు కట్టచెట్ట చేయు మయ్య
 నట్టకవిలో కాపుర మెట్టు చేతునయ్య - మీ
 పట్టు విడుపులలోని గుట్టు చూపుమయ్య !
 కట్టడి కర్మ పాశముల కట్టుబడితి నయ్య -
 చుట్టుముట్ట విషయ బాంధవ మట్టు మీలెనయ్య
 నట్టిటిలో పుట్టి ముంబ న్నాయము గాదయ్య
 గట్టిగా దాస్య పట్టమే గట్టనె మా యయ్య!
 నాటినుంచి నే యిట్టిన దేటి జన్మమయ్య
 నేటికి మిమ్ము గాని నిదేటి జ్ఞాన మయ్య!
 యేటి గడ్డ చెట్టు తెవుడు చేదే గదయ్య - మీ
 పాట లాచరించే వారి దోడు నాటు మయ్య!
 కమ్ముర దేహానుసార మదే దిమ్మిరేగె నయ్య - నా
 దిమ్మరి నుకము అన్ని డిమ్మి వేయు మయ్య
 యిమ్మైన వర యోగివాసాద్రీత జేర్చుమయ్య - మా
 నమ్మాళ్వారుల సొమ్మైన మా యయ్య!
 మనమైన సిరైనగండ్ల నుండిన మా యయ్య
 మనములో కలదిన మా భక్త నుభుడవు
 కనువు గల్గిన వారు కరియింప వారువు
 చనిన వారికి నీవి మోక్ష ప్రదాతవు.....

తిరునామము ముగింపు లేదు. వారినద్ద భుంక వరలే అందినది.

2. నల్లాన్ దక్షవర్తుల వరదాదాయ్యుల వారి యింట (అమ్మం) లిఖిత
 గ్రంథమునందు అందిన 'మంగళ వాకరులు...తిరునామము'లో నిది యొకటి.
 'నరసింహ దేవిడుల వారిట' - అని వ్రాసి పెట్టినారు. (వీరు ఆప్పలదేవికుల
 అగ్రజులు).

అయ్య శ్రీరామానుజాచార్య! మీ ఎగ్రహ మనుకవింవగ గంటినే -
 ఆయ్యారే అఖిల లోకాళి జూనెడు మూరునయ్యకు
 నవ నును శయ్య రల్లణ మైన

అయ్య శ్రీరామానుజాచార్య!

కంటక మైనట్టి కఠిన తాపాదుల
సంటువలన నుఖ మంటలేక
మంట లెత్తగ జేయు మరుభూమి దిరుగగ
కంటి కింపగు వద్మాకరము గాంచిన రీతి

అయ్య శ్రీరామానుజార్య!

దిక్కు మాలిన అతి విషయేచ్ఛ సుఖముల
సొక్కున మిగుల పెంపెక్కలేక
విక్కి పేగడు ఘోర విష భారలను దిక్కి
దక్కి గరుడ మంత్ర భార గన్న తల్లి

అయ్య శ్రీరామానుజార్య!

జెఱగావి శేషావలాంగ సంకెరుని గ
నుంగొను మార్గ మెరుగ లేక
వెంగలి నన్ను చేరండిసి తెన్ను
రంగ పొన్నుడిపై తా
వంగ నేలిన తండ్రి!

అయ్య శ్రీరామానుజార్య! మీ విగ్రహ మనుభవింపగ గంటినే!

8. ఇది ఖమ్మంలో లభించినదే. నరసింహ దేవీక రచన:

‘పను లేటి పనులు శ్రీవారి జూదని తనులేటి తనులు—
నను నెనరున మన్నన జేసిన గురు
దినమటి శతరిపు దీమటి జూదని

పను లేటి పనులు శ్రీవారి.....

తను వేటి తనువు నా హరికి గాని తను వేటి తనువు
అనిమిత్త కరుణాభర వేగ
మున నమ్మగవి చేకొనిన దేలి
రుని దాస్యకళ లేని ..

పను లేటి పనులు శ్రీవారి.....

తల పేటి తంపు హరికి గాని వల పేటి వంపు
 బలహూని మదికి వచ్చిన రీతి నతిగత్తి దరిమకన్తై చాన్క
 ములు బేయతున్న యీ తను వేటికి
 అల శేషగిరివి చింతించెడు నరసింహ గురువి
 తలపున దగి యావలిపెడు యతికుల
 రిలకుని శ్రీపాదముల సన్నిధికి గాని

వను లేటి వనులు శ్రీవారి బాదని కను లేటి కనులు?.....

4. ఖమ్మంలో లభించినది - నృసింహ దేశిక కర్తృకము:

నాథ దయారస వారినిధే! - యతి
 నాథ దయారస వారినిధే!
 దోధ విశ్వంఖం సాధన చరణా!

సాధు కథాచరి సారమతే! - యతినాథ దయారస.....
 నిందిత విమ తానందిత చరితా
 కందకి తానంద కందకృతే.

యతినాథ! దయా రస.....

పాతక మథనా పావన కథనా
 భూతి యుగీభర బాతిరణే

యతిరాథ! దయారస.....

ధారక శేషాదం పతి భూషా

శ్రీ రామానుజ దీరమతే

నాథ దయారస వారినిధే లలితినాథ! దయారస వారినిధే!

5. శ్రీమాన్ మణింగంటి నరసింహాచార్యుల (మానుకోట) వద్ద లభించిన ఈ
 రెండు (5,6) నరసింహ దేశికుల రచనలని వ్రాసిపెట్టబడినవి:

రావె సుహానుభావ శతారాతి సంయమి

నీవే దైవము మారు గుణానక వారిధే

రావె సుహానుభావ.....

వివస్మ తోక తీవనా
 ప్రవస్మ తోక పాలనా
 ప్రవత్తి తోడనైక కళా పార్థపారథే
 సుజాన రామ సోదరా
 భిజాత సూరి సోదరా
 నిజాంఘ్రి పద్మయోగి మనోనిత్య సేవధేః
 రావె మహానుభావ.....

శేషశైల పాలనా
 శేషశైల శీలనా
 భాషణైక శ్రీ సృసీంహ సురీ ఐద్య సేవధే
 రావె మహానుభావ శళారాతి సంయమి .....

6. రాగదవె యిందు రామానుజ! వేగ
 బాగమృత లహరి వరిభోగములను నను దనువగ
 రాగదవె యిందు రామానుజ .....
- మధురిమ లీలా మహిత సుశీలా
 మధురస పరభోగ్య వినిర్మల తర భవగుణ విగ్రహా
 రాగదవె యిందు రామానుజ .....
- ప్రణవ విధేయ పర భాగధేయ
 పున రవతారణ పరిహృత విమలాంతర
 రాగదవె యిందు రామానుజ .....
- సమధిక శేషారల రాజభూషా
 స్వమహిమ శీత భువన సముద్రయ
 శతరిపు భరణాంబుజ-
 రాగదవె యిందు రామానుజ .....

7. శ్రీమాన్ రంగ కృష్ణమాచార్య (రంగాశ్రమం) ర? తమలు :

అటతాళం

"రాగదే మధురు రాయా శ్రీ రామానుజాచార్య
 రాగదే త్యాగ విదారా
 బాగమృతసార విభవ
 భోగశీలా నై కలోలా
 భాగ శ్రీ యతిరాజవర్యా!

రాగదే మధురు రాయా.....

అనూది శ్రీ శేషవార్య
అర్మణాశ్రిత పోషణ ధర్య - భో
అపామాన్య భాష్య నివయ భావనా
శ్రీ భాష్యాదార్య!

రాగదే మధుర రాయా!.....

కరుణా పూరిత వేష - శ్రీ
శేషాంశావరా రోదరా
ప్రొకటముగ కృష్ణదాన
పొంప శ్రీ లక్ష్మణాదార్యా
రాగదే మధుర రాయా! శ్రీ రామానుజాదార్య!

8. ఆదార్య వర్యా! రమ్ము పూజించెద మాస్తద్యయిని మిమ్ము -
సిద్ధుడని నను భూరకను బహు నేర్చుతో కరుణించి ప్రోచెడి
మీ చతుర్క్రియ తెంత నుతి మది నేనానర్తును గనగ తండ్రి
ఆదార్య వర్యా! రమ్ము.....

వరమేన గుణ లింలే తమ దున్న వరమార్థ హిత లోభలే
చారి స్వరూప స్వభావ నిర్వయమైన నమ్మత సర్వుభాకర
సరలే సుఖ విటు కలుగజేయగనో గురూత్తమ! నమ్మి యుంటి
ఆదార్య వర్యా! రమ్ము.....

మృదుల పీఠాంబరము భరియింపుమి మెరయు శిరోవేష్టము
ఆదార్య వర్యా! రమ్ము.....

ఎడను ముద మొద వ యుజ్జోవవీరము తీర్చదన్ గనరాగ సంక్రమ
మొదవగను దయచేసి దానుని మోహ జలధిని బాప గలిగిన
ఆదార్యవర్యా! రమ్ము.....

మల్లె పూవుల దండలను మొద గుంచెద మంచిగను దేమంతులు
బల్లిబిల్లిగ నల్లగొన భున మొదవగా శ్రీ పారిజాతము
బుల్లసిల్లగ దండనాడుల నుంచెడి తిరుమే నలంక్రియ
ఆదార్యవర్యా! రమ్ము.....

ధూప దీపములను అర్పించెదను భుజి దామములను
సావరాధుడ నన్ను బ్రోవుము సారె సారెకు సంస్తుతించెద
నోప నీ సంసార జలనిధి నొడ్డు జేర్చుము ఓ గురూత్తమ
అచార్యవర్యా! రమ్మ.....

మహి శేషగిరి మీద నా సారసాశు రహి రంగపురమునను
నహరహాము వసియించి రంగాహ్వయ కపింద్రుల కెల్ల వేళల
నిహ పరంబుల సుఖము లీయగ హే గురూత్తమ! నేశితేంద్రా!
అచార్యవర్యా! రమ్మ.....

3. మన స్సంబోధన :

1. కంది వరరాజస్వామి సంబోధన. అక్కవిషయ వ్యక్తీకరణము చేయ
బడిన తీవ్రియందు సింగరాదార్య ప్రక స్తీగలదు. కర్తృత్వము తెలియదు. గురు
దండ్రు అని సింగరాదార్యులు పేర్కొనబడుట వలన ఆయన శిష్యులో, అభిమా
నులో తీనిని వ్రాసి యుండుడు. సూక్ష్మాపేటలో అభించిన తిరునామములలో నిది
గలదు.

కరుణించు మీర నైన మన సింగరాదార్య గురు పాదముల చేర్చ వరదా!
ధరలోన అమూరి స్వామి గాదిన రీతి దరి చేర్చవే కంది వరదా!
నెలలు తొమ్మిది నరక గర్భమున జనియించి
నీదాత్ముడై యుంటి వరదా!
మల మూత్రముల రెండి మరి రెండు మూజేండ్లు
మలినమున నుంటి నే వరదా!
బాలక్రిడల రెండి వచహారు యేండ్లు వే
ప్రాయమున మంటి నే వరదా!
బలిమి ప్రాయము నమ్మి శామలను గూడి
ముప్పది యేండ్లుంటి వరదా!
తుదను యీ సంసార జోలి నరువని యేండ్లు
దుఃఖాన వుంటి నే వరదా!

మదమునను వుచ్చిష్ట మతము గైకొని యుంటి
 కొడువ ముప్పది యేండ్లు వరదా!
 వదులు దంతము నీయ గదురు గల యీ మేను
 దుష్ట పైత్యాదులే వరదా!
 వదిలముగ వలబడ్డ పక్షి చందమున నే
 వలవింపు చున్నాను వరదా!
 మున్ను నా తలిదండ్రు లెందరో లెక్కింప
 మును వద్మభవు డెరుగు వరదా !
 ఎంద రెందరి యింట్ల నీ రీతి జనియింది
 మందమతియై యుంటి వరదా !
 నింద పొందించు నా మగవార లార్గురు
 నిను చేరనియరే వరదా !
 విందునై తగు భక్తి విన్నవించెద నీకు
 విన్నపము మది నుంచు వరదా !
 పక్ష కీట మృగ పక్షి భామలను జనియింది
 పరితాప మందితినె వరదా !
 ఇసుమంత నిలుకడి జీవునకు లే
 దయన మీదెట్లాకో వరదా !
 కనురక మీ పొద కమల మున్ తెప్పరే
 వెడల యాచించవే వరదా !
 వసుధ నవలారివై వేంచేసి 'సిరిసెన
 గండ్ల' నుంటిని నీవె వరదా!
 గరి నీవె మరి లేరు గల్వార్లు కనుగో
 నను గాది రక్షింపు వరదా !
 నక జనాశ్రయ రక్ష నా తల్లి పెరుంవేని
 పతియైన శ్రీ శంది వరదా !
 శ్రీత జనాశ్రయ లోం శ్రీ లక్ష్మి హృత్వాం .
 అతి హిను గావవే వరదా !
 దతురుదౌ శతఘంట సింగర గురు చంద్రు
 రిరువగిఘటే శరణు పొందించు వరదా!'

2. ఐమ్మంలో లభించిన లిఖిత ప్రతియందు అసమగ్రముగా మన్న తిరునామములో విడి యొకటి, రచయిత పేరు లేదు.

‘ఎంతని నే నిక తోధించునె యో మనసా!
 చింతిల నేలను మన తెలికాంచుడు గతి యుండవ్
 వరమ దయాగుడు హరి మును కరణ కళే
 ఐర శాస్త్ర ప్రవరము లొసగియు
 దర నవతరణము గని దయజేయన్
 స్థిరముగ నర నారాయణ ధరణి వ్యాఘ్రమునను చా
 చరమార్థము లొసగిన గురు సరణిని ప్రాపించెన్
 ప్రాక్షన తోషము లన్నియు పారం దోంగ తమ శ్రీ
 సూక్తుల సమృతము లొలుకగ రక్షిని గలిగించెన్
 వక్షవ్యాఘ్రము లన్నియు వదలక తెలుపగ నా
 సత్తిని తెందక తెల్పుట సరసం ఐగునట
 ఎంతని నే ఐడిఐడి ప్రాకృత సౌఖ్యం బాశను
 డెడి విషయంబుల విడి ఐడి దిరుగుచు దుఃఖము
 గడుపుట లేదాయెన్!
 కడ ముట్టని యర్థాదుల కాంక్షను
 మఱి మఱి మఱిగియు పుడమిని వెట్టిని
 తోలుచు తొగులుచు వగచెదవే!
 ఘట తీర్థ త్యాగమునౌ ఘట సంబంధులపై
 వటు ప్రేమను నిరతంబును ననియించెదవే
 ఘటగుడు వృషగిరి నాథుని చటుల మహో
 న్నత భక్తిని ఘటయింపగ చూడవె ను
 ర్వుట మని యన తోకన్
 ఎంతని నేనిక తోధించునె యో మనసా!

3. ఐమ్మంలో లభించినది, సృనింహ దేశిక రచన :

స్వామి! యీ ప్రకృతితో సంబంధ మిక బాలునయ్యా
 యేమె మా యతి భండ్ర! యిక మమ్ము చేర్చి సన్నీలరయ్యా

విరస విషయముల బరగు నింద్రియముల వేగలేనె
సరి నిత్య చపలత స్వాంతముతో కొనసాగలేనె
బొజకొన జేయు బంధుర పాపముల కుందూగలేనె
ఉరు మన్నత గ్రహ మానిన శివమెత్తి యూగలేనె

స్వామి! యీ ప్రకృతితో సంబంధ మిక బాలునయ్యా !

గుడిబడ చేయు మించెడి దుఃఖములు చెప్పి చూపలేను
నడలని దురిత వాసనల పెంపునకు సైపలేను
బుధ ధూర్తులగు రాద పీనుగుల చెయ్యి బాపలేనె
తడబాటు చెడు లోక జడుల సంఘములకే నోవలేనె
తలపున నుండనేల తానె సంతాప మూని
కులపతి యగు బెలువము చూపుమా శతకోప మూని
అలర శేషాదల తిలక స్పృసింహార్య బాపరాని
బలుప్రేమ నిద్రిన పని చూపుమా కలి పాపబూని

స్వామి! యీ ప్రకృతితో సంబంధ మిక బాలునయ్యా !

4. మఱింగంటి నరసింహాచార్యుల వారివద్ద (మానుకోట) లిఖించినది.
(4, 5 నెం.) అప్పుల దేహిక (ద్వితీయ) రచన :

హృదయా ! నా విన్నవం
అదులు కలుష దురి వదలి వినగదనే
ఈ మేను తానని భ్రమసి మోహము బాదు
సోమరి పనులకే నొలసి శేవల
భావ తాపములకు తరివలదీ
తామ దాస్యత మరులు గొనుట మేలగునే - ౬

హృదయా ! నా విన్నవం

పరత త్వ నిర్ణయ మెరిగి సాత్త్విక జన
వరులతో సంగతి గల్గి పూర్వం
వారి మరిగి వేరొక చింత బొలగి
పరమ విజ్ఞాన సంపద లిఖించగలేనా !

హృదయా ! నా విన్నవం

అలరు శేషాచల పరికి మేలైన ముద్దుగుల్లు-
 శరణోపయతికి పొన్నదియై శోభిల్లు
 రామానుజ యతికి
 వెలలేని దాస్యము విడువక చేయవే
 హృదయా ! నా విన్నపం-

6. రావె నా ప్రాణ ధనమా
 శేవల దయా సార భావనా- రావె నా ప్రాణ ధనమా!
 కలుష విఖండన తుల మణి మందన
 ఫలహిత పదయోగి తిలకా- రావె నా ప్రాణ ధనమా!
 వరభయ మోదన
 వరమ విలోదన రావె నా ప్రాణ ధనమా!
 గురుజనకాహర తరళా
 అణిమ రామానుజ హిమ ధామా
 నిజపద శేషాద్రి నిలయా! రావె నా ప్రాణ ధనమా!

4. ఆచార్య ప్రశస్తి :

1. శ్రీమాన్ రంగ భృష్టమార్యుల రచన. దీనిలో శ్రీభైష్టవము, ఆచార్య ప్రభావము గూర్చి చెప్పబడినది.

మతములలో ఇది మేలు మత మందీ - రామానుజార్యుల
 హితవు చెందిన వారి స్థితి యందీ
 సతత భాగవ తార్చనములు నరిపి ప్రతిపత్తిని ఘటించిన
 అరి వినోదానంద పదవి ప్రత్యహము గాంచెద రంచు నెంచెద
 మతములలో ఇది మేలు మత మందీ!

ఉదయవరు తిరువది గళే శరణ మనుకొనవే మనసా!
 తదయకను ఆచార్య వరులకు శరణం
 బడియెనికి గతిగా దలంతురు
 ఘటమి చేతన వర్గములు హరి
 కడకు చేరెద రంచు తెలిపిరి
 విడువ తగ దిది విమరులార!

మతములలో ఇది మేలు మర మందీ...

పట్టిమాలలు గావు విజయము - అదార్య వరులే
 పట్టుకొమ్మని బల్లె హరి యందీ
 గట్టిగా తిరుమంత్ర రాజము కన్ను లేదు జగత్రయంబున
 గుట్టు గురువరు చేర తెలిసిన గూఢ విక మామలు గనందీ
 మతములలో ఇది మేలు మత మందీ...

సాధనాంశము లెల్ల ఏరువందీ - విభాతమైన
 సార మీది యని మదిని తెలియందీ
 అదరంబున పంద సంస్కా
 రాదు యందీన వారి చెంతకు
 పోదగన్ వల దనుచు యముగను
 తోద శ్రీ శాగవతము వినుమా!
 మతములలో ఇది మేలు మత మందీ...

స్వామిమని నమ్మంగ వలెనందీ - శ్రీ వైష్ణవాని
 పొయకను సేవింప పలెనందీ
 మాయ సంసారాన్ని వది యు
 పొయ మెరుగ రటించు మధురు
 నాయకులు దయచెల్పి రీగతి...' (పూర్తిగా లేదు)

అముద్రిత మంగళ హారతులు - వానియందలి విషయము ననుసరించి
 శ్రీరామ, గోపాల, గోదా, గురుస్తుతి వరములుగా విభజింప నై నవి.

1. శ్రీరామాత్మకములు :

వరంగల్లు జిల్లా కుక్కునూరు సీతారామలంక ప్ర స్థావిని గూర్చి అప్పల
 దేశికులవారు చెప్పిన యీ మంగళ హారతి అమ్మంలో శ్రీహన్ నల్లాన్ చక్రవర్తుల
 పార్థసారథి గారు వ్రాసి పెట్టుకొనినది. వీరి పద్యములు వరదాదాత్మ్యం వారి
 ద్వారా తీసిని సేరించినది.

'మా సీతారాములకు జయ మంగళం - శుభ మంగళం (వల్లవి)
 వాస వామర వానరేశ్వర
 భూషణాంగ భృశావనాదులు-(?)
 దాసులై కొలువగను మది సిం
 హాసంబున నొప్పి ముంసెను-

మా సీతారాములకు...

మొందు సురవర బృందములు వెగిచొంది వందన మొందగను భను
విందు చేయగ లెందమున నానంద మొందుచునూ.

నందుగొని దశరథ మహివతి నందనుండై పుట్టి సద్గుణ
భందశిత నుందర తరంగాశలిత మంగళ తివ్యమూర్తికి. మా సీతా...
మున్ను విశ్వామిత్ర ముని రస జన్మమును రక్షించుటకు నా
పన్నుడయి వేదగను తమ్ముని అన్నుకొని అనుచున్.
పన్నుగా తాటకను ద్రుంచి విపన్న యగు నాహుళ్య కావము
తన్ని విల్లను విరది పుకమి కన్నియను పెండ్లాడి మించిన
మా సీతా రాములకు.....

దీటుగా భార్గవుని గర్వము గోట మీట పురిన్ వసింది వ
నాటవికి జనకాజ్ఞచే జని నీటు వాటింగన్
పొటలావృత మైన పంచపటీ కమంఠున నిలిచి బాణపు
వ్రేటుతో అంగారు లేడిని వేటదండిన మేటి కనికము.
మా సీతా రాములకు.....

దీనుడగు నా భాను తనయుని సౌనుపులలో దిరుగ గనుగొని
వానరోతము ననుపగను సన్మానమున గలిసి
హినుడగు వారిని వధించియు పూని కప్పులను గూడి దిశలకు
వానకీ మణి జాత కనిపిన మానవాధిప మౌని కనికము.
మా సీతా రాములకు.....

వవన తనయుం దలిజవంతుని అవణ వారిధి దాటి రావణ
భవనమున సీతను గనుంగొని దివి సురలు జొగడవ్
భవుని యుంగర మొనగి సరి తల బాల్చు మణి తేజాని యుగయ
జవ మణుచియు దర్శవోర్తులు నలువగును సంతోష మొందిన
మా సీతా రాములకు.....

సేతువును గట్టించి ఎండలు చేరి భుజుల మురంగను చు
 ర్పీఠుఁ డగు దశముఖుని ద్రుంచియు సిఠతో గూడి
 సూతనోన్నతి తెలఁగి కుక్కునూరు పల్లె విద్రిత మంటప
 భూతలంబున శేషగిరి వతి తోలి తెలసిన హరికి నిత్యము

మా సీరా రాములకు జయ మంగళం - కుభ మంగళం!

2. నృసింహ బేళికులవారు సరసింహపురం శ్రీరామచంద్ర స్వామిని గూర్చి
 చెప్పినది:

మంగళ మని పాడరే చెలఁచు రఘుపుంగవు గొనియాడరే (పల్లవి)
 రంగదలఘు రరాంగజాయత భంగఁడర నిలాంగ రుదితీ - ఏ
 హంగ పుంగవ భవ్య దివ్య శతాంగుడైన రథాంగ పాణికి

మంగళ మని పాడరే.....

దళరథ గర్భజాడై భూసుర జనాభ్యసిత సకల విదూడై
 కుకిత సుత ముఖ విమట కర లన దసుర విసరము గూర్చి సీతా
 శశిముఖిని జేకొనియు భార్గవు వరుని జేసిన వికడ యశునకు

మంగళ మని పాడరే.....

జనకుని యనుమతిని దండకావళమున మునికతిసి
 కనులచే నభయ ప్రదానంబున చతుర్దశ పూర్ణ దళ శత
 దనుజులను దనుమాడి రరుగంజు శరంబున వారి గూర్చిను

మంగళ మని పాడరే.....

భూమిరుట్పర నఖండై లంకాపుర దామున కలిముఖుడై
 భీమ రావణు గూర్చి సీతారాముడై సాశేత మేలుచు
 ప్రేమ మంద నృసింహ గురుమణి దీమణికి సిరు లొనఁగు హరికి

మంగళ మని పాడరే చెలఁచు రఘుపుంగవు గొనియాడరే!

8. అప్పల దేశికుల పోత్తులైన అప్పల దేశికులు (1860-1870) వేదాద్రి సరసింహస్వామిని గూర్చి చెప్పి పట్ల ప్రచారమున గల యా : మంగళం పోరల దుమ్ముగూడెం రామాదాయ్యుల వారు (కాణిపె) వ్రాసిన పంపిరి.

మంగళం శుభమంగళం - (వల్లవి)

శృంగార సీతాలింగిరాంగునరు భూమి దీని కృపమునివర సాధ్యరహూర్తికి విగలా ర్తికి - సోమాల్ల తారే నురుసరి పీర్తికి

మంగళం శుభ మంగళం.

కుటిల రాక్షస వార పంపిరి ధిర శరతోటికి, సుగుణ పేటికి

మతుర తనునిత భావజ క్రిటికి మంగళం శుభ మంగళం.

వరలక్ష్మణానీత ధిర శర భంజిత శరధికి - దాశరథికి

సరభన రణ రంగ సంభృత శరధికి మంగళం శుభ మంగళం.

మానిల మోసేంద్ర మానిన కమలాంబ హలికి - జిత హలికి

భాను తమానాది పాప నిర్మూలికి మంగళం శుభ మంగళం.

భూరి కృపాయుత నారసింహాఖ్య శరీరికి - మణి హరికి

దారు వేదాచల సాధ విహారికి మంగళం శుభ మంగళం

2. గోపాలాత్మకములు :

1. సరసింహపురం రామాలయము ప్రహరీ గోర వెనుక భాగమున గల శ్రీ రంగ నాయక స్వామిని సరసింహ దేశికుల వారు ప్రతిష్ఠించి దేవాలయమును నిర్మింప చేసిరి. ఇట్టి మూర్తి కన్యూగతుడు రాక నిల్పినన విగ్రహము. దేశికుల వారి స్వామిని రంగ కృష్ణ స్వామి అని పేరిడిరి. ఆ స్వామిపై అప్పల దేశికుల వారు చెప్పినది :

రంగ శృంగా రాంచరంగ సరసింహపుర రంగ కృష్ణ స్వామికి - మీ రంగనలు రంగకు నిదానియరే : (వల్లవి)

చంద్రగ వాసా హాళి న్నిత హాత చంద్ర హాళి హాళి
 చంద్ర ముఖ దీధితికి చంద్ర కాటి దృతికి చంద్ర బాంధిత మోళికి
 మీ రంగనలు రంగడు నివాళియరే!

ఖండ వరస స్ఫూర్తికి, సదా శ్రీఖండ యాషిత మూర్తికి
 ఖండ వరస స్ఫుటిం ఖండ తిస మండలాఖండ లాగము కీర్తికి
 మీ రంగనలు రంగడు నివాళియరే!

శేషశైల విహారికి, కస్తూరి విశేష సుముహూ హారికి
 శేష పరతంద్రలాటేష హామోహపు విశేషజ్ఞ మణి హారికి
 రంగ శృంగారాంతరంగ సరసింహపుర రంగపుష్ప స్వామికి - మీ
 రంగనలు రంగడు నివాళియరే!

2. సూర్యాపే, వేణుగోపం స్వామి బాంధవి గూర్చి రామవ దేశిమలు (ఆపుల దేశిమల పోత్రులు) చెప్పినవి :

మంగళము భానుపుర మందిర విహారునకు
 మంగళము సౌందర్య మారునరును,
 మంగళము రుక్మిణి మణి మణిహారునకు
 మంగళము యౌదవ కుమారునకును,
 జయ మంగళం నిత్య రుభ మంగళం జయకు జయ మంగళం
 మహోత్సవ మంగళం! (వల్లవి)

దిన రుసుమ రసము నది ముగళ ముసిరికి
 భసం వినరమన ముఖ సరణి మిరిమి పరులున్
 పొనకపగ వెనక సనమ సుమకర సమర రస
 మొసంగి వనకు నయ నొందు హారికి -

జయ మంగళం...

రసి మనగి మనలి యౌదవమున శ్వసమును
 వినరి మునురు సుమరాగ్రసరు తెచ్చన్,
 హాసించి శిఖరి శేల సవరించి సరిగ పెం
 పెనలొందు రసిత గోపి సుఖకు -

జయ మంగళం...

రసన విగమము నుడియబొసంగ హస్తపు పాము
గ్రసించు వెనువొంది పశుల హాశముల్
వసియించ ననురానువనువుల నెడల్పి సం
తనమందు పసిగావు దైవమునకు -

అయి మంగళం...

పసపు పసరు సరములు పసియి సిరి వసుమును
ంసియించ సరవి నుల్లసని మొలయిన్
వెన వృక్షగిరి సురంగ రసను సర్వవిధ ని
శ్వసనీయ వీంకటేశ్వర నమునకు -
అయి మంగళం నిత్య భక్త మంగళం
అయితు అయి మంగళం - మహోత్సవ మంగళమ్ !

8. అరిపిరాల వేణుగోపాల స్వామి వారిని గూర్చి వేంకట దేశికులు చెప్పిన
దని మఱివాదార్థములు గారు దడుమా 'నోదో' చేసికొనినది :

మంగళ మొసంగరె చెలంగి మీ
రంగనలు పొంగి యడు పుంగవుని
శృంగారమును గనుగొనుచు మంగళ మొసంగరె...
యాతాకతి వీతి నిడు జాతి వైరితడని
చేతో మృదు చేతు నన పూతన విఘాతునకు
మంగళ మొసంగరె...

ఎన్నారని మన్ననల బిన్ని గొల్ల దిన్నియం
వన్నె చిన్నె లన్ని వెలకొన్న చిన్ని వెన్నునకు
మంగళ మొసంగరె...

ముద్దరల యెద్ద చేరి యెద్దికను దిద్ది కసి
కొద్ది తన బుద్ధి తీర ముద్దులిడు గద్దరికి
మంగళ మొసంగరె...

దాల వృషల్లెల వతి వలి మన నేలు అరిపి
రాల వరిపాలు దగు బాల గోపాలునకు
మంగళ మొసంగరె చెలంగి మీ రంగనలు పొంగి యడు పుంగవుని...

3. గోదాత్యరములు :

1. సరసింహాపురమున గోదాదేవిని ప్రచిష్ఠించిని సరసింహా దేశికులు అమెను గూర్చి చెప్పినది—

ఆంగణాని గన్న శృంగారిణికి ఆయ మంగళం శుభ మంగళం
 తనువున చటమనను పూర్వ ఫల్లాని ఏనమున తుంసి
 వరమున అనియించిన విష్ణుచిత్తు సందనికి -

ఆయ మంగళం...

హరిః ముక్కుని వాచిని చక్కని బోటికి, నుగులు పేటికి
 లేని మూలం గుభ తెచ్చి వహించికి -

మంగళం ఆయ మంగళం...

వనశీర్షుని చక్కచనముకె మోహించు జాలరు, నుగులు జాలకు -
 భువ వత్సరాద్వాది విసయ ప్రశీలకు -

మంగళం ఆయ మంగళం...

ముడిచుల విరివంద లికి శౌరి కనిపిన లేమకు - శ్రీ లలామకు
 పునమి ప్రూరుల దోష మడలందు ఖామకు -

మంగళం ఆయ మంగళం...

ధరటి శ్రీ సరసింహా సగరి నున్న వరానల్లకు - గుణ ధన్యకు
 వర మయింగంటి నిహారి గురు మాన్యకు

మంగళం ఆయ మంగళం...

శృంగారి పృష్ఠ తైల శృంగాంగుల శుభ వాటికి - నీల వేటికి
 అంగులని గిన్న శృంగారిణికి ఆయ మంగళమ్
 పర మంగళమ్ !

2. మహాగిరి లాల్నాథ ఇంటిలాం గోదాదేవిని గూర్చి అప్పల దేశికులు -
 చెప్పిన మంగు హాదరి :

శ్రీమాన్ సద్గిగ శ్రీనివాసాచార్యుం (ఇంగిలాం) ద్వారా సేకరించినది :
 ఇంగిలాం : పుర గోదాదేవికి యివ్వకె విద్యార్థి
 ఇంగిలాం లాంగి భంగి మన దికునది నివ్యా? !

(వల్లవి)

దూర్వార తులసి వనోర్వార కర్కాట
 పూర్వ పల్లవి యందు పట్టి
 సర్వ నిర్వాహకుని యందు
 గీర్వాణ మొనరించు గీర్వాణ ముని భట్ట
 సార్వ బొముని ముడ్డు చక్కని పట్టికి

ఇందిరాల పుర గోదాదేవికి...

చెన్నగు నప్పిన్న చన్నులపై బన్న
 వెన్న దిన్న వెన్నునీ - నన్నులింప నున్న సుప్రసన్నునీ
 పన్నుగా నీరాడి తిన్నని రోగ సం
 పన్నునిగా వాని చన్నిన కన్నెట -

ఇందిరాల పుర గోదాదేవికి...

మాటికి నమృతంపు తేటల ముప్పది
 పాటలా పాడుదునూ అల్ల గొల్ల
 బోటుల గూడుదునూ
 నీటుగా గోపాల పాటల గంధియై
 మేటి నోము నోచు నీరద పాటికి -

ఇందిరాల పుర గోదాదేవికి...

రంగుగ మన్నారు రంగడు గరుడ తు
 రంగులై పరతెంచి పెండ్లాడిన
 రంగులాడిని గాంచి.....
 బొంగి శేషగిరి పుంగపు కీర్తన
 లంగీకరించి చెలంగు శుభాంగికి
 ఇందిరాల పుర గోదాదేవికి యివ్వరె నివ్యాళి
 ఇందిరా లలాంగి భంగి మన కిడునదె నివ్యాళి !

4. గురు వరంపర :

విశిష్టావైతము నందు ముఖ్యులైన వారిని గూర్చి చెప్పబడిన యీ
 మంగళ హారతి స్మరింప దేశుల రచన యని ప్రతీతి!

చెంగటను తెలంగుచున్న శేషగిరి రమాధవునకు

మంగళ మనరమ్మా మీరు మగువలార :

(పల్లవి)

శ్రీ రమణ రమా చమూ ధురీణ కారినూను నాథ

సిరణాక్ష రామ యామునేయ మహా పూర్ణులకును -

మంగళ మనరమ్మా.....

భాష్యకార గోవింద భట్ట మాధవ కలిమ్ము

శిష్య కృష్ణ లోకదేశిక వరులకును -

మంగళ మనరమ్మా.....

శారి రాధ్యతీర భాష్యకార రామ సహజ పూర్ణ

నారసింహ గోవింద నామ శ్రీ శరారుంకును -

మంగళ మనరమ్మా.....

స్వామి రామ సహజ స్వహరి వర్ణులకు తదంఘ్రి తక్తి

సీమ యగురు మమ్ము నేన శ్రీనివాస దేశికులకును

మంగళ మనరమ్మా.....

శ్రీనివాస దేశిక ప్రసిద్ధ పాద వర్ణముంను

పూని మది ధరించిపట్టి పూరుషోత్తములకు -

నిత్య మంగళం.

చెంగటను తెలంగుచున్న శేషగిరి రమాధవునకు

మంగళ మనరమ్మా : మీరు మగువలార !

శ్రీ వైష్ణవుల నిత్యానుసంధన శ్లోకములలో నొకమైన యిది పై మంగళ

హారతికి మూలము :

'అశ్మదేశిక మస్మదీయ పరమారాధ్యా సశేషాన్ గురూన్'

శ్రీ మల్లకృష్ణుల యోగిపుంగవ మహాపూర్ణం మునిం యామునమ్!

రామం పద్మ విలోదనం మునివరం నాథం శతద్వైషణ్యమ్

'సేనేకం శ్రీయ మిందిరా సహచరం నారాయణం సంశ్రయే'॥

అగ్రహార భూదాన పత్రములు

నారసింహపు రాగ్రహార దాన పత్రము :

స్వస్తి శ్రీ విజయభూమియందు కాలివాహన శక వర్షాంశులు ౧౩౧౦ అగు నేటి వర్తమాన వ్యావహారిక బాండ్రమాన వ్రవంగ నామ సంవత్సర మాఘ శు. ౨ లా శ్రీమ ద్వేదమాగ్ ప్రతిష్ఠాపనాదా యోగయ వేదాంత ప్రవర్తకాకు లయిన శ్రీమాన్ మణింగంటి అప్పలాచార్య అయ్యచార్యం గారికి శేసర నర్సింహారావు దేశములు ప॥ మునగాం గారు వ్రాయించి యిచ్చిన భూదాన పత్రిక. స్వ ౧౧౯౩ ఫసిల్ తిరుహళిళు కయింకర్యం గడియ గలందులకు స్వాస్థ్యము సమర్పించ వల్సిన దని ఆనతి స్తీరి గమ్మ మా తాలూకాలో మ॥ అరుపాముల శివారులో తూర్పు దిక్కున మారకమ్మ చేసు బాడువను వెల్గడి భూమిన్నీ మ॥ (మోజే) కొమరులంద శివారులో పూరికి దక్షిణముగా గండి పోయిన శనగకుంట, ఆరుంట వెన్న పరిమడిన్నీ హద్దులు ఏర్పరిది ఖండ్రిక ఏర్పరిది సమర్పిస్తామి, సదరపా యిచ్చించిన భూమిలో నరసింహపుర మనే గ్రామం కట్టించుకొని కుంట్లగం? పేయించి మరమ్మతు చేయించుకొని పల్లడి పరి మడిన్నీ ఘనద్యుకొని ప్రతి సంవత్సరం అందుం వలం మీ పుత్ర పౌత్ర పారంపర్యము అనుభవస్తూ నుఖంగా వేంచేసి పుండవల్సినది, యిందుకు హద్దులు:

తూర్పున-కోదాటి పొలిమెర
దక్షిణానికి-దిల్కూరి పొలిమెర
పడమటికి-మారకమ్మ చేసు బీడు గట్టు
చాయను చాకలివాని కుంట వుత్తరపు
కొమ్మున్న మట్టివెట్టు పుత్తరానరు శనగకుంట

వెన్ను దాడువను చింతచెట్టు భావి హద్దుగా
యీశాస్యముగా వున్న మోడుగుచెట్టు హద్దుగా
తూర్పున విలువూరు బాటను వున్న తొడుగుబంటం
యీ ప్రకారంగా హద్దులు నిర్ణయం
చేయించి సమర్పించిన తూదాన వత్రిక.

స్వదత్తా ద్విగుణం పుణ్యం సరదరానుపాలనం
అన్యద తావహారేణ స్య దత్తం నిష్ఫలం భవేత్॥

దస్తూరి రావులపాటి హరే రాముడు
సం॥...శివర సరసింహౌరాయడు
తేదీ సకర (పార్వీ ముద్ర కలదు)

8-8-1880వ తేదీన అప్పటి డిప్యూటీ కలెక్టర్ (కృష్ణాజిల్లా) దీనిని
భాయం చేయగా, 7-11-1880వ తేదీన ఇనాం కమిషనర్ డ్రువవరచెను.

దానపత్రం అసల్ ప్రతి హైదరాబాదులో మణింగంటి రంగాచార్యుల
వారి వద్ద కలదు (నీరిది సరసింహౌరం). సఖల్ ప్రతి సరసింహౌర బేబాలయ
అర్చకులు ముదుల రామ సరసింహౌరార్యుల వారి వద్ద లభించినది. ఇనాం
భావవరచిన బాగిరామ కూడ సరసింహౌరంలోనే లభించినవి.

వేల్పుగొండ వారి దానపత్రము :

స్వస్తి శ్రీ విజయాశ్రుద్ధయ శాలివాహన శక వషకాంబలు ౧౮౭౭ ఆగు
సోరి వర్తమాన వ్యావహారిక చంద్రమాస రక్షాశి నామ సంవత్సర మాఘ ౧౫
గురువారం నాడు శ్రీమద్రేదమాగళా ప్రతిష్ఠాపనాదార్యులయిన శ్రీమాన్ మణిం
గంటి అప్పలాచార్యుల ఆయ్యవారం గారికి వీరారెడ్డి చన్న కృష్ణారెడ్డి దేశములు
మే వేల్పుగొండ వ్రాయించి సమర్పించిన ఆగ్రహార పత్రిక. మా బాలాశాలో
శ్రీ వుత్సవం కైంకర్యం నిమిత్తం ఆగ్రహారం కావలెనని అసతి స్తీరి గనక ఆ
ప్రకారంగా వేహ.....లనె మవుతె గ్రామం అగ్రహారం క్లుప్తరి.
ప్రతి సంవత్సరం అవతారం చంద్రాలు దివాణములో యిప్పించెట్టు యేపాటలు
దేశ సమర్పిస్తామి. గ్రామం.....ఆత్మ పుత్ర పౌత్ర పారంపర్యా యిందుల
వచ్చిన నలం వుచ్చ(వ) పరియారాధక బాసక విధియిస్తు ప్రతి సంవత్సరం మీద
వ్రాసిన నిబంధక పరాసు ఆయిన.....మంగళాశాసనం యిస్తు.....

యే భూమిపా స్సతత ముక్త్యుల ధర్మ టిత్తా మద్వంశజాః
పర మహివరి వంశజా వా తద్ధర్మ మేవ సశతం పరిపాల
యంతి తల్పాదుకా ద్వయ మహం శిరసా నమామి. దాన
పాలనయో ర్మధ్యే దానా.....

గణ మాప్నోతి పాంశా పదం

ద॥ పీఠారెడ్డి చన్న కృష్ణారెడ్డి దేవ

ముఖ వ॥ వేణ్కటగౌండ

(పార్శ్వ మొహర్ కలదు)

దానపత్రం మధ్య విషయమునకు కుడిచైపు మార్గిన్ లో

ద॥ నెల్లట్ట కోనేటిరావు, పుత్తరాణ

రామయ్య, నెల్లట్ట సర్పింగరావు, దేశపాండ్య

మ॥ వేణ్కటగౌండ, — ఆనియున్నది.

నోట్ : నరసింహాపుర దానపత్రము రవ్వార 17 సంవత్సరములకు ఈ దాన
పత్రము వచ్చినది.

దీని అసలు ప్రతి మిర్యాలగూడెంలో మఱింగంటి యాదగిరాచార్యుల
వారి వద్ద కలదు. దాని దీని నఖణ.

నోట్: ఈ దాన పత్రము పై భాగమున కుడిప్రక్కగా 'సృశింహ్యపురం
చక్రవర్తి తిరుమహనారు' అని కండు.

రిజిస్టర్ నెం. 15 యిస్సాముల రిజిస్ట్రు. ధోరి వేరు : ఆకుపాముల, నందిగామ తాలూకా, కృష్ణా డివిజన్

పరిపాలన, తరగతిమరియు యిస్సాము భరీద, యిస్సాము యొక్క- రిజిస్ట్రులు వగైరా, మరియు యిస్సాముల హక్కు అయిన
జస్తిజీ, ప్రభుత్వంలో యిస్సాముల రిజిస్ట్రు, ప్రభుత్వం పట్ల సరిగ్గా వేరు వగైరా తెల్పుచు.

నెంబరు	ఇస్సాము	పర్యవేక్షణ	పరిపాలన	సర్వేదామిలా సెన్సె	యిస్సాముల రిజిస్ట్రు
చేక	రెండేము	రెండేము	రెండేము	సర్వేదామిలా సెన్సె	నెంబరు రిజిస్ట్రు
యావత్	చేక	చేక	చేక	సర్వేదామిలా సెన్సె	నెంబరు రిజిస్ట్రు
హక్కు	చేక	చేక	చేక	సర్వేదామిలా సెన్సె	నెంబరు రిజిస్ట్రు
క్రీం	చేక	చేక	చేక	సర్వేదామిలా సెన్సె	నెంబరు రిజిస్ట్రు
నెంబరు	చేక	చేక	చేక	సర్వేదామిలా సెన్సె	నెంబరు రిజిస్ట్రు
గ్రామంలోనిది	చేక	చేక	చేక	సర్వేదామిలా సెన్సె	నెంబరు రిజిస్ట్రు

8

7

6

5

4

3

2

1

రిజిస్ట్రు

21-4-0

42-44

2-0-0

2-0-0

2-0-0

2-0-0

య 13 0-8-0 బా

18-98

4-0-0

2-0-0

2-0-0

2-0-0

షరా- ఆకుపాముల రిజిస్ట్రులోనిది వరి పరిపాలనలోనిది పరిపాలనలోనిది పరిపాలనలోనిది పరిపాలనలోనిది
అగ్రవర్గం కట్టించు కూడాను పరిపాలనలోనిది పరిపాలనలోనిది పరిపాలనలోనిది పరిపాలనలోనిది

క్రింది పేరు కలిగిన

18	17	18	19	20	21	22
				కోదండరామస్వామి వరసింహపురం	(సంకకం)	
			భార్య కొడుకులు 2	దారి గుడిటి సమర్పించు చున్నాము.	యం. వెంకటరత్నం డిప్యూటీ కలెక్టర్ 8-6-1880	ఎ. శేషయ్య 7-11-1880 రైటింగ్ పేరు నెం. 218 విజయవాడ.
	4. చిన్నరామచంద్రయ్యలు (85)		కన్యకుడు 1			

1880 క్రీ. శ. నాటికి చంద్రయ్యల కొంతకాలమువరకు అనగా అంధ్రప్రదేశ్ ఏర్పడవరకు ఈ అగ్రహారప్రాంతం, అకుపానుల మొదలైన గ్రామాలు కృష్ణానదిలో చేరియుండెను.

మఱింగంటివారి కృతులలో పేర్కొనబడిన గ్రామములు

1. అజమాపురము :

నల్లగొండ జిల్లా దేవరకొండ రాయాకా పెద్ద అశ్వర్థపల్లి మండలములో నున్న యీ గ్రామము, 'పణకరాజుపల్లి' కలిసి పైపేరున వ్యవహరింపబడుచున్నది. అజమాపురముగా ఎప్పుడు ఎందుకు మారినది తెలియదు (వివరములకు చూ. పణకరాజుపల్లి).

వేంకట సరసింహదార్య కవి జాంబవతి కుమార శృంగారవిలాసము (1-88), స్మృతంతిక వాఙ్మయము (1-89)ల యందు ఈ గ్రామము పేర్కొనబడినది.

2. అనంతగిరి :

నల్లగొండ జిల్లా "కొదాడు" మండలమునకు చెందిన యీ గ్రామము చరిత్ర ప్రసిద్ధమైనది. ఇరవీ వర్షముపై శిథిలమైన దుర్గావశేషములు కలవు. గ్రామమున ఎన్నియో జిర్హ దేవాలయములు కన్పడును. శ్రీశృష్టదేవాలయం పూర్వ రిగ్విజయ యాత్రలో ఈ దుర్గమును జయించినారు. తిరుపతి శాసనము (సెం. 80) నందును, రిమ్మన పారిజాతావహరణ మందును (1-28) ఈ విషయము కలదు.

అబ్దుల్లా బతుఖ్షా (1628-1672) ఈ గిరి దుర్గముపై విడిచి చేసి సంత సిందినట్లు నిజాముద్దీన్ పది రచించిన 'హదీ శుకుల్ నలాహిన్' అను పాఠశాస్త్ర గ్రంథమువలన తెలియవచ్చును (నూ.-నల్లగొండ మండల పర్యవేక్షము 271 - 72 వ పు. ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము-383 వ పుట)

శతమంటావధాని సింగరాధార్యుల వారి తండ్రి ఆ నాడు ఈ గ్రామమున గల విష్ణ్వలయము (వేణుగోపాల స్వామి సుద్ధలించి సంప్రోక్షణాదుల గావించి అర్చనలు జరుగునట్లు చేసినాడని కుత్తాంధ్ర నిరోధ్య సీతా కల్యాణము-56, నృకం.....1-87 ల యందు కలదు

3. ఆవంచ :

మహబూబు నగరం జిల్లా తిమ్మాటిపేట మండలములో గున్న యీ గ్రామము ఒకప్పుడు 'ఆవంచ సీమ'కు కేంద్ర స్థానము. దీని పరిధి విస్తృతమైనది. నేటి 'గంగాపురము' ఆ నాడు 'ఆవంచ సీమ' క్రింద మండలమిది. మఱింగంటి వారికి ఇదట అగ్రహార మున్నట్లు, దాని ననుభవించుచు గంగాపుర దేవాలయమునకు స్థానాధార్యత్వము వహించినట్లు 'నృకంఠీర వాఙ్మండము (1-28) న కలదు.

(ఆవంచ ప్రాచీనతా విశేషముల గూర్చి 1976 మార్చి 'భారతి'లో కవీంద్రుని లింగమూర్తి గారి వ్యాసము కలదు).

4. తిరుగొండ :

ఈ పేరు గల గ్రామములు మహబూబునగరం, నల్లగొండ జిల్లాలలో కలవు. మహబూబ్ నగరం జిల్లా కలవరపల్లి తాలూకాలో గల యీ గ్రామమున గోలకొండ కుతుబ్షాహీలు ప్రతిష్ఠించిన ఎత్తైన ఆంజనేయ స్వామి పిగ్రహ మున్నది. కొంతపై గల యీ మూర్తికి అర్చనలు జరుగును.

నల్లగొండ జిల్లా మోతె మండలము కరక్కాయం గూడెము వద్ద గల పెద్ద వర్షతమనకు 'తిరుగొండ', 'తిరుగొండ' అని పేర్లున్నవి. వర్షరాగ్రమున నృసింహస్వామి వెలసినాడు. ప్రతి వర్షము ఫిల్లుల మాసమున దత్తవము జరుగును.

సింగరాధార్యుల వారి తండ్రి 'గురురాఘవ పట్టణ స్థాపనకై' సందరించి. సందర్శించిన దివ్య స్థలములలో 'తిరుగొండ' యొకటి. దీని ప్రసంగి '...సీతా కల్యాణము' (1-56) నృకంఠీ... (1-87) ల యందు కలదు. (దేవాలయమును గూర్చి - చూ. ఆంధ్రప్రభ, 19 వత్రిక 30.11.1965)

5. ఎండబెట్టు :

మహాయాను సూరించి బిల్లా నాగిరెడ్డులు మంచలమున గల యీ గ్రామమునకు ప్రాచీన నామము తిప్పమ్మ వల్లె. తేనెరి సముద్రము (నాగర కర్నూలు చెరువు) వేసిన తరువాత భీమేశ్వర స్వామి పేర భీమేశ్వర మైనది. కొంత కాలమున తీరట నృసింహ స్వామి వెలసినాడు. ఆ స్వామిపై భక్తితో తేనెరి సముద్రము సరళతేనెరి సముద్ర మని వ్యవహారము. అష్ట భుజ నృసింహ విగ్రహము ఈ దేవాలయములోని ఒక ప్రత్యేకత. ప్రక్కనే వెన్నముద్ద జేతి యందు గల భృష్ట విగ్రహ మున్నది. మొదట నిది భృష్టాయ మనియు, తరువాత ఇదట 'సరళతేనెరి' ప్రతిష్ఠించి ఇప్పటి చెరువును ఆ స్వామి పేర వేసి నృసింహ పూజల సమృద్ధినియను స్థానికుల కథనము. ఒకనా దిదట యాదవుండే అధికారము, పూజా వద్దతి తరువాత మారినది. అందుకు నిదర్శనము కృష్ణ విగ్రహము. ఇదటి భీమేశ్వరాలయమున శ్రీ ౪ 1070 నాటి ఉదయన దోడుని రాసనము వలదు. రిచవేంగళార్యుల వారు 'సేవించి, ఉద్ధరించిన ఆలయములలో' నిది యొకటి '...సీతాకళ్యాణము, (1588), పృథంబీ...' (1-87) ల యందున్నది.

6. ఓ(వా)డవల్లి :

నల్లగొండ బిల్లా దామెర వద్ద మంచలములోని యీ గ్రామము కృష్ణానదీ సంగమ యక్షము. తారిత్రముగను, దివ్యయాత్రా స్థలముగను ప్రసిద్ధి గాంచింది. ఒక విధముగా ఈ క్షేత్రము శైవ, విష్ణు దేవతా సంగమము.

ఒకనాడు ఇదట కృష్ణ పెద్ద 'ఓకరేవు'. ప్రముఖముగా నావల ద్వారా వ్యాపారము జరుగుచుండెను అందుకే 'ఓకరేవు' యే జన వ్యవహారమున 'వాడవల్లి'గా మారినది. ఈ ప్రాంతమునను జడరితాత్రమ మని నామ మున్నట్లు ఆనవేమార్చెడి నాడ 'వాడవల్లి రాసనము' (ARHS 1884 - 85) ద్వారా తెలియుచున్నది.

ఇదట ఆగస్త్యుని ప్రతిష్ఠించిన తిప్పడు ఆగస్త్యేశ్వరుడుగా ప్రసిద్ధుడు. ప్రాచీన దుర్గములు, అందులో పుణ్య చిద్రము ఒదిగియు. కృష్ణా, మూసి నదుల సంగమ స్థానమైన యదట గల 'రేనసింహాలయము' ప్రాచీనము, ప్రసిద్ధమైనది. ఈ స్వామి సన్నిధిలోని తీవము కరంధరము వింతగా నెలుగుచుండును.

అనవల్లికి కొంది దూరమున గల 'యాదవాశిళ'ను ముక్కుభరణ ముఱింగంటి వారికి అగ్రవారముగా నొసంగినాడు. ఈ విషయము నిది రచనల యందు ప్రస్తుతము, ఆ నాడు పీఠిలో తిరువేంగళాదారుల వారు ఓడవల్లి నర కంఠీరపు కోవొ స్థలికి స్థానాధ్యక్షులుగా నున్నారు. ఈ విషయములతో పాటు 'ఓడవల్లి' ప్రసక్తి-వెంకట నరసింహాదుల విష్వక్సేన... (1-67), శ్రీరామా... (1-41), నృకంఠీ... (..37), శ్రీగోదా... (1-86) గ్రంథముల యందు కలదు, ఆ నాడు నౌకా వ్యాపారము విరివిగా నున్నందు వలననే ఇది 'ఓడవల్లి' అనెను (వివరములకు - చూ. నల్లగొండ మండల సర్వస్వము).

7. తనగల్లు :

నల్లగొండ బిల్లాలో నేడు ఒక మంచల కేంద్రముగా నున్న ఈ గ్రామమే ముఱింగంటి వారి మొట్టమొదటి భువరునది మూలమైనది. ఇదిను నుండియే ఈ వంశము వారు వివిధ ప్రాంతములకు వెళ్లి స్థిరపడినారు. ఆనూరి ముఱింగంటి శ్రీరంగాదారులైనా రిచట 'తాళవత్ర గ్రంథ నిలయము'ను ఏర్పాటు చేసిరి. 'తాలాంక...' కర్త ఈ గ్రామములోనే నివసించి ప్రబంధ రచన గావించినాడు. ఈయన, తాళిపాటి తప్ప ఎవరును తమ రచనలలో ఈ గ్రామమును పేర్కొన లేదు. (చూ - 'తాలాంక...' 1-823, ఇతని రాటుపులు).

8. కర్పర :

నల్లగొండ బిల్లా పెద్దపూర మండలములోని సిరిసేనగండ్ల గృహింహ స్వామి యొన్న వర్వతి గుహాలే 'కర్పర' మని నామించరము. దోడల స్వామి వెలసిన గుహోప్పదిని బట్టి పేరు ఇట్లనినారు. కర్పరాక్షి, కర్పరాచల నామములు. 'దశరథ(1,2-40)...' సీతాకళ్యాణము(1,1-58), 'నృకంఠీ...' (1-87), 'శ్రీరంగనాథ...' ల యందు వలెను. (వివరములకు చూ. సిరిసేనగండ్ల)

8. కేశవ పురము :

మహాలాసానగండ్ల బిల్లా ఇదేదర్శ మండలమున గల 'దంగాపురము'న కిది యొక పేరు. సమీపమున గల దగ్గి నామముతో దంగాపురము కాగా - ఇదట వెలసిన చెన్న కేశవ స్వామి పేర కేశవపుర మైనది.

పేసకు గాఢమూలాధార్య కవి అని 'శేషవప్తామి శతకము'ను ఈ స్వామితే అంకిత మిచ్చి, 'శేషవపుర బెన్ను శేష కవక' మనెను (ప. 108 - చూ. గంగా పురము).

9. గంగాపురము :

దరిత్ర ప్రసిద్ధమైన గ్రామము. ప్రాచీనము అగు కట్టడములు, దేవాలయ భవనము లిచట గలవు. వివిధ కాలములకు చెందిన రాజులు వేయించిన శిలా శాసనములు చాలావు 10 యున్నవి. ఇవి ప్రకటితములు (చూ. తెలంగాణ శాసనములు).

'గంగాపుర ఖాహిల్కము' ఈ క్షేత్రమును గూర్చినదే! సురవరం ప్రభావరెడ్డి గారు ఈ గ్రంథ పీఠికలో అనేక విషయముల తెలుపుచు గంగా పురమునకే 'మాయాపురము', 'శేషవపురము' అని నామాంకరము లున్నట్లు అధికారులు చూపిరి.

గ్రామమున గల అష్టి చెన్ను శేష చాలయమునకు పూర్వము నుండి ఇప్పటికిని పులింగంటి వారే స్థానాధారులు. వీరికి అనుముల - రసగంటి వారి కాదు. తిరువేంగళాధార్యుల వారు నందరించి సేవించిన విష్ణు క్షేత్రములలో నిది యొకటిని తెలియజేస్తుంది. (...సీతా...1-60, నృకంఠీ...1-29.87) ఈ గ్రామ వాసులైన చెన్ను బృహ్మమూర్త్య కవి రస రదనలను గంగాపుర స్వామితే అర్చించెను.

(గంగాపురమును గూర్చి చూ. 1-8-87, 'సమాలోచన' పత్రికలో కవీంద్రుల వాయి లింగమూర్తి గారి వ్యాసము)

10. గణపవరము :

కొందరి గణపరదేవుని పేర నుంచిన ఈ పేరు గల గ్రామాలు వరంగల్లు, నల్లగొండ, మహబూబ్ నగరం జిల్లాలలో ఆవియు. వేంకట నరసింహాచార్య కవి రస శ్రీరామానుజాధ్యక్షమము (1-42) నందు తెల్పిన యీ ప్రాచీన గ్రామము పెద్ద అదోర్ల వల్లి నాంధ్రములోనిది. ఇరట ఎక్కిలి ప్రాంత దేవకములు లి

కలవు. గ్రామమునకు ఉత్తరపు వైపు చెరువులో రాతి విగ్రహనములు, శాసన స్తంభములు పడియున్నవి. తూర్పు దిక్కున వేలు గోపాల స్వామి ఆలయము కలదు. అని విగ్రహము అవహృతము.

సుమారు 20 సంవత్సరములకు పూర్వము కందాళ లక్ష్మణాచార్యుల వారు ఈ గ్రామములో దొరగారి చెల్లెల్లో గల ఒక దేవాలయమును వాగుచేయించి శ్రీరామ ప్రతిష్ఠ జరిపించినారు.

గణపవరమునకు 5 కి మీ. ల దూరమున గల 'పేదారం' గ్రామములో 15 ఎకరాల మెట్టభూమి, దానిలో నృసింహాలయము, హనుమ దాలయ ముండి, సేత్యారీలో మఠింగంటి రంగాచార్యుల పేరున గలదు. ఖాస్రా సమయమున దీనిని ఆ గ్రామ కరణము తన పేర వ్రాయించుకొని అనుభవించు చున్నాడు. గణపవరం చెరువు క్రింద మఠింగంటి వారికి 2 ఎకరాల కలి భూమి కలదు.

ఈ గ్రామములోని దొరలు వద్దనాయకులు. 'కటికవేని' గృహ వామము కలవారు. నేటికిని మఠింగంటి వారి శిష్యులే. వీరే గార ఇప్పటి పరకాల రెడ్డు వరంగల్ జిల్లా మునిగలవీటి మఠింగంటి వారికి శిష్యులు.

శ్రీరామానుజాకుళవయ కర్త తన వాటి వైభవమును పురస్కరించు కొని 'గణపవరము'ను గ్రంథస్త మొనర్చినాడు.

11. గోలకొండ :

పైదరాబాదు నగరమునకు సమీపమున గల యీ గిరి దుర్గము చరిత్ర ప్రసిద్ధి గాంచినది. చారిత్రముల కాంమున నిర్మితమయిన యీ దోండ్రి. 1884 ప్రాంతమున బహమనీ సుల్తాను ౨ వలమై, 1618 లో చుట్టి రుద్దా వలమై, వీరి రాజధానిగా మారినది. ప్రభువుమున దీనికి 'మహమ్మద్ గంగ ర'మని పేరు. రుద్దా హిం శాసనాలలోను, గోలకొండ రాజుల వారు వర్చిస కృతుల యిందును, ఇతరుల రచనల యందును గోలకొండ ప్రసక్తమైనది

మఠింగంటి వారిలో ఇగన్నాచార్యులు, అప్పలాచార్యులు, సింగరాచార్యులు గోలకొండ ప్రభువైన మర్రిభరణిని సహృదించి ఆగ్రహ

రాజుల పొందినారు. మఱింగంది కవులే ఇతరహిం కుతువాను ప్రప్రథమముగా 'మగ్గిభరాము'ని చేసినారు. తరువాత ఈ పేరు వ్యాప్తమైనది.

సింగరాదార్యులు ముగ్గురు రాజులచేత మొక్కు-లందినట్లు కలదు కాని, ఆయన గోలకొండ రాజుల ప్రసక్తిని చేయలేదు. 'శ్రీరంగనాథ.....', 'సృకంతి...' (1.40)ల యందు గోలకొండ పేర్కొనబడినది.

12. చెన్నయ పాలెము :

ఈ పేరు గల గ్రామములు నల్లగొండ జిల్లా యందు రెండు కలవు ఇవి మశంపల్లి మండలములోనిది.

వాడపల్లి, మట్టపల్లి నరసింహ శైత్రములు. ఇతటి కనలి దూరమున నుండును. వేంకట నరసింహాచార్య కవి తెల్పిన 'చెన్నయ పాలెం' విద్యాల గూడెం బాలాళా, కృష్ణాతీరము, ఆనా దిది 'తంగెడ సీమ' లో చేరి యుండెను. రామరాజు వేణు గారు తమ రికర అగ్రహార విద్విగట్లు శాంబకాది కుమార శృంగార విలాసము (1.48)న తెల్పుచున్నారు.

13. జూపల్లి :

మహాబాహు నగరం జిల్లా వంగూరు మండలములో గల యీ గ్రామమున 'రంగినేని' గృహనామము గల పద్మవాయులు ఒకనాడు దొరతనము నెరపిన వాడు. మఱిగింటి వారి శిష్యుల పంపకములో పీరు బడవ నరసింహాచార్యుల (మూర్తాపేట) విధానమున చేరి, గురుభక్తితో అచార్యుల వారి గ్రంథములలో కొన్నిటిని పండితులగుటకు ఎంతగానో తోడ్పడినాడు. వేదాన్ని పీఠంకరును విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయమునే అనుసరించి చిట్టాగంటి వారి శిష్యులగనే అయినారు (చిర వంశ ప్రకృతి, వివరములు వేంకట నరసింహాచార్యుల వారి కృతులు చూచుట కలదు)

14. తంగెడ :

కృష్ణాది కావలి తీర గ్రామము. గుంటూరు జిల్లాలోనిది. 1750 ప్రాంతమున నీ చైతానరాజు దేవరకొండ సీమను చెందియుండెను. అప్పకవియము (1.34.101)న తంగెడ పేర్కొనబడినది.

వేంకట నరసింహాచార్య కవి బా నాడు తంగెడ పీఠుడు తెందిన చెన్నయ పాలెము నందు రామరాజువారు అగ్రహారము నిర్మిసట్లు తన జాంబవతి... (1-48) లో తెల్పెను (చూ. చెన్నయపాలెము).

అశ్వమరామ రాయల రాక్షస తంగడి (రత్నై-స తంగెడ) యుద్ధము జరిగిన 'తంగెడ' ఈ ప్రాంతమే యని కొందరి యాహా.

15. ధర్మపురి :

కరీంనగరం జిల్లాలో గల శుప్రసిద్ధ నరసింహ క్షేత్రము. గోదావరి తీర గ్రామము. మణింగంటి తిరువేంగళాచార్యుల వారు సేవించి యుద్ధరించిన దివ్య స్థలములలో నిది కలదు. (కృష్ణా జిల్లా పెనుగండిప్రోలు నృసింహస్వామికి కూడా ధర్మపురి నృసింహ దేవి పేరు. నరహరి గోపాలాచార్యుల వారు ఈ పేరున కృతుల రచించినారు).

వరంగల్లు జిల్లా మునిగలవీటిలో శున్న మణింగంటివారు మొదట ధర్మపురిలో మండగా నెల్లికుదరు నాయనివారు వీరిని ఆహ్వానించి, ధర్మారెడ్డి వల్లిని సర్వాగ్రహారముగా మోసంగి యుండుకొనిరి. ఇప్పటి నుండియే వీరు మునిగలవీడు చేరి పెద్ద కుటుంబముగా నైనారు. తిరువేంగళాచార్యుల వారి కాలముననే మణింగంటి వారు ధర్మపురిలో నివాస మేర్పరచుకొని నృసింహాలయ మున ప్రముఖులైనారు. ('...సికాకల్యాణము' 1-58, 'స్మరంతీ...' 1-87 లలో ఈ గ్రామ ప్రస్తావన కలదు)

16. దేవరకొండ :

నల్లగొండ జిల్లాలో ఒక రాజుకా కేంద్రము. నేడు మండలము. చరిత్ర ప్రసిద్ధి గలది. స్థల, గిరి పుర్ణము లున్నవి. దీనిని గూర్చి 'ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము' (898), 'నల్లగొండ మండల సర్వస్వము' అను గ్రంథము లలో చూడవచ్చును.

మణింగంటి వారి ప్రథమ నివాసమైన 'తనగల్లు', 'అనుముల', 'గంగా పురము' గ్రామములు, మహానాథ వగరం జిల్లాలోని 'కల్వకుర్తి', వాగర

కర్నూలు, అడవల్ల చాలాకాలం ప్రాంతము ఒకవాడు 'దేవరకొండ సీమ'కు చెందినవే! అడవల్లి శాసనమున దేవరకొండ సీమ పేర్కొనబడినది. ('...సీతా కల్యాణము 1-51, విష్ణుశ్లోన...' 1-51, శ్రీరామా...' 1-88, 84, చలప్తిశ్లోన ...1-27, బాంబ...' 1-64, నృకంఠి...' 1-88. అ యందు దేవరకొండ ప్రసక్త మైనది)

17. నరసింహపురము :

నల్లగొండ జిల్లా సూర్యాపేట నుండి విజయవాడకు వెళ్ళు జాతీయ రహదారిపై ఆకుపాముల గ్రామమునకు దక్షిణ దిశ 2 కి.మీ.ల దూరమున ముసగాణ మండలమున ఈ గ్రామము కలదు.

ఆ వాడు శీతారణ్యముగా నున్న ఈ ప్రాంతము శీతర వారి(నాయని వారి పూర్వులు - నడిగూడెం) ఆధీనములోనిది. వీరియందు నరసింహరాయలు అప్పల దేశికుల వారికి ఈ భూమిని (800 ఎకరాలు) సర్వాగ్రహారముగా విచ్చి, రామలయ నిర్మాణ మొనర్చుటకు తోడ్పడి, మణింగంటి వారికి అశ్రయ మిచ్చెను. దేశికుల వారు ఇచ్చట స్వయం వ్యక్తములైన శ్రీరామ పాదరంజను ముఖ్యముగా చేసికొని శ్రీరామలయ నిర్మాణ మొనరించి, అందులో గోదాదేవిని, శ్రీరామానుజుల వారిని ప్రతిష్ఠించిరి. ఈ ఆలయము వెనుక శాగమున శ్రీరంగనాయక స్వామి దేవకమును దేశికుల అచ్చుగానైన నరసింహ దేశికులు నిర్మాణ మొనరించివారు.

మొదట శ్రీరంగనాయక స్వామికి అరగింపు జరిగిన కరువాకనే రామలయమున జరుగు సంప్రదాయము ఏర్పడి, వేదికిని అట్లే కలదు. దేవాలయమున శానుకొని యున్న బయటి కోనేటి నీరు చల్లగాను, దాని వెంబడే తోవల గల గుండములోని నీరు వేడిగాను నిరంతర ముంచుకొ ఇదటి ఒక విశేషము. దీనికి తోడు స్వామివారి పాదరంజన నన్నిటి ఎల్లప్పుడు జలము కలిగి యుండును. ఈ విశేషమును దేశికుల వారు 'శ్రీరామ పాద స్తుతి' యందు తెల్పినారు. ఇదట శ్రీ గోదాదేవిని గూర్చి 'గోదా స్తుతి' అనేక పుంగళ హారతులు, తిరునామములు అన్నవి.

'దేశికులవారికి భూదాన మొనంగిన నరసింహరాయని పేర ఇది నరసింహపుర మైన దనియు, నరసింహ దేశిక నామ ముంచి దేశికులవారు దీనిని నర

సింహాపుర మని రవియు రెండు వాడములు గలవు శీతర వారిచ్చిన అగ్రహార దాన పత్రము ఖసతి 1197 (శ్రీ. శ. 1787) నాటిని మణింగంటి వారి వద్ద కలదు (దాని నఖిల్ ఈ గ్రంథమున ఈయబడినది) సరసింహాపురము నుండి వెళ్ళిన మణింగంటి వారే వరంగల్ జిల్లా దీవిచెవల్లి, మానుకోట, వరంగల్లులలో స్థిరపడినారు.

శ్రీరామపావస్తుతి యందు సరసింహాపురము వర్ణింపబడినది.

18. పణకరాజు పల్లి :

సల్లగొండ చిల్లా పెద్ద అశ్వర్థ పల్లి మండలములోని ఈ గ్రామమునకు 'బ్రహ్మరాజు పురము' ('బొంరాసి పల్లె' వ్యవహారమున) అని మరియొక పేరు. పణకరాజు పల్లి - అబ్బాపురం కలిసి పణకరాజు పల్లిగా వ్యవహరింపబడుచున్నవి.

మణింగంటి వారిలో చెన్నయాచార్యుల గూర్చి చెప్పునప్పుడు ఈ గ్రామ ప్రసక్తి వచ్చును. పణకరాజుపల్లి శైలము పైననే చెన్నయాచార్యులు గారు శివ రూపిగా నేటికిని పూజ లందుకొనుచున్నారు. 'దశరథ - (1-21)', 'నీరా కళ్యాణము' (1-50, 51, 50), 'జనక - (1-98)', 'సృకంతి - (1-87)' 'చల్య - (1-27) లలో ఈ గ్రామ ప్రసక్తి కలదు.

19. బాదేపల్లి :

మహాబాహి సగరం బల్లలో ఒక ప్రసిద్ధ నాటికా కేంద్రము. దీనికి అనుబంధముగా జడరల్ల అభివృద్ధి యైనది. బాదేపల్లిక ప్రాచీన నామము 'భాగ్యేశ్వరి పురము'. భాగ్యేశ్వరి ఒక గర్భదాత్రీ పేరు. గ్రామమునందు భాగ్యేశ్వరి ఆలయము కలదు. ఇక్కడి పర్యటముపై శ్రీరంగనాథ దేవళము ప్రాచీనమైనది. శ్రీరంగ నాథ రామాయణ రత్న ఈ స్వామివారి సన్నిధానముననే కంగనాథ దాహయ్యలు మును రిచించినాడని తెలుసు.

ఒకప్పుడు గంగాపుర చెన్నులేవ స్యామిని చర్మించుటకు వెళ్ళు యాత్రికులు మొదట ఇదటి శ్రీరంగనాథుని పర్మించిన తర్వాతనే గంగాపురము నకు వెళ్ళు ఆరార ముండెడిదట. దీనివలన బాదేపల్లి గంగాపురమునకు అనుబంధ క్షేత్ర మని తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 1167 వాటి బద్దర్ల శాసనమున గంగాపుర ప్రసక్తి యున్నదే కాని బాదేపల్లి రంగనాథుని గూర్చి లేదు. కావున ఆ నాటికి ఈ స్వామి మదట వెలయులేదేమో!

రిడువేంగిశారద్యుఁ బాదె బాదేపల్లిలో శ్రీరంగనాథుని ఆలయ మున్నది. దీనిని కూడా ఆయన పునస్సంప్రక్షణ మొనరించి సేవించినాడు ఈ ప్రసక్తి '...సివా' - (1-58), '...నృకంఠి' - (1-87) లో కలదు.

20. యాత (ద) వాకిళ్ళ :

నల్లగొండ జిల్లా మండవల్లి మండలము లోని యీ గ్రామము పురాతనమైనది. మఱింగంటి సింగరాధార్య సోదరులకు ఇల్లహిం కుతుల్నా దీనిని అగ్ర హారముగా నిర్మిచాడు. ఆ నాడు సింగరాధార్యుల వారి తండ్రి యిచట నివసించి, బాదపల్లి నృసింహాలయమునకు స్థానాధార్యులుగా నుండిరి. ఈ గ్రామము నుండియే మరింగంటి వారిలో కొందరు కనగల్లునకు వెళ్ళి స్థిరపడినారు. యాత వాకిళ్ళలో ప్రారీణమైన వేణుగోపాల స్వామి సన్నిధి కలదు.

దీనిని గూర్చి - 'శ్రీగోదా...' (1-88), 'చల్య...' (1-89), 'బాంబ...' (1-61), 'నృకం...' (1-88), 'క్షత్ర...' (1-89) లో కలదు.

21. రంగాపురము :

మహబూబ్ నగరం జిల్లాలో ఈ పేరున మరికొన్ని గ్రామాలు కలవు. ఇవి మహబూబ్ నగరం జిల్లా పరిగూడు మండలము లోనిది. దీనికే ఎల్లమ్మ రంగాపుర మను పేరు.

పూర్వ మిదట 'గొన్న' స్మహాదాసులు గల రెడ్డి దొరలు 16 గ్రామాల పట్టి గలవారు. రంగాపురమున ఎల్లమ్మను స్థాపించినారు. ఇచ్చట మోడెంపల్లి ఎల్లమ్మ, రావికంటి మొల్లమ్మ అని యిద్దరు దేవతలు. మోడెంపల్లి ఎల్లమ్మయే

మొదటి దేవర. పూర్వము సంవత్సరానికి ఒక పర్యాయము ఈ దేవరు భారత చేసేవారు. అప్పుడు 1000 దీపాంశు వెలిగించి పుట్టెడు చియ్యమును పండి కుంభము పోసి, 100 గొర్రెలను కొట్టేవారు. నివేదనము నుంచి తన తీసుకాలే ఆ దేవతా దృష్టి పడి ఈ పదార్థము లన్నియు మాయ మయ్యెడివి

రావీకంటి ఎల్లమ్మకు బ్రాహ్మణ పూజారులు తీసి పదార్థములనే నివేదన చేయుదురు. ఇరువురు ఎల్లమ్మ లందుఁ పలన నిది ఎల్లమ్మ రంగాపుర మైనది.

ఇప్పటి దొరలు ఒకప్పుడు యాత్రకు వెళ్లి వచ్చుచు స్తంభాపి (ఐక్యం మెట్టు) నుండి నుడింగంటి వారిని తీసికొని వచ్చి, వారికి 7 గ్రామాలను అగ్ర హారములుగా నిచ్చి వారికి వీరు శిష్యులై నారు. ఇది సింగరాధార్యుల వారి పౌత్రుల కాలమున జరిగినది ('వంశ పరిచయము'న వివరములు గలవు). ఇప్పటికిని అగ్రహార భూమి 180 ఎకరములు నుడింగంటి వారి అనుభవములోనే కలదు. ఈ గ్రామములోను, దీని సమీపమున గల కోనాపురము లోను నేడును నుడింగంటి వారు నివసించుచున్నారు.

జగన్నాథాధార్యుల వారి పుత్రులలో శతకోపాధార్యులు, రామచంద్రా ధార్యులు ఉన్నారు. 1887 లో రంగ రృష్టమాధార్యులు పరమపదించినారు. జగన్నాథాధార్య, రంగరృష్టమాధార్య రచనలలో 'రంగాపురము' ప్రసంగము. ఈ రంగాపురముననే శ్రీరంగనాథాయము ప్రాసినమైనది కలదు. దీనివల్ల ఇది రంగాపురము. దేవత(ల) పలన 'ఎల్లమ్మ రంగాపురము'గా నిది ప్రసిద్ధము.

22. రేబల్లె :

ఈ పేరు గల గ్రామములు పల్లెగొండ జిల్లా మేళుతియ్యపు, నాంపల్లి మండలాలలోను, మహబూబ్ నగరం జిల్లా నాగర కర్నూలు తాలూకాలోను కలవు. నుడింగంటి వారు పేర్కొన్న గ్రామము - నాగర కర్నూలు సమీపము లోనిది. నాగర కర్నూలు నుండి 'ఏడం'కు వెళ్ళు సర్వీసు మార్గమున గల యీ గ్రామము అగస్త్యేశ్వర శాసనము (తెంగాణ శాసనములు-2 వ భా. 39 నెం.) నందు కలదు. వ్రేపల్లె - రేబల్లె - రేపుపల్లె - జీనిపల్లె అని దీనికి వారు.

గ్రామమునకు దక్షిణమున గల పర్వతముపై జగన్నాయక దేవాలయమున్నది. సంక్రాంతి నాడు గుట్టపైకి బండ్ల నెక్కించి ఈ దేవతము చుట్టు త్రిప్పు ఆచారము కలదు. మరియొక గుట్టపై శివాలయము, వేరొక పర్వతముపై పెద్దమ్మ గుడి యున్నవి.

ప్రాచీనమైన జగన్నాయక కాలము ఆటు పోటుల ననుభవించినది, మణింగంటి వారు దీనిని దర్శించి వాగుచేయించినా రని వాడుక. రేబల్లె 'సీతా' (1-60), 'శృంగం...' (1-87) లలో పేర్కొనబడినది.

28. సిరిసెనగండ్ల :

నల్లగొండ జిల్లా పెద్దపూర మండలం చిన్నగూడెం సమీపమున గల పర్వతమునకు ఈ పేరు. మైన గుహలో ఒక్కీ నరసింహ స్వామి వెలసినాడు. గుహ రూపమును బట్టి దీనిని 'కర్పరాద్రి' యని నామాంతరము. మణింగంటి వారి కుంస్థామి ఈ ఒక్కీ నరసింహుడే! తమ కవితా నర్వనర్వమును వీరితో అర్పించినారు.

గోవర్ధనం పేంకట నరసింహార్య కవి ఇక్కడకు సమీపమున గల జుబ్బింపేలో ఉండేవాడు. ఆయన దీనిని 'ప్రతాపగిరి' యనెను. సిరిసెన గండ్లకు వచ్చి, దక్షిణాంతలో ప్రాచీనమైన ధారాక్ష శిలలు కలవు.

యవపల్లి దొరలు ఈ దేవాలయ ధర్మకర్తలు. ప్రతి వత్సరము పాల్గుణ శుక్ల ౧౩ నుండి బుధ వరకు బ్రహ్మోత్సవము జరుగును. ఇచ్చట గల కోనేరులో నిరంధరము అంబు విండియుండును. దీనిని కారణము మల్నాథికార సాంగ్రామము ఇందులో కల వని వాడుక. గుహలో నున్న పెద్ద వాగుపాము మొగిలి రేటుల పరిమళము గలదై, ఎప్పుడో ఎవరికో దర్శన విచ్చుచుండును.

మణింగంటి వారి రచన లన్నిటియందును సిరిసెనగండ్ల పేర్కొనబడినది.

ఉపయుక్త గ్రంథ సూచిక

1. సంస్కృతము :

1. అధ్యాత్మ రామాయణమ్   బావిళ్ళ ప్రచురణ, 1961
2. అష్టాంగారు, ఎరుంచి   నిలక్షణ మోక్షాధికార విర్ణయమ్
అను : కందాకై శేషాచార్యులు, 1928
3. ఆండానుదానుడు, మొచలి   ప్రపన్నానుష్ఠాన భాస్కరమ్
4. దండి   దశకుమార చరిత్రమ్
'బావిళ్ళ' 1963
5. గట్టోజి దీక్షితులు   సిద్ధాంత తొమ్మది
'దోఖాంబ' 1957
6. బృహత్ స్తోత్ర
రత్నాకరః (విష్ణు)   'బావిళ్ళ' 1967
7. యామునాచార్యులు   ఆశపందార్ స్తోత్రమ్
శ్రీ గోదా గ్రంథమాల, ముసునూరు - 1968
కావ్య మీమాంస
అను : పంచాగ్నీం అచి నారాయణశాస్త్రి
ఆర్యభటారతీ గ్రంథమాల, మదరాసు - 1990
8. రాజశేఖరుడు   చంపూ రామాయణమ్
మంజూషికా వ్యాఖ్య, 'బావిళ్ళ' 1948
9. రామచంద్రుడు   ప్రలాపరుద్రీయమ్
'బావిళ్ళ' 1964
10. విద్యానాథుడు

11.	వేదాంత బేరేరులు	శ్రీమద్విహంగ్య త్రయ సారమ్, శ్రీకృష్ణ విలాసముద్రాక్షరణం బెంగళూరు 1804 —ప్రొఫ్రె ఖాన్ —హారు సహస్రమ్ ఉభయవేదాంతగ్రంథమాల-మదరాసు, 1970
12.	శ్రీనివాస దాసః	యతీంద్ర మత దీపిక శ్రీరామకృష్ణ మతం, మైలాపూర్ - 1978
13.	శ్రీమద్రామానుజులు	గద్య త్రయమ్ శ్రీగోదా గ్రంథమాల ప్రచురణ, 1987
14.	శ్రీ వ్యాస మహర్షి	శ్రీమహా భాగవతమ్ నీరరాసువీరు చంద్ర దండికాశ్శి వ్యాఖ్య, బ్రహ్మ విద్యావిలాస ముద్రాక్షరణం - వన పర్తి, 1885
15.	సాధన గ్రంథ మండలి, తెలూరి.	శంకర గ్రంథ రత్నావళి. 8. భా. ము-1

2. తెనుగు :

1. అద్భుతరాచురవి, వార తాసి.	సురతాజీ వరిణయము. సంపా. భాగవతుల నరసింహశర్మ, షోడషర్క గ్రంథమాల, బరంపురం- 1981
2. అనంత వప్తనాథలావు, కేళూరి.	పంచుహరి దుద్రకవి, 1977
3. అన్నయ్య, తాళ్ళపాక	తెప్పవీర రాఘవరిత్ర సంపా. ఆశావాది ప్రభాకరావు, 1982
4. ఆప్యకవి, కాకునూరి	అప్యపరియము, 'నావిక్' 1966
5. ఆప్యవ్యపతి	శిశిరీక వరిణయము - 1981

6. అప్పలాచియన్, విశిష్టాద్వైతము.
శ్రీరామ్యం
7. అప్పారావు, పి.ఎన్.ఆర్., తెలుగు నాటక వికాసము, 1967
8. ఆదిభట్ల బాలయలదాసు, నా యోజక
అజ్ఞాన దాస భారతి ప్రచురణ, విశాఖపట్టణం-1976
9. అనందమూర్తి, వేటూరి తాళ్ళపాచారీ వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియలు,
1974
—తాళ్ళపాక కవుల పదకవితలు -
భాషా ప్రయోగ విశేషాలు, 1976
10. ఆరుద్ర సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యము
(8-11 సంపుటములు)
యం. శేషాచలం ఆండ్ కంపెనీ, 1965-68
11. ఈశ్వరదత్తు, కుందూరి ప్రాచీనాంధ్ర చారిత్రక భూగోళము
అం.ప్ర. సాహిత్య ఎకాడమీ, 1968
12. ఎఱ్ఱన హరివంశము, వావిళ్ళ ప్రచురణ.
13. కవి త్రయము ఆంధ్ర మహాభారతము,
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము 1968-1978
14. కాళకవి, చెంగల్ప శ్రీరాజగోపాల విలాసము,
సంపా. నిశుద్ధవోలు వెంకటరావు
మచరాసు, ప్రాచ్య తిథి పుస్తక భాంగా
గారము - 1951
15. శేతన ఆంధ్ర భాషా భూషణము 'బావిళ్ళ' 1949
16. శేతనాచార్యులు, నంబూరి అచార్య సూక్తి ముక్తావరి,
శ్రీరామా ప్రెస్, వెస్ట్ బార్డ్, మచరాసు 1971
17. కృష్ణమూర్తి, ఇరివెండి 'చాటుపులు'
యవభారతి ప్రచురణ, హైదరాబాదు-1966
18. కృష్ణమూర్తి, భద్రిరాజు తెలుగుభాషా చరిత్ర
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమీ, 1970

19. కోటిశ్వర దీక్షితులు, చై. గోత్ర ప్రవర సంగ్రహము, 1972
20. కోటిశ్వరరావు,
కుమ్మపూడి అముక్షమాల్యదా సౌందర్యము, 1971
21. గోపాలకృష్ణయ్య,
పద్మమూడి ప్రాచీన బాణ్యయంలో వ్యావహారిక భాష,
అంద్ర గ్రంథాలయ ట్రస్ట్,
వరుమట లంక, 1959
—జాను తెనుగు,
కళాకృష్ణుల ప్రచరణ, హైదరాబాదు-1972
22. గోపాలకృష్ణరావు, తె. ఆంధ్ర శతక సాహిత్య విశాసము, 1976
—తెలుగుపై ఉర్దూ పాఠశీకముల ప్రభావము,
1988
23. గోపాలాచార్యులు,
నరహరి ప్రణతి - ఆత్మసమర్పణము, 1941
24. ధాయాపతి, చింతలపల్లి రాఘవాభ్యుదయము
సంపా. బి. రామరాజు
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమి, 1985
25. అగ్గన, పెదపాటి ప్రబంధ రత్నావళి
సంపా. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, 'వావిళ్ళ'
1984
26. జోగారావు, యస్వీ ఆంధ్ర యక్షగాన బాణ్యయ చరిత్ర,
ఆంధ్ర విశ్వ విద్యాలయము-1981
27. తిమ్మన, కూడిమంది లక్షణ పాఠ సంగ్రహము
సంపా. కోవెల సంపత్కుమారాచార్య,
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమి, 1971
28. తెలగన, పొన్నికంటి యయాతి చరిత్రము
శాకతి పబ్లికేషన్స్, హైదరాబాదు-1977

29. తెలుగు భాషా సమితి విజ్ఞాన సర్వస్వము 4 వ భా. (తెలుగు సంస్కృతి 2 వ భా.) 1964
— ,, ,, 6 వ భా. 1964
30. తెలుగు వైతాళికులు I భా ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమీ, 1976
31. తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణము
'వావిళ్ళ' 1941
32. తిరువేంగళ వాఙ్మయ -
రాళ్ళపాక అష్టమహిషీ కల్యాణము, 1987
— పరమయోగి విలాసము, 1988
(తిరుమల - తిరుపతి దేవస్థాన ప్రచురణలు)
33. భోజవ్య, తూమాటి తెలుగు హరికథా సర్వస్వము, 1978
— భాషా చారిత్రక వ్యాసావళి,
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్, 1972
34. దొరస్వామికర్మ,
రావూరి తెలుగు భాషలో భండో రీతులు
యం. శేషిచలం అండ్ కంపెనీ, 1982
35. నన్నెచోడుడు కుమార సంభవము, 'వావిళ్ళ' 1965
36. నరసింహకవి, సంతుళాల కవికర్ణ రసాయనము
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమీ, 1987
37. నరసింహకవి, అల్లాడు నారదీయ పురాణము,
ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక
భాండాగార ప్రచురణ, 1970
38. నరసింహాచార్యులు,
కె.టి.యల్. భాషాక సూరి చరిత్ర, 1978
— దివ్య ముని త్రయము 1974
(శ్రీ గోదా గ్రంథమాల ప్రచురణలు)

39. నరసింహాచార్యులు, కిరాయి
చిరునామములు, 1988
— చిరునామములు - సమగ్ర పరిశీలనము, 1984
40. నాగయ్య, బి.
తెలుగు కావ్యావళికలు, 1988
— దాక్షిణాత్య సాహిత్య సమీక్ష, 1978
41. నారాయణరావు, విలువూరి
ఆంధ్ర భాషా చరిత్రము. I భా.
ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణ, 1987
42. నారాయణరావు, కోదాటి
చిన్ననాటి జ్ఞాపకాలు,
ప్రభాత ప్రచురణ సమితి, హైదరాబాదు,
1987
43. నారాయణరెడ్డి, సి.
అధునికాంధ్ర కవిత్వము - సంప్రదాయములు -
ప్రయోగములు,
యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ, 1977
44. ప్రభాకరరాత్రి, నేలూరి
చాటుపద్య ముటి మంజరి II భా.
'వావిళ్ళ' 1982
45. పెద్దన, అల్లసాని
మను చరిత్ర,
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమీ, 1983
46. పెద్దన, చిత్రకవి
లక్షణ సౌర సంగ్రహము,
ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్, తిరినపాడు 1981
47. పెద్దన, చిన్నకొటి
కావ్యాలంకార చూడామణి,
వేదం వేంకటరాయ రాత్రి అండ్ బ్రదర్స్,
మదరాసు, 1984
48. పోతన, బమ్మెర
శ్రీమహా భాగవతము,
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమీ, 1988
49. భాస్కరులు
భాస్కర రామాయణము
'వావిళ్ళ' 1928

50. బైరవకవి శ్రీరంగ మాహాత్మ్యము
సంపా. శ్రీరంగాచార్య
అంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య విభాగమి, 1979
51. మయవాళాచార్యులు, తిరువామమలు, 1985
ఆసూరి మణింగంటి
52. మల్లారెడ్డి బేళాయి, రెడ్డెడ్డి శ్రీరంగాపుర మాహాత్మ్యము,
సంపా. సురవరం ప్రతాపరెడ్డి
విజ్ఞానవర్ధిని పరిషత్, హైదరాబాదు, 1948
53. మురళీధరరావు, కోదాటి ప్రపన్నగానామృతము, 1969
54. యువతారతి, హైదరాబాదు బైరవకవి, 1972
55. రంగాచార్యులు, జేమవర్గ అంధ్రప్రతాపరుద్రయశోభూషణము,
శ్రీనివాసవిలాసప్రచరణ-హైదరాబాదు, 1961
56. రంగాచార్యులు, మణింగంటి వేంకట నరసింహాచార్యుల
మాదభూషిణి (చతుర్థ) రచనల సమగ్ర పరిశీలన (సిద్ధాంత
వ్యాసము, అము.)
57. రత్నయ్య, వి. తెలుగు నిరోష్ఠ్య పాహిత్యము-దశరథ తనయ
చరిత్ర (సిద్ధాంత వ్యాసము, అము.)
58. రాధాకృష్ణమూర్తి, అంధ్ర నాటక రంగ చరిత్ర,
మిక్కిలివేని రేణుకా గ్రంథమాల, మదరాసు, 1939
59. రామకృష్ణుడు, తిలాలి పాండురంగ మాహాత్మ్యము,
'వావిళ్ళ' 1952
60. రామరాజ భూషణుడు వసు చరిత్ర, 'వావిళ్ళ' 1954
—కావ్యాలంకార సంగ్రహము
సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి వివరణ
యం. శేషాచలం ఆండ్ కంపెనీ, 1959

61. రామరాజు, బి. సంపా. ఖతుబ్బాహిసుల్తానులు-అంధ్ర సంస్కృతి.
ఇదాద అద్వైతాచార్యుల ఉద్భావం-హైదరాబాదు 1962
—తెలుగు జానపద గేయ సాహిత్యము
జానపద విజ్ఞాన ప్రచురణలు, హైదరాబాదు,
1978
62. పదదాదాద్యులు.
దశకుధరం సంపా. శ్రీరామానుజులీర్తి తామూరి 1-7 సం.
శ్రీరామానుజులీర్తి తామూరి గ్రంథమాల
గుంటూరు, 1972-83
63. పదపదరావు, పి. తెలంగాణ విమోచనోద్యమం-నవల
స్పృశన ప్రచురణలు-వరంగల్లు, 1988
64. పీఠభద్రరావు, అదిరాజు మన తెలంగాణము, 1968
—సంపా. తెలంగాణ జానపదములు 1. భా.
అక్షరాలయ పరిశోధక మండలి,
హైదరాబాదు, 1985
65. వేంకటరమణ శర్మ,
హిందూ సంపా. రామారెడ్డి దొరస్వామి శర్మ
అంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఏకాదశి, 1979
66. వేంకట రామమూర్తి
పంతులు, గిడుగు బాలరవి శరణ్యము,
విశాలాంధ్ర ప్రచురణ, 1989
67. వేంకటరావు, నిడుదవోలు మూలవల్లి కవి-రచనలు
అప్పారావు పి.ఎస్ ఆర్. అంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఏకాదశి, 1972
68. వేంకట సుబ్బారావు.
పైడిమణి అమృత బాహిని,
నర్సిరాజు-శ్రీమంతు-సర్వేలు, 1980
69. వేంకటాద్రినాయుడు,
సాయప సరల చీవ సంతీపనము,
సంపా. బి. రామరాజు
చిరుమం-చిరుపతి దేవస్థానములు, 1983

70. శమంతకమణి, వండా తెలుగు సాహిత్యములో రామకథ
అంధ్ర సారస్వత పరిషత్, 1972
71. శాస్త్రి బి. ఎన్. విప్లవ జ్వాల 1986
—సంపా. నల్లగొండ మంతల సర్వస్వము
1986 (కాకతీయ వల్లికేషన్స్, హైదరాబాదు
ప్రచురణలు)
72. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఆముక్తమాల్యద - 'వావిళ్ళ' 1964
73. శ్రీరంగాచార్య సంపా. చాటు పద్య రత్నావళి
అంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమి, 1978
74. సంవత్సరమారాచార్య, కోవెల తెలుగు భండో వికాసము,
గుంటురి సమితి, వరంగల్లు, 1962
—మన పండితులు-కవులు-రచయితలు,
జనధర్మ ప్రచురణ, వరంగల్లు 1970
75. సుబ్బారావు, వంగూరి శతక కవుల చరిత్ర
కమలకుటీర్ ప్రెస్, నరసాపురం 1987
76. సుబ్బారావు, నాయని నాయని సుబ్బారావు కృతులు, 1963
77. సుబ్బారావు, పంతులు శ్రీమదాంధ్ర బాల్మీకి రామాయణము,
వావిలికొలను శ్రీ కోదండరామ సేవక సమాజము,
అంగలకుదురు 1962-1984
78. సూర్యనారాయణ, అబ్బరాజు ఆంధ్ర మహాభారత నిఘంటువు 1 భా.,
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమి 1979
79. సూర్యనారాయణశాస్త్రి, మల్లారి ఆంధ్ర దళ దూతము,
శ్రీరామా ట్ట్ డిప్రో, సికిందరాబాదు 1987
80. సీతారామాంజనేయ అంధ్రహరికథ బాల్యము, 1978
భాగవతార్, బాడరేవు,
81. సోమన-నాదన ఉత్తర హరివంశము,
సంపా. పి. యశోదారెడ్డి
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమి, 1970

3. తమిళము :

1. గోదాదేవి
తిరుప్పావై,
అను. సరహరి గోపాలాచార్యులు, 1988
— వాల్మీద్రియార్ తిరుమొళి
శ్రీగోదా గ్రంథమాల ప్రచురణ 1977.
2. తిరువరంగ త్తముదనార్
(శ్రీరంగామృతకవి)
ఇరామానుశ నూత్తందాది,
శ్రీగోదా గ్రంథమాల, 1977
3. సమ్మక్కారులు
తిరువాయ్మొళి (శ్రీశతకోపబాక్సధ)
ఐ.టి.యల్. సరసింహాచార్యుల వారి
ప్రబంధమాధురీ వ్యాఖ్య,
శ్రీ గోదా గ్రంథమాల, 1972-1982.
4. పిన్గళిగియ పెరుమాళ్
గురు వరంపరా ప్రభావమ్,
సంపా. యనమదల వేంకటాచార్య.

4. ఆంగ్లము :

1. Anima Sengupta A Critical Study of the
Philosophy of Sri Ramanuja,
Chowkhamba 1987.
2. Swami Rama- 'Life of Sri Ramanuja'
krishnananda Sri Ramakrishna Math,
Madras 1985

5. ఉరుదూ :

1. సిద్ధికి అట్టార్ మజీద్ రారీఫే గోల్కొండ, 1989
(అను - డి. ఎస్. కాత్రి - ఆముద్రితము)
2. థైర్ గోల్కొండ - ము - ?

6. నిఘంటువులు :

1. అమర సింహాడు   అమరకోశం,
గురుబాం ప్రబోధిణి వ్యాఖ్య
వావిళ్ళ, 1953
2. తారానాథ తర్కవాచస్పతి   వాచస్పత్యమ్. I భా
చౌఖంబా ప్రచురణ, 1961
3. శ్రీహరి, ఆర్   నల్లగొండ బిల్లా మాంచలిక పదకోశము,
వశంజరి పబ్లికేషన్స్, హైదరాబాదు, 1986
4. సీతారామాచార్యులు,
అహంజనవల్లి   శబ్దరత్నాకరము,
చెన్నపట్టణపు దేశ థామో
గ్రంథకరణ సభ, 1989

7. ప్రత్యేక సంచికలు

1. నాగేశ్వరరావు, కాశీనాథుని   అంధ్ర బాఙ్మయ సూచిక,
అంధ్రప్రదేశ్ కాళ్యాణయము, మదరాసు 1929
2. ప్రతాపరెడ్డి, సురవరం   గోలకొండ కవుల సంచిక,
గోలకొండ ముద్రణాలయము,
హైదరాబాద్ - దక్కన్. 1984

8. CATALOGUES

(Govt. Oriental Manuscripts Library, Madras)

1. An Alphabetical Index of Telugu Manuscripts-1932
2. A Triennial Catalogue of Manuscripts, Vol IV
Part - 2, Telugu - 1934.
3. A Triennial Catalogue of Manuscripts, Vol V
Telugu - 1942

4. A Triennial Catalogue of Manuscripts, Vol VI
Telugu - 1949.

9. వ్యాసములు

1. గోపాలాచార్యులు, తెస్కకం   సంక్షేపశీలు - సంహితలు.
(అష్టాదశ రహస్యములు-సంగ్రహవివరణ)
'భక్తి-వివేదన' (మాసపత్రిక), అక్టోబర్, 1987
2. రాజేశ్వరి, భణిభట్ల   ఇంటిపేర్లు 'భణిభట్ల' వారు
'ఆంధ్రభక్తి' (వారపత్రిక) 28-3-1996
3. రామచంద్ర, తిరుమల   సాహిత్యవిమర్శ ఆవశ్యకత
'పరిశోధన' (త్రైమాసిక), I
1987 నవంబర్-జనవరి, 1988
4. రామరాజు, బి   ఆంధ్రభాషా యోగ కమ్యూల్గాభివృద్ధి
లభించిన మణింగంటి కవులు
'ఆంధ్రభూమి' (దినపత్రిక) ప్రారంభోత్సవ
సంచిక 80-9-1980
—భరణరామ వంతుల అనంతరామ పంగి
తును, 'సాహితీ' 1982 జనవరి
5. వీరభద్రరావు పంతులు, ఆదిరాల   లాలార నందినీ పరిణయము, మణింగంటి
వేంకట సరసింహాచార్యులు
'తెలంగాణ' సం. 4, సం 44-45
6. శివమూర్తి, హరి   శతావధాని శ్రీ విఘ్నాది దాశివత్యవధానులుగారు
'అన్నిరూప' పాటియంగ మాదవశర్మ గారి
ప్రవీణతా సన్నాన సంచిక 1972
శేషాచార్యులు ఆశ్రయ   పోయన బాగవతములో పోయన ఒకవధా
నిని పూర్వీకం' పూర్తి 1979

8. శ్రీరంగారాధార్య

అర్వపల్లి లక్ష్మీనృసింహ స్తోత్రమ్
ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ పత్రిక, సం. 68
సం. 6 (1968 డిసెంబర్, 1969 జనవరి)
—తేజవస్వామి శతకము - పరిశీలన
'భారతి' 1968 డిసెంబర్.

—తాలాంక సందిసి పరిణయము - ఒక
పరిశీలన

'భారతి' 1967 డిసెంబర్.

—మన ప్రాచీన తాళపత్ర గ్రంథములు -
వాని దుస్థితి

'విష్ణుపత్రిక' 1967 స్వారంత్ర్య దినోత్సవ
సంచిక

—శ్రీరామ పాదుకా స్తవము.

'భారతి' 1967 సెప్టెంబర్.

—స్తంభగిరి లక్ష్మీనృసింహ స్తోత్రము,
'మూసే' (మాస పత్రిక) 1981 మార్చి.

—సీతారాధువ చరితము - ఒక పరిశీలన
'సమాలోచన' (పక్షపత్రిక) సం. 1, సం. 4
(1-11-70)

ద్విటియ ప్రత్యేక వార్షిక సంచిక, రాజమండ్రి.

9. సౌందరీవమూర్తి,
ముసునూరి

లక్ష్మీభీమవరాగ్రహార దాస శాసనము,
'భారతి' 1967 ఆక్టోబర్, నవంబర్.

గ్రంథకర్త :

డా॥ శ్రీరంగాచార్య

జననం : 28-10-1944

చందుబట్ట గ్రామం

నకిరెకల్లు మండలం

నల్లగొండ జిల్లా.

విద్య : ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ ప్రప్రథమునిగా స్నాతకోత్తరవిద్య, తాళియ విశ్వవిద్యాలయం నుండి పి.హెచ్.డి.

పృత్తి : 1987 నుండి కళాశాలలో అధ్యాపకత్వం. ప్రస్తుతం - మహబూబ్ నగర్ జిల్లా, పాచెం ప్రభుత్వ క్రియియట్ కాలేజీలో.

ప్రవృత్తి : సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యముల అధ్యయనం. అమూల్యిత గ్రంథ సేకరణ, ప్రచురణ, పరిశోధన.

పరిష్కృత 1. దశరథరాజనిందన చరిత్ర (1970, 1979)

రచనలు : 2. బాటుపద్య రత్నావళి (1978)

3. శ్రీరంగ సుఖాత్మము (1979)

4. లాలాకనందసి పరిణయము (1980)

ఇవి ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య ఎకాడమీ వారు ప్రచురించినవి.

5. శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతాకళ్యాణము (1980)

6. క్షత్రజింధూపాఖ్యానము (1981)

7. సి. పి. బ్రౌన్ వ్యక్తిత్వం - సాహిత్యం (1985)

8. శ్రీకృష్ణకావ్యము (ముద్రణలో) (అ.ప్ర.ప్ర ప్రా.లి. పుస్తక భాండాగారము ద్వారా)

పరిష్కృత గ్రంథములు మరికొన్ని అమూల్యితములు కలవు.

హృదయములు : 1985 నుండి ధారతి, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ పత్రిక, కృష్ణా పత్రిక, మూసీ, సమాలోదన, మొదలైన సాహిత్య పత్రికలలో వివిధ విషయాలపై 80 రచనలు.